TŪRISMS LATVIJĀ CAURI GADSIMTIEM

Vēsture, attīstība un perspektīva

Rīga 2021

UDK 338.48(474.3)
Tu666

Autoru kolektīvs

TŪRISMS LATVIJĀ CAURI GADSIMTIEM. Vēsture, attīstība un perspektīva

Grāmatas autori

Aira Andriksone, Kristīne Bērziņa, Artis Gustovskis, Dace Kaufmane, Andris Klepers, Līga Kondrāte, Ēriks Lingebērziņš, Agita Līviņa, Ilze Medne, Maija Rozīte, Juris Smaļinskis, Normunds Smaļinskis, Aija van der Steina, Daina Vinklere

Redaktore **Lilita Vaingārdnere**

Vāka dizains **Una Spektore**

Vāka foto **Artis Gustovskis**, **LNDB kolekcija "Zudusī Latvija"**

Grāmatas izdošanu atbalsta LIAA

Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras (LIAA) mērķis ir palīdzēt augt uzņēmumiem, sākot no labas un perspektīvas idejas līdz pat pasaules līmeņa atpazīstamībai eksporta tirgos, un vairot pievilcību Latvijai kā lieliskam tūrisma galamērķim. Ienākošais tūrisms ir viena no Latvijas eksporta nozarēm, kura veido līdz pat 4 % no kopējās tautsaimniecības. LIAA atbildības lokā ir rūpēties par šīs nozares attīstību, sniedzot uzņēmējiem mārketinga, institucionālo un cita veida atbalstu.

ISBN-978-9934-543-31-9

© Biznesa augstskola *Turība*, 2021

© Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra, 2021

Saturs

Ceļavārdi 5
Par autoriem 8
Saīsinājumi 10

1. nodaļa. Tūrisma attīstība Latvijā līdz 1991. gadam 13
1.1. Ceļošanas pirmsākumi. *Maija Rozīte* 15
1.2. Tūrisms Latvijas pirmās brīvvalsts laikā. *Maija Rozīte* 24
1.3. Padomju periods. *Daina Vinklere* 41

2. nodaļa. Valsts tūrisma pārvaldes veidošana no 1991. gada 67
2.1. Institucionālais ietvars un pārvaldība, galvenās tūrisma attīstības aktualitātes. *Aira Andriksone, Agita Līviņa* 69
2.2. Tiesiskais pamats un tūrisma politikas plānošanas dokumenti. *Aira Andriksone, Agita Līviņa* 95
2.3. Starptautiskā sadarbība. *Aira Andriksone, Agita Līviņa* 105
2.4. Profesionālās tūrisma organizācijas. *Daina Vinklere* 124
2.5. Latvijas tūrisma zīmolvedība un mārketings. *Aija van der Steina* 171

3. nodaļa. Latvijas iedzīvotāju ceļojumi un starptautiskais tūrisms 207
3.1. Vietējais tūrisms. *Artis Gustovskis* 209
3.2. Lauku tūrisms. *Juris Smaļinskis* 235
3.3. Izejošais tūrisms. *Ilze Medne, Kristīne Bērziņa* 247
3.4. Uzņemošais tūrisms: ārvalstu tūristi Latvijā. *Aija van der Steina* 277
3.5. Neformālās ceļotāju grupas. *Normunds Smaļinskis* 308

4. nodaļa. Tūrisma attīstība Latvijas reģionos 327
4.1. Vēsturiskās tendences un kopsakarības. *Andris Klepers* 329
4.2. Rīga. *Maija Rozīte* 338
4.3. Jūrmala. *Maija Rozīte* 356
4.4. Kurzeme. *Artis Gustovskis* 376
4.5. Latgale. *Līga Kondrāte* 401
4.6. Vidzeme. *Andris Klepers* 425
4.7. Zemgale un Sēlija. *Dace Kaufmane* 452

5. nodaļa. Nākotnes mērķi un izaicinājumi. *Ēriks Lingebērziņš* **487**

Ceļavārdi

Tūrisma nozare Latvijā pēdējās desmitgadēs ir labi atpazīstama un nozīmīga tautsaimniecības sastāvdaļa. Neskatoties uz pandēmijas radīto krīzi, gan iedzīvotāji, gan nozares uzņēmēji ar nepacietību gaida ceļojumu un ar to saistītās uzņēmējdarbības atjaunošanos. Par ceļošanas aizsākumiem un ceļošanas tradīcijām senākā un tuvākā pagātnē ir saglabājies daudz liecību, tomēr tūrisma attīstība, to ietekmējošie faktori līdz šim nav tikuši sistemātiski analizēti un apkopoti. Latvijas valsts simtgades svinību laikā un tuvojoties Latvijas tūrisma simtgadei, kas, pēc Kārļa Vanaga, tūrisma entuziasta un propagandētāja uzskata, ir aizsākusies 1929. gada 14. septembrī, radās ideja par grāmatas izdošanu. Ideju atbalstīja gan augstskolu mācībspēki, gan tūrisma speciālisti, kuru vārdus redzat saturā pie viņu sagatavotajām nodaļām. Šīs grāmatas autori un intervētās personas ir daļa no Latvijas tūrisma vēstures – viņi ir bijuši aculiecinieki dažādām norisēm un procesiem, kas ietekmējušas lēmumu pieņemšanu. Šīs liecības, mainoties paaudzēm, jāsaglabā. Lielākais akcents grāmatā ir veltīts tūrisma kā jaunas nozares veidošanai kopš 20. gs. 90. gadiem.

Tūrisma vēsture ļauj ne tikai sekot dažādiem faktiem un procesiem sabiedrībā, bet arī parāda dažādu iekšējo un ārējo faktoru lomu un nozīmi, tādējādi ļaujot arī vieglāk prognozēt procesu attīstību nākotnē, saskatīt kopsakarības un tendences.

Grāmatas pirmajā nodaļā atradīsiet daudz interesantu un saistošu faktu no tūrisma vēstures, lasīsiet par entuziastiem, personībām–dižgariem, kuras to veidojušas. Kļūsiet liecinieki, kā dažas no tūrisma tradīcijām ir saglabātas, pārmantotas un praktizētas arī mūsdienās. Uzzināsiet, kāda izdoma tika likta lietā, lai organizētu pārgājienus un ceļojumus preču un pakalpojumu deficīta apstākļos padomju laikā.

Grāmatas otrā nodaļa ir vispilnīgākais avots, kurā atspoguļota jaunas, neatkarīgas valsts tūrisma nozares institūciju rašanās, dažādu normatīvo dokumentu izveides un pieņemšanas vēsture, politisko, ekonomisko un arī subjektīvo faktoru loma tūrisma politikas veidošanā, iesaistīšanās starptautiskajā apritē un procesos, sadarbība ar starptautiskajām institūcijām, Baltijas valstīm. Tajā atradīsiet liecības par pirmo Latvijas tūrisma biroju atvēršanu Londonā un Helsinkos, darbinieku atmiņas par situāciju

tūrisma nozarē, esot dažādu ministriju pakļautībā. Lai gan tūrisma politikas plānošana tiek vērtēta kā stratēģiska, integrēta, uz ilgtspējību vērsta sistēma, tomēr tiek analizēti arī tūrisma valsts politikas galvenie trūkumi, piemēram, nepietiekams gan valsts budžeta finansējums, gan pētnieciskā bāze, tūrisma lobiju trūkums. Ar interesi lasītājs vērs vaļā nodaļu par jaunās valsts tūrisma mārketinga idejām, aktivitātēm un sasniegumiem, dalību starptautiskajās izstādēs, informatīvo materiālu sagatavošanu, pirmo valsts un Rīgas pilsētas tūrisma zīmolu radīšanu.

Tūrisma attīstību raksturo tūristu apmeklētākās vietas un objekti, tūristu plūsmu apjoms, to telpiskais izvietojums un dinamika. Šīs tēmas grāmatā ir aplūkotas trešajā nodaļā, iekļaujot tā laika vēsturisko fonu – padomju laika tūrisma objektu un pieminekļu demontēšanu, mūsu piekrastes atvēršanu jebkuram ceļotājam, vīzu formēšanu un valūtas ieguvi, iepirkšanās braucienu organizēšanu uz Lietuvu un Poliju un pat 90. gados piedzīvoto reketu. Publicētās atmiņas par pirmajiem ārzemju ceļojumiem var lasīt kā aizraujošu piedzīvojumu stāstus. Vēsturē saglabājamas atmiņas arī par grūtībām, kādas bija 90. gados, uzņemot ārvalstu tūristus, kad lidlauks bija pārāk grumbuļains, viesnīcu istabas par mazu, gultas par īsu, vannas istabas netīras un pat tualetes papīrs par cietu. Pievienotie statistikas dati ļaus pārliecināties, cik strauji mūsu valstī pēdējās desmitgadēs ir attīstījies tūrisms, kā pieaudzis uzņēmēju un pakalpojumu skaits valstī, kā un kur mēs ceļojām, un cik viesu gadā uzņēmām. Saistoša ir sadaļa par ārzemju tūrismu Latvijā, par straujo ārvalstu tūristu pieredzes un iespaidu maiņu no pirmajiem, ne sevišķi glaimojošiem līdz sajūsmai par unikāliem tūrisma produktiem.

Tūrisma raksturojumā neiztikt bez nozīmīgāko centru un reģionu apraksta, ko plaši atspoguļo ceturtās nodaļas saturs. Tikpat daudzveidīgi un krāšņi, cik mūsu novadu tautas tērpi, ir agrāk un salīdzinoši nesen veidotās tūrisma vietas, objekti, maršruti, dabas takas. Ir pieejama informācija gan par Rīgas un Jūrmalas tūrisma produktiem, gan Kurzemes Šveici, Latvijas Holandi, Latvijas Venēciju vai Livonijas Šveici. Reģionu nodaļa sniedz atziņu, ka tūrisms nav tikai apskates objekti un marķētas takas, bet arī vēlme dziļāk un plašāk izprast kultūras atšķirības.

Grāmata tika pabeigta un publicēta pasaules lielākās krīzes – *Covid-19* pandēmijas laikā, tāpēc iemūžinātas arī šī – tik dramatiskā tūrisma gada liecības, rīcības un fakti. Uzsvērta jauno prasību loma un atziņa, ka Latvija spēs ne tikai pielāgoties jaunajiem procesiem, bet arī tos ietekmēs un vadīs, ieviesīs zaļās domāšanas principus, radīs digitālus un inovatīvus produktus.

Grāmata adresēta plašam lasītāju lokam, vēstures entuziastiem, tūrisma speciālistiem, tā būs neatsverams informācijas materiāls tūrisma studentiem.

Grāmata sniedz ne tikai dažādu tūrisma attīstības procesu raksturojumu un analīzi, bet tā ir arī piemiņa un pateicība visiem tūrisma organizētājiem, kas atstājuši pēdas tūrisma vēsturē un dalījušies savās atmiņās ar grāmatas autoriem (autoru pateicības skatāmas katras nodaļas beigās). Daudzi ir veltījuši lielāku vai mazāku artavu

tūrisma attīstībā un popularizēšanā. Ierobežotā apjoma dēļ nevarējām pieminēt visus, ne arī iekļaut visu savākto plašo fotomateriālu. No vienas puses, žēl. No otras, – ceram, ka šī grāmata iedvesmos jaunus entuziastus iesākto darbu turpināt.

Ceļakarti un ceļazīmes lasītājam esam iezīmējuši – laiks aizraujošam ceļojumam!

Maija Rozīte,
profesore,
Tūrisma un viesmīlības katedras vadītāja
Biznesa augstskolā *Turība*

Par autoriem

Aira Andriksone, *Mg. s. soc., Mg. chem.*
Ieņēmusi vadošus amatus VARAM un EM, veidojot tūrisma valsts politiku, pārstāvot valsts intereses ES un starptautiskās organizācijās. Bijusi LPMA izpilddirektore, Latvijas Olimpiskās komitejas locekle, LPSR čempione un Tūrisma federācijas Kalnu tūrisma komisijas priekšsēdētāja, PSRS sporta meistare tūrismā, Vissavienības kategorijas tiesnese.

Kristīne Bērziņa, *Mg. BA*
Latvijas Universitātes pasniedzēja un pētniece. Vairāk nekā 20 gadus pasniedz tūrisma studiju kursus, kā arī vadījusi un piedalījusies Eiropas pētniecības projektos par tūristu patērētājuzvedību, tūrisma uzņēmumu sadarbību un izglītību tūrismā, pētījumu rezultāti publicēti starptautiskos izdevumos.

Artis Gustovskis, *Mg. BA*
Kurzemes Tūrisma asociācijas priekšsēdētājs un tūrisma inovāciju eksperts Kuldīgas novada domē. Dibinājis un vadījis Kuldīgas TIC. Izveidojis Kuldīgas velofestivālu un holandiešu velosistēmu, kā arī Kuldīgas ielu mākslas festivālu. Ieguvis Kuldīgai Eiropas tūrisma izcilāko galamērķu balvu un īstenojis virkni starptautiskus tūrisma projektus.

Dace Kaufmane, *Dr. oec.*
LLU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes Sociālo un humanitāro zinātņu institūta docente un vadošā pētniece, izstrādājusi un vada augstskolā tūrisma studiju kursus. Veikusi pētījumus par sadarbību tūrismā, to rezultāti publicēti starptautisku zinātnisku konferenču materiālos un zinātniskajos žurnālos Latvijā un pasaulē.

Andris Klepers, *Dr. geogr.*
Vidzemes Augstskolas vadošais pētnieks, asociētais profesors, ar plašu starptautisku pieredzi pētniecībā un akadēmiskajā darbā tūrisma, tirgvedības un vietu zīmolvedības jomās. Tūrisma klasteru iniciatīvu, mūsdienīgas tūrisma datu uzraudzības sistēmas aktīvs rosinātājs un daudzu tūrisma stratēģiju autors. Gids un aktīvs putnu vērotājs.

Līga Kondrāte, *Mg. eoc.*
Ludzas novada TIC vadītāja, Ludzas Tūrisma aģentūras dibinātāja, viena no Latgales reģiona tūrisma asociācijas dibinātājām un ilggadēja valdes priekšsēdētāja. Ludzas amatnieku centra amatniecības un tautastērpu speciāliste, iniciējusi un piedalījusies daudzu tūrisma un kultūrvēstures projektu realizācijā, tūrisma nozares veidošanā un stiprināšanā Latgalē.

Ēriks Lingebērziņš, *Dr. oec.*
Tūrisma nozares teorētiķis un praktiķis – Biznesa augstskolas *Turība* asociētais profesors, lietišķo pētījumu autors, starptautiska ienākošā tūrisma operatora *Balticvision* vadītājs ar 20 gadu pieredzi uzņēmējdarbībā, Latvijas Tūrisma aģentu un operatoru asociācijas valdes loceklis, tūrisma procesu vērotājs, analizētājs un komentētājs.

Agita Līviņa, *Dr. ekon.*
Vadošā pētniece, Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūta direktore, UNESCO katedras Biosfēra un cilvēks vadītāja, profesore Sabiedrības zinātņu fakultātē Vidzemes Augstskolā. Bagāta starptautiskā pieredze apmaiņas docēšanas programmās, *Fulbraita* pētniecības programmas stipendiāte, Indijas valdības stipendija starptautiskā apmācību programmā. Līdzautore vairākām publikācijām par tūrismu un ilgtspējīgu attīstību starptautisku izdevniecību grāmatās, pētniecības projektu vadītāja.

Ilze Medne, *Dr. oec.*
Latvijas Universitātes asoc. profesore un vadošā pētniece. Vairāk nekā 20 gadus docējusi tūrisma studiju kursus, kā arī piedalījusies dažādos tūrisma pētniecības projektos. Pētījumu rezultāti publicēti starptautiskos izdevumos.

Maija Rozīte, *Dr. geogr.*
Profesore, Tūrisma un viesmīlības katedras vadītāja Biznesa augstskolā *Turība*. Ilggadēja tūrisma studiju kursu pasniedzēja, piedalījusies dažāda līmeņa tūrisma attīstības plānošanas dokumentu izstrādē. Pētījumu rezultāti publicēti vairākos starptautiskos izdevumos.

Juris Smaļinskis, *Mg. biol.*
Latvijas Lauku tūrisma asociācijas "Lauku ceļotājs" tūrisma un vides eksperts, Vidzemes Augstskolas lektors, HESPI pētnieks. Daudzu populāru un zinātnisku publikāciju, tūrisma ceļvežu, tematisko karšu un tūrisma maršrutu autors, viens no "Mežtakas" un "Jūrtakas" veidotājiem Baltijas valstīs.

Normunds Smaļinskis
TV režisors, ceļotājs un gids, fotogrāfs. Grāmatu "Nezināmā Latvija. Vīzijas par mūsu vēsturi" un "100 stāstu par Latviju" autors.

Aija van der Steina, *Dr. oec.*
Latvijas Universitātes vadošā pētniece, Monašas Universitātes (Austrālija) un Vidzemes Augstskolas viesdocētāja ar plašu starptautisku pieredzi gan studiju kursu docēšanā, gan pētniecībā tūrisma attīstības, mārketinga, viesu un vietējo iedzīvotāju mijiedarbības jomās. Aktīvi iesaistījusies nozares profesionāļu izglītošanā, nacionālā līmeņa lietišķo pētījumu un plānošanas dokumentu izstrādē.

Daina Vinklere, *Mg. geogr.*
Biznesa augstskolas *Turība* Starptautiskā tūrisma fakultātes prodekāne un tūrisma studiju kursu pasniedzēja. Strādājusi LRTEP Pašdarbīgā tūrisma daļā, dibinājusi un vadījusi Latvijā pirmo tūrisma informācijas centru Salacgrīvā, ilggadēja LATTŪRINFO valdes priekšsēdētāja, piedalījusies dažāda līmeņa tūrisma attīstības plānošanas dokumentu izstrādē, vairāku publikāciju autore.

Saīsinājumi

ALTA – Latvijas Tūrisma aģentu un operatoru asociācija
ANPTO – Apvienoto Nāciju Organizācijas Pasaules Tūrisma organizācija
ATK – Apvienotā tūrisma komiteja
ĀM – Ārlietu ministrija
B2B – darījums starp uzņēmumiem
BA – Baltijas asambleja
BJR – Baltijas jūras reģions
BSTC – *Baltic Sea Tourism Center*
BTC – Baltijas Tūrisma komisija (*Baltic Tourism Commission*)
BTIC – Baltijas valstu tūrisma informācijas centrs
CSP – Centrālā statistikas pārvalde
DAP – Dabas aizsardzības pārvalde
ECK – Eiropas Ceļojumu komisija
EDEN – Eiropas izcilāko tūrisma galamērķu konkurss
EFCO – *European Federation of Campingsite Organisations* EK – Eiropas Komisija
EKG – Eiropas kultūras galvaspilsēta
EM – Ekonomikas ministrija
ES – Eiropas Savienība
HELCOM – Baltijas jūras vides aizsardzības komisija
HOTREC – *Hotels, Restaurants and Café in Europe*
HSU – *Hotelstars Union*
IHRA – Starptautiskā Viesnīcu un restorānu asociācija
IKP – Iekšzemes kopprodukts
ĪADT – Īpaši aizsargājamās dabas teritorijas
KM – Kultūras ministrija
KMSF – Kultūras mantojuma saglabāšanas fonds
KTA – Kurzemes Tūrisma asociācija
LATAK – Latvijas Nacionālais akreditācijas birojs
LDDK – Latvijas Darba devēju konfederācija
LI – Latvijas institūts
LIAA – Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra
LKA – Latvijas Kempingu asociācija
LKB – Latvijas Kongresu birojs
LOSP – Lauksaimnieku organizāciju sadarbības padome
LPGA – Latvijas Profesionālo gidu asociācija
LPMA – Latvijas Piļu un muižu asociācija
LR – Latvijas Republika
LRA – Latvijas Restorānu biedrība
LRTEP – Latvijas republikāniskā tūrisma un ekskursiju padome
LRTK – Latvijas republikāniskais tūristu klubs
LI – Latvijas Institūts
LLTA – Latvijas Lauku tūrisma asociācija
LTAA – Latvijas Tūrisma attīstības aģentūra
LTGA – Latvijas Tūrisma gidu asociācija
LTIB – Lejaskurzemes Tūrisma informācijas birojs
LTKP – Latvijas Tūrisma konsultatīvā padome
LTP – Latvijas Tūrisma padome
LVA – Latvijas Viesnīcu asociācija
LVAF – Latvijas Vides aizsardzības fonds
LVM – AS "Latvijas valsts meži"
LVRA – Latvijas Viesnīcu un restorānu asociācija
LVS – Latvijas Valsts standarts
MICE – *Meetings, incentives, conferences and exhibitions*;
MK – Ministru kabinets
MKK – Maršrutu kvalifikācijas komisija
NATO – Ziemeļatlantijas Līguma organizācija
NIP – Nacionālās industriālās politikas pamatnostādnes
NPIES – Nacionālā programma integrācijai Eiropas Savienībā
NTO – Nacionālā tūrisma organizācija
NVO – Nevalstiska organizācija
NVS – Neatkarīgo Valstu Sadraudzība
OECD – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija
PHARE – *Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies*
PSR – Padomju Sociālistiskā Republika
PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
PTO – Pasaules Tirdzniecības organizācija
RCEB – Rīgas ceļojumu un ekskursiju birojs
RTAB – Rīgas Tūrisma Attīstības Birojs
RTKIC – Rīgas Tūrisma koordinācijas un informācijas centrs
SAPARD – *Special Action Programme for Agriculture and Rural Development*
SO – Sabiedriskā organizācija
SM – Satiksmes ministrija
TATO datubāze – Tūrisma aģentu un tūrisma operatoru datubāze
TAVA – Tūrisma attīstības valsts aģentūra
TIB – Tūrisma informācijas birojs
TIC – Tūrisma informācijas centrs
TIP – Tūrisma informācijas punkts
TK – Tūrisma komiteja
TOBS – *Tourism Organziation of Baltic States*
TSP – Tautsaimniecības padome
UNESCO – Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*)
VACP – Vissavienības arodbiedrību centrālā padome
VARAM – Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija "
VAS – Vissavienības akciju sabiedrība (rakstā par padomju periodu)
VCAP – Vissavienības Centrālā Arodbiedrību Padome
VDK – Valsts drošības komiteja
VIF – Vides izglītības fonds
VKPAI – Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija
VM – Vides ministrija
VTA – Vidzemes Tūrisma asociācija
ZM – Zemkopības ministrija

1. nodaļa

Tūrisma attīstība Latvijā līdz 1991. gadam

1.1. Ceļošanas pirmsākumi

Gandrīz ikvienas valsts tūrisma nozares pētnieki ir centušies izprast ceļošanu – šīs aizraujošās nodarbošanās un tās organizēšanas vēsturi, meklēt tūrisma pirmsākumus. Daļa pētnieku tūrisma (ceļošanu izklaides nolūkos) pirmsākumus saista ar seno grieķu un romiešu ceļojumiem (Sigaux, 1966, 9), citi uzsver industriālās sabiedrības nozīmi ceļošanas popularizēšanā un Anglijā organizētos ceļojumus *Grand Tour* uz Eiropu, kad 1763. gadā sāka lietot vārdu "tūrisms". Gandrīz visos tūrisma vēstures avotos tiek minēts 1841. gads, kad bijušais baptistu sludinātājs Tomass Kuks (*Thomas Cook*), Anglijā organizēja pirmo ceļojumu ar vilcienu ap 500 cilvēku lielai ceļotāju grupai no Lesteras uz Lafboro, lai apmeklētu atturības kustības atbalstītāju organizētu sanāksmi (Inglis, 2000, 14).

Kādi ir ceļošanas pirmsākumi Latvijā? Kad Latvijā aizsākās izklaides ceļojumi jeb tūrisms? Kā šī – mūsdienās jau tik nozīmīgā tautsaimniecības nozare ir attīstījusies Latvijā? Šīs grāmatas autori ir apkopojuši līdz šim izkliedēto publicēto un nepublicēto informāciju par tūrismu Latvijā, fiksējuši tūrisma nozares attīstības nozīmīgākos notikumus, pagrieziena punktus, minējuši nozīmīgākās personas, bez kuru ieguldījuma tūrisms Latvijā nebūtu tāds, kāds tas ir.

Latvijas tūrisma vēsturē var izdalīt četrus atšķirīgus vēstures periodus, kuros atšķīrās ne tikai ceļotāju skaits, virzieni, maršruti un raksturs, bet arī tūrisma uzņēmumi un tūrisma organizācija:

I Ceļojumi viduslaikos un tūrisma saimniecības rašanās 19. gs.;
II Neatkarīgās Latvijas periods (1918–1940);
III Padomju periods;
IV Mūsdienas – kopš valstiskās neatkarības atgūšanas 1990. gadā (Rozīte, 1999a, 42).

Pirmais posms Latvijas tūrisma vēsturē aptver laika periodu no viduslaiku ceļojumiem līdz pat Pirmajam pasaules karam, kurā pakāpeniski radās jauni ceļošanas veidi un motīvi, tika sniegti ceļojuma pakalpojumi un veidojās pirmie viesmīlības uzņēmumi. Ceļojumu vēsturē var ierakstīt arī līvu valdnieku Kaupo, kurš, kā liecina Indriķa hronika, 1203. gadā kopā ar Daugavgrīvas klostera abatu Teodoriku caur Vāciju devās uz Romu un tikās ar pāvestu Inocentu III, un atgriezās 1204. gadā (Latviešu konversācijas vārdnīca, 1931).

Viduslaikos, attīstoties tirdzniecības, reliģiskajiem ceļojumiem un pat karagājieniem, veidojās un paplašinājās ceļu tīkls, radās ērtāki transporta līdzekļi, precizēja kartes un izdeva ceļvežus, ierīkoja naktsmītnes un piedāvāja ceļojumu pavadoņus. Vēsturnieku pētījumi liecina, ka pirmās ziņas par krogiem Latvijas teritorijā atrodamas jau 13. gs. dokumentos. Pēc dažu vēsturnieku pētījumiem pirmais krogs, par kuru saglabājušās rakstiskas liecības, varētu būt 1261. gadā rīdzinieku nopostītais krogs "Publica campana" pie Ropažu ezera tilta (Teivāns, 1995, 27). 14. un 15. gs. krogi parādījās Vidzemē, pēc tam arī citos novados. Pirmā viesnīca Rīgā tikusi uzbūvēta 1435. gadā (Pāvulāns, 1971, 178).

1. attēls. **J. K. Broces zīmējumi.**
Augšā: skats pie Garkalnes kroga, 3 jūdzes no Rīgas, 1795. gads.
Apakšā: pārceltuve pāri Gaujai pie Iļķenes, 1795. gads
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls LNB krājumā)

Pirmie ceļotāji Latvijas teritorijā bija galvenokārt vācu tirgotāji, tai skaitā melngalvji. Protams, ka arī viņu ceļojumu stāsti veicināja interesi par svešām vietām. 15. un 16. gadsimtā ceļoja arī amatnieki un zeļļi, jo Rietumeiropas pilsētu cunftu (amatnieku biedrību) statūtos bija iekļauta prasība, ka zeļļiem pirms meistara tiesību iegūšanas ir jādodas mācību ceļojumos. Tādējādi Rīgā 16. gadsimtā ieradās zeļļi no Vācijas un Igaunijas. Uz citām Eiropas pilsētām savukārt devās Rīgas vanderzeļļi (apkārt ceļojoši amatnieki), kuri līdztekus amata pilnveidošanai iepazina arī šo pilsētu dzīvi un paražas (Zeida, 1978a). Lūk, kā viduslaiku ceļotājus, viņu apmeklētās vietas un pirkumus 16. gs. raksturojis mācītājs Cīglavs (Zeida, 1978b, 166):

"Daudzi ļaudis atraduši lielāko baudu greznās drēbēs. [..] Mēs neredzam diemžēl nekā cita, kā turku, ungāru un tatāru svārkus, spāniešu bikses, franču garās, platās, krokotās un cietinātās apkakles plivināmies ap kaklu. Jo, tā kā mums jāceļo pa visu pasauli, tad, ja, atgriežoties mājās, neatvedīsim līdz svešas ārzemju drēbes, kā gan zinās, ka esam bijuši saskarē ar citām tautām!"

Ceļojumi, kuru mērķis bija izpriecas, sākās 17. gs. Kurzemes hercoga Jēkaba galmā. Galmam tika rīkotas izpriecas, medības ārpus pilsētas. Kurzemnieki devās tirdzniecības ceļojumos uz ārzemēm, tādējādi rosinot interesi par svešām zemēm. Te jāpiemin arī hercoga Jēkaba 1651. gadā noorganizētā ekspedīcija uz Āfriku, kur Gambijas upes grīvā noorganizēja koloniju, un Tobago salu Karību reģionā, kas bija kurzemnieku kolonija no 1654. gada (Jakovļeva, 2019). Sākot no 17. gs. 30. gadiem Zviedrijas valdība Vidzemē uzsāk pasta ceļu veidošanu, kas veicina ceļojumu attīstību (Teivāns, 1995). Senākie gada skaitļi, kurus atstājuši Gūtmaņa alas apmeklētāji, kas tiek uzskatīta par senāko tūrisma objektu Latvijā, ir 1677. un 1688. gads (Siguldas novada pašvaldība, b.g.).

2. attēls. **Sigulda, Gūtmaņala**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls LNB krājumā)

Viesnīcas

Līdztekus krogiem, kas bija galvenais viesmīlības uzņēmums viduslaikos, veidojās arī pirmās viesnīcas. Ir saglabājušās rakstiskas liecības no 1601. gada par viesnīcu Rīgā. Vēlāk uzceltas viesnīcas tirgotājiem "Maskavas nams" (1642), kurš varēja uzņemt 14 viesus (Енш, 1947, 75), un "Ebreju nams" (1643). 1763. gadā Rīgas iekšpilsētā tika uzcelta tā laika lepnākā viesnīca – "Hotel de St. Petersbourg", kas atradās Pils laukumā 4. Pēterpils viesnīca ir iemūžināta arī K. Broces zīmējumos. 18. gs. otrajā pusē Rīgā uzcēla arī otru lielāko viesnīcu – Londonas viesnīcu (Brambe, 1992, 338–340).

Kūrortu rašanās

18. gs. iedzīvotāji centās vasaras pavadīt ārpus pilsētas. Kā pirmās zināmās kūrvietas, kur vasarās ieradās peldviesi, tiek minētas Plienes (Plieņciems), kur jau 1738. gadā vai pat vēl agrāk braukuši peldēties Kurzemes muižnieki, un Engures, kur peldējušies jau ap 1780. gadu (Belte, 1935, 59). Arī bagātie rīdzinieki vasaras centās pavadīt ārpus pilsētas, ceļot nelielas ārpilsētas muižiņas Sarkandaugavā, pie Juglas ezera un Ķīšezera, Āgenskalnā, Torņakalnā, Zasulaukā un citur. Visilgāk šīs funkcijas saglabāja Zasulauka, Hartmaņa, Bišu, Volfšmita, Ēbeļa un Nordeķu muižiņas (Bērziņš, 1978: 453).

3. attēls. **Hartmaņa muiža Kalnciema ielā, 1928. gads**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls A. Radovica privātkolekcijā)

Tāpat kā citās Rietumeiropas valstīs, arī Latvijas teritorijā populāra kļūst bagātnieku ārstēšanās sanatorijās. Dabas resursu dziedniecisko īpašību izmantošanai slimību ārstēšanai Latvijā ir senas tradīcijas, un to pirmsākumi meklējami svētavotos, svētbirzīs, pie rituālajiem akmeņiem u.c. 1739. gadā pēc Kurzemes hercoga pavēles **Bārbelē** (Vecumnieku novads) pie sēravota tika izpirkta zeme un ierīkota sērūdens vannu dziedniecības iestāde. 19. gs. Bārbele tiek raksturota pat kā viens no apmeklētākajiem kūrortiem toreizējā Krievijā (Vīksna, 1998, 20). Kūrortā darbojusies procedūru ēka un viesnīca, bijis iekopts parks un izveidots deju laukums. Savu ārstniecisko nozīmi kūrorts daļēji zaudējis 19. gs., kad sērūdeņraža koncentrācija ūdenī esot samazinājusies. Kūrorts tika nopostīts Otrā pasaules kara laikā, un mūsdienās pie Bārbeles avota nekas par to vairs neliecina.

4. attēls. **Bārbeles avots** (foto G. Kaminskis)

Arī **Baldone** kā sērūdens dziedniecības vieta ir bijusi pazīstama jau kopš 15. gs. (Ozola, 2008, 3), kur vasaras pie sēravota esot pavadījis Livonijas ordeņa mestrs ar saviem ļaudīm. Par Baldones kūrorta dibināšanas gadu tiek uzskatīts 1797. gads, lai gan jau 1793. gadā tikusi izbūvēta sēravota tvertne, bet 1795. gadā nodibināta sēra vannu iestāde (Kleinbergs, 1928, 697). 1816. gadā ticis uzcelts pirmais vannu korpuss ar 30 koka vannām un sešām dzīvojamām istabām. Parkā darbojās kūrmāja ar restorānu. 19. gs. sākumā Baldones sērūdeņraža avoti bijuši ļoti populāri, bet Baldones kā atpūtas vietas nozīme mazinājās pēc Ķemeru kūrvietas atklāšanas 1838. gadā (Terentjeva, Frīdenberga, 2008, 49).

Lielākais Latvijas vēsturiskais kūrorts ir **Ķemeri**, kuru apkārtnē atrodas vairāk nekā 30 sēravoti, ir nozīmīgi ārstnieciskās kūdras un dūņu krājumi Kaņiera ezerā. Arī Ķemeru sērūdeņradi ārstniecībā sāka izmantot jau 18. gs., kad ārsts Laugenbeks 1796. gadā sūtījis slimniekus ārstēties uz sērūdeņraža svētavotu pie Ķemeru mežsarga mājām (Liebietis, 1928, 695). Par kūrorta dibināšanas gadu uzskata 1838. gadu, kad tika atvērta pirmā valsts peldu iestāde ar 32 vietām (Ozola, 2008, 85). No avota pa koka renēm peldu iestādei pievadīja ar rokām pumpēto sērūdeni. 1844. gadā ierīkoja sēra dūņu vannas, uzcēla kūrorta pārvaldes ēku, uz jūras piekrasti ierīkoja četras verstis garu ceļu.

1875. gadā nodegušās kūrmājas vietā uzcēla jaunu kūrmāju ar kolonādēm, koncertzāli, istabām lasīšanai un mūzikas paviljonu. 1877. gadā atklāja Rīgas–Tukuma dzelzceļa līniju un uzcēla Ķemera dzelzceļa staciju. 1911. gadā uz Ķemeriem ar vilcienu bez pārsēšanās varēja nokļūt pat no Maskavas. 1886. gadā uz Jaunķemeru jūrmalu no Ķemeriem ierīkoja diližansu satiksmi, bet 1912. gadā atklāja 7,5 verstis garu tramvaja līniju. Ķemeri kļuva pazīstami aiz Baltijas robežām. 1914. gadā tur ārstējās 8300 slimnieku (Liebietis, 1928), un tas bija viens no vislabāk iekārtotajiem kūrortiem cariskajā Krievijā (Terentjeva, Frīdenberga, 2008, 50).

18. un 19. gs. līdztekus minerālūdeņiem aizvien plašāk sāka izmantot jūru un ar to saistītos dziedniecisko faktorus – pastaigas gar jūru, peldes jūras ūdenī, nodarbes pie jūras. 1808. gadā Rīgas tirgotājs Kleins Plienēs ierīkoja viesnīcu ar 10 istabām un lielu zāli. 1810. gadā Plieņu muižā vasaru pavadījusi Krievijas ķeizariene Elizabete, kas uzturējusies Jelgavā un Napoleona kara darbības laikā Eiropā neriskēja apmeklēt slavenos Eiropas kūrortus. Ķeizarienes vajadzībām cauri kāpām izraka ceļu, ierīkoja skatu torni (Belte, 1935, 60). Kūrvietu veidošanās piekrastē veicināja veselības tūrisma infrastruktūras attīstību – sākot no koka baļļām ar uzsildītu jūras ūdeni zvejnieku sētās un sanatoriju būvniecību. **Rīgas jūrmala** jau 19. gs. veidojās kā vasarnīcu rajons. Pirmie rīdzinieki Rīgas jūrmalu sāka apmeklēt 19. gs. 20. gados un koncentrējās Dubultos. 1824. gadā tika atklāta diližansu satiksme starp Rīgu un Lapmežciemu, bet 1844. gadā sezonā regulāri no Rīgas uz Dubultiem kursēja kuģītis "Unity". 1855. gadā šajā maršrutā kursēja pieci tvaikoņi (Bērziņš, 1978, 457). Vidzemes piekrastē populārākā atpūtas vieta bija Neibāde (mūsdienās – Saulkrasti), kur 1823. gadā uzcēla saviesību namu ar viesnīcu, un uz ziemeļiem no Pēterupes sāka celt vasarnīcas (Belte, 1935, 65).

Liepāja kā peldu un dziedniecības vieta ar sēravotiem pazīstama kopš 18. gs., bet kā kūrorts – no 1810. gada. 1834. gadā sāka darboties "Merbi" privātā iestāde ar aukstām un siltām jūras vannām, bet 1860. gadā atklāja "Nikolaja peldu iestādi" ar 40 vannām siltam jūras ūdenim un četrām dūņu vannām. Kūrortam attīstoties, tika uzcelts Jūrmalas paviljons ar strūklaku, kūrmāja ar restorānu, deju, izrāžu un koncertzāli 500 vietām, kūrparka estrāde, Gulbju dīķis ar saliņu un paviljonu (Ozola, 2008, 87). 1902. gadā uzcēla pilsētas jauno peldu iestādi ar siltām jūras ūdens vannām, ūdens dziedniecības nodaļu, romiešu un īru pirtīm.

Sigulda kā kūrorts veidojas 19. gs. beigās līdz ar ceļa un dzelzceļa izbūvi, kad kņazu Kropotkinu dzimta sāka veidot Siguldu kā atpūtas vietu, izpārdodot zemes gabalus vasarnīcu un pansiju būvei. Tika atvērta viesnīca "Hotel Segewold", ierīkotas pastaigu takas uz gleznainākajām vietām un alām, nostiprinātas pilsdrupas (Siguldas novada pašvaldība, b.g.). Tika izdoti pirmie Siguldas tūrisma ceļveži vācu valodā "Vidzemes Šveices pilis" (1895) un "Vadonis pa Vidzemes Šveici" (1912) (Biteniece, 2016).

Šajā periodā darbojās arī citas kūrvietas, piemēram, Poguļanka (vēlāk – Mežciems) pie Daugavpils, kur 1883. gadā tika izveidota pirmā sanatorija un ārstniecībā izmantoja ārstnieciskās dūņas. 1915. gadā Poguļankā esot bijušas 117 vasarnīcas, sanatorija, pansionāti un parks (Kūrots Poguļanka, b.g.).

5. attēls. **Liepājas peldvieta**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls LNB krājumā)

19. gs. otrajā pusē izbraukumi ārpus Rīgas ieguva masveidīgāku raksturu. To veicināja dzelzceļa satiksmes attīstība. 1861. gadā atklāja Rīga–Daugavpils, bet bet drīz pēc tam jau minēto Rīga–Tukums dzelzceļa līniju. Pēc dzelzceļa atklāšanas no Rīgas uz Majoriem un atpakaļ kursēja seši vilcieni dienā (Bērziņš, 1978, 457). K. Vanags par tūrisma kustības sākumu Latvijā uzskata 1862. gadu, kad Dzelzceļa sabiedrība Ogrē noīrēja zemi, ierīkoja kājceliņus, uzcēla paviljonu, restorānu un laipas pāri Ogres upei un sāka organizēt speciālus atpūtas vilcienus svētdienās un svētku dienās. Tika organizēti arī izpriecu izbraukumus ar tvaikoni "Vajen" (Vanags, 1938, 56).

Dzelzceļš lielā mērā sekmēja tūristu pieplūdumu no Krievijas vidienes un veicināja Rīgas jūrmalas un Ķemeru kūrorta uzplaukumu. Gadsimta beigās **Rīgas jūrmalā** popularitāti iegūst 1870. gadā uzceltā silto vannu iestāde "Marienbāde" Dubultos, 1906. gadā celtā "Dr. Maksimoviča peldu iestāde" Dzintaros, "Emīlijas Rācenes peldu iestāde" Majoros, kurā 20. gs. sākumā piedāvāja siltas jūras ūdens, ogļskābes, skābekļa un skuju ekstrakta vannas (Bijusī Emīlijas Rācenes peldu iestāde, b.g.). 1870. gadā Majoros veidojas sabiedrisks centrs – Horna viesnīca ar koncertdārzu, bet 1887. gadā kāpās tiek uzcelts Jūras paviljons ar terasi. Dzintaru teritorija līdz 1922. gadam bija pazīstama kā Edinburga ar krāšņām aristokrātiskām villām, kūrmāju un koncertdārzu. Ja 19. gs. sākumā Rīgas jūrmalu apmeklēja galvenokārt rīdzinieki, tad gadsimta beigās un 20. gs. sākumā daudz atpūtnieku ieradās no citām Krievijas guberņām un ārvalstīm. Pēdējos pirmskara gados no Rīgas uz jūrmalu kursēja pat 40 vilcienu dienā, bet peldviesu skaits Rīgas jūrmalā 1914. gadā sasniedza 60–70 tūkst. viesu (Bērziņš, 1978, 458).

Rīgā kā augošā lielpilsētā 19. gs. attīstījās tūrisma pakalpojumi viesiem. 1864. gadā pilsētā darbojās 13 viesnīcas, no kurām lepnākās bija Pēterburgas, Londonas, Romas,

Aleksandra un Belvederas viesnīcas (Caune, 1984, 160–177). 1901. gada Rīgas adrešu grāmatā minētas jau 25 viesnīcas (Rigasches Adresbuch, 1901). 1880. gadā tika izdots pirmais zināmais Rīgas ceļvedis vācu valodā (Caune, 1997, 41) un izdoti pilsētas plāni ar tūristiem nepieciešamo informāciju: ielu nosaukumiem, tūrisma objektiem (pilis, baznīcas, teātri, tirgi) un tādām iestādēm kā viesnīcas, birža, muita, policija, stacija un telegrāfs (Klein, 1884).

6. attēls. **Rīgas tūrisma karte-ceļvedis**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", karte no LNB Karšu lasītavas krājuma)

Ceļojumu popularizēšanā jāpiemin jaunlatvieši, kuri 19. gs. 50.–80. gados devās ne tikai studēt uz Tērbatu, Pēterburgu un Maskavu, bet arī ceļoja un veidoja ceļojumu aprakstus. 1858.–1859. gadā Krišjānis Barons ar kājām ceļoja no Tērbatas līdz Dundagai un sarakstīja grāmatu "Mūsu Tēvzemes aprakstīšana", kas ir pirmā visaptverošā Baltijas ģeogrāfijas grāmata, mudinot lasītājus staigāt un vērīgāk ielūkoties savas dzimtenes dabā un ļaudīs (Arājs, 1995). 1892. gadā rakstnieks Voldemārs Zālītis (Valdis) publicēja ceļojumu piezīmes par Kurzemi un Zemgali laikrakstā "Dienas Lapa", ko 1928. gadā izdeva grāmatā "Kurzemē" (LU LFMI, b.g.). Brāļi Reinis un Matīss Kaudzītes devās ceļojumos, lai izglītotos un paplašinātu redzesloku, popularizētu ceļošanu un dzimtās zemes izzināšanu. Latviju viņi apceļoja vairākas reizes. 1879. gadā viņi ceļojuši pa Igauniju un Krieviju, 1884. gadā – Vāciju un Šveici, 1889. gadā – Vāciju, Holandi, Beļģiju, Šveici un Franciju, 1896. gadā – Austriju, Itāliju, Šveici, Vāciju, Poliju un Beļģiju, 1890. gadā – Vāciju, Beļģiju, Franciju, bet 1903. gadā pa Ukrainu un Krievijas dienvidiem. Savu ceļojumu aprakstus brāļi Kaudzītes publicēja laikrakstos "Balss" un "Baltijas Vēstnesis", tie apkopoti kopoto rakstu krājumā "Vija" (Kaudzītes, 1901; 1902; 1903). Šie ceļojumu apraksti, zinātkāre un rocība ļāva latviešu inteliģencei, māksliniekiem un uzņēmējiem doties tuvākos un tālākos ceļojumos, tai skaitā uz Rietumeiropu, gūt iespaidus, kas pēc tam tik plaši attēlots tā laika rakstu darbos un tēlotājmākslā.

Tūristiem pieejamie dabas un kultūrvēsturiskie objekti, izveidotā transporta infrastruktūra, kūrortu, izmitināšanas un viesmīlības pakalpojumu piedāvājums līdz Pirmā pasaules kara sākumam bija labs priekšnoteikums, lai cariskajā Krievijā Latvijas teritorija kļūtu par nozīmīgu tūristu galamērķi (Kalniņš, Rozīte, 2019).

1.2. Tūrisms Latvijas pirmās brīvvalsts laikā

Tieši šajā tūrisma attīstības otrajā periodā Latvijā tūrisms izveidojās par valstiski atzītu, organizētu un atbalstītu saimniecības nozari. To veicināja virkne ārpolitisku un iekšpolitisku faktoru. Pēc Pirmā pasaules kara Eiropā mainījās līdzšinējās politiskās robežas, radās virkne jaunu, neatkarīgu valstu, tai skaitā Latvija. Pēckara saimnieciskais uzplaukums 20. gs. sākumā veicināja ceļošanas transporta attīstību Eiropā – vilcienu satiksmi, automobiļu izmantošanu, velosipēds kļuva populārāks kā ceļošanas līdzeklis. Latvijā bija liels patriotisma uzplaukums, kas savu izpausmi rada arī tūrisma kustībā. Pieaugot vēlmei ceļot, radās nepieciešamība ceļotājiem organizēties tūristu kopās (Rozīte, 1999b). Skolotāju vadībā veidojās pirmās tūristu biedrības, kuras organizēja ekskursijas Dzimtenes iepazīšanai (Kalniņš, Rozīte, 2019). Pēc tam veidojās virkne citu sabiedrisku organizāciju, kam bija liela loma ceļošanas veicināšanā.

Tūrisma biedrību rašanās un nozīme

Kā pirmā 1919. gadā tika izveidota Rīgas Jaunatnes Tūristu biedrība (Vanags, 1932, 30). 1924. gadā tika noorganizēta Latvijas tūristu biedrība, kuras dibinātāju vidū bija tūrisma kustības pamatlicēji Kārlis Vanags un Otto Krolls, kurš tika ievēlēts par biedrības priekšsēdētāju (LVVA, e). Turpmākajos 10 gados biedrība izvērsa tik plašu un daudzpusīgu darbību, ko var apskaust ikviena mūsdienu sabiedriskā organizācija. Tā pirmā uzsāka gatavot gidus un organizēt ekskursijas sākumā Rīgā vietējiem un ārzemniekiem, pēc tam arī pa Latviju un uz ārzemēm. Biedrība izdeva pirmo žurnālu šajā jomā "Tūrists", kuram 1930. un 1931. gadā iznāca seši numuri. 1930. gadā Romā tā iestājās par biedru Starptautiskajā tūrisma līgā. 1931. gadā biedrības budžets bija 10 tūkst. latu 1932. gadā biedrība izdeva tūrisma brošūras angļu valodā. Biedrības atskaitēs minēts, ka 1933. gadā tikusi organizēta loterija un ceļojumu filmu skate operā, lai iegūtu līdzekļus biedrības darbībai, bet 1934. gadā izdots tūrista kalendārs 1500 eksemplāros (LVVA, e; LVVA, f).

1929. gadā dibināta Rīgas starptautiskā ekskursiju biedrība, kura jau savā pirmajā pastāvēšanas gadā noorganizēja vairākas ekskursijas, tai skaitā trīs uz ārzemēm. Ekskursijās pa Rīgu tika iekļauti arī tādi objekti kā Rīgas elektrostacija, botāniskais dārzs, mākslas izstādes. 1932. un 1933. gadā biedrība noorganizēja arī vairākas ekskursijas ārzemniekiem pa Latviju. Piecos biedrības pastāvēšanas gados ceļojumos devušies vairāk nekā tūkstotis ceļotāju (LVVA, h).

No 1931. līdz 1935. gadam darbojās Latvijas ekskursiju biedrība, kura arī organizēja ekskursijas pa Latviju un ārpus tās. Biedrība citu vidū izcēlās ar to, ka aktīvi iesaistījās tūrisma objektu sakopšanā un uzturēšanā. Tā ierīkoja kāpnes, tūristu informācijas vitrīnu un atvēra kiosku Kokneses pilsdrupās, iekārtoja tūristu informācijas vitrīnas Ogrē, Koknesē un Pļaviņu stacijā, iekārtoja skatu torni un tūristu mītni Turaidā. Tā turpināja Latvijas tūrisma biedrības praksi un izdeva tūrismam veltītu žurnālu "Ekskursants", kura 21 numurs iznāca laika posmā no 1933. līdz 1937. gadam. 1934. gadā biedrība izdeva K. Vanaga sagatavotās brošūras "20 maršruti Latvijā" un "10 maršruti slēpotājiem" (LVVA, a; LVVA, b).

Šajā kustībā iesaistījās ne tikai latvieši. 1930. gadā tika dibināta Latvijas ebreju tūristu biedrība, kas organizēja ekskursijas pa Latviju (piemēram, 1931. gadā 17 ekskursijas ar 793 dalībniekiem) un ekskursijas uz Igauniju un Lietuvu. Biedrība rīkoja arī zinātniskās ekskursijas, uzņēma ārvalstu ebreju grupas, izdeva ivritā ceļvedi par Rīgu un Latvijas kūrortiem un almanahu kultūras un tūrisma veicināšanai Latvijā (LVVA, g).

Bez minētajām biedrībām tūrismā iesaistījās arī tādas organizācijas kā Pirmā Latvijas tūristu biedrība (1929), sporta biedrība "Dzimtenes ceļinieki" (1930), Latvijas un ārzemju apceļotāju veicinātāju un savstarpējās palīdzības biedrība (1929), Latvijas tūristu klubs un Rīgas viesnīcu darbinieku biedrība (1924), Mūzikas un tūrisma veicināšanas biedrība (1929), Vidzemes mūzikas un tūrisma biedrība (1932), Latgales tūristu biedrība, Valmieras tūristu veicināšanas biedrība, Cēsu un Siguldas kūrortu komitejas (Sams, 1934, 15). 1921. gadā nodibinātajai Baltijas tautu tuvināšanās biedrībai bija nozīmīga loma tūrisma veicināšanai ar Igauniju un Lietuvu (Vanags, 1933, 36). Biedrības var uzskatīt par tā laika ceļojumu operatoriem un aģentiem, lai gan tās bija tikai sabiedriskas organizācijas (kurās dalībnieki maksāja biedru naudu), nevis komercuzņēmumi (Rozīte, 1999b).

Šajā laika posmā konsekventi tika atbalstīts un veicināts vietējais tūrisms gan no audzinošā – nacionālpatriotiskā, gan ekonomiskā viedokļa. Šī politika rezultējās pozitīvā tūrisma maksājumu bilancē, tas ir, – ārvalstu tūristu izdevumi Latvijā bija lielāki nekā mūsu valsts ceļotāju tēriņi ārvalstīs (skat. 1. tabulu).

1. tabula

Latvijas tūrisma bilance 1927.–1930. gadā (Vanags, 1938, 25)

Pozīcija	1927	1928	1929	1930
Ieņēmumi no ienākošā tūrisma (milj. Ls)	35,0	36,8	36,2	35,8
Izejošā tūrisma izdevumi (milj. Ls)	23,1	26,1	27,9	27,3
Tūrisma bilances saldo	9,9	10,7	8,3	8,5

Tādējādi jau pirmajā desmitgadē pēc valsts izveidošanās Latvija pārņēma pieredzi no tādām Rietumeiropas tūrisma valstīm kā Šveice, Itālija, Francija, veicinot vietējā un vēlāk arī starptautiskā tūrisma attīstību. Augstākās sabiedrības ekskluzīvos atpūtas ceļojumus papildināja plašas sabiedrības daļām paredzētās izziņas tūres, tādēļ šo periodu var uzskatīt par masu tūrisma rašanās posmu. Maršrutu plānošanā galvenokārt tika iekļauti populārākie apskates objekti, kuru infrastruktūra nebija piemērota lielām ceļotāju plūsmām. Entuziastu darbošanās bez aktīva valsts institūciju atbalsta nespēja plānveidīgi un harmoniski attīstīt tūrismu valstī (Kalniņš un Rozīte, 2019).

Valsts pārvaldes loma un tūrisma institūcijas

Pirmajos valsts pastāvēšanas gados vēl nebija nacionālas nozīmes tūrisma institūciju. Pirmā valstiskā institūcija, kas iesaistījās tūrisma veicināšanā, bija 1925. gadā dibinātais Valsts dzelzceļa pilsētas staciju un transporta kantoris, kura viens no uzdevumiem bija arī tūrisma popularizēšana (Putiķis, 2012). "Latvijas dzelzceļa" virsvalde iesaistījās starptautisko ceļotāju pārvadāšanā, 1927. gada maijā izveidoja Valsts dzelzceļu ceļojumu un transporta biroju "Ceļtrans", kas no 1936. gada augusta tika reorganizēts par Valsts dzelzceļu ceļojumu biroju "Ceļtrans" ar filiālēm Liepājā un Daugavpilī. Ārzemju ceļotāji Latvijā ieradās galvenokārt ar vilcienu. 1928. gadā spēkā stājās konvencijas par tiešo pasažieru un bagāžas satiksmi starp Anglijas, Francijas, Holandes un Beļģijas dzelzceļu, no vienas puses, un Lietuvas, Latvijas, Igaunijas un Polijas dzelzceļu, no otras. Tā paša gada maijā tika atklāta Eiropas–Āzijas tiešā pasažieru un bagāžas satiksme, kurā piedalījās Ķīnas, PSRS, Latvijas, Lietuvas, Vācijas, Polijas, Čehoslovākijas, Itālijas, Francijas un Beļģijas dzelzceļš. No 1928. gada bija iespējams bez pārsēšanās ceļot no Liepājas uz Berlīni caur Priekuli (Latvijas dzelzceļš, b.g.). Dzelzceļa transports tika plaši izmantots arī vietējos ceļojumos, organizējot speciālus tūristu vilcienus, kad ceļotāji tika nogādāti uz Latvijas skaistākajām vietām – Siguldu, Gaujas senleju, Gaiziņkalnu, Staburagu, Abavas senleju, Rundāles pili, Cēsu pilsdrupām, Slīteres skatu torni. Neskaitot brauciena biļeti, tūristam bija jāiegādājas atsevišķas biļetes katrai aktivitātei. Īpaša piedeva šajos tūristu vilcienos bija deju vagons, tādēļ tautā tos mēdza saukt par "ceļojošajiem dānsingiem" (Dzelzceļa muzejs, b.g.). Tūristu vilcieni kursēja pārsvarā svētdienās maršrutos: Rīga–Ieriķi–Gulbene–Alūksne; Rīga–Ērgļi; Rīga–Stende–Kuldīga–Piltene–Ventspils; Rīga–Liepāja; Rīga–Sigulda; Rīga–Koknese–Pļaviņas; Rīga–Talsi.

1928. gadā Iekšlietu ministrijas pārraudzībā izveidoja Tūrisma veicināšanas fondu. Tā līdzekļi veidojās no maksas par izsniegtajām ārzemju pasēm, iebraukušo tūristu nodevām un samaksām par citām ar ceļošanu kārtojamām formalitātēm. No 1931. gada kopā ar maksu par ārzemju pasi (10 Ls) bija jāmaksā arī divi lati par labu tūrisma fondam (Vanags, 1931, 12). Fonda līdzekļi turpmākajos gados tika izmantoti tūrisma biroja iekārtošanai un uzturēšanai Rīgas stacijā, tūrisma infrastruktūras izveidei, tūrisma biedrību atbalstīšanai. Piemēram, Latvijas ekskursiju biedrība 1934. gadā no fonda saņēma 1000 Ls Turaidas skatu torņa ierīkošanai (LVVA, b.).

Ļoti nozīmīgs Latvijas tūrismā ir bijis 1929. gads. Šī gada 24. aprīlī pārstāvji no Ārlietu, Iekšlietu, Satiksmes un Izglītības ministrijas, kā arī no dažādām biedrībām nodibināja Latvijas centrālo tūristu biedrību (LCTB), kas tika veidota kā citu tūrisma biedrību oficiālā pārstāvniecība un koordinatore. 1929. gada 14. septembrī LCTB pārstāvis K. Vanags kā Latvijas delegāts piedalījās 5. Starptautiskajā oficiālo tūrisma propagandas ūniju kongresā Varšavā (šī organizācija ir ANO Pasaules tūrisma organizācijas priekštece, kas dibināta 1925. gadā Hāgā). Kongresā piedalījās 19 valstu pārstāvji un tajā Latviju kā vienīgo no Baltijas valstīm uzņēma kā organizācijas pilntiesīgu locekli (Vanags, 1930, 14). Tieši šis, 1929., gads, kad Latvija iekļāvās starptautiskajās tūrisma institūcijās, tūrisma nozares pārstāvju vidū tiek minēts kā Latvijas tūrisma dzimšanas gads (Vanags, 1940, 9).

LCTB dibināšanas mērķi skan mūsdienīgi un aktuāli arī šodien (LVVA, c):

> *"Centrālās biedrības mērķis un uzdevumi ir propagandēt Latviju kā tūrisma zemi un veicināt tūrismu Latvijā – rūpēties par satiksmes līdzekļu un ceļu uzlabošanu; saskaņot satiksmes sarakstus; gādāt labas un ērtas viesnīcas; ierīkot tūristu birojus; popularizēt Latvijas skaisto dabu; izplatīt labus ekskursiju aprakstus, maršrutus, kartes, plānus; sarīkot saviem biedriem labas un lētas ekskursijas pa dzimteni un ārvalstīm."*

Biedrības 1933. gada atskaitēs minēts, ka tajā darbojas 174 biedri, to skaitā arī juridiskie biedri: Latvijas automobiļu un aero klubs, Latvijas pasta, telegrāfa un telefona darbinieku biedrība, Latvijas Jaunatnes Sarkanais Krusts, Latvijas tūristu biedrība, Jaunatnes kristīgā savienība, Valsts ceļojumu un transporta birojs "Ceļtrans", Latvijas Universitātes studentu padome, Cēsu kūrorta komiteja, un tā ir vismasveidīgākā tūrisma institūcija, kas apvieno ap 12 tūkst. biedru (LVVA, d). LCTB ne tikai organizēja un reklamēja ceļojumus pa Latviju un ārzemēm, bet arī izdeva tūristu ceļvežus, iekārtoja tūrisma informācijas vitrīnas, atvēra tūristu mītnes, organizēja gidu kursus. Tieši pēc šīs

biedrības iniciatīvas 1929. gadā atvēra pirmo ceļojumu biroju stacijā Rīga I, 1933. gadā atklāja suvenīru kiosku Rīgā, ierīkoja tūristu informācijas vitrīnas Liepājā, Bulduros un Kandavā. 1932. gada LCTB pārskatā minēts, ka gadā uzturēti sakari ar 31 ārvalstu organizāciju (LVVA, c).

Acīmredzot ar LCTB izveidošanu bija par maz, lai koordinētu un vadītu tūrisma attīstību, tādēļ 1931. gadā Iekšlietu ministrijas Bēgļu un emigrantu nodaļa tika pārdēvēta par Emigrācijas un tūrisma nodaļu. Tās vadītājs K. Vanags raksta: "Latvijā pie pareizas organizācijas tūrisma kustība var būt zelta bedre, no kuras augļus gūs mūsu saimnieciskā dzīve, pašvaldības un visa valsts" (Vanags, 1932, 6). Nodaļas sastāvā sāka darboties Tūrisma veicināšanas fonda finansēts Tūrisma birojs. Tas organizēja un vadīja vietējo tūrismu, izdeva tūrismam veltītu grāmatu sēriju "Tūrista bibliotēka", kā arī noteikumus par tūristu apmetnēm un gidu darbību, rīkoja gidu kursus, uzsāka tūristu uzskaiti un apkopoja tūrisma statistiku. 1932. gadā izdotajā K. Vanaga grāmatā "Tūrisms!: kas jāzin katram par tūrismu" minēti 17 padomi tūristiem. Viens no tiem ir: "Neceļojat uz ārzemēm, pirms nepazīstat skaistāko zemi pasaulē – Latviju!" (Vanags, 1932, 44).

1933. gada aprīlī Tūrisma birojs izlaida tūrisma propagandai veltītu piecu tā saukto pamarku jeb aģitācijas un propagandas marku sēriju. Uz pamarkām bija attēloti nozīmīgi Latvijas tūrisma objekti un aicinājums apceļot dzimto zemi. Tās tika iespiestas Valsts papīru spiestuvē Rīgā ar tirāžu 500 tūkst. eksemplāru (Vanags, 1935a).

Lai arī interese par vietējo tūrismu pieauga, īpaši jaunu mērķa grupu vidū, kuras līdz tam neceļoja (piemēram, skolēni), tūrismu veicinoši izdevumi un vietu mārketinga aktivitātes pamatā joprojām bija saistītas ar Rīgu, Jūrmalu un Siguldu. 20. gadsimta 20. gadu beigās pirmos pēckara ceļvežus izdeva par Cēsīm, Ogri, Jelgavu, Liepāju – galvenokārt par lielākām pilsētām un zināmām tūrisma vietām (Klepers, 2012).

Nav precīzu statistikas datu par ceļotāju skaitu tajā laikā. Arhīva materiāli liecina, ka, pēc tūrisma organizētāju aptuvena vērtējuma, 30. gadu sākumā dažādos vietējos ceļojumos un ekskursijās devušies no 500 tūkst. līdz 700 tūkst. cilvēku (LVVA, f).

Tā laika ekonomiskās politikas zīmīgs raksturotājs ir finansējuma modelis. Tūrisma birojs tika finansēts no Tūrisma veicināšanas fonda, kura ieņēmumus veidoja ceļotāju obligātās iemaksas. Šo periodu var uzskatīt par tūrisma nozares izveidošanās posmu, kura galvenā iezīme bija vietējā un ienākošā tūrisma attīstība (Kalniņš, Rozīte, 2019).

Tūrisms 1934.–1940. gadā

Pēc Kārļa Ulmaņa apvērsuma 1934. gadā izmaiņas notika arī tūrisma organizēšanā. Tika slēgtas tūrisma biedrības, to vietā tika veidotas tūristu kopas pie pašvaldību kūrortu un tūrisma komitejām, bet Tūrisma birojs nostiprinājās kā centrālā organizācija. Tā uzdevums bija vadīt nacionālo tūrisma kustību "Apceļo dzimto zemi!", kā arī sekot vispārējai tūrisma politikai valstī. Tūrisma birojs arī organizēja ekskursijas un uzņēma ārzemju viesus. Intensīvās darbības rezultātā ekskursiju un dalībnieku skaits ar katru gadu pieauga. 1935. gadā tika noorganizētas 25 ekskursijas, bet 1937. gadā jau 57 ekskursijas ar 2661 dalībnieku (Reti rosīga, 1938, 6). 1935. gadā Tūrisma birojs Rīgā sarīkoja pirmo nacionālo izstādi "Apceļo dzimto zemi!", kuru apmeklēja 13 tūkst. viesu, bet 1936. gadā otro izstādi ar 18 tūkst. apmeklētājiem (Hronika, 1936).

7. attēls. **Apmeklējiet tūrisma propagandas izstādi!**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", attēls no LNB K. Ubāna Mākslas lasītavas krājuma)

Pateicoties valstiski īstenotai propagandai un aktivitātēm, kustība "Apceļo dzimto zemi!" kļuva par masveidīgu tautas kustību, kam netika taupīti līdzekļi, presē īstenojot intensīvu kampaņu (Olšteine, 2008). Tika izdoti reklāmas plakāti, atklātnes, pamarkas. Pamarkas ar devīzi "Apceļo dzimto zemi!" 1936. gadā tika izdotas 500 tūkst. eksemplāru tirāžā, kas ātri tika izpirkta, un 1937. gadā sāka gatavot jaunu sēriju. Šīs sērijas izdošanā ar savu finansējumu piedalījās Rīgas un Kuldīgas pašvaldība, kas katra izdeva pa vienai pamarkai (Vanags, 1936; Jēkabsons, 2011). Tūrisma uzplaukumu veicināja preses izdevumi. No 1933. līdz 1937. gadam regulāri iznāca žurnāls "Ekskursants", bet no 1936. līdz pat 1940. gadam žurnāls "Tūrisma Apskats". Tomēr nenoliedzami, ka tūrisms kļuva arī par autoritatīvā režīma politikas instrumentu un propagandas ruporu (Kalniņš, Rozīte, 2019).

8. attēls. **Atklātne "Apceļo dzimto zemi!", autors R. Šiško**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", LNB K. Ubāna Mākslas lasītavas krājuma)

1937. gadā ar tūrismu saistītie jautājumi un Tūrisma birojs nonāca Sabiedrisko lietu ministrijas pārziņā, kur 1938. gadā tika izveidota Tūrisma nodaļa. Tika izveidota arī valsts Tūrisma komiteja, kura apvienoja tūrismā iesaistīto ministriju, dienestu un uzņēmumu pārstāvjus (Jauni noteikumi, 1938).

Ceļotāju skaitam pieaugot, veidojās tūrisma mītņu tīkls, kas aptvēra visus Latvijas novadus. Tūrisma birojs reģistrēja tūristu mītnes un izdeva arī to sarakstu ar īsu aprakstu (Tūristu apmešanās vietas, 1933). Lauku māju saimnieki, kuri bija reģistrēti, ieguva tiesības izmitināt arī ārvalstu viesus. Padomi tūrisma mītņu saimniekiem, piemēram, "Tūristu bibliotēkas" 11. izdevums "Es gaidu viesi" (Vanags, 1940a), var tikt izmantoti kā viesmīlības pamatkurss jebkuram lauku tūrisma uzņēmējam arī mūsdienās. Tūrisma birojs arī noteica vienotas cenas, piemēram, pārnakšņošana gultā ar gultas veļu maksāja no 0,25 līdz 1,20 Ls, bet pārnakšņošana sienā 0,03–0,40 Ls. 1939. gadā valstī darbojās 528 tūristu mītnes, kurās reģistrēti 89 418 nakšņojumu (Vanags, 1940b, 10). Pagastos darbojās tūrisma aģenti, kuru pienākumos ietilpa informācijas sniegšana, ceļojuma maršruta norādīšana, naktsmītņu un apmešanās vietu uzkopšana, ceļa rādītāju ierīkošana u.c. pienākumi.

K. Vanaga vadībā 1937. gadā tika izveidoti Latvijas apceļošanas 13 paraugmaršruti pa nozīmīgākajām tūrisma vietām. Piemēram:

- Rīga–Baltezers–Ādaži–Carnikava–Saulkrasti;
- Rīga–Pļaviņas–Staburags–Koknese;
- Rīga–Cēsis–Unguri–Lielstraupe–Brasla–Sigulda;
- Rīga–Sabile–Renda–Moricsala–Kuldīga–Ventspils–Talsi–Slītere–Mazirbe;
- Rīga–Valmiera–Burtnieku ezers–Skaņais kalns–Mazsalaca;
- Rīga–Krāslava–Daugavpils–Višķi–Aglona–Rušoni–Rēzekne–Ludza;
- Rīga–Madona–Gaiziņš–Vestiena–Mārciena u.c.

Laika posmā no 1934. līdz 1940. gadam tika izdoti 13 tūrisma ceļveži ar dažādiem tūrisma maršrutiem, kartēm un aprakstiem par Latvijas novadu kultūru, vēsturi, ģeogrāfiju un dabu. 30. gados rīkoto ekskursiju maršruti bija daudzveidīgi un būtiski neatšķīrās no mūsdienu tūrisma uzņēmumu piedāvātajiem (Klepers, 2012, 58). Populārākie vietējo tūristu maršruti Kurzemē veda ceļotājus no Rīgas uz Ķemeriem, Tukumu, Kandavu, tālāk uz Sabili, Kurzemes Šveici (Abavas ieleju), tad uz Kuldīgu vai Talsiem, uz Ēdoli, Alšvangu, Jūrkalni, kur maršruts sadalījās uz Ventspili vai Pāvilostu, no kurienes viens atgriešanās ceļš veda caur Kazdangu, "Airītēm" (O. Kalpaka muzejs un piemiņas vieta) uz Saldu vai uz Liepāju. Saldus uzplauka pēc dzelzceļa izbūves uz Jelgavu, uz kurieni tolaik gāja īpašs tūristu vilciens. Tūristu vajadzībām tika uzcelts labiekārtots skatu tornis Slīterē, izveidoti un uzstādīti informācijas stendi, labiekārtotas tūristu takas. Pa Usmas ezeru ceļotājus vizināja speciāli kuģīši (Gustovskis, 2011).

> *"Ceļošana kājām pa dzimtenes kalniem un lejām ir miesas un gara "putekļu sūcējs", jo ikviens kājām nostaigātais kilometrs attālina tūristu no ārstu kabinetiem, slimo kasu aptiekām un dūņu vannām. Ja gribat taupīt veselību, netaupiet zābaku zoles – tā ir jau veca patiesība."*
> (K. L. Vanags, tūrisma grāmatu autors)

Dažkārt, lai piesaistītu vietējos tūristus, kurzemnieki izgudroja atraktīvus maršrutu nosaukumus, piemēram, "Uz Venēniju!". Kādā 1936. gada maršruta aprakstā paskaidrots, ka Venēnijas vārdu veltīgi meklēt Latvijas kartē – tāda tur nav! Tā kādreiz sauca seno kuršu novadu, kurā bija arī Bandava, Ventava, Piemare, Meguva u.c. Braucot ar tūristu vilcienu šādā maršrutā no Rīgas līdz Tukumam, biļete maksāja Ls 1,85, līdz Kandavai – Ls 2,70.

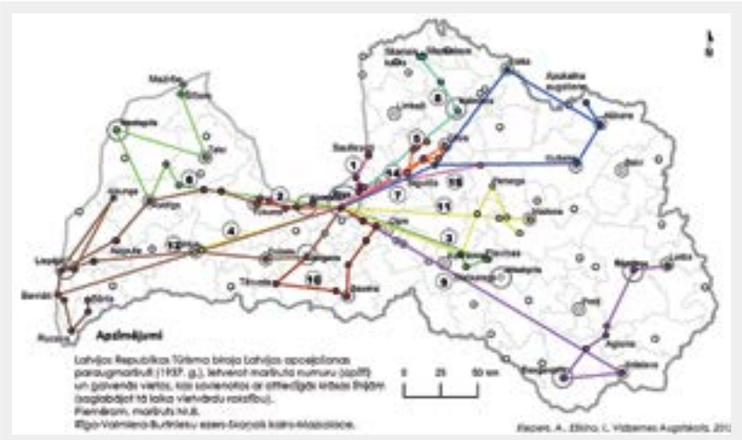

9. attēls. **Latviijas Republikas Tūrisma biroja Latvijas apceļošanas paraugmaršruti 1937. gadā** (Avots: Klepers, Galamērķu virzība Latvijā, 2012)

Rīgā tika organizētas ekskursijas uz Doma un Pētera baznīcu, muzejiem, mākslas izstādēm, kā arī uz Rīgas tuvāko apkārtni – Baltezeru, Daugavas salām, Baldoni, Ogri u.c. Ārpus Latvijas tika organizēti ceļojumi uz Igauniju, Lietuvu, Padomju Savienību, Franciju, Itāliju, Poliju, Vāciju, Somiju, Zviedriju un Holandi (Rozīte, 1999b).

10. attēls. **Pērses ūdenskritums Koknesē**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls LNB krājumā)

30. gadu beigās tūrisma kustība bija kļuvusi patiesi iespaidīga: 1939. gadā Tūrisma nodaļā bija pieteiktas 2716 grupu ekskursijas ar 96 282 dalībniekiem, Valsts dzelzceļa birojs "Ceļtrans" noorganizēja 32 tūristu vilcienus ar 17 903 dalībniekiem, tūristu kuģis "Banga" veica 19 izbraukumus 2835 ekskursantiem, un kopējais tūristu skaits tika lēsts ap 185 tūkst. (Vanags, 1940b, 10–12).

Ar Latvijas kā tūrisma valsts propagandu turpināja nodarboties birojs "Ceļtrans", pie kā 1935. gada aprīlī nodibināja Tūrisma aģentūru. Aģentūra izsūtīja prospektus, informācijas izdevumus, maršrutus un cenu aprēķinus par ceļojumiem Latvijā. Tika rīkoti braucieni uz ārvalstīm, lai apmeklētu dažādus pasākumus. Kā liecina tā laika uzskaite par starptautisko ceļotāju skaitu Latvijā, ik gadus valstī iebrauca vairāk nekā 80 tūkst. un pat ekonomiskās krīzes gados (1933–1934) ap 50 tūkst. ārzemnieku. Ieceļojošo viesu skaits pārsniedza Latvijas iedzīvotāju skaitu, kas devās uz ārvalstīm (skat. 2. tabulu).

2. tabula

Starptautisko ceļotāju kustība Latvijā 1930.–1939. gadā (Rozīte, 1999a)

Gads	Iebraukuši ārzemnieki	Izceļojuši Latvijas iedzīvotāji
1930	83 233	45 147
1935	58 113	31 292
1939	81 892	n/d

Lielākā daļa viesu bija no Lietuvas, Vācijas, Igaunijas, Zviedrijas un Polijas (Rozīte, 1999a). Galvenais transporta veids ārvalstu tūrismā bija dzelzceļš. 1936. gadā, to izmantojot, ieradās 88,9 % viesu, tikai 5,1 % ieradās ar motorizētiem satiksmes līdzekļiem, 4,2 % ar kuģiem un 1,8 %, izmantojot aviotransportu (Rozīte, 1999b). Arī 30. gadu beigās starptautiskā tūrisma maksājumu bilance bija pozitīva: ienākumi no ārzemju tūristu tērētās naudas 1938. gadā bija astoņi milj. latu, kas pārsniedza ienākumus no cūku un sivēnu eksporta (Vanags, 1939, 7).

1939. gadā tika pasludināts uzsaukums: "Uz 1940. gada olimpiādi Helsinkos ceļojiet caur Latviju!" Valsts dzelzceļa ceļojumu birojs "Ceļtrans" atvēra ceļojumu biroju Londonā, bet Latvijas propagandu ārzemēs organizēja Ārlietu ministrijas preses nodaļa. 1939. gadā Rīgā notika Baltijas valstu tūrisma darbinieku konference, tika noslēgta Baltijas valstu tūrisma antante, kuras uzdevums bija atvieglot ceļošanu Latvijā, Lietuvā, Igaunijā un koordinēt tūrisma darbību (Noslēgta Baltijas .., 1939). Par likteņa ironiju var uzskatīt faktu, ka 1940. gads Latvijas tūrismā bija pasludināts par "Viesmīlības un laipnības" propagandas gadu, un tieši šajā gadā Latvija tika varmācīgi inkorporēta Padomju Savienības sastāvā. Iznāca pēdējie "Tūrisma Apskata" numuri, kuros bija ietverta pavisam jau cita rakstura informācija (skat. 11. attēlu).

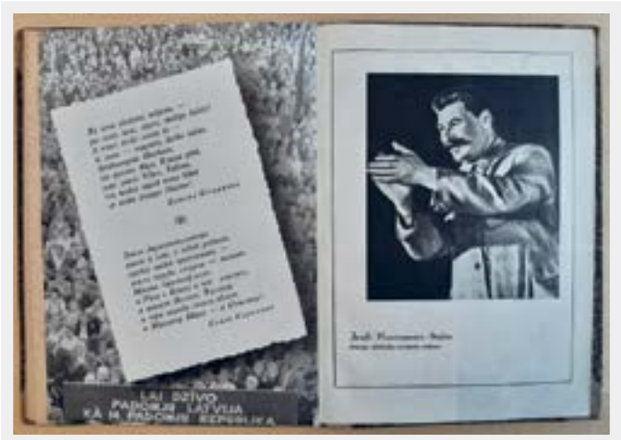

11. attēls. **Žurnāla "Tūrisma Apskats" pēdējais – 7/8 numurs, 1940. gads** (attēls no izdevuma LNB krājumā)

Latvijas brīvvalsts kūrorti

Baldones kūrorts atdzima pirmās Latvijas Republikas laikā, kad par valsts līdzekļiem 1927. un 1928. gadā uzcēla dziedniecības iestādes, dūņu vannas ēku un kūrmāju. Vannu un dūņu ārstniecības galveno korpusu uzcēla 1937.–1939. gadā. Parkā izveidoja granīta strūklaku ar dziednieciskā ūdens aizbildnes Māras tēlu, sēravotiņu "Kirzaciņa" un strūklaku "Vāverīte". Kūrorts uzplaukumu sasniedza 20. gs. 30. gados un pārtrauca darbību kara laikā (Kleinbergs, 1928; Vīksna, 1998).

Ķemerus Latvijas Republikas laikā izveidoja par modernu Eiropas dziedniecības vietu. Atjaunoja pirmskara peldu iestādes, uzcēla jaunas dūņu un sērūdens vannu ēkas. 1928. gadā Ķemeri ieguva pilsētas tiesības. Parkā izveidoja celiņu tīklu, uzcēla paviljonus, rotondas, tiltiņus, izraka kanālus, izveidoja skaistas promenādes un atpūtas vietas. Lūk, kā 1928. gadā tiek raksturots Ķemeru kūrorts (Liebietis, 1928, 696):

> *"Sēra ūdens, dažāda tipa dūņas, jūrmalas ultravioletiem stariem bagātā saule, jūras gaiss un jūras ūdens, ozons un dažādu atspirdzinošu smaržu bagāts meža gaiss – viss tas kopā rada Ķemeru pirmklasīga pasaules kūrorta iespējamību".*

1936. gada maijā atklāja moderno un grezno Ķemeru viesnīcu ainavu parkā pēc arhitekta E. Laubes projekta ar 103 labiekārtotiem viesu numuriem, kas valstij kopā izmaksāja ap 2,5 milj. latu (Baltā pils, 1936). 1937. gadā tajā jau notika starptautisks šaha turnīrs un gada laikā tajā atpūtās 1121 ārzemnieks (Lībietis, 1938). 1938. gadā no 3197 viesnīcas viesiem 1290 (40 %) bija ārzemnieki, bet kopā peldviesu skaits Ķemeru kūrortā pieauga no sešiem līdz 10 tūkst. gadā (Peldviesu kustība, 1938). Viesnīcas kā sanatorijas un peldiestādes pakalpojumus V. Strazdiņš (1939) raksturo šādi:

> *"Blakus dabiskiem ārstniecības līdzekļiem – sēra peldēm, dūņām un dūņu kompresēm, [..] peldes uzlabojumiem ar ogļskābes, skābekļa, putu, skuju un sāls piemaisījumiem, te ir pieietams arī viss, ko dod modernā medicīna. Pēc visjaunākiem atzinumiem iekārtots rentgena kabinets, vielu maiņas noteikšana, faradizācija, galvanizācija, četrkameru peldes, elektrokardiogrāfija un kalna un* Sollux *saules".*

12. attēls. **1936. gadā atklātā Ķemeru viesnīca. Attēlā Zelma un Pēteris Orehovi – kūrorta parka veidotāji** (foto no V. Bikšes personīgā arhīva)

Līdztekus Ķemeriem turpināja attīsties **Rīgas Jūrmala**, kur kā peldvietas tiek minētas Buļli, Bulduri, Edinburga, Majori, Dubulti, Melluži, Asari, Kauģeri un Lapmežciems (Matvejs, 1924). Atšķiras dati par viesu skaitu Rīgas Jūrmalā. Tiek minēts, ka 1926. gadā Rīgas Jūrmalā ir ieradušies 570 tūkst. vasarnieku, no kuriem 11 tūkst. ir bijuši ārzemnieki (Lapiņš, 1928, 693). Laika posmā no 1927. līdz 1937. gadam peldu viesu skaits ir pieaudzis no 33,6 tūkst. līdz 38,7 tūkst., no kuriem 4,5 tūkst. (11,5 %) ir ārzemnieki (Vanags, 1938, 34). 1925. gadā Majoros uzceļ viesnīcu "Jūrmala", kas mūsdienās pazīstama ar nosaukumu "Majori".

Liepājā pagājušā gadsimta 20.–30. gados tika iekārtota dūņu vannu un komprešu iestāde, ogļskābes un sēra vannu nodaļas.

Daugavpils tuvumā uzplauka **Mežciema kūrorts**, kurā 1939. gadā atjaunoja balneoloģiskās dziedniecības iestādi – modernu viesnīcu, dārza paviljonu ar skatu uz Daugavu. Bija paredzēts izbūvēt arī ģimenes atpūtas namu 80 bērnu uzņemšanai (Atklāts Mežciema .., 1939).

Sigulda kopā ar Krimuldu un Turaidu tika reklamēta arī kā ziemas kūrorts. Siguldā aktīvi darbojās kūrorta komiteja, kura ierīkoja tūristu informācijas vitrīnas, virzienu rādītājus, uzrakstus, tiltiņus, nojumes, izdeva slēpotāju maršrutu karti, propagandēja visu gadu darbojošās tūristu mītnes. Tiek norādīts (Vanags, 1935b), ka:

> *"Visi apstākļi ir labvēlīgi, lai padarītu Siguldu par slēpotāju centru: tuvā un ērtā satiksme ar Rīgu, labie sniega apstākļi, augstākā slēpotāju lektuve Baltijas valstīs pie Paradīzes kalna, tūristu mītne Rakstnieku pilē, neskartā daba utt."*

1935. gadā ar lūgumu, lai Valmieru atzītu par kūrorta pilsētu, Labklājības ministrijā vērsās pilsētas valde, uzsverot, ka tā ir Gaujas mežu, parku un sporta pilsēta (Valmiera veidojas .., 1935). Arī Ogre turpināja attīstīties kā kūrorts, kur priežu un egļu meži ar veselīgo gaisu ik gadus piesaistīja vasarniekus. Ogrē iekārtoti pastaigu celiņi, peldvietas, un tiek minēts, ka 1932. gadā, neraugoties uz ekonomisko krīzi, to apmeklēja 2000 vasarnieku (Ogrē jau ieradušies .., 1933). Kā kūrorti atsevišķās publikācijās nosauktas arī tādas vietas kā Koknese, Kandava (Lapiņš, 1928, 694), Bernāti (Seskis, 1933), Vaiņode un Inčukalns (Rubulis, 1933). 1940. gadā kā vasarnieku pilsētas tiek minētas Rīgas Jūrmala, Sigulda, Ķemeri, Ogre, Cēsis, Daugavpils, Sabile un Sloka (Pašvaldības piesaistītas .., 1940, 16).

Viesnīcas

Tūrisma kustībai pilnveidojoties, attīstās arī viesnīcu saimniecība, tomēr joprojām tās ir koncentrētas Rīgā. Vēl 1932. gadā Vanags raksta: "Paradoksāli, ka pa visu Latviju atradīsies tikai 15 viesnīcas, no tām vairāk kā puse Rīgā" (Vanags, 1932, 5). 30. gadu beigās Latvijā darbojās jau vairāk nekā simts viesnīcu. 1936. gadā Cēsīs atvēra viesnīcu "Gauja" (Gauja, 1936), un ar Latvijas kredītbankas līdzdalību tika uzsākta vēl piecu viesnīcu celtniecība provincē – Jelgavā (Jaunā Jelgavas .., 1940), Valmierā (Darbojas Valmieras ..., 1941), Cēsīs, Rēzeknē un Rūjienā (Jaunās viesnīcas .., 1940). Kopā tūrisma pakalpojumu sniegšanā 30. gadu beigās bija iesaistīti 185 tūkst. cilvēku (Rozīte, 1999b). Lielākās viesnīcas bija tādas Rīgas viesnīcas kā "Romas viesnīca" (66 istabas, 84 gultas vietas), "Bellevue" (72/72), "Pēterpils viesnīca" (45/59) un "Komerc" viesnīca (59/48). Istabu cenas par nakti šajās labākajās viesnīcās ir svārstījušās vidēji no trim līdz pat 22 latiem Pēterpils viesnīcā, bet lētākajās viesnīcās, piemēram, "Metropol", no diviem līdz četriem latiem par nakti 1937. gadā (LVVA, i). 1938. gadā Rīgā viesnīcās kopā bija pieejamas 649 istabas ar 849 gultas vietām. Vislielākais apkalpoto personu skaits Rīgas viesnīcās ir bijis 1937. gadā –108 tūkst. viesu, no kuriem 17,1 % bija ārzemnieki. Pārnakšņojumu skaitā ārzemnieku īpatsvars ir bijis vēl augstāks (skat. 3. tabulu) pat līdz 37,3 % 1939. gadā. Kā redzams, viesnīcu noslogojums šajā periodā ir bijis augsts, 1937. gadā sasniedzot pat 51,6 % (Rīgas pilsētas valde, 1938, 57).

3. tabula

Viesnīcu statistika Rīgā, 1934.–1939. gads (Rīgas pilsētas valde, 1935, 1938, 1939)

Gads	Pārnakšņojumi			No 100 gultām aizņemtas
	Kopā	t.sk. vietējie	t.sk. ārzemnieki	
1934	83 490	54 850	28 640	26,0
1937	160 361	105 566	54 795	51,6
1939	135 898	85 258	50 640	n.d.

Šo laika posmu – pagājušā gadsimta 30. gadus, var uzskatīt par tūrisma nozares brieduma un pārbaudes laiku, kurā ceļošanas demokrātiskais raksturs ir spējis piemēroties autoritatīviem valsts pārvaldes apstākļiem. Tam sekojošais padomju okupācijas laiks arī tūrismā iezīmēja jaunu periodu, kuram bija maz kopīga ar tūrismu neatkarīgajā Latvijas Republikā.

Kārlis Ludvigs Vanags (1907–2002)

Kārlis Vanags dzimis 1907. gada 10. maijā Rīgā. Kā rakstīts trimdas laikrakstos, paša spēkiem izcīnījis savu izglītību. Studējis Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē, to pabeidzis 1943. gadā. Studiju laikā bijis aktīvs sabiedriskajā darbā, darbojies korporācijā "Lettgallia", iesaistījies skautu kustībā un bijis viens no mazskautu organizācijas dibinātājiem Latvijā (EVK, 1997; O. A. 1957). Šai tēmai ir veltīta arī viņa pirmā publikācija par zēnu vasaras nometnēm, kas izdota 1929. gadā.

Tieši K. Vanags kā Latvijas delegāts piedalījās 1929. gada Oficiālo tūrisma organizāciju 5. starptautiskajā kongresā Varšavā. Tieši ar savu darbību Latvijas centrālajā tūristu biedrībā viņš sāka aktīvi darboties tūrisma laukā. Viņa redakcijā 1930. gada martā iznāk pirmais nozīmīgākais tūrisma izdevums "Tūrists: vienreizējs tūristisks rakstu krājums", ko viņš pat nosauc par „vienīgo latvju tūristu oficiālo mēnešrakstu Kārļa Vanaga vadībā" (Vanags, 1930). Kopš 1931. gada maija, kad Iekšlietu ministrijā izveidoja Emigrācijas un tūrisma nodaļu, K. Vanagu kā "labu dzimtenes vēstures un ģeogrāfijas pazinēju" iecēla par Tūrisma nodaļas, vēlāk Tūrisma biroja vadītāju, bet kopš 1937. gada par tūrisma lietu vadītāju Sabiedrisko lietu ministrijā (EVK, 1997), kur viņš darbojās līdz

13. attēls. **Kārlis Ludvigs Vanags** (attēls no izdevuma LNB krājumā, "Latvijas Arhīvi" Nr. 3, 2008. gads)

1940. gadam. Par viņa ieguldījumu K. Krūklītis raksta: "Viss, itin viss, kas neatkarīgās Latvijas laikā panākts tūrisma popularizēšanā, bija Kārļa Vanaga nopelns" (Krūklītis, 1983, 336). Kārlis Vanags ne tikai organizēja un vadīja tūrismu, bet arī daudz rakstīja un publicēja šajā jomā (skat. 4. tabulu). Te jāmin gan tādi izdevumi kā "Tūrisms!: kas katram jāzin par tūrismu" (1932; 1938), "Vadonis ceļojumiem pa Latviju: kā, kad un kur ceļot, ko ceļojot redzēt" (1934), "Vadonis tūristiem: nacionālā tūrisma ideoloģija un prakse" (1936), "Es gaidu viesi!'" (1940), gan viņa sarakstītie un izveidotie ceļveži pa Latviju "Ceļvedis pa dzimto zemi" (1937; 1938) un atsevišķām vietām, piemēram, pa Rīgu, Jelgavu, Talsu novadu, Rēzekni, Siguldu un Koknesi. Laika posmā no 1935. līdz 1940. gadam pavisam tika izdoti 11 izdevumi sērijā "Tūristu bibliotēka", no kuriem tikai trīs izdevumu sarakstīšanā vai izveidošanā nebija ņēmis dalību K. Vanags. Tāpat arī viņš ļoti aktīvi publicēja apskatus un ziņas ne tikai tūrismam veltītajos žurnālos, bet arī tā laika presē, piemēram, tādos izdevumos kā "Rīts", "Fiziskā Kultūra un Sports", "Latvijas Kareivis", "Atpūta". Viņš bija arī pirmās 1935. gadā organizētās tūrisma izstādes vadītājs.

K. Vanags ir arī sniedzis savu ieguldījumu tūrismā kā saimniecības nozares raksturojumā un analīzē, tūrisma terminoloģijas attīstībā. Ir sekojis tā laika aktuālākajai informācijai starptautiskajā presē un par to informējis Latvijas sabiedrību, veicinājis labākas prakses paraugu ieviešanu Latvijā. 1932. gadā Vanags raksta: "Tūrisms, modernā rūpniecības nozare, kurai tautsaimniecībā piegriež pieaugušu vērību, būtiskā definējumā ir cilvēka pārcelšanās garīgu, fizisku vai saimniecisku motīvu dēļ uz apvidiem, pie kuriem viņi nav piederīgi, ar nodomu atgriezties savā pastāvīgajā dzīves vietā" (Vanags, 1932, 3). Šai pašā izdevumā viņš raksturo tūrisma organizāciju vairāk nekā 30 pasaules valstīs, tai skaitā tā laika tūrisma valstīs, piemēram, Francijā, Vācijā, Itālijā, Anglijā, ASV un Austrālijā (turpat, 14–29). Rakstījis arī par mūsdienās aktuāliem jautājumiem, piemēram, starptautisko un vietējo tūristu uzskaite, tūrisma nozīme valsts maksājumu bilancē, viesmīlība.

Pēc Latvijas okupācijas, kad tika likvidēta Tūrisma nodaļa, K. Vanags strādāja par advokātu Kuldīgas apriņķī, bet, frontei tuvojoties, kopā ar ģimeni devies uz Vāciju, pēc tam ASV, kur dzīvoja un strādāja Indianapolisā (EVK, 1997). Trimdā viņu vairāk pazina kā advokātu un publicistu tiesību jautājumos. Viņa līdzgaitnieki viņu raksturoja kā atklātu, sirsnīgu, draudzīgu, asprātīgu un tai pat laikā arī kautrīgu cilvēku (O. A., 1957).

4. tabula

K. Vanaga nozīmīgākās publikācijas, 1929–1940

Gads	Autors/ Sastādītājs	Nosaukums	Tūristu bibliotēka	Izdevējs
1929	Vanags, K.	Zēnu vasaras nometne: praktiska vasaras skola latvju jaunatnei		Liepājas Burtnieks
1930	Sast.	Tūrists: vienreizējs tūristisks rakstu krājums. Nr. 2.		Starptautiskās draudzības veicināšanas līga
1931	Sast.	*Lettland: Hotels und Restaurants*		Latvijas centrālā tūristu biedrība
1932	Vanags, K.	Tūrisms!: kas jāzin katram par tūrismu		Tūrisma propagandista izd.
1934	Vanags, K.	Vadonis ceļojumiem pa Latviju: kā, kad un kur ceļot, ko ceļojot redzēt		Latvijas ekskursiju biedrība
1934	Vanags, K.	10 maršruti slēpotājiem Latvijā: vadonis ziemas tūrismam		Latvijas ekskursiju biedrība
1935	Sast.	Pazīsti Rīgu: īss vadonis tūristiem	Nr. 1	Iekšlietu ministrijas tūrisma birojs
1936	Sast.	Jelgava aicina: vadonis tūristiem pa Zemgales metropoli	Nr. 2	Iekšlietu ministrijas tūrisma birojs
1936	Vanags, K.	Vadonis tūristiem: nacionālā tūrisma ideoloģija un prakse	Nr. 3	Iekšlietu ministrijas tūrisma birojs
1936	Vanags, K.	Tūristu maršruti Talsu novadā		Talsu un Tukuma studentu biedrība
1936	Sast.	Rēzekne – Latgales sirds: vadonis tūristiem pa Rēzekni ar apkārtnes tūristu maršrutiem	Nr. 7	Iekšlietu ministrijas tūrisma birojs
1937	Sast.	Vasaras ceļojumi: Latvijas Darba kameras rokasgrāmata strādnieku arodbiedrību tūrisma kopu darbībai		Latvijas Darba kamera

1937	Vanags, K.	Tūristu maršruti Talsu novadā: ceļvedis uz Kandavu, Sabili, Talsiem un Valdemārpili	Nr. 6	Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa
1937	Vanags, K.	Tūristu ceļvedis pa "Vidzemes Šveici" Siguldu–Turaidu–Krimuldu		P. Mantnieka kartogrāfijas institūts
1937	Vanags, K.	Ceļvedis pa dzimto zemi: tūristu ceļojumu maršruti Latvijā	Nr. 9–10	Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa
1937	Sast.	Apceļo savu dzimto zemi: kartogrāfisks materiāls: Latvija		Valstspapīru spiestuve
1938	Vanags, K.	Tūrisms: kas katram jāzin par tūrismu? 2. papild. izd.		Dzīve un Kultūra
1938	Vanags, K.	Ceļvedis pa dzimto zemi: tūristu ceļojumu maršruti Latvijā. I daļa: Vidzeme un Latgale	9	Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa
1938	Vanags, K.	Koknese, Staburags, Pļaviņas: Daugavas krastu skaistākā ceļojuma apraksts		P. Mantnieka kartogrāfijas institūts
1938	Vanags, K.	Rīga – Latvijas sirds: īss ceļvedis pa galvaspilsētu		P. Mantnieka kartogrāfijas institūts
1938	Vanags, K.	*Sommerreise in Lettland: der Weg zur XII Olympiade nur über die Baltischen Staaten*		*Abteilung für Tourismus beim Ministerium für öffentliche Angelegnheiten Lettlands*
1939	Vanags, K.	Ceļvedis pa dzimto zemi: tūristu ceļojumu maršruti Latvijā. II daļa: Zemgale un Kurzeme	10	Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa
1939	Vanags, K.	Saldus pilsēta un apkārtne: novilkums no Kārļa Ludviga grāmatas "Ceļvedis pa dzimto zemi"		Saldus pilsētas valde
1940	Vanags, K.	Es gaidu viesi!: padomdevējs tūristu mītņu, lēto atpūtas vietu un lauku viesnīcu saimniekiem, vadītājiem un kalpotājiem	Nr. 11	Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa

1.3. Padomju periods

Latvijas okupācija 1940. gadā un Otrais pasaules karš sagrāva arī Latvijas brīvvalsts laikā izveidoto tūrisma sistēmu, padomju režīmā padarot to politizētu līdzīgi citām nozarēm.

Latvijā tika ieviesta Padomju Savienībā pastāvošā monopolsistēma, tas ir, – visu vietējo tūrismu pārzināja Vissavienības arodbiedrību centrālā padome ar tās pakļautībā esošajām Centrālo tūrisma ekskursiju padomi un Kūrortu pārvaldes centrālo padomi, bet ārzemju tūrismu uzraudzīja Vissavienības akciju sabiedrības "Intūrists" (VAS Intūrists) un vēlāk arī Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības jaunatnes tūrisma organizācija "Sputņiks" un to republikāniskās struktūras. Tūrisma attīstību, īpaši starptautisko, būtiski ietekmēja atrašanās aiz t.s. "dzelzs priekškara", kas nozīmēja, ka bija ļoti ierobežoti tradicionālie tūrisma sakari ar lielāko daļu pasaules valstīm, izņemot t.s. sociālistiskā bloka valstis. Savukārt strauji attīstījās vietējais tūrisms "brālīgo republiku" starpā ar mērķi veicināt tautu draudzību un izveidot "vienotu padomju tautu", tāpēc tūrisma maršrutos un ekskursijās, un pasākumos liela vērība tika veltīta militāri patriotiskajiem aspektiem. Arī Latvijas iedzīvotāji, kuriem bija ļoti ierobežotas iespējas ceļot uz ārzemēm, aktīvi izmantoja iespējas apceļot plašo Padomju zemi.

Pēc kara beigām, jau 1946. gadā, pie Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes nodibināja Tūrisma un ekskursiju Latvijas PSR pārvaldi, kas, vēl divas reizes mainot nosaukumu, no 1962. gada strādāja kā Latvijas republikāniskā tūrisma un ekskursiju padome. Tās vadībā tika organizēts vietējais tūrisms, t.i., Padomju Savienībā un Latvijā. Vietējā tūrisma attīstība notika divos virzienos. Pirmais bija t.s. plānotais tūrisms, kura pamatā bija esošo tūrisma organizāciju sagatavoti ceļojumi grupās, kas bija atbilstoši padomju laika ideoloģiskajām nostādnēm. Dalība tajos bija iespējama ar ceļazīmēm, kuru iegādi bieži vien pēc dažādiem kritērijiem un dažādos apmēros apmaksāja darba vietas vai arodbiedrības. Otrs – visā Padomju Savienībā (un attiecīgi arī Latvijā) tika mērķtiecīgi veicināts un bija populārs toreiz t.s. masu (arī sporta) jeb pašdarbīgais tūrisms, kura būtība bija pašu dalībnieku sagatavoti ceļojumi, ietverot aktīvās atpūtas, novadpētniecības un sporta elementus.

Jāpiezīmē, ka bija arī tā sauktie neorganizētie jeb oficiāli nenoformētie (neformālie) ceļojumi, ko veica individuāli ceļotāji vai to grupas pēc savas iniciatīvas, neiekļaujoties kādos sistēmas rāmjos un statistikas rādītājos, tomēr aktīvi piedaloties

tūrisma norisēs. Daudzi darba kolektīvi vai iedzīvotāju grupas patstāvīgi organizēja braucienus – ekskursijas pa Latviju vai ārpus tās, kuros ērtības bieži bija otršķirīgas, salīdzinot ar vēlmi ceļot. Mainoties desmitgadēm, mainījās arī komforta līmenis transporta līdzekļos un naktsmītnēs. Pat vēl 60. gados ekskursija ar meijām rotātā vaļējā (vai ar būdu) smagajā auto šķita nevis eksotika, bet normāla lieta.

> *"Tolaik vietējie tūristi ekskursijās brauca ar smagajām automašīnām ar brezenta būdu virsū un, ja nelija lietus, ņēma brezentu nost. Tad visur braukāja ar tāda veida mašīnām, arī uz Dziesmu svētkiem. Toreiz tā bija tāda romantiska braukšana."*
>
> (Guntis Freimanis, tūristu mītnes "Ventas rumba" īpašnieks)

14. attēls. **Sakas pagasta iedzīvotāji gatavojas ceļojumam ar smago automašīnu, kravas kastē ievietojot bērzu meijas un sēžamos solus, 20. gs. 50. gadi**
(foto no A. Gustovska personīgā arhīva)

Plānotā vietējā tūrisma nodrošināšanā galvenā loma bija jau minētajai LRTEP, kurai bija gan ievērojama materiāli tehniskā bāze, gan cilvēku resursi. LRTEP sistēmā bija virkne dienestu un nodaļu, kas nodrošināja visas sistēmas darbību, vairāki Ceļojumu un ekskursiju biroji, sava autobāze, viesnīca "Tūrists" Rīgā, Slokas ielā 1 (uzsāka darbu 1974. gadā), un sešas tūristu bāzes: vecākā no tūristu bāzēm – Siguldas tūristu bāze (uzsāka darbu 1955. gadā), tūristu bāze "Rīga" Graudu ielā 58, Vaivaru tūristu bāze Jūrmalā, Kandavas tūristu bāze, kā arī divas jaunākās – Ezernieku tūristu bāze pie Ežezera (uzsāka darbu 1972. gadā) un Sauleskalna tūristu bāze pie Dridža ezera (uzsāka darbu 1975. gadā) (Strautmanis, Ulme, 2019; Lauku ceļotājs, 2018). Savu naktsmītņu

esamība palīdzēja risināt akūto naktsmītņu trūkumu Rīgā un ārpus tās piedāvāja arī laivu braucienus, pārgājienus un citas aktivitātes dabā, kā arī Latvijas reģionu iepazīšanu. Izaicinājumu netrūka un Kandavas tūristu bāzes ilggadējā vecākā instruktore Laima Poga (2020) par šo laiku atceras:

> *"Kandavas tūristu bāzē, kur guvu savu pirmo pieredzi, strādāja saliedēts kolektīvs. Darbinieki mainījās, bet princips, ka tūrismā ir jāstrādā tikai tiem cilvēkiem, kuriem tā ir sirdslieta, palika nemainīgs. Daudzu profesiju pārstāvji ir izmēģinājuši savus spēkus tūrisma jomā. Kandavas tūristu bāzē vienu sezonu nostrādāja pat gleznotāja Maija Tabaka."*

Tūristu mītņu sektorā šajā periodā bija savas īpatnības. Viesnīcas nebija dominējošas, jo populāras bija sanatorijas, atpūtas un radošo savienību jaunrades nami, uzņēmumu atpūtas bāzes kempingi, pionieru un bērnu atpūtas nometnes u.c., kas pārsvarā atradās Jūrmalā, Rīgas apkārtnē vai citur Latvijā ūdenstilpņu tuvumā. Daudzas no tām piederēja dažādiem vissavienības resoriem un ministrijām, tika izmantotas galvenokārt savas nozares darbinieku un viņu ģimeņu vajadzībām, un to piederības dēļ Latvija saņēma nelielus vai pat vispār nekādus ienākumus.

Viesnīcu sektora attīstībai jau 1944. gadā tika nodibināts Komunistiskās pārvaldes viesnīcu trests, kura galvenais uzdevums bija pielāgot nacionalizētās viesnīcas jaunajai sistēmai. Tādējādi jau drīz pēc kara Rīgā darbojās 11 viesnīcas (piemēram, "Balta", "Staļingrada", "Aurora", "Padomju viesnīca"), gandrīz visas bija brīvvalsts atpazīstamākās viesnīcas ar mainītiem, jaunajai varai tīkamākiem nosaukumiem. 1963. gadā Rīgā tika izveidots Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildkomitejas Viesnīcu trests, kura pārziņā bija t.s. komunālās viesnīcas. Visu padomju periodu pastāvēja lielas atšķirības starp mītnēm komunistiskās partijas nomenklatūrai un ārvalstu tūristiem, no vienas puses, un vietējiem tūristiem, no otras (Strautmanis, Ulme, 2019). Ārvalstu tūristi pēdējās padomju laika desmitgadēs Rīgā pārsvarā tika izmitināti viesnīcās "Rīga", "Latvija", "Metropole" un dažas citās, kas "parastiem" padomju tūristiem nebija pieejamas to lielās noslodzes dēļ, turklāt valsts ierobežoja PSRS iedzīvotāju nesankcionēto tikšanos ar ārvalstniekiem. Padomju cilvēkam tika atvēlētas zemākas kvalitātes tūristu mītnes, kurās ārzemnieki netika izmitināti. Tāpēc savu naktsmītņu celtniecība un uzturēšana LRTEP darbībā un mērķu sasniegšanā bija ļoti nozīmīga.

LRTEP struktūrvienību darbība iepriekšējā statusā beidzās līdz ar šīs organizācijas likvidāciju 1990. gadā, sekoja vairāk vai mazāk veiksmīgs privatizācijas process un turpmāka iesaiste tūrismā jau jaunajos apstākļos.

Praktisko darbu ceļojumu programmu, t.sk. ekskursiju, veidošanā un ceļazīmju pārdošanā veica ceļojumu un ekskursiju biroji, kas bija Latvijas republikāniskās

tūrisma un ekskursiju padomes struktūrvienības. Lielākais no tiem bija Rīgas ceļojumu un ekskursiju birojs, kura darbība spilgti raksturoja tā laika situāciju.

Rīgas ceļojumu un ekskursiju birojs darbu uzsāka 1962. gadā. Tas bija laiks, kad Eiropā sāka attīstīties masu tūrisms, populāri kļuva brīvdienu kompleksie ceļojumi jeb t.s. ceļazīmes (angl. *holiday package*), kas piedāvāja veselu pakalpojumu kompleksu. Padomju Savienības komunistiskās partijas funkcionāri arī saprata, ka tūrisms dod iespēju ātri un efektīvi panākt visu padomju republiku iedzīvotāju savstarpēju satuvināšanos, saplūšanu vienotā "brāļu saimē", kā toreiz tika deklarēts. Drīz vien pēc RCEB darbu uzsāka arī biroji Daugavpilī, Liepājā, Ventspilī, Rēzeknē un citās Latvijas pilsētās. To galvenie uzdevumi bija uzņemt tūristu grupas no visas Padomju Savienības, iepazīstināt ar Padomju Latviju, kā arī organizēt Latvijas iedzīvotāju ceļošanu uz citām Padomju Savienības republikām. Kā jau plānveida ekonomikā, Centrālā tūrisma un ekskursiju padome Maskavā noteica kvotas, cik daudz un uz kurieni katra reģiona iedzīvotāji var ceļot. Vēlāk, 20. gs. 90. gados, mainoties ekonomiskajai situācijai, tieši šis apstāklis izrādījās lielākais izaicinājums jaunajiem tūrisma uzņēmumiem, kuri uzsāka savu darbību brīvā tirgus ekonomikā, jo nebija pieredzes un izpratnes, kā pašiem piesaistīt tūristus savam biznesam.

Tā laika ceļojumu un ekskursiju biroju darbību un ceļošanas tendences spilgti raksturo tās ilggadējās darbinieces Andas Rezgales atmiņas (Rezgale, 2020) par šo laiku:

> *"RCEB struktūru veidoja nodaļas, kas katra atbildēja par konkrētu darbības jomu, – ceļojumi un transports, viesu uzņemšana, ekskursijas, metodiskā un ekskursiju vadītāju sagatavošana kursi."*

Ceļojumu nodaļas darbinieki organizēja un nodrošināja Latvijas iedzīvotāju ceļošanu pa visu Padomju Savienību. Tie bija lidojumi, kruīzi, tūristu vilcieni, autobusu tūres un kombinēti ceļojumi. Lidojumi aptvēra gan tuvus, gan tālus reģionus, kā Ļeņingrada, Maskava, Volgograda, Baku un Tbilisi, Samarkanda un Buhāra, Vladivastoka un Petropavlovska-Kamčatska, Murmanska, Kijeva, Kišiņeva un vēl, un vēl. Tam laikam raksturīgs ceļojumu veids bija t.s. tūristu vilcieni, sava veida "kruīzi uz sliedēm", kas deva iespēju ne tikai iepazīt daudzas plašās Padomju Savienības pilsētas, bet vienlaicīgi risināt trūkstošo naktsmītņu problēmu. Tūristu vilcieniem bija sava īpaša pievilcība un gaisotne. Šos ceļojumus RCEB organizēja kopā ar Latvijas dzelzceļu – vilcieni devās uz Karpatiem, Krimu, Kaukāzu un Baikālu. Vienā vilciena sastāvā bija 15 vagoni, no kuriem trīs bija restorāna vagoni, 12 tūristu vagoni, kur katrā ceļoja 36 pasažieri, tātad kopējais tūristu skaits 432. Ceļš bija garš, un, lai būtu interesantāk, tika organizēti dažādi kultūras pasākumi, piemēram, koru konkurss starp tūristiem no dažādiem vagoniem. Iebraucot kādā no tūristu vilciena stāvvietām, uz perona katrs jaunizveidotais koris sniedza savu priekšnesumu, un īpaši izveidota komisija noteica labākos un arī apbalvoja. Skolu brīvdienās tika organizēti tūristu vilcieni skolēniem uz Odesu un Volgogradu. Īpaši tūrisma vilcieni nedēļas nogalēs tika organizēti arī kultūras cienītājiem. Tā no piektdienas vakara līdz pirmdienas rītam uz Maskavu un Ļeņingradu devās Latvijas iedzīvotāji, lai apmeklētu teātra izrādes vai koncertus. Latvijas iedzīvotāju vidū bija iecienīti arī slēpošanas vilcieni "Sniedziņš" uz Ērgļiem, bet rudenī uz Siguldu – "Pretīm zelta rudenim".

Populārākie kruīzu ceļojumi bija pa Volgu uz Astrahaņu un Rostovu, iecienīta bija arī Melnā jūra. Uz šiem kruīziem Latvijas iedzīvotājiem vietu skaits tika iedalīts centralizēti. Baltijas jūrā RCEB organizēja kruīzus sadarbībā ar Murmanskas kuģniecību. Vasaras laikā šie kuģi apkalpoja ārzemju tūristus, bet starpsezonā RCEB organizēja kruīzus uz Ļeņingradu, Valaama un Kiži salām. Kā jauna vēsma ekskursiju biroja darbā bija pirmo ārzemju kruīzu parādīšanās 80. gadu sākumā uz Vācijas Demokrātisko Republiku.

Uzņemšanas nodaļas uzdevums bija organizēt un nodrošināt tūristu sagaidīšanu, izmitināšanu, ēdināšanu un ekskursiju pasūtīšanu. 20. gs. 70. gados masu tūrisms sasniedza neiedomājamus apjomus. Brīvdienās Rīgā iebrauca divi tūristu vilcieni (katrā pa 432 ceļotājiem), ap 50 plānotajām grupām, Pērnavas, Šauļu, Ķēdaiņu, Panevēžu, Ventspils, Liepājas, Rēzeknes tūristu grupas, kuras no ceļojumiem atgriezās mājās caur Rīgas lidostu un pirms aizbraukšanas vēlējās iepazīt Rīgu, katrā bija ap 30 tūristu. Rīga nav bezizmēra, tādēļ tūristus, kurus uzņēma RCEB, sāka izmitināt Lielvārdē un Dobelē. Iedomājieties, kāds pārsteigums ceļotājam no Tulas, kurš dodas apskatīt Rīgu, bet nakšņo 90 km no tās – sūdzības un neapmierinātība strauji pieauga. Tajā laikā Rīgā bija nepietiekams viesnīcu skaits, tāpēc vajadzēja meklēt risinājumus. Viens no tiem bija līgumu slēgšana ar rīdziniekiem par dzīvokļu īri tūristu izmitināšanai. Problēmas bija arī ar transportu – autobusu skaits bija nepietiekams. Tādējādi tika izstrādātas kombinētās ekskursijas ar trolejbusu, tramvaju un kājām. Plānveida ekonomikā tika noteikti plāni, kuri bija jāizpilda, bet, lai saņemtu prēmiju, plāns bija jāpārsniedz, apjomi pieauga katru gadu. Sākās ekskursiju dalīšana atsevišķās mazākās daļās. Rīgas apskates ekskursija, kas ilga četras stundas, tika sadalīta vairākās daļās: Rīga (galvaspilsēta), Vecrīga, Doma muzejs, Brāļu kapi, Ļeņina memoriālais muzejs. Tūrisma statistikai tas nozīmēja, ka 30 tūristi tika saskaitīti piecas reizes.

Ekskursiju nodaļas uzdevums bija nodrošināt plānveida ekskursiju izpildi un pieņemt papildu pasūtījumus no Rīgas un Latvijas uzņēmumiem, organizācijām un skolām. Parasti tās bija tematiskas ekskursijas, saistītas ar kādu konkrētu datumu, kā, piemēram, Oktobra revolūcijas gadadienu, Rīgas atbrīvošanu no fašistiskās Vācijas okupācijas, kāda populāra rakstnieka vai dzejnieka daiļradi. Pašas pieprasītākās ekskursijas, kas veidoja standarta pasūtījumu, bija: Rīgas, Salaspils memoriālā ansambļa, Siguldas un Jūrmalas ekskursijas. Tiem tūristiem, kuri Rīgā uzturējās ilgāku laika periodu (vai Latvijas iedzīvotājiem), bija iespēja piedalīties vienas dienas ekskursijās un iepazīt Latvijas novadus un pilsētas. Populāras bija ekskursijas uz Cēsīm, Rundāli, Kuldīgu, Tērveti, Vidzemes jūrmalu līdz Ainažiem, Daugavas ieleju līdz Koknesei. Lai varētu nodrošināt pasūtījumu izpildi, ekskursiju daļā strādāja 90 pilna laika ekskursiju

vadītāji un ap 300 nepilna laika ekskursiju vadītāji, kuriem bija cits pamatdarbs, bet brīvajā laikā viņi vadīja ekskursijas, kas bija arī labs papildu ieņēmums ģimenes budžetā. Liela daļa no viņiem bija skolotāji, jo viņu brīvais laiks sakrita ar tūristu plūsmas pieaugumu – vasarā un skolēnu brīvlaikā.

Metodiskajā daļā izstrādāja jaunas ekskursijas un apvienoja ekskursiju vadītājus tematiskajās sekcijās. Sekciju nosaukumi atspoguļoja metodiskās darbības virzienus, tādus kā revolucionārais, kara, literārais, teātra, arhitektūras. Ekskursiju vadītāji izstrādāja jaunas ekskursijas un ceļojumus, veidoja ceļojuma informāciju kruīzu un vilcienu ceļojumiem. Ļoti populāras bija teātra sekcijas ekskursijas un ceļojumi. Kad Drāmas teātris (vēlāk Latvijas Nacionālais teātris) uzsāka Rūdolfa Blaumaņa populārākās izrādes "Skroderdienas Silmačos" brīvdabas izrādes "Silmačos", vēlāk arī "Mērnieku laiku" brīvdabas izrādi Vecpiebalgā, RCEB sadarbībā ar teātri izstrādāja un piedāvāja autobusa ekskursijas uz šīm izrādēm. Rīdzinieku vidū populāras bija arī Valmieras teātra izrādes. RCEB nodrošināja ne tikai izrāžu apmeklējumu, bet deva iespēju satikties ar režisoriem un aktieriem, lai varētu uzklausīt, padiskutēt, izjust un izprast teātra maģiju un burvību. Tie, kuriem palaimējās tikties ar Pēteri Lūci, nekad neaizmirsīs viņa personības gara spēku, viņa fantastiskos dzejas lasījumus. Tikpat populāra bija Lietuvas teātru iepazīšana – Viļņas operas un baleta teātra un Paņevežas teātra apmeklējumi. Lietuvas teātra apmeklējums nebija tikai patiesas un izcilas kultūras baudījums, bet daudz prozaiskāka nepieciešamība. Pirms izrādes Latvijas mākslas baudītāji diezgan pamatīgi izpirka Panevēžas pārtikas veikalus. Uz Rīgu aizceļoja sviests, biezpiens, gaļa, aknas, desas, jo tajā laikā Rīgā un Latvijā pārtikas veikali bija patukši, un šie produkti bija deficīts. Pie mūsu ziemeļu kaimiņiem, igauņiem, tika apmeklēts Lidijas Koidulas Pērnavas teātris un Vanemuines teātris Tartu, baudot gan teātra izrādes, gan iepazīstot pilsētu. Latvijas lauku iedzīvotājiem, kuri brauca uz Rīgas teātru izrādēm, pirms teātra baudījuma tika piedāvāta ekskursija – "Teātra Rīga". Literārā sekcija izstrādāja ekskursijas, kas iepazīstināja ar populāru dzejnieku un rakstnieku dzīves un darba vietām Rīgā un Latvijā. Tie bija gan Aleksandrs Čaks, gan Rainis un Aspazija, Krišjānis Barons un Andrejs Upītis. Iecienītas bija ekskursijas uz ievērojamu Latvijas dzejnieku dzimtajām mājām (muzejiem) – "Brakiem", "Jasmuižu" un "Tadenavu", "Kalāčiem" un "Saulrietiem".

RCEB rūpējās par ekskursiju un ceļojumu kvalitāti, tāpēc tika organizēti jauno ekskursiju un grupu vadītāju kursi. Interese bija liela, katru rudeni uzņēma jaunus dalībniekus, kuriem bija jāiztur atlases konkurss. Komisija vērtēja pretendentu zināšanas vēsturē, literatūrā, arhitektūrā, lielu vērību pievēršot runai, dikcijai un stājai. Kursos uzņēma cilvēkus ar augstāko izglītību vai vecāko kursu studentus. Tie, kuri izturēja konkursu, tika sadalīti grupās, un mācību gada laikā apguva vienu ekskursiju. Tā varēja būt Rīgas, Jūrmalas, Siguldas apskates ekskursija vai Salaspils memoriāla ekskursija. Apgūstot Rīgas ekskursiju, bija jānokārto eksāmens Doma un Ļeņina muzejā, Siguldas ekskursijā – eksāmens Turaidas muzejā, bet Jūrmalas ekskursijā – Raiņa muzejā Majoros. Mācību procesa laikā katram topošajam grupu vadītājam bija jāuzraksta savs ekskursijas teksts atbilstoši metodiskajiem norādījumiem un noslēgumā jānovada ekskursija grupai, kuras sastāvā bija arī komisijas dalībnieki, un tikai tad tika pieņemts lēmums – vai tiks piešķirta ekskursiju vadītāja kvalifikācija.

15. attēls. **Rīgas ceļojumu un ekskursiju biroja ekskursiju vadītāju eksāmenā, 80. gadu otrā puse** (foto no R. Žvales personīgā arhīva)

Katru gadu ekskursiju vadītājiem vajadzēja apgūt kādu jaunu ekskursiju, paplašināt savas zināšanas un paaugstināt profesionalitāti. Ekskursiju vadītājiem un biroja darbiniekiem bija kvalifikācijas celšanas kursi Maskavā un Ļeņingradā, kursos bija interesantas, saturīgas lekcijas arhitektūrā, vēsturē un saskarsmē. RCEB sekciju ietvaros organizēja lekcijas, tikšanās ar interesantiem cilvēkiem. Tas palīdzēja pilnveidot un attīstīt zināšanas par Rīgu un Latviju. Lai kļūtu par tūristu grupas vadītāju, bija jābūt vismaz vidējai izglītībai. RCEB strādāja ap 40 pilna darba laika grupu vadītāji. Viņu darbs bija vērsts divos virzienos: tūristu grupas sagaidīšana un pavadīšana, kā arī rūpes par viesiem visā viņu uzturēšanās laikā Rīgā. Otrs virziens saistījās ar Latvijas iedzīvotāju pavadīšanu uz citiem reģioniem Padomju Savienībā (Rezgale, 2020).

Mainoties politiskajai un ekonomiskajai situācijai un likvidējoties Latvijas republikāniskajai tūrisma un ekskursiju padomei, arī Rīgas ceļojumu un ekskursiju birojs 1990. gadā izbeidz savu darbību. Tomēr liela daļa nozarē strādājošo (vairumā gadījumu – sava darba entuziasti) centās piemēroties jaunajiem ekonomiskajiem apstākļiem, veidojot savus tūrisma uzņēmumus vai citādi iekļaujoties Latvijas tūrisma jaunās sistēmas veidošanā un darbībā.

Pieejamie dati par visu Latvijas Republikāniskās tūrisma un ekskursiju padomes sistēmā apkalpoto personu skaitu periodā no 1946. līdz 1990. gadam parāda būtiskas

atšķirības gadu gaitā un iezīmē vairākus raksturīgus periodus. Tā, piemēram, 1946. gadā kopējais apkalpoto personu skaits bija tikai 2000, 1947. gadā – 18 tūkst., 1953. gadā – 107 900. 1971. gadā šis skaitlis jau sasniedza 1 milj. 419 tūkst, 1980. gadā pieaugot līdz 5 milj. 444 tūkst. un maksimumu sasniedzot 1988. gadā – 7 milj. 509 tūkst. Padomju varas pēdējos divos gados klientu skaits kritās – 5 milj. 870 tūkst. klientu 1989. gadā un tikai 3 milj. 953 tūkst. klientu 1990. gadā. Jāpiebilst, ka šajā skaitā pamatā visā padomju periodā tūristi bija apmēram desmitā daļa, bet pārējie – ekskursanti (Rozīte, 1999). Ar to saprotot, ka tūristi ir tie, kuri izmanto arī nakšņošanas pakalpojumus, bet ekskursanti – tikai ekskursijas.

16. attēls. **Rīgas ceļojumu un ekskursiju biroja grupa Samarkandā, 1983. gads**
(foto no R. Žvales personīgā arhīva)

Kopējo Latvijas atpūtas industrijas situāciju padomju perioda beigās raksturo LPSR Valsts Statistikas komitejas dati par 1988. gadā Latvijā apkalpoto tūristu skaitu – ap vienu miljonu, no kuriem 500–600 tūkst. iebrauca no citām PSRS republikām, savukārt 1990. gada ceļojumu biroju informācija rāda, ka 188 tūkst. no 254 tūkst. reģistrētajiem apmeklētājiem jeb gandrīz trīs ceturtdaļas bija iebraucēji no PSRS (VARAM, 1997).

Padomju periodā pašdarbīgais tūrisms tika atbalstīts kā sporta veids, kas stiprina veselību, norūda cilvēkus, attīsta kolektīvisma un padomju patriotisma jūtas un kas liek vairāk iemīlēt savu dzimto zemi. Tika uzsvērts, ka partija un valdība nemitīgi rūpējas par tūrisma vēl plašāku izvēršanu, lai tas kļūtu par īstu masu sportu. 1951. gada 30. maijā PSRS Ministru padomes Fiziskās kultūras un sporta komiteja izdeva pavēli, nospraužot konkrētus uzdevumus tūrisma darba uzlabošanai, un atbilstoši tā laika praksei tas veicināja šīs kustības aktivizēšanu un vienotas sistēmas izveidi. Piecdesmitajos gados šīs aktivitātes balstījās galvenokārt uz tūrisma sekcijām darba kolektīvos un izglītības, t.sk. interešu, iestādēs, un to skaits arvien auga. Tā, ja 1950. gadā visā republikā pie uzņēmumiem, skolām u.c. bija noorganizētas tikai dažas tūrisma sekcijas un oficiāli reģistrēto tūristu skaits nepārsniedza 100, tad 1953. gadā tas sniedzās jau vairākos tūkstošos, bet vecākās tūrisma sekcijas, kas darbojās rūpnīcā VEF, P. Stučkas Latvijas Valsts Universitātē, Jēkabpils 1. vidusskolā u.c., bija būtiski aktivizējušas darbu (Rumans, 1954). Arī visu padomju periodu tūrisma sekcijas darba kolektīvos, sporta biedrībās, mācību iestādēs bija galvenie atbalsta punkti visai aktīvā tūrisma sistēmai.

Sākot ar 1962. gadu, sporta tūrisms no PSRS Ministru padomes Fiziskās kultūras un sporta komitejas pārraudzības tika nodots VACP Centrālo tūrisma ekskursiju padomei un tās attiecīgajām struktūrām Padomju republikās. Latvijas republikāniskajā tūrisma un ekskursiju padomē 1977. gadā tika izveidota Pašdarbīgā tūrisma daļa, lai koordinētu pašdarbīgā tūrisma attīstību Latvijā, nodrošinot plašu darbaļaužu iesaistīšanos dažādos līmeņos un šīs jomas metodisko un praktisko vadību. Daļas darbinieki koordinēja tūristu klubu, tūrisma veidu komisiju un Maršrutu kvalifikācijas komisiju (MKK) darbību, organizēja Baltijas un Latvijas tūristu salidojumus, nozīmīgākās sacensības tūrismā, kā arī Latvijas izlases komandu piedalīšanos Baltijas un Vissavienības salidojumos un sacensībās, ekspedīcijas uz Latvijai jauniem tūrisma rajoniem, republikas konkursus (vēlāk LPSR čempionātu) par labāko pārgājienu katrā no tūrisma veidiem, tūrisma sabiedrisko kadru gatavošanu, nodrošināja sadarbību ar dažādām institūcijām, piemēram, sporta biedrībām, LPSR Fiziskās kultūras un sporta komiteju, Latvijas Ļenina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālo komiteju, ministrijām u.c dažādu pasākumu rīkošanā, kā arī citas aktivitātes noteikto mērķu sasniegšanā.

Pašdarbīgā tūrisma daļas darbību raksturo ilggadējais un vienīgais vadītājs Rodrigo Slaviņš (2021):

"Pašdarbīgais tūrisms bija joma, kurā arī padomju sistēmas ietvaros varēja apvienot vēlmi un iespējas izcelt Latvijas vērtības, iepazīt daudzveidīgos PSRS reģionos, realizēt aktīvu dzīvesveidu, piepildīt sportiskās ambīcijas, kā arī līdzdarboties ar uzņēmīgiem, radošiem un ieinteresētiem cilvēkiem.

Manā, tāpat kā daudzu citu kolēģu, gadījumā darbs bija arī dzīvesveids un vaļasprieks, kad kopā ar sabiedrisko aktīvu bijām domu un ceļa biedri, sasniedzot daudzus augstus mērķus."

Rodrigo Slaviņš, ilggadējais LRTEP Pašdarbīgā tūrisma daļas vadītājs, Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris

Pašdarbīgā tūrisma organizēšana un aktivitātes notika vairākos virzienos.

Pirmais pašdarbīgā tūrisma virziens bija sporta pārgājienu veikšana dažādās sezonās visā PSRS teritorijā, t.sk. Latvijā, un tas notika atbilstoši VACP Centrālās tūrisma un ekskursiju padomes izstrādātajiem noteikumiem. Pārgājieni tika iedalīti brīvdienu un kategoriju pārgājienos atbilstoši šķēršļu sarežģītībai, veicamajam attālumam un tam nepieciešamajam dienu skaitam. Pēdējā, Latvijas tūristiem saistošā šī dokumenta 1987. gada redakcijā, tika noteiktas I–VI (pirms tam I–V) grūtību kategorijas. Noteikumi arī stingri regulēja nepieciešamo pieredzi dalībniekiem un vadītājiem, kā arī virkni citu aspektu. (LRTEP, 1988). Jāatzīmē, ka Latvijas apstākļos bija iespējams veikt tikai brīvdienu un pirmās grūtību kategorijas pārgājienus, tāpēc visi augstāko grūtību kategoriju pārgājieni tika veikti dažādos plašās PSRS rajonos, t.sk., Karpatu, Kaukāza, Tjanšana, Pamira, Hibīnu, Urālu kalnos, Kamčatkā u.c.

17. attēls. **R. Slaviņa vadītā grupa V grūtību kategorijas kalnu pārgājienā Centrālajā Pamirā, 1979. gads** (foto no R. Slaviņa personīgā arhīva)

Šo pārgājienu sagatavošanā un veikšanā arī izpaudās pašdarbīgā tūrisma būtība – patstāvīgi sagatavot un veikt pārgājienu atbilstoši prasībām, kā arī pēc tā sagatavot atskaiti Maršrutu kvalifikācijas komisijai. Īpaša uzmanība bija jāvelta pārgājienam nepieciešamā specifiskā inventāra sagādei. Tā bija liela problēma līdz pat padomju perioda beigām, jo nepieciešamās preces – viegls un silts apģērbs, atbilstošas teltis un prīmusi, sausie pārtikas produkti un daudzas citas lietas – tirdzniecības tīklā nebija pieejamas. Tāpēc pašiem tūristiem bija jāmeklē radoši un asprātīgi risinājumi, gādājot materiālus, piemēram, lietotu izpletņu audumu no armijas daļām, materiālus gulēšanas paklājiņiem no traktoru rūpnīcu izgāztuves, vairāk vai mazāk oficiāli izgatavojot nepieciešamās metāla ierīces rūpnīcu cehos un to visu sagatavojot lietošanai pārgājienā. Dažādu pasākumu ietvaros tika rīkoti īpaši

18. attēls. **J. Jansona vadītā Rīgas Politehniskā institūta grupa III grūtību kategorijas slēpotāju pārgājienā Z-Urālos, 1961. gads** (foto R. Slaviņš)

pašdarinātā tūrisma inventāra konkursi. Visas šīs ārzemēs veikalos nopērkamās lietas lielākajai daļai tūristu bija nepieejamas un kalpoja tikai kā paraugs atdarināšanai.

Pašdarbīgā tūrisma pārgājieni un aktivitātes notika vairāku tūrisma veidu ietvaros. Tie bija: kalnu tūrisms, ūdenstūrisms, kājnieku tūrisms, velotūrisms, slēpotāju tūrisms, auto-moto tūrisms un kā jaunākais Latvijā attīstītais – speleotūrisms (alās un akmeņainos labirintos).

Par katru tūrisma veidu bija atbildīga LRSR Tūrisma federācijas attiecīgā tūrisma veida sabiedriskā komisija. Latvijas pašdarbīgā tūrisma vēsturē savus vārdus ir spilgti ierakstījuši komisiju vadītāji E. Zablovskis un A. Andriksone kalnu tūrismā, E. Peisenieks kājnieku tūrismā, L. Sporāns slēpotāju tūrismā, J. Olders, I. Sīpols un I. Jermolajevs ūdens tūrismā, R. Veide un V. Andersons velotūrismā, J. Siliņš auto-moto tūrismā. Komisijas organizēja sava tūrisma veida aktivitātes, t.sk. turiādes, sacensības u.c. pasākumus. Dažas komisijas organizēja savu informatīvo biļetenu izdošanu. Tā kalnu tūrisma komisijas biļetenā "Pret kalnu" 68 numuros var atrast svarīgākos šīs jomas notikumus periodā no 1965. līdz 1997. gadam, savukārt ūdenstūrisma aktualitātes tika atspoguļotas izdevumā "Straume". Jāatceras, ka jebkuru drukas darbu iespiešana vai pavairošana bija pietiekami liels izaicinājums, jo padomju sistēmā šīm aktivitātēm bija būtiski politiski ierobežojumi un stingra kontrole, kā arī ierobežotas tehniskās iespējas, salīdzinot ar mūsdienu apstākļiem. Tā, piemēram, pat katras tipogrāfijā oficiāli drukātas tūristu salidojuma afišas vai programmas teksts bija jāsaskaņo, saņemot apstiprinājumu/vīzu "laist klajā" Galvenajā literatūras pārvaldē, kas bija galvenā iestāde visu publicēto materiālu cenzēšanai un bez kuras atļaujas pat tik "neliterārus" darbus nedrīkstēja drukāt.

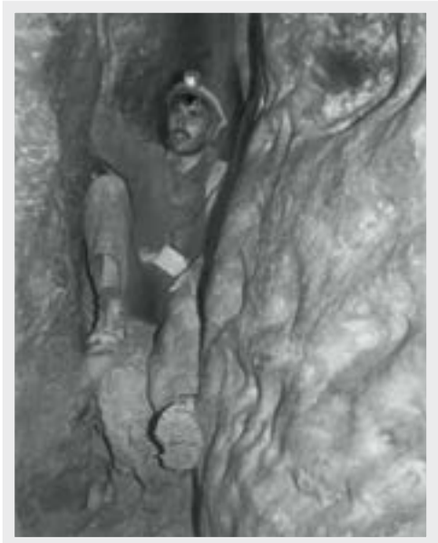

19. attēls. **Latvijas pirmais patstāvīgais kategorijas pārgājiens speleotūrismā Podolijas alās (Ukraina), 1983. gads**
(foto L. Aumeisters)

Pārgājienu dalībnieku drošībai pašdarbīgā tūrisma sistēmā bija izveidotas Maršrutu kvalifikācijas komisijas, kuru sastāvā bija pārgājienos pieredzējušākie biedri. Latvijā pie LRTEP darbojās "lielā" MKK (komisijas vadītāji pēdējās padomju laika desmitgadēs bija A. Plastiņins un A. Ūbelis), kuras kompetencē bija apstiprināt IV–V grūtību kategoriju pārgājienus. Savukārt pie LRTK darbojošai komisijai, t.s. "mazajai" MKK (ilgus gadus E. Peisenieka vadībā), bija tiesības apstiprināt zemāku kategoriju pārgājienus. Arī atsevišķos uzņēmumu un rajonu tūristu klubos bija savas MKK. To uzdevums bija pārbaudīt grupu vadītāju un dalībnieku iepriekšējo pārgājienu pieredzi, vadītāja sagatavotās informācijas kvalitāti, bet augstākās grūtību kategorijas pārgājieniem arī dalībnieku fizisko un tehnisko sagatavotību īpašās tūrisma tehnikas sacensībās. Augstākās – sestās kategorijas pārgājienu maršrutus apstiprināja tikai Vissavienības centrālā MKK, bet daži augstāko grūtību kategoriju pārgājienu maršruti (slēpotāju, speleotūrisma) bija jāapstiprina Lietuvas attiecīgajā MKK. Pirms pārgājiena, kā arī to beidzot, grupu vadītājiem bija jānosūta telegrammas par pārgājiena beigšanu MKK un arī rajona, kurā noticis pārgājiens, atbildīgajam Kontroles un glābšanas dienestam. Par pārgājienu tā dalībnieki saņēma MKK apstiprinātu izziņu, kas bija attiecīgās pieredzes apliecinājums. MKK un 80. gados arī Pašdarbīgā tūrisma daļā izveidotā kontroles un glābšanas dienesta darbības nodrošināšanā, kā arī daudzu pašdarbīgā tūrisma pasākumu organizēšanā lielu ieguldījumu devis M. Laiviņš.

20. attēls. **"Kalnu skolas" praktiskās nodarbības Pamira Alajā, 1986. gads**
(foto L. Aumeisters)

Pašdarbīgā tūrisma sportiskā dimensija izpaudās sasniegumu, respektīvi, pārgājienu, pieredzes formālā novērtējumā. Vienkāršākais sportiskais novērtējums bija nozīmīte "PSRS tūrists", kas PSRS bija ieviesta jau 1939. gadā, un tūrisma iekļaušana Visavienības sporta kompleksa Gatavs darbam un PSRS aizsardzībai (GDA) normatīvos 1940. gadā (Алексеев, 2015), un tika piešķirtas par brīvdienu pārgājienu veikšanu. Nākamās pakāpes bija sporta klašu (III–I, kur I bija augstākā), kā arī no 1949. gada PSRS tūrisma meistara kandidāta un PSRS tūrisma meistara, bet no 1967. gada vienotajā PSRS sporta klasifikācijā iekļauto PSRS Sporta meistarkandidāta un PSRS Sporta meistara nosaukumu iegūšana. Līdz 1990. gadam Latvijā PSRS Sporta meistarkandidāta un PSRS Sporta meistara nosaukumu tūrismā bija saņēmuši vairāki desmiti šī sporta veida pārstāvji, no kuriem tikai kalnu tūrismā vien no 1953. līdz 1990 gadam PSRS sporta meistara, t.sk. tūrismā, nosaukums tika piešķirts 31 personai (Kalnu fonds, 1997). Visu šo pakāpju iegūšanas prasībās atbilstoši katrai no kategorijām ietilpa gan dalība dažādu grūtību kategoriju pārgājienos, gan to vadība.

Sportisko sasniegumu novērtēšanai LRTP no 1964. līdz 1972. gadam organizēja konkursu par labāko sezonas pārgājienu augstāko kategoriju pārgājienu grupā. Tā kā no1981. gada tika organizēts PSRS čempionāts tūrismā, arī līdz tam Latvijā notikušais konkurss 1981. gadā tika reorganizēts par LPSR čempionātu tūrismā, dodot iespēju uzvarētājiem saņemt LPSR Fiziskās kultūras un sporta komitejas neolimpisko sporta veidu medaļas (Kalnu fonds, 1997). Tādējādi daudzi tā laika augstāk novērtēto pārgājienu

vadītāji un dalībnieki saņēma attiecīgā līmeņa un kaluma medaļas par sasniegumiem PSRS vai Latvijas PSR čempionātā tūrismā par sarežģītiem pārgājieniem, pirmo reizi izietiem maršrutiem vai to posmiem. Labāko pārgājienu – vairākkārtēju uzvarētāju grupu – vadītāju vidū bija R. Slaviņš, S. Grahovskis, A. Brēdiķis, A. Brāzma, J. Kostjučenko, G. Bērziņš, T. Ķirsis, J. Poļevskis, O. Tabernakulovs kalnu tūrismā, S. Eglītis ūdens tūrismā, E. Peisenieks, V. Bērziņa, U. Alksnis kājnieku tūrismā, J. Siliņš, H. Buls auto-moto tūrismā, E. Peisenieks, L. Sporāns, P. Vinklers, Z. Zālītis slēpotāju tūrismā, V. Andersons, R. Veide, T. Rozenštoks velotūrismā, T. Ļjasina speleotūrismā un daudzi citi.

Dalība grūtākajos pārgājienos bija iespējama tikai, izejot rūpīgas tehniskās un fiziskās sagatavošanas procesu, tāpēc gan iesācējiem, gan jau pieredzējušiem tūristiem tika organizētas nodarbības un semināri Latvijā un ārpus tās. Semināros liela vērība tika pievērsta praktiskajām nodarbībām, un, seminārus beidzot, tā dalībnieki saņēma tūrisma grupas vadītāja vai dažādu pakāpju tūrisma instruktora nosaukumu, no kuriem pieredzējušākie (A. Važa, L. Sporāns u.c.) strādāja kā instruktori Vissavienības kadru sagatošanas semināros. Latvijā ilglaicīgākā un zināmākā bija "Kalnu skola" tās vadītāja Edgara Šābļa vadībā, kas savas tradīcijas jaunā formā turpina arī pēc Latvijas neatkarības atgūšanas.

Otrais virziens: tūrisma tehnikas sacensības un tās ietveroši kompleksi pasākumi – tūristu salidojumi.

Tūrisma tehnikas sacensību pamatideja bija sagatavošanās pārgājieniem, lielā daļā gadījumu kļūstot par pārbaudi dalībniekiem to gatavībai piedalīties tajos. Tās notika visos tūrisma veidos un prasīja arī nopietnu sagatavošanos. Tradicionālā treniņu un sacensību vieta (tās piemērotības dēļ) līdz 1965. gadam bija Oliņkalns ar dolomīta klinšu atsegumiem Daugavas labajā krastā. Pēc Pļaviņu HES uzcelšanas un šo klinšu appludināšanas par Latvijas alpīnistu un tūristu (un vēlāk arī speleotūristu) klinšu kāpšanas poligoniem kļuva Aldara tornis Rīgā un Jumpravmuižas klinšu atsegumi kopā ar mākslīgi veidoto torni pie Lielupes posmā starp Bausku un Mežotni. Padomju perioda pēdējos gados Latvijā parādījās mākslīgi veidotās kāpšanas sienas, kas radīja plašākas iespējas šajā jomā.

Slēpotāju un kājnieku tūrisma sacensībām būtiskākais bija reljefs, tāpēc tās bieži notika Gaujas Nacionālā parka teritorijā, savukārt velo un auto-moto tūristu saimei iespējas bija plašākas. Ūdenstūristiem sacensības notika daudzās upēs, bet nozīmīgākās republikas mēroga sacensības norisinājās Amatā, Ogrē un Aiviekstē. Ūdenstūrismam un Latvijas tūrismam kopumā īpašas bija pavasara sacensības Amatā, kuru galvenie iniciatori un ilggadējie organizatori bija Jānis Olders un Ivars Sīpols, pirmās Amatas sacensības aizsākot 1964. gadā. Sacensību īpašo noskaņu raksturo 1968. gada sacensībās notikušais tam laikam ekstrēms gadījums, kad sacensību vietā organizatori ieraudzīja pie kādas telts sarkanu audumu ar baltu svītru, kas gan ātri tika noņemts, tomēr kāds jau bija paguvis nofotografēt un ziņot atiecīgajām institūcijām, par ko sacensību rīkotājiem un atbildīgajām personām bija milzīgas nepatikšanas ("vizītes" VDK u.c.). Ņemot vērā vēl nākamajā gadā sacensībās notikušās nekārtības, pasākums uz pāris gadiem tika aizliegts (Šaitere, Stavro, 2009). Tomēr, tā kā pavasarī augstākā ūdens līmeņa laikā šīs sacensības ūdenstūristiem bija ne tikai tehniski grūtākais pārbaudījums Latvijas upēs, bet arī ilglaicīga tradīcija, to rīkošana pēc laika sekmīgi tika turpināta.

21. attēls. **Treniņā Jumpravmuižas klintīs, 70. gadi**
(foto no R. Slaviņa personīgā arhīva)

Sportiskā ziņā liels izaicinājums bija Latvijas izlases komandu dalība katrā no tūrisma veidiem Vissavienības tūrisma tehnikas sacensībās. Daudzu gadu garumā arī šajā jomā Latvijas komandas piedalījās ar labiem panākumiem un daudzkārt ieguva godalgotas vietas. Daudziem sagatavošanas procesā iesaistītajiem un dalībniekiem labā atmiņā palikusi Latvijas delegācijas dalība 1. kompleksajā Vissavienības tūristu salidojumā Dzinagā, Centrālajā Kaukāzā (Ziemeļosetijas–Alānijas Republika, Krievija) 1981. gadā, kur Latvija kārtējo reizi parādīja pašdarbīgā tūrisma augsto līmeni, kopvērtējumā (sacensībās dažādos tūrisma veidos un konkursu programmā) ieņemot 2. vietu no 32 iespējamām, bet atsevišķos tūrisma veidos auto-moto tūrismā, kalnu un ūdenstūrismā izcīnot 1. un 2. vietu. Taču nopietnā gatavošanās arī šādiem pasākumiem neiztika bez tam laikam raksturīgiem izaicinājumiem vispārējā deficīta apstākļos. Atceras Daina Vinklere (2020), toreizējā LRTEP Pašdarbīgā tūrisma daļas instruktore:

"Lai sagādātu atbilstošu līdzņemamo pārtiku izlases komandai, tika rakstīta īpaša LRTEP priekšsēdētāja parakstīta vēstule LRSR Valsts plāna komitejas priekšsēdētājam ar lūgumu atļaut t.s. specveikalā, kur iepirkās īpašas VIP personas, nopirkt pāris desmitus bundžu gaļas konservu, un šis "svarīgais" uzdevums – "svarīgās" vēstules nogādāšana, – bija iemesls pirmo reizi apmeklēt LPSR Ministru kabineta ēku."

22. attēls. **Latvijas delegācija I Vissavienības kompleksā tūristu salidojuma atklāšanā, 1881. gads, Dzinaga**
(foto no A. Andriksones personīgā arhīva)

Tūristu salidojumus to pozitīvās gaisotnes dēļ varēja saukt par sava veida "olimpiskajām spēlēm" vai "dziesmu svētkiem", kur dažādu darba kolektīvu un rajonu pārstāvji ne tikai satikās un sacentās visos tūrisma veidos, bet arī piedalījās dažādās citās aktivitātēs (piemēram, konkursos) un pieredzes apmaiņā. Salidojumi jauniešiem un pieaugušajiem notika skolās, darba kolektīvos, rajonos, sporta biedrībās republikas, vēlāk arī PSRS līmenī. 1953. gadā Latvijā notika pirmās republikāniskās tūrisma sacensības, un, sākot ar 1954. gadu, ik gadus tika rīkoti Latvijas tūristu salidojumi. Sākot ar 1957. gadu, pēc kārtas katrā no trim Baltijas republikām notika Baltijas tūristu salidojumi, kas ne tikai uzturēja sacensību garu, bet veicināja ciešus kontaktus starp tūristu sabiedrībām šajās republikās un sava veida vienotību PSRS kontekstā.

23. attēls. **ASB "Daugava" Centrālās padomes I Tūristu salidojuma afiša, 1951. gads**

Trešais virziens – līdzās tūrisma sekcijām uzņēmumos tika izveidots arī sabiedrisko tūrisma klubu tīkls visos Latvijas rajonos un lielajās pilsētās atbilstoši administratīvajam iedalījumam (dažos periodos pat aptuveni 40 klubi). Šo tūristu klubu galvenās aktivitātes bija tūrisma entuziastu apvienošana, vietējo tūrisma maršrutu izveide, brīvdienu pārgājienu, tūrisma sacensību un citu pasākumu organizēšana jeb, tā laika terminiem izsakoties, "plašu darbaļaužu masu iesaistīšana pašdarbīgajā tūrismā". To vadītāji un aktīvisti strādāja sabiedriskā kārtā, dodot lielu ieguldījumu šīs jomas popularizēšanā un attīstībā visā republikā.

Rīgā šāda katram pašdarbīgajam tūristam zināmā satikšanās vieta bija Latvijas republikāniskais tūristu klubs, kurš savu darbību 1957. gadā bija uzsācis kā sporta biedrības "Spartaks" Rīgas tūristu alpīnistu klubs, un no 1963. (Kalnu fonds, 1997) līdz 1990. gadam tas bija LRTEP struktūrvienība un ilgus gadus atradās Skārņu ielā 22. Pirmā kluba direktore bija Latvijas alpīnismā un kalnu tūrismā pazīstamā Zelma Bej-Mamikonjana, kas bija pirmā Latvijā PSRS sporta meistare tūrismā, bet vairāk nekā 25 gadus to vadīja Anna Zariņa.

Klubā satikās esošie un nākamie pārgājienu biedri, tika plānoti pasākumi, notika maršrutu apstiprināšana, inventāra un ziņu nodošana, un nereti – vienkārši tikšanās ar domubiedriem. Šeit atradās ikvienam pašdarbīgajam tūristam īpaši nozīmīga vieta – tūrisma pārgājienu atskaišu bibliotēka, kurā uz kluba likvidēšanas brīdi bija pāri par 2000 pārgājienu atskaišu, kā arī tūrisma literatūra un karšu materiāli. Tās nozīmi noteica padomju laikam specifiskā situācija ar pārgājieniem nepieciešamās informācijas (precīzu karšu, sīku aprakstu utt.) ierobežotu pieejamību padomju režīma slepenības politikas dēļ.

Tādēļ pieejamais karšu materiāls bija slikts, tas nonāca līdz lietotājiem un tika pavairots pa dažādiem pusslepeniem aplinkus ceļiem – tolaik labāku alternatīvu vienkārši nebija. Bibliotēkā bija arī daudzi padomju laikā izdotie ceļveži un tūrisma maršrutu pa Latviju apraksti. Neskatoties uz obligāto padomju ideoloģijas elementu klātbūtni, tajos bija arī daudz praktiski izmantojamu materiālu. 90. gadu pārmaiņās šie materiāli gāja bojā.

LRTK darbinieki koordinēja uzņēmumu tūrisma sekciju darbu, kopā ar sabiedriskajiem aktīvistiem organizēja sacensības dažādos tūrisma veidos, brīvdienu pārgājienus un citus pasākumus, piemēram, 1963. gadā republikā izveidotās autostopa sistēmas ieviešanā, līdzās citām tūrisma sekcijām izsniedzot saviem biedriem īpašas autostopa tūristu grāmatiņas un ļaujot iegādāties talonus, ar kuriem varēja norēķināties par braukšanu.

Plašu interesentu loku piesaistīja tūrisma veidu komisiju, Pašdarbīgā tūrisma daļas un LRTK sadarbībā organizētās turiādes dažādos tūrisma veidos, kad vienlaicīgi vairākas grupas koordinēti veica pārgājienus vienā rajonā. Latvijas turiāžu tradīcijas aizsākās 1964. gadā ar kalnu turiādi Kaukāzā, Bezengijā, un līdz 1990. gadam bija notikušas daudzas kalnu turiādes dažādos PSRS kalnu rajonos (Kalnu fonds, 1997). Kā pēdējo padomju desmitgažu populārākās turiādes citos tūrisma veidos var minēt ģimeņu, ūdenstūristu un kājnieku turiādes gan Latvijā gan ārpus tās, piemēram, Karakuma tuksnesī, Kaukāza, Hibīnu un Urālu kalnos, Moldāvijā, Armēnijā, Baikāla ezera apkārtnē u.c. Turiādes bija viens no atpazīstamākajiem un masveidīgākajiem pašdarbīgā tūrisma pasākumiem arī Latvijas augstskolās – P. Stučkas Latvijas Valsts Universitātē, Rīgas Politehniskajā institūtā, Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā, un bija pamats daudzu tūrismā pieredzējušāko un aktīvāko sabiedrisko kadru izaugsmei.

Pašdarbīgā tūrisma popularitāti lielā mērā veicināja labi izveidota sistēma jauniešu iesaistīšanai šajās aktivitātēs. Šo darbu Latvijas PRS koordinēja Republikāniskā bērnu ekskursiju un tūrisma stacija, starp kuras ilggadējiem vadītājiem bija P. Rumans, E. Vecvērdiņš. A. Brūders (Valsts tūrisma pārvalde, 1999). Ļoti daudzi par savu vēlāko pievēršanos tūrismam ir pateicīgi skolotājiem entuziastiem, kas daudzās skolās un Pionieru namos (tagad Bērnu un jauniešu interešu centri), t.sk. Rīgas Pionieru pilī, kur ilgus gadus pašaizliedzīgi strādāja Rusins Vilks, vadīja tūrisma pulciņus. Viņu vadībā tika apgūtas pamatiemaņas, bija iespēja piedalīties sacensībās tūrisma tehnikā un orientēšanās sportā, tūristu salidojumos, nometnēs Latvijā un ārpus tās, un galvenais – uz mūžu iemīlēt aktīvu dzīvesveidu un ceļotprieku.

Lai gan precīzu pašdarbīgajā tūrismā iesaistīto cilvēku skaitu nevarēja uzskaitīt, tomēr atskaites pastāvošās sistēmas ietvaros bija, tāpēc dažos avotos ir atrodams, ka, piemēram, 1969. gadā Latvijā ar aktīvo tūrismu nodarbojās vairāk nekā 120 tūkstoši cilvēku (Valsts tūrisma pārvalde, 1999).

Pašdarbīgajā tūrismā iesaistītie aktīvi piedalījās Atmodas kustībā. Tā 1988. gadā, atjaunojot Latvijas Olimpisko komiteju, tajā tika ievēlēti LPSR Tūrisma federācijas pārstāvji A. Andriksone un A. Ūbelis, bet 1989. gada maijā tika organizēta šim notikumam veltīta turiāde Elbrusā. Barikāžu laikā 1991. gada janvārī LRTK izveidoja atbalsta punktu un, izmantojot Kontroles un glābšanas dienesta rīcībā esošās rācijas, alternatīvo sakaru sistēmu starp stratēģiski svarīgajiem objektiem.

80. gadu otrajā pusē, paveroties plašākai iespējai ceļot ārpus PRSR robežām, arī pašdarbīgajā tūrismā arvien nozīmīgāki kļuva iepriekš nepieejamie tūristu galamērķi un pasākumi ārvalstīs, būtiski mainot visu aktīvā tūrisma fokusu turpmākajos gados – sākot ar kalnu tūristu ekspedīcijām Tatru kalnos (Z. Ļaudanskas un A. Brēdiķa vadībā), un vēl tikai sapņojot par uzkāpšanu Everestā, ko T. Ķirša vadītajai grupai izdosies sasniegt 1995. gadā.

Ievērojami lēnāk pēc kara attīstījās starptautiskais tūrisms. Šī joma Padomju Savienībā atjaunojās tikai 50. gados. To vadīja Maskavā jau 1929. gadā izveidotā PSRS mēroga iestāde – Vissavienības akciju sabiedrība "Intūrists", kam bija pieejama visa nepieciešamā infrastruktūra, lai no padomju tūristiem atšķirīgā – augstākā līmenī – uzņemtu ārzemju tūristus un kontrolētu viņus, kamēr tie atrodas PSRS teritorijā. "Intūrista" atbildības jomā ietilpa viss, kas saistīts ar ārzemju tūristu uzņemšanu, kā, piemēram, braucienu no ārvalstīm organizēšana, darījumu sakaru uzturēšana ar ārvalstu tūrisma organizācijām un uzņēmumiem, visu ar ceļojumu saistīto dokumentu kārtošana. Lai labāk nodrošinātu ārzemju tūristu uzņemšanu un kontroli, šīs Vissavienības akciju sabiedrības nodaļas un aģentūras bija izveidotas visās lielākajās PSRS pilsētās, savukārt ārzemēs atradās daudzas VAS "Intūrists" pārstāvniecības. 1957. gadā tika atvērta arī VAS "Intūrists" Rīgas nodaļa (Starostina, 2016). Tajā laikā tās galvenais uzdevums bija strādāt ienākošā tūrisma jomā – apkalpot Rīgā iebraukušos ārvalstu māksliniekus, zinātniekus un sportistus, jo tradicionālu tūristu grupu bija maz. Tomēr to skaitam pakāpeniski pieaugot, 1966. gadā pie Latvijas PSR Ministru padomes tika izveidota Ārzemju tūrisma pārvalde.

Beidzoties "aukstā kara" posmam 70. gados, pasaulē strauji pieauga starptautiskā tūrisma apjomi, ietekmējot arī attieksmi pret starptautisko tūrismu Padomju Savienībā. Tā 60.–70. gados tika uzsākta plašas programmas realizācija "Intūrista" attīstībai, kas paredzēja materiāli tehniskās bāzes paplašināšanu, kadru sagatavošanu un kontaktu dibināšanu ar sociālistiskajām valstīm. Kā atzīst vairāki tolaik šajā jomā strādājošie tūrisma profesionāļi, kadru sagatavošanas pasākumos gūtais nereti daudziem ir lieti noderējis arī vēlāk, uzsākot strādāt starptautiskā tūrisma jomā jau brīvās Latvijas apstākļos. 1963. gadā Rīgā tika uzsākta "Intūrista" viesnīcas celtniecība, kas ar dažādiem sarežģījumiem ilga 16 gadus, radot arī virkni anekdošu. 1979. gadā viesnīca tiek nodota ekspluatācijā ar nosaukumu "Latvija" (Kirova, tagad Elizabetes ielā 55). Atbilstoši tā laika uzstādījumam viesnīca bija aprīkota ar noklausīšanās ierīcēm, lai varētu kontrolēt iebraucēju un viņu vietējo viesu sarunas. Tā radās tautā lietotais teiciens, ka viesnīca, līdzīgi kā citas īpašas celtnes, ir celtas no īpaša materiāla – mikrobetona. Viesnīcā bija tam laikam ekskluzīvi pakalpojumi – labs restorāns, bāri, varietē un valūtas veikals, kurā varēja iegādāties ārvalstu preces tikai tie, kam bija parastiem pilsoņiem praktiski nepieejamā valūta. Līdz ar

viesnīcas uzcelšanu strauji pieauga Latvijā uzņemto viesu skaits, ko veicināja arī zināmu aktivitāšu atļaušana arodbiedrību sistēmā strādājošajām institūcijām un Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības jaunatnes tūrisma organizācijai "Sputņiks". To apliecina iebraukušo ārvalstu tūristu skaita dinamika: 1959. gadā Rīgu apmeklēja mazāk nekā divi tūkstoši, 1965. gadā – ap 10 tūkst., 1979. gadā – ap 48 tūkst., 1983. gadā – apmēram 52 tūkst., 80. gadu beigās sasniedzot 80–100 tūkst. (Valsts tūrisma pārvalde, 1999). Tomēr šie skaitļi ne tikai Latvijā, bet visā Padomju Savienībā bija niecīgi, salīdzinot ar citām, pat daudz mazākām valstīm. Arī lielākā peļņas daļa no gūtajiem valūtas ieņēmumiem nonāca Maskavā, Latvijā paliekot vien kādiem 10 %. Raksturīgi, ka ārvalstu tūristu maršruti bija ierobežoti gan saturiski, gan teritoriāli. Lai to panāktu, tieši VDK noteica "Intūristam" atļauto un aizliegto maršrutu plānus un apskates objektu sarakstu. Tāpat VDK noteica, kas jāīsteno, apkalpojot tūristus, t.sk., piemēram, gidiem bija pamatā jāuzsver Padomju Savienības sasniegumi, viņi tika stingri instruēti un kontrolēti. Maršruti aptvēra galvenokārt Rīgu, no 70. gadu beigām – Siguldu, vēlāk arī Jūrmalu, Ventspili, Salaspili. Tika apsvērta arī Ainažu atvēršana, jo pārējā Latvijas teritorija, nerunājot par pierobežas zonām, ārvalstniekiem bija slēgta, par ko gan tika saņemtas ārvalstu tūristu pretenzijas (Starostina, 2016). Tādi paši ierobežojumi attiecās arī uz individuāli iebraukušajiem viesiem, kurus pat radi nedrīkstēja vest ārpus oficiāli atļautajām teritorijām un bija spiesti satikties "atļautajās" vietās.

Par sistēmu, kāda bija saistībā ar daudzu ārvalstu tūristu grupu uzņemšanu attiecībā uz programmas veidošanu un norisi, kā arī tālāko attiecīgo iestāžu rīcību, liecina daudzi tā laika atslepenotie un arhīvos atrodamie dokumenti. Piemēram, 1970. gadā tika sagatavota Informācija par ASV tūristu grupas no "Pilsoņu apmaiņas korpusa" uzturēšanos Rīgā tā laika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas sekretāram biedram A. Drīzulim un Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietniekam biedram V. Krūmiņam ar atzīmi "slepeni", kurā tika rakstīts (Latvijas Vēstnesis, 2001):

> *"Pirmajā grupas uzturēšanās dienā Rīgā notika ekskursija pa Rīgu pēc tēmas "Padomju Latvijas galvaspilsēta Rīga dzīvo un strādā pēc V. I. Ļeņina novēlējumiem". Kad ekskursijas laikā gids stāstīja par 1940. gada revolucionāro situāciju un padomju varas nodibināšanu Latvijā, tūristu vairākums neslēpa daudznozīmīgus smaidus, bet daži pat smējās."*

Izklāstā fiksēti arī grupas dalībnieku, kuri uzdod "varai netīkamus" politiskus jautājumus, vārdi, uzvārdi un citas detaļas.

Specifiska loma starptautiskā tūrisma kontekstā bija arī Latvijas PSR VDK piesegstruktūrām – Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrībai, Latvijas komitejai kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs un Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai (Lipša, 2017), kuras tika iesaistītas dažādās aktivitātēs saistībā ar ārvalstu ceļojumiem.

Izejošais tūrisms jeb Latvijas iedzīvotāju iespējas ceļojumiem ārpus Padomju Savienības, īpaši uz t.s. kapitālistiskajām valstīm, bija ļoti ierobežotas, tika stingri regulētas un kontrolētas. Iespēju iegādāties ceļazīmes ārvalstu ceļojumiem pat uz sociālistiskajām valstīm visbiežāk darba vietās iedalīja par labu darbu vai arī cilvēkiem, kas bija ciešāk saistīti ar pastāvošo varu. Vienlaicīgi bija dažādas formālas prasības pret paša kandidāta un pat viņa radinieku biogrāfijām, kuras tika pārbaudītas attiecīgās institūcijās u.c. Lai varētu saņemt attiecīgo iestāžu atļauju braucienam uz kapitālistiskajām valstīm, bija jābūt bijušam kādā sociālisma valstī un nevarēja būt fiksēti kādi valdošajai morālei neatbilstoši pārkāpumi; ceļazīmi organizētam ceļojumam bieži varēja saņemt tikai viens ģimenes loceklis, lai samazinātu iespēju kopā palikt ārvalstīs; pirms brauciena dalībnieki tika intervēti kādā no varu pārstāvošām iestādēm. Gadījumos, kad kaut kas kādai no iestādēm "nepatika", tika saņemta atbilde, ka ceļojums "nav mērķtiecīgs". Jāpiebilst, ka dažādos padomju perioda posmos šis kontroles līmenis bija atšķirīgs, un pēdējās desmitgadēs kļuva liberālāks. Katrai tūristu grupai tika "piestiprināti" VDK darbinieki vai aģenti, kuriem bija jāuzrauga tūristu grupu dalībnieki un jāziņo par notiekošo. VDK darbinieki vai aģenti strādāja arī "Intūristā", kā arī citās ar tūrismu (un ne tikai) saistītās organizācijās un uzņēmumos.

Neskatoties uz visiem ierobežojumiem, 14 tūkst. Latvijas tūristu devās ārzemju ceļojumos (Latvijas Padomju enciklopēdija, 1984, 569).

Līdz ar politisko atkusni Padomju Savienībā 80. gadu beigās mainījās arī situācija starptautiskā tūrisma jomā. Latvijas PSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvalde tika likvidēta 1988. gadā, un tās funkcijas vēlāk pārņēma Latvijas PSR Ministru Padomes Ārējo ekonomisko sakaru departaments. Savukārt jau 1987. gadā dibinātajai Latvijas republikāniskajai ārējās tirdzniecības apvienībai "Interlatvija" tika uzticēts organizēt ienākošā tūrisma attīstību un ārzemju tūristu apkalpošanu Latvijā. Nodaļā, kura šī mērķa īstenošanai tika izveidota 1990. gadā, daži bijušie "Intūrista" Rīgas nodaļas darbinieki uzsāka darbību zem "Latvia Tours" vārda un G. Zeltiņas vadībā aktīvi iesaistījās Latvijas tūrisma nozares attīstībā un atgriešanā starptautiskā tūrisma apritē. Pēc diviem gadiem šo nodaļu likvidēja un "Latvia Tours" kļuva par privātu firmu.

1990. gadā politisko pārmaiņu rezultātā tika likvidēta arī Latvijas republikāniskā tūrisma un ekskursiju padome, tādējādi pilnībā sagraujot iepriekšējo sistēmu. 1990. gada maijā Augstākā padome pieņēma likumu *Par Latvijas Republikas Ministru Padomes sastāvu*. Tika izveidots Ministru padomes Ārējo ekonomisko sakaru departaments, kuru vadīja vēlākais ministru prezidents un pēc tam arī par tūrismu atbildīgais vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs Māris Gailis, un departamenta sastāvā – Tūrisma nodaļa ārzemju tūrisma koordinēšanai un vadīšanai.

PATEICĪBAS

Nodaļas autori izsaka pateicību par iesaistīšanos un atbalstu nodaļas materiālu tapšanā:
Ilgvaram Ābolam, Aivaram Kalniņam, Andai Rezgalei, Rodrigo Slaviņam, Gundegai Zeltiņai.

AVOTI

Apceļo savu dzimto zemi: kartogrāfisks materiāls: Latvija. (1937). Sast. K. Vanags. Rīga: Valstspapīru spiestuve

Arājs, K. (Sak.) (1985). *Atmiņas: stāsta Krišjānis Barons un laikabiedri*. Rīga: Liesma, 114

Atklāts Mežciema kūrorts (1939). *Brīvā Zeme*, 136, 20.06.1939.

Baltā pils Ķemeru parkā (1936). *Latvijas Kareivis*, 103, 7.05.1936.

Belte, P. (1935). *Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru pilsētas ar apkārtni: vēsturisks apskats*. Dubulti, izd. P. Belte

Bērziņš, J. (1978). *Rīgas iedzīvotāju atpūtas vietas.* Rīga: 1860–1917. Red. A. Krastiņš. Rīga: Zinātne

Bijusī Emīlijas Rācenes peldu iestāde (b.g.). Pieejams: https://www.visitjurmala.lv/lv/redzi-un-dari/apskates-vietas/arhitektura/centrs/bijusi-emilijas-racenes-peldu-iestade/ [skat. 13.02.2018.]

Biteniece, B. (2016). Ceļveži – liecinieki tūrisma attīstībai Turaidā un Siguldā. Turaidas muzejrezervāts. Pieejams: http://www.turaida-muzejs.lv/2016/07/celvezi-%E2%80%93-liecinieki-turisma-attistibai-turaida-un-sigulda/ [skat. 18.07.2019.]

Brambe, R. (1992). Privātie nami: Teksta paskaidrojums. T. Zeids (red.). *J. K. Broce. Zīmējumi un apraksti*. 1. sēj., Rīgas skati, ļaudis un ēkas. Rīga: Zinātne, 331–340

Caune, A. (1984). *Rīgas Vecpilsēta pirms 100 gadiem*. Rīga: Zinātne, 160–177

Caune, C. (1997). *Rīgas celtniecības un tēlniecības pieminekļi: No gotikas līdz jūgendstilam (13. gs.–1914. g.): Bibliogrāfiskais rādītājs*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 14

Darbojas Valmieras jaunā viesnīca (1941). *Liesma (Valmiera)*, 47, 7.01.1941.

Dzelzceļa muzejs (b.g.). Vēstures fakti. Pieejams: https://www.railwaymuseum.lv/lv/node [skat. 15.01.2019.]

"Gauja" – jauna, moderna viesnīca Cēsīs (1936). *Cēsu Vēstis*, 154, 12.06.1936.

Hronika (1936). *Ekskursants*, 1936 (17), 414

Inglis, F. (2000). *The Delicious History of the Holidays*. London and New York: Routledge

Jakovļeva, M. (2019). Kurzemes un Zemgales hercogiste. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: https://enciklopedija.lv/skirklis/20830-Kurzemes-un-Zemgales-hercogiste [skat. 13.01.2020.]

Jaunā Jelgavas viesnīca (1940). *Zemgales Komunists*, 63, 22.10.1940.

Jaunās viesnīcas nodod pašvaldībām (1940). *Padomju Latvija*, 98, 3.12.1940.

Jauni noteikumi tūrisma kustības pārraudzībai un darbības apvienošanai (1938). *Tūrisma Apskats, 1937/1938*, 12(1), 1

Jākobsons, Ē. (2011). Pamarkas, 16.05.2011. Laikmeta zīmes. Pieejams: https://www.laikmetazimes.lv/2011/05/16/pamarkas/ [skat. 25.01.2019.]

Jelgava aicina: vadonis tūristiem pa Zemgales metropoli (1936). Sast. K. Vanags. Rīga: Iekšlietu ministrijas Tūrisma birojs

Kalniņš, A., Rozīte, M. (2019). Latvijas tūrisma attīstība starpkaru periodā. *Biznesa augstskolas Turība XX starptautiskas zinātniskās konferences "Human Values in the Digitale Age" rakstu krājums*. 56–67. Pieejams: https://www.turiba.lv/storage/files/xx-konference-izd.pdf [skat. 18.07.2019.]

Kalnu fonds (1997). No Oliņkalna līdz Everestam. Apgāds "Jāņa sēta", Rīga, 207

Kaudzītes, M., R. (1901). *Vija no kopotiem Kaudzītes Reiņa un Matīsa darbiem*. Rīga: Rīgas Latviešu biedrības derīgu grāmatu nodaļa, 96

Kaudzītes, M., R. (1902). *Vija no kopotiem Kaudzītes Reiņa un Matīsa darbiem*. Rīga: Rīgas Latviešu biedrības derīgu grāmatu nodaļa, 112

Kaudzītes, M., R. (1903). *Vija no kopotiem Kaudzītes Reiņa un Matīsa darbiem*. Rīga: Rīgas Latviešu biedrības derīgu grāmatu nodaļa, 125

Klein, N. S. (1884). *Orientierender Plan der Inner-Stadt Riga*. Rīga: A. M. Lipschitz Balt, Chromolith

Kleinbergs, A. (1928). *Baldones sēravoti. Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados* (A. Bīlmans, J. Izaks, L. Skalbe, Red.). Rīga: Golts un Jurjans, 697–698

Klepers, A. (2012). *Tūrisma telpiskās struktūras Latvijā, to veidošanās, izpausmes un galamērķu virzība tirgū*. Latvijas Universitāte, promocijas darbs, 58

Krūklītis, K. (1983). *Tā tas bija toreiz: atceres un pārdomas*. Mičigana: Gaujas apgāds, 336

Kūrorts Poguļanka (b.g.). Pieejams: https://web.archive.org/web/20110420014111/http://www.daugrc.edu.lv/Paligmateriali/Citi_mat/Daugavpils/poguljanka.htm [skat. 18.07.2019.]

Lapiņš, J. (1928). *Latvijas kūrorti un ievērojamākās vasarnīcu vietas. Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. (A. Bīlmans, J. Izaks, L. Skalbe, Red.). Rīga: Golts un Jurjans, 693–699

Latviešu konversācijas vārdnīca (1931). 8. sēj. Kaupo. 16336.–16338. sleja. Pieejams: http://old.historia.lv/alfabets/K/ka/kaupo/encik/kaupo_lkv.htm [skat. 18.07.2019.]

Latvijas dzelzceļš (b.g.). Dzelzceļa saimniecības attīstības tendences 1925.–1940. g. Valsts pārvadājumu politika. Pieejams: https://www.ldz.lv/en/content/dzelzce%C4%BCa-saimniec%C4%ABbas-att%C4%ABst%C4%ABbas-tendences-1925-1940g-valsts-p%C4%81rvad%C4%81jumu-politika [skat. 15.01.2019.]

Latvijas padomju enciklopēdija (1984). 5.2 sējums. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 569

Latvijas Valsts arhīvs (2019). Pieejams: http://www.archiv.org.lv/index3.php?id=9009&kods=700001755&vien=2

Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA) (a). 1799. f., 1. apr., 231. l., 7., 8. lp; 234. l., 15., 21., 34., 41., 117. lp.

Lettland: Hotels und Restaurants (1931). Sast. K. Vanags. Rīga: Latvijas centrālā tūristu biedrība

Liebietis, J. (1928). *Ķemeru sēravoti. Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. A. Bīlmans, J. Izaks, L. Skalbe (Red.). Rīga: Golts un Jurjans, 695–696

Lipša, I. (2017). VDK ietekme un LPSR ārzemju tūrisma iestāžu vadošais personāls: Vissavienības akciju sabiedrības Intūrists Rīgas nodaļa un tās operatīvā vadība (1957–1992). *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, Nr. 2 (103), 80–128

Lībietis, J. (1938, 14. augusts). Ķemeru "Baltā pils". *Ķemeru Ziņas*, 11

LLTA "Lauku ceļotājs" (2018). Ceļošana Latvijā 100+ gados

LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts [LFMI] (b.g). Valdis. Pieejams: https://www.literatura.lv/lv/person/Valdis/872356

LVVA (d). 1799. f., 1. apr., 309. l., 11., 69., 172., 224. lp.

LVVA (b). 1799. f., 1. apr., 236. l., 12., 13., 14. lp.

LVVA (c). 1799. f., 1. apr. 305. l., 21. lp; 306. l., 203. lp.; 307. l. 203. lp.; 308. l., 247. lp.; 309. l., 11. lp.; 310. l., 28., 256. lp.

LVVA (e) 1799. f., 1. apr., 313. l., 1. lp.; 4., 9., 10., 16., 18., 24., 26., 34., 37. lp.

LVVA (f). 1799. f., 1. apr., 316. l., 23., 45., 64., 120. lp.

LVVA (g). 1799. f., 1. apr., 321. l., 7., 8. lp.

LVVA (h). 1799. f., 1. apr., 419. l., 6. lp.; 421. l., 30., 33., 49. lp.

LVVA (i). 2927.f., 3. apr., 144 .l., 4–39. lp; 145. l., 17., 26. lp.

Matvejs, Dr. (1924). Rīgas Jūrmala. *Latvijas Kūrorti*, 1, 15.05.1924.

Noslēgta Baltijas valstu tūrisma antante (1939). *Tūrisma Apskats*, 2, 2–6

Ogrē jau ieradušies 1000 vasarnieki (1933). *Kūrortu Ziņas*, 1, 4.06.1933.

Olšteine, G. (2008). Nacionālais tūrisms – nacionālās identitātes veidotājs: masu nacionālā tūrisma kustības "Apceļo dzimto zemi" diskurss latviešu presē. *Latvijas arhīvi*, 2008 (3), 110–145

Ozola, S. (2008). Kūrortu arhitektūra un plānojums Baltijā 19. gadsimtā – 20. gadsimta pirmajā pusē. *Arhitektūra un pilsētplānošana*, Nr. 2, 84–97.
Pieejams: https://ortus.rtu.lv/science/lv/publications/15635/ [skat. 04.02.2018.]

Pašvaldības piesaistītas tūrisma veicināšanas darbā (1940). *Tūrisma Apskats*, 3/4 (52), 16–17

Pazīsti Rīgu: īss vadonis tūristiem (1935). Sast. K. Vanags. Rīga: Iekšlietu ministrijas tūrisma birojs

Pāvulāns, V. (1971). *Satiksmes ceļi Latvijā XII –XVII gs*. Rīga: Zinātne, 178

Peldviesu kustība Ķemeros Latvijas pastāvības laikā (1938, 25. septembris). *Ķemeru Ziņas*, 16–17

Poga, L. (2020). Intervija ar Laimu Pogu. Intervēja Daina Vinklere, nepublicēts materiāls

Putiķis, G. (2012). Dzelzceļa transporta attīstība Latvijā 1918–1940: problēmas un risinājumi. Latvijas Universitāte, promocijas darbs, 166., 201. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4704/22783-Gints_Putikis_2012.pdf?sequence=1 [skat. 12.01.2019.]

Reti rosīga tūrisma kustība Latvijā 1937. gadā (1938). *Tūrisma Apskats*, 1937/1938 (12/1), 6, 4–7

Rezgale, A. (2020). Atmiņas par Rīgas ceļojumu un ekskursiju biroja darbu padomju periodā. Nepublicēts materiāls

Rēzekne – Latgales sirds: vadonis tūristiem pa Rēzekni ar apkārtnes tūristu maršrutiem (1936). Sast. K. Vanags. Rīga: Iekšlietu ministrijas Tūrisma birojs

Riekstiņš, J. Par ārzemju tūrismu Latvijā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 169, 22.11.2001.

Rigasches Adresbuch 1901 (1901). Rīga: Ādolfa Rihtera izd.

Rīgas pilsētas valde (1938). *Galvaspilsētas Rīgas statistiskā gada grāmata*. Rīga: Valters un Rapa

Rozīte, M. (1999a). *Pilsētas tūrisms, tā attīstība un telpiskās izpausmes Rīgā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte

Rozīte, M. (1999b). Tūrisma attīstība Latvijā. *Latvijas arhīvi*, 1, 96–110

Rubulis, V. (1933). *Kūrortu Ziņas*, 1, 4.06.1933.

Rumans, P. (1954). *Tūrisms*. Latvijas valsts izdevniecība

Sams, M. (1934). *Tūrists – zinātnes pionieris dzimtenes pētīšanā*. Rīga: Latvijas centrālā tūristu biedrība

Seskis, J. (1933). Izvēlēsimies kūrortu pēc patikas. *Kūrortu Ziņas*, 1, 4.06.1933.

Sigaux, G. (1966). *History of Tourism*. Transl. J. White. London: Leisure Arts

Siguldas novada pašvaldība (b.g.). Gūtmaņala.
Pieejams: https://tourism.sigulda.lv/lv/objects/gutmanala/ [skat. 20.02.2020.]

Siguldas novada pašvaldība (b.g.). Vēsture.
Pieejams: https://www.sigulda.lv/public/lat/siguldas_novads1/vesture1/ [skat. 18.07.2019.]

Slaviņš, R. (2021). Intervija ar Rodrigo Slaviņu. Intervēja Daina Vinklere, nepublicēts materiāls

Sporta tūrisma pārgājienu rīkošanas noteikumi (1988). Latvijas republikāniskā tūrisma un ekskursiju padome, Rīga

Starostina, M. (2016). Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības "Intūrists" Rīgas nodaļā darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957–1985).
Pieejams: https://www.lu.lv/vdkkomisija/zinas/t/38351/ [skat. 01.12.2020.]

Strautmanis, I., Ulme, A. (2019). *Rīgas viesnīcu arhitektūra*. Rīga: Pētergailis

Strazdiņš, V. (1939). Ķemeri – kūrorts ziemā un vasarā. *Atpūta*, 741, 13.01.1939.

Šaitere, T., Stavro, A. (2009). *Sestdiena*, 4-10.04, 16–19

Teivens, A. (1995). *Latvijas lauku krogi un ceļi*. Rīga: Māksla, 9; 27–29

Terentjeva, L., Frīdenberga, L. (2008). *Latvijas kūrortu dabiskie dziedniecības līdzekļi*. Rīga: LR Veselības ministrija, Radošā grupa Multicentrs

Tūrisma biroja ekskursiju bilance (1936). *Tūrisma Biroja Apskats*, 1936(11), 6

Tūrists: vienreizējs tūristisks rakstu krājums, Nr. 2 (1930). Sast. K. Vanags. Rīga: Starptautiskās draudzības veicināšanas līga

Tūristu apmešanās vietas (1933). Rīga: IEM Emigrācijas un tūrisma nodaļa

Valmiera veidojas par kūrortu pilsētu (1935es apskats, nepublicēts materiāls

Vanags, K. (1930). Oficiālo tūristu organizāciju starptautisks kongress. *Tūrists*, 1, 1930. gada marts

Vanags, K. (1931). Tūrisma attīstība Latvijā. *Tūrists*, 1931. gada maijs

Vanags, K. (1932). *Tūrisms! : kas jāzin katram par tūrismu*. Rīga: Tūrisma propagandista izd.

Vanags, K. (1933). Kas veikts nacionālā tūrisma laukā 1932. gadā? *Ekskursants*, 2

Vanags, K. L. (1935a). *Pazīsti Rīgu! Īss vadonis tūristiem*. Tūristu bibliotēka Nr. 1. Rīga: Iekšlietu ministrijas Tūrisma birojs

Vanags, K. L. (1935b). Izkopsim Siguldu par populārāko ziemas kūrortu Baltijas valstīs. *Siguldas Balss*, 1, 1.01.1935.

Vanags, K. L. (1936). *Vadonis tūristiem. Rokasgrāmata Dzimtenes apceļotājiem. Nacionālā tūrisma ideoloģija un prakse*. Tūristu bibliotēka Nr. 3. Rīga: Latvijas ekskursiju biedrība

Vanags, K. L. (1938). *Tūrisms. Kas katram jāzin par tūrismu?* 2. papild, izd. Rīga: Dzīve un kultūra

Vanags, K. (1939). Aizvadītais gads tūrisma darbā un nākotnes uzdevumi. *Tūrisma Apskats*, 1(37)

Vanags, K. (1940a). *Es gaidu viesi*. Tūristu bibliotēka Nr. 11. Rīga: Satiksmes lietu ministrijas Tūrisma nodaļa

Vanags, K. L. (1940b). Pārskats par tūrisma kustību 1939. gadā. *Tūrisma Apskats*, 1940, Nr. 1/2 (50)

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (1997). Latvijas tūrisma attīstības koncepcija, 19–20

Vīksna, A. (1998). Kā tapa Latvijas kūrorti. *Sveiks un Vesels*, Nr. 8

Zeida, Ā. (1978a). Amatniecība. *Feodālā Rīga*. Red. T. Zeids. Rīga: Zinātne

Zeida, Ā. (1978b). Rīgas iedzīvotāju dzīves veids un kultūra (15. gs. beigas – 17. gs. 30. gadi). *Feodālā Rīga*. Red. T. Zeids. Rīga: Zinātne

Алексеев, А. А. (2015). *Спортивный туризм в СССР и России (к истории развития)*. М: САМ Полиграфист

Енш, Г. (1947). Московское торговое подворье в Риге в XVII веке. *Вопросы истории*, Nr. 11

2. nodaļa

Valsts tūrisma pārvaldes veidošana no 1991. gada

2.1. Institucionālais ietvars un pārvaldība, galvenās tūrisma attīstības aktualitātes

Atgūstot Latvijas Republikas neatkarību 1991. gadā, tūrismam kā tautsaimniecības nozarei brīvā tirgus ekonomikas apstākļos bija jāsāk attīstīties no jauna – jārada tiesiskais pamats, jāatgūst un jāprivatizē īpašumi, jāmācās līdzsvarot pieprasījumu un piedāvājumu, jāuzzina, kā piesaistīt pircēju – apmeklētāju/tūristu –, jāizprot un jānovērtē tūrista un ceļotāja vajadzības, un ar prieku tiem jāpakalpo. Bija jānodrošina pienācīga rietumu ikdienas līmeņa infrastruktūra viesnīcās un citās tūristu naktsmītnēs, kafejnīcās un restorānos, jākārto vīzas, galvenokārt gan uz ārvalstīm, kā arī jāpasūta biļetes. Bija jārunā un jāraksta angļu valodā, jāstrādā ar datoru, jāapgūst internets. Tas viss kopumā veidoja jaunus pakalpojumus, lai Latvijas iedzīvotāji varētu ceļot uz ārvalstīm, bet ārzemnieki – uz Latviju.

90. gados vairāki agrāk iecienīti kūrorti un restorāni piedzīvoja panīkumu, jo nebija vēl zināšanu un pieredzes, kā saimniekot jaunajos apstākļos. Tomēr daži tūrisma objekti un uzņēmumi izdzīvoja un ar radošu pieeju turpināja attīstīties, piemēram, Siguldas gaisa vagoniņš (tagad *Sigulda Adventures* nodrošina pakalpojumus adrenalīna cienītājiem, lēcienus ar gumiju virs Gaujas, braucienu ar Zērgli jeb brauciens pa vagoniņa gaisa trošu ceļu), bet daļa agrāk iecienīto tūrisma un atpūtas vietu nespēja izdzīvot, piemēram, vēsturiskais kūrorts sanatorija "Ķemeri", tūristu bāze "Sigulda" Gaujas senlejā un "Sauleskalns" Krāslavas novadā (kopš 2021. gada ziemas Sauleskalns atkal uzņem kalnu slēpotājus divās trasēs), restorāns "Sēnīte" Inčukalnā un restorāns "Jūras pērle" Jūrmalā. Iemesli tam bijuši dažādi – gan saimniekošanas prasmes, gan nesakārtotas īpašumtiesības, gan pieprasījuma, paradumu un mobilitātes iespēju maiņa.

Tūrisma valsts politikas apzināšanas un formulēšanas process sākās tūlīt pēc valsts neatkarības atjaunošanas. Neatkarīgās Latvijas valdības mērķis kopš paša sākuma bija integrēt Latviju Eiropas un pasaules tūrisma sistēmās, veidot Latviju par pievilcīgu un daudzveidīgu tūrisma galamērķi.

Lai to sasniegtu, Latvija ķērās pie valsts politikas izstrādes līdzsvarotai tūrisma attīstībai – sāka izveidot institucionālo sistēmu, tiesisko un politikas plānošanas bāzi, piešķirt dotācijas no valsts budžeta līdzekļiem, iesaistīties starptautiskās aktivitātēs.

Tūrisma attīstību laika periodā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā var nosacīti iedalīt trīs posmos:

1. 1991.–1993. gads: neatkarīgās Latvijas tūrisma nozares veidošanās pārejas posmā no plānveida uz tirgus ekonomiku;
2. 1994.–2003. gads: Latvijas tūrisma nozares tiesiskās un organizatoriskās sistēmas izveide un attīstība, galveno tūrisma attīstības politikas pamatdokumentu – Latvijas Tūrisma attīstības koncepcijas un *Tūrisma likuma* pieņemšana, ES tiesību normu harmonizēšana un pārņemšana, Latvijas Tūrisma attīstības nacionālās programmas 2001.–2010. gadam izstrāde un tās īstenošanas uzsākšana;
3. 2004.–2021. gads: Latvijas tūrisma nozares tālāka attīstība un integrācija Eiropas Savienības sastāvā. Šajā periodā tautsaimniecību kopumā Latvijā un pasaulē skārušas divas krīzes:
   - 2008.–2009. gadā globālā finanšu krīze;
   - 2020.–2021. gadā *Covid-19* pandēmijas krīze.

Latvijā valsts pārvaldes sistēmas veidošanās aizsākās pēc Latvijas Republikas 1922. gada *Satversmes* un likuma *Ministru kabineta iekārta* atjaunošanas 1993. gada jūlijā. Izpratne par tiesiskas valsts administratīvo sistēmu un tās veiktspēju nostiprinājās tikai ap 2002. gadu, kad sākās valsts uzņēmumu–komercsabiedrību likvidēšana, privātā menedžmenta elementu ieviešana valsts pārvaldes iestādēs un iekšējā audita attīstība.

Latvijas tūrisma valsts pārvaldes institucionālā sistēma tika radīta un attīstījās atbilstoši valsts pārvaldes reformām, valsts pārvaldes attīstības stratēģijai un saskaņā ar tiesību normām attiecīgajā laika periodā.

1991. gadā darbu turpināja Ministru Padomes 1990. gadā izveidotā Ārējo ekonomisko sakaru departamenta Tūrisma nodaļa Olgas Slaugotnes vadībā.

> *"Pirmdien, 8. aprīlī, plkst. 16.00 Latvijas Ministru Padomes Ārējo ekonomisko sakaru departamenta tūrisma nodaļa aicina visas organizācijas, kuras gatavojas šogad darboties tūrisma sfērā, ierasties Rīgā, Tērbatas ielā 4, otrā stāva sēžu zālē, lai apspriestu jautājumus, kas saistīti ar licencēšanu un tūrisma tālākās attīstības iespējām Latvijā."*
>
> (Rudzītis, 1991. Tūrisma licencēšana. Diena, Nr. 66, 06.04.1991.)

Periodā līdz 1993. gadam Latvijas tūrisma vēsturē bija raksturīga savdabīga brīvības eiforija. Tūrisms valdības līmenī tika pasludināts par vienu no prioritārajām tautsaimniecības nozarēm. Strauji pieauga izbraucošo tūristu skaits, no kuriem lielu daļu veidoja tā sauktie darījumu tūrisma pārstāvji. Pieauga arī Latviju apmeklējošo citu valstu tūristu skaits. Tie vēlējās redzēt, kā izskatās no padomju varas atbrīvojusies jaunā valsts. Latviju apmeklēja arī daudzi trimdas latvieši un baltvācu pēcteči. Cerībā iegūt ātru un vieglu peļņu ap 700 jaunizveidotas firmas savos statūtos bija minējušas tūrismu kā vienu no darbības veidiem. Lai sakārtotu augošās tūrisma aktivitātes, Latvija pirmā no Baltijas valstīm noteica tūrisma firmu licencēšanas kārtību. 90. gadu sākumā radās nepieciešamība pēc šādiem pakalpojumiem: vīzu ielūgumi un noformēšanas pakalpojumi, transporta biļešu iegāde, viesnīcu rezervācija, kas veicināja tūrisma uzņēmumu veidošanos.

Ievērojot tūrisma darbību straujo izaugsmi, valdība nolēma tūrisma nozari no Ministru padomes nodot Satiksmes ministrijas pārziņā, kuras sastāvā 1992. gadā tika izveidots Tūrisma departaments ar mērķi veidot tūrismu kā tautsaimniecības nozari ar tam atbilstošu politiku. Par tā galveno uzdevumu valdība noteica priekšlikumu izstrādi Latvijas tūrisma nozares pārvaldes sistēmas izveidošanai. Šajā laikā tika veikta valstij piederošo tūrisma infrastruktūras objektu – pārsvarā viesnīcu un citu tūristu mītņu – privatizācija (viesnīca "Latvija" un "Tūrists", tūristu bāze "Vaivari", "Ezernieki", "Sauleskalns" u.c.). Sāka veidoties Latvijas tūrisma statistikas sistēma.

"Satiksmes ministrijas Tūrisma departamenta direktore Olga Slaugotne nu jau trešo gadu vada šo departamentu. Tāpēc ir pilnīgs pamats viņai jautāt: kas izdarīts Latvijas tūrisma industrijas attīstībā un vai Latvija būs tūrisma zeme? O. Slaugotne apgalvo:

> *Latvija būs tūrisma zeme. Latvijai tikai nepieciešamas investīcijas. Vien pirmais, ko prasa tūrisma industrija, ir nodrošinājums ar labām viesnīcām. Svarīga te ir privātīpašnieku darbība, jo šodien pasaulē ir iecienītas nelielas viesnīcas, kas atrodas skaistā vidē. Pirmās šāda tipa viesnīcas top arī Latvijā – Sabilē un Jūrmalā.*

[..] Lai galvaspilsēta iegūtu pasaules standartiem atbilstošu viesnīcu, Satiksmes ministrija izsludinājusi starptautisku konkursu par tiesībām uzcelt Rīgas centrā blakus viesnīcai "Latvija" jaunu ēku un izveidot vienotu viesnīcu kompleksu, attiecīgi pārveidojot veco būvi. Atsaukušās firmas no vairākām valstīm – Austrālijas, Kanādas, Francijas, Lielbritānijas, ASV. – Tikai kā mums strādāt ar šo firmu pārstāvjiem? Mums rokas sasien nestabilā likumdošana attiecībā uz īpašuma vērtību,– saka Olga Slaugotne." (Grīnberga, 1993)

Olga Slaugotne, darbojas tūrisma jomā vairāk kā 50 gadu

Latvijas tūrisma nozares pārvaldības izmaiņas kopš neatkarības atgūšanas institucionālā skatījumā ir parādītas 1. pielikumā (nodaļas beigās).

No 1993. līdz 2003. gadam tūrisma nozare bija Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas pārziņā, kurā pilnīgi no jauna uz Arhitektūras un celtniecības ministrijas un Vides aizsardzības komitejas pamata izveidoja Tūrisma infrastruktūras nodaļu, bet uz SM Tūrisma departamenta bāzes pakļautības institūciju – Latvijas Tūrisma padomi, kuras lēmumus realizēja izpildinstitūcija – LTP administrācija. Kā liecina nodaļas nosaukums, tad sākotnējās ambīcijas bija ļoti lielas – attīstīt tūrisma infrastruktūru ar tiešu valsts iesaisti. Tika meklēti ārvalstu investori, piemēram, jau pirms Skrundas lokatora (radiolokācijas stacija "Darjal") nojaukšanas parādījās nopietna interese par bijušās Skrundas militārās pilsētiņas pilnīgu un vispusīgu izmantošanu tūrismā. Tomēr drīz vien kļuva skaidrs, ka neatkarību atguvušajai valstij vajadzību ir ļoti daudz, budžeta iespējas stipri ierobežotas un ka infrastruktūras attīstība tomēr būtu privātā sektora uzdevums.

1996. gadā VARAM Tūrisma infrastruktūras nodaļa sākotnēji tika pārsaukta par Tūrisma nodaļu un nedaudz vēlāk ieguva patstāvīgas struktūrvienības statusu. Lai esošā budžeta ietvaros stiprinātu ministrijas kapacitāti reģionālās attīstības jomā, Tūrisma nodaļu uz dažiem gadiem likvidēja un atjaunoja 2000. gadā.

24. attēls. **VARAM Tūrisma attīstības nodaļas darbinieki 2000. gadā ministrijas iekšpagalmā. No kreisās: vecākā referente Elīna Zicmane, nodaļas vadītāja Aira Andriksone, vecākais referents Juris Smaļinskis**
(foto no J. Smaļinska personīgā arhīva)

LTP pabeidza arodbiedrību un Vissavienības akcionāru sabiedrības "Intūrists" (darbojās Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā) Rīgas nodaļas materiālās bāzes privatizāciju (1994.–1995. gadā, piemēram, 1994. gadā tika pabeigta privatizācija tūristu bāzei "Vaivari", "Abragciems", "Gatve", viesnīcai "Tūrists", valsts uzņēmumam "Ventspils tūrisma birojs"), turpināja tūrisma uzņēmumu licencēšanu, izstrādāja viesnīcu un viesu māju klasifikācijas sistēmu. 90. gadu vidū tika uzsākta tūrisma informatīvo materiālu izdošana, Latvijas piedāvāto tūrisma pakalpojumu reklamēšana starptautiskajos tūrisma gadatirgos. Turpinājās tūrisma nozarē strādājošo kvalifikācijas paaugstināšana un jaunu speciālistu sagatavošana, tika veidotas pirmās izglītības programmas tūrisma nozarē.

Turpinājās tūrisma nozares pārvaldes optimālā varianta meklējumi, jo iedibinātā struktūra neatbilda valdības akceptētajai Valsts pārvaldes reformas stratēģijai (1997) un Valsts pārvaldes attīstības stratēģijai līdz 2000. gadam (1997). VARAM izveidoja darba grupu un vēlāk pasūtīja pētījumu "Latvijas tūrisma vadīšanas sistēmas analīze" par darba grupas sagatavotajām tūrisma valsts pārvaldes organizatoriskās struktūras trim alternatīvām, kā arī tūrisma pārvaldes un konsultatīvās padomes nolikumu projektiem. Pētījumā secināts, ka konsultatīvās padomes izveidošana atbilst Valsts pārvaldes reformas koncepcijai, kura paredz "attīstīt konsultatīvās padomes, kas piedalītos koncepciju, programmu un stratēģiju izstrādāšanā vai arī sagatavotu un pieņemtu lēmumus noteiktās jomās" un "lēmumu pieņemšanā nodrošinātu vietu sabiedrisko organizāciju viedokļiem" (Pētījums Latvijas tūrisma vadīšanas sistēmas analīze, 1997).

1998. gada februārī ar vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra rīkojumu tika apstiprināts jaunizveidotās Latvijas Tūrisma konsultatīvās padomes personālsastāvs, un tā uzsāka savu darbību. Par LTKP priekšsēdētāju no institūciju deleģēto padomes locekļu vidus ievēlēja SIA "Latvia Tours" direktori Gundegu Zeltiņu. LTKP nolikumu bija apstiprinājis Ministru kabinets uz *Ministru kabineta iekārtas likuma* (1993) 14. panta 3. punkta pamata, un padomes darbības mērķis bija veicināt valsts iestāžu (t.sk. deviņu ministriju, pašvaldību un uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību)), kā arī sabiedrisko organizāciju sadarbību.

Sekojot valsts pārvaldes reformas gaitai, Ministru kabinets nolēma ar 1998. gada 1. janvāri Latvijas Tūrisma padomes un tās administrācijas vietā izveidot VARAM pakļautu civiliestādi – Valsts tūrisma pārvaldi, kuras galvenie uzdevumi bija izstrādāt tūrisma attīstības stratēģiju un realizēt valsts politiku. 1999. gadā, pamatojoties uz grozījumiem *Tūrisma likumā*, notika šīs iestādes reorganizācija, saskaņā ar MK apstiprināto nolikumu izveidojot Latvijas Tūrisma attīstības aģentūru kā valsts institūciju VARAM pārraudzībā. Tā pastāvēja līdz 2002. gada otrajai pusei. VARAM 1999. gadā valsts pārvaldē iedibināja jaunu vienošanās starp ministriju un aģentūru juridisko formu – pārvaldes līgumu, kas tika slēgts starp ministru un aģentūras direktoru. Pārvaldes līguma statusu vēlāk nostiprināja *Publisko aģentūru likumā*, šādus līgumus sāka slēgt arī ar ministriju vadošajiem ierēdņiem.

VARAM izveidoja divas darba grupas, kuras ciešā sadarbībā sagatavoja Tūrisma likumprojektu un Latvijas Tūrisma attīstības koncepcijas projektu, kas pirms virzīšanas tālāk tika rūpīgi izvērtēti LTKP.

1994. gadā darbu uzsāka pirmie tūrisma informācijas centri (Jūrmalā, Kuldīgā, Limbažos, Salacgrīvā, Tukumā). 1994. gadā tika atklāts viens no pirmajiem gardēžu restorāniem "Vincents". Tā šefpavārs ilgus gadus bija (un 2020. gadā ir atgriezies) Mārtiņš Rītiņš. Restorāns bija un joprojām ir iecienīts gan pašmāju, gan ārvalstu viesu, prominenču vidū. M. Rītiņš ir arī viens no *Slow Food* kustības aizsācējiem Latvijā.

2001. gadā spēkā stājās *Publisko aģentūru likums*, kas detalizēti noteica valsts aģentūru juridisko statusu, pārraudzību, darbības plānošanu, finansēšanu, maksas pakalpojumu sniegšanu, pārvaldes līgumu (vienošanās par valsts aģentūrai nodoto valsts funkciju veikšanu atbilstoši ministra apstiprinātajai valsts aģentūras vidēja termiņa darbības un attīstības stratēģijai), atbildīgās amatpersonas kompetenci u.c. jautājumus.

Iepriekš minētais radīja nepieciešamību veikt grozījumus *Tūrisma likumā* un citos normatīvajos aktos un 2002. gadā pieņemt MK noteikumus "Tūrisma attīstības valsts aģentūras nolikums", tādējādi kārtējo reizi tika mainīts nacionālās tūrisma organizācijas nosaukums. Minētie noteikumi bija spēkā līdz 2004. gada nogalei.

> *"Analizējot ceļojumu ieganstu struktūru, jāteic, ka samazinās caurbraucēju jeb tranzītnieku skaits, palielinās atpūtnieku skaits, arī biznesa aprindu pārstāvji Latviju min kā savu braucienu galamērķi. Lauku tūrisms tāpēc arī ir skaists un īpatnējs, ka tas ir ļoti dažāds, atšķirīgs.*

Tūrisma struktūra Latvijā uzbūvēta tā, ka pretēji mūsu priekšstatam valsts loma šajos procesos ir pārspīlēta. Tūrisma politika Latvijā ir Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un tās tūrisma attīstības nodaļas kompetencē. Tūrisms ir komplicēta nozare, un valsts bez sadarbības partneriem nav spējīga izdarīt neko. Sistēma tā arī strādā – balstoties uz privāto biznesu gan laukos, gan pilsētās." (Seilis, 2002)

Pieaugot ārvalstu tūristu skaitam, sāka parādīties arī tūrisma nozares ēnas puses, piemēram, skaļas vecpuišu ballītes (vēsta laikraksta virsraksts "Seksa tūrisms Latvijā", Laiks, 1998) un pieminekļu apgānīšana no ārzemnieku puses, negodīga rīcība pret tūristiem bāros un kafejnīcās, tostarp nepamatoti augsti rēķini no pakalpojumu sniedzējiem Latvijā, īpaši par taksometru pārvadājumiem no starptautiskās lidostas "Rīga", kas tika kritizēti ārvalstu plašsaziņas līdzekļos un negatīvi ietekmēja Latvijas tūrisma tēlu. Risinājumus sākotnēji VARAM un vēlāk EM meklēja sadarbībā ar Iekšlietu ministriju, Valsts policiju, Rīgas domi un Rīgas pašvaldības policiju, iesaistot arī nozares asociācijas. Tika veikti grozījumi vairākos normatīvajos aktos, tostarp Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā. Lai nodrošinātu palīdzības sniegšanu ārvalstu tūristiem sarežģītās situācijās, 2008.–2009. gadā Tūrisma attīstības valsts aģentūra uzturēja palīdzības tālruņa līniju tūristiem – Tūristu karsto tālruni 22033000, bet Rīgas pašvaldības policija 2009. gadā izveidoja īpašu Centra rajona pārvaldes struktūrvienību – Tūrisma nodaļu –, kas darbojas joprojām un kuras pienākumos ietilpst arī saziņa un sadarbība ar ārvalstu diplomātisko misiju pārstāvjiem.

1998. gadā tika izveidota Tūrisma pakalpojumu standartizācijas tehniskā komiteja STK-29 (priekšsēdētājs Valsts tūrisma pārvaldes direktors Aivars Kalniņš), kas laika periodā no 1999. līdz 2001. gadam izstrādāja un Latvijas Valsts standarts apstiprināja astoņus valsts standartus:

- LVS 200-1:1999. Viesnīcas;
- LVS 200-2:1999. Viesu mājas;
- LVS 200-3:1999. Moteļi;
- LVS 200-4:2000. Lauku tūrismam izmantojamās mājas;
- LVS 200-5:2000. Kempingi;
- LVS 200-6:2000. Jaunatnes tūrisma mītnes;
- LVS 200-7:2001. Tūrisma informācijas sniedzēji. Tūrisma informācijas punkti. Tūrisma informācijas centri. Tūrisma informācijas biroji;
- LVS 331:2000. Piktogrammas atpūtas vietās.

Patlaban STK-29 nav aktīva un tās darbība ir apturēta.

Vieni no jaunākajiem LVS saistībā ar tūrisma un atpūtas nozari ir:

- LVS EN ISO 11121:2017. Rekreatīvās zemūdens peldēšanas apmācības pakalpojumi. Prasības akvalangisma ievadprogrammām;
- LVS EN ISO 24803:2017. Rekreatīvās niršanas pakalpojumi. Prasības rekreatīvās niršanas pakalpojumu sniedzējiem;
- LVS EN 581-1:2017. Āra mēbeles. Sēdmēbeles un galdi kempingiem, mājai un īrei. 1. daļa: Vispārīgās drošuma prasības;
- LVS EN ISO 5912:2020. Kempingu teltis. Prasības un testa metodes.

Kopš 2001. gada par tūrisma nozari atbildīgā ministrija organizē Latvijas Tūrisma forumu, uz kuru tiek aicināti nozarē strādājošie un nozares organizācijas. Forums ir kļuvis par ikgadēju tradīciju, kurā ne tikai satiekas jomas profesionāļi, bet arī var uzzināt par tūrisma politikas aktualitātēm, noklausīties pašmāju un ārvalstu labākās pieredzes stāstus, sumināt jauno tūrisma produktu radītājus un studentu pētniecisko darbu autorus (konkursu uzvarētājus).

Starptautiskās tūrisma izstādes–gadatirgus "Balttour" laikā kopš 2004. gada pasniedz portāla BalticTravelnews.com un tā vadītāja Aivara Mackeviča iniciēto balvu "Gada cilvēks tūrismā" dažādās nominācijās: gada cilvēks tūrismā, uzņēmējs naktsmītņu biznesā, tūroperatoru biznesā, tūrisma informācijas centra vadītājs, restorāna vadītājs, tūrisma žurnālists, tūrisma asociācijas vadītājs, tūrisma gids un balva par ievērojamu ieguldījumu tūrisma attīstībā. Atsevišķas nominācijas laika gaitā ir pamainītas, balvas organizatoru komanda un atbalstītāji gadu no gada nedaudz atšķiras. Žūrija tiek veidota deviņu cilvēku sastāvā, kur trīs pārstāvji vienmēr ir no BalticTravelnews.com un seši pieaicināti no ekspertu, valsts institūciju, asociāciju un iepriekšējo gadu laureātu vidus.

25. attēls. **Latvijas reģionu tūrisma asociāciju vadītāju diskusija Latvijas tūrisma forumā, 2012. gada 7. decembris, Rīgas Latviešu biedrības nams**
(foto no LIAA Tūrisma departamenta arhīva)

2002. gada rudenī, tūlīt pēc Saeimas vēlēšanām, tūrisma nozarē sāka briest politiskas pārmaiņas.

A. Kluinis rakstā "Tūrisms turpmāk būs politisks" (Rīgas Balss, 2002) stāsta:

"Einara Repšes valdības ministri strīdas par tiesībām turpmāk pieskatīt tūrisma nozari Latvijā [..]. Vēl emocionālāk sarunā ar RB izteicās firmas "Latvia Tours" prezidente Gundega Zeltiņa:

> *"Pieņemot lēmumu par tūrisma nodošanu citas ministrijas pārziņā, tūrisma attīstība Latvijā tiek atsviesta divus gadus atpakaļ.""*

2003. gada februārī Saeima pieņēma grozījumus *Tūrisma likumā*. Ministru kabinets 2003. gada 31. janvārī izdeva rīkojumu Nr. 54 "Par Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un Finanšu ministrijas funkciju pārdali un nodošanu Ekonomikas ministrijai un Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijai", kurā noteica:

1. Lai īstenotu valsts politiku tūrisma, būvniecības, vietējo pašvaldību teritoriju plānošanas un mājokļu attīstības jomā atbilstoši Deklarācijā par Ministru kabineta iecerēto darbību noteiktajiem uzdevumiem, pārdalīt un nodot attiecīgajai ministrijai šādas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un Finanšu ministrijas funkcijas:
   1.1. tūrisma politikas izstrādes un īstenošanas funkciju – Ekonomikas ministrijai;
   2.2. ar 2003. gada 1. martu nodot ekonomikas ministra padotībā:
      2.2.1. Tūrisma attīstības valsts aģentūru.

Savukārt tās pašas dienas izdotajā rīkojumā Nr. 55 "Par Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas reorganizāciju un Vides ministrijas izveidošanu" tika noteikts:

3.2. ar 2003. gada 1. martu nodot Ekonomikas ministrijai šādas struktūrvienības:
   3.2.2. Tūrisma attīstības nodaļu.

Tā tūrisma nozare no Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas nonāca Ekonomikas ministrijā.

Atceras Juris Smaļinskis (Smaļinskis, 2020), VARAM un EM Tūrisma attīstības nodaļas vecākais referents:

> *"Brīdī, kad Tūrisma attīstības nodaļu ar Ministru kabineta lēmumu pārcēla uz Ekonomikas ministriju, mēs sev teicām: "nav jau svarīgi, kur šī nodaļa atrodas, svarīgi, vai jaunajā vietā būs politiskais un ekonomiskais atbalsts nozarei."*

2003. gadā EM dažu mēnešu laikā veica strukturālas izmaiņas un Tūrisma attīstības nodaļu pārdēvēja par Tūrisma departamentu un, izveidojot divas nodaļas – Politikas plānošanas nodaļu un Ārējo attiecību nodaļu –, sākotnējo štata vietu skaitu no trīs palielināja līdz deviņi. Turpmākajos gados vispirms likvidēja Tūrisma departamentu, pēc tam arī patstāvīgo Tūrisma nodaļu, kam sekoja nodaļas iekļaušana citos departamentos un visbeidzot pilnīga likvidācija.

Tūkstošgades mijā atjaunojās 90. gadu otrajā pusē uzsāktā cīņa par papildu finansējumu, lai galvenajos avottirgos – Lielbritānijā, Krievijā, Somijā, Vācijā un Zviedrijā – varētu atvērt Latvijas tūrisma informācijas birojus, kas pakāpeniski arī tika īstenots. Biroji sekmīgi darbojās līdz globālajai finanšu krīzei, kad bija krietni jāsamazina valsts budžets un valsts pārvaldē strādājošo skaits.

Atceras Eva Koljera, Latvijas Tūrisma informācijas biroja Londonā pirmā vadītāja:

> *"2003. gadā bija valstisks lēmums atvērt tūrisma ārzemju pārstāvniecības. Tolaik Lielbritānijā vēstnieks bija Jānis Dripe, kurš uzaicināja izveidot pirmo tūrisma informācijas centru Londonā.*

Es tolaik strādāju tūrisma aģentūrā "Regent Holidays" Bristolē. Nekādu vadlīniju nebija, kā atvērt, kas jādara. Tūrisma informācijas centrs tika iekārtots "Daugavas Vanagu"

nama pirmajā stāvā. Uz atklāšanu bija atbraucis Ainārs Šlesers, toreizējais Ministru prezidenta biedrs. Vēl šodien atceros, kā ceļi notrīcēja, kad sapratu, ko esmu uzņēmusies un kādas ir gaidas. Teicu, kamēr nav tiešo reisu no Lielbritānijas, tikmēr uz apjomīgu tūristu plūsmu Latvija nevar cerēt. Viņš atbildēja, ka tiešais reiss būs. Un pēc dažiem mēnešiem tas bija – *Ryanair* sāka lidot uz Rīgu!

Iepriekš strādāju Latvijas vēstniecībā Lielbritānijā par vēstnieka Normana Penkes sekretāri. Pie mums biežs viesis bija Nīls Teilors (*Neil Taylor*) no "Regent Holidays" – liels Latvijas draugs, kurš organizēja gan tūrisma braucienus uz Latviju, gan piesaistīja žurnālistus.

Penke mani arī pavirzīja uz tūrismu, jo šad tad ienāca jautājumi par to, ko var Rīgā redzēt u.tml. Toreiz bija traka ideja, ka vajag reklamēt "Rīgai 800". Sazinājos ar *Royal Society of Geography*, un viņi atsaucās manam aicinājumam palīdzēt saorganizēt seminārus trīs vietās un piesaistīt auditoriju. Tas tika īstenots, un semināri notika Londonā, Bristolē un Dandī. Toreiz atbrauca Andris Vilciņš no TAVA un Andris Maisiņš no Lejaskurzemes TIC, un mēs kopā novadījām seminārus." (Koljera, 2020)

Atceras Inguna Žīgure-Suonvieri, Latvijas Tūrisma biroja Helsinkos vadītāja no 2005. gada:

> *"Tas bija brīnišķīgs, radošs izaugsmes laiks, kā arī milzīgi liela atbildība, jo mani galvenie uzdevumi bija aktivizēt Somijas tūrisma tirgu, reprezentēt Latviju kā daudzveidīgu un konkurētspējīgu tūrisma galamērķi, veicināt Latvijas tēlu Somijā un dot pienesumu Latvijas tūrismam, jo Somijas tirgus vienmēr ir bijis prioritārs.*

Spilgti atceros, kad 2005. gada vidū kāda tūrisma pasākuma laikā pie manis pienāca toreizējais TAVA direktors Uldis Vītoliņš un tieši pajautāja: "Vai tu nevēlies braukt uz Somiju? Ir jāpaceļ Somijas tirgus, tur nekas nenotiek, nozare nevēlas braukt. Un tu runā somu valodā." Tajā brīdī apjuku, ar humoru pajautāju: "Kad būtu jābrauc?" Viņš brīdi padomāja un atbildēja: "Kaut rīt." Tā bija liela atbildība un liels gods strādāt ārvalstu birojā. [..] Sāku strādāt un pēc pāris mēnešiem organizētajā seminārā piedalījās jau vairāk nekā 140 augsta līmeņa Somijas tūrisma nozares pārstāvju.

Mums izveidojās ciešs kontakts ar Latvijas vēstniecību Somijā, īpaši vēstnieku Einaru Semani, jo es strādāju viena, vēstniecības kolēģu arī nebija daudz, bieži apvienojām spēkus. Kad organizēju darījumu tūrisma jeb kopīgus biznesa un tūrisma pasākumus Somijā, sazinājos ar Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras kolēģiem Rīgā un aicināju runāt arī par biznesa sfēras jaunumiem, tos papildinot ar tūrisma piedāvājumu (bizness +) tēmu, kas palīdzēja attīstīties arī darījumu tūrismam Latvijā.

Esmu ļoti daudziem Somijas sadarbības partneriem lielu pateicību parādā [..] Birojs tika visur aicināts, tiku iepazīstināta ar nozīmīgām Somijas puses kontaktpersonām, sniedzu intervijas medijiem, organizēju TV programmas par Latviju, veicu prezentācijas visā Somijā, organizēju seminārus, forumus ar lielu auditorijas skaitu par dažādām tēmām, daudz braukāju pie Somijas sadarbības partneriem utt. Tas viss deva lielu pienesumu.

Vislielākais pārsteigums bija, kad par darbu man tika piešķirts Ārlieti ministrijas Atzinības raksts par ieguldījumu Latvijas Republikas stiprināšanā un Latvijas tēla veicināšanā Somijā. Likās, ka daru parastu ikdienas darbu, kas ir jādara jebkuram, kas pārstāv Latviju ārvalstīs, bet Somijas un Latvijas sadarbības partneri to bija pamanījuši." (Žīgure, 2020)

Einars Semanis, Latvijas vēstnieks Baltkrievijā: "Es biju Latvijas vēstnieks Somijā no 2005. līdz 2009. gadam. Sadarbība ar TAVA biroju bija ļoti cieša. Biroja dvēsele un dzinējspēks bija Inguna Žīgure [..] Neapšaubāmi milzīga nozīme bija viņas profesionālajām prasmēm un somu valodas zināšanām. Sadarbība starp Latviju un Somiju tūrisma jomā tajā laikā patiesi uzplauka. To veicināja daudzās tūrisma misijas no Latvijas, tūrisma biržas un citi tūrismu veicinoši pasākumi Helsinkos un daudzās citās Somijas pilsētās. [..] Man kā vēstniekam un vēstniecībai kopumā bija liels prieks, gods un gandarījums strādāt kopā ar Ingunu Žīguri un priecāties par izcilajiem darba rezultātiem, kas tālāk stiprināja ciešo Latvijas un Somijas draudzību." (Semanis, 2020)

2004. gadā valdība jaunā redakcijā pieņēma Tūrisma attīstības valsts aģentūras nolikumu, ar kuru noteica šādas galvenās aģentūras funkcijas: nodrošināt Latvijas tūrisma attīstības politikas īstenošanu; īstenot Latvijā un ārvalstīs tūrisma reklāmas un sabiedrisko attiecību pasākumus, kā arī pasākumus, kas veicina tūrisma produktu pārdošanu; ieviest valsts un privātās partnerības tūrisma attīstības projektus; piesaistīt finanšu līdzekļus tūrisma attīstībai. Turklāt mainījās TAVA pārraudzības statuss – no Ekonomikas ministrijas pārraudzībā esošas valsts iestādes tā kļuva par ekonomikas ministra pārraudzībā esošu valsts iestādi.

Valērijs Seilis, TAVA direktors: "Pirmos gadus pēc tūkstošgades mijas atminos kā laiku, kad tūrisma uzņēmēji un par progresu tūrismā atbildīgie ilgojās pēc mirkļa, kad tiks noņemti pēdējie, kā tobrīd šķita, šķēršļi turpmākai sekmīgai tūrisma attīstībai. Par nozīmīgākajiem šķēršļiem atkarībā no katra mūsu pozīcijas tobrīd tika uzskatīti, piemēram, sarežģījumi un papildu izmaksas vīzu iegūšanā, valūtas maiņas radītais pakalpojumu sadārdzinājums, lidostas "Rīga" nepietiekami ātrā un, likās, bezperspektīvā attīstība. Likām cerības uz prāmju satiksmes izveidi uz Stokholmu.

> *TAVA nelielajam kolektīvam rūpes radīja Latvijas kā valsts un Latvijas tūrisma tēla veidošanas izaicinājumi, tūrisma iedzīvināšana ārpus Rīgas – Latvijas reģionos, mēģinājumi sabalansēt vēlmi apgūt pēc iespējas plašākus un jaunus, kā to pieprasīja tūrisma nozare, tūrisma tirgus ar visai ierobežotām finansiālām iespējām.*

Vēl tagad atmiņā, kā TAVA mārketinga speciālistes un darbinieki transportēja izstāžu aprīkojumu uz gadatirgiem, vakarā pirms izstādes paši to montēja, nākamajās dienās strādāja stendā, tad atkal visu demontēja un transportēja atpakaļ uz Latviju, kur bieži vien jau gaidīja pamatota kritika par Latvijas stenda salīdzinošo pieticību." (Seilis, 2020)

Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā bija ļoti nozīmīgs pagrieziena punkts tūrisma nozares eksportā, cita starpā starptautiskajai lidostai "Rīga" tika piesaistītas jaunas aviokompānijas un Rīgai – ārvalstu viesi. Latvijas iedzīvotājiem kļuva vienkāršāk ceļot uz ārvalstu galamērķiem.

"Ekonomikas ministrijas Tūrisma departamenta direktore Aira Andriksone atzīmēja, ka tūrisma nozarei Latvijā ir ievērojamas izaugsmes iespējas, no kurām liela daļa pašlaik netiek izmantotas.

Latvijā ir nepieciešamie dabas un kultūrvēsturiskie resursi, kas būtu efektīvāk jāizmanto gan jaunu tūrisma produktu izveidei, gan esošo pilnveidošanai. Tāpat mums ir izglītots darbaspēks un izdevīgs ģeogrāfiskais izvietojums.

A. Andriksone piekrita, ka Latvija joprojām ir diezgan grūti sasniedzama. Tomēr situācija pamazām uzlabojas – attīstās nacionālā aviokompānija "airBaltic", kas piedāvā ceļotājiem arvien izdevīgāku cenu politiku, Latvija tiek iekļauta starptautiskajos transporta tīklos, no kuriem īpaši nozīmīgs ir projekts *Rail Baltica*, jo tūristi arvien vairāk izvēlas dzelzceļa transportu, kas ir ērts, drošs un videi draudzīgs. Kā vēl vienu priekšrocību A. Andriksone minēja to, ka Latvija ir ekonomiski ļoti aktīvs reģions, kur ir vieni no visaugstākajiem makroekonomiskās attīstības rādītājiem starp jaunajām Eiropas Savienības kandidātvalstīm. Pasaules mērogā Latvija ir jauns ceļojumu galamērķis, un mūsu kopīgais uzdevums ir strādāt, lai to padarītu pazīstamu un pieejamu." (Ducmane, 2004)

2004. gadā TAVA izveidoja jaunu struktūrvienību – Latvijas Tūrisma informācijas biroju un, lai koordinētu darbu ar reģioniem, četras teritoriālās struktūrvienības – Latgalē, Vidzemē, Zemgalē, Kurzemē.

"TAVA direktors Uldis Vītoliņš informē, ka Latvijas tūrisma informācijas biroja mērķis ir apkopot informāciju par Latvijas reģionu piedāvātajiem tūrisma produktiem, jo līdz šim tūrisma informācijas centru darbībai Latvijā nebija vienotas shēmas. Ar jaunā biroja palīdzību būs iespējams apmeklētājiem palīdzēt saplānot ceļojumu, sniedzot nepieciešamo informāciju par tūrisma iespējām ārpus Rīgas." (Mackevičs, 2004).

2006. gada novembrī TAVA kļuva par izdevuma tūrisma profesionāļiem "Tūrisms" dibinātāju, un jau decembrī dienas gaismu ieraudzīja tā 0. numurs, kas tika prezentēts Latvijas Tūrisma foruma dalībniekiem 2006. gada decembrī. Pēdējais – 13. numurs – iznāca 2010. gadā (izdevējs SIA "CorpMedia").

Pienāca 2008. gads, kad pasaulē sākās finanšu krīze. Latvijai bija vieni no visstraujākajiem ekonomiskās izaugsmes rādītājiem, nu tā ātri vien kļuva par vienu no vissmagāk skartajām valstīm. "Treknie gadi" beidzās, plīsa aizdevumu burbulis, sekoja bankroti, strauji pieauga bezdarbs – cieši jo cieši bija jāsavelk "jostas". Tas skāra gan visas tautsaimniecības nozares, gan valsts pārvaldi. Valdības gaiteņos virmoja idejas par TAVA un LIAA, un pat Latvijas Institūta iespējamu apvienošanu. Tas izraisīja tūrisma nozares neapmierinātību.

Tika pārmests naudas un dialoga trūkums tūrisma jomā. 2008. gada 7. novembra laikrakstā "Diena" lasāms: "Tūrisma nozares pārstāvji atzīst, ka Latvijai būtiskās eksporta nozares potenciāls nav pietiekami novērtēts. Tūrisma nozares organizācijas ir sašutušas par Ekonomikas ministrijas ieceri nākamgad taupības nolūkos samazināt finansējumu tūrisma veicināšanai, tajā skaitā slēdzot Latvijas tūrisma birojus Zviedrijā, Somijā un Krievijā.

Tūrisma biznesa pārstāvji uzskata, ka nozares ekonomiskais potenciāls no valsts puses nav pietiekami novērtēts, jo ārzemju viesu uz Latviju atvestā nauda nonāk visdažādākajās nozarēs, kas ir būtiski pašreizējā ekonomiskajā situācijā. Arī "Swedbank" sociālekonomikas eksperts Pēteris Strautiņš finansējuma samazinājumu tūrisma jomai un pārstāvniecību slēgšanu neuzskata par labu ideju. "Eksporta veicināšana nedrīkst ciest no izdevumu samazināšanas, bet tūrisms ir otrais svarīgākais pakalpojumu eksporta veids. Pakalpojumi kopumā veido trešo daļu preču un pakalpojumu eksporta," nozares nozīmi vērtē P. Strautiņš."

Toreizējais ekonomikas ministrs Artis Kampars 2009. gada 17. aprīlī izdeva rīkojumu īstenot konkrētu funkciju optimizāciju un strukturālas reformas EM, tās pārraudzības un padotības iestādēs un atsevišķās valsts kapitālsabiedrībās ar mērķi būtiski samazināt izdevumus. Tika uzdots līdz 1. jūlijam optimizēt Tūrisma attīstības valsts aģentūras struktūru, likvidējot Londonas Tūrisma informācijas biroju, Latvijas Reģionālos tūrisma informācijas birojus un Latvijas Nacionālo tūrisma biroju. Intervijā izdevumam "Tūrisms" (2009) ministrs teica: "Kad pārņēmām aģentūru (tas bija laikā, kad mums vajadzēja diezgan strauji pieņemt lēmumus saistībā ar budžetu), saskārāmies ar šokējošajiem skaitļiem, ka pusi budžeta veido administratīvie izdevumi. Nevaru nepieminēt arī neveiksmīgos un, manuprāt, ļoti dīvaini organizētos dažādu reklāmas materiālu izgatavošanas mēģinājumus, kas diemžēl ieguva negatīvu publicitāti Latvijas presē."

TAVA direktors U. Vītoliņš iesniedza atlūgumu, un viņa vietā konkursa kārtā tika apstiprināts Armands Slokenbergs, kurš vēlāk intervijā teica: "Līdz šim TAVA atgādināja specializētu reklāmas aģentūru, kas pati centās darīt visu. Tagad tā koncentrēsies uz vadības un stratēģiskās plānošanas funkciju, bet virkni tehnisku un specifiskas prasmes prasošu darbu uzticēsim citiem, paši pārraugot to izpildes kvalitāti." (Tūrisms, 2010)

Rīkojumā minētās struktūrvienības tika likvidētas, un TAVA darbinieku skaits samazināts par 52 %.

2010. gadā Ekonomikas ministrija nodrošināja Tūrisma aģentu un tūrisma operatoru datubāzes izstrādi, kā arī uzsāka tūrisma operatoru un tūrisma aģentu bezmaksas reģistrāciju. TATO datubāzē patērētāju tiesību ievērošanai un kontroles īstenošanai uzkrāj informāciju par tirgū esošajiem tūrisma operatoriem un tūrisma aģentiem, kā arī nodrošināšana tūrisma operatoru klienta iemaksātās naudas drošības garantijas. 2010. gadā TATO datubāzē tika reģistrēti 328 komersanti (EM Publiskais gada pārskats, 2010). Lai efektivizētu tūrisma pakalpojumu sniedzēju uzraudzību un veicinātu ceļotāju aizsardzību, no 2018. gada 1. jūlija TATO datubāze tika nodota Patērētāju Tiesību aizsardzības centra pārraudzībā (EM Publiskais gada pārskats, 2017).

2007. gadā Eiropas Komisija uzsāka EDEN (*European Destinations of Excellence*) projektu, kurā aicināja izvirzīt Eiropas izcilākos tūrisma galamērķus. Nacionālo konkursu īstenoja TAVA. EDEN tēma katru gadu tika mainīta. 2007. gadā – "Labākais jaunais lauku tūrisma galamērķis" – laureāts Kuldīgas pilsēta; 2008. gadā – "Nemateriālā mantojuma izmantošana tūrismā" – laureāts Latgales podnieki; 2009. gadā – "Dabas tūrisms" – laureāts Tērvetes dabas parks; 2010. gadā – "Ūdenstūrisms" – laureāts Jūrmala; 2011. gadā – "Industriālais un militārais mantojums" – laureāts Līgatnes papīrfabrikas ciemats. Kopš 2012. gada katrs otrais gads tika veltīts iepriekšējo gadu uzvarējušo galamērķu popularizēšanai un atpazīstamības veicināšanai. 2013. gadā – "Pieejams tūrisms" – laureāts Liepāja; 2015. gadā – "Tūrisms un vietējā gastronomija" – laureāts biedrība "Latgales kulinārā mantojuma centrs", 2017. gadā – "Kultūras tūrisms" – laureāts Cēsis; 2019. gadā – "Veselības un labjūtes tūrisms" – laureāts "Aizsargājamo ainavu apvidus "Veclaicene"". (Eiropas izcilākie .., b.d.)

***Q-Latvia* zīme**

2012. gadā TAVA uzsāka Latvijas tūrisma pakalpojumu kvalitātes zīmes *Q-Latvia* piešķiršanas procesu, un pirmās zīmes 12 pretendentiem (tūrisma objektiem, tūrisma informācijas centriem un naktsmītņu pakalpojumu sniedzējiem) tika pasniegtas izstādes–gadatirgus "Balttour 2012" laikā. Latvijas tūrisma pakalpojumu kvalitātes sistēma tika izstrādāta, adaptējot Šveices Tūrisma kvalitātes programmu. Kvalitātes zīmes piešķiršanas procesa administrēšanu nodrošināja SIA "Viesnīcu un restorānu centrs", kam bija pieredze naktsmītņu sertificēšanā, bet lēmumus par kvalitātes zīmju piešķiršanu pieņēma TAVA izveidota *Q-Latvia* komisija. Laika periodā no 2012. gada līdz 2015. gadam kvalitātes zīmes *Q-Latvia* tika piešķirtas 88 tūrisma pakalpojumu sniedzējiem.

26. attēls. ***Q-Latvia* kvalitātes zīmes ieguvēji, Latvijas Tūrisma forums, 2013. gada 6. decembris, Mazā Ģilde** (foto no LIAA Tūrisma departamenta arhīva)

2014. gada 17. augustā laikrakstā "Valmieras Ziņas" rakstīts (BNS, 2014):

> *"Runājot par pakalpojumu kvalitāti, pēdējos gados tūrisma nozare, tūrisma produkti, tūrisma galamērķi ārpus Rīgas ir strauji attīstījušies savā domāšanā, komunikācijas aktivitātē, pieejā tūrismam, tādā izpratnē ir jūtams uzlabojums. Ir galamērķi, kas ir noticējuši, ka viņi var," teica Slokenbergs.*

Pēc TAVA likvidēšanas 2016. gadā LIAA kā TAVA saistību pārņēmēja kvalitātes zīmes *Q-Latvia* piešķiršanu pārtrauca. Galvenie argumenti bija saistīti ar kvalitātes sistēmas efektivitāti, ņemot vērā administrēšanas izmaksas pret ieguvumiem, kā arī izmaiņas patērētāju uzvedībā – strauji pieauga sociālo mediju loma, un klienti servisu sāka vērtēt interneta portālos. Arī *Q-Latvia* kvalitātes novērtējums pamatā bija balstīts uz uzņēmuma pašvērtējumu un "Slepeno klientu" pētījumu. Kvalitātes zīme *Q-Latvia* tika aizstāta ar plašāku apmācību pasākumu programmu tūrisma pakalpojumu sniedzējiem, īpašu lomu apmācību seminārос piešķirot kvalitātes jautājumiem, klientu apkalpošanai un viņu vajadzību izzināšanai.

2012. gadā Latvijā tika uzsākts mērķtiecīgs darbs pie veloceļu infrastruktūras un velotūrisma attīstības. 2014. gadā tika īstenots *EiroVelo 13* projekts – atpazīstams kā maršruts "Dzelzs priekškars", kas 2019. gadā saņēma Eiropas Padomes Kultūras ceļa sertifikātu.

Ar 2013. gada 1. janvāri spēkā stājās jauni MK noteikumi – vēsturiski pēdējā Tūrisma attīstības valsts aģentūras nolikuma redakcija. TAVA kļuva par ekonomikas ministra pārraudzībā esošu tiešās pārvaldes iestādi, pārraudzību īstenojot ar ministrijas starpniecību.

Ar mērķi nodrošināt efektīvāku tūrisma nozares pārvaldību 2015. gada oktobrī valdība akceptēja EM sagatavotos grozījumus *Tūrisma likumā*, kas paredzēja TAVA pievienošanu LIAA (Saeima tos pieņēma decembrī). Grozījumi stājās spēkā 2016. gada 1. februārī, tādējādi atnesot lielas pārmaiņas nacionālās tūrisma organizācijas dzīvē.

27. attēls. **Tūrisma attīstības valsts aģentūras kolektīvs ar *Lonely Planet* piešķirto balvu "Best in Travel 2016", 2015. gada novembris, Rīga**
(foto no LIAA Tūrisma departamenta arhīva)

Tika pieņemti grozījumi gan EM, gan LIAA nolikumā, veiktas citas nepieciešamās juridiskās procedūras, kā rezultātā TAVA funkcijas un saistības tika nodotas LIAA. Gandrīz visi TAVA strādājošie tika pārcelti uz LIAA un kļuva par Tūrisma departamenta darbiniekiem. Departamentu kopš tā laika vada Inese Šīrava. Fragments no I. Šīravas stāstītā intervijā portālam BalticTravelnews.com (Mackevičs, 2017):

> *"Centralizēti neviens tūrismā šodien netiek vadīts. Grūti pateikt, vai tas ir labi vai slikti [..] Centralizēta vadība ved vienā virzienā, bet redzam, ka pat katram reģionam ir atšķirīgs ceļš un virziens, kurā viņi tūrisma attīstībā iet. No produktu daudzveidības, mārketinga aktivitāšu viedokļa tas pat ir labi, ka katrs reģions atrod savu specializāciju un attīstības virzienu."*

Paralēli aktīvi darbojas reģionālās tūrisma asociācijas (skatīt 4. nodaļu). Gandrīz katra vietējā pašvaldība tūrisma attīstību redz kā savu prioritāti. Reģionos, vietējās pašvaldībās un cita veida sadarbības teritorijās ir izstrādāti dažādi tūrisma plānošanas dokumenti, kurus pakāpeniski ievieš.

Viens no pirmajiem 2012. gadā bija tūrisma uzņēmumu (muižas, viesnīcas, aktīvā atpūta, amatniecība, gastronomijas uzņēmumi, tūrisma operatori, sporta objekti, muzeji, medicīnas iestādes) un vietējo pašvaldību izveidotais Gaujas Nacionālā parka tūrisma klasteris ar mērķi palielināt tūrisma eksportu šajā reģionā, kā arī Latvijas Veselības tūrisma klasteris (izveidots arī 2012. gadā), lai pilnveidotu un attīstītu medicīnas un labjūtes tūrisma eksportu.

Vietējā tirgū tika īstenotas aizrautīgas un izzinošas aktivitātes, piemēram, 2009. gadā kampaņa "Redzi, Latvija runā" (2010. gadā iesaistot 1300 komersantus un tūrisma objektus), piedzīvojumu ceļojums "Filmu ceļi Latvijā" (2011.–2012. gadā). TAVA 2013.–2016. gadā rīkoja kampaņu "Atklāj Latviju no jauna!", kas tiek turpināta katru gadu, ceļotājiem piedāvājot iepazīt jaunas apmeklējuma vietas Latvijā. Kampaņas ietvaros tika izveidots videostāsts "Latvija bilžu rāmītī". No 2011. gada līdz pat šīs grāmatas tapšanai 2020. gadā TV raidījums "TE" dodas pie skatītāja–ceļotāja un iepazīstina ar dažādām vietām Latvijā, laika gaitā raidījumam bijuši vairāki vadītāji (Māris Olte, Pauls Timrots, Marta Selecka, Gustavs Terzens, Dace Salnāja, Māra Sleja u.c.). 2020. gadā pandēmijas *Covid-19* ietekmē tika īstenota tajā brīdī aktuāla kampaņa "Atklāj Latviju droši."

Lai sekmētu un sasniegtu tūrisma nozares stabilitāti un attīstību, iezīmējas vairākas labas tendences, kas balstās uz sadarbību gan vietējā mērogā, gan starptautiskā mērogā. 2017. gadā Rīgas–Gaujas reģions kļuva par Eiropas gastronomijas reģionu. Sadarbojoties Rīgai, Siguldai, Cēsīm un Valmierai, tika radīts īpašs koncepts "Ar dabu šķīvī" – reģiona gastronomijas daudzveidības iepazīšanai un apmeklētāju piesaistei. Šis sadarbības piemērs parādīja, ka tūrisma nozarē ir jāspēj vienoties iesaistītajām pusēm un strādāt pāri administratīvām robežām, līdzīgi, kā dažādu nozaru ministrijām un valsts institūcijām ir jāsadarbojas sekmīgas starpdisciplināras nozares attīstībā. 28. attēlā ir parādītas galvenās iesaistītās valsts pārvaldes institūcijas tūrisma attīstībā nacionālā līmenī 2020. gadā.

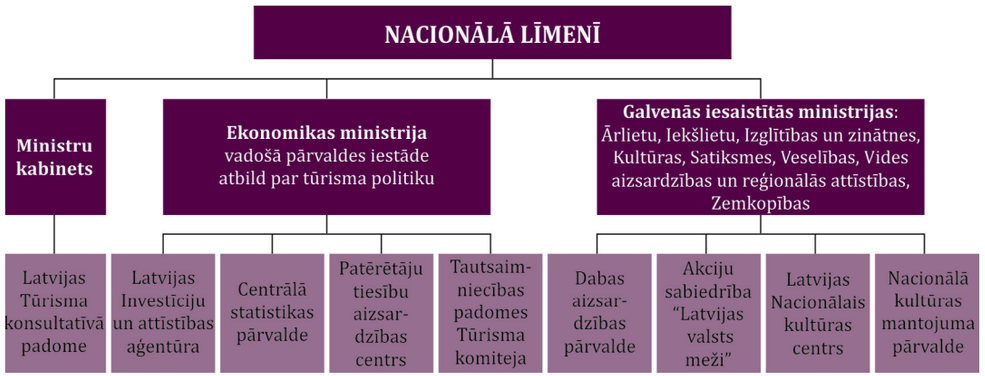

28. attēls. **Galvenās iesaistītās valsts institūcijas tūrisma politikas plānošanā un īstenošanā** (Avots: autoru veidots, 2020)

Patērētāju tiesību aizsardzības centrs ir tiešās valsts pārvaldes iestāde Ekonomikas ministrijas pārraudzībā. Tā kompetences lokā ir ne tikai TATO datubāze, bet arī komplekso tūrisma pakalpojumu sniegšanas atbilstības izvērtēšana, ievērojot normatīvo aktu prasības, patērētāju, tostarp tūristu, iesniegumu izskatīšana par patērētāju tiesību pārkāpumiem, patērētāju ekonomisko interešu aizsardzība, reklāmas uzraudzība, aviopasažieru tiesību aizsardzība, elektroniskās komercijas uzraudzība u.c.

Centrālā statistikas pārvalde, kas ir tiešās pārvaldes iestāde un darbojas Ekonomikas ministrijas pārraudzībā, veic trīs lielos tūristu plūsmu apsekojumus: pārskatu par viesnīcu un citu tūristu mītņu darbību, apsekojumu par ārvalstu viesu robežu šķērsošanu un iekšzemes tūrisma apsekojumu, kur tiek aptaujāti Latvijas iedzīvotāji.

CSP ziņo arī par mobilo datu iespējamo izmantošanu statistikas datu ieguvē un norāda, ka *LMT* ir gatavs dalīties ar šādu informāciju. CSP izskata arī citas statistikas datu ieguves metodes, izmantojot Lielos datus (*Big data*). Vidzemes Augstskolas pētnieks Andris Klepers, īstenojot pēcdoktorantūras pētniecības projektu "Latvijas tūrisma intelekts", ir izstrādājis jaunu digitālu datu platformu, kas būtiski atvieglos galveno izpildes rādītāju tūrismā monitorēšanu, sniegs plašas iespējas tūrisma plānošanai, kā arī attīstības prognožu veidošanai. Platformas izstrādē ir notikusi regulāra sadarbība ar CSP.

CSP ir ieviesusi Latvijā arī tūrisma satelītkontus, kuri statistikas ietvarā parāda tūrisma nozares ekonomisko devumu tautsaimniecības attīstībā. Šos datus izmanto, lai novērtētu tūrisma īpatsvaru kopējā pievienotajā vērtībā, raksturīgāko tūrisma nozaru īpatsvaru kopējā pievienotajā vērtībā, raksturīgo tūrisma nozaru īpatsvaru kopējā izlaidē, kā arī braucienu un pasažieru transporta īpatsvaru preču un pakalpojumu eksportā un importā. Tūrisma satelītkontu datus publicē trīs gadus pēc pārskata perioda (piemēram, 2020. gada dati tiks publicēti 2023. gadā), publicēti, sākot par 2004. gadu.

Dati par tūrisma nozīmi Latvijas tautsaimniecībā tiek iegūti aprēķinu rezultātā, izmantojot Eiropas Savienības Statistikas biroja un Apvienoto Nāciju Pasaules Tūrisma organizācijas metodoloģiju. Dati tiek iegūti no vairākiem CSP veiktajiem apsekojumiem un CSP izstrādātajiem pārskatiem: robežu šķērsojošo personu apsekojums, iekšzemes ceļotāju apsekojums, pārskats "Viesnīcas un citas tūristu mītnes", pārskats "Tūrisma komersantu darbība" un kompleksais pārskats par uzņēmuma darbību gadā. Datus publicē CSP mājas lapā datu bāzes tabulā un ikgadējā izdevumā "Tūrisms Latvijā".

Tūrisma nozarē nozīmīga loma ir Dabas aizsardzības pārvaldei, kas plāno un veido infrastruktūru (kāpnes, laipas, skatu torņus, nojumes u.c.) īpaši aizsargājamās dabas teritorijās. Starptautiskajā tūrismā atpazīstamākie ir nacionālie parki (Gaujas Nacionālais parks, Slīteres Nacionālais parks, Ķemeru Nacionālais parks un Rāznas Nacionālais parks) un Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes teritorija, bet vietējā apmeklējumā nozīmīgi ir gan dabas parki, gan ainavu apvidi, dabas objekti un Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāts.

Atpūtai valsts mežos akciju sabiedrība "Latvijas valsts meži" ir izstrādājusi zīmolu "Mammadaba", kuru aktīvi piepilda ar izzinošu un radošu saturu, piemēram, populārākais šī zīmola apskates objekts, īpaši ģimenēm ar bērniem, ir Tērvetes dabas parks. Pēdējos gados parka apmeklētāju skaits pārsniedz 150 tūkstošus gadā. Kopumā "Latvijas valsts meži" piedāvā 400 atpūtas vietas (takas, torņus, nakšņošanas vietas u.c.).

Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde (pirms tam Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija) veic kultūras mantojuma apzināšanu, izpēti un kultūras pieminekļu aizsardzību, uzskaiti. Daudzi no tūrisma objektiem ir labi pazīstami kā valsts nozīmes kultūras pieminekļi (piemēram, Rundāles pils, Žaņa Lipkes memoriāls, šaursliežu dzelzceļa līnija Gulbene–Alūksne, Kuldīgas pilsētas vēsturiskais centrs), atsevišķu kultūras pieminekļu iesaistīšana tūrisma apritē piešķir tiem jaunu elpu – tie tiek atjaunoti un apdzīvoti (piemēram, Oleru muiža un Lūznavas muiža). Kultūras pieminekļu konservācijas un restaurācijas programma piešķir finansējumu kultūras pieminekļu īpašniekiem, lai veiktu restaurācijas darbus (piemēram, 2019. gadā finansējumu saņēma Liepājas Sv. Trīsvienības pareizticīgo katedrāle vitrāžas restaurācijai, Bīriņu pils muižnieku dzīvojamās ēkas torņa neatliekamiem glābšanas darbiem, Āraišu viduslaiku pils un apmetnes konservācijai un avārijas stāvokļa novēršanai).

Latvijas Nacionālais kultūras centrs rūpējas par amatiermākslas kustību Latvijā, kas rezultējas ar lielākiem un mazākiem kultūras dzīves notikumiem. Viens no nozīmīgākajiem ir Vispārējie latviešu dziesmu un deju svētki, uz kuriem tūristiem diemžēl ir sarežģīti iegādāties biļetes un tos apmeklēt. Nemateriālajam mantojumam ir plašas iespējas tikt iesaistītam tūrisma apritē un piedāvājumā, piemēram, Carnikavas nēģu svētki, akcija "Satiec savu meistaru".

Gadu gaitā Latvijā tika izveidotas un vairāk vai mazāk aktīvi darbojās vairākas tūrisma nozares konsultatīvās institūcijas. Galvenā institūcija ir uz *Tūrisma likuma* pamata Ministru kabineta izveidotā Latvijas Tūrisma konsultatīvā padome. 2008. gada februārī nolikumā tika pieņemti grozījumi un tūrisma nozares pārstāvji vērsās publiski (gan ar atklātu vēstuli premjeram Ivaram Godmanim un ekonomikas ministram Kasparam Gerhardam, gan preses relīzi), aicinot EM uz diskusiju un sadarbību pamatnostādņu 2009.–2015. gadam izstrādes procesā. 2012. gada janvārī notikusī LTKP sēde bija pēdējā. Tomēr darbs bija jāturpina. Sēžot pie viena galda vienlaikus ar ministriju un plānošanas reģionu pārstāvjiem, jāizdiskutē nozares šī brīža statuss un jāvienojas par turpmāko darbību. Solis šajā virzienā tika sperts 2020. gada nogalē – vairākas tūrisma asociācijas nosūtīja Saeimas Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisijai, ministru prezidentam un ekonomikas ministram adresētu atklātu vēstuli par šo jautājumu. Savukārt EM 2021. gada 8. janvārī sasauca LTKP sēdi (pēc vecā nolikuma) un sagatavoja atbildi uz iesniegto vēstuli.

Pēdējie 2020. gada 8. oktobrī veiktie grozījumi *Tūrisma likumā* paredz, ka MK līdz 2021. gada 1. februārim jaunā redakcijā izdod LTKP nolikumu. Tas tika pieņemts 2021. gada 11. martā.

2013. gada 9. janvārī Ekonomikas ministrijas Tautsaimniecības padome jautājumā par TSP organizatorisko struktūru (protokols Nr. 1, 4.§) nolēma izveidot Tūrisma komiteju un par tās vadītāju apstiprināja Jāni Nagli.

TSP TK pirmajā sēdē 2013. gada 11. jūlijā (protokols Nr. 1) Latvijas Viesnīcu un restorānu asociācijas prezidents J. Naglis informēja par izmaiņām, kas veiktas EM, lai efektivizētu un optimizētu sociālo partneru iesaisti tautsaimniecības attīstības plānošanā un īstenošanā, un par Tautsaimniecības padomes strukturālo pārveidi un sešu komiteju, t.sk. Tūrisma komitejas, izveidi, kas turpmāk aizstās Latvijas Tūrisma konsultatīvo padomi. Šajā sēdē J. Nagli ievēlēja par TSP TK priekšsēdētāju, Guntu Ušpeli – par priekšsēdētāja vietnieci.

Divus gadus vēlāk sēdes protokolā Nr. 7 (23.09.2015.) bija lasāms līdzīgs ieraksts: "Tiek diskutēts par Tūrisma konsultatīvās padomes pārsaukšanu par Tautsaimniecības padomes Tūrisma komiteju. Ekonomikas ministrijas pārstāvji informē, ka likumā noteiktā Tūrisma konsultatīvā padome būs tā pati Tautsaimniecības padomes Tūrisma komiteja pēc būtības, un informē, ka šajā gadījumā nosaukums nav izšķirošs."

Kopumā laika posmā no 2013. gada 11. jūlija līdz 2020. gada 11. martam bija notikusi 21 TSP TK sēde. Tajās galvenokārt tika izskatīti jautājumi par EM aktualitātēm, TAVA/LIAA ikgadējām mārketinga aktivitātēm, mārketinga stratēģiju, grozījumiem LVS "Ceļa zīmes", Latvijas Tūrisma attīstības pamatnostādņu 2014.–2020. gadam projektu, struktūrfondu izmantošanu 2014.–2020. gada plānošanas periodā, TAVA pievienošanas procesu LIAA; nepieciešamību pārstrādāt *Q-Latvia* kvalitātes sertifikātu, kā arī pārskatīt balvas "Gada cilvēks tūrismā" vērtēšanas kritērijus, žūrijas sastāvu, izstrādāt balvas nolikumu un celt tās prestižu, Latvijas Tūrisma forumiem, vienotu kritēriju izstrādes nepieciešamību tūrisma objektu izvērtēšanai, reģionu pasākumu atbalstu; tūrisma statistiku, Latvijas tūrisma attīstības pamatnostādņu 2014.–2020. gadam īstenošanas starpposma novērtējumu 2014.–2016. gadā, tūrisma vēstures grāmatu, grozījumiem *Tūrisma likumā* un MK noteikumu projektu "Latvijas Tūrisma konsultatīvās padomes nolikums".

EM 2020. gada augustā noorganizēja virtuālas sanāksmes ar TSP TK pārstāvētajām asociācijām par Nacionālās industriālās politikas pamatnostādņu projektu un Latvijas tūrisma attīstības plāna 2021.–2027. gadam projektu.

2004. gadā, lai nodrošinātu efektīvu un operatīvu informācijas apmaiņu starp tūrisma nozari un atbildīgajām institūcijām, tika izveidota Tūrisma nozares ekspertu padome, 2009. gada augustā – Latvijas Tūrisma konsultatīvās padomes Ekspertu komisija, kuras uzdevums bija sagatavot priekšlikumus grozījumiem normatīvajos aktos, kas saistīti ar tūristu drošības un to krāpšanas gadījumu mazināšanas jautājumiem.

2009. gadā tika izveidota TAVA Konsultatīvā padome, kuras vadībā tika izstrādāta gan Tūrisma mārketinga stratēģija 2010.–2015. gadam, gan jaunais Latvijas tūrisma tēla zīmols un tēla platforma ar saukli "Best enjoyed slowly" ("Nesteidzīga atpūta Latvijā"). Patlaban darbojas ekonomikas ministra izveidotā LIAA Tūrisma konsultatīvā padome, kas saskaņā ar LIAA nolikumu analizē iestādes darbības rezultātus tūrisma jomā un sniedz priekšlikumus par darbības plānu un mārketinga stratēģiju, to īstenošanu un iestādes darbības pilnveidošanu tūrisma jomā.

Bez 28. attēlā norādītajām institūcijām ir jāpiemin arī Latvijas Institūts, kuru 1998. gadā nodibināja Latvijas valdība un kura pirmā direktore bija vēlākā Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga. LI kā organizācijas juridiskā forma ir vairākkārtīgi mainījusies. Tuvākajā laika periodā tiek plānota LI pievienošana LIAA. Apvienošanas mērķis – sekmēt kopīgu pozitīvu Latvijas starptautiskās atpazīstamības veicināšanu, veidot konkurētspējīgu valsts identitāti.

Nozares valsts budžeta finansējums

Lai visas augstāk minētās iniciatīvas radītu un īstenotu, ir nepieciešams finansējums. Budžeta plānošanas process Latvijā balstās uz likumu *Par budžeta un finanšu vadību* (1994) un likumiem par vidēja termiņa budžeta ietvariem. 2020. gadā spēkā ir likums *Par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2020., 2021. un 2022. gadam* (2019).

Analizējot valsts budžeta finansējumu tūrisma attīstībai, 5. tabulā ir parādīts valsts pamatbudžetā (dokumenta paketes 4. pielikums) piešķirtais finansējums tūrisma attīstībai no 1994. līdz 2020. gadam. Līdz 2013. gadam budžeta dati latos ir pārvērsti eiro atbilstoši noteiktajam kursam 0,702804.

5. tabula

Tūrisma attīstības valsts budžeta dinamika 1994.–2020. gadam[1]

Gads	Budžets (EUR)	Gads	Budžets (EUR)
1994	34 148,92	2008	1 936 137,24
1995	34 494,68	2009	1 635 837,30
1996	44 009,43	2010	759 233,02
1997	149 273,4	2011	748 861,70
1998	155 662,1	2012	735 644,65
1999	249 250,15	2013	802 990,59
2000	301 643,13	2014	1 049 931
2001	408 347,14 [2]	2015	830 925
2002	485 183,64 [3]	2016	737 048
2003	648 896,42	2017	751 483
2004	2906 221,36	2018	837 835
2005	1 959 157,89	2019	752 813
2006	2 610 596,98	2020	752 813
2007	1 968 174,63		

[1] Budžeta apjoms sniegts faktiskajos skaitļos
[2] t.sk. investīcijas 106 715,39 EUR
[3] t.sk. investīcijas 71 143,59 EUR

Lai gan pirmajos desmit gados valsts budžets bija pavisam neliels, tika meklēts un arī rasts papildu finansējums. Tā, piemēram, 2001. gadā Latvijas Vides aizsardzības fonda projektu konkursu ietvaros tika izdots buklets "Dabas tūrisma iespējas Latvijā", izgatavots stends "Latvija – zaļā tūrisma zeme", 2002. gadā nepilnu 10 tūkstošu latu apjomā finansētas daudzas Starptautiskā ekotūrisma gada aktivitātes Latvijā, t.sk. Ekotūrisma forums, konkurss "Interesantākais ekotūrisma maršruts Latvijā 2002" un izdots "Padomdevējs dabas tūristam".

2002. gadā ES LIFE programmas projekta ""Zaļā sertifikāta" kritēriju izstrāde, ieviešana un kontrole tūrisma mītnēm lauku teritorijās un mazpilsētās" ietvaros tika izstrādāts ekosertifikāta nolikums, piešķiršanas kritēriji, izveidota Nacionālā tūrisma mītņu ekosertifikācijas komisija, atklātas četras "Zaļā sertifikāta" demonstrācijas saimniecības Vidzemē. Projekta īstenošanā piedalījās LVAF un Latvijas Lauku tūrisma asociācija "Lauku ceļotājs".

2001.–2003. gadā tika īstenots vienīgais Valsts investīciju programmā iekļautais investīciju projekts tūrisma nozarē "Vienota tūrisma informācijas centru tīkla izveide" (ar budžetu 195 000 Ls), kura rezultātā tūrisma informācijas centri tika aprīkoti ar biroja un datortehniku un izstrādāts tūrisma informācijas portāls www.latviatourism.lv (projektu izsoles rezultātā īstenoja BO SIA "Sabiedriskais fonds – "Atvērtā Latvija"").

Vēlāk tūrisma informācijas jomā TAVA īstenoja projektu "Vienotas tūrisma informācijas sistēmas izveides veicināšana Latvijā – informatīvie stendi uz galvenajiem valsts autoceļiem" un "Vienotas tūrisma informācijas sistēmas izveides veicināšana Latvijā – informatīvie stendi kultūras dabas un vēstures tūrisma objektos".

2008. gadā tika izdota nozares ilgi gaidītā "Tūrisma un viesmīlības terminu skaidrojošā vārdnīca". Precīzs terminoloģijas lietojums bija svarīgs arī tiesību aktu izstrādes un tulkošanas procesā. Darbs pie vārdnīcas tika uzsākts 2001. gadā, kad VARAM valsts pasūtījuma rezultātā tika izstrādāta vārdnīcas formas un satura koncepcija (izstrādātājs Andris Mukāns). Līdz 2004. gadam VARAM sadarbībā ar Biznesa augstskolu *Turība* izveidoja darba grupu, kurā iekļāva arī Latvijas Universitātes mācībspēkus, panāca Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Tūrisma terminoloģijas apakškomisijas izveidi, kā arī izstrādāja vārdnīcas šķirkļu pirmo redakciju, sagatavoja papildinformācijas un uzziņu daļu. 2004. gadā, tūrisma nozarei nonākot EM atbildībā, notika vārdnīcas saskaņošana LZA Terminoloģijas komisijā, bet tālākais darbs pie vārdnīcas (šķirkļu otrās redakcijas izstrāde un vārdnīcas sagatavošana izdošanai) finanšu trūkuma dēļ praktiski apstājās, līdz 2008. gada nogalē, kad valsts pārvaldē bija izveidojusies līdz tam nepieredzēta situācija – nebija izlietoti visi budžeta līdzekļi –, zināmā mērā jau novecojušā redakcijā un lielā steigā vārdnīca tika izdota.

Veidojot budžetu, Latvijā joprojām finanšu resursi pamatā tiek piešķirti institūcijām, nevis uz konkrētu mērķu sasniegšanu orientētām budžeta programmām, un valdības prioritātes bieži ir noteiktas tikai vispārīgā līmenī. Šāda sistēma ir ļāvusi politiskajai elitei situāciju, iespējams, izmantot savās interesēs (piemēram, ar vēsturiski tā saucamajām "deputātu kvotām"). Tūrisma nozare nebija izņēmums.

Skaļākie gadījumi saistās ar aptuveni 1,5 milj. Ls piešķiršanu sakrālā tūrisma attīstībai 2004. gadā, lai gan tāda tūrisma prioritāte nebija akceptēta nevienā politikas dokumentā un nebija arī pieņemts atbilstošs valdības lēmums, kā arī aptuveni 0,3 milj. Ls piešķiršana MICE (*Meeting, Incentive travel, Conferences, Exibitions* – darījumu ceļojumi, motivējošais tūrisms, konferences, komercizstādes; kopīgs apzīmējums vairākiem darījumtūrisma veidiem) tūrisma veicināšanai – Latvijas dalībai starptautiskā izstādē "Exhibition for the Incentive, Business Travel and Meeting Industry" 2007. gadā, kas noveda līdz tiesvedībai, jo pirmā Latvijā izveidotā mārketinga un tūrisma veicināšanas nevalstiskā organizācija ar mērķi popularizēt Rīgu un Latviju kā konferenču un tūrisma galamērķi – "Inspiration Riga" – par daļu piešķirtās un iztērētās naudas nevarēja uzrādīt attaisnojošus dokumentus.

Vislielākais valsts budžeta piešķīrums pamatbudžetā tūrisma nozarei ir bijis 2004. gadā – 2,9 milj. EUR, kad ekonomikas ministrs bija Juris Lujāns, kuram bija izcila izpratne par tūrisma nozares lomu un valsts atbalsta nepieciešamību. Otrs naudīgākais gads bija 2006. gads ar 2,6 milj. EUR. No 2010. gada piešķirtais finansējums ir zem viena miljona EUR gadā.

Jāatzīmē, ka tūrisma nozarē tieši un netieši tiek ieguldīts finansējums no citām nozarēm un finansējuma, kas piesaistīts no ārējiem avotiem, t.sk. dažādiem ES un citiem finanšu instrumentiem daudzskaitlīgu valsts atbalsta programmu un projektu veidā.

2014.–2020. gada plānošanas periodā darbojās, piemēram, tādas EM atbalsta programmas kā Starptautiskās konkurētspējas programma un Klasteru programma, kuru ieviesējs bija LIAA un kuras ir tieši vērstas uz tūrisma nozares attīstību. Uzņēmēji sniegto atbalstu novērtē atzinīgi. VARAM realizē šādas programmas: Antropogēno slodzi mazinošas infrastruktūras izbūve un rekonstrukcija *Natura 2000* teritorijās, Degradēto teritoriju revitalizācija, Uzņēmējdarbības attīstība atbilstoši pašvaldību ekonomiskajai specializācijai.

Kultūras ministrija sadarbībā ar VARAM īsteno programmu Kultūras un dabas mantojuma saglabāšana, aizsardzība un attīstība. Vēl viena Kultūras ministrijas programma ir Rīgas pilsētas revitalizācija, nodrošinot teritorijas efektīvu sociālekonomisko izmantošanu. Zemkopības ministrija atbalsta pasākumus, kuri sekmē lauku tūrisma uzņēmējdarbības attīstību. Satiksmes ministrija īsteno programmu par drošības un vides prasību ievērošanu Starptautiskajā lidostā "Rīga", par ostu drošības palielināšanu un uzlabotu transporta tīkla mobilitāti, par reģionālās mobilitātes palielināšanu, uzlabojot autoceļu stāvokli.

Lai gan Latvijas nacionālās tūrisma administrācijas pārvaldība ir metusi līkločus starp dažādām institūcijām, tās galvenās funkcijas gadu gaitā pamatā ir palikušas nemainīgas. 2021. gadā par tūrisma politiku atbildīgā valsts institūcija ir Ekonomikas ministrija, bet par tūrisma politikas īstenošanu – Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra. Notikušās vairākkārtējās izmaiņas institūciju juridiskajā statusā un nosaukumā (VARAM un LTP, VTP, LTAA, TAVA) ir ietekmējušas to darbību, Latvijas tūrisma tēla veidošanu un Latvijas kā tūrisma galamērķa starptautisko atpazīstamību.

Raksturojot tūrisma valsts pārvaldes institucionālo pamatu un sadarbības struktūras kopumā, jāatzīmē, ka kompetences, atbildību un uzdevumus nosaka *Tūrisma likums* un citi normatīvie akti. Ekonomikas ministrijas kā vadošās tūrisma politikas veidotājinstitūcijas loma pakāpeniski ir mazinājusies. Par to liecina, piemēram, tas, ka no 2017. gada EM Publiskā gada pārskatu struktūrā tūrisma nozare nav vairs atsevišķi uzrādīta. No 2020. gada EM globālā tīmekļa vietnē tūrisma sadaļa atrodas zem sadaļas "Industriālā politika". Ekonomikas ministrijas struktūras shēmā tūrisma nozare iekļaujas Nozaru politikas departamentā, kurā tieši ar tūrisma jautājumiem strādā viens vecākais eksperts un uz noteiktu laiku 2020. gadā darbu ir uzsācis viens vecākais referents. Ministrijas kontaktu sadaļā nav atrodami par tūrisma nozari atbildīgie darbinieki, kaut gan šī ir vadošā tūrisma politikas veidošanas institūcija Latvijā.

Atmiņās par darba periodiem tūrisma pārvaldē dalās Ilona Kalniņa: "2007. gada decembrī uzsāku darba gaitas Ekonomikas ministrijas Ārējo ekonomisko attiecību un tirdzniecības politikas departamentā kā Tūrisma nodaļas vadītājas vietniece. Saglabājušās ir daudzas atmiņas, bet viena no sākotnēji spilgtākajām ir izdrukātu e-pastu vizēšanas process un neskaitāmās stundas varas gaiteņos, lai saņemtu uz tiem ar roku rakstītus parakstus. Nākamā gada aprīlī ar "slaveno" Godmaņa rīkojumu tika uzsākta krasa ierēdniecības personāla mazināšana. Tas skāra arī Tūrisma nodaļu, un es kļuvu par vecāko referenti ar papildu pienākumiem, bet nu jau tos pildīju Uzņēmējdarbības un rūpniecības departamentā. Tajā pat gadā tas tika pārsaukts par Uzņēmējdarbības konkurētspējas departamentu, un ar tādu nosaukumu saglabājās līdz 2017. gadam.

2009. gada vasarā tika uzsākta Ulda Vītoliņa vadītās Tūrisma attīstības valsts aģentūras reorganizācija un pirmo reizi tika runāts par tās apvienošanu ar Latvijas Institūtu un/vai Latvijas Investīciju un attīstības aģentūru. Apvienošanas lēmums netika pieņemts, bet reorganizācijas rezultātā tika pieņemts lēmums par reģionālo biroju un ārvalstu pārstāvniecību samazināšanu un likvidāciju, tūrisma funkciju uzticot gan LIAA ekonomiskajām pārstāvniecībām, gan Ārlietu ministrijas plašajam diplomātiskajam un konsulārajam dienestam.

No 2010. gada maija ieņēmu tūrisma mārketinga vecākās ekspertes amatu Tūrisma attīstības valsts aģentūrā. Šis bija visa jaunā, arī zīmola "Best enjoyed slowly" radīšanas process! 2019. gada janvārī pēc uzaicinājuma atgriezos Ekonomikas ministrijas Nozaru politikas departamentā par tūrisma eksperti. Progress bija manāms, bet aizvien ir jautājumi, kuru attīstībai būtu bijis jānotiek jau pirms desmit gadiem. Tūrisma politikas attīstība bija notikusi sadrumstaloti un epizodiski, virspusēji pieskaroties atsevišķiem tūrisma jautājumiem, nevis skatot to kā stabilu eksporta pakalpojumu nozari ar starpsektorālu raksturu, kurai vajag tikpat daudzpusīgu pieeju. Arī *Tūrisma likums* aizvien tas pats, vēl no 1998. gada. Tūrisma profesionāļi jau ļoti ilgu laiku gaida brīdi, kad tūrisma nozare tiks atzīta par nozīmīgu tautsaimniecības daļu un tā būs būtiska kopējā Latvijas attīstības bildē.

Tūrisma profesionāļi zina, ka vilkme atgriezties atpakaļ ir ļoti spēcīga. Atgriežoties pie tūrisma nozares politikas veidošanas, jāatzīst, ka aizvien grūti izkustināt to subjektīvo viedokli par šo nozari, un katru reizi rodas maza vilšanās." (Kalniņa, 2021)

Latvijas Investīciju un attīstības aģentūrā ir Tūrisma departaments ar divām nodaļām (Tūrisma mārketinga nodaļa un Tūrisma produktu attīstības nodaļa), un tajā 2020. gada decembrī strādāja 14 darbinieki. Par LIAA un tās priekšteču aktivitātēm to galvenajā darbības jomā – tūrisma mārketingā jeb zīmolvedībā – skatīt 2.5. nodaļā.

Pavisam īpašs bija *Covid-19* pandēmijas skartais 2020. gads, kad valsts piešķīra līdzekļus tūrisma nozares atbalstam krīzes pārvarēšanai, īpaši tūrisma eksporta jomā strādājošajiem (19,36 miljoni EUR). Šī summa bija paredzēta nozares dzīvības uzturēšanai krīzes apstākļos.

Tūrisma nozares ietekmīgākās asociācijas bija un ir ļoti aktīvas dalībnieces sarunās par nepieciešamajiem atbalsta instrumentiem un mehānismiem, nosakot pasākumus pandēmijas ierobežošanai. Nozares asociācijas apvienojās un sadarbībā ar

Latvijas Darba devēju konfederāciju izveidoja Krīzes vadības komiteju, kura piedalījās finanšu ministra vadītajā darba grupā uzņēmējdarbības un nodarbināto atbalstam. Katra asociācija virzīja savus priekšlikumus, kurus apkopoja Krīzes vadības komiteja un Latvijas Darba devēju konfederācija, apkopotais variants pēc tam tika skatīts valdībā.

Asociācijas piedalījās arī sarunās ar Ekonomikas ministriju, Veselības ministriju un LIAA, kā arī paužot savu viedokli Eiropas Komisijai atvērtas vēstules formātā. 2020. gada 18. jūnijā Latvijas Viesnīcu un restorānu asociācija, Latvijas Restorānu biedrība, Latvijas Lauku tūrisma asociācija "Lauku ceļotājs", Latvijas Tūrisma aģentu un operatoru asociācija un Latvijas Pasākumu producentu asociācija nosūtīja atklātu vēstuli Valdim Dombrovskim, Eiropas Komisijas priekšsēdētājas izpildvietniekam eiro un sociālā dialoga, kā arī finanšu stabilitātes, finanšu pakalpojumu un kapitāla tirgu savienības jautājumos, Andrim Kužniekam, Eiropas Komisijas pārstāvniecības vadītāja p.i., un papildu informācijai Eiropas Komisijas Nodarbinātības sociālo lietu un iekļautības ģenerāldirektorātam un Eiropas Komisijas Reģionālas un pilsētpolitikas ģenerāldirektorātam par dramatisko situāciju tūrisma nozarē Latvijā un par to, ka nozarei nav izdevies līdz vēstules rakstīšanas brīdim sadarboties ar valdību ilgtspējīgu risinājumu izstrādē. Vēstule tika noslēgta ar lūgumu Eiropas Komisijai iesaistīties situācijas risināšanā. Uz iesniegto vēstuli tika saņemta vispārīga atbilde ar norādi uz vispārējiem iespējamiem atbalsta instrumentiem.

Nozares pārstāvji ir aicinājuši Ministru kabinetu pārskatīt iecerētos dīkstāves un algu subsīdiju atbalsta nosacījumus. 2020. gada decembrī LIAA uzsāka pieteikumu pieņemšanu no tūristu mītnēm, kuras, ievērojot epidemioloģiskās prasības, piedāvā pašizolācijas pakalpojumus. 2021. gada februārī šī pakalpojuma sniegšanai bija reģistrējušās un kvalificējušas 30 tūristu mītnes. Tūristu mītnēm par pakalpojuma sniegšanu atbalsts ir 80 % apmērā no izmitināšanas izmaksām, bet ne vairāk kā 35 eiro diennaktī vienai personai. Kopējais paredzētais finansējums ir 2 173 500 eiro.

Viesnīcu tīkla "Mogotel" izpilddirektore Jeļena Stirna (Db.lv, 2020):

> *"Otrais* Covid-19 *vilnis Latvijas viesnīcas piemeklēja vēl nežēlīgāk nekā pirmais. Apstaigājiet šodien Vecrīgu un redzēsiet, kā tā pārvēršas par "spoku pilsētu".*

Tajā pašā laikā 2020. gada tūrisma sezona uzņēmumiem ārpus Rīgas un lielākajām pilsētām *Covid-19* ietekmē ir bijusi ļoti laba, īpaši uzņēmumiem lauku teritorijās – gan tūristu mītnēm, gan aktīvās atpūtas pakalpojumu sniedzējiem, lauku saimniecībām.

2.2. Tiesiskais pamats un tūrisma politikas plānošanas dokumenti

Latvijas tūrisma nozares tiesiskā bāze ir veidojusies un attīstījusies vienlaikus ar tiesiskas valsts veidošanos. Tūrisma politikas veidotāju noslodzi un kapacitāti dažādos laika periodos ir ietekmējis sagatavojamo un aizstāvamo tūrisma (skat. 2. pielikumu nodaļas beigās), kā arī daudzu citu saistīto jomu normatīvo dokumentu apjoms. Tūrisma valsts politika Latvijā mūsdienās balstās uz Eiropas Savienības tiesību aktiem un politikas dokumentiem, to laika gaitā ietekmējusi Hāgas tūrisma deklarācija (1989), ANPTO rekomendācijas, Pasaules tirdzniecības organizācijas *Agenda 21* Ceļojumu un tūrisma industrijai: ceļā uz vides ilgtspējīgu attīstību (1996), *Baltic 21* Tūrisma sektora stratēģija (Baltijas jūras reģionam), citi starptautiski dokumenti un tiesību akti, kā arī Latvijas politikas plānošanas dokumenti un tiesību akti daudzās citās jomās.

Periodu no 1993. līdz 2002. gadam kopumā var raksturot ar *Tūrisma likuma* izstrādāšanu un pieņemšanu, un intensīvu Latvijas normatīvo aktu saskaņošanu ar ES normatīvajiem aktiem. 1998. gada aprīlī tika izstrādāta un akceptēta MK 1998. gada 20. oktobrī III Nacionālā programma integrācijai Eiropas Savienībā, kas balstījās uz valdības noteiktajām prioritātēm. Tajā laikā tūrisms par prioritāti netika uzskatīts, tādēļ tehniskā anketa par ES normatīvu ieviešanu Latvijā tūrisma jomā NPIES III netika iekļauta. Tomēr programma tika pastāvīgi pilnveidota, ņemot vērā paveikto un integrācijas procesa attīstību valstī un tautsaimniecības sektoros. 2000. gadā atjaunotās NPIES III tehniskajās anketās tika iekļauts arī tūrisma sektors un noteikts, ka nacionālajā likumvidē līdz 2002. gadam jāintegrē ar tūrismu saistītās direktīvas – patērētāju tiesību aizsardzības jomā un statistiskas jomā (Padomes direktīva 95/57/EK (1995. gada 23. novembris) par statistikas datu vākšanu tūrisma nozarē, zaudējusi spēku 10.08.2011.).

Sākot ar 1999. gadu, tūrisma jautājumi līdz iestāšanās sarunu slēgšanai bija arī ES un Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības apakškomitejas sanāksmju, kas notika reizi gadā pārmaiņus Rīgā un Briselē, darba kārtībā.

Divpusējais **likumvides atbilstības izvērtēšanas process** (angl. *screening*) tūrisma jomā noritēja sekmīgi. *Tūrisma likums* tika izstrādāts saskaņā ar "Padomes Direktīvu (1990. gada 13. jūnijs) par kompleksiem ceļojumiem, kompleksām brīvdienām

un kompleksām ekskursijām (90/314/EEK)" (spēkā līdz 30.06.2018.) un deleģēja Ministru kabinetam izstrādāt noteikumus, kas nodrošinātu direktīvas ieviešanu Latvijas tiesību aktos.

1998. gada 17. septembrī Saeimā pieņēma ***Tūrisma likumu***. Tā mērķi bija:

- radīt tiesisko bāzi tūrisma industrijas attīstībai Latvijā;
- noteikt kārtību, kādā tūrisma jomā darbojas valsts, pašvaldības un tūrisma uzņēmumi,
- aizsargāt tūristu intereses;
- ieviest ES direktīvu par kompleksiem ceļojumiem, kompleksiem atpūtas pakalpojumiem un kompleksiem tūrisma braucieniem.

Uz *Tūrisma likuma* pamata 1999. gadā valdība pieņēma Latvijas Tūrisma attīstības aģentūras nolikumu, Latvijas Tūrisma konsultatīvās padomes nolikumu un Noteikumus par tūrisma uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) datubāzes izveidi.

Noteikumu izstrādes laikā VARAM pieprasīja un arī saņēma tehnisko palīdzību no Eiropas Komisijas – TAIEX (*Technical Assistance and Information Exchange*) programmas apmaksātus ekspertus–juristus no Francijas un Vācijas.

Tādējādi jau 2000. gada 2. maijā MK pieņēma noteikumus Nr. 163 "Noteikumi par kompleksiem tūrisma pakalpojumiem", gandrīz pilnībā transponējot iepriekš minēto direktīvu.

2001. gadā spēkā stājās *Publisko aģentūru likums*, kas detalizēti reglamentēja valsts aģentūru darbību (skat. 74. lpp.) un tādējādi turpmāk ietekmēja arī nacionālās tūrisma organizācijas darbu.

Ar mērķi rast papildu līdzekļus strauji augošajai tūrisma nozarei 2002. gadā valdība apstiprināja Tūrisma fonda nolikumu (MK 27.08.2002. noteikumi Nr. 388), kas noteica tūrisma attīstības pasākumu nodrošināšanai uzkrāto finanšu līdzekļu avotus, to izlietošanas mērķus un pārvaldīšanas kārtību. Pēc nepilna gada valdība pieņēma Tūrisma fonda nolikumu jaunā redakcijā. Pamatojoties uz fonda nolikumu, Tūrisma attīstības valsts aģentūra izsludināja konkursu "Atbalsts tūrisma pakalpojumu un produktu īstenošanai" un izveidoja vērtēšanas komisiju. Tomēr fonds uz to liktās cerības neattaisnoja, jo vairāku gadu garumā gandrīz vai vienīgais ienākumu avots bija līdzekļi 10 % apmērā no TAVA ieņēmumiem par sniegtajiem maksas pakalpojumiem, kā rezultātā 2010. gadā Tūrisma fonds, pamatojoties uz pieņemtajiem grozījumiem *Tūrisma likumā* (10.12.2009.), savu darbību izbeidza.

Tūrisma nozare kopā ar VARAM un vēlāk EM regulāri un ar mainīgām sekmēm ir cīnījusies par pievienotās vērtības nodokļa likmes samazināšanu tūristu mītņu pakalpojumiem. Grozījumi likumā *Par pievienotās vērtības nodokli*, kas tika pieņemti pēc VARAM atkārtota ierosinājuma un stājās spēkā 2003. gada 1. janvārī, tūristu mītņu sniegtajiem pakalpojumiem noteica diferencēto PVN likmi 9 % apmērā, kas nodrošināja uzņēmumu konkurētspēju ar kaimiņvalstīm, piedāvājot lētākus pakalpojumus gala pircējam. Nākamie grozījumi likumā kopš 2004. gada 1. maija noteica 5 % PVN likmi. Finanšu krīzes ietekmē 2008. gada nogalē Saeima nolēma PVN likmi viesu izmitināšanas pakalpojumiem viesu izmitināšanas mītnēs paaugstināt no 5 % uz 21 %, kas būtiski pazemināja Latvijas tūrisma mītņu konkurētspēju. Kopš 2010. gada izmitināšanas pakalpojumiem tūristu mītnēs piemēro samazināto PVN likmi – 12 %.

Politiķiem nespējot vienoties par atbildīgo ministriju, ilgstošs bija tūrisma attīstības veicināšanai nozīmīgais kūrortu jautājums, līdz beidzot tika pieņemti grozījumi *Tūrisma likumā* (14.06.2012.), kas noteica terminus "kūrorts", "kūrorta ārstniecības iestāde", "dabas dziednieciskie resursi" un "veselības tūrisms", kā arī kūrorta statusa piešķiršanas nosacījumus un apstākļus, kādiem iestājoties, statusu anulē. Pamatojoties uz likumā noteikto deleģējumu, Ministru kabinets 18.12.2012. pieņēma noteikumus Nr. 905 "Kūrorta statusa piešķiršanas un anulēšanas kārtība" (kūrorta statuss ir piešķirts Jūrmalas pilsētas teritoriju daļai 2013. gadā un Liepājas pilsētas teritorijas daļai 2015. gadā).

2018. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi *Tūrisma likumā*. Tie bija pamatoti ar ES direktīvas – "Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2015/2302 (2015. gada 25. novembris) par kompleksiem ceļojumiem un saistītiem ceļojumu pakalpojumiem, ar ko groza Regulu (EK) Nr. 2006/2004 un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2011/83/ES un atceļ Padomes Direktīvu 90/314/EEK" – transponēšanu Latvijas Republikas normatīvajos aktos. Grozījumu mērķis bija izveidot stingrāku uzraudzības regulējumu attiecībā uz tūrisma aģentiem un operatoriem, kā arī nodrošināt ceļotājiem maksimālu aizsardzību tūrisma operatora maksātnespējas gadījumā.

Uzraudzības funkcijas par komplekso un saistīto tūrisma pakalpojumu jomu no 2018. gada 1. jūlija no Ekonomikas ministrijas pārņēma Patērētāju tiesību aizsardzības centrs. EM TATO datubāze tika uzturēta līdz 2019. gada 30. jūnijam.

Normatīvo aktu izstrādes procesa sarežģītību ļoti labi raksturo vairākus gadus ilgusī tūristu gidu sertificēšanas noteikumu izstrāde. 2008. gada 20. novembrī tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 943 "Tūristu gida sertificēšanas un pakalpojumu sniegšanas kārtība". Pirms noteikumu izstrādes uzsākšanas EM bija pasūtījusi pētījumu, lai iepazītos ar gidu darbību dažādās valstīs, primāri – ES dalībvalstīs. Noteikumu projekts tapa ministrijas izveidotā darba grupā aptuveni pusotra gada laikā, saskaroties ļoti dažādiem, bieži vien pretējiem viedokļiem gan abu Latvijas gidu asociāciju (Latvijas Tūrisma gidu asociācija un Latvijas Profesionālo gidu asociācija; par asociācijām skat. 2.4 apakšnodaļu), gan divu dažādu Izglītības un zinātnes ministrijas departamentu starpā. Smags bija arī tiesību akta saskaņošanas process, jo šie Latvijā bija pirmie MK noteikumi, kas jāpieņem pēc ES direktīvas – Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2006/123/EK (2006. gada 12. decembris) par pakalpojumiem iekšējā tirgū – spēkā stāšanās. Bija jāņem vērā arī vairāki Latvijas un ES normatīvi citās jomās, piemēram, atbilstības novērtēšanas un izglītības jomā, tostarp par reglamentētajām

profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu. Saskaņošanas procesā pat Tieslietu ministrijai nebija viegli juridiski pareizi noformulēt nepieciešamo. Tūristu gidu sertificēšanai bija nepieciešama normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā akreditēta atbilstības novērtēšanas institūcija, bet abas gidu asociācijas diemžēl nevarēja atrast kopīgu valodu, lai tādu izveidotu un izietu akreditāciju. EM uzrunāja visas tajā laikā Latvijā strādājošās institūcijas (personāla atbilstības novērtēšanas jomā). Viena bija ieinteresēta, bet sākās finanšu krīze, un ieguldīt naudu un darbu tā vairs nevēlējās. 2010. gada sākumā MK noteikumi ar grozījumiem likumā *Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu* zaudēja spēku. Vēlāk gidu asociācijas pārdomāja un cerēja panākt, ka Saeima atgriežas pie iepriekš nolemtā, bet tas neizdevās, un pēc kārtējiem grozījumiem *Tūrisma likumā* kompetentās institūcijas gidu darbības jomā ir vietējās pašvaldības.

2020. gadā par tūrisma nozares kārtību ir atbildīgi divi Ministru kabineta noteikumi – 2020. gada 9. jūnija noteikumi Nr. 360 "Epidemioloģiskās drošības pasākumi *Covid-19* infekcijas izplatības ierobežošanai" un 2020. gada 14. jūlija noteikumi Nr. 455 "*Covid-19* skarto tūrisma nozares saimnieciskās darbības veicēju atbalsta piešķiršanas kārtība", kas atbilstoši mainīgajai situācijai tiek bieži grozīti.

Politikas plānošanas dokumenti

"Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas vairākus gadus politikas plānošanas dokumentu izstrādes koordinācija un hierarhija valstī nebija noteikta. Politikas plānošana bieži vien bija atrauta no finanšu iespējām, tika izstrādātas nerealizējamas programmas un tādējādi neefektīvi tika izlietoti valsts budžeta resursi. Tika akceptētas politikas un likumdošanas iniciatīvas, kurām nebija atbilstoša finansējuma. Nepietiekami tika veikta politikas plānošanas dokumentu projektu sagaidāmās ietekmes izvērtēšana – gan sākotnējā, gan ieviešanas. Nebija skaidras un vienotas kārtības par politikas efektivitātes izvērtēšanu un atskaitīšanos par sasniegtajiem rezultātiem valdībai un sabiedrībai." (Jankovskis u.c., 2001)

Pirmo reizi politikas plānošanas kārtība izpildvaras līmenī tika noteikta 2000. gadā Ministru kabineta akceptētajā politikas plānošanas dokumentā – "Politikas plānošanas pamatnostādnes", kas tika izstrādāts, balstoties uz Vidēja termiņa budžeta plānošanas metodoloģijas pamatnostādnēm un Valsts pārvaldes reformas stratēģiju 2001.–2006. gadam, un vēlāk tika tiesiski nostiprināts Ministru kabineta kārtības rullī.

Pirms augstāk minēto dokumentu pieņemšanas spēkā bija MK iekšējās kārtības un darbības noteikumi un MK noteikumi Nacionālo programmu izstrādes un īstenošanas kārtība (1995), saskaņā ar kuriem tika izstrādāta un ieviesta Latvijas Tūrisma attīstības nacionālā programma 2001.–2010. gadam. Minētie MK noteikumi zaudēja spēku 2002. gada jūnijā.

Attīstības plānošanas sistēmas likums (2008) nosaka attīstības plānošanas dokumentu veidus: politikas plānošanas dokumenti, institūciju vadības dokumenti un teritorijas attīstības plānošanas dokumenti.

Teritorijas attīstības plānošanas likums (2011) nosaka teritorijas attīstības plānošanas līmeņus un tajos izstrādājamos dokumentus, kā arī likums definē terminu "nacionālo interešu objekti".

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2030. gadam (Latvija 2030) ir hierarhiski visaugstākais nacionālā līmeņa ilgtermiņa attīstības plānošanas dokuments, kas pieņemts Saeimā 2010. gada 10. jūnijā. Stratēģija nosaka kultūras mantojuma potenciāla izmantošanu radošā tūrisma attīstībai gan pilsētās, gan lauku teritorijās. Būtiskas ir šādas prioritātes, kuras sekmē tūrisma nozares attīstību: platjoslas interneta un e-pakalpojumu pieejamība, gājēju ielas, veloceļu un zaļo ceļu infrastruktūras attīstība. Telpiskās attīstības perspektīvā Jūrmala tiek plānota kā vadošais Baltijas jūras reģiona kūrorts, darījumu tūrisma, aktīvās atpūtas un kultūras centrs, kas piesaistīs tūristu plūsmas no Lietuvas un Igaunijas, NVS, kā arī no Rietumeiropas un Skandināvijas valstīm. Latvija 2030 indikatori, kas tieši saistīti ar tūrisma nozari, ir sasniedzami līdz 2030. gadam:

- ārvalstu tūristu, kas uzturas četras un vairāk dienas, skaits (milj., gadā) >1,5;
- apkalpoto gaisa satiksmes pasažieru skaits lidostā "Rīga" (milj., gadā) >10;
- apkalpoto pasažieru skaits Rīgas Pasažieru ostā (tūkst., gadā) >1500.

Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam (apstiprināts Saeimā 02.07.2020.) nosaka attīstību turpmākajiem sešiem gadiem. Viens no rīcības virzieniem ietver tūrismu – "Kultūras, sporta un tūrisma pakalpojumu eksporta palielināšana, popularizējot Latvijas tēlu un veicinot kultūras un sporta pakalpojumu patērētāju un investīciju piesaisti".

Tūrisma politikas plānošanas dokumentu un īpaši svarīgu projektu vēsturiskā attīstība

Pirmais tūrisma nozares attīstības plānošanas dokuments ir 1997. gada 2. decembrī valdībā apstiprinātā Latvijas tūrisma attīstības koncepcija jeb pamatnostādnes pašreizējā izpratnē. MK akceptētajā Latvijas tūrisma attīstības koncepcijā bija izvirzīti šādi mērķi: noteikt tūrisma valsts politikas vispārējos ilglaicīgos mērķus un pamatprincipus, likt pamatus mehānismam valsts un pašvaldību iestāžu, sabiedrisko organizāciju un uzņēmēju saskaņotai rīcībai tūrisma attīstības interesēs, noteikt darāmos darbus nozarē līdz 2000. gadam. Tūrisma attīstības vīzija bija Latvija kā Eiropā un pasaulē pazīstams, viesmīlīgs, drošs un viegli sasniedzams ceļojumu galamērķis ar savdabīgu pozitīvu tēlu, kas balstās uz labi saglabātu un uzturētu dabas un kultūrvēsturisko

mantojumu. Pirmais tūrisma politikas plānošanas dokuments ietvēra ilgtspējīgas attīstības principu.

Valdības lēmums izstrādāt Latvijas tūrisma attīstības nacionālo programmu 2001.–2010. gadam, attiecīgs MK rīkojums un programmas akceptēšana valdībā jaunās tūkstošgades sākumā bija viens no vissvarīgākajiem valsts politikas veidošanas sasniegumiem.

Lai sekmīgi veiktu programmas izstrādi atbilstoši tiesību aktos noteiktajai kārtībai, ar VARAM rīkojumu tika izveidota Vadības komiteja, kuras priekšsēdētājs bija vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs Vladimirs Makarovs, priekšsēdētāja vietniece – valsts sekretāra padomniece Aira Andriksone. Komitejas sastāvā bija pārstāvji no ministrijām, pašvaldībām, Latvijas Tūrisma attīstības aģentūras un tūrisma nozares asociācijām. Programmas projekta pirmo un otro redakciju izstrādāja VARAM rīkotajā konkursā par programmas izstrādi uzvarējušās Vidzemes Augstskolas izveidota darba grupa. Trešo jeb gala redakciju sagatavoja VARAM ierēdņi sadarbībā ar Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūtu, kas jau iepriekš bija veicis vairākus programmas izstrādei nepieciešamos VARAM pasūtītos pētījumus, tostarp par programmas ekonomisko pamatojumu, kā arī LTAA un CSP.

Juris Smaļinskis, VARAM Tūrisma attīstības nodaļas vecākais referents: "Atceros, kā strādājām pie Latvijas Tūrisma attīstības nacionālās programmas 2001.–2010. gadam pēdējās redakcijas. Darbs pie šī politikas plānošanas dokumenta notika arī darbdienu vakaros un brīvdienās. Tad arī mums nodaļā radās sauklis "Nav jau variantu!", jo programma Ministru kabinetā bija jāiesniedz noteiktā termiņā.

Viena no jaukākajām atmiņām ir par VARAM konkursu "Sējējs", kuru organizēja VARAM un Zemkopības ministrija un kur viena no nominācijām bija "Lauku tūrisms". Konkurss bija viena no retajām reizēm, kad varēja "izrauties" no Rīgas un apskatīt, kā tūrisma uzņēmumi strādā visā Latvijas teritorijā, iepazīt fantastiskus saimniekus un viņu radītos tūrisma produktus.

Vēlāk tika mainīts nolikums un nominācijas grupa "Lauku tūrisms" pārtapa par nominācijas grupu "Ekotūrisms"". (Smaļinskis, 2020)

Nacionālās programmas mērķis bija noteikt stratēģiskās attīstības virzienus konkurētspējīgas tūrisma nozares izveidei un attīstībai Latvijā, lai, piesaistot papildu tūristu plūsmu un palielinot ienākumus no tūrisma, veicinātu Latvijas tautsaimniecības attīstību un tautas labklājības pieaugumu. Šajā programmā tika arī noteiktas perspektīvās tūrisma teritorijas Latvijā. Programma zaudēja spēku ar MK 2005. gada 19. aprīļa lēmumu.

Nacionālā plānojuma saistošās daļas "Pārskats par valsts teritorijas izmantošanu" (2001) ietvaros sniegts tūrisma nozares vispārējās situācijas apskats, informācija par Latvijas tūrisma resursiem un infrastruktūru, kā arī analizēti nozares tālākie attīstības procesi un tendences. 2002. gadā tika pieņemta Nacionālā plānojuma saistošā daļa "Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes teritorija'' (2002).

Citi nacionālas nozīmes tūrisma politikas plānošanas dokumenti: Latvijas Tūrisma attīstības pamatnostādnes 2004.–2008. gadam (2004), Latvijas Tūrisma attīstības rīcības plāns 2005. gadam, Latvijas Tūrisma attīstības rīcības plāns 2006. gadam, Latvijas Tūrisma attīstības rīcības plāns 2007. gadam, Latvijas Tūrisma attīstības rīcības plāns 2008. gadam, Latvijas Tūrisma attīstības rīcības plāns 2009. gadam, Latvijas tūrisma attīstības pamatnostādnes 2009.–2015. gadam (projekts, 2008). Pamatnostādņu izstrādei Ekonomikas ministrija izveidoja darba grupu, kuras vadītāja bija valsts sekretāra vietniece Zaiga Liepiņa, vietniece – Ārējo ekonomisko attiecību un tirdzniecības politikas departamenta direktora vietniece Marina Paņkova. Pēc pamatnostādņu projekta izsludināšanas valsts sekretāru sanāksmē tūrisma nozare kritizēja darba grupas paveikto, tajā skaitā – par nozares neiesaistīšanu. Projekts tika izskatīts Ministru kabineta komitejā. Pamatnostādnes netika pieņemtas un turpmākos gadus tūrisma attīstība norisinājās bez noteiktas valsts politikas.

2014. gadā tika izstrādātas Latvijas tūrisma attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam. Tajās kā prioritāri attīstāmi izcelti šādi tūrisma veidi: darījumu un pasākumu tūrisms, veselības tūrisms, dabas tūrisms un kultūras tūrisms, radošās industrijas (kultūras mantojums, dizains, arhitektūra, muzeji, filmu industrija, mūzika u.c.).

2016. gadā tika veikts Latvijas tūrisma attīstības pamatnostādņu 2014.–2020. gadam īstenošanas starpposma novērtējums. Starpnovērtējumā tika izvirzīti pieci rīcības virzieni, kas jāņem vērā, turpinot attīstīt tūrisma politiku turpmākajā plānošanas perioda laikā:

1. Jaunu tūrisma produktu veidošana;
2. Tūrisma puduru jeb klasteru veidošana;
3. MICE un veselības tūrisms;
4. Vietējā tūrisma veicināšana reģionos;
5. Sadarbības ekonomikas ietekmes uz tūrisma industriju analīze.

2018. gadā Ekonomikas ministrija sadarbībā ar Veselības ministriju un nozari izstrādāja "Veselības aprūpes pakalpojumu eksporta attīstības plānu 2019.–2023. gadam", lai attīstītu veselības tūrismu un medicīnas eksportu.

2021. gada 16. februārī MK tika atbalstītas "Nacionālās industriālās politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam" (NIP 2021–2027). Pamatnostādnēs integrēta tūrisma nozares politika.

Lai īstenotu NIP 2021–2027 izvirzītos sasniedzamos tūrisma nozares attīstības mērķus un rezultatīvos rādītājus, kā NIP 5. pielikums tika izstrādāts Tūrisma politikas

attīstības plāna 2021.–2027. gadam projekts, izveidojot četras tūrisma nozares un citu iesaistīto pušu reģionālās un sešas tematiskās fokusgrupas. Papildu tam tika veikti divi pētījumi: "Latvijas tūrisma piedāvājuma attīstības rīcības plāna izstrāde programmas "Interreg Europe" projekta *BRANDTour* ietvaros un "Esošo atbalsta instrumentu situācijas analīze un konceptuālu priekšlikumu izstrāde tūrisma nozares politikas pilnveidošanai". Attīstības plāna projekta sākotnējā redakcija tika apspriesta TSP TK sēdē 2019. gada 10. oktobrī. 2020. gada vasarā projekts tika papildus apspriests EM organizētās atsevišķās sanāksmēs ar TSP TK pārstāvētajām tūrisma asociācijām.

Projekts nosaka šādus tūrisma prioritāros veidus (ar akcentu eksporta virzienā): darījuma tūrisms, veselības tūrisms, kultūras tūrisms, dabas tūrisms. Paredzams, ka pēc jaunā LTKP nolikuma (MK noteikumu) stāšanās spēkā un LTKP personālsastāva pārapstiprināšanas ar ekonomikas ministra rīkojumu Tūrisma politikas attīstības plāna 2021.–2027. gadam projekts tiks izskatīts LTKP un pēc tam virzīts uz MK.

Citi nozīmīgi tūrisma nozares stratēģiskie dokumenti:

- "Ekotūrisma attīstības plāns Kurzemes Rietumu piekrastei" (integrētais piekrastes projekts) sadarbībā ar Somijas valdību (1998–1999);
- Latvijas tūrisma mārketinga stratēģija 2010.–2015. gadam (2010);
- Latvijas Tūrisma mārketinga ārējo komunikāciju stratēģija 2011.–2013. gadam (2010);
- Latvijas Tūrisma mārketinga stratēģija 2018.–2023. gadam (2018);
- Ekotūrisma attīstības stratēģija 2019.–2023. gadam pārrobežu teritorijām (2019).

Laika gaitā atbilstoši normatīvo aktu prasībām ir bijušas izstrādātas gan VARAM un EM, gan arī padotības institūcijas stratēģijas, piemēram, "Tūrisma attīstības valsts aģentūras darbības un attīstības vidēja termiņa stratēģija 2004.–2006. gadam" un "Tūrisma attīstības valsts aģentūras darbības stratēģija 2007.–2009. gadam".

Kopumā tūrisma politikas plānošanas sistēmu Latvijā pēc neatkarības atgūšanas var vērtēt kā stratēģisku, integrētu, vērstu uz ilgtspējību, pēctecīgu un gandrīz pilnībā atbilstošu attiecīgā laika posma izpratnei par valsts pārvaldi un tās darbību politikas noteikšanā, tiesību normām un piešķirtajam valsts finansējumam. Gandrīz 30 gadu laikā ir izstrādāti pieci tūrisma nozarē vidēja termiņa plānošanas dokumenti, kas uzskatāms par optimālu. Tomēr diskutējams ir jautājums par apjomu, kādā plānotās idejas un darbības šo gadu laikā ir tikušas īstenotas.

Tajā pašā laikā šo sistēmu, kas nav pietiekami vienota un starpsektoriāli koordinēta, joprojām var arī vērtēt kā vairāk vērstu uz atsevišķu pasākumu izpildi, nevis valdības vienotu un mērķtiecīgu, uz rezultātu orientētu darbību atspoguļošanu.

Starpnozaru jautājumi tūrisma jomā tiek risināti vāji, piemēram, gandrīz visu laiku pastāvējušās pretrunas starp tūrisma valsts politiku un imigrācijas valsts politiku. To apgrūtina arī tas, ka ministriju un pašvaldību politiskā vadība ir dažādu politisko partiju ietekmē.

Lai arī laika gaitā ir uzlabojusies gan privātā un nevalstiskā sektora, gan pašvaldību un plānošanas reģionu iesaistīšana tūrisma valsts politikas procesā, visu iesaistīto pušu sadarbība un sadarbības koordinācija nav pietiekama un sistemātiska, sociālais dialogs un sabiedrības informēšana nav pietiekami izvērsta.

Kopš Latvijas neatkarības atgūšanas valstī visu laiku ir notikušas un joprojām turpinās reformas visdažādākajās jomās, kas ietekmē arī tūrisma nozari. Vienlaikus mainās arī ES politika, atbildīgie ģenerāldirektorāti, notiek reformas.

Valdības loma no sākotnēji ļoti aktīvi iecerētās periodiski mainījās virzienā uz aktīvāku vai pasīvāku. Līdz šim esošās tūrisma valsts politikas galvenais trūkums ir nepietiekams valsts budžeta finansējums politikas (pat valdības deklarācijās noteiktu konkrētu pasākumu) īstenošanai.

Latvijas tūrisma valsts politikā joprojām samērā vāji ir iezīmēta tūrisma attīstības vīzija un filozofija. Politika pavisam nedaudz satur sociālo un telpisko dimensiju, tai ir nepietiekama pētnieciskā bāze un nav aizstāvju tūrisma lobiju starptautiskajā izpratnē.

Tūrisma pētniecības attīstība

Latvijas neatkarības atjaunošanas laikā tūrisma nozares pētniecības pamatus ir likusi Maija Rozīte, 1999. gadā publiski aizstāvot promocijas darbu "Pilsētas tūrisms, tā attīstība un telpiskās izpausmes Rīgā". Kopumā Latvijā izstrādāti un aizstāvēti promocijas darbi, kas skar tūrisma nozari, ir samērā daudz un par dažādām tēmām: A. Muškas disertācija "Tūrisma produkts un tā kvalitāte Latvijas reģionos" (2003), A. Zvaigznes disertācija "Riska vadība Latvijas lauku tūrisma uzņēmumos" (2005), I. Stūres disertācija "Kultūras mantojuma aizsardzība un attīstības plānošana" (2005), kas 2004. gadā tika izdota kā grāmata "Kultūras un dabas mantojuma aizsardzība un attīstības plānošana", P. Romānovs "Daudzkritēriju analīzes metožu pielietošana tūrisma informācijas sistēmas izstrādāšanā" (2006), M. Musajeva "Reģionālā tūrisma attīstība Azerbaidžānā" (2006), A. Ulme "Viesnīcu attīstības problēmas un to risinājumi" (2008), J. Dehtjare "Viesnīcu pakalpojumu tirgus attīstība Latvijā" (2008), D. Kaufmane "Sadarbības sistēmas tūrismā: Zemgales reģiona piemērs" (2011), Ē. Leitis "Ekotūrisms Latvijā: problēmas un risinājumi ilgtspējīgas tūrisma nozares pilnveidošanā" (2012), A. van der Steina "Latvijas kā tūrisma vietas mārketinga darbības efektivitāte" (2012), I. Bērziņa "Tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšana Latvijas nacionālo parku reģionos" (2012), A. Klepers "Tūrisma telpiskās struktūras Latvijā, to veidošanās, izpausmes un nozīme galamērķu virzībai tirgū" (2013), I. Medne "Patērētāju apmierinātība Latvijas tūrisma tirgū"

(2013), T. Grizāne "Kultūrvēsturisko parku publiskā vērtība un izmantošana Ziemeļvidzemes biosfēras rezervātā" (2013), Ē. Lingbērziņš "Tūrisma uzņēmuma vadīšana gala patērētāja kultūras atšķirību kontekstā" (2016), L. Jeroščeņkova "Kultūras mantojuma izmantošana lauku tūrisma attīstībā" (2016).

2018. gadā Saeimas Analītiskais dienests pēc Saeimas Prezidija un Frakciju padomes pieprasījuma izstrādāja sintēzes ziņojumu "Tūrisma attīstības veicināšana Latvijas reģionos" (autori Z. Avotniece, V. Valtenbergs, I. Beizītere, I. Grumolte-Lerhe), lai raksturotu reģionālā tūrisma attīstības iespējas Latvijā.

Nozīmīga tūrisma pētniecības daļa ir arī muzeju krājums. No 2016. gada 18. maija līdz 2017. gada 3. aprīlim Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā notika izstāde "Apceļo dzimto zemi! Latvijas tūrisma propaganda 1930. gados", kas bija veltīta Latvijai kā tūrisma pērlei (izstādes autores A. Ančupāne, I. Zvaigzne un izstādes māksliniece A. Augustinoviča). Šo izstādi apmeklēja aptuveni 25 tūkst. apmeklētāju.

2.3. Starptautiskā sadarbība

Starptautiskais tūrisms bez starptautiskas sadarbības nav iespējams. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas bija jāsāk veidot arī starptautiskā sadarbība, iekļaujoties vispirms Eiropas un nedaudz vēlāk jau visas pasaules tūrisma apritē. Ar konsultantu palīdzību bija jāapgūst ārvalstu pieredze par tūrisma politikas veidošanu un pārvaldību, nozīmīgu tūrisma resursu apsaimniekošanu, tūrisma produkta veidošanu un virzīšanu tirgū. Tikpat nozīmīga bija starpvaldību, starpresoru un starpinstitūciju bilaterālo un trilaterālo sadarbības līgumu sagatavošana un noslēgšana. Būtisku pienesumu deva vairāku Latvijas tūrisma nozares asociāciju kļūšana par Eiropas vai pasaules mēroga tūrisma nevalstisko organizāciju biedriem (vairāk skat. 2.4. apakšnodaļā). Tādējādi tūrisma un viesmīlības nozares privātajā sektorā tika ieviesta brīvajā pasaulē gadu desmitos uzkrātā pieredze. Radās iespējas uzzināt attīstības visjaunākās tendences un pakāpeniski pašiem kļūt par kvalificētiem viedokļu paudējiem, nozares interešu aizstāvjiem un nākotnes veidotājiem.

> *"No darba gaitām VARAM Reģionālās attīstības departamentā 1996.–1999. gadā prātā palikuši pirmie konsultanti no Īrijas un Lielbritānijas, kuru uzdevums bija veikt esošās situācijas novērtējumu un izstrādāt priekšlikumus gan reģionu līdzsvarotai attīstībai, gan arī tūrisma nozares attīstībai.*

Ārvalstu konsultantu vizītēm darba programma bija ļoti intensīva ar daudz dažādām sanāksmēm institūcijās Rīgā un reģionos. Man kā jaunai speciālistei tas pavēra vienreizēju iespēju īsā laika periodā tikties ar šo institūciju vadītājiem, speciālistiem un reizē arī apmeklēt labākos tūrisma objektus un uzņēmums. Prātā visspilgtāk palikusi sajūsma par neskarto dabu Latvijā un to, ka esam ļoti kompakta valsts teritorijas ziņā, lai varētu samērā centralizēti plānot" (Līviņa, 2020).

> *"Man kā trīs visvērtīgākās apmācības atmiņā ir palikušas Zviedrijas Vides aģentūras organizētās vairākdienu mācības VARAM vadošajiem darbiniekiem Zviedrijā pāris gadu garumā.*

Arī mēnesi garie Izraēlas Ārlietu ministrijas Starptautiskās sadarbības centra kursi Haifas Universitātē par tūrisma attīstību attīstības valstīs, kā arī Korejas Republikas Starptautiskās sadarbības aģentūras divu nedēļu kursi Seulā par tūrisma attīstības stratēģiju. Iegūtas tika ne tikai zināšanas un citu valstu labās pieredzes, bet arī draudzības – dažas no tām turpinās joprojām." (Andriksone, 2020)

Kopš 90. gadu sākuma Pasaules tūrisma organizācija un Eiropas Komisija regulāri sūtīja uz Latviju savus ekspertus, lai noskaidrotu situāciju un dotu padomus, kā Latvijas tūrismam straujāk integrēties starptautiskajā tūrisma apritē.

No 1993. līdz 1998. gadam ES PHARE programmas ietvaros Latvija saņēma apjomīgu tehnisko palīdzību tūrisma attīstībai. Programmas pirmā posma ietvaros par 455,8 tūkst. ekiju no 1993. līdz 1995. gadam tika realizēti projekti tādās jomās kā viesnīcu sektors (t.sk. viesnīcu klasifikācijas sistēmas izstrāde), tūrisma statistika, apmācības (t.sk. nacionālā apmācības plāna izstrāde), informatīvo materiālu izdošana, NTO organizatoriski tiesiskā struktūra un materiāltehniskais nodrošinājums, Latvijas dalības nodrošināšana ar savu stendu vairākos starptautiskos tūrisma gadatirgos u.c.

1996.–1998. gadā palīdzības sniegšana koncentrējās uz tādām aktivitātēm kā privatizācijas procesa veicināšana tūrisma un īpaši viesnīcu sektorā, Latvijas tūrisma politikas attīstība, personāla apmācība, tūrisma produkta attīstība (t.sk. projekts "*Via Baltica* maģistrāles attīstība", tūrisma informācijas centru veidošana un tehniskais nodrošinājums), un tām tika izlietoti 545,5 tūkst. ekiju.

Pēc EK ekspertu novērtējuma tūrisma ieguldījums Latvijas iekšzemes kopproduktā 1997. gadā pārsniedza 5 % un tūrisma nozare deva apmēram 30 milj. latu (42,69 milj. eiro) valsts budžetā nodokļu ieņēmumu veidā. Tūristu apkalpošanā tieši vai netieši bija nodarbināti apmēram 60 tūkst. cilvēku.

Apjomīga Pasaules Bankas projekta ietvaros tika izstrādāts Ekotūrisma attīstības plāns Kurzemes rietumu piekrastei. Nozīmīgu atbalstu tūrisma attīstībai deva arī Eiropas Padome tās sadarbības un palīdzības programmā ar Austrumu un Centrālās Eiropas valstīm, piemēram, projekta "Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta ilgtspējīga tūrisma attīstība un bioloģiskās daudzveidības aizsardzība" īstenošanas rezultātā tapa pirmais politikas plānošanas dokuments tūrisma attīstībai īpaši aizsargājamā dabas teritorijā.

Vērā ņemamu ieguldījumu sniedza vairākas ārvalstis (piemēram, Dienvidkoreja, Izraēla, Kanāda, Kipra, Lielbritānija, Zviedrija), īstenojot dažādus nelielus projektus, nodrošinot valsts pārvaldē tūrisma jomā strādājošo darbinieku apmācības, kā arī finansiāli atbalstot dalību starptautiskos pasākumos. Kā piemēru var minēt ASV, kas pilnībā nodrošināja dalību 1. Starptautiskajā tūrisma infrastruktūras konferencē *ITIC '99* Atēnās, Grieķijā, dodot iespēju Latvijai pirmo reizi prezentēt investīciju piesaistes projektus.

Latvijas tūrisms pakāpeniski iekļāvās starptautiskajā tūrisma apritē. 1995. gadā MK apstiprināja noteikumus par starptautiskā tūrisma darbību licencēšanu Latvijas Republikā, 1996. gadā – noteikumus par viesnīcu, kūrortviesnīcu, moteļu, viesu māju licencēšanu un klasifikāciju, bet 1997. gadā noteica kārtību, kādā izplatāmas un izmantojamas kūrorta un tūrisma ceļazīmes, kas kalpoja par pamatu Latvijas Republikas ieceļošanas vīzas izsniegšanai.

Tūrisma pakalpojumu standartizācijas tehniskā komiteja laika periodā no 1999. līdz 2001. gadam izstrādāja un Latvijas Valsts standarts apstiprināja astoņus valsts standartus tūristu mītnēm, tūrisma informācijas sniedzējiem un piktogrammām atpūtas vietās.

1997. gadā VARAM ar LVAF atbalstu panāca Latvijas iesaistīšanos Eiropas kustībā "Zilais karogs" (*Blue Flag*), kas vēlāk kļuva starptautiska un apliecina pludmaļu, jahtu ostu un individuālu jahtu atbilstību augstiem kvalitātes standartiem, ietverot vides izglītības, bioloģiskās daudzveidības, ūdens kvalitātes, apsaimniekošanas un servisa, drošības, pārvaldības u.c. aspektus. Starptautiskā žūrija 2020. gadā Zilā karoga ekosertifikātu Latvijā piešķīra 13 peldvietām un vienai jahtu ostai. Nacionālajā līmenī novērtēšanu veic Ministru kabineta izveidota Peldvietu un jahtu ostu atbilstības novērtējuma komisija, tās sekretariāta funkcijas pilda VARAM.

1999. gadā Latvija bija izpildījusi nepieciešamos kritērijus un kļuva par Šengenas zonas dalībvalsti (patlaban Šengenas zonā ietilpst 22 ES dalībvalstis un asociētās valstis – Islande, Lihtenšteina, Norvēģija un Šveice), iegūtā bezvīzu režīma rezultātā tūristu plūsma starp Eiropas, īpaši Baltijas jūras reģiona valstīm un Latviju sāka pieaugt. Latvija ar ārvalstīm slēdza gan divpusējus līgumus par vīzu prasību atcelšanu (piemēram, ar ASV 2008. gadā), gan arī vienpusējā kārtībā noteica bezvīzu ieceļošanu (piemēram, Austrālijas, Jaunzēlandes un Kanādas pilsoņiem no 2003. gada).

Sākot ar 2000. gadu, kad Latvijas paviljonā pasaules izstādē "EXPO 2000" Hannoverē, Vācijā, Vides dienu ietvaros tika sniegta multimediāla prezentācija "Dabas tūrisma iespējas Latvijā", Latvijas tūrisms ir radis vietu arī šajā pasaulē nozīmīgajā starptautiskajā izstādē, kas galvenokārt vērsta uz valstu tēla un sasniegumu popularizēšanu.

Īpaši varētu atzīmēt Latvijas dalību "EXPO 2010" Šanhajā, Ķīnas Tautas Republikā. Latvijas paviljons ar *Aerodium* vertikālo vēja tuneli izpelnījās ļoti plašu izstādes apmeklētāju un pasaules masu mediju uzmanību un tika atzīts par vienu no populārākajiem. Latvijas Nacionālās dienas ietvaros valsts augstāko amatpersonu klātbūtnē par tūrisma iespējām Latvijā tika sniegta vēl papildu informācija.

2008. gadā Latvija pievienojās starptautiskajai tūrisma ekosertifikācijas sistēmai "Zaļā atslēga" (*Green Key*), kurā tiek vērtētas viesnīcas un hosteļi, kempingi un atpūtas parki, konferenču centri, restorāni. Latvijā "Zaļās atslēgas" ekosertifikātu starptautiskā žūrija līdz šim ir piešķīrusi četrām viesnīcām un vienam kempingam. Nacionālā žūrija darbojas pēc starptautiskā Vides izglītības fonda (*Foundation for Environmental Education – FEE*) iekšējā reglamenta. Žūrijā ir iekļauti pārstāvji no VARAM, Latvijas Viesnīcu un restorānu asociācijas un Vides izglītības fonda, sekretariāta funkcijas pilda VIF.

2011. gadā LVRA pievienojās ar HOTREC patronāžu 2009. gadā izveidotajai viesnīcu zvaigžņu apvienībai "Hotelstars Union", kas nodrošina viesnīcu klasifikāciju

saskaņā ar vienotiem kritērijiem un procedūrām visās apvienības dalībvalstīs. Kopš tā laika LVRA dibinātais uzņēmums – normatīvajos aktos noteiktā kārtībā akreditēta atbilstības novērtēšanas institūcija SIA "Viesnīcu un restorānu centrs" – viesnīcu sertificēšanu Latvijā veic atbilstoši HSU kritērijiem.

Iepriekš minētie normatīvie akti un nacionālie standarti, iegūtie starptautiskie sertifikāti un bezvīzu režīms ar lielāko daļu Eiropas valstu būtiski uzlaboja starptautiskā tūrisma attīstību, kas ārvalstu tūristos un tūrisma uzņēmumos radīja jau zināmu uzticamību Latvijai kā tūrisma galamērķim.

Drīz pēc neatkarības atgūšanas tika uzsākts starpvaldību un starpresoru nolīgumu sagatavošanas, noslēgšanas un ratificēšanas process par sadarbību tūrisma jomā. Pirmo starpvaldību nolīgumu noslēdza 1994. gadā Stambulā ar Turcijas Republikas valdību, savukārt Latvijā pirmo starpvaldību nolīgumu parakstīja 1997. gadā ar Ēģiptes Arābu republikas valdību (skat. 29. attēlu).

29. attēls. **Latvijas Republikas valdības un Ēģiptes Arābu Republikas valdības nolīguma par sadarbību tūrisma jomā parakstīšana VARAM 1997. gada 11. augustā. Centrā vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs Anatolijs Gorbunovs, aiz viņa un pa labi ministra palīgs Aigars Krūms, Reģionālās attīstības departamenta direktora vietniece tūrisma jautājumos Aira Andriksone, Latvijas Tūrisma konsultatīvās padomes priekšsēdētāja Gundega Zeltiņa** (foto no A. Andriksones privātā arhīva)

Starpvaldību nolīgumu noslēgšanas procesu ietekmēja diplomātiskās attiecības, politiskās prakses, ekonomiskās intereses un arī tūrisma attīstības tendences. Līgumu noslēgšanu galvenokārt iniciēja otras puses ar vēlmi pievilināt Latvijas tūristus saviem galamērķiem. Savukārt Latvija bija ieinteresēta piesaistīt tūristus no saviem galvenajiem mērķa tirgiem – Baltijas un Skandināvijas valstīm, Krievijas un Vācijas. Skandināvijas valstis un Vācija šādu līgumu noslēgšanu nepraktizēja. Līgums ar Krievijas Federācijas valdību tika parakstīts divas reizes, lai gan abas puses bija ieinteresētas, bet tas netika ratificēts, un tikai trešajā piegājienā 2010. gadā līgums tika parakstīts, ratificēts un stājās spēkā. Iniciatīvu sadarbībai ar tuvākajiem kaimiņiem – Igauniju un Lietuvu – izrādīja Latvija.

Starpvaldību nolīgumu īstenošanai bieži vien uz reciprocitātes principa pamata izveidoja Apvienotās tūrisma komitejas. Tādos gadījumos Ministru kabinets izdeva rīkojumu par LR pārstāvju grupu attiecīgajā ATK. Piemēram, MK 17.09.2003. rīkojums Nr. 599 "Par Latvijas Republikas pārstāvju grupu Apvienotajā tūrisma komitejā Latvijas Republikas valdības, Igaunijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības nolīguma par sadarbību tūrisma jomā īstenošanai", kurā ir rakstīts: "Pārstāvju grupas vadītāja un komitejas līdzpriekšsēdētāja A. Andriksone – Ekonomikas ministrijas Tūrisma departamenta direktore" (likumi.lv skatījums 2021. gada 1. martā parāda, ka rīkojums ir spēkā esošs, kaut gan daļa no rīkojumā minētām institūcijām un amatiem vairs realitātē nepastāv).

Ja līgumi neparedz ATK izveidi, tad tūrisma jautājumus parasti izskata starpvaldību komiteju sēdēs vai valsts augstāko amatpersonu vizīšu ietvaros. Sadarbība tūrismā ir iekļauta arī ekonomiskās vai multisektorālās sadarbības līgumos jau neatkarības atgūšanas sākumposmā, un arī patlaban tūrisma jautājumus izskata starpvaldību komisiju vai apvienoto komiteju sēžu ietvaros.

1990. gadā tika noslēgts LR valdības sadarbības līgums ar Overeiselas (*Overijssel*) provinci Nīderlandē. Kad 90. gadu vidū Overeiselas province piedāvāja VARAM iesaistīties konkrētās sadarbības aktivitātēs, ministrija to deleģēja Kurzemes reģionam. Turpmākajos gados, piesaistot arī Baltijas jūras piekrastes attīstības aģentūru, Kurzemes Tūrisma asociāciju un reģiona tūrisma uzņēmējus, izvērsās aktīva sadarbība ar Nīderlandi, tika īstenoti vairāki reģiona tūrisma attīstībai nozīmīgi projekti, piemēram, izstrādāts Kurzemes tūrisma attīstības plāns 2002.–2012. gadam un Abavas tūrisma attīstības plāns, radīts jauns gastronomiskā tūrisma produkts (*INTERREG III C "Hansa Passage"* apakšprojekts), izveidota Kurzemes Tūrisma asociācijas mājas lapa un Kurzemes tūrisma logo. Savukārt, īstenojot 1996. gadā parakstīto LR valdības un Flandrijas valdības sadarbības līgumu, Latvijas un Flandrijas valdības sadarbības programmas ietvaros tika izstrādāta Kurzemes reģiona tūrisma attīstības programma 2003.–2005. gadam.

Latvija ir noslēgusi arī vairākus starpresoru līgumus par sadarbību tūrisma jomā. Pirmais no tiem tika parakstīts 2001. gadā Rīgā starp Latvijas Republikas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju un Čehijas Republikas Reģionālās attīstības ministriju, un turpmākajos gados notika regulāras abu pušu tikšanās. Tāpat ir noslēgti vairāki sadarbības līgumi starp Latvijas un ārvalstu nacionālajām tūrisma organizācijām. Sarakstu ar noslēgtajiem līgumiem skatīt 3. pielikumā nodaļas beigās.

Sadarbība Baltijas valstu starpā

Sadarbības veicināšanai 1993. gada 20. jūlijā tika parakstīta Baltijas valstu Nacionālo tūrisma organizāciju deklarācija par Baltijas valstu tūrisma organizācijas (TOBS – *Tourism Organization of Baltic States*) dibināšanu. Tajā pašā gadā TOBS kļuva par Pasaules tūrisma organizācijas piesaistīto biedru. Tas deva iespēju saņemt aktuālo informāciju, ieteikumus un metodikas, statistikas datus un to analīzi, apgūt citu valstu pieredzi u.tml., kā arī piedalīties reģionālajos semināros un PTO Ģenerālās asamblejas sesijās.

1997. gada 7. februārī TOBS ietvaros Latvijas, Lietuvas un Igaunijas NTO noslēdza līgumu par sadarbību tūrisma mārketinga jomā. Tika arī parakstīts un īstenots līgums par sadarbību ar Ziemeļreinas–Vestfāles federālo zemi (Vācija) par Baltijas tūrisma informācijas centra Husumā darbības nodrošināšanu. TOBS nodrošināja arī Baltijas tūrisma informācijas centra darbu Helsinkos un dalību starptautiskajā tūrisma izstādē *American Travel Market* (Orlando, ASV).

1997. gada 4.–6. jūlijā Latvijā, atpūtas bāzē "Baiļi" notika XXV Baltijas valstu aktīvā tūrisma salidojums, kura atklāšanā piedalījās Valsts prezidents Guntis Ulmanis.

2000. gadā Latvijas, Lietuvas un Igaunijas NTO, un Latvijas Tūrisma informācijas centrs Minsterē, kuru pamatā finansēja Latviešu Centrs Minsterē, noslēdza līgumu par sadarbību tūrisma jomā un izveidoja Baltijas valstu Tūrisma informācijas centru, kas trīs gadus vēlāk pārcēlās uz Berlīni (*Baltikum Tourismus Zentrale Berlin – BTZ*).

Anda Šilde, Baltijas valstu Tūrisma informācijas centra Vācijā vadītāja, atceras:

"Kad 1999. gadā Latviešu Centrā Minsterē vēra durvis Baltijas tūrisma informācijas centrs, Igaunija, Lietuva un Latvija pavisam nesen bija izcīnījušas savu neatkarību. Vācijā tajos laikos "Lettland" jauca ar "Lappland", lapu zemi Somijas ziemeļos, bet "Baltiju" ar "Balkāniem". Izaicinājums izglītot "veco" Eiropu bija milzīgs.

Iedrošināt tūristus no Vācijas ceļot uz "Austrumiem" aiz bijušā "Dzelzs aizkara" nozīmēja pilnībā pavērst skatu uz svešu pasauli un "nezināmu brīnumzemi".

Tas bija brīnišķīgs uzdevums! Veidoju tūrisma informāciju atbilstoši vācu tūristu domāšanai, apkopojot tos ikgadējā Baltijas brošūrā un mājas lapā. Vācu žurnālisti ar neviltotu interesi piedalījās manis rīkotajos preses braucienos pa Baltijas valstīm. Vācu mediju telpā un ceļvežos parādījās informatīvi raksti un kvalitatīvi bilžu materiāli par Baltijas valstīm kā interesantu tūrisma galamērķi. Baltijas valstis bija atgriezušās Eiropas kartē! [..] Bija jāsaprot vācu tūristu specifika. Kā mudināt, pārliecināt, iedrošināt tūristus no Vācijas ceļot uz jaunu reģionu Eiropā? [..] Iesākumā visās trīs valstīs bija jāveic mērķtiecīgs darbs, attīstot tūrisma infrastruktūru, izstrādājot produktus un pārliecinot, ka Baltijas valsts ir drošs ceļojuma mērķis. [..] 2003. gada rudenī centrs pārcēlās uz Berlīni, bet 2008. gadā nodevu grožus nākamajam vadītājam – vācietim. Labs darbiņš padarīts!" (Šilde, 2020)

Neraugoties uz Baltijas valstu Tūrisma informācijas centra vitāli svarīgo ieguldījumu, kā arī tūrisma nozares un Ārlietu ministrijas iebildumiem par Ekonomikas ministrijas plāniem centru likvidēt, 2011. gadā tas tika likvidēts.

""Ekonomikas ministrijas lēmums neatbalstīt tūrisma politikas ieviešanai izdalīto finanšu līdzekļu turpmāku piešķiršanu Baltijas Tūrisma centrāles turpmākās darbības nodrošināšanai radīs zaudējumus un raidīs sliktu signālu Latvijas tūrisma nozarē strādājošajiem uzņēmumiem un nozares pārstāvjiem, kas atzinīgi novērtējuši tās līdzšinējo darbību un neatbalsta slēgšanu. Iegūtais līdzekļu ietaupījums neatsvērtu tūrisma nozarei radītos zaudējumus," norāda Riekstiņš. Ārlietu ministrija uzskata, ka iespējams atrisināt jautājumu par Centrāles turpmākās funkcionēšanas finansējuma nodrošināšanu, vēršoties pie ieinteresētajām pusēm, tostarp pašvaldībām un nevalstiskā sektora." (Riekstiņš, 2009)

2001.–2003. gadā ar UNESCO finansiālu atbalstu un UNESCO Baltijas valstu nacionālo komisiju virsvadībā tika pabeigts darbs pie kopīga politikas plānošanas dokumenta – "Baltijas kultūras tūrisma politikas dokuments" (*Baltic Cultural Tourism Policy Paper*).

JOINT TOURISM COMMITTEE

POSITION PAPER ON THE DRAFT TREATY ESTABLISHING A CONSTITUTION FOR EUROPE

30. attēls. **Baltijas valstu Apvienotās tūrisma komitejas pozīcijas dokuments**

Pēc VARAM iniciatīvas sagatavotais un MK akceptētais Latvijas Republikas, Igaunijas Republikas un Lietuvas Republikas valdības nolīgums par sadarbību tūrisma jomā tika parakstīts 2002. gada 26. jūnijā Visagīnā, Lietuvā, Baltijas valstu premjerministru tikšanās ietvaros. Tā paša gada 16. oktobrī Rīgā notika sēde līguma īstenošanai izveidotās Apvienotās tūrisma komitejas darbības uzsākšanai. Pēc juridisko procedūru pabeigšanas ATK pirmā sēde notika 2003. gadā Viļņā. Tās laikā nodibināja Mārketinga grupu, kuras galvenais uzdevums bija veidot kopēju Baltijas tūrisma tēlu un atvērt Baltijas tūrisma informācijas biroju Berlīnē, un parakstīja pozīcijas dokumentu par tūrisma iekļaušanu ES Konstitucionālā līguma projektā (skat. 30. attēlu).

Apvienotā tūrisma komiteja saskaņā ar divgadīgu darba programmu (sākumposmā) vai galveno darbības virzienu noteikšanu nākamajiem diviem gadam (pēdējo gadu laikā) un ikgadējo rīcības plānu darbojas joprojām, pēc rotācijas principa satiekas reizi gadā. Nacionālo tūrisma organizāciju pārstāvji ik gadu tiekas trīs reizes.

31. attēls. **Baltijas Apvienotās tūrisma komitejas sanāksmes dalībnieki, 2017. gada 5. decembris, Tallina** (foto no LIAA Tūrisma departamenta arhīva)

Otrās tūkstošgades sākuma posmā Baltijas valstu atbildīgās ministrijas un NTO vairākas reizes sadarbojās ar Poliju kopīgu mārketinga aktivitāšu veikšanai galvenokārt ASV, piemēram, organizējot kontaktbiržas Ņujorkā un Sanfrancisko.

Lai strādātu ar ārvalstu tirgiem, īpaši tālajiem (ASV, Indiju, Ķīnu, Japānu, Koreju, Singapūru), Tūrisma attīstības valsts aģentūra 2006. gadā sāka rīkot tūrisma profesionāļu ikgadēju starptautisku forumu ar sākotnējo nosaukumu "Buy Latvia. Buy the Baltics", kopš 2010. gada – "Baltic Connecting" –, kura ietvaros notiek kontaktbiržas, diskusijas, iepazīšanās vizītes un ekskursijas. "Baltic Connecting" ir Baltijas valstu nozīmīgākais sadarbības projekts tūrisma veicināšanas jomā. Forumu organizē pēc rotācijas principa, piemēram, 2018. gadā tas notika Viļņā, 2019. gadā – Rīgā. Nākamais forums plānots 2021. gadā Tallinā, jo 2020. gadā starptautiskos ceļojumus, tostarp darījuma ceļojumus ļoti būtiski ietekmēja *Covid-19* pandēmija. Ideja rīkot šāda veida gadskārtēju tikšanos ar mērķi popularizēt Baltijas valstu tūrismu un sekmēt lietišķus kontaktus pieder Latvijai.

2007. gadā Baltijas valstu NTO pirmo reizi sarīkoja Baltijas tūrisma produktu popularizēšanas akciju "Baltijas ceļojumu maratons" (*Baltic Travel Marathon*), kas gadu vēlāk mainīja nosaukumu, kļūstot par ceļojumu spēli "Dižā Baltijas apceļošana" (*Great Baltic*) un turpinājās līdz 2011. gadam ar mērķi iepazīt tūrisma objektus gan savā, gan tuvākajās kaimiņvalstīs. Pirmajā gadā pēc īpašas atlases tika izvēlēti 12 apskates objekti katrā valstī. 2008. gadā "Baltijas ceļojumu maratonā" Latvijas puses ceļotāju skaits sasniedza 10 tūkstošus.

2012. gadā "Dižā Baltijas apceļošana" pārtapa par "EDEN Dižā Baltijas apceļošana", kas atšķirībā no iepriekšējiem gadiem popularizēja Eiropas izcilākos tūristu galamērķus Baltijas valstīs.

Starptautiskajā sadarbībā liela loma bijusi jau iepriekš minētajiem Latvijas tūrisma informācijas birojiem ārvalstīs un Baltijas tūrisma informācijas centram Berlīnē, to darbībai punktu pielika finanšu krīze.

2020. gadā Latvijas tūrisma intereses ārvalstīs un sadarbību ar tām koordinē un nodrošina 17 LIAA pārstāvniecības.

Savu ieguldījumu tūrisma attīstībā ir devuši arī Baltijas valstu parlamenti. Pirmo reizi uzmanību tūrisma jautājumiem pievērsa Baltijas asamblejas 16. sesija, kas notika 2000. gadā Tartu, Igaunijā. Vienai no Baltijas asamblejas plenārsēdēm tēma bija "Baltijas sadarbības nostiprināšana ceļā uz Eiropas Savienību: tūrisms starp Igauniju, Latviju un Lietuvu". Baltijas asambleja pieņēma divas rezolūcijas – "Par tūrisma attīstību Baltijas valstīs" un "Par jaunatnes tūrisma attīstību Baltijas valstīs un Baltijas jūras reģionā". 2001. gadā Baltijas asambleja pieņēma vēl vienu rezolūciju – "Par jūras tūrisma attīstību Baltijas valstīs". 2020. gadā Baltijas asambleja ir strādājusi pie *Covid-19* pandēmijas krīzes vadības.

2004. gads, kad Latvija kļuva par ES dalībvalsti, bija īpaši nozīmīgs pagrieziena punkts starptautiskā tūrisma attīstībā Latvijā. Latvijas pārstāvis (A. Andriksone, Tūrisma departamenta direktore Ekonomikas ministrijā) pilnvērtīgi iesaistījās ar Eiropas Padomes lēmumu (1986. gada 22. decembris) par konsultāciju un sadarbības procedūras izveidi tūrismā (86/664/EEK) Eiropas Komisijas pārziņā izveidotās Padomdevēja komitejas tūrisma jomā darbā (līdz tam Latvijai bija novērotāja statuss), vēlāk arī EK Ilgtspējīga tūrisma darba grupā, kas sagatavoja priekšlikumus EK politikas dokumentam – Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un Sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai "Eiropa, tūristu apmeklētākā vieta pasaulē – jaunas Eiropas tūrisma nozares politiskās pamatnostādnes" (COM(2010) 352 galīgā redakcija).

Dalība starptautiskās tūrisma organizācijās

Kādā 1995. gada rudens vakarā Rīgā kopā sanāca vairāki tūrisma nozares vadošie darbinieki un nolēma uzsākt nepieciešamās darbības, lai varētu iestāties 1934. gadā Parīzē dibinātajā Starptautiskajā tūrisma un ceļojumu profesionāļu asociācijā (*International Association of Tourism and Travel Professionals*, saīsināti – *Skål International*). Trīs gadus vēlāk oficiālās procedūras bija izpildītas un Starptautiskās tūrisma biržas laikā Berlīnē (*ITB Berlin*) *Skål International* Rīgas klubu sirsnīgi sveica un uzņēma tūrisma nozares globālajā asociācijā (skat. 32. attēlu), par kuras biedriem var kļūt tūrisma un viesmīlības nozares, kā arī ar tām cieši saistīto nozaru tikai augstākā līmeņa vadītāji.

Gadu gaitā Rīgas klubs ir stiprinājis starptautisko draudzību un sadarbību tūrisma profesionāļu vidū.

32. attēls. **Rīgas kluba pārstāvji *Skål International* pasākumā ITB Berlīnē 1998. gadā. No kreisās: VARAM valsts sekretāra padomniece Aira Andriksone, Valsts tūrisma pārvaldes direktora vietniece Anda Rezgale, SIA "BT1" "Balttour" projekta kuratore Irēna Pumpa, SIA "Relaks tūre" direktors Hardijs Madzulis. No labās: SIA "Latvia Tours" direktore Gundega Zeltiņa, "Hotel de Rome" un "Konventa sēta" pārdošanas un mārketinga direktore Margarita Platace**
(foto no A. Andriksones personīgā arhīva)

Kopš 2002. gada 1. jūlija, kad Eiropas Ceļojumu komisijas Ģenerālā sanāksme pieņēma lēmumu par Latvijas uzņemšanu Eiropas Ceļojumu komisijā, Latvija NTO personā ir Eiropas Ceļojumu komisijas pilntiesīgs biedrs. *European Travel Commission* (dibināta 1948. gadā) ir asociācija, kas pārstāv Eiropas valstu nacionālās tūrisma organizācijas. Tā ir bezpeļņas organizācija, kuras misija ir popularizēt Eiropu kā tūrisma galamērķi trešajās valstīs un stiprināt ilgtspējīgu tūrisma attīstību Eiropā.

2002. gada 18. maijā laikraksts "Diena" raksta: "Latvija iestājas Eiropas Ceļojumu komisijā."

"No 1. jūlija arī Latvija būs starptautiskās tūrisma marketinga organizācijas – Eiropas Ceļojumu komisija – dalībvalsts, ceturtdien Varšavā nolēmusi ECK ģenerālā asambleja. ECK jau kopš 1948. gada tālajos tirgos – Amerikā, Japānā un Austrālijā – popularizē Eiropu kā tūrisma galamērķi. Iestājoties ECK, arī Latvija iegūs šādas iespējas, kas individuāli tai finansiāli nav pa spēkam. Latvija iegūs arī pieeju jaunākajai Eiropas valstu tūrisma informācijai un statistikai, pētījumiem un projektiem. Latvijas iestāšanās maksa ECK ir 5000 eiro, bet šā gada dalības maksa – 8500 eiro."

2020. gadā biedru naudas maksa Latvijai bija 20 222 EUR, un LIAA Tūrisma departamenta direktore I. Šīrava, pamatojoties uz rotācijas principu, ir kļuvusi par ECK valdes locekli uz diviem gadiem.

2003. gada 16. oktobrī Saeima pieņēma likumu *Par Pasaules tūrisma organizācijas statūtiem* (likums stājās spēkā 31. oktobrī), nosakot, ka statūtos paredzēto saistību izpildi koordinē Ekonomikas ministrija. Tikai dažas dienas vēlāk lēmumu par Latvijas uzņemšanu (finanšu nepietiekamības dēļ) ar 2005. gadu vienbalsīgi pieņēma PTO Ģenerālā asambleja Pekinā, Ķīnā. Vienlaikus un uzreiz PTO iestājās Lietuva.

EM Tūrisma departamenta direktore A. Andriksone atceras:

> *"Tā noteikti bija visemocionālākā diena visā mana civildienesta laikā. Neizmērojams gods un privilēģija uzrunāt vairāk nekā tūkstošgalvīgo PTO Ģenerālo asambleju ar valstu vadītājiem, ministriem, vēstniekiem un lūgt Latviju uzņemt par vislielākās starptautiskās tūrisma organizācijas dalībvalsti. Kad nosauca Latvijas un manu vārdu, pārņēma bezgalīgs, vārdos neaprakstāms lepnums par mūsu valsti. Saviļņojums bija tik liels, ka kamols kāpa kaklā. Man acu priekšā it kā parādījās pasaules karte ar baltu plankumu Latvijas vietā, kurā pēkšņi iezīmējās kontūra un parādījās krāsas.*

Man tā bija arī milzu atbildība – kļūt par Latvijas Republikas pastāvīgo pārstāvi Pasaules tūrisma organizācijā un aktīvi darboties tajā." (Andriksone, 2020)

Jau tajā pašā gadā Latvijai piedāvāja sarīkot PTO Eiropas reģiona, kurā ietilpst arī Krievija un vairākas t.s. Vidusāzijas valstis, konferenci par tūrisma komunikācijām TOURCOM. Tik augsta līmeņa konference ar PTO ģenerālsekretāra Frančesko Frandžiali

(*Francesco Frangialli*), daudzu valstu tūrisma ministru, diplomātu, augsta ranga valsts ierēdņu, starptautisko ekspertu un nozīmīgu pasaules plašsaziņas līdzekļu pārstāvju piedalīšanos Latvijā notika pirmo reizi. Vairākās sagatavošanas vizītēs ieradās augsta ranga PTO amatpersonas un tikās ar premjeru, ekonomikas un ārlietu ministru, kā arī vadošo ierēdniecību un tūrisma privātā sektora pārstāvjiem. Lēmumi tika pieņemti valdības līmenī, jo bija nepieciešams papildu finansējums, bija jāgarantē diplomātiskā aizsardzība un drošība. Konferences atklāšanā 2005. gada 12. oktobrī tās dalībniekus uzrunāja Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga.

> *"Savā runā prezidente atzīmēja ievērojamos Latvijas ekonomiskos rādītājus un to straujo izaugsmi. Viņa pauda cerību, ka efektīva Eiropas Savienības struktūrfondu un kohēzijas fondu izmantošana ļaus turpināt pozitīvās pārmaiņas mūsu valsts ekonomikā, mazinot sociālo un ekonomisko nevienlīdzību, sekmēs jauno tehnoloģiju pielietošanu un sniegs lielākas iespējas infrastruktūras uzlabošanai."*
>
> (president.lv, 2005)

2005. gadā pašā organizācijā sākās būtisku pārmaiņu process, un tā kļuva par ANO specializēto aģentūru – Apvienoto Nāciju Pasaules Tūrisma organizāciju (angliski *United Nations World Tourism Organization* – UNWTO).

ANPTO realizē lielus pētniecības projektus, vāc un analizē datus par dažādiem segmentiem un reģioniem. Šie rezultāti tiek regulāri apkopoti publikācijās un kalpo par vērtīgu un uzticamu informācijas avotu. Ar depozitārija bibliotēku programmas palīdzību ANPTO nodrošina piekļuvi uzkrātajām zināšanām un informācijai ikvienam interesentam. Programmā iesaistītās bibliotēkas saņem visas ANPTO publikācijas bez maksas. Vidzemes Augstskolas bibliotēka ir ANPTO depozītbibliotēka kopš 2003. gada. (Par bibliotēku, 2020)

Kopš 2005. gada Biznesa augstskolā *Turība* īstenotās tūrisma studiju programmas ir saņēmušas ANPTO *TedQual* akreditāciju. *TedQual* sertifikāts apliecina starptautiskajā mērogā atzītu izglītības un apmācību kvalitāti tūrisma un viesmīlības nozarē. Studiju programmu akreditācijas maksimālais termiņš ir četri gadi. *TedQual* akreditācija ir līdz 2022. gadam.

Septiņus gadus vēlāk, ņemot vērā pasaules finanšu krīzes radītās sekas, EM izvērtēja dalības ANPTO izdevumus un ieguvumus, kā rezultātā ierosināja valdībai izstāties no organizācijas. MK ierosinājumu akceptēja, un Saeima pieņēma likumu *Par Pasaules Tūrisma organizācijas statūtu denonsēšanu*. Latvija no organizācijas izstājās 2012. gada 22. decembrī. Lietuva darbību ANPTO joprojām turpina, sekmīgi izmantojot dalībvalstij dotās iespējas tūrisma attīstības sekmēšanai un dodot skaidru signālu visai pasaulei, ka tūrismam valstī ir ļoti nozīmīga vieta. Igaunija nav ANPTO biedrs.

Kopš 2016. gada Latvija ir Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD – angliski *Organisation for Economic Co-operation and Development*) dalībvalsts. Tūrisma jomā Latvija EM personā sadarbojas ar OECD Tūrisma komiteju un organizācijas struktūrvienību – Uzņēmējdarbības, SME, reģionu un pilsētu centru (*Centre for Entrepreneurship, SMEs, Regions and Cities*). Informācija par tūrisma nozari Latvijā tiek iekļauta OECD ikgadējā ziņojumā "OECD Tūrisma tendences un politikas" (*OECD Tourism Trends and Policies*).

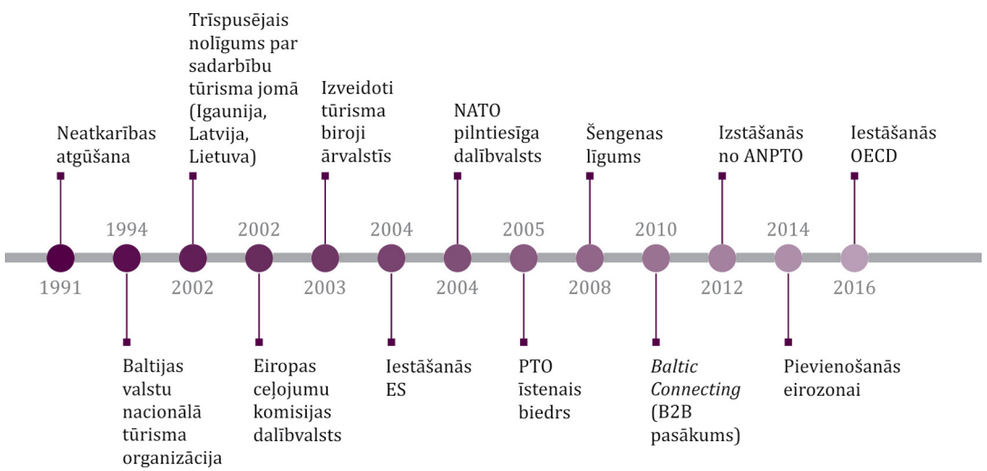

33. attēls. **Galvenie atskaites punkti tūrisma nozarei būtiskās starptautiskās norisēs** (Avots: autoru veidots attēls)

Sadarbība Baltijas jūras reģionā

VARAM, pārstāvot Latviju, iesaistījās Baltijas jūras reģiona valstu tūrisma sektora ilgtspējīgas attīstības stratēģijas (*Baltic 21 Tourism Sector*) izstrādē, kas tika pieņemta 1999. gadā. Tajā pašā gadā Rīgā notika konference "Ilgtspējīga tūrisma attīstība Baltijas jūras reģionā – *Baltic 21 Tourism* turpinājums", kurā pieņēma Rīgas deklarāciju un BJR tūrisma konceptu – "Blue Flags, Green Keys and Colourful Cultures".

2001. gadā tika izveidota *Baltic 21* Tūrisma uzdevumu vienība (*Baltic 21 Tourism Task Force – Baltic 21 TOUTF*), par kuras galveno uzdevumu noteica ieviest 1999. gadā pieņemto *Baltic 21* tūrisma sektora ilgtspējīgas attīstības stratēģiju Baltijas jūras reģiona valstīs. *Baltic 21 TOUTF* veidoja BJR valstu nacionālo tūrisma administrāciju (Latvijas

gadījumā – VARAM) un reģiona dažādu organizāciju pārstāvji. *Baltic 21 TOUTF* vadošo pušu lomu uzņēmās Vācija un Zviedrija. Ar Vācijas Vides aģentūras finansiālu atbalstu Ziemeļeiropas tūrisma un rekreācijas pētniecības institūta (*Institute for Tourism and Recreational Research in Northern Europe*) vadībā tika izstrādāti Indikatori ilgtspējīga tūrisma attīstībai Baltijas jūras reģionā (Indicators of the Development of Sustainable Tourism in the Baltic Sea Region, 2002).

Līdz Baltijas Ministru padomes reformai 2005. gadā sākotnēji VARAM, bet vēlāk EM pārstāvis darbojās šīs padomes amatpersonu Tūrisma komitejā.

VARAM pārstāvēja Latviju arī HELCOM (Baltijas jūras Vides aizsardzības komisija) darbā, kur tika veikta rekomendāciju 21/33 "Ilgtspējīgs un videi draudzīgs tūrisms Baltijas jūras reģiona piekrastes zonās" ievērošanas novērtēšana.

2020. gadā VARAM iniciēja jaunu HELCOM vadlīniju ilgtspējīgam un videi draudzīgam tūrismam Baltijas jūras reģiona piekrastes zonās projekta izstrādi.

Vērā ņemama loma tūrisma attīstībā BJR bija Baltijas Tūrisma komisijai (*Baltic Tourism Commission* – BTC). BTC funkcionēja kā tipiska galamērķa mārketinga organizācija. BTC bija arī *Baltic Travel Mart* organizators, kas kalpoja kā platforma darījumiem starp tūrisma uzņēmējiem tūristus uzņemošajās un tūristus ģenerējošajās valstīs (galvenokārt Spānijā, Ziemeļamerikas un Āzijas valstīs). Transporta pieejamībai vienmēr ir bijusi svarīga nozīme galamērķu attīstībā, tādēļ BTC lobēja starpvalstu maršrutu attīstību, ieskaitot "Amber Road", kam bija jāsavieno Baltijas un Adrijas jūra. BTC dalībnieki bija daudzi Latvijas vadošie tūrisma uzņēmumi, arī pašvaldības. Lai gan Latvijas tūrisma valsts institūcijas nebija BTC biedri, sadarbība bija visnotaļ cieša.

2009. gadā ES pieņēma pirmo makroreģiona ilgtermiņa politikas dokumentu – Eiropas Savienības stratēģiju Baltijas jūras reģionam (Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai par Eiropas Savienības stratēģiju Baltijas jūras reģionam (COM(2009) 248 galīgā redakcija).

Starp vairākām prioritārajām jomām tūrisma virsmērķis ir stiprināt kohēziju makroreģionā. Tūrisma jomu koordinē Mēklenburgas–Priekšpomerānijas reģiona tūrisma padome (Vācija). Vispārējais tūrisma politikas mērķis šajā stratēģijā ir Baltijas jūras reģions kā vienots tūrisma galamērķis, īpaši uzsverot piekrastes un jūras teritorijas nozīmīgumu. Koordinējošo lomu patlaban pilda Baltijas jūras tūrisma centrs (*Baltic Sea Tourism Center – BSTC*) – daudzlīmeņu tūrisma galamērķu pārvaldības ekspertīzes centrs komunikācijai un sadarbībai makroreģionā.

Pēdējos gados lielu uzmanību tūrisma attīstībai pievērš arī Baltijas jūras valstu padome (*Council of the Baltic Sea States*), kas ir starpvaldību politisks forums sadarbībai Baltijas jūras reģionā.

Kopš 2008. gada notiek Baltijas jūras tūrisma forumi. Latvijā tas kopā ar Latvijas Tūrisma forumu "On the Edge of Change" notika 2018. gadā. 2020. gadā forumu Palangā organizēja padomē prezidējošā valsts Lietuva. *Covid-19* pandēmijas apstākļos forums notika tikai virtuālajā vidē, un tajā pirmo reizi tika pasniegtas Baltijas jūras reģiona ilgtspējīga tūrisma balvas trīs kategorijās.

Latvija ir aktīvi iesaistījusies arī reģionālās integrācijas procesos. Piemēram, EM kā stratēģiskais partneris piedalījās INTERREG III B Kaimiņattiecību Programmas 2000–2006 projekta "AGORA – Ilgtspējīga tūrisma attīstības tīkls Baltijas jūras reģionā" īstenošanā. Projekta galvenais mērķis bija īstenot *Baltic 21* Tūrisma sektora stratēģiju.

2017. gadā EM kā partneris uzsāka *Interreg Europe* programmas projekta "Tūrisma attīstības veicināšana reģionos" (*Building Regional Actions fof New Developments in Tourism – BRANDTour*) īstenošanu, kas noslēgsies 2021. gadā. Projekta ietvaros Latvijas Universitātes, Biznesa augstskolas *Turība* un Vidzemes augstskolas akadēmiskā personāla komanda veica pētījumu "Latvijas tūrisma piedāvājuma attīstības rīcības plāna izstrāde", kura rezultātus EM izmantoja Nacionālās industriālās politikas pamatnostādņu projekta un Latvijas tūrisma attīstības plāna 2021.–2027. gadam projekta sagatavošanā.

Pašvaldību, plānošanas reģionu starptautiskā sadarbība

Latvijas pašvaldības un plānošanas reģioni ir iesaistījušies divpusējos un daudzpusējos pārrobežu sadarbības projektos starp Lietuvu, Igauniju, Krieviju un Baltkrieviju. Daudzas pašvaldības patstāvīgi vai plānošanas reģionu ietvaros ir noslēgušas sadarbības vienošanās ar ārvalstu pašvaldībām, reģioniem un realizē vairākus tūrisma attīstības projektus. Kā nozīmīgākos pēdējos gados īstenotos pašvaldību, plānošanas reģionu projektus tūrisma attīstībā var minēt: "Industriālais mantojums tūrismā", "Jūrtaka", "Mežtaka", "Baltijas jūras reģions kā makšķerēšanas tūrisma galamērķis un tā attīstība, veicināšana un ilgtspējīga pārvaldība", "Livonijas kulinārais ceļš".

Starptautiskās sadarbības aktivitātes mārketinga jomā kopumā tiek īstenotas, ņemot vērā politikas plānošanas dokumentos, patlaban "Latvijas tūrisma mārketinga stratēģijā 2018.–2023. gadam", izvirzītos prioritāros tirgus. Tādēļ pēdējos trīs gados ir bijis liels akcents starptautiskai sadarbībai ar Krieviju, Vāciju, Lietuvu, Igauniju, Somiju, Zviedriju un Norvēģiju. Tālajos tirgos kā ASV, Ķīna un Japāna Baltijas valstis pārsvarā komunicē vienoti. 2020. gadā *Covid-19* pandēmijas laikā aktīva darbība notika ar Lietuvu, Igauniju un Somiju, jo nācās atcelt daudzas ieplānotās aktivitātes un pielāgoties situācijai.

2020. gads noteikti ieies vēsturē ar tā saucamo "Baltijas burbuli" – brīvību tūrisma sezonā ceļot starp Igauniju, Latviju un Lietuvu, par ko rakstīja arī ārvalstu un nacionālie portāli. No 2020. gada 15. maija savstarpējās Baltijas valstu robežas tika atvērtas brīvai iedzīvotāju kustībai. Starp Baltijas valstīm bez ierobežojumiem varēja ceļot valstspiederīgie un personas, kurām ir tiesības uzturēties Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. Ceļot starp Baltijas valstīm varēja, ja persona pēdējās 14 dienās nebija apmeklējusi citas valstis vai tai nebija noteikta pašizolācija vai karantīna.

Starptautiski notikumi, kas ir norisinājušies Latvijā, atstājot nozīmīgu ietekmi Latvijas atpazīšanai pasaulē

Politiskie notikumi

Politisko notikumu norises vietām ir nozīmīga loma tūrisma attīstības un kopumā valsts attīstības veicināšanā, jo uz šādiem starptautiski nozīmīgiem pasākumiem ierodas augsta ranga amatpersonas, žurnālistu un mediju pārstāvji, tādējādi nodrošinot pasākuma publicitāti, t.sk. tiešraides. Šādu pasākumu dalībnieki izvēlas augstas klases viesnīcas un ēdināšanas pakalpojumus.

Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības bankas pilnvarnieku ikgadējā sanāksme Rīgā notika 2000. gada 19.–23. maijā.

"Sanāksmes ietvaros valsts amatpersonas, banku un finanšu speciālistus, darījumu aprindu pārstāvjus un citus interesentus pulcēja vairāki pasākumi, no kuriem nozīmīgākais bija Biznesa forums ar tematiskiem semināriem un valstu prezentācijām. Vērienīgos pasākumus rekonstruētajā Rīgas Kongresu namā, Latviešu biedrības namā, Latvijas Universitātē, Rīgas Fondu biržā, mākslas muzejā "Arsenāls" u.c. organizēja un koordinēja SIA "Birojs 2000". Gan sanāksmes organizatori, gan viesi bija vienisprātis – sanāksme un ar to saistītie pasākumi bijuši labi organizēti, un Rīga iekļaujama šādu starptautisku forumu norises vietu kartē." (bank.lv, 2013)

NATO valstu un valdību vadītāju sanāksme notika 2006. gada 28.–29. novembrī. Oficiālā samita norises vietas bija: Olimpiskais sporta centrs, Latvijas Nacionālā opera, Rīgas Hanzas vidusskola (Mediju akreditācijas centrs), Arēna Rīga (NATO transformācijas izstāde). Sanāksmi apmeklēja 25 valstu vadītāji, viņu kundzes, vairāk nekā 2000 NATO Rīgas samita delegāti, 1400 žurnālisti, 200 augsta līmeņa politikas eksperti un viedokļu līderi. Notikuma nozīmību apliecina arī tas, ka šis notikums tika atspoguļots izdevumā "Vēsturiski darbi, cilvēki un vietas Latvijā. NATO valstu un valdību vadītāju sanāksme Rīgā 2006. gadā" (redaktore Sandra Biseniece, izdevējs Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija 2007. gadā).

Latvijas prezidentūra Eiropas Savienības padomē ilga no 2015. gada 1. janvāra līdz 30. jūnijam. Lielākā daļa Latvijas prezidentūras laikā no Rīgā notikušajām sanāksmēm noritēja Latvijas Nacionālās bibliotēkas telpās. 2015. gadā vidēji viena ārvalstu tūrista vienas dienas izdevumi bija augstāki nekā iepriekšējos gados.

Latvija kā Eiropas Savienības Padomes prezidējošā valsts 2015. gada 21. un 22. maijā Rīgā rīkoja Austrumu partnerības samitu. Sanāksmē piedalījās 28 ES dalībvalstu un sešu partnervalstu (Armēnija, Azerbaidžāna, Baltkrievija, Gruzija, Moldova un Ukraina) augstākās amatpersonas, kā arī ES institūciju politiskā vadība, tai skaitā Eiropadomes priekšsēdētājs Donalds Tusks, Eiropas Komisijas priekšsēdētājs Žans Klods Junkers. Samits sākās ar oficiālām darba vakariņām, otrā dienā sekoja plenārsēdes un preses konference Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. (Ārlietu ministrijas informācija)

Kultūras notikumi

Lai 2014. gadā pirmo reizi kāda Latvijas pilsēta iegūtu Eiropas kultūras galvaspilsētas titulu, gatavošanās process sākās septiņus gadus iepriekš.

A. Andriksone, konkursa "Eiropas kultūras galvaspilsēta 2014" vērtēšanas komisijas locekle:

"Žūrijā bijām trīspadsmit – septiņi ES institūciju pārstāvji (divi no Eiropas Parlamenta, Eiropas Savienības Padomes un Eiropas Komisijas, kā arī viens Reģionu komitejas pārstāvis) un seši Latvijas ieteikti un EK apstiprināti pārstāvji (Dace Vilsone, Imants Lancmanis, Ints Dālderis, Juris Dambis, Vita Timermane-Moora un es).

Vispirms 2008. gada decembrī notika kandidātpilsētu priekšatlase. Eiropas kultūras galvaspilsētas programmu vērtēja divās kategorijās – "Eiropas dimensija" un "Pilsēta un pilsoņi" –, un katrā kategorijā tai bija jāatbilst vairākiem kritērijiem. Pirmajā kārtā "izkrita" Jūrmala. Pārējām kandidātēm – Cēsīm, Liepājai un Rīgai – starplaikā līdz atlasei tika dota iespēja uzlabot pieteikumus, pamatojoties uz žūrijas sniegtajiem ieteikumiem.

Gala atlases procesā ar piedāvājumiem iepazināmies uz vietas. Pēc tam žūrijai nācās pieņemt smagu lēmumu, kā rezultātā par Eiropas kultūras galvaspilsētu 2014. gadā kļuva Rīga. Valdība vēlāk apstiprināja valsts līdzdalības programmu ar nepilnu 9 miljonu latu finansējumu.

Piedaloties konkursā, manuprāt, ieguva visas kandidātpilsētas. Tas bija pamatīgs ilgtermiņa impulss kultūras jaunrades aktivizēšanai, kultūras un tūrisma pakalpojumu sniedzēju kopdarbei, vietējai un starptautiskai partnerībai, pilsētu un to apkārtņu iedzīvotāju plašai iesaistei. Kā nekad iepriekš izgaismojās milzīgais kultūras tūrisma potenciāls Latvijā. Bija ļoti interesanti vērot kandidātpilsētu komandu uzstāšanos, kuru vidū bez pilsētu mēriem un pašvaldību darbiniekiem bija ne mazums pazīstamu mākslas un kultūras cilvēku, piemēram, brāļi Andrejs un Juris Žagari, viens Rīgas, otrs – Cēsu komandā. Pat viņiem reizēm neizdevās noslēpt satraukumu." (Andriksone, 2020)

Lai nodrošinātu Rīgas kā 2014. gada Eiropas kultūras galvaspilsētas pasākumu sagatavošanu un norisi, Rīgas dome izveidoja nodibinājumu "Rīga 2014".

Diāna Čivle, nodibinājuma "Rīga 2014" vadītāja: "Liela daļa Eiropas kultūras galvaspilsētas programmas pasākumu notiks pilsētvidē, kas ikvienam interesentam būs pieejami bez maksas. Programma ir veidota tā, lai būtu ievērots līdzsvars starp maksas un bezmaksas piedāvātajiem kultūras programmas pasākumiem." (LETA, 2013)

Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai "2014. gada Eiropas kultūras galvaspilsētu (Ūmeo un Rīga) *ex post* novērtējums" (COM(2015) 580 *final*) atzīmēja, ka "rīkotājpilsētas Eiropas

kultūras galvaspilsētu uztvēra vairāk kā kultūras pasākumu, kas stiprina to kultūras piedāvājumu un padara to starptautisku, kā arī veicina kultūras daudzveidību un Eiropas kopējās kultūras īpatnības, nevis kā ekonomisku vai sociālu programmu."

2015. gadā tika īstenots pētījums par Rīgas kā Eiropas kultūras galvaspilsētas sociālo un ekonomisko ietekmi. Tā autori bija Dārta Dīvāne, Līga Grīnberga, Uldis Spuriņš un Baiba Tjarve, biedrība "Culturelab" (2015). Šajā pētījumā bija iekļauti un analizēti 124 projekti no 160.

> *"Vērtējot konkrētus pasākumus, visvairāk ārvalstu viesu Rīgai piesaistīja Pasaules koru olimpiāde. Tomēr atdeve no Rīgas kā Eiropas kultūras galvaspilsētas statusa būšot tikai ilgākā laika posmā, jo pērn notika aktīva Rīgas reklamēšanas kampaņa, te strādāja arī vairāki ārvalstu žurnālisti, uzskata tūrisma nozares eksperti. Tā ka tūristu pieplūdums, pateicoties kultūras galvaspilsētas statusam, sagaidāms, taču ilgtermiņā."*
>
> (Diena, 2015)

2003. gadā Rīgā norisinājās Eirovīzijas dziesmu konkurss, blakus "Skonto" hallei tika uzcelta līdz šim konkursa vēsturē lielākā preses halle un halle mūziķiem. Rīgā bija ieradušies Zviedrijas un Igaunijas televīzijas darbinieki, kuri 500 cilvēku lielajā komandā atbildēja par gaismu, skatuvi un režiju. Konkursu vadīja Marija Naumova un Renārs Kaupers.

Latvijas vārdu starptautiskajā apritē pastiprina arī Latvijā organizētas un notikušas nozīmīgas starptautiskās tūrisma konferences un semināri

- Starptautiska konference "Veselības un labjūtes tūrisms" (2019, Rīga)
- Piektais Ķīnas – Centrālās un Austrumeiropas valstu augsta līmeņa tūrisma forums (2019, Rīga)
- Ikgadējā starptautiskā EUROPARC konference "Nature on your mind – understanding our values" (2019, Ķemeri)
- Starptautiska tūrisma konference "Tūrisma izglītības izcilību meklējot. Augstskolu un nozares sadarbības perspektīva" (2018, Valmiera)
- Starptautiska Baltijas jūras piekrastes tūrisma konference (2017, Jūrmala un Carnikava)
- Eiropas Ceļojumu komisijas kopsapulce (2015, Rīga)
- ATLAS ikgadējā konference 2011 "Tūrisma un ainavas attiecību pretrunīgais raksturs" (2011, Valmiera)
- *The Baltic Initiative and Network conference "Heritage from the Cold War period. Then, now and in future"* (2011, Rīga)
- Eiropas Tūrisma informācijas sniedzēju savienības (*European Union of Tourist Officers*) starptautiska konference "Ilgtspējīga tūristu galamērķu attīstība" (2007, Rīga)
- Pasaules tūrisma organizācijas Tūrisma komunikāciju reģionālā konference "Tourcom Europe" (2005, Rīga)
- *Baltic Tourism Commission Annual conference* (2002, Rīga)
- Starptautisks seminārs "Informācijas tehnoloģijas, tūrisms un sociālā integrācija" (2002, Rīga)
- Konference "Sadarbība tūrisma attīstībā Baltijas valstīs un Latvijā" (2000)
- Konference "Tūrisma prakses, izglītības un pētniecības integrācija" (2000)
- Eiropas Padomes kolokvijs "Tūrisms un vide" (1999, Rīga)
- Konference "Ilgtspējīga tūrisma attīstība Baltijas jūras reģionā – *Baltic 21 Tourism* turpinājums" (1999, Rīga)
- Konference "Eiropas Savienības tūrisma politika" (1997, Rīga)

2.4. Profesionālās tūrisma organizācijas

Latvijas neatkarības atgūšanas laiks bija saistīts ar ilūziju, ka brīvais tirgus atrisinās visus valsts saimnieciskos jautājumus. Tūrisma sektors nebija izņēmums. Pasaules Tūrisma organizācijas un Eiropas Padomes eksperti valsts neatkarības atgūšanas periodā rekomendēja pievērsties koordinētai tūrisma attīstībai valstī, jo pasaules pieredze bija skaudri parādījusi, kādi nodarījumi tiek radīti videi un sociāli ekonomiskajai sfērai "mežonīgā tūrisma" apstākļos. Šī nevēlamā attīstības scenārija kompensēšanai tika rekomendēts ieviest Skandināvijas valstu pieredzi tūrisma pārvaldē, kur līdzās valsts institūcijām ir arī dažādas tūrisma nozares jomas pārstāvošas nevalstiskas organizācijas.

Atsaucoties uz ārvalstu ekspertu rekomendācijām un vietējo tūrisma jomas speciālistu ieteikumiem, valdība par vienu no valsts attīstības prioritātēm nosauca tūrismu. Tas bija pozitīvs impulss tūrisma profesionālo nevalstisko organizāciju izveidei.

Pēc neatkarības atjaunošanas 1991. gadā gan tūrisma uzņēmumi, gan tūrisma pārvalde Latvijā tika veidota no jauna. Attīstoties dažādām tūrisma nozares jomām un parādoties arī problēmām, dažādu nozaru uzņēmumi apvienojās profesionālās asociācijās, lai izveidotu sistēmu nozares uzņēmumu pārstāvniecībai. Atbilstoši Latvijas likumdošanai tās tika izveidotas kā sabiedriskas organizācijas (vēlāk – biedrības) un ir kļuvušas par savas jomas interešu aizstāvjiem un aktīviem partneriem valsts un pašvaldību institūcijām tūrisma attīstībā.

Ņemot vērā šo organizāciju statusu, finanšu līdzekļi to darbībai pamatā tiek gūti no biedru naudām, piesaistītajiem projektiem un atsevišķām saimnieciskām aktivitātēm, kas tikai daļai no šīm organizācijām ļauj realizēt savus mērķus ar dažu algotu darbinieku palīdzību. Tādējādi liela daļa aktivitāšu (bet daudzās organizācijās – praktiski visas) tiek veiktas sabiedriskā kārtā, un lielā mērā ir šo organizāciju vadītāju un valdes milzīgs personisks ieguldījums attiecīgās jomas un kopumā tūrisma nozares attīstībā Latvijā.

Vispārējs pārskats par tūrisma sistēmā strādājošām nacionālā līmeņa profesionālajām tūrisma un viesmīlības nozares organizācijām Latvijā dots tabulā (sakārtotas pēc dibināšanas gada).

6. tabula

Nacionālā līmeņa profesionālās tūrisma un viesmīlības nozares organizācijas

Biedrību nosaukums	**Dibināšanas gads, biedri** (uz 2020. gadu), **dalība starptautiskās organizācijās**
Latvijas Tūrisma aģentu un operatoru asociācija (ALTA)	Dibināta 1991. gadā; biedri – 57 tūrisma aģenti un operatori + astoņi asociētie biedri; *European Travel Agents` and Tour Operators' Associations* (ECTAA) biedrs; www.alta.net.lv
Latvijas Viesnīcu un restorānu asociācija (LVRA)	Dibināta 1993. gadā; biedri ~ 440 naktsmītnes, ēdināšanas uzņēmumi, izglītības iestādes un citi pakalpojumu sniedzēji; *International Hotel and Restaurant Association* (HOTREC) biedrs; www.hotels-restaurants.lv
Latvijas Lauku tūrisma asociācija "Lauku ceļotājs" (LLTA "Lauku ceļotājs")	Dibināta 1993. gadā; ~ 350 īstenie biedri – lauku tūrisma uzņēmēmēji un asociētie biedri – fiziskas vai juridiskas personas, kas atbalsta biedrības mērķu īstenošanu; *European Federation of Rural Tourism EuroGites un European Ramblers Association* biedrs; www.celotajs.lv
Latvijas Tūrisma gidu asociācija (LTGA)	Dibināta 1993. gadā; biedri ~ 150 ekskursiju gidi un tūristu grupu vadītāji; *World Federation of Tourist Guide Associations* (WFTGA) biedrs
Latvijas tūrisma informācijas organizāciju asociācija LATTURINFO	Dibināta 1996. gadā; biedri – 42, t.sk. 37 juridiskas personas – pašvaldības un to tūrisma informācijas sniedzējus pārstāvošas institūcijas, kā arī privātie uzņēmumi un pieci individuālie biedri; *European Union of Tourism Officers* (EUTO) biedrs; www.latturinfo.lv
Latvijas Piļu un muižu asociācija (LPMA)	Dibināta 2000. gadā; biedri – 101 juridiska un fiziska persona, kuru darbs, īpašums vai intereses saistītas ar kultūras mantojuma saglabāšanu, piļu un muižu apsaimniekošanu Latvijā; I*nternational Council on Monuments and Sites* (ICOMOS) Latvijas nacionālās nodaļas institucionālais biedrs; www.pilis.lv
Latvijas Profesionālo gidu asociācija (LPGA)	Dibināta 2002. gadā; biedri – 86 gidi, t.sk. 10 ir Goda biedri; *European Federation of Tourist Guide Associations* (FEG) biedrs; www.giduasociacija.lv
Latvijas Kempingu asociācija (LKA)	Dibināta 2005. gadā; biedri – 35, kuri pārstāv 40 kempingus un atpūtas vietas; Eiropas Kempingu un atpūtas parku asociācijas (*European Federation of Campingsite Organisations and Holiday Park Associations* – EFCO&HPA) biedrs; sadarbības līgums ar Lietuvas un Igaunijas Kempingu asociācijām; www.camping.lv
Latvijas Jaunatnes tūrisma mītņu asociācija "Apceļo Latviju"	Dibināta 2006. gadā; *International Youth Hostel Federation* (IYHF) biedrs no 2001. līdz 2011. gadam, *International Youth Hostel Federation* (IYHF) biedrs dažādos statusos; www.hostellinglatvia.com
Latvijas kūrortpilsētu asociācija	Dibināta 2008. gadā; biedri – četras pašvaldības + 60 komersanti; kā Latvijas Klasteru Tīkla biedrs pārstāvēta *European Clusters Alliance*

Latvijas Kongresu birojs (LKB)	Dibināts 2016. gadā; biedri – 19 galamērķa pārvaldes, profesionālu kongresu rīkotāju, konferenču tehniskā aprīkojuma nodrošinājuma, darījuma pasākumu norises vietu uzņēmumi, viesnīcas un izglītības iestādes; www.latviaconvention.com
Latvijas Restorānu biedrība (LRA)	Dibināta 2017. gadā; biedri ~ 60 restorānu īpašnieki; www.lrb.lv

Sīkāk par tabulā uzskaitītajām organizācijām aprakstīts turpmākajās apakšnodaļās. Taču līdzās 2020. gadā aktīvākajām profesionālajām tūrisma asociācijām sava vieta Latvijas tūrisma vēsturē ir bijusi vēl vairākām sabiedriskajām organizācijām.

2000. gada 21. jūlijā tika nodibināta biedrība **"Latvijas Ekotūrisma savienība"** (valdes priekšsēdētājs Andris Junkurs). Biedrības dibināšana, kurā piedalījās dažādi sabiedrības pārstāvji no tūrisma uzņēmumiem, vides aktīvistiem, pedagogiem, pašvaldību darbiniekiem tūrisma un kultūras jomā, kļuva aktuāla pēc tam, kad 1997.–1999. gadā tika realizēts Somijas un Latvijas sadarbības projekts "Ekotūrisma attīstības plāna izstrāde Kurzemes rietumu piekrastē". Aktīvākais biedrības darbības laiks bija no dibināšanas brīža līdz 2008. gada finanšu krīzei Latvijā. 2001. gadā pēc Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas pasūtījuma biedrība izstrādāja Latvijas ekotūrisma attīstības stratēģiju. Šajā pašā laikā biedrība uzsāka sadarbību ar "Vides filmu studiju" raidījuma cikla veidošanā, popularizējot ekotūrisma ceļošanas veidu. Atsaucoties uz UNESCO izsludināto 2002. gadu kā Ekotūrisma gadu, pēc Latvijas Tūrisma attīstības aģentūras pasūtījuma biedrība visa gada garumā organizēja vairāk nekā 10 dažādus ekotūrisma tēmai veltītus izglītojošus pasākumus dažādās Latvijas vietās, tādā veidā popularizējot ekotūrismu. Paralēli organizētajiem pasākumiem 2002. gadā tika sagatavots Latvijā pirmais ekotūrismam veltīts izdevums "Ekotūrisms Latvijā", kurš tika izdots četrās valodās – latviešu, vācu, angļu un krievu. 2004. gadā biedrība uzsāka sadarbību ar VSIA "Vides projekti", lai veicinātu ekotūrisma infrastruktūras un aktivitāšu attīstību. Sadarbības rezultātā 2005. gadā tika organizēts pirmais Baltijas Ekotūrisma forums, kurā piedalījās pārstāvji no trim Baltijas valstīm. Forums notika visu šo valstu valodās – latviešu, lietuviešu un igauņu. Tajā pašā laikā sadarbības procesā tapa Embūtes ekotūrisma centra idejiskais koncepts un uzsākta tā realizācija. 2006.–2007. gadā, biedrībai piedaloties Priekuļu tehnikuma uzsāktajā izglītības programmas "Ekotūrisma speciālists" izstrādē, Latvijā pirmo reizi tika akreditēta šāda mācību programma, pēc kuras daudzus gadus Priekuļu tehnikums gatavo ekotūrisma speciālistus, bet Latvijas Ekotūrisma savienības pārstāvji tos eksaminē. Vēlāk biedrības aktivitātes apsīka.

Zināmā mērā par Latvijas Kongresu biroja priekšteci Rīgā var dēvēt 2002. gadā darījumu tūrisma jomā izveidoto biedrību **"Inspiration Riga"** (valdes priekšsēdētāja Gundega Zeltiņa). Tajā darbojās apmēram 30 uzņēmumi, kuri bija ieinteresēti Rīgas kā Latvijas galvenā kongresu un konferenču centra attīstībā. Par galvenajiem šīs biedrības darba sasniegumiem tās bijušais izpilddirektors Igors Klapenkovs uzskata aktīvo Rīgas kā darījumu tūrisma galamērķa mārketingu, kā rezultātā Rīga no 120. vietas ICCA (angl. *International Congress and Convention Association*) reitingā pacēlās uz 38. vietu (2006. gadā). Biedrība darbojās līdz 2006. gadam, kad kopā ar Rīgas domi izveidoja jaunu organizāciju – "Rīgas Kongresu biroju", kas vēlāk dažādu finansiālu problēmu dēļ izbeidza darbību.

2003. gadā tika nodibināta biedrība **"Latvijas Tūrisma izglītības asociācija"** (prezidents Juris Brencis), kurā apvienojās septiņas augstākās un vairākas profesionālās izglītības iestādes, kas gatavoja speciālistus tūrisma un viesmīlības nozarei. Asociācijas galvenie mērķi bija veicināt tūrisma izglītības attīstību, sadarbību starp tūrisma izglītības iestādēm, kopīgi risināt ar tūrisma izglītību un pētniecību saistītos jautājumus, sadarboties ar savas jomas ārvalstu partneriem. Lai gan ilglaicīga kopīga darbība biedrības ietvaros nerealizējās, tomēr sadarbība dažādos veidos ir notikusi un turpinās kopīgu projektu un pasākumu ietvaros.

Savu ieguldījumu tūrisma un viesmīlības nozares attīstībā ir devušas arī vairākas citas biedrības, kuru aktivitātes saistās ar tūrismam svarīgu pakalpojumu – ēdināšanas kvalitatīvu nodrošināšanu. Šajā jomā darbojas biedrības **"Pavāru klubs"**, **"Latvijas Bāru asociācija"**, **"Slow food Riga", "Latvijas Dabas tūrisma asociācija"** u.c. Laika gaitā veidojas arī jaunas biedrības, kas ar savu sabiedrisko profesionālo nostāju un aktivitāti padara Latviju par pievilcīgu vietu atpūtai gan Latvijas iedzīvotājiem, gan ārvalstu viesiem.

Kopumā raksturojot nacionālo profesionālo nevalstisko tūrisma organizāciju darbību Latvijā laika posmā no 1991. līdz 2020. gadam, tā jāvērtē kā izaicinājumu pilna, bet nozīmīga Latvijas tūrisma attīstībā. To apliecina arī viens no šajā jomā veiktajiem pētījumiem, kuros iesaistīto pušu – biedrību vadības un biedru pārstāvji, kā arī sadarbības partneri pauduši savu viedokli par šo organizāciju darbību. Lai gan atsevišķos punktos viedoklis ir atšķirīgs, tomēr visas iesaistītās puses intervijās atzīmē profesionālo tūrisma asociāciju pozitīvo lomu Latvijas tūrisma nozares attīstībā, kas pierāda, ka galvenais asociāciju mērķis tiek sasniegts. Īpaši tiek uzsvērta nozares specifisko interešu pārstāvniecība un reāls ieguldījums nozarei labvēlīgu normatīvo aktu izstrādē un atbalsta pasākumu realizēšanā. Nozīmīgi tiek novērtēta starptautiskā sadarbība, kas nostiprina Latvijas starptautisko atpazīstamību un autoritāti. Kā būtiska tiek izcelta asociāciju lomu praktiskā palīdzība biedriem gan kvalifikācijas, gan mārketinga jautājumos, kā arī kopības sajūtas radīšanā un pieredzes apmaiņā (Vinklere, 2019). 2019. gadā sākusies *Covid-19* krīze ir vēl vairāk parādījusi dažādo tūrisma nozares jomu apvienošanās un savstarpējas sadarbības nepieciešamību, likusi argumentēt un skaļāk paust savu nostāju un meklēt racionālus risinājumus kopā ar valsts institūcijām tūrisma nozarei svarīgu mērķu sasniegšanā.

Detalizētāks ieskats nozīmīgāko profesionālo tūrisma organizāciju vēsturē, darbībā un sasniegumos ļauj skatīt Latvijas tūrisma vēstures no 1991. gada periodu caur dažādu tūrisma un viesmīlības nozares jomu prizmu.

Latvijas Tūrisma aģentu un operatoru asociācija

Asociācijas galvenie mērķi: apvienojoties tūrisma aģentiem un tūrisma operatoriem, izveidot kopīgu vadības institūciju, kas koordinē tūrisma aģentu un tūrisma operatoru darbību, aizstāv to intereses un pārstāv Latvijas tūrisma biznesu pasaulē.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) nozares sakārtošana, aktīvi piedaloties saistošo normatīvo aktu izstrādē, tādējādi veicinot godīgu konkurenci; 2) starptautiskās tūrisma izstādes–gadatirgus "Balttour" rīkošana; 3) projekta "Latvijas ilgtspējīga tūrisma klasteris" realizācija, veicinot visu nozares sektoru sadarbību.
Asociācijas prezidenti: Gundega Zeltiņa (1991–1997), Oļģerts Pumpa (1997–2002), Irēna Riekstiņa (2002–2005), Kitija Gitendorfa (Tigule) (2005–2016), Inga Kavaca (no 2016.).

Latvijas Tūrisma aģentu un operatoru asociācija (*Association of Latvian Travel Agents and Tour Operators* – ALTA) ir veidojusies un attīstījusies reizē ar visas Latvijas tūrisma nozari, un ir pirmā nodibinātā profesionālā tūrisma organizācija Latvijā. No domubiedru kopas tā izaugusi par valstī, Baltijā un citur pasaulē pazīstamu asociāciju, kas kopā ar visu tūrisma nozari paveikusi tik daudz Latvijas atpazīstamības un konkurētspējas veicināšanā, cik daudzas valstis izdarījušas gadu desmitu garumā. Iesaistīšanās asociācijas darbībā ir brīvprātīga, tādējādi ikviens ALTA biedrs parāda savu profesionālo briedumu, nozares kopības apziņu un gribu ieguldīt arī sava darba daļu kopējā tūrisma lietā. Risinot katram tūrisma aģentam un tūroperatoram svarīgās problēmas attiecībās ar daudzajiem darījumu partneriem, ALTA veicina savstarpējo uzticību un labvēlīgu biznesa gaisotni. Lielā mērā asociācijas sekmīgu darbību, ikdienā vadot un koordinējot, ir palīdzējuši nodrošināt izpilddirektori Ēriks Sakss (1991–1992), Irēna Pumpa (1993–1995), Karlīne Bākule (1995–1997) un Astrīda Trupovniece (no 1997.).

Asociācijas dibināšanas aizsākumu tās pirmā prezidente Gundega Zeltiņa atceras kā izaicinājumu pilnu laiku:

"Tajā laikā normatīvajos aktos nebija pietiekami skaidri definētas prasības darbībai tūrisma operatoru un aģentu nozarē. Tas radīja diezgan lielu haosu, negodīgu konkurenci un klientu neaizsargātību. Arī sarunās ar politiķiem nereti bija grūti izskaidrot nozares specifiskos jautājumus, piemēram, par eksportu un importu tūrismā, paužot tikai personīgo vai eksperta viedokli. Visi šie apstākļi radīja nepieciešamību izveidot nozares profesionālo asociāciju, lai sakārtotu neskaidros jautājumus. Kaimiņiem Igaunijā jau tāda bija izveidota, tāpēc braucu pie viņiem pēc pieredzes. Tomēr ne visi nozarē atbalstīja šo iniciatīvu, daudzi teica: ja jums vajag, tad dibiniet." (Zeltiņa, 2020)

Asociāciju 1991. gadā izveidoja 11 tūrisma aģenti un operatori.

"Šīs asociācijas darbības uzsākšana bija nozīmīga ne tikai pašiem ceļojumu organizētājiem, bet bija arī stimuls un paraugs citu profesionālo tūrisma apvienību dibināšanai Latvijā."

(Zeltiņa, 2020)

34. attēls. **ALTA vairāku sasaukumu valdes locekļi, 2018. gads. ALTA prezidenti: no kreisās otrā 2. rindā I. Riekstiņa, 1. rindā ceturtā no kreisās I. Kavaca, otrā no labās K. Gitendorfa (Tigule), trešā – izpilddirektore A. Trupovniece**
(foto no ALTA arhīva)

Pirmā starptautiskā organizācija, kurā ALTA 1992. gadā tika uzņemta par pilntiesīgu biedru, bija Starptautiskā tūrisma aģentu asociāciju federācija (*Universal Federation of Travel Agents Associations* – UFTAA). Dalība federācijā nesa pasaulē atjaunotās Latvijas vārdu, iezīmējot to pasaules tūrisma galamērķu kartē. Tā sniedza visjaunāko informāciju un pieredzi, kā arī iespējas sekot līdzi tūrisma attīstības tendencēm visā pasaulē. Ar ALTA līdzdalību tika izveidota un līdz pat 2000. gadam sekmīgi darbojās UFTAA Ziemeļu reģiona padome, kas apvienoja Baltijas un mums tuvās Skandināvijas valstis un kurā risināja Baltijas un Skandināvijas valstīm aktuālus jautājumus. UFTAA ietvaros aizsāktā ciešā sadarbība starp Baltijas un Ziemeļvalstu asociācijām turpinās joprojām, ik gadu organizējot darba tikšanās par kopīgo problēmu risinājumiem un pieredzes apmaiņu.

Līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā (2004. gadā) ALTA pievienojās Eiropas Savienības Tūrisma Aģentu apvienībai (*European Travel Agents' and Tour Operators' association* – ECTAA). Turpmākā sadarbība ar UFTAA un citām pasaules tūrisma organizācijām norisinās ar šīs apvienības starpniecību. ECTAA pārstāv un aizstāv tūrisma

35. attēls. **Baltijas un Ziemeļvalstu asociāciju darba tikšanās Rīgā 2014. gadā. Labajā pusē: *Lars Thykier* (DRF, Norvēģija), *Heli Maki-Franti* (SMAL, Somija), *Zydre Gaveliene* (NTVA, Lietuva), I. Kavaca (ALTA, Latvija). Kreisajā pusē: I. Riekstiņa (ALTA, Latvija), *Tomas Olsson* (SRF, Zviedrija)**
(foto no ALTA arhīva)

nozares intereses Eiropas likumdošanas procesos, regulāri organizē izglītojošus un pieredzes apmaiņas pasākumus biedriem, sniedz juridisko palīdzību attiecību veidošanā ar valstu valdībām u.c. Informācijas apmaiņa ar ECTAA sniedz pieeju visai likumdošanai tūrisma jomā Eiropā, ko var veiksmīgi izmantot mūsu valsts attiecīgo juridisko aktu piemērošanai ES normām.

Kopš 1994. gada ALTA rīko starptautisko tūrisma izstādi–gadatirgu "Balttour", daudzus gadus to nodrošinot sadarbībā ar Starptautisko izstāžu rīkotājsabiedrību BT1. Izstāde ir ieņēmusi paliekošu vietu līdzīgu nozares pasākumu vidū un kļuvusi par vadošo savā jomā Baltijas valstīs. Par tās izaugsmi liecina dalībnieku skaita dinamika. Pirmajā izstādē, kas norisinājās Rīgas Kinostudijas paviljonā, piedalījās 128 dalībnieki no deviņām valstīm, 2000. gadā jau 500 dalībnieki no 25 valstīm, 2010. gadā – 430 no 36 valstīm, bet 2020. gadā – 860 dalībnieki no 43 valstīm.

Ar katru gadu paplašinās valstu ģeogrāfija, aizvien biežāk piedaloties eksotiskajiem galamērķiem, tādiem kā Indonēzija, Malaizija, Seišeļu salas u.c. Interesentu skaits, kas apmeklē izstādi šajos gados, ir pieaudzis no 4500 1994. gadā līdz gandrīz 28 tūkst. 2020. gadā. Šis pasākums atspoguļo tūrisma attīstību Latvijā, parāda tūrisma nozares jaunākās tendences un sasniegumus, sniedz informāciju un idejas par jaunām ceļošanas iespējām mūsu valsts iedzīvotājiem, bet ārzemju dalībniekus iepazīstina ar Latvijas kā tūrismam draudzīgas zemes piedāvājumu. "Balttour" panākumi iespaido arī pozitīva Latvijas tēla veidošanu, sniedz lielisku iespēju satikties Latvijas, Baltijas un daudzu citu pasaules valstu tūrisma profesionāļiem, lai dibinātu jaunus kontaktus un stiprinātu vecos.

36. attēls. **"Balttour", 2020. gads** (foto no ALTA arhīva)

"Balttour" vārdam izskanot pasaulē, izstāde tiek iepazīta kā nozīmīga profesionāļu tikšanās vieta visā Baltijas reģionā, kā svarīgs ikgadējs pasākums tā iekļauta Eiropas izstāžu kalendārā. Lai diskutētu par aktualitātēm un tendencēm tūrisma nozarē, kopš 2012. gada tiek organizēts starptautiskās izstādes–gadatirgus ievadpasākums profesionāļiem "Balttour Forums". Forums notiek ar Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras atbalstu, to aktīvi apmeklē tūrisma operatoru, aģentūru, viesnīcu, tūrisma galamērķu un tūrisma objektu, kā arī tūrisma informācijas centru, pašvaldību un valsts organizāciju pārstāvji, mārketinga eksperti, tūrisma mācībspēki, pasažieru pārvadātāji un mediji.

37. attēls. **"Balttour Forums", 2020. gads** (foto no ALTA arhīva)

ALTA kā viena no profesionālajām tūrisma organizācijām ir sadarbības partneris par nozari atbildīgajai Ekonomikas ministrijai, tās pakļautības iestādēm LIAA un Patērētāju tiesību aizsardzības centram, veidojot un piemērojot nozares darbību

regulējošos normatīvos aktus, plānojot nozares ilgtermiņa attīstību un mārketinga aktivitātes. Aktuāla ir ikdienas komunikācija ar Ārlietu ministriju un Latvijas diplomātiskajām pārstāvniecībām ārvalstīs, kā arī citām ministrijām jautājumos, kas skar ceļošanu. Gadu gaitā nostiprinājusies sadarbība ar citām sabiedriskajām organizācijām, valsts un pašvaldību institūcijām, likumdevējiem. ALTA ir pārstāvēta LR Ekonomikas ministrijas un LIAA izveidotajās konsultatīvajās padomēs, aktīvi piedalījusies *Tūrisma likuma*, Latvijas Tūrisma attīstības plānošanas dokumentu un dažādu ar tūrismu saistīto Ministru kabineta noteikumu, kā arī citu normatīvo aktu izstrādē. Būtisks ir asociācijas pienesums Rīgas un Latvijas tūrismam, kļūstot par Nodibinājuma "Rīgas Tūrisma Attīstības Birojs" (LIVE RĪGA) dibinātājiem 2009. gadā kopā ar Latvijas Viesnīcu un restorānu asociāciju, lidsabiedrību "airBaltic" un Rīgas domi, kā arī 2016. gadā kopā ar Latvijas Viesnīcu un restorānu asociāciju dibinot Latvijas Kongresu biroju. Kā dibinātāja ALTA šajās organizācijās joprojām piedalās stratēģisko lēmumu pieņemšanā un aktivitāšu plānošanā.

38. attēls. **"Balttour 2018" ALTA un BT1 radošā komanda izstādes 25. jubilejas pasākumā. Otrais no kreisās BT1 ģenerāldirektors V. Tīle, pirmais no labās projekta vadītājs U. Kamšs, viņam blakus ALTA valdes locekles K. Tigule un A. Trupovniece** (foto no ALTA arhīva)

Īpašu nozīmi valsts institūciju, citu profesionālo asociāciju un ALTA sadarbība ieguva, risinot neordinārās situācijas 2020. gadā, ko izraisīja *Covid-19* krīze, kas praktiski paralizēja ārvalstu ceļojumus un attiecīgi arī tūrisma operatoru un aģentu darbību. Šis intensīvais laiks bija piepildīts ne tikai aktīvu ikdienas darbu sadarbībā ar valsts institūcijām un sabiedrību risinājumu meklēšanā atbalstam tūrisma nozarei, bet arī parādīja nozares vienotības un profesionālās asociācijas nepieciešamību, aizstāvot un risinot kopējās nozares problēmas. Vienlaicīgi tā iezīmē jaunus izaicinājumus nozarei nākotnē, kas lielā mērā noteiks ALTA turpmāko darbību.

Latvijas Viesnīcu un restorānu asociācija

Asociācijas galvenie mērķi: uzlabot klientu apkalpošanas kvalitāti, sakārtot Latvijas viesnīcu tirgu un pārstāvēt Latvijas viesnīcu un restorānu biznesu pasaulē.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) samazinātās pievienotās vērtības nodokļa likmes ieviešana izmitināšanas pakalpojumiem; 2) naktsmītņu atbilstības novērtēšana un klasifikācija kopš 1998. gada; 3) organizētas Starptautiskās Viesnīcu un restorānu asociācijas (*International Hotel & Restaurant Association* – IHRA) un Eiropas asociācijas "Viesnīcas, restorāni un kafejnīcas Eiropā" (angl. saīsinājums – HOTREC) kopsapulces Rīgā.
Asociācijas prezidenti: Aivars Kalniņš (1993–1998), Vita Jermoloviča (1998–2003), Jānis Jenzis (2003–2006), Juris Zudovs (2007–2009), Jānis Naglis (2009–2013), Jānis Vālodze (2013–2017), Jānis Pinnis (2017–2020), Jānis Naglis (no 2020.).

Latvijas Viesnīcu un restorānu asociācijas sākotne sakrita ar laiku, kad daudzas Latvijas tūrismam nozīmīgas valstis bija cietušas no starptautiskās finanšu krīzes 90. gadu sākumā, Latvijas IKP no 1990. līdz 1993. gadam samazinājās par aptuveni 49 % (Bitāns un Purviņš, 2015). Pirmā interese par ceļošanu uz jaunajām, neatkarību ieguvušām valstīm bija noplakusi. Bijušā "Intūrista" izstrādāto tūrisma produktu – Jūrmalas, Rundāles, Siguldas, VIA Baltica un Vecrīgas – reklāmas kampaņas bija pārstājušas piesaistīt tūristus, bet atjaunotās Latvijas tūrisma piedāvājums vēl nebija sasniedzis potenciālos ceļotājus. Viesnīcu un tām pielīdzināmo mītņu darbības rādītāji samazinājās, sasniedzot viszemāko punktu 1994. gadā.

Šādā situācijā, kā atceras LVRA pirmais prezidents (tolaik nacionalizētās viesnīcas "Latvija" direktors) Aivars Kalniņš, 1993. gada 11. augustā tika reģistrēta 11 juridisku personu nodibināta sabiedriska organizācija – Latvijas Viesnīcu asociācija, kurā bija viesnīcas no Daugavpils, Jelgavas, Jūrmalas, Liepājas un Rīgas, pārstāvot dažādas īpašuma formas – kopuzņēmums, pašvaldība, resors, SIA un valsts. LVA nosaukums saistīts ar apstākli, ka dibinātāju skaitā nebija neviena neatkarīga restorāna. Esošajā ekonomiskajā situācijā LVA nevarēja cerēt uz dalībnieku skaita strauju pieaugumu, jo pat vairākiem esošajiem biedriem, nespējot pārorientēt uzņēmuma pārvaldes stilu atbilstoši jaunajiem apstākļiem, biedru naudas samaksa kļuva ļoti problemātiska. Lai LVA varētu sekmīgi pildīt savas funkcijas, veiksmīgi strādājošā viesnīca "Latvija" bija spiesta palielināt savas iemaksas, un tādējādi asociācija ne tikai turpināja pastāvēt, bet varēja turpināt būt aktīva profesionāla organizācija. Būtiska loma asociācijas attīstībā bija 1993. gadā darbā pieņemtajam izpilddirektoram Visvaldim Vrubļevskim, kurš veica ne tikai rutinēto asociācijas darbu un asociācijas biedru konsultēšanu dažādos tehniskos jautājumos, bet aktīvi piedalījās arī tūristu mītņu Valsts obligātās sertifikācijas sistēmas izveidē un vēlāk (1996–1998) arī sertifikācijas komisijā. Sākot ar 1998. gadu, šo darbu pārņēma

tās ilggadējā izpilddirektore Santa Graikste. Asociācijai bija būtiska loma valsts tūrisma pārvaldes aktivitāšu atbalstīšanā, kā arī dalībai Latvijas tūrisma attīstības koncepcijas (apstiprināta 1997. gadā) izstrādes darba grupā. LVA pilnvērtīgi pieteica savu dalību starptautiskā apritē, sākot ar 1994. gada tūrisma gadatirgu "ITB" Berlīnē, un turpināja katru gadu reklamēties visos lielākajos Latvijas tūrisma tirgos – Igaunijā, Itālijā, Krievijā, Lielbritānijā, Lietuvā, Norvēģijā, Somijā, Spānijā, Zviedrijā un Vācijā. Latvijas viesnīcu asociācija kopā ar Latvijas Tūrisma padomi un tūrisma aģentu asociāciju ALTA regulāri piedalījās tūrisma attīstības veicināšanas pasākumos ārvalstīs.

39. attēls. **Tūrisma izstādē ITB, Berlīne, 1994. gads. No kreisās: Vladislavs Koriagins, Aivars Kalniņš, Dace Baltvilka un Edīte Bola** (foto no A. Kalniņa personīgā arhīva)

Asociācijas darbībā kvalitatīvas izmaiņas notika 1994. gadā, kad LVA iestājās Starptautiskajā Viesnīcu un restorānu asociācijā IHRA ar tiesībām ņemt dalību šīs institūcijas darba semināros, konferencēs un kongresos. Jaunākā informācija par viesnīcu pārvaldes kultūru, modernākiem tehnoloģiskiem risinājumiem un attīstības tendencēm tūristu izmitināšanas biznesā nepastarpināti sasniedza katru asociācijas biedru un bija visai noderīga laikā, kad notika plaša tūristu mītņu privatizācija. 1997. gadā 51 % viesnīcu un tām pielīdzināmo tūrisma mītņu jau bija privātīpašums (Latvijas Republikas Valsts Statistikas komiteja, 1998). Asociācija veiksmīgi pārvarēja sākotnējās grūtības un kļuva par tūrisma profesionālo organizāciju līderi, un līdzās pamatfunkcijām pildīja savu virsuzdevumu – būt par progresa virzītāju. "Lai harmonizētu asociācijas nosaukumu ar daudzu citu valstu attiecīgo subjektu nosaukumiem, LVA 1996. gada janvārī pārtapa par Latvijas Viesnīcu un restorānu asociāciju, radot priekšnoteikumus, lai būtu par vienu no vadošajām profesionālajām tūrisma asociācijām Latvijā un kļūtu par līderi tūristu mītņu veiksmīgas un konkurētspējīgas darbības veicināšanā." (Kalniņš, 2020)

Sekojot citu valstu labajai praksei, LVRA 1998. gadā noslēdza sadarbības līgumu ar Latvijas tūrisma un aģentu operatoru asociāciju ALTA.

40. attēls. **Līguma parakstīšana ar ALTA, 1998. gads. No kreisās: Oļģerts Pumpa (ALTA prezidents) un Vita Jermoloviča (LVRA prezidente)** (foto no LVRA arhīva)

Latvijas Viesnīcu un restorānu asociācijai ir būtiska loma naktsmītņu sektora attīstībā Latvijā. Lai veicinātu naktsmītņu sektora pakalpojumu kvalitāti, LVRA no 1998. gada, pamatojoties uz LR Ministru kabineta rīkojumu, veica naktsmītņu (viesnīcu, viesu māju un moteļu) atbilstības novērtēšanu, bet 1999. gadā nodibināja SIA "Viesnīcu un restorānu centrs" (VRC), kurš kā neatkarīga trešās puses sertificēšanas institūcija sāka veikt brīvprātīgo atbilstības novērtēšanu saskaņā ar valsts un starptautiskajiem standartiem tūrisma mītnēm. VRC 2004. gadā saņēma akreditācijas apliecību Latvijas Nacionālajā akreditācijas birojā, kas apliecināja tā kompetenci veikt tūristu mītņu sertificēšanu atbilstoši Eiropas standarta prasībām sertificēšanas institūcijām. 2002. gada beigās VRC uzsāka arī kempingu sertifikāciju, bet kopš 2005. gada marta – jaunatnes tūrisma mītņu sertifikāciju. Atbilstība Latvijas standartam viesnīcām nodrošināja pamatā atpazīstamību vietējā mērogā, tādēļ Latvijas viesnīcnieki 2006. gada decembrī Kopenhāgenā pievienojās vienotajai Ziemeļvalstu un Baltijas viesnīcu klasifikācijas sistēmai, kurā bez Baltijas kaimiņiem (Igaunijas un Lietuvas) piedalījās arī Ziemeļvalstis – Dānija, Zviedrija un Islande. Šīs viesnīcu klasifikācijas sistēmas dalībvalstīs bija vienoti zvaigžņu piešķiršanas principi, saskaņā ar kuriem, katra dalībvalsts saglabāja savu viesnīcu atbilstības novērtēšanas un sertificēšanas sistēmu un standartus, nepieciešamības gadījumā veicot tajos uzlabojumus, kā arī katrā dalībvalstī tika akceptēti vienoti minimālie viesnīcu klasifikācijas kritēriji katrā no 1 līdz

5 zvaigžņu klasifikācijas kategorijām. Pēc Baltijas–Ziemeļvalstu viesnīcu klasifikācijas sistēmas kritērijiem VRC veica atbilstības novērtēšanu no 2006. līdz 2010. gadam. 2009. gada decembrī Prāgā HOTREC pārraudzībā tika dibināta *Hotelstars Union* (Viesnīcu zvaigžņu apvienība), kuras septiņu dibinātājvalstu – Austrijas, Čehijas, Nīderlandes, Šveices, Ungārijas, Vācijas un Zviedrijas – viesnīcu asociācijas noteica mērķi virzīties uz harmonizētu viesnīcu klasifikāciju Eiropā, lai nodrošinātu viesnīcu klientus ar "caurspīdīgāku" un uzticamāku informāciju. *Hotelstars Union* vadība aicina arī pārējās HOTREC dalībvalstis pielietot vienoto klasifikācijas sistēmu un iestāties *Hotelstars Union*. Sākot ar 2011. gada 1. janvāri, trīs Baltijas valstu – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas – viesnīcu asociācijas kļuva par pilntiesīgām *Hotelstars Union* dalībniecēm, un 2011. gada 1. jūlijā SIA "Viesnīcu un restorānu centrs" uzsāka viesnīcu klasifikāciju atbilstoši *Hotelstars Union* sistēmas prasībām paralēli esošajam Latvijas viesnīcu standartam LVS 200-1:2009 līdz pakāpeniskai, pilnīgai Latvijas sertificēto viesnīcu pārejai uz *Hotelstars Union* sistēmas klasifikācijas prasībām. Šādu pāreju VRC sekmīgi veica viena gada laikā, un kopš 2012. gada Latvijas viesnīcas tiek vērtas pēc *Hotelstars Union* kritērijiem, bet viesnīcu standarts LVS 200-1:2009 zaudējis savu aktualitāti. VRC 2015. gadā bija sertificējis aptuveni ⅔ no visām Latvijas viesnīcām, kas ir samērā augsts rādītājs, ņemot vērā, ka sertificēšanas process Latvijā ir brīvprātīgs (Buka & Kalniņš, 2015). Pievienošanās vienotajai Eiropas viesnīcu zvaigžņu apvienībai *Hotelstars Union*, kas 2020. gadā apvienoja 17 Eiropas valstis, ir veicinājusi pakalpojumu kvalitātes uzlabošanos un Latvijas viesnīcu atpazīstamību visā Eiropā un pasaulē, reizē veicinot arī LVRA mērķu sasniegšanu.

41. attēls. **Tiek parakstīta vienošanās par sadarbību starp Finanšu ministriju (ministre Dana Reizniece-Ozola), LVRA (prezidents Jānis Pinnis) un LRB (prezidents Jānis Jenzis), 2018. gada 21. septembris**
(foto no Finanšu ministrijas arhīva)

Viena no nozīmīgākajām asociācijas aktivitātēm ir nozares interešu pārstāvniecība valsts un pašvaldību institūcijās, piemēram, jautājumā par samērīgas PVN likmes piemērošanu izmitināšanas pakalpojumiem, lai nezaudētu konkurētspēju Baltijas jūras reģionā. Ekonomiskā krīze, kura sākās 2008. gada beigās, ar vairāk nekā četrkāršu PVN likmes palielinājumu izmitināšanas pakalpojumiem no 5 % uz 21 % negatīvi ietekmēja visu viesmīlības nozari kopumā. Daļa viesnīcu, īpaši ar kredītsaistībām un ārpus Rīgas, pārtrauca savu darbību. Asociācija veltīja lielas pūles šī jautājuma risināšanai, kas 2010. gada maijā vainagojās ar 10 % (vēlāk – 12 %) likmes noteikšanu un bija uzskatāms par būtisku atbalstu izmitināšanas sektoram, lielā mērā veicinot gan sektora, gan visas tūrisma nozares turpmāko attīstību Latvijā.

Asociācija ir bijis nozīmīgs sarunu partneris dažādām valsts institūcijām gan tūrisma attīstības jautājumos, gan jautājumos, kas skar viesu izmitināšanu, sabiedrisko ēdināšanu, tūristu drošību, pārtikas nekaitīgumu, konkurenci, patērētāju tiesību aizsardzību, mūzikas atskaņošanas tiesiskumu un daudziem citiem. Dodot savu ieguldījumu tūristu piesaistei Rīgai un tādējādi arī Latvijai, LVRA ir viena no nodibinājuma "Rīgas Tūrisma Attīstības Birojs" (LIVE RĪGA) un Latvijas Kongresu biroja dibinātājiem, piedaloties to darbības virzienu noteikšanā un aktivitātēs.

Neatņemama asociācijas darba sastāvdaļa ir mārketinga aktivitātes, kuru ievaros asociācijas pārstāvji ir regulāri piedalījušies daudzās tūrisma izstādēs–gadatirgos Latvijā un ārvalstīs, pārstāvot savus biedrus un popularizējot Latviju kā pievilcīgu un uzticamu tūrisma galamērķi. Dienaskārtībā bijuši valsts vizīšu ietvaros organizēti biznesa pasākumi, tirdzniecības misijas (piemēram, Krievijā, Somijā, Lielbritānijā, Vācijā u.c.), kontaktbiržas, darba semināri un prezentācijas dažādos tūrisma mērķa tirgos. Ik gadus biedriem un interesentiem ir bijusi iespēja apmeklēt LVRA organizētos seminārus, kuru laikā var iepazīties gan ar atzītu ārvalstu, gan Latvijas ekspertu un kolēģu pieredzi.

Dalība IHRA un HOTREC (biedrs no 2006. gada) asociācijai ir devusi iespēju piedalīties Eiropas līmeņa dokumentu izstrādē un būt gataviem to ieviešanai, vēl pirms tie ir apstiprināti Latvijas likumdošanā.

Asociācijas vadība un biedri ir veltījuši lielu uzmanību sadarbībai ar izglītības iestādēm, kuras sagatavo speciālistus tūrisma un viesmīlības nozarei. Sadarbības formas ir bijušas dažādas, t.sk. vieslekciju vadīšana, pētījumu pasūtīšana, piedalīšanās valsts pārbaudījumu un studiju programmu akreditāciju komisiju darbā, profesiju standartu izstrādē, kā arī konkursa kārtībā stipendiju piešķiršana kādam no specialitātē studējošajiem un pedagogam, kas bija unikāla prakse Latvijas tūrisma profesionālo asociāciju darbībā Latvijā.

Līdzīgi kā citās šādās organizācijās, arī LVRA biedri par būtiskiem ieguvumiem uzskata iespēju tikties un dalīties ar ikdienas darba pieredzi un problēmām asociācijas neformālajos pasākumos – Vasaras sporta spēlēs un Ziemassvētku ballēs.

42. attēls. **LVRA, atzīmējot darbības 25 gadus, 2018. gads**
(foto A. Mackevičs)

Arī LVRA – gan kā asociācijai, gan tās biedriem – īpašu izaicinājumu laiks sākās ar *Covid-19* krīzi 2020. gada martā, kas smagi skāra viesnīcu un restorānu sektorus, īpaši Rīgā, liekot daudziem uzņēmumiem būtiski ierobežot vai pat pārtraukt darbību. Šis asociācijai ir bijis ļoti intensīvs laiks nozares izdzīvošanai, būtisku atbalsta mehānismu meklēšanā un darbības noteikumu izstrādē, nemitīgi sadarbībā ar citām asociācijām mainīgajā epidemioloģiskajā situācijā. Tādējādi 2020. un 2021. gads Latvijā atkal nesis lielus izaicinājumus un neskaidru situāciju viesmīlības sektoram tuvākajā nākotnē, kas noteikti nesīs izmaiņas arī Latvijas viesnīcu un restorānu turpmākajā darbībā, ne tikai pielāgojoties jaunajai situācijai, tendencēm, bet arī izmantojot jaunās iespējas.

Latvijas Lauku tūrisma asociācija "Lauku ceļotājs"

Asociācijas galvenie mērķi: veicināt lauku un lauku tūrisma attīstību Latvijā, sekmējot dabas un kultūras resursu saudzīgu un ilgtspējīgu izmantošanu; rosināt sadarbību lauku uzņēmēju starpā, aizstāvēt to intereses; sekmēt nodarbinātību lauku apvidos.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) mazo lauku tūrisma uzņēmēju interešu pārstāvniecība un aizsardzība visos līmeņos, kļūstot par asociāciju, kas ir neatkarīga no valsts un pašvaldību finansējuma un publiskā sektora ietekmes uz tās darbību. Kā viens no praktiskiem rezultātiem ir birokrātiskā sloga atvieglošana daudzām jomām lauku tūrismā – būvniecības standartos, pārtikas apritē (sadarbībā ar PVD), alkohola ražošanas un pārdošanas atvieglojumi saimniecībās u.c.; 2) mazo lauku tūrisma uzņēmēju iesaistīšana tūrisma uzņēmējdarbībā, radot zīmolus "Lauku labumi", "Zaļais sertifikāts" un "Latviskais mantojums", tādējādi arī atsevišķi uzņēmējdarbības veidi ir kļuvuši par nemateriālā kultūras mantojuma saraksta sastāvdaļu; arī citu tūrisma produktu (militārais, kultūras mantojums u.c.) veidošana un attīstīšana; 3) garo distanču pārgājienu maršrutu – "Jūrtakas" (E9) un "Mežtakas" (E11) – iniciēšana un ieviešana Baltijas valstīs (Latvijā – pirmo reizi), piesaistot tās Eiropas kājāmgājēju asociācijas (ERA) Eiropas E-ceļu tīklam.
Asociācijas prezidente: Asnāte Ziemele (no 1993.).

Latvijas Lauku tūrisma asociācija "Lauku ceļotājs" ir nevalstiska profesionāla organizācija, kas dibināta 1993. gadā un apvieno lauku tūrisma uzņēmējus un citas lauku tūrisma attīstībā ieinteresētās personas Latvijā. Asociācijas biedri ir tūrisma uzņēmēji laukos – naktsmītnes, apskates saimniecības, aktīvā tūrisma pakalpojumu sniedzēji, gidi, ēdināšanas uzņēmumi u.c.

LLTA "Lauku ceļotājs" veic mārketinga darbu – veido un uztur publiski pieejamu datu bāzi www.celotajs.lv, veido ceļojumu maršrutus pa Latviju, Lietuvu un Igauniju (www.tures.celotajs.lv), izdod tūrisma kartes un ceļvežus, piedalās tūrisma izstādēs Latvijā un ārzemēs, rīko iepazīšanās braucienus ārvalstu un Latvijas tūroperatoriem, organizē mediju braucienus pa lauku tūrisma saimniecībām. Asociācija regulāri informē medijus un publicē informāciju sociālajos tīklos par lauku tūrisma aktualitātēm un tūrisma jaunumiem, kā arī piešķir lauku tūrisma uzņēmējiem eko zīmi "Zaļais sertifikāts" un kultūras zīmi "Latviskais mantojums".

Asociācija īsteno profesionālo atbalstu lauku tūrisma uzņēmējiem, apkopojot un publicējot aktuālo informāciju www.prof.celotajs.lv, veido lauku tūrisma uzņēmēju jautājumu un atbilžu forumu, publicē mācību materiālus par lauku tūrisma uzņēmējdarbību vietnē http://macies.celotajs.lv. Asociācija rīko apmācību seminārus, pieredzes apmaiņas braucienus un izdod e-avīzi lauku tūrisma uzņēmējiem, izstrādā kvalitātes noteikumus lauku tūrisma mītnēm. Asociācijas darbinieki apseko mītnes un piešķir kvalitātes kategorijas (1–4 taureņus). Regulāri notiek asociācijas valdes sēdes, atklātas biedru kopsapulces, semināri un konferences.

43. attēls. **Asociācijas "Lauku ceļotājs" desmit gadu jubilejas svinības "Valguma pasaulē", 2003. gads** (foto no LLTA "Lauku ceļotājs" arhīva)

"Lauku ceļotājas" ar savu darbību veicina lauku tūrisma attīstību Latvijā. Tā ietvaros asociācija apkopo un analizē piedāvājuma un pieprasījuma statistiku, izstrādā pētījumus lauku tūrisma jomā, pastāvīgi sadarbojas ar Eiropas tūrisma organizācijām Eiropas lauku tūrisma federācijā *EuroGites* (www.eurogites.org). Asociācijas prezidente darbojas *EuroGites* valdē. Asociācija pārstāv lauku tūrisma uzņēmēju intereses, iesaistoties lauku tūrisma nozari reglamentējošo noteikumu un likumdošanas izstrādē, apkopojot nozares problēmas un panākot risinājumu sarunās ar atbildīgajām valsts iestādēm, vada un piedalās Eiropas Savienības un nacionālajos projektos.

44. attēls. **Asociācijas kolektīvs izbraukuma laikā Kurzemē, 2020. gads** (foto no LLTA "Lauku ceļotājs" arhīva)

Asociācijai ir vēlēts prezidents un valde, kurā ir septiņi pieredzējuši lauku naktsmītņu īpašnieki. Valde divas reizes gadā tiekas sapulcēs – izvērtē asociācijas darbību un lemj par praktiskiem jautājumiem.

Plašāk par LLTA darbību lauku tūrisma attīstībā Latvijā lasiet 3.2. nodaļā.

Latvijas Tūrisma gidu asociācija

Asociācijas galvenie mērķi: gidu darbības popularizēšana un koordinēšana, sekmējot tūrisma attīstību Latvijā, aktīva dalība gidu darbības pilnveidē un izglītošanā, metodiskā un organizatoriskā darbība, sadarbība ar tūrisma nozari un asociācijām, kā arī pārstāvju deleģēšana darbam tūrisma nozares organizācijās.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) nodibinot pirmo gidu asociāciju Latvijā, izdevies apvienot gidus un regulāri viņus pulcināt uz kopīgiem pasākumiem; 2) sadarbība ar valsts institūcijām un iespējas ar ieteikumiem ietekmēt Latvijas tūrisma nozares attīstību; 3) aktīva dalība Pasaules Tūristu gidu asociāciju federācijā.
Asociācijas prezidenti: Biruta Bēte (1993–1997), Vijtauts Brūvelis (no 1997.).

Latvijai atgūstot neatkarību, ekskursiju vadītājiem radās nepieciešamība apvienoties un sākt risināt savas aktuālās darbības problēmas. Līdz 90. gadiem ekskursiju vadītāju sagatavotība ekskursiju birojos bija labi organizēta, protams, neņemot vērā padomju "ideoloģisko apstrādi". Bet, krītot "dzelzs aizkaram", pirmajos gados Latvijas iedzīvotājiem bija liela vēlme pabūt neredzētās Eiropas zemēs un pilsētās – Vīnē, Romā, Parīzē utt. Sākotnēji pieprasījums pēc ekskursijām Latvijā bija samērā neliels. Tāpēc daudzi ekskursiju vadītāji kļuva par grupu vadītājiem braucieniem uz Eiropas valstīm, bet daži nodibināja tobrīd tā tautā sauktās "tūrisma firmas". 90. gados pamazām "atdzīvojās" arī vietējais tūrisms, Latviju sāka apmeklēt ārzemju viesi, un gidiem radās iespēja likt lietā savas prasmes un zināšanas. Tā rezultātā radās jaunas darba iespējas.

45. attēls. **LTGA gidi vada bezmaksas ekskursijas Rīgā Starptautiskajā tūrisma gidu dienā, 2015. gada 21. februāris** (foto no LTGA arhīva)

Galvenie Latvijas Tūrisma gidu asociācijas darbības virzieni jau kopš tās dibināšanas ir dalība gidu profesionālās darbības pilnveidošanā, organizējot asociācijas biedriem lekcijas, seminārus, mācību ekskursijas, lietišķas tikšanās ar tūrisma un citu nozaru speciālistiem, piedalīšanās gidu sertifikācijas procesā, pārstāvju deleģēšana darbam valstiskās un nevalstiskās institūcijās (lai aktīvi piedalītos ar gidu darbību saistītu jautājumu risināšanā), kā arī sadarbība ar citām gidu asociācijām. Laika gaitā LTGA ir izveidojusies laba sadarbība ar otru gidu asociāciju LPGA, jo tām ir viens virsmērķis – veicināt tūrisma nozares attīstību Latvijā.

Lielākajai daļai LTGA biedru gidu darbs ir kā papildu nodarbe brīvajā laikā, un tikai apmēram 20 % kā pamatdarbs, ko lielā mērā nosaka izteiktā sezonalitāte. Visiem asociācijas biedriem ir augstākā izglītība dažādās jomās, bet gida specialitātē – pavisam nelielai daļai. Asociācijas gidi ekskursijas vada latviešu valodā un 21 svešvalodā.

Gidu profesionālās pilnveides pasākumi – lekcijas, semināri, ekskursijas un profesionālas tikšanās – ir organizētas gan Latvijā, gan ārvalstīs, piemēram, Lietuvā, Igaunijā, Baltkrievijā, Čehijā, Polijā u.c. 2016. gadā asociācijas biedri piedalījās Baltijas un Ziemeļvalstu gidu konferencē Tallinā, ko rīkoja Igaunijas kolēģi. LTGA biedru sapulcēs tiek pieaicināti Latvijas vadošie speciālisti dažādās gidiem interesējošās jomās, piemēram, vēsturnieki – Ēriks Jēkabsons, Uldis Neiburgs, enciklopēdijas "Latvijas muižas" autors Vitolds Mašnovskis, grāmatas "Dubultu vēsture" autors Ainārs Radovics u.c., bet ekskursijas Rīgā un citur Latvijā vadīja gids–vides speciālists Aivars Bigačs u.c. LTGA biedri aktīvi apmeklē īpaši gidiem organizētos informācijas dienu pasākumus muzejos – Turaidas muzejrezervātā, Rundāles pilī, Cēsīs, Jelgavā, Rīgā (Vēstures un kuģniecības un Jūgendstila muzejā). LTGA gidi regulāri piedalās Starptautiskās tūrisma gidu dienas pasākumos 21. februārī – vada bezmaksas ekskursijas interesentiem un piedalās izbraukuma ekskursijās.

46. attēls. **LTGA gidi mācību ekskursijā Cvingerā (Drēzdenē)** (foto no LTGA arhīva)

2003. gadā LTGA tika uzņemta Pasaules Tūristu gidu asociāciju federācijā (*World Federation of Tourist Guide Associations* – WFTGA) un joprojām aktīvi piedalās tās darbībā, regulāri apmeklējot kongresus (2015. gadā Prāgā, 2017. gadā Teherānā, 2019. gadā Tbilisi, kā arī plāno dalību 2022. gada paredzētajā kongresā Novisadā, Serbijā).

LTGA biedru viedoklis biedrības prezidenta personā tiek pārstāvēts Tūrisma konsultatīvajā padomē, tādējādi iesaistoties ar tūrisma nozari saistīto aktuālo problēmu risināšanā. LTGA ir izveidojusies laba sadarbība ar Latvijas pilsētu pašvaldībām, muzejiem, tūrisma informācijas centriem, kopīgi organizējot asociācijas pasākumus. Tā kā Latvijas *Tūrisma likums* neparedz valstī obligātu gidu sertifikāciju, katra pašvaldība var izstrādāt savus noteikumus par gidu sertifikācijas kārtību tās pārvaldītajā teritorijā. Piemēram, Rīgā gidu sertifikācija ir uzsākta 2014. gadā, un lielākā daļa LTGA biedru ir ieguvuši sertifikātu "Rīgas Gids". LTGA valdes pārstāvis darbojās "Rīgas Tūrisma Attīstības Biroja" gidu sertifikācijas komisijā, ne tikai piedaloties sertifikācijas procesā, bet arī sniedzot priekšlikumus sistēmas uzlabošanai, piemēram, ieviest arī praktisku gidu darba pārbaudi, nevis tikai dokumentu izvērtēšanu. Tas palīdzētu visiem Rīgā strādājošiem gidiem realizēt galveno LTGA biedru principu – sniegt objektīvu informāciju par Latviju un valsts panākumiem tās vairāk nekā 100 gadu ilgajā vēsturē.

LTGA gidu kompetenci raksturo fakts, ka vairāki biedri ir sarakstījuši grāmatas un regulāri publicējas preses izdevumos. Sigurds Rusmanis ir sarakstījis septiņas grāmatas par tūristiem interesantām vietām Latvijā un ir enciklopēdijas "Iepazīsim Latviju – Kurzeme" līdzautors. S. Rusmanis ir veicis lielu izpētes darbu dažādos maršrutos un apkopojis materiālus 300 publikācijās (piemēram, par Lībiešu krastu u.c.), un vienlaicīgi vadījis daudzas ekskursijas. Laimonis Kleimanis ir uzrakstījis kolēģiem ērti izmantojamu grāmatu "Katram ir sava Rīga", bet Laima Poga grāmatā "Tūristu gida – grupas vadītāja profesionālās prasmes un atbildība" dalās savā pieredzē, ilggadīgā darbā strādājot ar tūristiem, tādējādi dodot paliekošu ieguldījumu ne tikai esošajai, bet arī nākamajām gidu paaudzēm.

Latvijas tūrisma informācijas organizāciju asociācija LATTŪRINFO

Asociācijas galvenie mērķi: stiprināt tūrisma nozari Latvijā, attīstot tūrisma informācijas sistēmu un pārstāvot tās intereses valsts un pašvaldību institūcijās.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) tūrisma informācijas sniedzēju juridiskā statusa nostiprināšana *Tūrisma likumā* un standartu izstrāde; 2) tūrisma informācijas sniedzēju pārstāvniecības nodrošināšana sadarbībai ar valsts un pašvaldību institūcijām; 3) vienotas nozarē strādājošo kopienas izveide un profesionālā pilnveide.
Asociācijas valdes priekšsēdētāji: Daina Vinklere (1996–2008), Gunta Zaķīte (2008–2010), Inese Roze (2010–2011), Ingrīda Smuškova (no 2011.).

LATTŪRINFO asociācijas dibināšana saistās ar laiku, kad Latvijā veidojās jauna tipa tūrisma uzņēmumi – tūrisma informācijas centri. Sākot no 1994. gada, darbu bija uzsākuši apmēram 20 tūrisma informācijas sniedzēji ar dažādu juridisko statusu un rocību. Tā, piemēram, pat tālruņa aparāts, norādes zīme vai mēbeles (par datoru nerunājot) bija nozīmīgs finansiāls izaicinājums ne vienam vien šādam birojam. Lai gan daudzu pasaules valstu prakse rādīja, ka tūrisma informācijas centri finansiāli tiek atbalstīti no valsts, reģionu pārvalžu un pašvaldību budžetiem, Latvijas situācijā pašvaldību atbalstu saņēma tikai daļa. Pārējie bija atsevišķu entuziastu izveidoti uzņēmumi, kas centās šīs funkcijas pildīt līdzās cita veida pamatbiznesam. Lai gan jaunās jomas speciālistu sagatavošanā no Latvijas Tūrisma padomes puses bija morāls atbalsts un vairāki pasākumi, izpratnes trūkums (par tūrisma un tūrisma informācijas sistēmas nozīmi) lielākajā daļā pašvaldību, kā arī finansējuma nepietiekamība, neskaidrs tūrisma informācijas sniedzēju juridiskais statuss neļāva nodrošināt atbilstošas kvalitātes pakalpojumus. Šādos apstākļos par ļoti nozīmīgām kļuva jomā strādājošo kopīgās aktivitātes, kas bija panākams, izveidojot sabiedrisku organizāciju un tādējādi kļūstot par oficiāliem sadarbības partneriem tajā laikā par tūrismu atbildīgajām valsts pārvaldes institūcijām.

1996. gada 6. jūnijā LATTŪRINFO dibinātāji bija 18 pašvaldību un privātie tūrisma informācijas sniedzēji (toreiz visi tika saukti par tūrisma informācijas centriem) un trīs šajā jomā strādājošas fiziskas personas. Minētās kopīgās problēmas bija pamats mērķu un uzdevumu izvirzīšanai.

Atbilstoši situācijai asociācijas pirmās aktivitātes tika vērstas uz normatīvās bāzes izveidošanu, izskaidrošanas darbu un aktivitātēm darba kvalitātes uzlabošanā. Liels kopējs panākums pēc ilgām un grūtām diskusijām bija tūrisma informācijas sniedzēju statusa un veidu (tūrisma informācijas birojs, tūrisma informācijas centrs, tūrisma informācijas punkts, tūrisma informācijas stends) iekļaušana *Tūrisma likumā* 1998. gadā, kas radīja juridisku pamatu finansiālam atbalstam no pašvaldībām.

Nākamais būtiskais solis bija sadarbībā ar Latvijas Tūrisma attīstības aģentūru izstrādātais un 2001. gadā apstiprinātais Tūrisma informācijas sniedzēju valsts standarts LV 200-7, kurā visai precīzi tika nodefinēts dažādo kategoriju informācijas sniedzēju nepieciešamais aprīkojums, funkcijas un atšķirības, un kas turpmāk bija par pamatu pašvaldībām atbilstošu tūrisma informācijas sniedzēju izveidei un darba nodrošināšanai. Tieši šie sasniegumi vēl 25 gadus vēlāk no asociācijas biedru puses tika novērtēti kā būtiskākie organizācijas pastāvēšanas laikā. (Vinklere, 2019)

Šajā pašā 2001. gadā, lielā mērā pateicoties asociācijas iniciatīvām, tika apstiprināts un līdz 2003. gadam realizēts valsts investīciju projekts "Latvijas tūrisma informācijas centru tīkla attīstība", pierādot praktisku valsts atbalstu tūrisma informācijas sistēmas attīstībai Latvijā. Projekta ietvaros līdzās citām aktivitātēm 38 tolaik strādājošie pašvaldību tūrisma informācijas centri tika nodrošināti ar biroja tehniku (datoriem un faksa aparātiem), kas tajā laikā bija ļoti vērtīgs materiālais pienesums. Vienlaicīgi tika noslēgti sadarbības līgumi starp attiecīgo pašvaldību un Latvijas Tūrisma attīstības aģentūru par sadarbību dažādās jomās, kas gan vēlākajos gados netika aktualizēti, atkal izraisot savstarpējas diskusijas par sadarbības formām. Līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā un attiecīgi pieaugošajām iespējām Eiropas Savienības līdzekļu piesaistē, būtiski uzlabojās tūrisma informācijas sniedzēju materiālais nodrošinājums – daudzi tūrisma informācijas centri ar pašvaldību atbalstu ieguva īpaši aprīkotas, darbam piemērotas telpas un atbilstošu personālu, kas ļāva būtiski paaugstināt pakalpojumu kvalitāti.

Uzsākot darbu, asociācija par vienu no nozīmīgākajiem savas darbības virzieniem bija noteikusi tūrisma informācijas centru darba kvalitātes uzlabošanu, jomā strādājošo kvalifikācijas paaugstināšanu, pieredzes apmaiņu ar mērķi uzlabot un dažādot piedāvātos pakalpojumus. Jau darbības sākuma posmā asociācijas pārstāvji iepriekš nepieteiktās vizītēs apmeklēja daudzus tūrisma informācijas centrus, lai reāli iepazītos ar situāciju uz vietām, izprastu problēmas un kopīgi meklētu risinājumus. Kā viena no veiksmīgām sadarbības formām izveidojās pēc asociācijas iniciatīvas uzsāktās ikmēneša Informācijas dienas Latvijas Tūrisma padomē – iesākumā tūrisma informācijas centru pārstāvjiem no visas Latvijas, bet vēlāk arī plašākai tūrisma nozarē iesaistīto auditorijai. Ļoti nozīmīgi bija pieredzējušāko biedru padomi ikdienas darba jautājumos. Ik rudeni asociācija rīkoja izbraukuma seminārus kādā no Latvijas novadiem. Šo pasākumu mērķis bija ne tikai noklausīties lekcijas par noteiktu tēmu un neformālā gaisotnē dalīties pieredzē, iepazīties ar kolēģu darbu un piedāvājumu tūristiem attiecīgajās vietās, bet arī tikties ar attiecīgo pašvaldību (vēlāk arī reģionu) atbildīgajiem darbiniekiem, tādējādi aktualizējot un veicinot sadarbību starp dažādām tūrismā iesaistītajām pusēm. Vēlākajos gados, aktivizējoties reģionālo tūrisma asociāciju darbam un citām iespējām, šie semināri mainījās līdzi laikam, tomēr jāatzīmē, ka tieši tūrisma informācija centru aktīvā darbība un iniciatīvas gan vietējo uzņēmēju atbalstam, gan arī tūrisma attīstībai reģionos kopumā lielā mērā veicināja reģionālo tūrisma asociāciju izveidošanos.

Ne mazāk svarīga aktivitāte bija publicitātes nodrošināšana. Asociācijas biedri kā lektori piedalījās daudzos pašvaldību pasākumos (t.sk. Latvijas pašvaldību izpilddirektoru tikšanās reizē), tika organizētas publikācijas Latvijas pašvaldību savienības izdevumā "Logs" un sabiedriskajos medijos. Gan publicitātei, gan sistēmā strādājošo kopības izjūtas stiprināšanai 1998. gadā tika uzsākta asociācijas avīzes "LATTŪRINFO Vēstis" izdošana sadarbībā ar tā laika tūrisma žurnāla "Ceļotprieks" galveno redaktori Vinetu Vizuli. Izdevuma drukāto formātu ar laiku nomainīja elektroniskais formāts. Bija centieni arī aktualizēt tūrisma informācijas sistēmas jautājumus centrālajos masu medijos, taču tie ne vienmēr vainagojās ar cerēto rezultātu.

47. attēls. **TIC materiālu izstādes dalībnieki LTAA telpās pēc pasākuma pie viesnīcas "Roma", 1999. gads** (foto no I. Turkupoles-Zilpures arhīva)

Ņemot vērā, ka tūrisma informācijas centri Latvijā bija jauna struktūra tūrismā, Latvijas iedzīvotāju plašākai iepazīstināšanai pēc Latvijas Tūrisma attīstības aģentūras iniciatīvas un ar asociācijas aktīvu dalību 1999. gadā pie viesnīcas "Roma" notika tūrisma informācijas centru materiālu izstāde, ko zināmā mērā var uzskatīt par pirmsākumu vēlāk organizētajiem Tūrisma informācijas tirgiem. Šajā laikā ar tādu pašu mērķi TAVA izdeva Latvijas tūrisma informācijas sniedzēju karti un vēlāk arī īpašu brošūru ar plašāku informāciju par katru tūrisma informācijas centru.

Asociācijas starptautiskā sadarbība aizsākās 2002. gadā, kad pirms kārtējās starptautiskās tūrisma izstādes–gadatirgus "Balttour 2002" Rīgā (toreizējā Rakstnieku savienības namā) notika pirmā oficiālā triju Baltijas valstu tūrisma informācijas sistēmā iesaistīto valsts institūciju un tūrisma informācijas centru darbinieku tikšanās, lai pārrunātu iespējamos sadarbības virzienus un iekļaušanos Eiropas apritē. Šī kustība tālāk attīstījās ar iesaistīšanos un vēlāk ar LATTŪRINFO uzņemšanu Eiropas tūrisma galamērķu pārvaldes organizāciju un informācijas centru vadītāju apvienībā (*European Union of Tourism Officers* – EUTO) 2002. gadā, kurā līdz tam galvenokārt bija tikai Rietumeiropas valstu pārstāvji. Turpmākajos gados LATTŪRINFO biedri ik gadu piedalījās apvienības rīkotajās konferencēs kādā no dalībvalstīm (piemēram, Apvienotajā Karalistē, Islandē, Nīderlandē, Maltā u.c.), ļaujot iepazīt citu pieredzi gan tūrisma galamērķu pārvaldības, gan tūrisma informācijas nodrošināšanas jomās. Liels izaicinājums asociācijai bija šīs organizācijas starptautiskās konferences organizēšana Latvijā 2007. gadā, kas reizē bija arī ieguldījums starptautisku darījuma tūrisma pasākumu piesaistei. Pateicoties daudzu sadarbības partneru, LR Ekonomikas ministrijas, Tūrisma attīstības valsts aģentūras, Latvijas Universitātes un citu iestāžu atbalstam, kā arī asociācijas valdes un biedru pašatdevei, atsauksmēs pasākums tika novērtēts kā "labākais no visiem iepriekš organizētajiem" un "pasākums, kurā pārdomāta ik detaļa ar īpašu nozīmi". Līdztekus šim, arī, piemēram, fakts, ka Anglijas pārstāvji aktīvi vāc Latvijas tūrisma informācijas centru veidotos tūrisma informācijas materiālus kā paraugus, parādīja Latviju ne tikai kā pievilcīgu, lielākajai daļai dalībnieku arī jaunu tūrisma galamērķi, bet arī pierādīja Latvijas tūrisma nozarē strādājošo profesionalitāti un konkurētspēju starptautiskā mērogā.

2009. gada administratīvā teritoriālā reforma, mainoties ierastajai rajonu sistēmai uz novadu plānojumu, radīja zināmas pārmaiņas tūrisma informācijas sniedzēju darbībā – mainījās to juridiskais statuss un paplašinājās funkcijas, tūrisma informācijas centriem arvien biežāk pēc būtības nostiprinoties kā tūrisma galamērķu pārvaldes organizācijām, kurās tūrisma informācijas jautājumi ir tikai viena no funkcijām.

48. attēls. **Tūrisma informācijas tirgus Madonā, 2019. gads** (foto I. Smuškova)

Asociācijas biedru kopīga iniciatīva bija 2014. gadā Bauskā aizsāktā tradīcija ik gadu organizēt Tūrisma informācijas tirgu kādā no Latvijas pilsētām. Tā mērķis bija, izplatot tūrisma informācijas materiālus un personiski pārstāvot savus novadus īpaši organizētā pasākumā (tuvāk potenciālajiem klientiem), aktivizēt iekšzemes ceļojumus (īpaši nesezonā) un vienlaicīgi stiprināt asociācijas biedru sadarbību.

LATTŪRINFO savu mērķu sasniegšanai ir iesaistījusies Eiropas Savienības projektu realizācijā. 2007. gadā kopā ar vairākām mācību iestādēm tika izdota latviešu–angļu vārdnīca tūrisma speciālistiem un gūta iespēja vairākiem tūrisma informācijas centru darbiniekiem uzlabot angļu valodas zināšanas. Projektu ietvaros 2003.–2004. gadā sadarbībā ar Bauskas pašvaldību un kolēģiem Igaunijā un Lietuvā tika izdoti informatīvie materiāli tūristiem autoceļa *VIA Baltica* maršrutā, bet citā projektā – sagatavots katalogs "Dabā ar izpratni". Tomēr par vienu no nozīmīgākajiem var uzskatīt 2013.–2014. gadā kopā ar Vidzemes Tūrisma asociāciju īstenoto projektu "Sociālā tūrisma attīstība un idejas ieviešana Latvijā. LATTŪRINFO un VTA kapacitātes stiprināšana". Tā ietvaros līdzās citām aktivitātēm tika veikts pētījums un sagatavoti priekšlikumi par sociālā tūrisma elementu ieviešanas iespējām Latvijā. Asociācijas valdes priekšsēdētāja Ingrīda Smuškova un Vidzemes Tūrisma asociācijas valdes priekšsēdētājs Raitis Sijāts parakstīja Ministru kabineta un Nevalstisko organizāciju sadarbības memorandu. Projekta rezultātā tika izdota "Rokasgrāmata tūrisma informācijas sniedzējiem", izmantojama gan sociālā tūrisma veicināšanā, gan kā rokasgrāmata tūrisma informācijas sniedzēju darbā. Asociācijas biedri ir aktīvi iesaistījušies tūrisma speciālistu sagatavošanā dažādās mācību iestādēs – pieņemot praksē gan studentus, gan macībspēkus, vadot vieslekcijas, piedaloties eksaminācijas komisijās un citās aktivitātēs.

Jau no savas darbības sākuma LATTŪRINFO ir aktīvi sadarbojusies ar valsts institūcijām (VARAM, vēlāk – EM, TAVA, vēlāk – LIAA), saņemot dažāda veida atbalstu un vienlaicīgi dodot savu ieguldījumu tūrisma attīstībā. Asociācijas pārstāvji ir piedalījušies valsts līmeņa tūrisma plānošanas dokumentu un normatīvo aktu izstrādē, joprojām piedalās Tūrisma konsultatīvās padomes un Tautsaimniecības padomes Tūrisma komitejas darbā, daudzās darba grupās, kurās tiek risināti tūrismā aktuāli jautājumi: ceļa norādes zīmju sistēma un valsts standarta "Ceļa zīmes LVS 77" pilnveidošana, tūrisma informācijas konsultanta profesijas standarta izstrāde un ieviešana Latvijas profesiju klasifikatorā (2004) u.c. Tūrisma informācijas sniedzējiem īpaši nozīmīgas bijušas diskusijas ar attiecīgajām valsts institūcijām (Centrālo statistikas pārvaldi, Latvijas pašvaldību savienību, Latvijas Juristu biedrību, Valsts Valodas centru, Valsts kontroli, Korupcijas biroju u.c.) juridisku jautājumu risināšanai saistībā ar tūrisma uzņēmumu, pašvaldību, tūrisma informācijas sniedzēju darbību un godīgas konkurences nodrošināšanu, tūrisma statistikas metodoloģiju, latviešu valodas un svešvalodu lietojumu tūrisma informatīvajos materiālos, izmaiņām komplekso tūrisma pakalpojumu jomā u.c.

49. attēls. **Latvijas tūrisma informācijas sniedzēju 25 gadu jubilejas pasākumā, 2019. gads** (foto no I. Turkupoles-Zilpures arhīva)

2020. gada *Covid-19* krīze ieviesa būtiskas izmaiņas arī tūrisma informācijas centru ikdienas darbā. Šajā laikā LATTŪRINFO sagatavoja vadlīnijas ieteikumu formā tūrisma informācijas sniedzējiem droša ikdienas darba organizēšanai un klientu apkalpošanai, iesaistījās dažādās darba grupās atbalsta instrumentu modeļu izstrādē, sadarbībā ar Kurzemes Tūrisma asociāciju veica Latvijas reģionu uzņēmēju aptaujas par darbības izmaiņām *Covid-19* ieviesto ārkārtas situāciju rezultātā radītajām sekām un valsts atbalsta sistēmas novērtējumu.

Asociācijas nākotnes izaicinājumi lielā mērā ir saistīti ar kārtējo (2021. gada) administratīvi teritoriālo reformu Latvijā, jaunizveidoto pašvaldību un Ekonomikas ministrijas redzējumu par tūrisma informācijas sniedzēju turpmāko darbību.

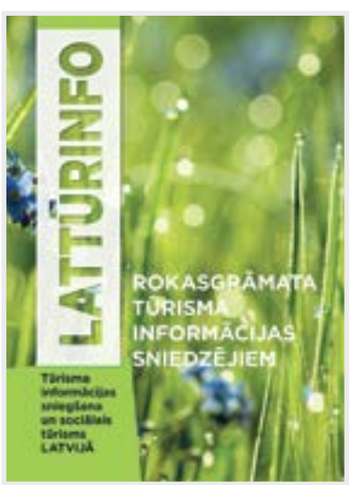

Rokasgrāmatas vāks

Latvijas Piļu un muižu asociācija

Asociācijas galvenie mērķi: veicināt Latvijas kultūras mantojuma saglabāšanu, piļu un muižu unikālo kultūras mantojuma vērtību un vides apzināšanu, izpēti, atjaunošanu, uzturēšanu, pielāgošanu izmantošanai, izmantošanu un attīstību; sekmēt tūrisma, kultūras un radošu industriju nozaru un ar tām saistītās infrastruktūras un pakalpojumu attīstību pilīs un muižās; paplašināt piļu un muižu pieejamību sabiedrībai; popularizēt kultūras mantojuma saglabāšanu, attīstīt sabiedrības kultūras mantojuma apziņu un veicināt sabiedrības līdzdalību kultūras mantojuma aizsardzībā.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) akcija "Apceļosim Latvijas pilis un muižas"; 2) pasākums "Leģendu nakts"; 3) 2020. gada starptautiskā zinātniskā konference "Pilis un muižas – mantojums nākotnei".
Asociācijas prezidenti: Kaspars Sīmanis (2000–2002), Juris Zviedrāns (2003–2007), Jānis Lazdāns (2008–2009), Iveta Sprūdža (2010–2012), Baiba Dūda (2013–2016), Emerita Gruzde (2017–2019), Jānis Lazdāns (no 2020.).

Latvijas Piļu un muižu asociācija dibināta 2000. gadā.

1998. gadā Kasparam Sīmanim (Jaunpils pils pārvaldniekam un atbildīgajam par tūrismu) radās doma izdot karti ar Latvijas pilīm un muižām. Ierosme nāca no Vācijā izdotas šāda veida kartes. Materiālā būtu uzskatāma, vienkopus apkopota informācija par līdzīga rakstura objektiem. K. Sīmanis izsūtīja vēstules vairākām pilīm un muižām ar uzaicinājumu tikties Jaunpilī. Uz uzaicinājumu atsaucās tikai Milija Zīberte no Blankenfeldes muižas. Otrajā tikšanās reizē pievienojās Andrejs Vīcups no Kultūras mantojuma saglabāšanas fonda, kurā tai laikā darbojās tādas Latvijā zināmas personas kā Ojārs Rubenis, Andris Jaunsleinis, Andris Vilks, Juris Dambis u.c. A. Vīcupam ideja par karti likās saistoša – kā sākums piļu un muižu popularizēšanai. Tieši viņš ieteica dibināt biedrību–asociāciju, kas apvienotu piļu un muižu īpašniekus, izmantotājus un interesentus. 1999. gadā KMSF uzsāka reklāmas kampaņu "Pilis un muižas Latvijā", ar Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas starpniecību tika noorganizēta jauna tikšanās, uz kuru ieradās jau daudz vairāk ieinteresēto personu. VKPAI telpās notika vēl vairākas apspriedes, katrā tika pieaicināti speciālisti kultūras mantojuma un tūrisma jomā, piemēram, arhitekts Pēteris Blūms, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas Reģionālās attīstības departamenta direktora vietniece tūrisma jautājumos Aira Andriksone u.c. Šīs sanākšanas organizēja un vadīja Laima Lupiķe (Bakāne), kas KMSF strādāja kā projektu vadītāja un bija vienīgais algotais darbinieks šajā organizācijā.

2000. gadā Rīgā, Aleksandra Čaka ielā 135, nelielajās SIA "Atvērtā Latvija" telpās tika izstrādāti asociācijas darbības principi un izlolota pirmā akcija "Apceļosim Latvijas pilis". Piedalīšanās "Balttour 2000" starptautiskajā tūrisma gadatirgū ievadīja sasprīngto organizatorisko darbu. Nebija pieredzes, trūka līdzekļu, un visi, kas iesaistījās šajā procesā, darīja to brīvprātīgi un bez atlīdzības.

Par Latvijas Piļu un muižu asociācijas dibināšanas un vienlaicīgi akcijas atklāšanas vietu tika izvēlēts nesen Sanitas un Egila Griķu iegādātais bijušās Cirstu muižas centrs, kurā vēl neilgi pirms pasākuma tika novāktas drupas, šķūnīši, tika iesēta zālīte. 2000. gada 6. jūnijā dibināšanas kopsapulcē piedalījās aptuveni 50 interesenti, no kuriem 28 parakstīja dibināšanas dokumentu, bet citi iestājās asociācijā turpmākā gada laikā. Gada beigās asociācijā biedru statusā bija 33 juridiskas un 22 fiziskas personas. Par asociācijas prezidentu ievēlēja Kasparu Sīmani, bet par viceprezidentu Egilu Griķi.

Reizē ar sapulci asociācija izsludināja akciju "Apceļosim Latvijas pilis!". Akcijā piedalījās 28 pilis un muižas, no kurām daudzas sapulces dienā sniedza savas prezentācijas, ietverot vēstures stāstus un piedāvājumu aprakstus tūristiem. Kaut no kartes projekta nācās atteikties, kustība vairs nebija apturama. Vispirms izveidojās Latvijas piļu un muižu apvienība. Ar savu jaunības aizrautību izcēlās Kaspars Sīmanis, kurš tolaik bija Jaunpils pils pārvaldnieks. Viņš tika ievēlēts gan par apvienības vadītāju, gan par pirmo asociācijas prezidentu. Atbalstu vislielākajā organizatoriskajā un materiālajā veidā deva Cirstu muižas saimnieki – Sanita un Egils Griķi. Tā bija pirmā biroja tehnika, materiāli, izdevumi. Uz asociācijas dibināšanas sapulci tika izsūtīti ap 100 ielūgumu. Par viceprezidentu ievēlētais Egils Griķis turpmākos gadus sniedza atbalstu gan biroja uzturēšanā, gan sabiedrisko attiecību aktivitātēs, gan pirmo piļu un muižu aprakstu publicēšanā vispirms savā izveidotajā tūrisma portālā, vēlāk jau izveidojot portālu www.pilis.lv. Viņa un SIA "Atvērtā Latvija" zināšanas un pieredze ļāva asociācijai būt tehniski nodrošinātai no pirmās dienas. Asociācijas darbā ar pirmajām kopā nākšanas reizēm iesaistījās Kristīne Veinberga un Juris Zviedrāns (Tāšu muižas apsaimniekotāji), Gundars Plešs no Limbažu novadpētniecības muzeja, Jānis Vimba no Bīriņu pils, Milija Zīberte, kas tolaik pārvaldīja Blankenfeldes muižu, un daudzi citi.

Zināšanas kultūras mantojuma saglabāšanā, uzturēšanā un izmantošanā visus gadus ir bijis viens no pašiem galvenajiem asociācijas darbības virzieniem. Pirmais seminārs (par seno logu restaurāciju), uz ko aicināja Tāšu muiža, notika 2000. gada jūlijā, šo tradīciju turpinot daudzās citās muižās. Turpmāk semināri un arī biedru sapulces notikuši daudzās pilīs un muižās, kas bija asociācijas liela priekšrocība – semināriem un aktivitātēm telpas piļu un muižu saimnieki piedāvāja bez maksas.

Laikā ap 2000. gadu daudzus cilvēkus interesēja iespēja par zemu cenu iegādāties vai ilgstoši nomāt kādu muižu 100 kilometru rādiusā ap Rīgu. Asociācija daudziem palīdzēja ar padomiem un informāciju. 2003. gadā LPMA no VKPAI saņēma "Kultūras mantojuma gada balvu" par kultūras mantojuma popularizēšanu.

Ar laiku asociācijā veidojās nozaru struktūrvienības, piemēram, skolu sekcija, viesnīcu sekcija. Lielu atsaucību guva 2004. gadā uzsāktais Baltijas un Amerikas partnerības programmā atbalstītais projekts "Mana skola pilī", kas tika realizēts sadarbībā

ar Rīgas skolēnu pili un 33 mācību iestādēm. Par projektu asociācija saņēma Latvijas Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Gada balvu. Vērtīgi ir bijuši arī pieredzes apmaiņas braucieni Čehijā, Igaunijā, Krievijā, Lietuvā, Polijā, Slovākijā, Vācijā un Zviedrijā.

Tomēr par publiski atpazīstamāko aktivitāti ir uzskatāma akcija "Apceļosim Latvijas pilis!" Bija šaubas, vai kāds spēs apbraukāt visas 28 pilis/muižas. Tāpēc tika solīts uz noslēguma balli pilī aicināt visus, kas būs apceļojuši vismaz 14 vietas. Galvenā balva – dators – tiem laikiem bija patiešām liela balva! Akcijas bukletus ar vismaz 14 objektu atzīmēm iesūtīja ap 1400 ceļotāju! Solīta balle, bet nav nevienas (!) pils, kura spētu uzņemt 1400 viesu. Dalībai piekrita lielākā Latvijas pils – Jelgavas pils.

50. attēls. **Latvijas Piļu un muižu asociācijas organizētās akcijas "Apceļo Latvijas pilis un muižas" nosolēguma pasākums, 2017. gads, Jaunpils pils**
(foto no LPMA arhīva)

Balle izdevās, sevišķi, ja ņem vērā, ka asociācijai tam līdzekļu tikpat kā nebija, un parādi par atklātnēm un pasākumu tika maksāti vēl pēc balles. Tomēr solījums tika turēts un parādā nevienam nepalika. Vēlāk akcijas noslēguma sarīkojumi notika arī Jaunpils, Ēdoles, Vecauces, Cesvaines pilī, Mālpils muižā u.c. 2010. gadā Cirstu muižā tika svinēta asociācijas 10 gadu jubileja un atklāta kārtējā akcija "Apceļosim Latvijas pilis!" ar noslēguma balli Mālpils pilī. Līdz 2010. gadam asociācija bija noorganizējusi septiņas šādas akcijas. No 28 pilīm (akcijas pirmajā gadā) līdz 52 uzņēmumiem (2010. gadā). Akcijas anketas aizpildījušo ceļotājus skaits visos gados kopā sasniedza 2801 (no tiem 1530 pirmajā gadā), laika gaitā samazinoties interesei no apmeklētāju puses. Akcijas ietvaros interesanta bijusi sadarbība ar Aldi Bričevu (šokolādes meistaru), kurš dažādo piļu maketus veidoja no šokolādes. Pēc 2010. gada akcija uz laiku tika pārtraukta un atkal atjaunota 2017. gadā.

Savu mērķu realizēšanai asociācija ir īstenojusi "Phare 2000" projektu par 200 tūkst. EUR Cesvaines pils torņa atjaunošanai un muzeja izveidošanai, vairākus *Interreg* (Eiropas teritoriālās sadarbības mērķu) projektus (sadarbojoties ar asociācijas biedriem un partneriem no Lietuvas un Baltkrievijas). Portāla www.pilis.lv izveidošanā lielu darbu ieguldīja SIA "Atvērtā Latvija" programmētāji un datorspeciālisti. Vēlāk atbalsts tika saņemts arī no Valsts Kultūrkapitāla fonda un citiem projektiem. Lielu atbalstu saņēma Cesvaines pils pēc ugunsgrēka 2002. gadā – gan izplatot informāciju, gan organizējot ziedojumu vākšanu un vadot vienu no projektiem. Asociācija regulāri ar savu stendu vai kopā ar partneriem ir piedalījusies Starptautiskajā tūrisma izstādē–gadatirgū "Balttour", organizēta sadarbība ar tūrisma informācijas centriem, ceļotājiem un muižu saimniekiem no kaimiņvalstīm. Interesanta tradīcija tika aizsākta 2002. gadā, kad Arendoles muižā notika asociācijas pirmais Muižnieku turnīrs. Tas ir korporatīvs, gadskārtējs pasākums biedriem – piļu/muižu īpašniekiem un darbiniekiem ar plašu sporta, kultūras un izlaides programmu. Pasākuma galvenā balva – iespēja un pienākums rīkot nākamā gada pasākumu savā uzņēmumā.

51. attēls. **LPMA Muižnieku turnīra atklāšana, Balvu muiža, 2014. gads**
(foto no LPMA arhīva)

Asociācijas publicitāti un informācijas apriti nodrošinājis vairākus gadus iznākušais biļetens "pilis.lv", projektu ietvaros izdotie bukleti latviešu, angļu un lietuviešu valodā. 2010. gadā portālā www.draugiem.lv tika ievietots virtuālais ceļojums pa pilīm un muižām, organizēts fotokonkurss ceļotājiem–fotogrāfiem, iegūtās fotogrāfijas ievietojot asociācijas mājas lapā. Piļu un muižu saimniekiem nozīmīga bija 2004. gadā ar Valsts Kultūrkapitāla fonda atbalstu izdotā Jura Zviedrāna pirmā grāmata "Palīgs senu ēku īpašniekiem. Krāsas".

Noplokot pirmo gadu eiforijai, nemitīgi tiek risinātas dažādas problēmas, kas saistītas ar valstij kopīgiem politiskiem, saimnieciskiem un citiem jautājumiem. LPMA ir

pārstāvēta Tautsaimniecības padomes Tūrisma komitejā. LPMA ir piešķirts sabiedriskā labuma organizācijas statuss, tā ir parakstījusi Nevalstisko organizāciju un Ministru kabineta sadarbības memorandu. 2015. gadā par godu savai 15 gadu jubilejai LPMA noorganizēja starptautisku konferenci "Kultūras un tūrisma sinerģija – ekonomiskās izaugsmes, sociālo pārmaiņu un labklājības virzītājspēks".

Kopš 2012. gada LPMA oktobra pēdējā sestdienā organizē Leģendu nakti, kas katru gadu pulcē arvien vairāk apmeklētāju, un to skaits tuvojas desmit tūkstošiem.

52. attēls. **LPMA biedru tikšanās ar Latvijas Valsts prezidentu Raimondu Vējoni Rīgas pilī, 2019. gada 20. marts** (foto no Valsts prezidenta kancelejas arhīva)

2014. gadā pēc LPMA iniciatīvas ar Saprašanās memoranda parakstīšanu tika nostiprināta sadarbība ar Igaunijas un Lietuvas radniecīgajām asociācijām, kas uz Baltijas valstu 100 gadu jubileju un Eiropas kultūras mantojuma gadu realizējās kopīgā projektā "Apmeklēsim Baltijas muižas – svinēsim kopā", kuru vadīja un koordinēja LPMA. Šajā pasākumā piedalījās 131 muiža vai pils no Latvijas Piļu un muižu asociācijas, Igaunijas Muižu asociācijas (*Estonian Manor Association*), Igaunijas Muižskolu asociācijas (*Association of Estonian Manor Schools*) un Lietuvas Piļu un muižu asociācijas (*Lithuanian Association of Castles and Manors*), un tika izveidota jauna vietne – www.visitbalticmanors.com. Savukārt sadarbībā ar Latvijas Privāto vēsturisko ēku asociāciju notika Atvērto durvju dienas un konkurss skolēniem "Mans biznesa plāns Latvijas pilij vai muižai". 2019. gads zīmīgs ar to, ka pirmoreiz notika vēsturisko parku un dārzu dienas Latvijas pilīs un muižās.

Pēdējo gadu aktivitātes galvenokārt saistītas ar LPMA attīstības stratēģijas izstrādi 2018.–2022. gadam, tehniski un saturiski jaunas un responsīvas interneta vietnes izveidi un vairākiem starptautiskiem projektiem, piemēram, ES *Erasmus+* programmas projekts "Bridging social capital by participatory and co-creative culture", Latvijas–Krievijas pārrobežu sadarbības programmas 2014.–2020. gadam projekts "630 Versts Full of Feelings".

LPMA ir pamats uzskatīt, ka tai ir vēsturiska un ļoti būtiska loma vietējā tūrisma attīstībā Latvijā. Tieši LPMA bija tā, kas 2000. gadā ar akciju "Apceļo Latvijas pilis!" mūsdienās vairāku gadu garumā deva otru elpu Latvijas pirmās neatkarības periodā populārajai kustībai "Apceļo dzimto zemi!". No minētās akcijas turpmākajos gados izauga dažādas gan nacionāla, gan reģionāla, gan arī Baltijas valstu mēroga tūrisma veicināšanas akcijas.

53. attēls. **Baltijas valstu un Mēklenburgas-Priekšpomerānijas piļu un muižu asociāciju sanāksme, 2016. gads, Jelgavas pils**
(foto no LPMA arhīva)

2020. gads iezīmējās ar jaunu aktivitāšu kopumu, pateicoties asociācijas apaļajai jubilejai. 1920. gadā Agrārās reformas laikā tika likvidētas muižas kā saimnieciskas vienības, un 2020. gadā apritēja 100 gadi bez muižām vēsturiskajā izpratnē. Tāpēc savu 20 gadu jubileju Latvijas Piļu un muižu asociācija atzīmēja kopīgi ar Latvijas Kultūras akadēmiju un Rundāles pils muzeju organizētu starptautisku zinātnisku konferenci "Pilis un muižas – mantojums nākotnei" Rundāles pilī 2020. gada 24. septembrī. Pasākumā tika izvērtēts paveiktais Latvijas piļu un muižu mantojuma saglabāšanā un uzturēšanā pēdējās desmitgadēs, kā arī diskutēti jauni risinājumi piļu un muižu apzināšanā, atpazīstamības veicināšanā un iekļaušanā kultūras un ekonomikas aktīvā apritē gan Latvijā, gan plašākā Baltijas jūras un Ziemeļeiropas reģionā. (Zviedrāns, Bakāne, Sīmanis, Zīberte, LPMA, 2020)

Latvijas Profesionālo gidu asociācija

Asociācijas galvenie mērķi: apvienot Latvijas Republikas tūristu gidus, koordinēt darbību un aizstāvēt to intereses; veicināt profesionālo tūristu gidu sagatavošanu un kvalifikācijas celšanu; izveidot un uzturēt informācijas datubāzi par biedrības profesionālo gidu piedāvājumu; veicināt biedrības iestāšanos radnieciskās starptautiskās gidu apvienībās.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) gidu apvienošana, pieredzes apmaiņa un kvalifikācijas celšana; 2) gidu darba aktualizēšana, publiski atzīmējot Starptautisko gidu dienu; 3) starptautiskā sadarbība.
Asociācijas prezidenti: Alfrēds Juris Martinsons (2002–2016), Aija Lubeja-Sube (no 2016.).

Latvijas Profesionālo gidu asociācijas dibināšanas pirmsākumi lielā mērā saistās ar nozarē strādājošo vēlmi pēc iespējas ātrāk iekļauties starptautiskajā apritē. Tā 1993. gadā dibinātās SIA "Barbara & M" vadītāji, kuras struktūrvienība "Tūrisma un profesionālās izglītība centrs B&M" darbojās ar gidu darbu saistītās sfērās, apjauta nepieciešamību paskatīties, kas šajā jomā notiek citās valstīs. 1999. gadā tika nodibināti kontakti ar *European Federation of Tourist Guide Association* (FEG). Tas notika pēc Judītes un Alfrēda Jura Martinsonu vizītes Londonā, kur viņi tika uzņemti kā viesi no Latvijas, toreiz, šķietami, no valsts "aiz trejdeviņām zemēm". Lai varētu iegūt plašāku priekšstatu par FEG darbību un likumdošanas iniciatīvām, J. Martinsone ("Tūrisma un profesionālās izglītība centra B&M" vadītāja) divus gadus piedalījās dažādās FEG aktivitātēs, kas katru reizi notika kādā no FEG dalībnieku valstīm. Latvijā tai laikā jau darbojās Latvijas Tūrisma gidu asociācija, un tā varētu pārstāvēt Latviju FEG, taču dažādu apstākļu dēļ šī iecere nerealizējās. Tāpēc 2002. gada sākumā tika nolemts dibināt Latvijas Profesionālo gidu asociāciju (LPGA), kurā J. Martinsone kā viena no valdes locekļiem bija atbildīga par sadarbību FEG. Pēc mēneša, piedaloties kārtējā FEG ikgadējā pasākumā Dublinā, LPGA tika uzņemta šajā starptautiskajā organizācijā kā asociētais biedrs. Dalība šajā Eiropas valstu tūristu gidu asociāciju federācijā, 2018. gadā kļūstot par tās īsteno biedru, deva iespēju piedalīties Eiropas tūrisma norisēs un normatīvo aktu izstrādē balstiesīgas organizācijas statusā.

Latvijas Profesionālo gidu asociācijas darbības galvenais virziens ir biedru profesionālās izglītības papildināšana un kvalifikācijas celšana (lekcijas, ikgadējās ekskursijas un pieredzes apmaiņas braucieni pa Latviju, tikšanās ar radošās inteliģences pārstāvjiem). Lekciju un ekskursiju sagatavošanā un norisē iesaistās asociācijas biedri, ļaujot kolēģiem padziļināti iepazīt zināmus un mazāk zināmus tūrisma objektus Rīgā un citviet Latvijā. Ir izveidojusies laba sadarbība ar Latvijas Nacionālās mākslas muzeju, gan organizējot speciālu lekciju kursu gidiem muzeja līdzstrādnieku vadībā, gan ik gadu iepazīstoties ar muzeja aktualitātēm un specifiskām mākslas tēmām. Šī sadarbība ne tikai papildina profesionālo gidu zināšanas, bet arī sniedz iespējas vadīt muzejā ekskursijas.

54. attēls. **LPGA tikšanās Ministru kabinetā, 2018. gads** (foto no LPGA arhīva)

Kopš 1980. gada 21. februāra visā pasaulē tiek atzīmēta Starptautiskā tūristu gidu diena, un asociācija aktīvi iesaistās tās atzīmēšanā. Šajā dienā tiek popularizēta tūristu gidu profesija, iedzīvotāji un viesi iepazīstināti ar kultūrvēsturiskiem objektiem, notikumiem un neparastiem maršrutiem. Atzīmējot šo dienu ar publiskiem pasākumiem, sākot ar 2002. gadu, tika organizētas bezmaksas ekskursijas Rīgā visiem interesentiem, kuri ieradās februāra trešajā sestdienā norādītos laikos pie Pulvertorņa. Asociācijas gidi piedāvāja ekskursijas latviešu, krievu, angļu, vācu, spāņu un itāļu valodā. Sākumā publikas interese bija ļoti liela, ar laiku tā saruka, iespējams, arī februārim raksturīgo laika apstākļu dēļ. Pēc ilgām diskusijām, šķiet, ir atrasts optimālāks risinājums, sadalot svētku svinēšanu divās daļās. Pirmā – veltīta tikai pašiem gidiem. Tie ir svētki pašiem gidiem – ar neparastām ekskursijām pa Rīgas centru, piemēram, "Rīgas raganas jeb mistiskā Rīga", vai citviet, neaizmirstot izbaudīt kopīgu neformālāku svētku mirkli. Otrā Gidu dienas pasākuma daļa tiek veltīta mūsu tūristiem, viesiem un klausītājiem, kad asociācijas biedri vada bezmaksas ekskursijas, aicinot dalībniekus iesaistīties labdarībā. 2017. gadā bezmaksas ekskursiju laikā bija iespēja ziedot Sv. Jāņa baznīcas masku, kā arī Jāņa Kristītāja un Solomeja skulptūru restaurācijai, bet 2018. gadā latviešu gleznotāja Georga (Žaņa) Šenberga darba "Svētais vakarēdiens", kas atrodas Rīgas Svētās Marijas Magdalēnas baznīcā, restaurācijai. 2019. gadā Gidu dienas auditorija bija skolēni no dažādiem novadiem, un tas izvērtās kā ļoti pozitīvs pasākums, ko būtu vērts arī turpināt. Lielu atsaucību guva 2017. gadā reformācijas 500. jubilejai veltītā prezentācija – lekcija par reformācijas pēdām Rīgā, kas apliecināja asociācijas biedru ieinteresētību un spēju atbilstoši reaģēt uz sabiedrībā aktuālām tēmām. Ir izveidojusies tradīcija gada kopsapulcē apbalvot un godināt aktīvākos biedrus un oriģinālāko ideju autorus.

55. attēls. **Asociācijas Ziemassvētku pasākumā, 2019. gads** (foto no LPGA arhīva)

56. attēls. **Sadraudzības vakars ar viesiem no Ukrainas Tūristu gidu asociācijas** (foto no LPGA arhīva)

Asociācijai ir izveidojusies cieša sadarbība ar Zemgales Tūrisma asociāciju, kā arī ar Latvijas Tūrisma gidu asociāciju, kopīgi reaģējot uz nozares aktualitātēm. Biedrības pārstāvji ir piedalījušies nozarei nozīmīgu normatīvo aktu izstādē, no kuriem būtiskākais bija 2008. gada 20. novembrī pieņemtie Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 943 "Tūristu gida sertificēšanas un pakalpojumu sniegšanas kārtība". Noteikumus gan neizdevās ieviest, jo nebija nevienas atbilstoši starptautiskajam standartam akreditētas atbilstības novērtēšanas institūcijas, kas to darītu, un arī abas gidu asociācijas nevarēja vienoties par sadarbību un iziet akreditēšanu. 2010. gadā šie noteikumi zaudēja spēku, pēc tam tika veikti grozījumi *Tūrisma likumā*, izslēdzot attiecīgo pantu, un vēl pēc laika pašvaldībām tika piešķirtas tiesības noteikt kārtību gidu sertifikācijai savās pašvaldībās, kas daļā no tām arī tika realizēts.

Latvijas Kempingu asociācija

Asociācijas galvenie mērķi: profesionālo interešu aizstāvībai apvienot kempingu īpašniekus un sekmēt kempingu attīstību Latvijā.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) kempingu īpašnieku apvienošana kopīgam mērķim; 2) starptautiskā sadarbība Eiropas Kempingu asociāciju federācijas un Baltijas valstu ietvaros normatīvā regulējuma, pieredzes apmaiņas un mārketinga jomās; 3) kempingu kvalitātes vērtēšanas sistēmas izstrāde.
Asociācijas valdes priekšsēdētāji: Dace Markvarte (2005–2011), Tija Alondere (2011–2012), Linda Bēce (2012–2020), no 2020. gada valde koleģiāli pilda valdes priekšsēdētāja pienākumus.

2005. gadā, satiekoties 12 dažādu Latvijas kempingu vadītājiem, Vidzemes Augstskolas un Tūrisma attīstības valsts aģentūras pārstāvjiem, tika pieņemts lēmums par Latvijas Kempingu asociācijas dibināšanu. Šajā sapulcē tika pieņemti Latvijas Kempingu asociācijas statūti, ievēlēta valde no pieciem pārstāvjiem, nosprausti LKA mērķi un apspriestas nākotnes ieceres. Tika noteikti asociācijas darbības uzdevumi: pārstāvēt biedru profesionālās intereses valsts institūcijās, veicināt informācijas, pieredzes apmaiņu un sadarbību, aktualizēt kempingu sertificēšanas jautājumus, izstrādāt profesionālos kempingu darbības noteikumus, reklamēt Latvijas kempingus, iesaistīties un pārstāvēt LKA intereses citās valstīs un starptautiskajā kempingu asociācijā, kā arī citi.

Asociācijas darba nozīmīgs virziens ir starptautiskā sadarbība. LKA ir aktīvs Eiropas Kempingu asociāciju federācijas biedrs, piedaloties visas Eiropas kempingu nozarei būtisku jautājumu risināšanā un apmeklējot EFCO rīkotās ikgadējās ģenerālās asamblejas. Asociācija ir izveidojusi ciešas sadarbības saites ar Lietuvas un Igaunijas kempingu asociācijām, kas ļāvis radīt Baltijas kā vienota galamērķa konceptu un veiksmīgi piedāvāt to ārvalstu tirgos, gadu gaitā piedaloties vairāk nekā 80 tūrisma izstādēs–forumos Eiropā, t.sk. starptautiskajās izstādēs Nīderlandē, Vācijā, Somijā, Lietuvā, Igaunijā, Latvijā un Polijā.

Katru gadu tiek izdota Baltijas kempingu karte un katalogs, un tas tiek izplatīts arī tūrisma informācijas centros, pie sadarbības partneriem, uz prāmjiem un citur, kur varētu būt kempingu potenciālais klients.

57. attēls. **LKA valdes locekļi Juris Leimanis un Agris Perro pārstāv Baltijas kempingus starptautiskajā tūrisma izstādē *Caravana 2019* Nīderlandē** (foto no LKA arhīva)

Viens no būtiskākajiem asociācijas paveiktajiem darbiem ir jauna un mūsdienu prasībām atbilstoša kempingu kvalitātes standarta radīšana, kas ir pārbaudīts praksē, piešķirot "saulītes" kā kvalitātes zīmi asociācijas ietvaros. To plānots nostiprināt arī normatīvajos aktos, lai kvalitātes priekšrocības varētu baudīt katrs Latvijas Kempingu asociācijas dalībnieks un, protams, ceļotājs.

58. attēls. **LKA kārtējā kopsapulce kempingā "Leiputrija", 2011. gads** (foto no LKA arhīva)

59. attēls. **LKA pārrobežu sadarbības projekts "Enjoy the best" izstādē *Vivatour,* Lietuva, 2012. gads. No kreisās: Eižens Kanskis, valdes locekle Nelda Sniedze un valdes priekšsēdētāja Linda Bēce** (foto no LKA arhīva)

LKA aktīvi sadarbojas ar radniecīgām tūrisma nozares asociācijām, ir pārstāvēta arī LIAA izveidotajā Tūrisma konsultatīvajā padomē, kā arī dažādās darba grupās.

Asociācijai ir izdevies piesaistīt papildu finansējumu no Eiropas Savienības. Tā 2013.–2015. gadā kopīgi ar Igaunijas Kempingu asociāciju un Sanktpēterburgas ceļotāju klubu tika īstenots pārrobežu sadarbības projekts "Izbaudi labāko Igaunijā, Latvijā un Krievijā". Projekta ietvaros tika izdota tūrisma karte un informatīvs katalogs piecās valodās ar autoceļu karti, apskates objektiem, interesantām vietām atpūtai ar bērniem, ēdināšanas vietām gardēžiem, kā arī naktsmītnēm Latvijā, Igaunijas ziemeļos, Pleskavas–Sanktpēterburgas apgabalā, kas tika izplatīti 11 starptautiskajās tūrisma izstādēs. No 2018. līdz 2023. gadam LKA īsteno projektu "Izbaudi Latviju nesteidzoties", turpinot aktualizētu katalogu izdošanu un izplatīšanu dažādos mārketinga pasākumos un kanālos, tādējādi popularizējot ne tikai savus biedrus, bet arī Latviju kā interesantu un aizraujošu tūrisma galamērķi. Atbilstoši laika garam asociācija ne tikai uztur un pilnveido aktuālo informāciju par Latvijas kempingiem (LKA biedriem) savā interneta mājas lapā, bet strādā pie jaunu virtuālās vides rīku izveides tūristiem, kas apceļo Latviju, un kopā ar Igaunijas un Lietuvas asociācijām arī – kopīgas mājas lapas izveidošanai visiem Baltijas kempingiem.

LKA nav tikai formāla struktūra, tas ir draudzīgs, aktīvs, entuziastisks Latvijas kempingu īpašnieku kolektīvs, kas atbalsta viens otru, sniedz konsultācijas interesentiem un pašu spēkiem realizē kopīgas ieceres.

Latvijas Jaunatnes tūrisma mītņu asociācija "Apceļo Latviju"

Asociācijas galvenie mērķi: Brīvā laika mērķtiecīga izmantošana, veselīga dzīvesveida, mobilitātes un neformālas izglītības, kā arī kultūras apmaiņas veicināšana, īpašu uzmanību veltot jaunatnes iesaistīšanai.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) izveidota hosteļu asociācija, dodot iespēju ārvalstu tūristiem izmantot Latvijas budžeta tūrisma mītņu pakalpojumus; 2) nodrošināta Latvijas dalība IYHF, veicinot Latvijas kā tūrisma galamērķa atpazīstamību; 3) sniegts ieguldījums Latvijas tūrisma attīstībā, lobējot un piedaloties nozares politikas plānošanā un realizēšanā.
Asociācijas valdes priekšsēdētājs: Armands Muižnieks (no 2001.).

1998. gadā Latvijā tikai izveidota Latvijas hosteļu asociācija, kuras dibinātāji bija saistīti ar dienesta viesnīcu "Placis", viesu namu "Kurzemes Šveice", kā arī citas fiziskas personas. Tās darbības mērķis bija veicināt jauniešu brīvā laika saturīgu izmantošanu, mobilitāti, izglītības un kultūras apmaiņu. 2001. gadā pēc *International Youth Hostel Federation* (IYHF) pārstāvja Endrjū Džonsona (*Andrew Jhonson*) vizītes Latvijā tika dibināta Latvijas Jaunatnes tūrisma mītņu asociācija "Apceļo Latviju" (angl. *Hostelling Latvia*). Tā deva iespēju visām ieinteresētajām jaunatnes tūrisma mītnēm piedalīties asociācijas darbā. IYHF dibināta 1932. gadā un ir viena no vecākajām tūrisma mītņu organizācijām, kā arī lielāko biedru organizāciju pasaulē (4 milj. biedru). Federācijas misija – veicināt visu tautu jauniešu, bet jo īpaši jauniešu ar ierobežotām iespējām, izglītošanu, mudinot viņus labāk izzināt, mīlēt un rūpēties par dabu, kā arī novērtēt kultūras vērtības visās pilsētās. Šajos hosteļos vai citās izmitināšanas vietās netiek vērsta uzmanība uz ceļotāju izcelsmi, tautību, ādas krāsu, reliģiju, dzimumu, klasi vai politiskajiem uzskatiem. "Apceļo Latviju" kā sabiedriska organizācija tika reģistrēta 2006. gadā, par saviem galvenajiem darbības virzieniem izvēloties jaunatnes tūrisma mītņu tīkla izveidi Latvijā, lobējot ar tūrismu saistītos jautājumus valsts un pašvaldību institūcijās, iesaistoties starptautiskajā hosteļu kustībā, dodot iespēju tūristiem ar ierobežotiem līdzekļiem, vai kuru ceļošanas ieradumi ir saistīti ar nakšņošanu hosteļos, to darīt arī Latvijā. 2009. gadā asociācija izveidoja un apsaimniekoja savu hosteli Jūrmalā "Riga Beach Hostel". 2011. gadā "Apceļo Latvija" biedri bija 13 Rīgas hosteļi, viens Jūrmalā un viens Liepājā. Strauji attīstoties viesnīcu segmentam, kā arī faktam, ka pašvaldību un valsts mācību iestāžu dienesta viesnīcas un kopmītnes nodarbojas ar tūristu izmitināšanu, un, pieaugot starptautiskajai konkurencei starp tūrisma galamērķiem, IYHF veica izmaiņas savā konstitūcijā, pastiprinot nacionālo asociāciju atbildību. Tā rezultātā 2011. gadā Latvijas Jaunatnes tūrisma mītņu asociācija "Apceļo Latviju", līdzīgi kā daudzas Austrumeiropas hosteļu asociācijas, tika izslēgta no federācijas. 2007. gadā asociācija tika likvidēta, tomēr "Apceļo Latviju" darbība neapstājās. Tā turpina darboties kā sektora asociācija, vairāk gan piedaloties nozares politikas plānošanā un pārstrukturējot savas aktivitātes – ne tikai nodrošinot nakšņošanas pakalpojumus, bet arī organizējot ekskursijas. Pēdējos gados asociācja piedāvā tematiskas ekskursijas pa Latviju jauniešu grupām, skolēniem, studentiem un darba kolektīviem. Izmitināšanas funkcija asociācijas darbībā ir zaudējusi savu nozīmīgumu. To veicināja arī situācija, ka, attīstoties tūrisma mītnēm, to koncentrācija atsevišķos populārākajos tūrisma galamērķos ir liela, un konkurences apstākļos viesu mājas un viesnīcas nodrošina lielākas ērtības par līdzīgu vai pat lētāku cenu.

Latvijas kūrortpilsētu asociācija

Asociācijas galvenie mērķi: veicināt atbilstošu normatīvo aktu izstrādi un pieņemšanu sakārtotas vides izveidei kūrortpilsētu ilgtspējīgai attīstībai; attīstīt Latvijas Republikas kūrortpilsētu darbību, pārstāvēt biedru intereses valsts un privātā sektora institūcijās, iesaistīties starptautiskās aktivitātēs, kā arī izveidotā Latvijas veselības tūrisma klastera ietvaros attīstīt Latvijas medicīnas tūrisma eksportspēju, veicināt savstarpējo sadarbību starp veselības nozarē strādājošajiem un uzlabot sniegto ārstniecības pakalpojumu kvalitāti gan vietējiem, gan ārvalstu pacientiem.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) dalība nozarei svarīgu normatīvo dokumentu izstrādē un to apstiprināšana atbilstīgajās institūcijās; 2) nozarē iesaistīto pušu apvienošana, izveidojot Latvijas veselības tūrisma klasteri; 3) starptautiskā sadarbība un Latvijas kā veselības tūrisma galamērķa atpazīstamības veicināšana.
Valdes priekšsēdētāji: Larisa Loskutova (2009–2010), Māris Dzenītis (2010–2013), Gatis Truksnis (2013), Gunta Ušpele (2013–2019), Elīna Tolmačova (no 2019.).

Veselības un ar to saistīto pakalpojumu jomai kļūstot arvien nozīmīgākai Latvijas tūrismā, aktuālāka kļuva arī normatīvā regulējuma sakārtošana un iesaistīto pušu kopīga darbība veselības tūrisma attīstībā. Redzot šajā jomā savu pilsētu attīstības iespējas nākotnē, Jūrmala un Sigulda uzņēmās iniciatīvu, 2008. gadā nodibinot biedrību Latvijas kūrortpilsētu asociācija. Jau pirmajā gadā tām pievienojās Saulkrasti, Salacgrīva un Ogre, vēlāk Baldone, Liepāja un Līgatne. Biedrības aktivitātes darbības sākumā galvenokārt bija darbs ar normatīvajiem aktiem, tā brīža kūrorta nozares situācijas analīze un veiksmīgāko risinājumu meklēšana kūrorta nozares attīstības sekmēšanā.

Biedrība Latvijas kūrortpilsētu asociācija 2009. gadā iestājās Eiropas kūrortu asociācijā, kurā bija biedrs līdz 2011. gadam.

Būtisku pagriezienu biedrības darbībā ieviesa 2012. gada martā tās ietvaros izveidotais Latvijas veselības tūrisma klasteris, tādējādi paplašinot asociācijas biedru loku ne tikai ar pašvaldībām, bet arī piesaistot medicīnas jomas un veselības tūrisma komersantus. Latvijas veselības tūrisma klasteris ir vadošo Latvijas klīniku un slimnīcu, privāto

ārstniecības iestāžu, kūrorta rehabilitācijas centru, kūrortviesnīcu, tūrisma kompāniju un izglītības, pētniecības institūciju apvienība, kas mudina tās biedrus sniegt kvalitatīvus ārstniecības pakalpojumus kā vietējiem, tā ārvalstu pacientiem. 2020. gadā asociācija apvieno 63 biedrus – valsts, pašvaldību un reģionālās slimnīcas, privātklīnikas, rehabilitācijas centrus, kūrortviesnīcas, tūrisma aģentūras, izglītības un pētniecības iestādes utt. Klastera realizētajās aktivitātēs ir iesaistīts plašs uzņēmēju loks. Koordinējot ciešu sadarbību klastera biedru vidū, mērķtiecīgi tiek veicināts medicīnas tūrisma pakalpojumu apjoma pieaugums un Latvijas konkurētspējas celšana ārvalstīs. Tā kā veselības tūrisms ietver pakalpojumus organisma vispārējā stāvokļa un labsajūtas uzlabošanai, profilaksei, ārstēšanai un rehabilitācijai, tad, kompleksi piedāvājot šos pakalpojumus, pacientiem ir iespēja nodrošināt kvalitatīvu aprūpi.

60. attēls. **LIAA un Latvijas veselības tūrisma klastera biedri Latvijas nacionālajā medicīnas tūrisma stendā medicīnas tūrisma starptautiskajā izstādē "Healthcare Travel Expo Ukraine 2018" Kijevā**
(foto no Latvijas kūrortpilsētu asociācijas arhīva)

Latvijas veselības tūrisma klastera aktivitātes, kuras no tā darbības sākuma vada Gunta Ušpele, notiek vairākos virzienos. Atbilstoši asociācijas mērķiem tās dalībnieki iniciējuši un piedalījušies dažādu nozarei svarīgu normatīvo dokumentu izstrādē un virzībā atbilstošajās institūcijās, piemēram, *Tūrisma likuma* grozījumu izstrādē, iekļaujot tajā kūrortu sadaļu (2012), Ministru kabineta noteikumu "Kūrorta statusa piešķiršanas un anulēšanas kārtība" izstrādē (2012) u.c. Sadarbībā ar Tūrisma attīstības valsts aģentūru (vēlāk LIAA) asociācija ir piedalījusies Latvijas tūrisma mārketinga stratēģijas īstenošanā, sagatavojot Veselības tūrisma informatīvos materiālus, rakstus medicīnas žurnāliem ārvalstīs un www.healthtravellatvia.lv, kā arī piedaloties citās mārketinga aktivitātēs.

Asociācija no tās dibināšanas sākuma aktīvi ir darbojusies Latvijas tūrisma konsultatīvajā padomē, šobrīd Tautsaimniecības komisijas Tūrisma padomē.

Asociācijas un Latvijas veselības tūrisma klastera specifiskās jomas dēļ daudzas aktivitātes ir saistītas ar valsts institūcijām, kuras ir atbildīgas par veselības jomu. 2017. un 2018. gadā noritēja aktīvs darbs ar Veselības ministriju, tās pakļautībā esošajām iestādēm un Ekonomikas ministriju "Veselības tūrisma attīstības veicināšanas darba grupas" ietvaros ar mērķi izstrādāt Veselības tūrisma veicināšanas rīcības virzienus un iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā informatīvo ziņojumu par veselības tūrisma attīstības veicināšanas iespējām un tam nepieciešamajām rīcībām un valsts finansiālā atbalsta iespējām. Asociācija un Latvijas veselības tūrisma klasteris aktīvi līdzdarbojās 2019. gada 6. marta Ministru kabinetā apstiprinātā "Par veselības aprūpes pakalpojumu eksporta attīstības plāna 2019.–2023. gadam" izstrādē, bet no 2019. gada – Veselības aprūpes pakalpojumu eksporta koordinācijas padomē, kas ir atbildīga par šī plāna ieviešanu.

61. attēls. **Latvijas veselības tūrisma klastera biedru pieredzes apmaiņas brauciens uz Igaunijas slimnīcām un privātklīnikām Tartu un Tallinā, 2019. gada janvāris**
(foto no Latvijas kūrortpilsētu asociācijas arhīva)

Nozīmīga asociācijas darbā ir starptautiskā sadarbība, kas īpaši aktivizējās pēc Latvijas veselības tūrisma klastera izveidošanas. Piesaistot Eiropas Savienības finansējumu, starptautisku projektu ietvaros ir veiktas dažādas aktivitātes, piemēram, sadarbība starp veselības laboratorijām Baltijas jūras reģionā, kas testē jaunus produktus un tehnoloģijas reālos dzīves apstākļos (ES projekts *Provahealth*), pieredzes apmaiņa ar labākajām ārvalstu ārstniecības iestādēm, SPA un kūrortu iestāžu apmeklējumi Lietuvā,

Ungārijā, Francijā, Portugālē (ES projekts *InnovaSpa*), pētījumi par kurortoloģiju, citu Eiropas valstu labo pieredzi, to ieviešanas iespējām Latvijā (*SPAhealth*), labāko starptautisko klasteru pieredzes pārņemšana (*BRANDTour*) u.c. Biedrība ir noslēgusi sadarbības trīspusējo nodomu protokolu par Baltijas veselības tūrisma klastera izveidi ar Lietuvas medicīnas tūrisma klasteri un Igaunijas medicīnas tūrisma klasteri, bet 2018. gadā līgumu par turpmāko sadarbību ar Ļubļinas medicīnas tūrisma klasteri. Par nozīmīgu sasniegumu uzskatāms fakts, ka Latvijas veselības tūrisma klasteris ieguva Eiropas Klasteru ekselences iniciatīvas Bronzas līmeņa sertifikātu. Tā kā pakalpojumu sniedzējiem ir svarīgi attīstīt arī iztrūkstošās prasmes SPA un labjūtes sektorā strādājošam personālam, no 2019. gada asociācija kopā ar Latvijas veselības tūrisma klasteri strādā pie vēl viena starptautiska projekta – *WeSkills*, lai izstrādātu nepieciešamās mācību programmas šo prasmju trūkuma novēršanai.

62. attēls. **Biedrības Latvijas kūrortpilsētu asociācija un Latvijas veselības tūrisma klastera biedru kopsapulce, kūrortviesnīca "Hotel Jūrmala Spa", 2017. gada janvāris**
(foto no Latvijas kūrortpilsētu asociācijas arhīva)

Sadarbojoties asociācijā iesaistītajām pašvaldībām un komersantiem, ir organizētas vairākas kūrorta konferences Latvijā – Eiropas kūrorta asociācijas ikgadējā biedru konference 2012. gadā, starptautiski darbsemināri veselības tūrismā, kā arī Latvijas puse pārstāvēta konferencēs, kontaktbiržās, semināros un starptautiskās izstādēs tūrisma un medicīnas jomās Lietuvā, Igaunijā, Zviedrijā, Somijā, Norvēģijā, Dānijā, Vācijā, Šveicē, Lielbritānijā, Krievijā, Ukrainā, Baltkrievijā, Kazahstānā, Uzbekistānā, Izraēlā, ASV u.c., prezentējot Latvijas veselības tūrisma piedāvājumu.

Asociācija ir iesaistījusies vairākos ar veselības un veselības tūrisma jomu saistītos pētījumos. Sadarbībā ar Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūtu 2018. gadā tika veikts tirgus pētījums par Latvijas veselības tūrisma attīstības perspektīvām ārvalstu iedzīvotājiem, bet kopā ar SIA "One Baltics" – personalizētās medicīnas pētījums un biomedicīnas šūnu terapijas pētījums. Klasteris ir īstenojis arī citus pētījumus, kuru rezultāti bijuši interesanti ne tikai tā biedriem.

Klastera biedriem regulāri tiek nodrošināta informācija par jauniem piedāvājumiem un iespējām, izstrādāta medicīnas sadaļa un procesu apraksti ārvalstu pacientiem, sniegts atbalsts aprakstu sagatavošanā par klīniku, speciālistiem, tehnoloģijām, sertifikātiem, apdrošināšanu, piedāvājumu, cenām utt. Visiem klastera biedriem ir pieejama informācija par pacientu atsauksmēm, pierakstu sistēmām un citām darbā noderīgām aktivitātēm.

Realizējot vienu no tradicionāliem profesionālo organizāciju uzdevumiem – rūpes par nozares dalībnieku profesionalitātes un kvalitātes nodrošināšanu – klasteris izstrādāja iekšējo klastera apkalpošanas kvalitātes kritēriju un sertificēšanas sistēmu un uzsāka tās ieviešanu.

Tomēr gan Latvijas kūrortpilsētu asociācijas, gan Latvijas veselības tūrisma klastera biedriem (tāpat kā Latvijas tūrisma nozarei kopumā) viens no būtiskākajiem organizācijas darbības rezultātiem ir Latvijas kā medicīnas tūrisma galamērķa tēla stiprināšana, uzsverot pievilcību un stiprās puses salīdzinājumā ar citām valstīm. To veicinājušas arī tādas aktivitātes kā mediju pārstāvju, žurnālistu, blogeru un nozares speciālistu vizītes Latvijā, sadarbība ar masu medijiem, digitālās kampaņas, Veselības klastera tūrisma mārketinga plāns, jauna mājas lapa, tematiskie video un *Facebook* profils, īstenotās reklāmas kampaņas ārvalstīs – Norvēģijā, Somijā, Lielbritānijā, Krievijā, Ukrainā u.c.

Nākotnē biedrībai ir jāturpina attīstīt Latvijas veselības tūrisma klasteris, tā piedāvātos veselības tūrisma, medicīnas eksporta pakalpojumus un jāattīsta jauni medicīnas eksporta produkti. Vienlaicīgi ir svarīgi stiprināt Latvijas vēsturiskās kūrortpilsētas, popularizēt kūrortārstnieciskās tradīcijas, veicināt aktīvāku un cilvēka veselībai saudzīgāku kūrorta ārstniecības pielietošanu, vairāk izmantojot dabas dziednieciskos resursus un mazāk – farmācijas ķīmiju. Šo plānu realizācijai plānots turpināt iesaistīties starptautiskos projektos, veicināt medicīnas pakalpojumu eksportu, pakalpojumu kvalitātes celšanu, ārvalstu pacientu piesaisti un jaunu investīciju piesaisti kūrorta infrastruktūras objektiem, tādējādi radot jaunus izaicinājumus un darbības formas arī šajā nozarē ieinteresēto pušu apvienībai.

Latvijas Kongresu birojs

Biedrības galvenie mērķi: palielināt Latvijas kā darījumu un pasākumu tūrisma galamērķa atpazīstamību un popularizēt Latviju kā piemērotu vietu starptautisku kongresu, konferenču un citu pasākumu norisei.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) Latvijas Konferenču vēstnešu (LKV) programmas izveidošana dažādu tautsaimniecības nozaru profesionāļu kongresu, konferenču un citu darījuma tūrisma pasākumu piesaistei Latvijai; 2) sadarbība ar Latvijas profesionālajām asociācijām kongresu pieteikumu sagatavošanā un iepazīšanās vizīšu nodrošināšanā; 3) Latvijas Konferenču Vēstnešu programmas atklāšana un Konferenču vēstnešu godināšana.
Valdes priekšsēdētāji: Vladislavs Korjagins (2016–2019), Jānis Astahovs (no 2019.).

Biedrības "Latvijas Kongresu birojs" dibināšana bija tūrisma nozares vadošo profesionālo asociāciju ALTA un LVRA iniciatīva, kas realizējās 2016. gadā, un to nodibināja piecas vadošās galamērķa pārvaldes kompānijas un Starptautiskais izstāžu centrs Ķīpsalā "RTU-BT1".

63. attēls. **Darījumu un Pasākumu Tūrisma dienā/Latvijas Konferenču Vēstnešu forumā, ATTA CENTRE, 2020. gada 15. oktobris. No kreisās: valdes locekļi E. Kuzmans, J. Puļķe, G. Bukovska, valdes pr-js J. Astahovs, valdes pr-ja vietniece I. Keiša, biroja vadītāja I. Riekstiņa, valdes loceklis J. Zvirbulis** (foto no LKB arhīva)

Savā neilgajā darbības laikā kā viena no nozīmīgākajām LKB aktivitātēm bija Latvijas Konferenču vēstnešu programmas izveidošana 2018. gadā. Šī programma ir starptautiskajā pieredzē un praksē balstīts darījumu un pasākumu tūrisma mārketinga instruments efektīvai starptautisku konferenču un kongresu piesaistei Latvijā. Programmas vēstneši ir motivēti un ietekmīgi savu nozaru pārstāvji, kas, popularizējot galamērķi un piesaistot Latvijai starptautiskus pasākumus, nodrošina ilgtspējīgu darījumu un pasākumu tūrisma, kā arī savas pārstāvētās nozares attīstību Latvijā. 2020. gada nogalē biedrības rīkotajā īpašajā pasākumā līdzās darījuma tūrisma aktualitāšu izvērtējumam tika īpaši godināti Latvijas Konferenču vēstneši, kuru neatlaidīgas darbības rezultātā Latvijā jau ir notikuši nozīmīgi pasākumi un kuriem var būt liela loma darījuma pasākumu piesaistei arī turpmāk.

64. attēls. **Starptautiskā darījumu tūrisma izstādē kontaktbiržā "Convene 2020", no kreisās: valdes priekšēdētājs J. Astahovs, biroja vadītāja I. Riekstiņa, Viļņa, 2020. gada 14. februāris** (foto no LKB arhīva)

Realizējot savus mērķus, biedrība kopā ar augstskolām ir organizējusi pētījumus par konferenču un kongresu ekonomisko pienesumu Rīgā un Jūrmalā, popularizējusi Latviju kā darījumu tūrisma galamērķi, t.sk. starptautiskās izstādēs Frankfurtē, Barselonā u.c., kā arī sadarbojusies ar partneriem pasākumu sagatavošanā, iepazīšanās vizīšu organizēšanā un pasākumu praktiskajā norisē. Sadarbība ar līdzīgām organizācijām ārvalstīs ļāva pārņemt labāko pieredzi, tādējādi veicinot darījumu tūrisma, kas Latvijā definēts kā viens no prioritārajiem tūrisma veidiem, straujāku attīstību.

Latvijas Restorānu biedrība

Biedrības galvenie mērķi: aizsargāt tirgus dalībnieku un patērētāju intereses un paaugstināt Latvijas restorānu konkurētspēju Baltijas reģionā un globālajā līmenī.
Trīs būtiskākie sasniegumi: 1) izstrādāti ekonomiski pamatoti priekšlikumi samazinātas PVN likmes ieviešanai ēdināšanas nozarē; 2) uzsākts aktīvs sociālais dialogs, un noslēgta Ģenerālvienošanās ar nozares darba devēju un darba ņēmējus pārstāvošām organizācijām; 3) aktīva sadarbība ar valsts institūcijām, pārstāvot nozares intereses un cīnoties par atbalstu *Covid-19* izraisītās pandēmijas krīzes vienai no visskartākajām nozarēm.
Biedrības prezidents: Jānis Jenzis (no 2018.).

Latvijas Restorānu biedrība ir Latvijā dibinātā pirmā restorānu īpašnieku, t.sk. attiecīgā laika perioda Latvijas labāko restorānu, apvienība. Organizācijas izveides noteicošie faktori bija aktīvāka nozares interešu pārstāvniecība tieši ēdināšanas sektoram nozīmīgajos jautājumos, nozares pašsakārtošanās, nodokļu un administratīvā sloga mazināšanas jautājumi, profesionālās izglītības kvalitātes uzlabošanas un efektīva sociālā dialoga jautājumi.

Biedrība ir iniciējusi un veiksmīgi organizējusi plašas akcijas valsts mērogā, piemēram, "Katlu revolūcija" un "NĒ plastmasai. JĀ terasēm".

Lai sasniegtu izvirzītos mērķus un veicinātu Latvijas gastronomiskā tūrisma attīstību, tika izveidotas četras darba grupas, kas strādā šādos virzienos: uzņēmējdarbības vides sakārtošana (efektīva nozares nodokļu politikas izstrāde un birokrātiskā sloga mazināšana); cilvēkresursi (atbilstīgas izglītības kvalitātes paaugstināšana, aizbraucēju plūsmas samazināšana un reemigrācijas stimulēšana, darbaspēka ievešanas no trešajām valstīm atvieglošana); izejvielas (produktu kvalitātes un to klāsta palielināšana); mārketings un tūristu piesaiste.

LRB sadarbojas ar Latvijas Republikas Saeimas deputātiem, Ekonomikas ministriju, Valsts ieņēmumu dienestu, Izglītības un zinātnes ministriju, kā arī aktīvi darbojas darba devējus pārstāvošajās apvienībās (Latvijas Darba devēju konfederācijā un Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamerā), nodrošinot konsultācijas ar nozari lēmumu pieņemšanu procesā.

Nobeigumā

Noslēdzot tūrisma un viesmīlības nozares profesionālo organizāciju daudzpusīgās darbības raksturojumu periodā pēc 1991. gada, ir redzams, ka to loma ir bijusi nozīmīga līdzsvarotai tūrisma attīstībai Latvijā un sekmīgai mūsu valsts iesaistei starptautiskā tūrisma apritē.

2.5. Latvijas tūrisma zīmolvedība un mārketings

"Tūrisma vietas mārketings ietver visas tās aktivitātes, kas nepieciešamas, lai savestu kopā potenciālos ceļotājus un pakalpojumu piedāvātājus ceļojuma galamērķī. Valsts līmenī galvenais fokuss ir: ceļojuma galamērķa konkurētspējīga pozicionēšana globālajā tūrisma tirgū, veidojot un stiprinot piesaistoša ceļojuma galamērķa tēlu, tostarp izmantojot zīmolēšanas stratēģiju un efektīvu tūristu piesaisti no augsta potenciāla tirgiem."

(Aija van der Steina, 2021)

Pagājuša gadsimta 90. gados pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas, kad Latviju aizvien vairāk sāka apmeklēt ārvalstu viesi un sāka attīstīties ienākošais jeb uzņemošais tūrisms, skaidri iezīmējās vajadzība pēc tūrisma informācijas par Latviju. Cilvēkiem Eiropā un pasaulē Latvija un Baltijas valstis visbiežāk asociējās ar PSRS, komunisma režīmu, industriālu vidi, un šīs asociācijas bieži bija negatīvas. Piemēram, Zviedrijas laikrakstā bija ievietoti padomi tūristiem: "Ja Baltijā nenozags loga tīrītāju, tad, ļoti ticams, – automašīnu pašu, bet var gadīties, ka piekaus vai nositīs." Beigas tomēr cerīgas: "Ja ievērosit normālu piesardzību (piemēram, nedauzīsieties apkārt vēlu vakaros vai pa nakti), tad – brauciet mierīgi! Baltija tūristus gaida." (Irbe, 1994)

Taču lielākajai daļai Eiropas un pasaules iedzīvotāju nebija nekādu asociāciju ar Latviju, jo par tādu valsti viņi nekad nebija dzirdējuši. Jebkāda informācija par Latviju ārzemēs bija ierobežota, novecojusi un neatbilda aktuālajai situācijai. Arī ceļotājiem nepieciešamās informācijas pieejamība ārvalstīs bija ierobežota, un informācijas materiāli noteikti nebija ceļotājus iedvesmojoši, jo "pat Latvijas oficiālajām pārstāvniecībām ārzemēs sveštautu tūristu apkalpošanai jāizlīdzas ar pašu sagatavotām, fotokopētām lapām. [..] jaunām publikācijām naudas nav ne Latvijas tūrisma pārvaldei, ne citām Latvijas iestādēm" (E. D., Austrālijas Latvietis, 1994).

Šo informācijas robu un vietējo organizāciju nespēju nodrošināt ar vajadzīgo informāciju aizpildīja gan starptautiskie tūrisma ceļveži, gan ārzemnieku, tostarp

žurnālistu publikācijas vai reportāžas savas valsts plašsaziņas medijos. Viens no pirmā pēcneatkarības tūrisma ceļveža "Baltikum – Estland, Lettland, Litauen mit Kaliningrad (Königsberg)" (1993) (vācu valodā) autoriem Pēters Hohs (*Peter Hőh*), atceroties savu pirmo ceļojumu ar automašīnu uz Baltijas valstīm 1991. gada rudenī, stāstīja:

> *"Ceļojumam izmantojām kartes, kas bija vēl no pirms Otrā pasaules kara laikiem, jo citu vienkārši nebija. Tūrisma ceļvedi/rokasgrāmatu par Baltijas valstīm un Kaļiņingradu uzrakstījām, jo sapratām, ka šāda informācija tolaik bija ļoti nepieciešama, bet nebija pieejama. Pēc divu mēnešu ceļošanas bijām savākuši apjomīgu materiālu."*
>
> (Hőh, 2020)

Ceļveža autors pat atcerējās situāciju, kad papildinātajam izdevumam jautājis informāciju Baltijas valstu vēstniekam/pārstāvim Bonnā, bet pretī saņēmis paša sagatavotu materiālu, jo izrādījies, ka labāka informācijas materiāla nav. Vēlāk autora veidotais raksts "Riga dimd(t?) – Riga klingt" tika pārpublicēts daudzās Vācijas avīzēs, bet pats autors jau kā žurnālists nākamajos gados Latvijā atgriezās vairākkārt.

Starptautisko tūrisma ceļvežu izdevējs "Lonely Planet" 1994. gadā izdeva Džona Nobla (*John Noble*) ceļvedi "Baltic States and Kaliningrad" angļu valodā. Autors Baltijas valstis kopš neatkarības atgūšanas bija apmeklējis vairākkārt, "tādēļ viņa sniegtās ziņas ir aktuālas, objektīvas un trāpīgas" (E. D., Austrālijas Latvietis, 1994).

Šis citāts ļoti labi atspoguļo to, kāpēc gan ceļveži, gan dažādas žurnālistu publikācijas tūrismā tiek uzskatīti par iedarbīgiem informācijas avotiem, jo potenciālie ceļotāji uzticas tiem, kuri paši savām acīm ir skatījuši ceļojumu galamērķi, turklāt ir "savējie" jeb nāk no pašu vidus. Latviešu prese ārzemēs šo publikāciju raksturoja kā: "Skaista dāvana 1994. gada tūrisma sezonai, kas aizpilda ievērojamu daļu līdzšinējā roba Latvijas tūrisma literatūrā." (E. D., Austrālijas Latvietis, 1994)

Turpmākajos gados tūrisma ceļvežu autoru un ārvalstu žurnālistu iepazīšanās vizīšu organizēšana un atbalstīšana ir bijusi viena no aktivitātēm gan nacionālā līmeņa mārketinga īstenotājiem (Latvijas tūrisma pārvalde līdz 1996. gadam, vēlāk – Valsts tūrisma pārvalde līdz 1998. gadam, LTAA līdz 2002. gadam, TAVA līdz 2016. gadam, patlaban – LIAA Tūrisma departaments), gan "Rīgas Tūrisma Attīstības Birojam", gan Jūrmalas un citu Latvijas pašvaldību tūrisma organizētājiem, gan uzņēmējiem. Olga Slaugotne savās atmiņās par pirmajām žurnālistu vizītēm atzīmēja: "Ārzemju žurnālisti (un konsultanti) palīdzēja mums saprast, kas Latvijā uzrunā ārzemju tūristus. Pie mums brauca žurnālisti no dažādām pasaules valstīm." (Slaugotne, 2020)

2009. gadā TAVA noorganizēja 30 žurnālistu vizītes, kopumā uzņemot 220 žurnālistus no 17 valstīm, savukārt 2014. gadā, kad Rīga bija Eiropas kultūras galvaspilsēta, tā uzņēma ap 1000 ārvalstu žurnālistu (RTAB, 2016). Personiskā pieredze un rekomendācijas arī digitālajā laikmetā ir ļoti nozīmīgs faktors, kas ietekmē indivīda ceļošanas lēmuma pieņemšanu, tāpēc arī šodien žurnālistu iepazīšanās vizīšu organizēšana joprojām ir viens no ietekmīgākajiem ceļojuma galamērķa popularizēšanas instrumentiem (Šīrava, 2020), tikai atšķirībā no 90. gadiem šī personiskā pieredze bieži tiek publicēta digitālajā vidē un retāk tradicionālajā TV vai radio kanālā, avīzē vai žurnālā. Tradicionālo drukāto tūrisma ceļvežu, tādu kā "Lonely Planet", "Rough Guide" un citu loma digitālajā laikmetā ir mazinājusies, taču jāatzīmē, ka joprojām ir ceļotāju segmenti (gados vecāki ceļotāji, kultūras un dabas mīļotāji), kuri ir uzticīgi šiem drukātajiem izdevumiem vai arī to digitāliem risinājumiem.

Vietējās tūrisma organizācijas ļoti labi apzinājās nepieciešamību ne tikai attīstīt Latvijas un Rīgas tūrisma piedāvājumu (lai tas būtu ārvalstu viesus piesaistošs), bet arī valsts un tūrisma piedāvājuma popularizēšanas nozīmību. Latvijas Republikas Satiksmes ministrijas Tūrisma departamenta vadītāja O. Slaugotne norādīja, ka, lai arī tūrisma attīstībā tiek sperti pirmie soļi, svarīgi ir piedalīties tūrisma izstādēs un reklamēt Latviju (Grīnberga, 1993). Jau pašos atjaunotās Latvijas tūrisma attīstības pirmsākumos 1992. gadā Latvija piedalījās lielākajā pasaules tūrisma izstādē ITB Berlīnē.

> *"Baltijas stends bija izdaiļots trīs Baltijas valstu – Latvijas, Igaunijas un Lietuvas – nacionālajās krāsās. Baltijas stendā piedalījās divi Vācijas ceļojumu biroji – "Baltisches Reiseburo" un "Schnieder Reisen". [..] Atklāšanas dienā Baltijas valstis bija vācu saziņu līdzekļu ievērības centrā. Baltijas stendu rādīja un to komentēja vairākas televīzijas programmas."*
>
> (Gobiņš, Brīvā Latvija, 1992)

1993. gadā Latvija, izmantojot Eiropas Kopienas palīdzības fonda finansējumu, piedalījās arī tūrisma izstādē–gadatirgū Madridē, Milānā un ITB Berlīnē, kur vienā no 30 hallēm Latviju kopā ar Lietuvu un Igauniju pārstāvēja 28 tūrisma firmas un viesnīcas (Grīnberga, 1993; Jalinskis, 1993). Dalība starptautiskās izstādēs sākotnēji bija saistīta ar ārējo finansējumu, jo vietējā finansējuma šīm aktivitātēm nebija. Daloties atmiņās par pirmajām valsts tūrisma mārketinga aktivitātēm, O. Slaugotne atzīmē: "Eiropas Kopienas fonds piešķīra divus miljonus latus Latvijai uz pieciem gadiem projektā Baltijas valstu tūrisma attīstībai. Šī nauda bija paredzēta arī tūrisma mārketinga aktivitātēm – dalībai tūrisma izstādēs, tūrisma informācijas sagatavošanai, ārvalstu tūrisma biroju izveidei un žurnālistu vizīšu organizēšanai, pasākumiem un preses konferencēm. Tajā laikā mums bija jāpierāda – kas un no kurienes mēs esam. Pieredzējām, ka 1993. gadā "Fitur" izstādē Madridē uz Baltijas valstu preses konferenci neieradās neviens pārstāvis.

Vēlāk, apskatoties programmā, sapratām, ka izstādes organizētāji mūs bija nodēvējuši par Balkānu valstīm, bet tur bija karadarbība. Iesniedzām protestu un nākamajā dienā preses konference notika, apmeklētāju skaits arī bija pietiekošs." (Slaugotne, 2020) 1995. gadā dalību ITB Berlīnē apmaksāja Vācijas valdība un uz izstādi devās jau 15 Latvijas uzņēmumi (Jalinskis, Diena, 1995). Šī izstāde iezīmējās ar ļoti pozitīvu atklāsmi – "interese par Latvijas stendā piedāvātajiem pakalpojumiem bija liela, un gandrīz visu laiku kāda no Latvijas firmām [..] risināja sarunas ar potenciālajiem darījumu partneriem. Netrūka arī vienkāršu interesentu, [..] atšķirībā no iepriekšējiem gadiem, neviens neesot uzdevis jautājumu par to, kur tāda Latvija vispār atrodas" (Jalinskis, Diena, 1995).

Dalība tūrisma izstādēs tūrisma uzņēmumiem bija (un vēl joprojām ir) ļoti dārga. Uzņēmumi sāka piedalīties izstādēs ar saviem stendiem, kur viņiem nereti nācās pārstāvēt arī Latviju un pat Baltijas valstis. Piemēram, vietējā presē varēja iepazīties ar tūrisma aģentūras "Ceļotājs" pieredzi izstādē Parīzē un Maskavā (Rudušs, 1993; Tūrisma salons …, 1993).

Gadu no gada pieauga to tūrisma izstāžu skaits, kurās Latvija piedalījās ar nacionālo stendu. Latvijas Tūrisma pārvalde 1999. gadā ar Latvijas nacionālo stendu piedalījās 17 izstādēs, tostarp ITB Berlīnē, WTM Londonā, *Tourest* Tallinā, *Vivattur* Viļņā, *Matka* Helsinkos, *Mitt* Maskavā, *Scandinavian Travel Market* Stokholmā, TUR Gēteborgā u.c. (VARAM, 2002). Kopumā galvenais uzsvars, īstenojot mārketinga aktivitātes (tostarp dalību izstādēs), bija tajos tirgos, no kurienes bija lielākās tūristu plūsmas – Lietuva, Igaunija, Krievija, Vācija, Somija un Zviedrija. Šie kā Latvijas tūrisma mārketinga augsti prioritārie tirgi tika nodefinēti tikai "Latvijas tūrisma mārketinga stratēģijā 2006.–2010. gadam", bet līdz 2000. gadu vidum tūrisma mārketingu varētu raksturot kā fragmentāru (Top tūrisma .., 2005). Tas skaidrojams ar to, ka izstādēm un citām mārketinga aktivitātēm finansējums nebija pietiekams. VARAM valsts sekretāra padomniece A. Andriksone norādīja: "Valsts budžetā tūrismam atvēlētie līdzekļi 1997. un 1998. gadā 102 tūkstošu un šogad 172 tūkstošu latu apmērā ir daudz par maz. Ar to nav iespējams kaut cik pietiekami popularizēt mūsu tūrisma iespējas, nemaz nerunājot par izaugsmi, izeju jaunos un arī tālākos tirgos, īpašu reklāmas kampaņu izvēršanu ārvalstīs, kā arī ārzemju tūrisma operatoru un žurnālistu uzņemšanu. ES eksperti uzskata, ka Latvijai tūrisma mārketingam vien katru gadu būtu jāatvēl apmēram pusmiljona latu, lai panāktu tūrisma uzplaukumu piecu turpmāko gadu laikā." (Rumbēna, 1999)

Laikam ritot, ierobežota finansējuma un pieaugošas starptautiskās konkurences apstākļos no valsts institūciju puses arvien lielāka uzmanība tika pievērsta izstāžu dalības efektivitātes izvērtēšanai. 2004. gadā TAVA tūrisma izstāžu izvēli sāka saskaņot ar nozari, izvērtējot tūrisma uzņēmumu vajadzības, kā arī tika saskaņots izstādes stenda vizuālais noformējums (TAVA, 2004a). 2004. gadā Latvijas stends pirmo reizi par vizuālo noformējumu ieguva atzinību kā oriģinālākais un profesionālākais stends starptautiskajā tūrisma izstādē "TT Warsaw Tour and Travel" Polijā (TAVA, 2004b). Taču ne vienmēr tūrisma nozare un sabiedrība bija apmierināta ar valsts institūciju īstenotajām aktivitātēm. 2010. gadā izstādes stends ITB Berlīnē tiek raksturots: "Latvija sevi pasniegusi bāli un neizteiksmīgi, [..] Latvijas stends šokējis negatīvā nozīmē. Zaļas saburzītas tapetes, uz baltas lapas uzdrukāts saburzīts uzraksts atstāja ļoti sliktu iespaidu." (Mjartāns, 2010).

2011. gadā, uzsākot zīmola "Nesteidzīga atpūta Latvijā" dizaina izmantošanu, Latvijas stends izstādēs ne vienreiz vien saņēma apmeklētāju uzslavas.

1993. gadā tika likti pamati ikgadējai tūrisma izstādei–gadatirgum "Balttour". Jūrmalā tika noorganizēta pirmā vietējā tūrisma izstāde "Relax-Tour", kas bija vērsta uz vietējo auditoriju. Pirms izstādes tūrisma nozares pārstāvji sanāca kopā izstādes organizētāja ALTA seminārā "Tūrisms Latvijā", kurā nozare izvērtēja sasniegto un nepieciešamās darbības, secinot, ka "idejas un ieceres arī pašmāju firmām ir daudz, tikai tūrisma nozarei Latvijā vēl jānostājas uz kājām, tādēļ ir svarīgi, lai pie mums brauktu izlutinātie ceļotāji no malu malām un par šeit pavadīto laiku atstātu [..] visur tik kārotos dolārus. Diemžēl pat Eiropā informācija par Latviju vēl joprojām ir visai skopa, turklāt nereti tā izpaužas kā stāsti par mūsu sadzīves ēnas pusēm" (Vizule, 1993). 1994. gadā tūrisma izstāde–gadatirgus jau ar nosaukumu "Balttour 94" un devīzi "Viss tūrismam un atpūtai" notika Rīgas Kinostudijas uzņemšanas hallēs, un tajā piedalījās 120 tūrisma uzņēmumu un organizāciju (Posse, 1993; Posse, Diena, 1994). O. Slaugotne (2020), kavējoties atmiņās par 90. gadu aktivitātēm, atceras, ka izstādes–gadatirgus "Balttour" nosaukuma sākotnējā ideja bija, ka šāda izstāde tiktu organizēta, sadarbojoties visām trim Baltijas valstīm – vienu gadu tā notiktu Latvijā, nākamo Igaunijā un tad – Lietuvā. Tomēr iecere dzīvē netika realizēta, un izstāde notiek tikai Latvijā. Katru gadu februāra sākumā izstāde–gadatirgus "Balttour" ir nozīmīgs tūrisma nozares notikums, kur plaši tiek popularizēts gan Latvijas reģionu, gan tūrisma firmu piedāvājums. 2019. gadā izstādē piedalījās 860 uzņēmumu no 30 valstīm un to apmeklēja ap 28 tūkst. apmeklētāju (Balttour, 2020).

90. gados un 2000. gadu sākumā tūrisma izstādes bija viens no nozīmīgākajiem tūrisma mārketinga instrumentiem, bet tagad tas tā vairs nav (Šīrava, 2020), jo gadu gaitā izstādes un to funkcijas ir mainījušās. To ietekmējuši dažādie digitālie risinājumi, kas nodrošina daudz efektīvāku veidu ceļojumu galamērķu un tūrisma pakalpojumu sniedzēju komunikācijā ar potenciālajiem tūristiem vai darījumu partneriem.

Nodaļas sākumā jau tika pieminēts, ka neatkarības pirmsākumos ārzemēs valdīja informācijas trūkums par Latviju un tās tūrisma piedāvājumu. Dalībai tūrisma izstādēs bija nepieciešamas tūrisma informācijas materiāli. O. Slaugotne atceras: "Mums nebija naudas tūrisma informācijas materiālu izdošanai, bet ar Eiropas Kopienas atbalstu mums bija iespēja izdot brošūru par Latvijas tūrisma piedāvājumu. Šāds materiāls mums bija nepieciešams tūrisma izstādēm, tāpēc ļoti operatīvi divu mēnešu laikā sagatavojām šo izdevumu. Brošūra bija ceriņkrāsas toņos [..] ar Latvijas fotogrāfijām, ļoti plāna. Informācija bija par Latvijas dabu, četriem reģioniem un Rīgu [..]. Brošūru drukāja Vācijā un to mums

pa taisno piegādāja uz ITB izstādi. [..] Komunikācijai bija nepieciešams vienojošs elements, tāpēc uz nacionālajām brošūrām sākām izmantot logo "VIA Latvia" (Vikingu kuģa gals tumši sarkanā krāsā)." (Slaugotne, 2020).

Turpmākajos gados pieauga izdoto tūrisma informācijas materiālu skaits un kvalitāte. Piemēram, tika izdota Latvijas tēla brošūra, katalogi ar viesnīcu un citu naktsmītņu piedāvājumu Latvijā, katalogs "Atpūta laukos", katalogs "Darījumu tūrisms Latvijā", ceļveži pa Latviju un reģioniem, tūrisma objektu apraksti, specializētās kartes, grāmatas, CD-ROM u.c. Informatīvie materiāli tika izdoti angļu, vācu, krievu, lietuviešu u.c. valodās, bet visbiežāk tie bija vienā – angļu valodā. Informatīvos tūrisma materiālus izdeva gan uzņēmēji, gan pašvaldības, tūrisma un viesmīlības nozares asociācijas. Tomēr nacionālā līmenī šo materiālu izdošanai bija nepietiekams finansējums. Daudzi materiāli tika izdoti ar PHARE programmas atbalstu, bet 1999. gadā šis atbalsts tika pārtraukts (VARAM, 2002).

Par pozitīvu robežšķirtni jeb pārmaiņu gadu ir uzskatāms 2004. gads, kad ekonomikas ministra Jura Lujāna vadībā tika atbalstīta tūrisma attīstība Latvijā, nosakot to kā vienu no desmit nozīmīgākajām tautsaimniecības nozarēm. TAVA budžets pārsniedza vienu miljonu latu (tūrismam pieejami arī ES struktūrfondu līdzekļi), kas ļāva īstenot mērķtiecīgāku starptautisko mārketingu. Tika palielinātas arī drukāto informācijas materiālu tirāžas, un tie tika sagatavoti septiņās valodās atbilstoši mērķa tirgu vajadzībām, jo Latvija tika pārstāvēta 18 starptautiskās tūrisma izstādēs. Tūrisma materiāliem tika izstrādāts vienots dizains un izmantoti kvalitatīvi fotoattēli (Ducmane, 2003). Pieaugot digitālā mārketinga nozīmei, samazinājās vajadzība pēc dažādiem drukātajiem tūrisma informācijas materiāliem, lai gan, nenoliedzami, ir ceļotāji, kuri vēl joprojām labprāt izmanto šīs tradicionālās brošūras un kartes.

Nozīmīga loma Latvijas atpazīstamības veidošanā un popularizēšanā, īpaši tūrisma attīstības pirmsākumos, bija tūrisma informācijas birojiem ārzemēs. Jau ar pieminēto Eiropas Kopienas finansējumu tūrisma attīstības projektam viena no paredzētajām aktivitātēm bija Latvijas tūrisma pārstāvniecības izveide ārvalstīs. Tūrisma nozare jau ļoti cieši sadarbojās ar LR Ārlietu ministriju un vēstniecībām ārvalstīs, bet biroju pārstāvji vairāk bija saistīti tieši ar tūrisma informācijas nodrošināšanu interesentiem. O. Slaugotne vietējai presei 1992. gadā atklāja: "Zviedrijā, Dānijā, Vācijā un Francijā darbojas Latvijas tūrisma informācijas biroji, bet pagaidām tie nevar interesentiem piedāvāt pilnvērtīgu un labi noformētu reklāmu par iespējām atpūsties Latvijā." (Tūrisms var .., 1992) Savās atmiņās O. Slaugotne (2020) atklāj, ka:

> *"Tajā laikā mēs nekur nedzirdējām "Nē", viss bija iespējams. Tā mēs atradām pārstāvjus mūsu informācijas birojiem Ziemeļreinas-Vestfālenē Vācijā, Somijā un Francijā. Tam pamatā bija personīgi sakari."*

1999. gadā A. Andrikone raksturoja situāciju vietējā presē: "Ārvalstīs [..] darbojas Baltijas valstu tūrisma informācijas birojs Vācijā (Huzumā) un Latvijas tūrisma informācijas birojs Somijā (Helsinkos). Šo centru darbību nodrošina galvenokārt Vācijas un Somijas valdību finansējums, kas pakāpeniski samazinās un Vācijā ar šo gadu beidzas". (Andriksone, 1999)

1999. gadā Latviešu centrā Minsterē tika izveidots Baltijas valstu tūrisma informācijas centrs (vācu valodā *Baltikum Tourismus Zentrale* – BTZ), kura mērķis bija veicināt Baltijas valstu sadarbību tūrisma jomā, Baltijas valstu kā ceļojuma galamērķa atpazīstamību Vācijā, kā arī Baltijas valstu "ieiešanu" Eiropā (Petre, 2000).

BTIC aktīvi izplatīja informāciju par Baltijas valstu (tostarp Latvijas) tūrisma piedāvājumu Vācijā, Austrijā, Šveicē un Beniluksa valstīs, nodrošināja mājas lapas www.gobaltic.de, vēlāk www.balticuminfo.de saturu, izdeva tūrisma brošūras (skat. 65. attēlu), koordinēja Baltijas stendu tūrisma izstādēs Vācijā. Viens no biroja sasniegumiem – kopš 2001. gada tūrisma izstādes ITB Berlīnē Baltijas valstis atrodas vienā hallē ar Ziemeļvalstīm (iepriekš – kopā ar Austrumeiropas valstīm).

65. attēls. **BTIC izdotās Baltijas tūrisma brošūras (2004. un 2006. gads)**

Viena no BTZ biroja prioritātēm bija darbs ar žurnālistiem, tūroperatoriem un viņu iepazīšanās vizīšu organizēšana uz Latviju. Kā atzīst Anda Šilde (2021): "Žurnālistu iepazīšanās vizīšu rezultāti bija ātri pamanāmi, jo Vācijā parādījās arvien vairāk kvalitatīvas publikācijas, labas bildes un reportāžas par Baltiju." Rezultāti atspoguļojās arī tūrisma statistikā, jo biroja darbības periodā ceļotāju skaits no Vācijas uz Latviju pieauga no gada uz gadu. Par BTZ darbību plašāk ir izklāstīts 2.3. nodaļā.

2003. gadā TAVA izveidoja Latvijas tūrisma pārstāvniecības biroju Londonā un Helsinkos, 2004. gadā Maskavā un 2005. gadā Stokholmā (Ducmane, 2003). Biroju mērķis bija veicināt Latvijas tūrisma tēla popularizēšanu, veidot sadarbību ar žurnālistiem un tūrisma firmām, nodrošināt konkrētās valsts iedzīvotājiem informāciju par Latviju (Stokholmā būs .., 2005). Ciešā sadarbībā ar Latvijas Republikas vēstniecībām, LIAA un ārvalstu sadarbības partneriem tika organizēti darba semināri un iepazīšanās vizītes ārvalstu tūrisma uzņēmumiem un žurnālistiem, apzinātas tirgus vajadzības un par tām izglītoti Latvijas tūrisma pakalpojumu sniedzēji, organizēta dalība tūrisma un citās specializētajās izstādēs. Par biroju darbību plašāk izklāstīts 2.3. nodaļā.

2008. gadā ārvalstu biroji pārtrauca darbību, kas būtu skaidrojams gan ar pasaules ekonomiskās krīzes izraisītajiem taupības pasākumiem, gan ar to, ka, pieaugot digitālo komunikācijas kanālu lomai, šo biroju nozīme mazinājās (Veinberga, 2008).

Jaunu laikmetu un izmaiņas tūrisma mārketingā ienesa jau pieminētie digitālie komunikācijas kanāli. TAVA 2004. gadā izveidoja Latvijas oficiālo tūrisma portālu www.latviatourism.lv (Zeļenkova, 2004), kas sākotnēji saņēma kritiku par to, ka ļoti ilgu laiku bija izveides procesā, par nepievilcīgo dizainu un satura neatbilstību ceļotāju vajadzībām (Latvijas vizītkarte .., 2004).

2010. gadā oficiālais tūrisma portāls pārtapa par www.latvia.travel, un, kā norādīja TAVA vadītājs A. Slokenbergs: "Veidojot jauno portālu, aģentūra balstījusies uz atziņu, ka nākotne ir saturam, kas tiks atlasīts ar meklēšanas instrumentu palīdzību, spējai radīt emocijas un pasniegt informāciju ērtā formā, tādēļ portāls balstoties uz tehniski ērti administrējamiem un elastīgiem risinājumiem, savukārt saturs un vizuālais noformējums atbilst valsts tūrisma tēlam un stratēģijai." (NRA.lv, 2010)

Valsts tūrisma tēla veidošanā izmantotā zīmola stratēģijas ir nozīmīga tūrisma vietas mārketinga sastāvdaļa, jo nacionālā zīmola koncepcija darbojas kā lietussargs visām mārketinga komunikācijas jeb ceļojuma galamērķa popularizēšanas aktivitātēm. Skaidri definēts stāsts un vērtības ļauj paust vienotu ideju par ceļojumu galamērķi, bet vienotas dizaina vadlīnijas ļauj visām iesaistītajām pusēm komunicēt vienotā stilā, tā radot nepārprotamu vizuālo tēlu, kas potenciālajiem tūristiem asociējas jau ar atpazīstamu stāstu. Latvijā tūrisma nozares īstenotās zīmolēšanas stratēģijas ne vienu reizi vien ir izpelnījušās kritiku, jo tūrisma zīmols tika asociēts ar valsts zīmolu. Zīmoli "Zeme, kas dzied" un "Nesteidzīga atpūta Latvijā" iezīmēja konkrētus periodus, kā Latvija tika pozicionēta kā ceļojumu galamērķis.

"Zeme, kas dzied"

Apzinoties vajadzību pēc skaidras pieejas un vienota dizaina nepieciešamību, popularizējot Latviju kā ceļojuma galamērķi ārzemēs, 2002. gadā LTAA izsludināja konkursu par logo, kas būtu "vienkāršs, oriģināls un daudznozīmīgs" (PBLA ziņu apskats, 2002), un savienojams ar devīzi, kas "ietvertu oriģinalitāti, kas Latviju atšķir no citām zemēm, kā arī viegli uztverams svešvalodās, īpaši angļu valodā" (LETA, 2014) "valsts tūrisma simbolu, kas veidotu vienotu un pievilcīgu tūrisma tēlu [..] pieteikti 50 logo un 20 devīzes, bet par atbilstošāko tika atzīta mākslinieka Uģa Aulika devīze "Zeme, kas dzied" un stilizēta jūras ainava ar sauli un dziedošām meitenēm [..] devīzi un logo izmantos starptautiskos tūrisma gadatirgos un citos Latvijas popularizēšanas sarīkojumos" (Laiks, 2002) (skat. 66. attēlu). Prezentējot izvēlēto logo un devīzi, LTAA mārketinga daļas vadītāja Līga Miesniece norādīja, ka "devīzē norādītā dziedāšana nenozīmē dziedāšanu tradicionālajā nozīmē, jo "dziedāt" var ne tikai cilvēki, bet arī ēkas, zeme, daba un daudz kas cits". LTAA direktors Valērijs Seilis uzsvēra, ka "tūrisma logo un devīze, pirmkārt, ir "mārketinga" elements, kura pamatuzdevums ir radīt ārzemniekos interesi par Latviju" (PBLA, 2002). Logo attēlo četrus elementus – dabu, kultūru, biznesu un cilvēkus (Oxford SAID Business School, 2003).

66. attēls. **Logo un devīze "Zeme, kas dzied"**

Logo un sauklis atviegloja Latvijas tūrisma mārketinga aktivitāšu īstenošanu, jo ļāva starptautiskā auditorijā komunicēt ar vienotu ziņu, tomēr vietējos ekspertos un sabiedrībā tas izraisīja neviennozīmīgu reakciju. Tā 2003. gadā komunikāciju zinātņu speciālistu Miervalda Mozera un Ābrama Kleckina izveidotā Mērfija balva ("tiek pasniegta kā brīdinājums, ka ceļš, pa kuru tiek iets, var ievest strupceļā") tika piešķirta sauklim "Zeme, kas dzied" (LETA, 2003). Savukārt reklāmas eksperts Ēriks Stendzenieks izteicās: "Tūrisma asociācija nāca klajā ar ļoti labu devīzi "Zeme, kas dzied", bet briesmīgi sliktu logo. Tomēr šie trīs vārdi manās acīs ir kaut kas daudz vairāk par pliku devīzi vai mārketinga saukli. Tā ir milzīga koncepcija, ar kuru, to mērķtiecīgi attīstot, pēc dažiem gadiem pasaulei tiešām var likt sajust, ka Latvija ir zeme, kurā viss skan. Kur vējš skurstenī dzied smukāk nekā citur pasaulē, kur bērns piedzimstot brēc skanīgāk nekā jebkurā citā valstī. Kur dzied smiltis, tās ar kāju pašvīkājot. Kur Dziesmu svētkos dzied un skan visa zeme. Tā, manuprāt, ir ļoti tēlaina un dziļa koncepcija." (Apollo.lv, 2004)

Neviennozīmīgais vērtējums daļēji bija saistīts ar to, ka, lai arī Latvijas Institūts īstenoja dažādas iniciatīvas, kas bija saistītas ar valsts kopējā tēla veidošanu, tajā laikā nebija vienotas valsts tēla veidošanas un komunikācijas koncepcijas, kā rezultātā nozares, kurām bija nepieciešams vienots, skaidri definēts koncepts un dizaina vadlīnijas, lai izietu starptautiskā arēnā, izstrādāja savus risinājumus. Tā vienlaicīgi pastāvēja "vairākas ar Latviju saistītas devīzes: tūrisma jomā Latvija ir "zeme, kas dzied", kultūras festivālā Francijā izskanēja "pārsteidzošā Latvija", citās jomās – "zaļā zeme", "Latvija – Eiropas krustcelēs", pārtikas nozarē – "Growing Green in Latvia", ekonomikā – tilts no austrumiem uz rietumiem, tranzīta ceļš no Neatkarīgo Valstu Sadraudzības (NVS) valstīm uz Eiropas Savienību, valsts ar visstraujāko ekonomisko izaugsmi utt." (LR Ārlietu ministrija, 2006). Skaidrojums šādai situācijai bija tāds, ka "Latvijas tēla veidošana stratēģiski nav izvirzīta par vienu no valsts prioritātēm [..]. Kamēr šāda prioritāte nav noteikta, daudzas organizācijas un institūcijas, savas iniciatīvas vadītas, pašas ķērušās pie šā jautājuma risināšanas. Tām nav visaptverošas koncepcijas, zem kuras kā zem lielas cepures vienoties kopējā dziesmā. Tūrisma industrija dara kaut ko savu, Kultūras ministrija atkal dzen vagu citā virzienā. Grāmatu tirgotāju asociācija aizbrauc uz Hannoveri, uztaisa mazu stendiņu, teju "metrs reiz metrs", un velk deķi uz citu pusi. Visām šīm aktivitātēm ir tikai viena kopīga īpašība – rezultātu trūkums. Kamēr nav izstrādāta stratēģija valdības līmenī, radīt spēcīgu valsts tēlu nav iespējams" (Apollo.lv, intervija ar Ē. Stendzenieku, 2004).

Logo un sauklis "Zeme, kas dzied" tika izmantots dažādās tūrisma mārketinga aktivitātēs, piemēram, vienots vizuālais tēls tūrisma brošūrās, katalogos, kartēs tūrisma izstāžu stendu noformējumos (skat. 67. attēlu), prezentācijās ārvalstu žurnālistiem un tūrisma uzņēmumiem (Eiropa.lv, 2006) un reklāmas video (Laiks, 2004), piemēram, 2005. gadā CNN dažādās programmās mēneša garumā translēja reklāmas klipus par Latviju. Klipu noslēdza Latvijas siluets, reklāmas devīze "Zeme, kas dzied" un diktora teksts, kas ierosina atbraukt uz Latviju un atrast savu iemeslu, kāpēc turp atgriezties. Klipa režisore Aija *Bley* atzina, ka "valsts reklāmas klipa veidošana ir ļoti interesants uzdevums, [..] TAVA reklāmas veidotājiem uzdeva sižetā iekļaut visdažādākās lietas – Latvijas dabu un Rīgas jūgendstila arhitektūru, biznesa iespējas un pilsētas vidi, un autoriem bija jāatrod paņēmiens, kā to visu parādīt 45 sekundēs". Savukārt režisors Askolds Saulītis presei norādīja, ka "valsts reklamēšanai pats būtiskākais ir noskaidrot, kas ir tie tēli, ar kuriem reklāmā jāstrādā, bet Latvijā tas joprojām nav izlemts un noformulēts, lai gan runas par Latvijas tēla veidošanu un valsts simbola meklēšanu izskan regulāri. [..] ar to nodarbojas tik daudzas un dažādas institūcijas, ka tās nespēj vienoties" (Matīsa, 2005).

2006. gadā TAVA parakstīja līgumu ar mūziķu grupu "Melo-M" "par tās dalību lielākajos tūrisma gadatirgos, pārstāvot Latviju tās stendā un reklamējot saukli "Latvija – zeme, kas dzied". Mūzika ir valoda, kurā var uzrunāt visu pasauli un kura ir Latvijas tēla zīmols (Daškevica, 2006).

67. attēls. **Logo "Zeme, kas dzied" Latvijas stenda dizainā starptautiskajā tūrisma izstādē WTM Londonā, 2007. gads**
(foto B. Stroda)

Bija arī dažādi mēģinājumi sauklī pausto ideju par zemi, kas dzied, iedzīvināt dzīvē, tostarp arī tūrisma piedāvājumā. Arī Latvijas Institūts savās aktivitātēs izmantoja tūrisma logo un saukli, piemēram, sadarbībā ar "Mārketinga padomi" Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā tika rīkota degustācija "Treji latviešu ēdienu gaņģi", uzsverot, ka Latvijas "tēlu veido arī latviešu virtuve" (Bārtulis, 2004). Lai iedzīvinātu saukli "Latvija – zeme, kas dzied", sadarbojoties reklāmas aģentūrām, uzņēmumiem un valsts organizācijām, 2005. gada 1. jūlijā tika rīkota Dziesmu diena, kurā "pēc iepriekš plānotām, kā arī nejauši provocētām aktivitātēm aicināsim Latvijas iedzīvotājus tāpat vien uzdziedāt, lai atgādinātu, ka dziesmai nav nepieciešami īpaši svētki, jo ikdienā dziedāt var arī mājās, darbā, vilcienā vai veikalā" (Līgošana Latvijas .., 2005). Šī aktivitāte tika raksturota kā "unikāla iespēja parādīt sev un citām valstīm, ka "Latvija – zeme, kas dzied" ir mūsu identitātes un dzīves daļa" (Līgošana Latvijas .., 2005).

Taču jau 2007. gadā TAVA īstenotajā valsts tūrisma reklāmas kampaņā "You won't believe it until you see it" ("Neredzēsi – neticēsi") logo un sauklis "Zeme, kas dzied" vairs netika izmantoti. Šī, iespējams, visvērienīgākā valsts tūrisma reklāmas kampaņa tika īstenota Lielbritānijas, Zviedrijas, Vācijas, Somijas, Krievijas dažādos reklāmas nesējos – televīzijā, vides reklāmā un izveidotajā tīmekļa vietnē, kur bija pieejamas fotogrāfijas, kā arī pieci video klipi, kuros bija redzama Latvijas zilā govs (skat. 68. attēlu), Dziesmu svētki, vokālā grupa "Cosmos", Pedvāles brīvdabas un mākslas muzejs un "Aerodium" vertikālais gaisa tunelis. (Staltmane, 2007)

68. attēls. **TAVA īstenotā reklāmas kampaņa "Neredzēsi – neticēsi" ar zilo govi, 2007. gads**

Tūrisma popularizēšanā (mārketinga aktivitātēs) izmantotais logo un sauklis, interpretējot to plašāk kā Latvijas tēla veidošanā izmantotu zīmolu, publiskajā telpā arvien biežāk saņēma kritiku: "Aizvadītajos gados ir tapuši gan videostāsti, gan dažādas kampaņas, tomēr vienmēr esam mēģinājuši akcentēt vienu un to pašu – Dziesmusvētkus, tauta, kura dzied, saulrietus un arhitektūru, alu un tautu meitas. Varbūt, ka tādējādi mēs tikai atražojam mūsu priekšstatus par Latviju, bet tas nebūt nav tas, kas mums par sevi jāstāsta, un arī tas, ko vēlas dzirdēt citi." (LNT, 2007) Latvijas Institūta vadītājs O. Kalniņš tajā laikā atspēkoja šo kritiku, norādot, ka "[..] ir kļūdaini runāt par vienu konkrētu tēlu. Valsts reprezentatīvo seju veido pilnīgi viss, kas šeit notiek, vai tā būtu politika vai kultūra, vai sports. Tātad tā ir pati sabiedrība, kas veido priekšstatu par Latviju citviet pasaulē. Zīmolvedības uzdevums ir noskaidrot, ko var darīt, lai radītu zināma tēla sastāvdaļas. Jāizpēta, kas Latvijā interesē ārzemniekus un kas mūs pašus... To, kāds katram ir priekšstats par Latviju, nevar kontrolēt. Vienīgais, ko mēs varam kontrolēt, ir tas, kā mēs pasniedzam informāciju" (NRA, Kas ir Latvijas tēls? 2007).

2007. gadā tika piesaistīts pasaulē pazīstamais valstu zīmolvedības eksperts Saimons Antholts (*Simon Anholt*), kurš pēc padziļinātas Latvijas tēla analīzes, iekļaujot gan vietējo iedzīvotāju viedokli, gan pētījumu ārzemēs, izstrādā Latvijas zīmola stratēģiju un atzīst, ka "Rīga pasaulē ir ļoti spēcīgs tēls. To ir jāattīsta un jāizmanto, [..] Latvijas atpazīstamības vairošanas stratēģijā izmantot nevis Latviju ar spēcīgo negatīvo tēlu, bet Rīgu" (LNT, 2007). Arī O. Kalniņš norādīja, ka Rīga jau ir ārzemju viesiem pievilcīga un to rādām ārvalstu žurnālistiem, bet ārpus Rīgas vēl joprojām ir sarežģīti, jo sliktais ceļu stāvoklis un braukšanas kultūra attur gan ceļotājus, gan žurnālistus izbraukt uz reģioniem (NRA, 2007). Savukārt pasaules ekonomiskās krīzes laikā, kad Latvijas vārds ārvalstīs (kā viena no krīzes smagāk skartajām valstīm) izskanēja diezgan negatīvi, pozitīvi iezīmējās Latvijas, jo īpaši Rīgas, atpazīstamība un tūrisma iespējas, jo "Latvijas un Rīgas vārds pozitīvā gaismā pieminēts daudzos ceļojumu aprakstos, piemēram, Īrijas laikraksts "The Irish Times" raksturo Rīgu kā "dārgakmeni Eiropas galvaspilsētu vidū", kas piedāvā milzīgu bagātību vēstures un kultūras mīļotājiem. "*The Economist* žurnālists Edvards Lūkass (*Edward Lucas*) uzskata, ka Latvijai ir labas iespējas izmantot savu lielo potenciālu [..]. Daudziem cilvēkiem, kas šeit viesojušies pēdējos 10 vai 15 gados, ir ļoti siltas jūtas pret Latviju" (Diena, 2009).

Tādējādi līdz 2010. gadam Latvijas kā ceļojuma galamērķa zīmolēšanas "Zeme, kas dzied" mēģinājums balstījās uz zīmola redzamajiem jeb dizaina elementiem: logo, saukli un krāsu izpildījumu komunikācijas materiālos, bet nepietiekami tika "iznests" "Zemes, kas dzied" stāsta saturs. Tas bija attīstīts tikai ideju līmenī, bet nebija izstrādāta dziļāka zīmola stratēģija, kas balstītos atbilstošu Latvijas kā ceļojuma galamērķa pozicionēšanā un mērķa tirgu mērķtiecīgā uzrunāšanā. Tūrisma vietu mārketinga pētniece Aija van der Steina (2021), daloties savās pārdomās par zīmola "Zeme, kas dzied" izmantošanu, atzīmēja: "Zīmols "Zeme, kas dzied" saņēma nepelnītu kritiku, jo bieži tas tika interpretēts kā valsts zīmols, bet tas nekādā gadījumā nebija mērķis. Savukārt no ceļojuma galamērķa zīmolēšanas viedokļa svarīgs faktors bija resursu trūkums koncepta ieviešanai dzīvē, bet kritika noteikti ir jāskata arī tā laika kontekstā, jo līdzīga situācija, kad galvenais fokuss zīmolēšanā bija tikai uz dizaina elementiem, bija daudzās valstīs. Gadu gaitā attīstījās gan teritoriju jeb vietu, gan tūrisma galamērķu zīmolēšanas teorija, gan iesaistīto pušu praktiskās zināšanas par šiem jautājumiem. Tāpat noteikti ir jāņem vērā ierobežotais finansējums, kas tolaik bija pieejams, lai gan izstrādātu, gan ieviestu dzīvē (komunicētu) šo konceptu. Tagad ar atpakaļejošu skatu ir viegli kritizēt un norādīt uz kļūdām, bet nozarei bija jāstrādā ar tām zināšanām un resursiem, kas viņiem bija."

"Nesteidzīga atpūta Latvijā" ("Best enjoyed slowly")

2009. gada beigās tika nolemts izstrādāt jaunu tūrisma vietas zīmolu Latvijai kā ceļojumu galamērķim, atzīstot iepriekš veikto zīmolēšanu ar saukli "Zeme, kas dzied" par neveiksmīgi īstenotu (Van der Steina, 2012), kā arī apzinoties Rīgas kā galvaspilsētas un atraktīvas Eiropas pilsētas tēla nostiprināšanos starptautiskajā vidē. Latvijas tūrisma zīmola idejas aprakstā bija norādīts, ka ilgtermiņā jaunais tūrisma zīmols ir balstīts uz izmaiņām patērētāju vērtībās, kas izpaužas pieprasījuma izmaiņās. Patērētāji kļūs "zaļāki", tuvāk "īstām vērtībām" un orientēti uz pieredzējumu, sajūtām un zināšanām (TAVA, 2010).

2010. gadā TAVA prezentēja jauno tūrisma zīmolu ar saukli "Best enjoyed slowly" ar mērķi popularizēt "nesteidzīgu atpūtu Latvijā". Kā presei atklāja TAVA tā laika direktors A. Slokenbergs: "Ar jaunā Latvijas tūrisma tēla palīdzību Latvija tiks popularizēta kā vieta, kur, tūristam atbraucot, ir iespēja mainīt savas dzīves tempu un izbaudīt nesteidzīgu, niansētu atpūtu, kas ļauj iegūt jaunu pieredzi, rast harmoniju un atklāt patiesās vērtības. [..] tūrisma produktu attīstībai ir jābalstās uz piecām pamatvērtībām – kvalitāti, ilgtspējību, individualizāciju, tūristu iesaisti, pieredzes gūšanu, kas ir Latvijas tūrisma attīstības vīzijas pamatā." (Nozare.lv, 2010)

Latvijas tūrisma zīmola koncepciju izstrādāja reklāmas aģentūra "Adell Saatchi & Saatchy", un izstrāde ietvēra zīmola ideju, saturu, logotipu un saukli, vizuālās identitātes grāmatu un nacionālā portāla skices. Darbs pie jaunā zīmola koncepcijas izstrādes notika ciešā sadarbībā ar TAVA, ņemot vērā pasaules tūrisma tendences, kā arī tika analizētas Latvijas iedzīvotāju vērtības (Šīrava, 2020).

Jāatzīmē, ka tūrisma attīstība un mārketings valsts līmenī šajā laikā jau tika plānots un īstenots daudz mērķtiecīgāk. Tika izstrādāta Latvijas tūrisma mārketinga stratēģija 2010.–2015. gadam, definējot tūrisma attīstības vīziju un sasniedzamos ekonomiskos un mārketinga mērķus, kā arī skaidri definējot prioritāros mērķa tirgus un tajos īstenojamās aktivitātes. Jaunā zīmola veidošanas mērķi saskaņā ar stratēģiju bija palielināt tūristu uzturēšanās ilgumu, veicināt tūrisma nozares nozīmīgumu valsts ekonomikā, veicināt vietējā tūrisma attīstību un reģionālo tūrisma produktu eksporta izaugsmi jeb palielināt tūristu skaitu un tēriņus reģionos jeb ārpus Rīgas. A. Slokenbergs norādīja, ka viens no tūrisma zīmola mērķiem bija: "[..] mēģinājums pamudināt tūristus Latvijā uzturēties ilgāk, kas nozīmē arī lielāku ieguldījumu ekonomikā." (latvia.travel.com, 2011)

Neskatoties uz kritiku, ka Latvijas "lēno" (*slow*) tēlu globālās ekonomiskās krīzes kontekstā varētu pārprast, tūrisma nozare šo jauno zīmola ideju tūrisma tēla stiprināšanai ārvalstīs uztvēra pozitīvi un atbalstīja. Latvijas Lauku tūrisma asociācijas "Lauku ceļotājs" prezidente A. Ziemele atzina: "Mums, lauku ceļotājiem, ir tik daudz, ko ielikt šajā jaunajā tēlā, ka to iepakosim ar prieku." (Daine, 2010). Zīmola ieviešanas aktivitātes sākās ar atbilstoša piedāvājuma izstrādi jeb "iepakošanu", iesaistot tūrisma pakalpojumu sniedzējus un dažādas tūrisma organizācijas. Tika parakstīts sadarbības līgums starp TAVA un RTAB (LIVE RĪGA) par sadarbību galamērķu popularizēšanā un, kā skaidroja A. Slokenbergs, "LIVE RĪGA un jaunais Latvijas tūrisma tēls "Best enjoyed slowly" ir atšķirīgas tūrisma attīstības koncepcijas, kas uzrunā dažādus tūrisma pakalpojumu pircējus [..], tāpēc ir svarīgi, lai Latvija un Rīga nekļūtu par konkurējošiem, bet gan viens otru papildinošiem tūrisma galamērķiem." (Atpūtasbāzes.com, 2010) Šī vienošanās noteica to, ka LIVE RĪGA nodarbojas ar Rīgas tēla veidošanu un mārketingu, bet TAVA vairāk fokusējas uz Latvijas un Latvijas reģionu popularizēšanu, izmantojot zīmola "Nesteidzīga atpūta Latvijā" vērtības, kas "sakrita ar nedaudz konservatīvāka, lokālpatriotiskā, "pie zemes" esošā Latvijas reģionos dzīvojošo iedzīvotāju būtību" (Šīrava, 2020).

Starptautiskā mārketinga aktivitātes, piemēram, dalība tūrisma izstādēs, žurnālistu vizīšu un nozares iepazīšanās braucienu organizēšana, informatīvo materiālu izplatīšana u.c., tika īstenotas ciešā TAVA un RTAB sadarbībā.

Zīmolēšanas aktivitātes saskaņā ar tajā laikā spēkā esošo mārketinga stratēģiju 2011. gadā tika uzsāktas galvenajos mērķa tirgos – Lietuvā, Igaunijā, Vācijā, Krievijā, Zviedrijā un Somijā. Atbilstoši mērķa tirgu vajadzībām Latvijas tūrisma logotipam un sauklim bija versijas arī angļu, vācu un krievu valodā (skat. 69. attēlu). Jaunā zīmola saukli jau pavisam drīz pamanīja un novērtēja starptautiskā līmenī – 2011. gadā starptautiskā tūrisma ceļveža "Lonely Planet" aptaujā sauklis "Best enjoyed slowly" ierindojās līderu sarakstā.

69. attēls. **Logotipa un saukļa "Nesteidzīga atpūta Latvijā" versijas svešvalodās**

Šajā periodā pieauga uzsvars uz digitālā mārketinga instrumentu izmantošanu mērķa tirgu uzrunāšanai. Zīmola vērtības un dizains tika "demonstrēts" oficiālajā tūrisma portālā www.latvia.travel, Latvijas tūrisma piedāvājumu iedalot trīs grupās *Relax, Experience, Enjoy* (Atpūties, Pieredzi, Izbaudi), kas jau emocionālāk uzrunāja lapas apmeklētājus deviņās valodās. Latvijas prezentēšanai tika izmantoti īsi videostāsti. Tika veicināta Latvijas ceļojumu galamērķu, tūrisma pakalpojumu piedāvātāju un pasākumu saišu (*link*) izveide uz nacionālo tūrisma portālu, veicināta jaunizstrādātas mobilās aplikācijas popularizēšana. Lai arī tūrisma izstāžu kā galvenās komunikāciju platformas loma samazinājās, augsti prioritāros tirgos (dalība septiņās izstādēs 2012. gadā) Latvija piedalījās ar jaunā dizaina stendiem, par kuriem atzinīgus vārdus saņēma no daudziem apmeklētājiem un stenda dalībniekiem (skat. 70. attēlu). "Šo tēlu veiksmīgi izdevās iedzīvināt arī stendā, kas izskatījās iespaidīgi un piesaistīja uzmanību gan no attāluma, gan arī radīja patīkamas sajūtas tuvumā. Pirmo reizi stendam bija izveidots jumts, kas radīja mājīgumu un vienlaikus saglabāja atvērtību. Tieši to arī vēlamies uzsvērt mūsu zīmolā. [..] iespaidu paspilgtināja demonstrētie Latvijas tūrisma tēla videomateriāli, ko izgatavojusi "Vides filmu studija" [..] autentiska dokumentālā filma par ārvalstu tūristu izbaudīto Latvijā," stāstīja Armands Slokenbergs (Portāls.lv, 2011). Stendos viesiem tiek

70. attēls. **"Best enjoyed slowly" dizains starptautiskajā tūrisma izstādē ITB, Berlīne, 2012. gads** (foto I. Medne)

piedāvāti arī Latvijas suvenīri (augļu sukādes, zāļu tējas, aromātiskie vaska aplīši u.c.), kas atbilst zīmola koncepcijai.

Jaunizdotajos tūrisma materiālos (kartēs un brošūrās) tika izmantots jaunais dizains. Arī tradicionālā Latvijas tūrisma tēla brošūra, Latvijas un reģionu tūrisma kartes tika papildinātas ar tādiem jauniem izdevumiem kā produktu brošūras "Veselība. Labsajūta. Harmonija", maršruti "Viena diena Rīgā un tās apkārtnē" (ideja par "Rīga+" piedāvājumu radās jau 2007. gadā), "Latvijas tūrisma maršruti", tūrisma kartes – "Atpūta ģimenei ar bērniem", "Atpūta pie dabas Latvijā", kā arī visu Baltijas reģionu aptveroši informatīvie materiāli: "Baltijas tūrisma karte", "Baltijas kempingu karte", "Baltijas tūrisma maršrutu brošūra" u.c. (skat. 71. attēlu).

Arvien lielāka uzmanība tika pievērsta arī vietējai Latvijas auditorijai – sadarbībā ar vietējiem medijiem tika popularizēts Latvijas tūrisma piedāvājums (veselība un labjūte, atpūta ģimenēm ar bērniem, gastronomiskais piedāvājums) ārpus tradicionālās tūrisma sezonas. Vairākus gadus tika īstenota kampaņa "Dižā Baltijas apceļošana", kuras mērķis ir mudināt vietējos iedzīvotājus iepazīt Latvijas un kaimiņvalstu tūrisma objektus (Griškevica, 2010).

Gadu no gada pieauga kopējās mārketinga aktivitātes Baltijas valstu līmenī – dalība izstādēs, darbsemināros u.c. tālajos un augošajos tirgos Japānā, Ķīnā, Dienvidkorejā, ASV un citos. Kopš 2010. gada tika organizēta starptautiska kontaktbirža un darbseminārs tālo tirgu tūrisma profesionāļiem "Baltic Connecting". 2019. gadā LIAA organizētajā pasākumā Rīgā piedalījās 80 tūrisma profesionāļi. (www.balticconnecting.com). Latviju kā Eiropas ceļojumu galamērķi tālajos tirgos, piemēram, Brazīlijā, Indijā, popularizē arī Eiropas Ceļojumu komisija, kuras biedrs ir LIAA Tūrisma departaments.

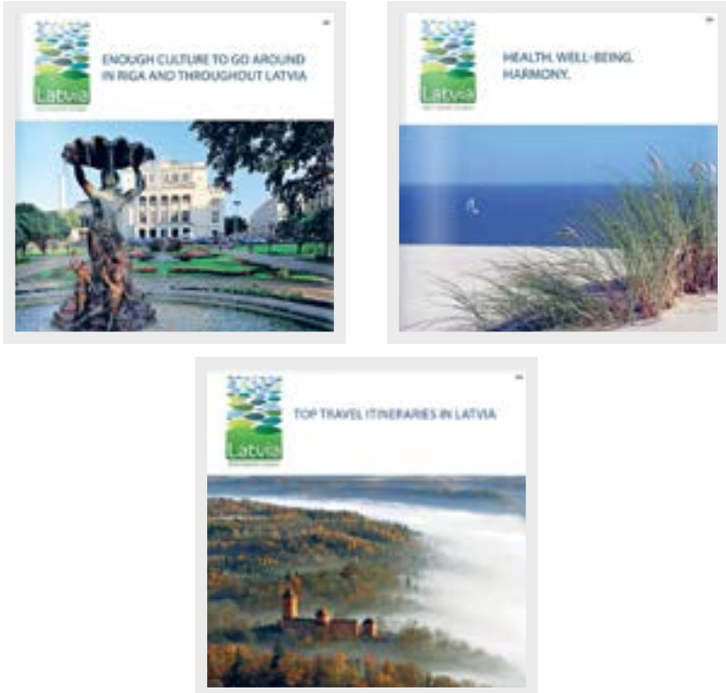

71. attēls. **TAVA izdotās Latvijas tūrisma brošūras** (materiāli no LIAA arhīva)

2016. gada izskaņā publiskajā telpā sākās diskusija par tūrisma zīmola "Nesteidzīga atpūta Latvijā" neatbilstību Latvijas kā investīciju vietas tēla un citu eksporta nozaru uzstādījumiem. LIAA direktors Andris Ozols norādīja, ka: "[..] pretrunas veidojas ar saukļiem "Best enjoyed slowly" (tulkots arī kā "Nesteidzīga atpūta Latvijā") un LIVE RĪGA, jo pirmais no saukļiem var radīt negatīvu priekšstatu, ka dibināt uzņēmumu vai arī saņemt būvatļauju prasa pārāk ilgu laiku" (LETA, 2017a), un tika piedāvāts izmantot saukli "Magnetic Latvia" (jāatzīmē, ka sabiedrībai nebija pieejama šī komunikācijas koncepcijas ideja, saturs un dizaina risinājumi). Līdz ar TAVA likvidēšanu un LIAA Tūrisma departamenta izveidi tika pārtraukta saukļa "Nesteidzīga atpūta Latvijā" lietošana, lai gan iepriekšējā dizaina lietojums (ar "Magnetic Latvia" saukli), piemēram, vietnē www.latvia.travel, ir saglabājies līdz pat šīm brīdim. Tas izskaidrojams ar to, ka Latvijas tūrisma piedāvājums atbilst zīmola "Nesteidzīga atpūta Latvijā" stāstam, bet "Magnetic Latvia" tiek mehāniski izmantots kā divu vārdu salikums valsts tūrisma komunikācijas materiālos. Taču tam iztrūkst stāsta, pamatojuma un stratēģijas, kā to ieviest dzīvē atbilstoši tūrisma nozares vajadzībām, spējot uzrunāt potenciālos tūristus. Situāciju labi raksturoja reklāmas aģentūras "Adell" vadītājs Varis Lāzo: "Lai kāds būtu sauklis, aiz tā jābūt stratēģijai, pamatojumam un stāstam. Ārpus konteksta pats par sevi tas ir

tikai burtu un vārdu virknējums, ko cilvēki var nesaprast vai tulkot dažādi. Ilgtermiņā darbosies tikai tāds sauklis, kam pretī būs adekvāta valsts politika [..]. Tieši pārāk bieža (reizi 3–4 gados) saukļa un tēla maiņa ir tas, kas valsts tēlu sabojā, jo nekas konkrēts nepaspēj iesakņoties cilvēku prātos." (Lāzo, 2017)

Apzinoties zīmola lomu Latvijas kā piesaistoša galamērķa tēla veidošanā un efektīvā mārketinga komunikācijā, nacionālā līmeņa tūrisma mārketinga organizācija TAVA ir bijusi pionieris, kas nozares vajadzībām iniciēja tūrisma zīmolu izstrādi. Gan "Zeme, kas dzied", gan "Nesteidzīga atpūta Latvijā" tika veidoti Latvijas kā ceļojuma galamērķa zīmoli, lai pozicionētu Latviju starptautiskajā tūrisma tirgū, vairāk fokusējoties uz individuālu patērētāju – tūristu. Pieaugot kopējam valsts uzstādījumam un citu tautsaimniecības nozaru fokusam uz eksportu, valsts eksporta tēls un tā veidošanā vai stiprināšanā izmantojamais vienotais zīmols kļūst arvien aktuālāks, tāpēc, iespējams, ir pienācis laiks veidot tādu zīmolu, kurš būtu visaptverošs Latvijas tēla raksturotājs. 2020. gadā rudenī tika uzsākts darbs pie Latvijas valsts tēla veidošanas stratēģijas (LETA, 2020), kas noteikti nesīs pārmaiņas arī Latvijas tūrisma tēla veidošanā.

Pārmaiņas nākotnē noteikti sagaidāmas arī tūrisma mārketingā. Pēdējie 10 gadi ir ļoti strauji "pastūmuši" malā daudzus tradicionālos mārketinga instrumentus, bet vietā ir nākuši pilnīgi jauni, par kuriem pirms 10 gadiem pat nespējām iedomāties. Sākot lietot sociālos tīklus, mums pat prātā nenāca, ka ceļotāji "draudzēsies" ar ceļojumu galamērķiem. Veidojot dārgas reklāmas, grūti bija iedomāties, ka kādu dienu tās veidos paši ceļotāji. Uzņemot ārvalstu žurnālistus, nevarējām iedomāties, ka nākotnē nemaz nevajadzēs kļūt par žurnālistu, lai dotos iepazīšanās vizītē uz kādu ceļojuma galamērķi, pietiks, ja esat influenceris. Tūrisma tēla brošūras tiek aizstātas ar iedvesmojošiem video un personiskiem stāstiem, bet tūrisma izstādes ir kļuvušas par attiecību veidošanas un zināšanu centriem.

Lūkojoties padarītajā ar skatu uz nākotni, LIAA Tūrisma departamenta direktore Inese Šīrava atzīmē:

> *"Mēs tūrismā konkurējam ar visu pasauli. Jautājums ir: "Kā mūs pamanīs? Kā mūs sadzirdēs?" Digitālie risinājumi ceļojumu galamērķu mārketingā ir ieviesuši nozīmīgas izmaiņas, kas mums ļauj ar mazāku budžetu būt radošākiem, fokusētākiem un efektīvākiem.*

Inese Šīrava, LIAA Tūrisma departamenta direktore

To izteikti jūtam kopš 2017./2018. gada. To arī pierādīja 2019. gada rudens/ziemas digitālā kampaņa Krievijā, kur, izmantojot sociālos tīklus, precīzi uzrunājām mūs interesējošo auditoriju. Rezultātā mums bija ievērojams tūristu pieplūdums no Krievijas." (Šīrava, 2020)

Zīmols LIVE RĪGA un Rīgas popularizēšana ārvalstīs

Latvijas ienākošā tūrisma attīstībā un Latvijas atpazīstamībā ārvalstīs ļoti liela loma ir bijusi tieši Rīgai, kura pēdējos 10 gadus ir virzīta starptautiskajā tūrisma tirgū, izmantojot zīmolu LIVE RĪGA. Runājot par tūrisma zīmolvedību, nav iespējams nepieminēt šo spēcīgāko, atpazīstamāko zīmolu.

2009. gadā izveidotais "Rīgas Tūrisma Attīstības Birojs", ko pārstāvēja pilsētas dome (70 %), nacionālā lidsabiedrība "airBaltic" un divas lielākās tūrisma un viesmīlības nozares asociācijas – LVRA un ALTA –, uzsāka darbu pie Rīgas zīmola izstrādes. Jāatzīmē, ka šīs aktivitātes tika politizētas un arī apspriestas presē, norādot uz labas pārvaldības principu iztrūkumu, tostarp piešķirot vienu miljonu latu "pazīstamības un ieguldījumu programmai" (Latvija Amerikā, 2009) īpaši globālās ekonomiskās krīzes apstākļos (Streips, 2009).

Tiesības izstrādāt zīmolu ieguva vācu uzņēmums "Ambassy", kas, veicot tā brīža situācijas izpēti, secināja, ka: iekšējai un ārējai auditorijai Rīgai pastāv atšķirīgi zīmoli un dizains; daudzas organizācijas, pasākumi vai cita veida iniciatīvas zīmolē Rīgu atbilstoši savām interesēm, vajadzībām un auditorijai; tradicionāli izmantotā Rīgas panorāma kā simbols nav pietiekami atšķirīgs un vairāk reprezentē pagātni nekā ir vērsts uz nākotni, bet dizaina vajadzībām izmantotās krāsas un grafiskais dizains netiek izmantots, lai pastiprinātu zīmola unikalitāti (Laumane, 2021). Zīmola izstrādātāji norādīja, ka Rīga ir uzskatāma par reģiona ekonomisko un kultūras centru, izceļot urbānās un modernās pilsētas dimensijas, definējot savu unikalitāti kā Ziemeļu urbānais centrs (*as an urban center of the North*), pozicionējot sevi attiecībā pret Skandināvijas un Eiropas pilsētām, pieslēdzoties jauno Eiropas urbāno migrantu, digitālās paaudzes plūsmām un radošajām industrijām (Embassy, 2009). Zīmola izstrādātāji Rīgu nākotnē raksturoja kā vietu, kas ir "ar bagātam tradīcijām un krāsām, kuras iedvesmo dinamisko Eiropas kultūrtelpu; gatava atklāt sevi no jauna kā ekonomikas un kultūras centru, kā tas ir bijis vēsturiski; kur bizness satiekas ar izpriecām/izklaidi tāpat kā Austrumi satiekas ar Rietumiem zem Ziemeļu debesīm" (Embassy, 2009). Tādā vietā kā Rīga cilvēki vēlas dzīvot (*live*, *love*, *sing*), studēt un strādāt (*work*, *meet*, *study*), un uzturēties kādu brīdi (*stay*, *shop*, *play*). Jaunais zīmola koncepts pozitīvu asociāciju radīšanai paredz lietot pamatā četru burtu kodu (salikumā ar Rīgas vārdu) LIVE RĪGA, kas ir pamatzīmols, bet apakšzīmoli SHOP RĪGA, MEET RĪGA, WORK RĪGA tiek izmantoti atbilstoši vajadzībai un auditorijai. Rīga tiek pozicionēta kā "Ziemeļu jaunā galvaspilsēta" (*Riga is the new capital of the North*). Piedāvātais sauklis jeb devīze "Capital City under Nordic Skies". LIVE RĪGA zīmols tika

veidots kā vietas zīmols, kurš ir vērsts gan uz esošajiem un potenciālajiem Rīgas iedzīvotājiem, gan uzņēmumiem un tūristiem. Darījumu tūrismā Rīgu zīmola koncepcija paredzēja pozicionēt kā "Jaunos Skandināvijas un Austrumeiropas vārtus" (*The new gateway to Scandinavia ans Eastern Europe*), savukārt atpūtas tūrismā – "atklāj Rīgu – kultūras dārgakmeni zem Ziemeļu debesīm" (*Discover Riga, cultural gem under Nordic skies*).

Zīmola koncepcija tika izstrādāta ļoti īsā laikā, un tikpat ātri tika uzsāktas ziemas sezonas mārketinga kampaņas septiņās valstīs, kuras bija Rīgas tūrisma prioritāro valstu sarakstā – Vācijā, Krievijā, Somijā, Zviedrijā, Norvēģijā, Igaunijā un Lietuvā (2013. gadā šo sarakstu papildināja Nīderlande un Itālija). Iepriekšminētajām aktivitātēm tika piešķirts viens miljons latu, kas bija tiem laikiem ievērojama summa tūrisma mārketinga vajadzībām. Pirmās LIVE RĪGA zīmola reklamēšanas aktivitātes, piemēram, Ziemassvētku reklamēšanas kampaņa ārzemēs, saņēma kritiku "no neveiklā saukļa "Riga City: Easy to go, hard to leave" (latviešu valodā – Viegli apmeklēt, grūti aizbraukt) var spriest, ka angļu valodas speciālists nebija pieaicināts komandā [..], uz dažiem plakātiem bija kļūdaini iespiests "Riga City: Easy to go, hard to live" (latviešu valodā – Viegli apmeklēt, grūti dzīvot) [..]" (Brūns, Intervija ar Krišjāni Putniņu. 2009; www.alberts.mix.lv, 2009). Tika apšaubīta arī kampaņas ideja par Rīgu kā vietu, kur ir rotāta pirmā pilsētas Ziemassvētku eglīte (Streips, 2009), taču jāatzīmē, ka turpmākajos gados šī ideja veiksmīgi tika īstenota (Vašingtonā atzīmē .., 2010) un noteikti bija viens no Rīgas atpazīstamību veicinošiem elementiem, kā arī Rīgas kā ziemas ceļojuma galamērķa attīstības veicinātājiem. LIVE RĪGA mārketinga aktivitātes bieži tika kritizētas vietējā mērogā, jo tika sagaidīti tūlītēji rezultāti ar lielu tūristu pieplūdumu, kas, protams, bija utopisks uzstādījums. Savukārt tūrisma un viesmīlības uzņēmumi īstenotās mārketinga aktivitātes kopumā vērtēja pozitīvi (LETA, 2009).

Turpretim ārzemēs Rīgas mārketinga aktivitātes ne vienu reizi vien saņēma pozitīvu vērtējumu. Tā 2010. gadā Ziemassvētku kampaņā izmantotā animācijas īsfilma "Eglīte" (*Christmas Tree / Christmas Miracle in Riga*) Berlīnes 9. starptautiskajā Tūrisma filmu festivālā saņēma sudraba balvu kategorijā "Pilsētas tūrisms". Šī reklāmas filmiņa tika izplatīta latviešu, krievu, angļu un vācu valodā (Diena, 2010).

Kopš zīmola izstrādes 2009. gadā RTAB veica mērķtiecīgas mārketinga aktivitātes augsti prioritāros un prioritāros mērķa tirgos, popularizējot pilsētas tūrisma zīmolu. Galvenie mērķi bija ik gadu palielināt tūristu skaitu un to uzturēšanās ilgumu pilsētā, veicinot Rīgas kā tūrisma galamērķa atpazīstamību starptautiskajā tirgū un veidojot pievilcīgu Rīgas pilsētas tūrisma tēlu. LIVE RĪGA mārketinga aktivitātēm katru gadu tika tērēti aptuveni divi miljoni eiro. Augsti prioritārajos tirgos tika īstenotas reklāmas kampaņas vasaras un ziemas sezonām, sākotnēji dominējot vides reklāmai un dzīvesstila medijiem, bet vēlāk pieauga tiešsaistes un sociālo mediju īpatsvars (skat. 72. attēlu).

72. attēls. **Rīgas Ziemassvētku reklāmas kampaņa 2010. gada oktobrī–decembrī Krievijā**

Jāatzīmē, ka LIVE RĪGA reklāmas kampaņas ir krāsainas, pamanāmas un atšķirīgas, un tās tika novērtētas arī starptautiski. Tā 2014. gada tiešsaistes kampaņa "Riga Celebrity Couch", kas kampaņas tiešsaistes vietnei piesaistīja 800 tūkstošus apmeklētājus no 150 pasaules valstīm, iekļuva grāmatas "365 Best Websites Around the World" tā gada izdevumā. Savukārt īsfilmu sērija "Rīga rīdzinieka acīm" jeb "Insider's guide to Riga" (konceptu izstrādāja reklāmas aģentūra "DDB", klipu režisors. J. Nords) godalgas saņēma 26 dažādos festivālos, piemēram, Ņujorkas filmu festivālā, Kannu starptautiskajā korporatīvo mediju festivālā (LETA, 2017b). 2019. gadā Starptautiskā Tūrisma filmu festivāla komiteja (*International Committee of Tourism Film Festivals*) no 500 filmām (no 46 valstīm) atzina "Insider`s guide to Riga" par labāko tūrisma filmu (portāls.lv, 2019; Kursiša, 2013).

2009. gadā tika izveidots oficiālais tūrisma portāls www.LiveRiga.com, kas ir kļuvis par galveno informācijas avotu Rīgas viesiem. Gadu gaitā portāls ir nepārtraukti pilnveidots, ņemot vērā gan satura izmantošanas paradumu maiņas, gan mērķa tirgu vajadzības un tūrisma piedāvājuma izmaiņas, kā arī portāls tiek modernizēts, izmantojot tehnoloģiskos uzlabojumus, kas nodrošina labāku satura pārskatāmību un uztveramību. LIVE RĪGA tiešsaistes vietnē saturs ir pieejams sešās valodās un apmeklētāju skaits 2019. gadā sasniedza 1,3 milj.

Rīgas kā atraktīva ceļojuma galamērķa popularizēšanai RTAB izmantoja un izmanto gan tradicionālā, gan digitālā mārketinga instrumentus. Kopš 2011. gada RTAB paspārnē Tūrisma informācijas centru skaits un atrašanās vietas ik pa laikam ir mainījušās, bet 2020. gadā TIC atradās lidostā "Rīga" un Rātslaukumā 6. Neskatoties uz digitālā satura nozīmes palielināšanos, ik gadu tiek izdoti jauni Rīgas iepazīšanai

nepieciešamie informatīvie materiāli – kartes, brošūras, pasākumu kalendāri, dažādās valodās, piemēram, "Ievērojamākās vietas Rīgā" (11 valodās, tostarp japāņu, ķīniešu, korejiešu valodā), Rīgas karte "Rīga – pilsēta ar stāstu ikvienam" (latviešu, angļu un krievu valodā), grāmata "100inRiga", "Iecienītākās vietas Rīgā", karte "Dine-Arts-Shop Riga" vai sadarbībā ar *Babyroom* ir izveidota brošūra "Ģimenēm draudzīgas vietas Rīgā un Latvijā".

73. attēls. **LIVE RĪGA informatīvie materiāli (japāņu, vācu un angļu valodā)**

Līdz ar zīmola ieviešanu tika izstrādāta LIVE RĪGA suvenīru līnija, kas izcēlās ar savu košumu un funkcionālo izmantojamību. Kā atzīst LIVE RĪGA pārstāvji, suvenīru klāstā ir apmēram 200 dažādu suvenīru, bet pieprasītākie ir bijuši rakstainie adījumi, pastkartes, grāmatzīmes, termosi un termokrūzes, magnēti un nozīmītes. Kopš 2015. gada Rīgas viesiem tiek piedāvāta Rīgas karte, kurā tiek apvienoti dažādi izdevīgi piedāvājumi pilsētas tūrisma pakalpojumu, transporta izmantošanai un piesaistes objektu apmeklēšanai.

Daudzu gadu garumā Rīga ir popularizēta starptautiskās tūrisma izstādēs. Rīgas tūrisma piedāvājuma popularizēšana ir bijusi arī ciešā sadarbībā ar Latvijas diplomātiskajām pārstāvniecībām – gan organizējot seminārus, gan organizējot ārvalstu tūrisma operatoru un žurnālistu vizītes Latvijā. Pēdējā desmitgadē gadā vidēji tika uzņemti 400–500 žurnālisti. Jāatzīmē, ka žurnālistu interese par Rīgu ir cieši saistīta arī ar valstī nozīmīgiem notikumiem un dažādu lielo pasākumu norisi. Rīgas tēla veidošanā nozīmīga loma ir bijusi gan Rīgas 800 gadu svinībām, gan Eiropas kultūras galvaspilsētas aktivitātēm, gan Pasaules Čempionāta Hokejā norisei, gan Latvijas prezidentūras ES padomē pasākumiem, jo visi šie pasākumi ir piesaistījuši pasaules mediju uzmanību. Par Rīgu kā brīnišķīgu ceļojumu galamērķi ar īpašu pilsētas arhitektūru un kultūras mantojumu, kā arī kā Baltijas gastronomijas galvaspilsētu, uzsverot kvalitātes un cenas attiecību, ir ziņojuši tādi pasaules mediji kā *CNN*, *EuroNews*, *France 5*, *Deutche Welle*, *Al Jazeera*, *USA Today*, *Toronto Star*, *Vogue*, *Glamour*, *Food and Travel*, *Mondo* un daudzi citi.

Pēdējā piecgadē pieaugusi influenceru loma ceļojumu galamērķu, tostarp Rīgas un Latvijas, popularizēšanā. Aktīva komunikācija par Rīgas tūrisma piedāvājumu notiek arī sociālajos tīklos – *Twitter*, *Facebook* un *Instagram*, *YouTube* un *Vimeo* kanālos.

LIVE RĪGA aktivitātes nav bijušas vērstas tikai uz Rīgas popularizēšanu ārvalstīs. Noteikti ir atzīmējama 2012. gadā uzsāktā iniciatīva "Gaumīgi garšīgā galvaspilsēta Rīga", ar kuru sāka izcelt Rīgas gastronomisko piedāvājumu gan vietējo iedzīvotāju, gan tūristu auditorijā. Rīgas restorānu nedēļa ir projekts, kas kļuvis par neatņemamu Rīgas tradīciju, tiek īstenots kopā ar LVRA, Pavāru klubu un atsaucīgākajiem restorāniem, uzskatāms arī par ļoti veiksmīgu Rīgas gastronomiskā piedāvājuma popularizēšanas pasākumu. Uzsākot projektu 2012. gadā, tajā piedalījās 26 Rīgas restorāni (Pirmo reizi .., 2012), bet 2020. gada rudens sezonā – 44 restorāni Rīgā (Restorāni Rīgā, 2020). Rīgas iesaistīšanās pasaules gastronomijas pilsētu apvienībā "Delice" arī bija viens no instrumentiem gastronomiskā tūrisma veicināšanā. 2017. gadā, iesaistoties kustībā "Eiropas gastronomijas reģioni", Rīgas–Gaujas reģions, sadarbojoties Rīgai, Siguldai, Cēsīm un Valmierai, kļuva par Eiropas gastronomijas reģionu, kā ietvaros tika veicināta vietējo gastronomijas tradīciju sekmēšana un ēdienu dažādības saglabāšana, kā arī tika īstenots koncepts "Ar dabu šķīvī". Pēc šīm aktivitātēm gastronomiskais piedāvājums reģionā ir atrodams brošūrā "Gardēžu ceļvedis Rīgas–Gaujas reģionā" latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. Ar LIVE RĪGA zīmolu pēdējos gados tiek organizēts arī Rīgas ielu ēdiena festivāls. Šie ir veiksmīgi Rīgas kā atraktīva ceļojuma galamērķa popularizēšanas pasākumi. Rīgas vārds tika nests pasaulē, Rīgai 2013. gadā uzņemot starptautisko mācību buru kuģu un jahtu regati "The Tall Ship Races" ar 100 buriniekiem un jahtām no 17 pasaules valstīm (LETA, 2013). LIVE RĪGA atbalstīja arī tādus sporta pasākumus kā Eiropas čempionāta basketbolā D apakšgrupas spēles 2015. gadā, ikgadējo *Lattelekom* Rīgas maratonu (vēlāk – Rimi Rīgas maratonu), kurā piedalījās dalībnieki no vairāk nekā 60 valstīm, Pasaules džeza festivālu, Rīgas alus festivālu, kā arī Rīgas svētkus ar "Rīgas svētku restorānu".

Kopš 2010. gada Rīgas darījumu tūrisma attīstība ir RTAB Kongresu biroja pārziņā un darījumu tūrisma popularizēšanā tiek izmantots zīmols MEET RĪGA, pozicionējot Rīgu kā darījumu tūrisma galamērķi Ziemeļeiropā, kas nodrošina konkurētspējīgas cenas, uzticamus pakalpojumu sniedzējus un augstu drošības līmeni (*Affordable, Reliable, Safe*). Kā augsti prioritārie tirgi darījumu tūrismā ir noteikti Vācija, Lielbritānija, Somija, Zviedrija, Norvēģija, Nīderlande, Beļģija (www.meetriga.com). Rīgas Kongresu birojs nodrošina gan www.meetriga.com portāla darbību (informācija konferenču un korporatīvo pasākumu rīkotājiem par darījumu tūrisma pakalpojumiem Rīgā un Latvijā),

gan Rīgas pārstāvniecību starptautiskās profesionālās darījumu tūrisma izstādēs un kontaktbiržās – "IBTM – World", "IMEX – Frankfurt", "The Meetings Show", "The Meetings Space, Eastern & Central Europe" u.c.; reklāmas un publikācijas (žurnālistu vizīšu organizēšana) specializētajos darījumu tūrisma medijos, kā arī darījuma sektora apmācības un iepazīšanās braucienu organizēšana. Jāatzīmē, ka šīs aktivitātes birojs īsteno ciešā sadarbībā ar vietējiem pasākumu rīkotājiem, darījumu tūrisma infrastruktūras nodrošinātajiem un citiem pakalpojumu sniedzējiem, kā arī Jūrmalas pašvaldību, LIAA Tūrisma departamentu u.c. Raksti un reklāmas par Rīgu kā darījumu tūrisma galamērķi ir publicētas tādos specializētos medijos kā "HeadQuarters Magazine", "Conference & Incentive Travel Magazine", "Conference and Meetings World Magazine", "Meetings & Incentive Travel Magazine", "M!CE & Business Travel Magazine", "Meetings International Magazine", "Business Destinations", "C&IT Magazine", "TMF Dialogue" u.c. (www.meetriga.com)

Nobeigumā

Šajā nodaļā ir apkopotas tikai valsts līmeņa un Rīgas īstenotās zīmolvedības un tūrisma mārketinga aktivitātes. Taču jāatzīmē, ka Latvijas un Rīgas atpazīstamības veicināšanā liela loma ir bijusi gan nacionālajai lidsabiedrībai "airBaltic", gan tūrisma un viesmīlības uzņēmumiem, to intereses pārstāvošajām asociācijām, piesaistes objektiem, kultūras un sporta pasākumiem, reģionālām tūrisma asociācijām, ceļojumu galamērķu organizācijām un pašvaldībām, īstenojot savas zīmolvedības un mārketinga aktivitātes, kā arī ikvienam Latvijas iedzīvotājam, kurš stāstījis par Latviju kā "zemi, kura dzied", kur var "baudīt nesteidzoties" vai kur vienkārši labi dzīvot, atpūsties un ceļot.

PATEICĪBAS

Nodaļas autori izsaka pateicību par iesaistīšanos un atbalstu nodaļas materiālu tapšanā:
Airai Andriksonei, Laimai Bakānei, Jurim Brencim, Vijtautam Brūvelim, Santai Graikstei, Vitai Jermolovičai, Jānim Jenzim, Andrim Junkuram, Ilonai Kalniņai, Aivaram Kalniņam, Igoram Klapenkovam, Evai Koljerai, Ievai Lasmanei, Aijai Lubejai-Subei, Alfrēdam Jurim Martinsonam, Armandam Muižniekam, Agrim Perro, Irēnai Riekstiņai, Valērijam Seilim, Einaram Semanim, Kasparam Sīmanim, Olgai Slaugotnei, Jurim Smaļinskim, Ingrīdai Smuškovai, Neldai Sniedzei, Brigitai Strodai, Andai Šildei, Inesei Šīravai, Guntai Ušpelei, Astrīdai Trupovniecei, Gundegai Zeltiņai, Asnātei Ziemelei, Milijai Zībertei, Jurim Zviedrānam, Ingunai Žīgurei-Suonvieri.

AVOTI

Andriksone, A. (1999). Kad visa pasaule ceļo. Tikai ne uz Latviju. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 217–219, 02.07.1999.

Andriksone, A. (2020). Intervija ar Airu Andriksoni, intervēja Agita Līviņa, nepublicēts materiāls

Apollo.lv (2004). Intervija ar Ēriku Stendzenieku. *Latvijas Avīze*, 29.02.2004. Pieejams: https://www.apollo.lv/4683961/intervija-ar-eriku-stendzenieku

Atpūtasbāzes.com (2010). Rīgas Tūrisma Attīstības Birojs un Tūrisma attīstības valsts aģentūra sadarbosies tūrisma veicināšanā, 12.05.2010. Pieejams: http://www.atputasbazes.lv/lv/zinas/800_rigas_turisma_attistibas_birojs_un_turisma_attistibas_valsts/

Balttour. Statistika. Pieejams: http://www.balttour.lv/index.php

Bank.lv (2013). ERAB Rīgā, 01.01.2013. Pieejams: https://www.bank.lv/component/content/article/403-publikacijas/averss-un-reverss/4610-erab-riga

Bārtulis, J. (2004). Latvijas tēlam ir arī garša. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 132, 20.08.2004.

Biseniece, S. (red.) (2007). Vēsturiski darbi, cilvēki un vietas Latvijā. *NATO valstu un valdību vadītāju sanāksme Rīgā 2006. gadā*. LR Aizsardzības ministrija

Bitāns, M., Purviņš, V. (2015). *Latvijas tautsaimniecības attīstība (1990–2004)*, Latvijas Banka

BNS (2014). TAVA: Tūrisma galamērķi ārpus Rīgas pēdējos gados strauji attīstījušies. *Valmieras Ziņas*, 17.08.2014.

Brūns, U. (2009). Latvijā šobrīd. *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2967, 02.12.2009.

Buka, E., Kalniņš, A. (2015). Latvijas tūristu mītnes – 20 gadu ceļš uz Eiropas kvalitāti un konkurētspēju. *XVI starptautiskā zinātniskā konference "Towards Smart, Sustainable and Inclusive Europe: Challenges for Future Development", rakstu krājums*. Rīga: Biznesa augstskola Turība

Centrālā Statistikas pārvalde (2021). Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/

Daine, I. (2010). Latvija tūristus vilinās ar nesteidzīgu atpūtu, 27.03.2010. Pieejams. https://lvportals.lv/norises/207241-latvija-turistus-vilinas-ar-nesteidzigu-atputu-2010

Daškevica, Z. (2006). Radoša veiksme. *Laiks*, Nr. 49, 09.12.2006.

Db.lv (2020). Mogotel: Viesnīcas nevarēs atsākt strādāt un nodrošināt darbu, 02.12.2020. Pieejams: https://www.db.lv/zinas/mogotel-viesnicas-nevares-atsakt-stradat-un-nodrosinat-darbu-500049

Diena (2010). Balva īsfilmai par Ziemsvētku eglīti Rīgā. *Latvija Amerikā*, Nr. 12, 27.03.2010.

Diena (2012). Latvija iestājas Eiropas Ceļojumu komisijā, 18.05.2012. Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/pasaule/krievija/latvijas-iestajas-eiropas-celojumu-komisija-11318932

Diena (2009). Zeme, kas dzied... drīzāk vaimanā. *Latvija Amerikā*, Nr. 49, 12.12.2009.

Dīvāne, D., Grīnberga, L., Spuriņš, U. un Tjarve, B. (2015). *Rīgas Eiropas kultūras galvaspilsētas 2014 sociālā un ekonomiskā ietekme*. Biedrība "Culturelab"

Ducmane, K. (2003). Tūrisms viena no galvenajām valdības prioritātēm. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 147, 22.10.2003.

Ducmane, K. (2004). Latvijas tūrisma nozares prioritātes un perspektīvas. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 30, 25.02.2004.

E. D. Aizpilda robu. Nedēļas piezīmes. *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2225, 20.05.1994.

Eiropa.lv (2006). Jāveicina tūrisms Latvijā. *Latvija Amerikā*, Nr. 27, 08.07.2006.

Eiropas izcilākie tūrisma galamērķi (b.d.).
Pieejams: https://www.latvia.travel/lv/raksts/eiropas-izcilakie-turisma-galamerki

Ekonomikas ministrijas publiskais gada pārskats (2010)

Ekonomikas ministrijas publiskais gada pārskats (2017)

Embassy. Riga City Brand. August, 19, 2009, nepublicēts materiāls

Gobiņš, A. (1992). MLĢ koklē tūrisma biržā. *Brīvā Latvija: Apvienotā "Londonas Avīze" un "Latvija"*, Nr. 12, 23.03.1992.

Griškeviča, U. (2010). Sākas Dižā Baltijas apceļošana, 01.05.2010.
Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/latvija/zinas/sakas-diza-baltijas-apcelosana-731113

Grīnberga, H. (1993). Vai skaistums var pabarot? Tūrisms. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 1, 25.02.1993.

Hőh, P. (2020). Intervija ar Peter Hőh. Intervēja Aija Van der Steina, nepublicēts materiāls

Irbe, A. (1994). Zviedru preses lappuses. Ja neapzags, tad piekaus, bet – brauciet droši. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 199, 29.08.1994.

Jalinskis, V. (1993). Latvijas tūrisma firmām ir iespēja iziet pasaules tirgū. *Diena*, Nr. 217, 11.10.1993.

Jalinskis, V. (1995). 15 Latvijas firmas piedalīsies tūrisma izstādē Berlīnē. *Diena*, Nr. 34, 09.02.1995.

Jalinskis, V. (1995). Tūrisms – konkurētspējīga Latvijas prece Eiropas tirgū. *Diena*, Nr. 67, 20.03.1995.

Jankovskis, J., Klapkalne, U., Kļaviņa, S., Pētersone, B., Šics, U. (2001). *Politikas lēmumu pieņemšanas process Latvijā*. Rīga: Valsts kanceleja, 38

Janševska, D. (2013). Rīga Eiropas kultūras galvaspilsēta jau 2014. gadā, 30.08.2013., LETA. Pieejams: https://lvportals.lv/norises/257452-riga-eiropas-kulturas-galvaspilseta-jau-2014-gada-2013

Kalniņa, I. (2021). Intervija ar Ilonu Kalniņu. Intervēja Aira Andriksone, nepublicēts materiāls

Kalniņš, A. (2020). Intervija ar Aivaru Kalniņu. Intervēja Daina Vinklere, nepublicēts materiāls

Kasjauns.lv (2012). Pirmo reizi notiks Rīgas restorānu nedēļa, 10.04.2012.
Pieejams: https://jauns.lv/raksts/zinas/160341-pirmoreiz-notiks-rigas-restoranu-nedela-foto

Kluinis, A. (2002). Tūrisms turpmāk būs politisks. *Rīgas Balss*, 12.12.2002.

Koljera, E. (2020). Intervija ar Evu Koljeru. Intervēja Agita Līviņa, nepublicēts materiāls

Kursiša, G. (2013). Sabiedrisko attiecību pakalpojumiem ārvalstīs Rīga atvēl teju 200 tūkstošus latu, 03.06.2013. Pieejams: https://www.db.lv/zinas/sabiedrisko-attiecibu-pakalpojumiem-arvalstis-riga-atvel-teju-200-tukstosus-latu-394918

Laiks (2004). *Nedēļas notikumu chronika,* Nr. 46 (20.11.2004.)

Latvijas Institūts (2019). 2019. gada pārskats

Latvijas Lauku tūrisma asociācijas "Lauku ceļotāja" mājas lapa: www.celotajs.lv

Latvijas Lauku tūrisma asociācijas "Lauku ceļotājs" preses relīzes (2003.–2020. gads)

Latvijas Lauku tūrisma asociācijas "Lauku ceļotājs", 20 gadu jubilejas izdevums

Latvijas Republikas Valsts Statistikas komiteja (1998). Tūrisms Latvijā

Latvijas tūrisma simbols – dziedoša valsts. *Laiks*, Nr. 30, 03.08.2002.

Latvijas vizītkarte internetā atbaida tūristus. Preses apskats. *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2688, 11.02.2004.

Laumane, A. (2021). Intervija ar Antru Laumani. Intervēja Aija van der Steina, nepublicēts materiāls

Lāzo, V. (2017). Viedoklis: Vai valsts tēlam nepieciešama magnētiskā rezonanse? *Dienas Bizness*, 12.01.2017. Pieejams: https://www.db.lv/zinas/viedoklis-vai-valsts-telam-nepieciesama-magnetiska-rezonanse-458656

LETA (2014). New Latvian tourism logo and slogan selected. Pieejams: https://www.mfa.gov.lv/en/component/content/article/369-domestic-news/1259-#:~:text=New%20Latvian%20tourism%20logo%20and%20slogan%20selected%20(LETA)&text=According%20to%20the%20competition's%20results,developed%20by%20artist%20Ugis%20Auliks

LETA (2003). *Latvija Amerikā*, Nr. 17, 26.04.2003.

LETA (2009). Tūrisma nozares pārstāvji vēl nejūt atdevi no LIVE RĪGA kampaņas, 30.12.2009. Pieejams: https://www.apollo.lv/5541802/turisma-nozares-parstavji-vel-nejut-atdevi-no-live-riga-kampanas

LETA (2013). The Tall Ship Races 2013. Rīgā pulcējusi 1,5 milj. apmeklētāju, 28.07.2013. Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/latvija/riga/_the-tall-ships-races-2013_-riga-pulcejusi-15-miljonus-apmekletaju-14018018

LETA (2017a). LIAA vadītājs: Līdzšinējie Latvijas saukļi nestrādā; iesaka "Magnetic Latvia". *Dienas Bizness*, 11.01.2017. Pieejams: https://www.db.lv/zinas/pec-milanas-kraha-ozols-gandarijumu-rod-magnetic-latvia-zimola-485246

LETA (2017b). LIVE RĪGA reklāmas iegūst divas zelta godalgas Kannu starptautiskajā korporatīvo mediju festivālā, 02.10.2017. Pieejams: https://www.tvnet.lv/4554197/live-riga-reklamas-iegust-divas-zelta-godalgas-kannu-starptautiskaja-korporativo-mediju-festivala

Līgošana Latvijas novados (23. jūnija vakarā). *Laiks*, Nr. 25, 18.06.2005.

Līviņa, A. (2020). Intervija ar Agitu Līviņu. Intervēja Aira Andriksone, nepublicēts materiāls

LNT (2007). Vai latviešiem ir tikai Dziesmu svētki? Ārzemnieku acīs Latvijas tēls pasaulē ir negatīvs. *Latvija Amerikā*, Nr. 47, 01.12.2007.

LR Ārlietu ministrija (2006). Par Latvijas ārējās komunikācijas pamatnostādņu 2004.–2006. gadam īstenošanu. Pieejams: https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/par-latvijas-arejas-komunikacijas-pamatnostadnu-2004-2006-gadam-istenosanu#1-2

LR Ārlietu ministrija (2010). Vašingtonā atzīmē Rīgas egles 500 gadu jubileju. *Latvija Amerikā*, Nr. 50–51, 25.12.2010.

Mackevičs, A. (2004). Vecrīgā tiks atklāts Latvijas Tūrisma informācijas birojs. *Dienas Bizness*, 22.10.2004.

Mackevičs, A. (2017). Lielā intervija: Esam ciemos pie Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras Tūrisma departamenta direktores Ineses Šīravas, 28.12.2017. BalticTravelnews.com

Matīsa, K. (2005). Latvijas reklāmas klips telekanālā CNN. NRA, 16.03.2005.
Pieejams: https://www.travellatvia.lv/printart.php?id=4472

Mengele, R. (2016). Intervija ar Raili Mengeli. Intervēja Juris Smaļinskis nepublicēts materiāls

Mjartāns, D. (2010). Vai tūristi plūdīs uz Latviju? *Laiks*, Nr. 14, 03.04.2010.

Novicka A. (2008). Pārmet naudas un dialoga trūkumu. *Diena*, Nr. 261, 07.11.2008.

Nozare.lv (2010). Latvijas tūrisma tēlu popularizēs ar saukli "Best enjoyed slowly". *Latvija Amerikā*, Nr. 14, 10.04.2010.

NRA (2007). Kas ir Latvijas tēls? *Latvija Amerikā*, Nr. 19, 12.05.2007.

NRA.lv (2010). Izveidots jauns tūrisma portāls. 20.07.2010.
Pieejams: https://nra.lv/izklaide/turisms/27495-izveidots-jauns-turisma-portals.htm

Oxford SAID Business School. A Brand for the Nation of Latvia. 01.09.2003., nepublicēts materiāls

Padomes direktīva 95/57/EK (1995. gada 23. novembris) par statistikas datu vākšanu tūrisma nozarē, zaudējusi spēku 10.08.2011.

Par bibliotēku (2020). Valmieras integrētā bibliotēka. Pieejams: https://va.lv/lv/studentiem-un-darbiniekiem/biblioteka/par-biblioteku

PBLA ziņu apskats (2002). Latviju reklamēs kā dziedošu zemi. *Ritums*, Nr. 587, 01.09.2002.

Petre, B. (2000). Via Baltica uzņem gaitu. *Brīvā Latvija*, 20.05.2000.

Pētījums Latvijas tūrisma vadīšanas sistēmas analīze (1997). Nepublicēts materiāls

Popularizējot valsts tēlu, plānots piesaistīt 128 miljonus eiro. LETA, 21.10.2020. Pieejams: https://www.db.lv/zinas/popularizejot-valsts-telu-planots-piesaistit-128-miljonus-eiro-499317

Portāls Meet Rīga. www.meetRiga.com

Portāls.lv (2011). Latvijas prezentācija izceļas tūrisma izstādē Somijā, 26.01.2011. Pieejams: https://lvportals.lv/dienaskartiba/224921-latvijas-prezentacija-izcelas-turisma-izstade-somija-2011

Portāls.lv (2019). Par labāko tūrisma video pasaulē atzīta LIVE RĪGA īsfilmu sērija, 13.11.2019. Pieejams: https://lvportals.lv/dienaskartiba/310443-par-labako-turisma-video-pasaule-atzita-live-riga-isfilmu-serija-2019

Posse, M. (1993). "Balttour 94" dos atpūtas iespējas visiem. *Diena*, Nr. 229, 25.10.1993.

Posse, M. (1994). "Balttour 94" reklamēs tūrisma iespējas Latvijā. *Diena*, Nr. 7, 10.01.1994.

President.lv (2005). Latvijas valsts prezidents. Valsts prezidentes piedalīšanās PTO Eiropas reģionālā konferencē "Par komunikāciju tūrismā", 12.10.2005. Pieejams: https://www.president.lv/lv/jaunums/valsts-prezidentes-piedalisanas-pto-eiropas-regionala-konference-par-komunikaciju-turisma#gsc.tab=0

Restorāni Rīgā (2020). Rīgas restorānu nedēļa 2020. Pieejams: https://restoraniriga.lv/rigas-restoranu-nedela/

Riekstiņš, M. (2009). Ārlietu ministrs Māris Riekstiņš aicina ekonomikas ministru izvērtēt Baltijas Tūrisma centrāles Berlīnē turpmākās darbības nodrošināšanu, 05.09.2009. LR Ārlietu ministrija

Rīgas Tūrisma Attīstības Birojs: Hard to live in Riga. 09.11.2009. Pieejams: http://alberts.mix.lv/articles/rigas-turisma-attistibas-birojs-hard-to-live-in-riga

RTAB. Rīgas Tūrisma Attīstības Biroja darbības pārskats 2009.–2016. gads

Rudušs, D. (1993). Gadatirgos. Šoreiz Austrumos. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 113, 15.06.1993.

Rudzītis, V. (1991). Tūrisma licencēšana. *Diena*, Nr. 66, 06.04. Pieejams: http://www.periodika.lv/

Rumbēna, I. (1999). Kad visa pasaule ceļo. Tikai ne uz Latviju. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 217–219, 02.07.1999.

Seilis, V. (2002). Par tūrisma zemi, kas dzied. *Latvijas Vēstnesis*, 04.10.2002.

Seilis, V. (2020). Intervija ar Valēriju Seili. Intervēja Aira Andriksone, nepublicēts materiāls

Seksa tūrisms Latvijā (1998). *Laiks*, Nr. 51, 19.12.1998.

Semanis, E. (2020). Intervija ar Einaru Semani. Intervēja Aira Andriksone, nepublicēts materiāls

Slaugotne, O. (2020). Intervija ar Olgu Slaugotni. Intervēja Aija van der Steina, nepublicēts materiāls

Smalinskis, J, Auzina, A. (2017). Preconditions for establishment and historical development stages of Latvian Rural Tourism association "Contry holydays". Proceedings of 18th Annual international scientific conference "Economic science for rural development" 27–28 April, Jelagava, Latvia, Vol. 45

Smalinskis, J, Auzina, A. (2019). Latvian Ecolabel Green Certificate – an Example of Sustainable Rural Tourism in the Use of Ecosystem Services

Smaļinskis, J. (2020). Intervija ar Juri Smaļinski. Intervēja Aira Andriksone, nepublicēts materiāls

Stabulniece, I. (2016). Intervija ar Ilzi Stabulnieci. Intervēja Juris Smaļinskis, nepublicēts materiāls

Staltmane, E. (2007). Pasaule iepazīst Latviju. *Brīvā Latvija: Apvienotā "Londonas Avīze" un "Latvija"*, Nr. 12, 17.03.2007.

Stokholmā būs Latvijas tūrisma birojs. *Laiks*, Nr.15 (09.04.2005.)

Streips, K. (2009). Tūrisma attīstība: kā jau vienmēr. *Laiks*, Nr. 47, 05.12.2009.

Sujunšalijeva, N., Keiša, I. (2015). Ieguvumi tūrismam būs laika gaitā. *Diena*, 13.01.2015.

Šilde, A. (2020). Intervija ar Andu Šildi. Intervēja Aira Andriksone, nepublicēts materiāls

Šilde, A. (2021). Intervija ar Andu Šildi. Intervēja Aija van der Steina, nepublicēts materiāls

Šīrava, I. (2020). Intervija ar Inesi Šīravu. Intervēja Aija van der Steina, nepublicēts materiāls

TAVA (2004a). Kurās starptautiskajās tūrisma izstādēs piedalīties. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 149, 21.09.2004.

TAVA (2004b). Starptautiska atzinība Latvijas tūrisma stendam. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 153, 28.09.2004.

TAVA (2010). Latvijas tūrisma mārketinga stratēģija 2010.–2015. gadam. *Tūrisma attīstības valsts aģentūra*, 40

TAVA (2011). Latvia.travel.com, 19.08.2011. "Nesteidzīga atpūta Latvijā" – "Lonely Planet" labāko tūrisma saukļu līderis. Pieejams: https://www.latvia.travel/lv/zinas/nesteidziga-atputa-latvija-lonely-planet-labako-turisma-sauklu-lideris

Top tūrisma mārketinga stratēģija (2005). *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 99, 28.06.2005.

Tūrisma salons... Parīzē (1993). *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 73, 17.04.1993.

Tūrisms (2009). Nr. 2 (9). Artis Kampars: Latvijai tūrisma nozare ir svarīga. Raksta autors Kristians Rozenvalds

Tūrisms (2010). Nr. 1 (12). TAVA pārtop par stratēģisko pārraugu

Tūrisms var glābt Latvijas ekonomiku (1992). *Diena*, Nr. 196, 17.10.1992.

Vai Šlesers atklāti nozog miljonu? (2009). *Latvija Amerikā*, Nr. 41, 17.10.2009.

Vaivode, Z. (2016). Intervija ar Zani Vaivodi. Intervēja Juris Smaļinskis, nepublicēts materiāls

VARAM (2002). Pielikums. Īss pārskats par tūrisma attīstību Latvijā 1991.–2001. gadā

Veinberga, S. Latvija pagriež muguru Ziemeļeiropai. 05.02.2008. Pieejams: https://sandraveinberga.com/publicistika/latvija-pagriez-muguru-ziemeleiropai/

Vinklere, D. (2019). Tourism information providers in Latvia: development and challenges. *Folia Geographica XVII – Appreciating Geography: Local and Global Scale*. Riga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 161–168

Vinklere, D. (2020). The role of professional tourism associations in Latvia. *Proceedings of the 14th International Scientific Conference Society*. Integration. Education, Rezekne, Latvia, Vol. 6, 757-766, ISSN 2256-0629

Vizule, V. (1993). Kam svētki, kam – darbs. *Latvijas Jaunatne*, Nr. 208, 18.09.1993.

Zeltiņa, G. (2020). Intervija ar Gundegu Zeltiņu. Intervēja Daina Vinklere, nepublicēts materiāls

Zeļenkova, Z. (2004). TV NET. Top konceptuāli jauns Latvijas tūrisma portāls www.latviatourism.lv, 2004. gada 28. janvāris. Pieejams: https://www.tvnet.lv/6223553/top-konceptuali-jauns-latvijas-turisma-portals-www-latviatourism-lv

Ziemele, A. (2016). Intervija ar Asnāti Ziemeli. Intervēja Juris Smaļinskis, nepublicēts materiāls

Ziemele, A. (2020). Intervija ar Asnāti Ziemeli. Intervēja Juris Smaļinskis, nepublicēts materiāls

Zviedrāns, J., Lupiķe (Bakāne), L., Sīmanis, K., Zīberte, M. (2020). Latvijas Piļu un muižu asociācija (2000–2020). Nepublicēts materiāls

Žabaliūnas, L. (2016). Intervija ar Linas Žabaliūnas. Intervēja Juris Smaļinskis, nepublicēts materiāls

Žīgure, I. (2020). Intervija ar Ingunu Žīguri-Suonvieri. Intervēja Aira Andriksone, nepublicēts materiāls

1. pielikums

Tūrisma nozares nacionālās administrācijas pārvaldība no neatkarības atgūšanas līdz 2021. gadam

	Par tūrisma politiku atbildīgā valsts institūcija, tās struktūrvienības un to vadītāji	Par tūrisma politikas īstenošanu atbildīgā valsts institūcija, tās struktūrvienības un to vadītāji	Tūrisma nozares konsultatīvā institūcija un tās vadītāji
1991	**Ministru Padome** Ārējo ekonomisko sakaru departaments, direktors Māris Gailis **Tūrisma nodaļa,** vadītāja Olga Slaugotne		
1992	**Satiksmes ministrija** **Tūrisma departaments,** direktore Olga Slaugotne		
1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003	**Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM)** 1993–1995 Reģionālās attīstības departaments, direktori Ārija Helmane, Dzintra Upmace **Tūrisma infrastruktūras nodaļa,** vadītāji Sergejs Ņikiforovs, Aira Andriksone 1996 **Tūrisma nodaļa**, vadītāja Aira Andriksone 1996–1998 **Reģionālās attīstības departaments,** direktori Aija Bauere, Edgars Zalāns; **direktora vietnieks tūrisma jautājumos** Aira Andriksone 1998–2000 **Valsts sekretāra** (Guntis Puķītis) **padomnieks tūrisma jautājumos** Aira Andriksone 2000–2003 **Tūrisma nodaļa**, vadītāja Aira Andriksone	**Latvijas Tūrisma padome** Priekšsēdētājs Ilgvars Cēris **LTP Administrācija,** izpilddirektori Olga Slaugotne, Andris Vilciņš **Valsts tūrisma pārvalde** Direktori Andris Vilciņš, Aivars Kalniņš **Latvijas Tūrisma attīstības aģentūra** Direktori Aivars Kalniņš, Solvita Vēvere, Valērijs Seilis 1999–2003 **Baltijas Tūrisma informācijas centrs** Minsterē, vadītāja Anda Šilde **Tūrisma attīstības valsts aģentūra** Direktors Valērijs Seilis	**Latvijas Tūrisma konsultatīvā padome** [ievēlēti] priekšsēdētāji Gundega Zeltiņa (1998–2001), Vita Jermoloviča (2001–2003)

VARAM ministri (hronoloģiskā secībā ir nosaukti ministri, kuri vadīja VARAM, kad ministrijas atbildībā bija tūrisma nozare):
Ģirts Lūkins, Juris Iesalnieks, Māris Gailis, Anatolijs Gorbunovs, Vents Balodis, Vladimirs Makarovs, Raimonds Vējonis

	Par tūrisma politiku atbildīgā valsts institūcija, tās struktūrvienības un to vadītāji	Par tūrisma politikas īstenošanu atbildīgā valsts institūcija, tās struktūrvienības un to vadītāji	Tūrisma nozares konsultatīvā institūcija un tās vadītāji	
2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021	**Ekonomikas ministrija (EM)** 2003 **Tūrisma nodaļa,** vadītāja Aira Andriksone 2004–2006 **Tūrisma departaments**, direktore Aira Andriksone 2006 **Tūrisma nodaļa,** vadītāja Aira Andriksone 2007–2008 Ārējo ekonomisko attiecību un tirdzniecības politikas departaments, direktors Gatis Ābele **Tūrisma nodaļa**, vadītāja Aira Andriksone 2009 Uzņēmējdarbības un rūpniecības departaments, direktors Edmunds Beļskis **Tūrisma nodaļa**, vadītāja Marina Paņkova 2010–2014 Uzņēmējdarbības konkurētspējas departaments, direktore Ilze Beināre **Tūrisma nodaļa,** vadītāji Marina Paņkova, Jānis Volberts 2014–2017 Uzņēmējdarbības konkurētspējas departaments, direktori Ilze Beināre, Kristaps Soms **Ārvalstu investīciju piesaistes, tūrisma un eksporta veicināšanas nodaļa**, vadītājs Jānis Volberts, (tūrisma jomā) vecākie referenti Gita Kluša, Ilze Jankava, Madara Lūka-Ruskulova; 2017–2021 **Nozaru politikas departaments** direktori Gatis Silovs, Evita Feldberga, (tūrisma jomā) vecākais referents Madara Lūka-Ruskulova, vecākais eksperts Ilona Kalniņa	**Tūrisma attīstības valsts aģentūra (TAVA)** Direktori Valērijs Seilis, Marika Zante, Uldis Vītoliņš, Armands Slokenbergs, direktora p.i. Inese Šīrava 2001–2009 **Latvijas Tūrisma biroji** Lielbritānijā, Londonā (2003–2009), vadītāji Eva Koljera, Brigita Stroda; Krievijā, Maskavā (2004–2009), vadītāja Sabīne Štelmane; Somijā, Helsinkos (2001–2009), vadītāja Anita Jäntti, Inguna Žīgure-Suonvieri; Stokholmā (2005–2009), vadītāja Zane Zeļenkova 2003–2011 **Baltijas valstu Tūrisma informācijas centrs Berlīnē** (*Baltikum Tourismus Zentrale Berlin*) Vadītāji Anda Šilde, Marks Burgdorfs 2004–2009 **Latvijas Tūrisma informācijas birojs** Rīgā **TAVA reģionālie biroji** Kurzemē, Latgalē, Vidzemē un Zemgalē **Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra** **Tūrisma departaments,** direktore Inese Šīrava	**Latvijas Tūrisma konsultatīvā padome** [ekonomikas ministra iecelti] priekšsēdētāji Vita Jermoloviča (2003–2008), Ilga Preimate, Zaiga Liepiņa, Andris Liepiņš **TAVA/LIAA Konsultatīvā padome** Priekšsēdētāji Aldis Kušķis, Raimonds Aleksejenko	**Tūrisma nozares ekspertu padome** Priekšsēdētāja Gundega Zeltiņa **Latvijas Tūrisma konsultatīvās padomes Ekspertu komisija** (darbojās pēc *ad hoc* principa) **Ekonomikas ministrijas Tautsaimniecības padomes Tūrisma komiteja** Priekšsēdētājs Jānis Naglis
			Latvijas Tūrisma konsultatīvā padome. Priekšsēdētājs Jānis Naglis	

Ekonomikas ministri (hronoloģiskā secībā nosaukti ministri, kuri vadīja EM, kad ministrijas atbildībā bija tūrisma nozare):
Juris Lujāns, Arturs Krišjānis Kariņš, Aigars Štokenbergs, Jurijs Strods, Kaspars Gerhards, Artis Kampars, Daniels Pavļuts, Vjačeslavs Dombrovskis, Arvils Ašeradens, Dana Reizniece-Ozola, Ralfs Nemiro, Jānis Vitenbergs

2. pielikums

Pārskats par tūrisma nozares normatīvo regulējumu Latvijā

Tūrisma nozares attīstībai izstrādātie normatīvie akti, kas laika gaitā ir grozīti, atcelti un pārstrādāti jaunās redakcijās.

Ministru kabineta 1995. gada 21. marta noteikumi Nr. 57 "Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas nolikums"

Ministru kabineta 1995. gada 18. jūlija noteikumi Nr. 222 "Latvijas Tūrisma padomes nolikums"

Ministru kabineta 1995. gada 14. novembra noteikumi Nr. 343 "Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas nolikums"

Ministru kabineta 1995. gada 14. novembra noteikumi Nr. 350 "Noteikumi par starptautiskā tūrisma darbību licencēšanu Latvijas Republikā"

Ministru kabineta 1996. gada 9. aprīļa noteikumi Nr. 109 "Par viesnīcu, kūrortviesnīcu, moteļu, viesu māju licencēšanu un klasifikāciju"

Ministru kabineta 1997. gada 1. aprīļa noteikumi Nr. 116 "Kārtība, kādā izplatāmas un izmantojamas kūrorta un tūrisma ceļazīmes, uz kurām pamatojoties izsniedzamas Latvijas Republikas ieceļošanas vīzas"

Ministru kabineta 1997. gada 30. septembra noteikumi Nr. 338 "Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas nolikums"

Ministru kabineta 1997. gada 2. decembra noteikumi Nr. 404 "Valsts tūrisma pārvaldes nolikums"

Ministru kabineta 1997. gada 2. decembra noteikumi Nr. 405 "Latvijas Tūrisma konsultatīvās padomes nolikums"

Tūrisma likums (17.09.1998.). Uz 01.12.2020. 12 grozījumi, pirmie 07.10.1999., pēdējie – 02.11.2020.

Ministru kabineta 1999. gada 16. februāra noteikumi Nr. 57 "Latvijas Tūrisma attīstības aģentūras nolikums"

Ministru kabineta 1999. gada 23. februāra noteikumi Nr. 68 "Noteikumi par tūrisma uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) datu bāzes izveidi"

Ministru kabineta 1999. gada 10. augusta noteikumi Nr. 278 "Latvijas Tūrisma konsultatīvās padomes nolikums"

Ministru kabineta 1999. gada 30. septembra noteikumi Nr. 338 "Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas nolikums", kas nosaka ministrijas galvenos uzdevumus un funkcijas valsts pārvaldes jomā tūrismā

Ministru kabineta 2000. gada 2. maija noteikumi Nr. 163 "Noteikumi par kompleksajiem tūrisma pakalpojumiem", kas nacionālajā likumdošanā ievieš Eiropas Padomes direktīvu 90/314/EEC Par kompleksajiem ceļojumiem, kompleksajiem atpūtas pakalpojumiem un kompleksajiem tūrisma braucieniem un nosaka kārtību, kādā tiek sagatavoti un realizēti kompleksi tūrisma pakalpojumi, kā arī pakalpojumu sniedzēju un klientu tiesības, pienākumus un atbildību

Ministru kabineta 2001. gada 22. maija noteikumi Nr. 213 "Kārtība, kādā ārvalstu fiziskajām personām atmaksājams pievienotās vērtības nodoklis par precēm, kuras tiek izvestas no Latvijas Republikas, un par Latvijas Republikā saņemtajiem izmitināšanas pakalpojumiem viesu izmitināšanas mītnēs"

Ministru kabineta 2002. gada 27. augusta noteikumi Nr. 385 "Kārtība, kādā izveidojama tūrisma pakalpojumu sniedzēju uzņēmumu datu bāze"

Ministru kabineta 2002. gada 27. augusta noteikumi Nr. 387 "Latvijas Tūrisma attīstības aģentūras nolikums"

Ministru kabineta 2002. gada 27. augusta noteikumi Nr. 388 "Tūrisma fonda nolikums"

Ministru kabineta 2003. gada 22. aprīļa noteikumi Nr. 204 "Tūrisma fonda nolikums"

Ministru kabineta 2003. gada 29. aprīļa noteikumi Nr. 217 "Vīzu noteikumi"

Ministru kabineta 2003. gada 29. aprīļa noteikumi Nr. 238 "Ekonomikas ministrijas nolikums"

Likums "Par Pasaules Tūrisma organizācijas statūtiem" (16.10.2003.)

Ministru kabineta 2003. gada 25. novembra noteikumi Nr. 666 "Latvijas Tūrisma konsultatīvās padomes nolikums"

Ministru kabineta 2004. gada 16. novembra noteikumi Nr. 936 "Tūrisma attīstības valsts aģentūras nolikums"

Ministru kabineta 2006. gada 3. janvāra noteikumi Nr. 6 "Noteikumi par Tūrisma attīstības valsts aģentūras sniegto publisko maksas pakalpojumu cenrādi"

Ministru kabineta 2007. gada 23. janvāra noteikumi Nr. 67 "Noteikumi par kompleksa tūrisma pakalpojuma sagatavošanas un īstenošanas kārtību, klientam sniedzamo informāciju un kompleksā tūrisma pakalpojuma sniedzēja un klienta tiesībām un pienākumiem"

Ministru kabineta 2007. gada 3. aprīļa noteikumi Nr. 226 "Noteikumi par ārzemnieka deklarācijas veidlapas aizpildīšanas, uzglabāšanas un nodošanas kārtību"

Ministru kabineta 2008. gada 20. novembra noteikumi Nr. 943 "Tūristu gida sertificēšanas un pakalpojumu sniegšanas kārtība"

Ministru kabineta 2009. gada 3. februāra noteikumi Nr. 110 "Grozījums Ministru kabineta 2006. gada 14.novembra noteikumos Nr. 933 "Likuma "Par pievienotās vērtības nodokli" normu piemērošanas kārtība". Tas bija nepieciešams, lai viesnīcas, kuras pārdošanas līgumus par pakalpojumu īstenošanu 2009. gadā noslēdza līdz 2008. gada 12. decembrim, varētu piemērot samazināto PVN 5 % likmi

Ministru kabineta 2010. gada 23. marta noteikumi Nr. 271 "Ekonomikas ministrijas nolikums"

Ministru kabineta 2010. gada 13. aprīļa noteikumi Nr. 353 "Noteikumi par tūrisma operatora, tūrisma aģenta un klienta tiesībām un pienākumiem, kompleksa tūrisma pakalpojuma sagatavošanas un īstenošanas kārtību, klientam sniedzamo informāciju un naudas drošības garantijas iemaksas kārtību"

Likums "Par Pasaules Tūrisma organizācijas statūtu denonsēšanu" (10.05. 2012.)

Ministru kabineta 2012. gada 24. jūlija noteikumi Nr. 499 "Tūrisma attīstības valsts aģentūras nolikums"

Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 905 "Kūrorta statusa piešķiršanas un anulēšanas kārtība, kas nosaka kārtību, kādā pašvaldība iesniedz pieteikumu par kūrorta statusa piešķiršanu un sniedz pārskatu par teritorijas attīstības plānošanas dokumentos paredzēto kūrorta attīstību un vides kvalitātes rādītājiem"

Ministru kabineta 2013. gada 20.novembra rīkojums Nr. 552 "Par kūrorta statusa piešķiršanu Jūrmalas pilsētas daļai". Jūrmalas pilsētas administratīvajai teritorijai, izņemot Vārnukroga, Priedaines un Bražciema teritorijas

Ministru kabineta 2015. gada 27. oktobra rīkojums Nr. 655 "Par kūrorta statusa piešķiršanu Liepājas pilsētas daļai". Teritorijai no Tirdzniecības kanāla līdz Pērkones kanālam, ietverot tajā Jūrmalas parku, vēsturisko apbūvi, sporta kompleksu, bērnu rotaļu laukumu, Piejūras slimnīcas teritoriju un veloceliņus

Ministru kabineta 2016. gada 19. janvāra noteikumi Nr. 46 "Grozījumi Ministru kabineta 2012. gada 11. decembra noteikumos Nr. 857 "Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras nolikums"

Ministru kabineta 2018. gada 26. jūnija noteikumi Nr. 380 "Noteikumi par kompleksa un saistīta tūrisma pakalpojuma sagatavošanas un sniegšanas kārtību un kompleksu un saistītu tūrisma pakalpojumu sniedzēju un ceļotāju tiesībām un pienākumiem"

Ministru kabineta 2020. gada 14. jūlija noteikumi Nr. 455 "Covid-19 skarto tūrisma nozares saimnieciskās darbības veicēju atbalsta piešķiršanas kārtība"

Ministru kabineta 2020. gada 22. septembra noteikumi Nr. 588 "Ekonomikas ministrijas nolikums"

Ministru kabineta 2021. gada 11. marta noteikumi Nr. 162 "Latvijas Tūrisma konsultatīvās padomes nolikums"

3. pielikums

Starptautiskās sadarbības un nacionālo tūrisma organizāciju sadarbības līgumi

Starpvalstu sadarbības līgumi (Avots: Ārlietu ministrijas datubāze, 2020)

1994. gads. Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Turcijas Republikas valdību par sadarbību tūrisma jomā

1995. gads. Latvijas Republikas valdības un Uzbekistānas Republikas Valdības nolīgums par sadarbību tūrisma nozarē

1997. gads. Latvijas Republikas valdības un Ēģiptes Arābu Republikas valdības nolīgums par sadarbību tūrisma jomā

1999. gads. Latvijas Republikas valdības un Maltas Republikas valdības nolīgums par sadarbību tūrisma jomā

2000. gads. Latvijas Republikas valdības un Islandes Republikas valdības nolīgums par sadarbību tūrisma jomā

2000. gads. Latvijas Republikas valdības un Ukrainas Ministru kabineta nolīgums par sadarbību tūrisma jomā

2001. gads. Latvijas Republikas valdības un Izraēlas Valsts valdības nolīgums par sadarbību tūrisma jomā

2001. gads. Latvijas Republikas valdības un Kipras Republikas valdības nolīgums par sadarbību tūrismu jomā

2002. gads. Latvijas Republikas valdības, Igaunijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības nolīgums par sadarbību tūrisma jomā. 2013. gadā protokols par grozījumiem šajā nolīgumā

2003. gads. Latvijas Republikas valdības un Moldovas Republikas valdības nolīgums par sadarbību tūrisma jomā

2005. gads. Latvijas Republikas valdības un Horvātijas Republikas valdības nolīgums par sadarbību tūrisma jomā

2009. gads. Latvijas Republikas valdības un Azerbaidžānas Republikas valdības nolīgums par sadarbību tūrisma jomā

2010. gads. Latvijas Republikas valdības un Krievijas Federācijas valdības vienošanās par sadarbību tūrisma jomā

2014. gads. Latvijas Republikas valdības un Tadžikistānas Republikas valdības nolīgums par sadarbību tūrisma jomā

Starpresoru sadarbības līgumi

2001. gads. Latvijas Republikas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un Čehijas Republikas Reģionālās attīstības ministrijas nolīgums par sadarbību tūrisma jomā

2009. gads. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas un Gruzijas Ekonomiskās attīstības ministrijas memorands par sadarbību tūrisma jomā

2019. gads. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas un Baltkrievijas Republikas Sporta un tūrisma ministrijas sadarbības memorands tūrisma jomā

Nacionālo tūrisma organizāciju sadarbības līgumi

1993. gads. Baltijas valstu nacionālo tūrisma organizāciju deklarācija par Baltijas valstu Tūrisma organizācijas dibināšanu to sadarbības veicināšanai

1997. gads. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Nacionālo tūrisma organizāciju līgums par sadarbību tūrisma mārketinga jomā

2000. gads. Latvijas Tūrisma attīstības aģentūras un Slovākijas Tūrisma padomes līgums par sadarbību tūrisma mārketinga jomā

2000. gads. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Nacionālo tūrisma organizāciju un Baltijas tūrisma informācijas centra (Minsterē) līgums par sadarbību tūrisma jomā.

3. nodaļa

Latvijas iedzīvotāju ceļojumi un starptautiskais tūrisms

3.1. Vietējais tūrisms

20. gadsimta 90. gadi (1990–2000)

20. gs. 90. gadi ir trauksmains laiks, kas sabiedrībā iezīmējās ar milzu pārmaiņām valsts iekārtā, sabiedrībā, barikāžu cīņām, reketu tūrisma firmās, krodziņos un kafejnīcās, pirmajiem bezvadu un mobilajiem telefoniem tūrisma industrijā u.c. Tolaik vēl neeksistēja ne draugiem.lv, ne *Youtube*, ne *Facebook*, ne Vikipēdija un citas interneta vietnes, bez kurām šodien ceļošanu ir grūti iedomāties. Sociālisma ēra vēl elpoja papēžos, tā balstījās uz sistēmu, ka visām pārtikas un pirmās nepieciešamības preču cenām jābūt zemākām un vienādām visā valstī kopumā, tomēr tagad lielākā daļa preču un pakalpojumu bija ar atšķirīgām cenām, t.sk. arī ceļojumi. Dažādiem tūrisma pakalpojumiem bija dažādas cenas. Tas bija jaunums visiem. Reizē ar cenu brīvlaišanu sākās neliels haoss veikalos, krodziņos, viesnīcās un cilvēku prātos, jo arī algas bija mainīgas, un cilvēki nezināja, kāda būs alga tuvākos mēnešos. Bija jādzīvo šodienai. Šādi apstākļi neradīja vēlmi pēc ceļošanas. Nebija ne tūrisma likuma, ne ievāktas statistikas. Jaunajai valstij nebija arī naudas tūrismam. Ikdienā ienāca jauni termini – "čeks", "barteris", "līzings", "rekets" u.c. Jauniem tūrisma uzņēmējiem, t.sk. krodziņu, kafejnīcu, viesnīcu īpašniekiem, nebija zināms, kā rīkoties ar reketu, ko dēvēja par "jumtu". Laiku pa laikam norisinājās savstarpējas grupējumu cīņas.

> *"Mūsu tūrisma birojā Brīvības ielā ienāca iekšā divi "kuiļi" un skaidrā latviešu valodā prasīja: "Kurš te ir galvenais? Vajag parunāties!" Palūdzu viņiem, vai var uzgaidīt, pajautāšu, vai direktors ir brīvs. Pēc tikšanās direktors īsi noteica – pārvirzīju uz mūsu "jumtu"."*
>
> (Muižnieks, 2020)

Padomju armija 90. gadu sākumā vienu pēc otras evakuēja savas karaspēka daļas prom no Latvijas, sākot no Liepājas Kurzemē un beidzot ar Daugavpili Latgalē. Teritorijas, kas bija slēgtas gandrīz pusgadsimtu, nu tapa pieejamas visiem – gan vietējiem tūristiem, gan ārzemniekiem. Sākās privatizācijas vilnis, un turīgākie mēģināja privatizēt vērtīgākās Latvijas jūras piekrastes zemes un īpašumus. Vietējie tūristi sāka doties

ceļojumos uz Jūrmalu, lai vasarās tur pavadītu brīvo laiku peldoties. Cilvēku skaits jūras pludmalēs no Papes līdz Ainažiem pieauga, un 90. gadu sākumā tur pamazām sāka veidoties pirmie Latvijas neatkarības laika tūrisma uzņēmumi – lauku tūrisma mājas u.c. Augot pieprasījumam, palielinājās arī piedāvājums. Līdz ar neatkarību Latvijā parādījās arī pirmās dārgās ārzemju automašīnas, un ikviens sapņoja nokļūt aiz robežas, nevis ceļot pa Latviju. Rīgā parādījās arī "riteņu bloķētāji", kas veikli nobloķēja tūristu automobiļu riteņus, ja tie bija atstāti uz mirkli neatļautā stāvvietā, un noņēma tikai par 17 rubļiem.

Šī desmitgade raksturīga arī ar padomju laika tūrisma objektu likvidēšanu Latvijā. Savulaik ikvienas pilsētas populārs tūrisma objekts bija Ļeņina piemineklis galvenajā laukumā. Taču tagad Ļeņina un citu komunisma cēlāju pieminekļi tika demontēti un aizvākti. Bija jāsāk domāt par jauniem pieminekļiem un tūrisma objektiem.

Tolaik katram tūrisma uzņēmumam, uzsākot biznesu, bija vajadzīgs prestižs uzņēmējdarbības "minimums", t.i., smalks zīmogs, konts bankā, reģistrācijas adrese, birojs, skaista sekretāre, mobilais tātrunis, fakss un stilīgas vizītkartes, kur minēta reģistrācijas adrese un bankas rekvizīti. Vizītkartes bija dažāda izmēra, krāsainas, ar tūrisma firmas logo. Bieži sākotnēji vizītkartes rakstīja un zīmēja pašrocīgi, t.sk. norādot mājas tālruņu numurus, kas šodien jau būtu datu pārkāpums. Mobilais tālrunis bija necerēta greznība, bet dažiem bija privātais fakss, t.sk. fakss mājās. Viesnīcu personāls tika iepazīstināts ar jaunu terminu: "lietišķais stils", atbilstoši kuram, piemēram, dāmas nēsāja firmas krāsām un simbolikai pieskaņotas žaketes, bet arī šis stils ieviesās dažādos laikos un dažādās Latvijas vietās atšķirīgi. 1992. gads zīmīgs ar "Latvijas Mobilā Telefona" dibināšanu un lielizmēra mobilajiem tālruņiem, kas tūrisma firmas vadītājam izskatījās kā mazs čemodāniņš ar antenu un vēl ar 50 rubļiem vērto neatkarīgās Latvijas jauno pasi, ar kuru aizsākās arī jauna tūrisma ēra. Cilvēki brauca pāri robežām paceltu galvu, un tikai retais gribēja palikt un ceļot Latvijā kā vietējais tūrists. Sarkanās pases vietā tagad bija zila ar ārzemju vīzām paredzētām lapaspusēm. Bez vīzas varēja doties uz Lietuvu, Igauniju, Poliju, Čehiju, Vāciju u.c., kurp veda visu tūrisma firmu populārākie maršruti.

Latvijā apgrozībā tika laists Latvijas rublis, ko tautā dēvēja par "repšikiem". Ja gids ar tūristu autobusu šķērsoja vairākas robežas, bija vajadzīga prāva soma, kur visas līdzi ņemamās valūtas salikt. 1993. gada 5. martā tika laista apgrozībā pirmā atjaunotā Latvijas lata naudas zīme, un tas nozīmēja, ka visiem ieceļojošiem un izceļojošiem tūristiem nācās mainīt valūtu uz robežām vai maiņas punktos.

"Tolaik Latvijā vietējā tūrismā bija populāri skolēnu grupu pārgājieni dabā, regulāri braucieni uz Siguldu, Tērveti u.c. objektiem, kur nevajadzēja maksāt lielu naudu par ieejas biļetēm.

Skolām no Latvijas reģioniem bija populāri braucieni uz Rīgas muzejiem, t.sk. tā saukto "obligāto" muzeju apmeklējums, atbilstoši obligātās literatūras apguvei, piemēram, O. Vācieša u.c. muzeji, bet dienas otrajā daļā skolēnu autobusi iekaroja Rīgas Mežaparku, kur tolaik bija neredzētas atrakcijas. Tas visiem Latvijas lauku bērniem bija topā. Bērni sapirkās košļenes un saldējumu tik daudz, ka nespēja apēst." (Zonberga, 2020)

Sākās tūrisma darbinieku, organizāciju un firmu apvienību un asociāciju veidošanās pēc darbības profila vai teritoriālā principa. Tūrisma nozares koordinēšanai un vadīšanai Latvijā 90. gadu sākumā Satiksmes ministrijā tika izveidots Tūrisma departaments, par pamatu ņemot Ārlietu ministrijas Ārējo ekonomisko sakaru departamenta Tūrisma nodaļu. 1993. gadā par centrālo valsts pārvaldes institūciju tūrisma attīstības jautājumu risināšanā ar Ministru kabineta lēmumu kļuva Vides Aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija un tika izveidota ministrijas pārraudzībā esoša valsts institūcija – Latvijas Tūrisma padome, kuras galvenie uzdevumi bija tūrisma nozares attīstības stratēģijas izstrādāšana, kā arī starptautiskā un vietējā tūrisma attīstības koordinēšana. Nozīmīgs darbs bija M. Rozītes 1999. gada pētījums (Rozīte, 1999a) par pilsētas tūrismu un tā attīstības un telpiskajām izpausmēm Rīgā. Šī pētījuma ietvaros izpratne par tūrisma attīstības procesiem Rīgā aktualizēta un autoru kopdarbā pievērsta pastiprināta uzmanība attīstības pēcpadomju kontekstam.

Arī Latvijas pilsētās fragmentāri un daļēji uz vietējo entuziastu pamata sākās aktivitātes, saistītas ar pilsētas tūrisma attīstību un tūrisma galamērķa popularizēšanu, lai piesaistītu gan vietējos, gan ārvalstu tūristus. Tās izpaudās kā dalība tūrisma izstādēs un gadatirgos, informatīvo materiālu izdošana, reklāma medijos un citos komunikācijas veidos. Vietējo galamērķu virzīšanas pasākumi tika iekļauti tūrisma attīstības stratēģijās un plānos, kurus vienu pēc otra sāka veidot gan vietējie tūrisma informācijas centri, gan pašvaldības.

Populārākās tūristu piesaistes vietas pakāpeniski atguvās no pēcpadomju krasā tūrisma plūsmas pārrāvuma, pārorientējot savas stratēģijas un piedāvājumu Eiropas attīstīto valstu virzienā, piemēram, Turaidas muzejrezervātam līdz pat 1990. gadam bija augsts apmeklētāju skaits no PSRS republikām, bet 90. gadu sākumā to galvenokārt apmeklēja vietējie ceļotāji un pakāpeniski sāka pieaugt apmeklētāju skaits no Rietumeiropas (Klepers, 2012).

1996. gadā Latvijas maksājumu bilances pakalpojumu eksportā katrs piektais lats tika iegūts no ceļojumiem (20,3 % no kopējā pakalpojumu eksporta). Kopējā maksājumu bilances eksportā ceļojumu īpatsvars bija 7,7 % jeb Ls 118,5 milj. Lai gan ceļojumu pakalpojumu eksporta apjoms ir būtisks, ceļojumu bilance bija negatīva. Gan vietējā, gan starptautiskā tūrisma tirgū līdz 1997. gadam populārākie Latvijas tūrisma produkti bija šādi:

1. atpūta ar vai bez ārstniecības:
   - kūrortoloģiskā dziedniecība;

- pasīva atpūta (klusa atpūta laukos, pie jūras, ezera u.c.);
- aktīva atpūta (pārgājieni, medības, makšķerēšana u.c.).

2. dažu dienu ceļojums pa Latviju, kas ietver Rīgas, Siguldas, Rundāles apskati u.c.;
3. nedēļas nogale Rīgā;
4. lietišķas konferences un tikšanās nelielam dalībnieku skaitam (50–100 cilvēkiem);
5. notikumi (Dziesmu svētki, dažādi festivāli, sporta pasākumi u.c.);
6. specializētas interešu ekskursijas (Latvijas tūrisma attīstības koncepcija, 1997).

90. gadu vidū sāka palielināties vietējo tūristu pieprasījums pēc lauku tūrisma, ceļojumiem pa Latvijas novadiem, kā arī pēc augstākas kvalitātes izmitināšanas servisa. Pieauga pieprasījums pēc īsiem ceļojumiem (līdz vienai nedēļai) un brīvdienām dabā. Tobrīd Latvijas tūrisma produkta cenas bija vienas no augstākajām Baltijas valstīs, atsevišķos gadījumos pat par 20 %, pārsniedzot ne tikai Baltijas kaimiņu, bet arī Somijas un Zviedrijas cenas. Tādējādi Latvijas tūrisma pakalpojumu konkurētspējas līmenis bija relatīvi zems. Ar aptuveni līdzīga servisa līmeni (salīdzinot ar Igauniju) cenas Latvijā bija augstākas, savukārt Lietuvā servisa salīdzinoši zemāko kvalitāti kompensēja ievērojami zemākas cenas.

"Sākotnēji vietējais tūrisms nebija spēcīgs. Vēlāk tas kļuva arvien stiprāks ar domu – kur būs labi vietējiem, tur būs labi arī ārzemju tūristiem."

(Muižnieks, 2020)

Tūrisma infrastruktūra valstī līdz pat 90. gadu beigām bija mazattīstīta un nepietiekama, it īpaši lauku rajonos. Turpinājās valsts un pašvaldību tūrisma izmitināšanas uzņēmumu privatizācija, kā arī jaunu privātu uzņēmumu veidošanās. Saskaņā ar tā laika Valsts Statistikas komitejas datiem 1996. gadā Latvijā darbojās 219 tūristu izmitināšanas iestādes, t.sk. – 124 viesnīcas, moteļi un viesu mājas, 27 kūrortviesnīcas un atpūtas nami, kā arī 17 tūrisma informācijas centri.

7. tabula

Vietu skaits (tūkst.) tūristu izmitināšanas iestādēs

(iekavās – dati par viesnīcām, moteļiem un viesu mājām)

Gads	1994	1995	1996
Rīgā	3,6 (2,8)	5,1 (4,9)	4,4 (4,3)
Visā Latvijā	17,5 (6,2)	18,2 (8,6)	17,5 (8,8)

(Avots: Latvijas tūrisma attīstības koncepcija, VARAM, 1997)

Kā rāda 7. tabula, vietu skaits tūristu izmitināšanas iestādēs trīs gadu laikā no 1994. līdz 1996. gadam īpaši nemainījās. Aptuveni 40 % viesnīcu numuru atradās Rīgā, 25 % – Jūrmalā, 35 % – pārējā Latvijas teritorijā. Tūristu izmitināšanas iestādēs apkalpoto cilvēku kopējais skaits pieauga no 331 tūkst. 1993. gadā līdz 366 tūkst. 1996. gadā, taču apkalpoto ārzemnieku skaits samazinājās no 220 tūkst. 1993. gadā līdz 188 tūkst. 1996. gadā. Tas norāda uz ievērojamu vietējo tūristu skaita pieaugumu (1996. gadā gandrīz par 70 tūkst.) salīdzinājumā ar 1993. gadu.

Palielinoties privāto viesnīcu un viesu māju skaitam, izmitināšanas kvalitāte Latvijā pieauga, taču tā joprojām nebija vienmērīga. Rīgā atbilstoši pieprasījumam bija pietiekams vietu skaits četru un piecu zvaigžņu kategorijas viesnīcās, kuras galvenokārt izvēlējās biznesa tūristi, tomēr visā Latvijā joprojām trūka labas kvalitātes divu un trīszvaigžņu kategorijas viesnīcu. Nereti tika konstatēti sanitāro prasību pārkāpumi. No 42 dažāda tipa tūristu izmitināšanas iestādēm Jūrmalā kurortoloģijas dziedniecības profils bija tikai 11 jeb aptuveni ceturtajai daļai. Daudzas no dziednīcām tika slēgtas, jo vīzu režīma un augstās pašizmaksas dēļ krasi samazinājās atpūtnieku plūsma no Krievijas (Latvijas tūrisma attīstības koncepcija, 1997).

Rīga piedāvāja plašu restorānu izvēli visās kvalitātes, cenu un servisa kategorijās. Kopumā ēdināšanas uzņēmumu daudzums un vietu skaits tajos bija pietiekams, taču līdzās galvenajām transporta maģistrālēm Latvijā – nepietiekams. Daudzos ēdināšanas uzņēmumos līdz pat 90. gadu beigām bija novecojis tehniskais inventārs. Vietējo un ārzemju tūristu piesaistei 1999. gadā tika atvērts LIDO Atpūtas centrs Rīgā, Krasta ielā 76, kas aicināja rīdziniekus un pilsētas viesus Ziemassvētkus un gadu tūkstošu miju svinēt tur. Drīz LIDO Atpūtas centrs kļuva par Latvijas vizītkarti un populāru galvaspilsētas tūrisma objektu, kas vēlāk tika papildināts ar atrakciju parku un slidotavu ar daudzveidīgām izklaides iespējām bērniem, tā nostiprinot ģimenes atpūtas vietas konceptu.

1997. gadā pēc G. Seiļa iniciatīvas tika izveidota darba grupa pie Satiksmes ministrijas, lai ieviestu izmaiņas Latvijas tūrisma objektu ceļa zīmju standartā. Tādējādi jaunajos 2000. gadā pieņemtajos satiksmes zīmju standartos parādījās sadaļa ar tūrisma zīmēm, kuras tautā iesauca par "brūnajām zīmēm", kas ir 706. ceļa zīme "Virziena rādītājs" un norāda braukšanas virzienu un attālumu (km) līdz tūrisma objektam. Talsu rajons bija pirmais Latvijā, kas uzstādīja 114 šādas tūrisma zīmes. Lauku tūrisma mājas veiksmīgi uzstādīja šī paša standarta zīmi ar pelēku fonu, kas norāda braukšanas virzienu uz viensētu.

74. attēls. **LVS ceļa zīme Nr. 706 "Virziena rādītājs"**
(Avots: Likumi.lv)

Vietējam tūrismam 90. gados trūka arī tūrisma brošūru un bukletu, jo padomju laika materiāli ar Ļeņina objektiem un Sarkanās armijas kauju vietām vairs nebija aktuāli. G. Seilis 2000. gadā Talsos izstrādāja pirmās Kurzemes tūrisma kartes dizainu (skat. 75. attēlu), kuru Kurzemes Tūrisma asociācija turpmāk izmantoja kā modeli visām turpmākajām Kurzemes tūrisma kartēm.

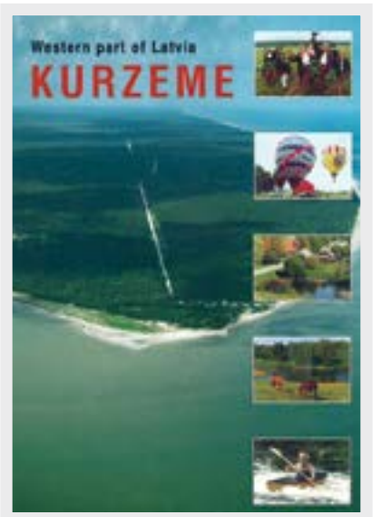

75. attēls. **Kurzemes Tūrisma asociācijas pirmā visam reģionam kopīgi izdotā tūrisma karte**

Vēlāk šo kā etalonu pieņēma arī Tūrisma attīstības valsts aģentūra un citi reģioni. Turpmākajos gados tūrisma materiāli vietējiem tūristiem strauji attīstījās paralēli pilsētu mārketinga attīstībai. Tolaik trūka arī foto un video materiālu tūrismam. A. Muižnieks, secinot, ka trūkst videofilmu par Latviju, izveidoja komandu, kas sāka veidot video materiālu tūrisma filmām. Raimonds Pauls apliecināja, ka drīkst bez maksas izmantot viņa mūziku fonā. Tapa viena no pirmajām tūrisma videofilmām Latvijā: "Rīga – Baltijas pērle". Tās režisors – Ilgvars Cēris, teksta autors – Kārlis Streips, operators – Mārtiņš Andersons, mūzikas autors – Raimonds Pauls, producents – Armands Muižnieks.

> *"Tolaik filmā "Rīga – Baltijas pērle" tika ieguldīti ap 3000 latu, kas jau pirmos mēnešos atpirka savus izdevumus. Turpmākās videofilmas bija par Jūrmalu un Latviju. Filmas bija veidotas gan vietējiem, gan ārzemju tūristiem, gan kā dāvanas latviešu diasporai ārzemēs."*
>
> (Muižnieks, 2020)

Latvijas tūrisma pakalpojumu vietējais tirgus, kas bija ļoti nozīmīga tūrisma pakalpojumu tirgus daļa, joprojām bija neapzināts. Valsts statistikas komitejai trūka budžeta līdzekļu vietējā tūrisma statistikas veikšanai. Latvijā pirmais visas valsts vietējā tūrisma apsekojums tika veikts 1998. gadā četras reizes – janvārī, aprīlī, jūlijā un oktobrī. Izlases apjoms katrā apsekojuma vilnī bija 1500 personas. Atbilstoši direktīvas prasībām datos par vietējo tūrismu tika iekļauti tikai tie ceļojumi, kuru galvenais mērķis bija atpūta vai darījumu kārtošana, kas netiek organizēti regulāri un kuru laikā viena vai vairākas naktis tiek pavadītas ārpus dzīves vietas (Latvijā – citā rajonā). Apsekojumā Latvijas tūrisma attīstības nacionālā programma 2000.–2010. gadam ir definēts: "Vietējais tūrisms – Latvijas iedzīvotāju ceļojumi pa Latviju ar mērķi atpūsties vai kārtot darījumus ar nosacījumu, ka ceļojumu laikā tiek šķērsota reģiona (rajona) robeža". Vietējā tūrisma ceļojumu skaitā netika ieskaitīti regulāri braucieni, t.sk. braucieni darba vai mācību nolūkos. Apsekojuma rezultātā iegūtā informācija liecināja, ka katrs otrais (46 %) valsts iedzīvotājs vecumā no 15 gadiem piedalās vietējā tūrisma aktivitātēs Latvijā. Atbilstoši ES direktīvas definīcijai (atpūtas un darījumu braucieni ar nakšņošanu ārpus parastās dzīves vietas), atpūtas braucienos piedalījušies tikai 26 % Latvijas iedzīvotāju, kuri vecāki par 15 gadiem, bet darījumu braucienos – tikai 5 %.

Tūrisma statistika par vietējo tūrismu visplašāk tika apkopota statistikas biļetenā "Tūrisms Latvijā", ko izdeva reizi gadā. Šajā biļetenā tika apkopoti dati par robežu šķērsojošo personu apsekojuma rezultātiem, tūrisma firmu, viesnīcu un citu tūristu mītņu, kā arī Latvijas Lauku tūrisma asociācijas "Lauku ceļotājs" darbību. Diemžēl tas neatspoguļoja vietējā tūrisma kopējo ainu Latvijā. Plašāku informāciju par vietējo tūrismu Latvijā varēja iegūt no Latvijas reģionālo tūrisma asociāciju apkopotās tūrisma statistikas, kā arī no citu tūrisma asociāciju, t.sk. asociācijas "Lauku ceļotājs" mājas lapas internetā.

1999. gada beigās atbilstoši CSP statistikai Latvijā pavisam bija 131 viesnīca, viesu māja un motelis, tai skaitā Rīgas reģionā – 53 jeb 40,5 %, Vidzemes reģionā – 25 jeb 19,1 %, Kurzemes reģionā – 23 jeb 17,6 %, Zemgales reģionā – 19 jeb 14,5 % un Latgales reģionā – 11 jeb 8,4 %. Rīgas reģionā bija lielākā daļa viesnīcu, viesu māju un moteļu, t.i., – 34, Jūrmalā – 10, bet Rīgas rajonā – 9. Vidzemes reģionā visvairāk viesnīcu, viesu māju un moteļu bija Limbažu rajonā – 6, Cēsu un Madonas rajonā – katrā pa 5, savukārt Kurzemes reģionā visvairāk šādu tūristu mītņu bija Ventspils pilsētā – 5, Liepājas pilsētā un Saldus rajonā – katrā pa 4. Zemgales reģionā šīs tūristu mītnes vislielākā skaitā bija Tukuma rajonā – 7, bet Latgales reģionā to visvairāk bija Daugavpils pilsētā – 4. 1999. gadā Latvijā vēl bija rajoni, kur nebija nevienas viesnīcas, viesu mājas vai moteļa. Tāds bija Jelgavas, Daugavpils un Rēzeknes rajons.

Nedaudz citāda aina atklājas, aplūkojot šo tūristu mītņu gultasvietu skaitu.

Pavisam 1999. gada beigās Latvijas viesnīcās, viesu mājās un moteļos bija 9232 gultasvietas, tai skaitā Rīgas reģionā – 6077 jeb 65,8 %, Kurzemes reģionā – 1068 jeb

11,6 %, Vidzemes reģionā – 732 jeb 8,0 %, Zemgales reģionā – 633 jeb 6,9 % un Latgales reģionā – 717 jeb 7,8 % (skat. 8. tabulu) Būtiski ir mainījušās reģionu proporcijas, ja salīdzina ar viesnīcu, viesu māju un moteļu skaita proporcijām pa reģioniem. Rīgas reģiona viesnīcas, viesu mājas un moteļi (40,5 % no kopējā skaita) dod 65,8 % no kopējā gultasvietu skaita, turklāt tikai Rīgas 34 viesnīcas, viesu mājas un moteļi, kas ir 26,0 % no to kopskaita valstī, dod 52,1 % no gultasvietu kopskaita. Savukārt Vidzemes reģiona 25 šāda veida tūristu mītnes (19,1 %) dod 737 jeb 8,0 % gultasvietas, Kurzemes reģiona 23 šāda veida tūristu mītnes (17,6 %) dod 1068 jeb 11,6 % gultasvietas, Zemgales reģiona 19 šāda veida tūristu mītnes (14,5 %) dod 633 jeb 6,9 % gultasvietas un Latgales reģiona 11 šāda veida tūristu mītnes (8,4 %) dod 717 jeb 7,8 % gultasvietas. Tūrisma ieguldījumu valsts reģionos labāk parāda gultasvietu skaits šajās mītnēs, nevis pašu mītņu skaits, jo gultasvietu skaita rādītājs ļauj nojaust šo mītņu lielumus, līdz ar to vairāk ienākumu gūst valsts, kā arī vairāk iedzīvotāju tiek nodarbināti un tūristi palielina savus izdevumus šajos reģionos.

8. tabula

Viesnīcas, viesu mājas un moteļi Latvijas reģionos 1999. gadā*

Latvijas reģioni	Mītņu skaits (gada beigās)	Gultasvietu skaits (gada beigās)	Apkalpoto personu skaits	Tai skaitā	
				Ārzemnieki, skaits	Ārzemnieki, %
Pavisam	**131**	**9232**	**393 466**	**223 188**	**56,7**
Rīgas reģions	**53**	**6077**	**280 066**	**194 205**	**69,3**
Rīga	34	4808	248 186	187 408	75,5
Jūrmala	10	915	16 921	4687	27,1
Rīgas rajons	9	354	14 959	2110	14,1
Vidzemes reģions	**25**	**737**	**24 076**	**5552**	**23,1**
Alūksnes rajons	1	42	591	349	59,1
Cēsu rajons	5	239	5414	2993	55,3
Gulbenes rajons	1	62	2566	195	7,6
Limbažu rajons	6	176	7186	715	9,9
Madonas rajons	5	83	5193	406	7,8
Ogres rajons	3	66	1110	279	25,1
Valkas rajons	2	37	1545	434	28,1
Valmieras rajons	2	32	471	181	38,4
Kurzemes reģions	**23**	**1068**	**40 874**	**12 942**	**31,7**
Liepāja	4	374	20 132	7880	39,1
Ventspils	5	216	9777	2576	26,3
Kuldīgas rajons	2	76	2848	412	14,5
Liepājas rajons	3	60	590	172	29,2
Saldus rajons	4	174	3447	825	23,9
Talsu rajons	3	156	3772	939	24,9
Ventspils rajons	2	12	308	138	44,8
Zemgales reģions	**19**	**633**	**18 522**	**4020**	**21,7**
Jelgava	3	179	6317	1684	26,7
Aizkraukles rajons	1	40	1409	326	23,1
Bauskas rajons	3	133	3694	1085	29,4
Dobeles rajons	2	82	1876	258	13,8
Jelgavas rajons	-	-	-	-	-
Jēkabpils rajons	3	93	3046	335	11,0
Tukuma rajons	7	106	2180	332	15,2
Latgales reģions	**11**	**717**	**29 928**	**6469**	**21,6**
Daugavpils	4	346	14 848	3951	26,6
Rēzekne	1	200	8489	2203	26,0
Balvu rajons	1	33	2092	91	4,3
Daugavpils rajons	-	-	-	-	-
Krāslavas rajons	2	37	1164	81	7,0
Ludzas rajons	2	79	1757	143	8,1
Preiļu rajons	1	22	1578	-	-
Rēzeknes rajons	-	-	-	-	-

(Avots: CSP datubāze, 2000)
**Tabula aprēķināta, izmantojot "Tūrisms Latvijā 1999. gadā"*

1999. gadā viesnīcu, viesu māju un moteļu pakalpojumus vairāk izmantoja ārzemnieki – 56,7 %, attiecīgi vietējie iedzīvotāji – 43,3 %. Rīgas reģionā 69,3 % no visām apkalpotajām personām bija ārzemnieki, turklāt Rīgas pilsētā ārzemnieku īpatsvars bija 75,5 %, kas ir šī rādītāja visaugstākais līmenis valstī, savukārt Jūrmalā tas bija tikai 27,1 %. Vidzemes reģionā šis rādītājs bija 23,1 %, turklāt ievērojami augsts Alūksnes (59,1 %) un Cēsu (55,3 %) rajonā. Taču atsevišķos Vidzemes reģionos tas bija ļoti zems, piemēram, Gulbenes (7,6 %), Limbažu (9,9 %) un Madonas (7,8 %) rajonā. Kurzemes reģionā šis rādītājs bija 31,7 %, kur tā visaugstākais līmenis bija 44,8 % – Ventspils rajonā, bet viszemākais līmenis 14,5 % – Kuldīgas rajonā. Savukārt Zemgales reģionā šis rādītājs bija 21,7 %, tā visaugstākais līmenis bija Bauskas rajonā – 29,4 %, bet viszemākais Jēkabpils rajonā – 11,0 %. Latgales reģionā šis rādītājs bija 21,6 %, tā visaugstākais līmenis bija Daugavpils pilsētā – 26,6 %.

21. gadsimta pirmā desmitgade (2001–2010)

Nākamā tūkstošgade iezīmējās ar bailēm no *Millenium*, ar olimpiskajām spēlēm Sidnejā, sprādzienu "Gelerijas Centrs" "Rimi" veikalā, Latvijas pirmo dalību Eirovīzijas dziesmu konkursā un uzsāktajām sarunām par Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā, kas izdevās 2004. gadā un izmainīja tūrisma attīstību Latvijā uz visiem laikiem. Šīs dekādes beigu daļa iezīmējas arī ar globālās ekonomikas krīzi pasaulē, kas ļoti būtiski ietekmēja arī tūrisma nozari Latvijā.

Līdz ar 21. gs. sākumu fiksējams lēcienveidīgs tūrisma pakalpojumu sniedzēju pieaugums Latvijā, kad ar lielāku intensitāti 2004. gadā strauji palielinājās tūristu mītņu skaits. Pēc iestāšanās ES tas arī iezīmēja robežu pārejas perioda beigām, lai gan pagātnes ietekme gan uz piedāvājumu, gan uz telpisko struktūru saglabājās (Klepers, 2012).

Šajā dekādē ļoti strauji attīstījās plānošana, sākot no katras pilsētas attīstības plāna un beidzot ar tūrisma plānošanas dokumentiem. Tapa arī Latvijas tūrisma attīstības nacionālā programma 2001.–2010. gadam, kurā vietējais tūrisms tika definēts kā Latvijas iedzīvotāju tūrisms Latvijā un identificēts, ka Latvijas tūrisma resursi teritoriāli tiek iekļauti to koncentrācijas zonās vai tā sauktajos tūrisma attīstības reģionos, kas ietver noteiktu potenciālu arī turpmākai izaugsmei:

1. zona – Rīga un Jūrmala;
2. zona – Gaujas Nacionālais parks, t.sk. Sigulda, Cēsis, Līgatne u.c.;
3. zona – Ziemeļvidzeme;
4. zona – Latgales ezeraine;
5. zona – Bauskas rajons;
6. zona – Abavas senleja un Kuldīga;
7. zona – Rīgas jūras līča piekraste no Kolkas līdz Ainažiem;
8. zona – Baltijas jūras piekraste no Kolkas raga līdz Lietuvas robežai (ITC Consulting, 1995).

Ja pirmajā desmitgadē Latvijā no tūrisma skatuves noņēma Ļeņina un citu komunistu pieminekļus, tad nākamajās dekādēs jaunās tehnoloģijas sāka "novākt" tādus senos tūrisma objektus, kuriem nebija atrodami pierādījuma avoti. Piemēram, visu laiku tūrisma ceļvežos tika minēts, ka zviedru karaļa lādi Kuldīgā, Baznīcas ielā 17 atstājis pats Zviedrijas karalis, taču ar jauno tehnoloģiju palīdzību tika fiksēts un pierādīts ka patiesībā lāde ir vismaz par 100 gadiem jaunāka un nekādi nevar būt saistīta ar zviedru karali. Tādā veidā romantiskais oreols tika noņemts ne vien lādei, bet Kuldīgas novada muzejam un citiem populāriem tūrisma objektiem, par kuriem turpmāk drīkstēja tūrisma ceļvežos vien minēt, ka "leģenda vēsta" (Gustovskis, 2015).

Kurzemes reģionā 2000. gadā tika reģistrēta 121 naktsmītne, taču tikai nedaudz no tām atbilda starptautiskiem standartiem. Lielākā daļa naktsmītņu bija koncentrētas Ventspilī, Liepājā, rajona pilsētās un to tuvumā. Reģionā bija maz kempingu ar standartiem atbilstošu infrastruktūru un servisa līmeni. Pēdējos gados pieauga tūristu uzņemšana lauku mājās. Liepājas rajonā tas bija vislielākais, taču kopumā reģionā vietu skaits joprojām bija neliels.

Pēc Ventspils Augstskolas pētījumiem vienā dienā vidēji viens Latvijas tūrists Ventspilī iztērēja 6,71 Ls, ārzemnieks – 19,52 Ls. Līdzīgi rādītāji bija arī citās Kurzemes pilsētās (Kurzemes Tūrisma attīstības plāns 2002–2012). Šis bija laiks, kad Kurzemē bija pilsētu galamērķi, kas tūristu pieauguma rādītājos gada laikā apsteidza jebkuru citu Latvijas pilsētu, pat Rīgu. Piemēram, Ventspilī tūristu skaits viena gada laikā (no 2000. līdz 2001. gadam) pieauga par aptuveni 81 %. Vidējie diennakts ieņēmumi par naktsmītni vai kempingu Kurzemē bija 5 Ls no viena tūrista, lauku mājām – aptuveni 10 Ls, bet trīszvaigžņu viesnīcai – ap 20 Ls no katra tūrista. No šī brīža skatupunkta interesanti paraudzīties uz faktu, ka Ventspils pilsēta 2000. gadā vienlaicīgi varēja nodrošināt ar vidējas un labas kvalitātes naktsmītnēm aptuveni 200 viesus. Tikai divām viesnīcām – "Vilnis" un "Dzintarjūra" (ar kopējo vietu skaitu 174) – tolaik servisa līmenis bija atbilstošs triju zvaigžņu kategorijai. Ventspils pilsētas un rajona naktsmītņu ietilpība (t.s. gultu skaits) salīdzinājumā ar citiem Kurzemes rajoniem un pilsētām redzama 76. attēlā.

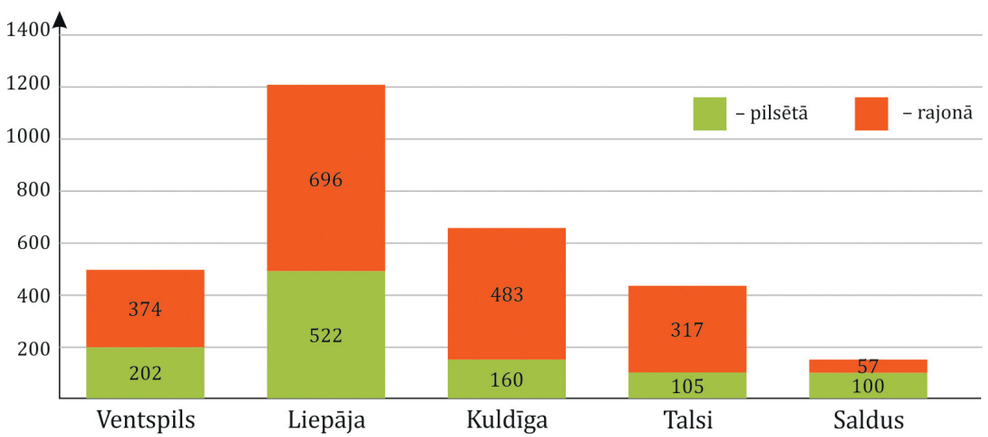

76. attēls. **Naktsmītņu ietilpība salīdzinājumā starp Kurzemes reģiona rajoniem un pilsētām, 2000. gads**
(Avots: Ventspils pilsētas un rajona tūrisma attīstības koncepcija 2000.–2005. gadam)

Viena no pirmās desmitgades lielākajām problēmām bija tāda, ka oficiālie statistikas dati neaptvēra visas reāli darbojošās naktsmītnes, un datu pieejamība par katru uzņēmuma darbību bija ierobežota. Tāpat, pastāvot milzīgai "pelēkajai ekonomikai", tūristu mītņu vadība (ienākumu ieinteresētības dēļ) nevēlējās izpaust reālos datus, kuri būtiski atšķīrās no CSP statistikai iesniegtajiem. Tādējādi tūrisma profesionāļi mēdza teikt, ka CSP statistika atspoguļoja minimālos skaitļus, profesionālo asociāciju statistika – optimālos, bet patieso statistiku un tūrisma tendences zināja tikai paši tūrisma uzņēmumu vadītāji.

Neraugoties uz naktsmītņu kvantitāti, to kvalitāte nebija atbilstoša pieprasījumam un kapacitāte – nepietiekama. Piemēram, no 27 Kurzemes viesnīcām bija tikai viena četru zvaigžņu viesnīca ("Amrita" Liepājā) un līdz trijām trīszvaigžņu viesnīcām – katrā Kurzemes rajonā. Kempingu standartam atbilstoši kempingi bija tikai daži, piemēram, Ventspils "Piejūras kempings" un "Usmas kempings" Ventspils rajonā (tagadējais "Usma SPA hotel & camping"). Arī kvalitatīvi lauku māju pakalpojumi tika piedāvāti tikai daļai no visām reģistrētajām mājām. Vidējais viesnīcu gultasvietu noslogojums pieaudzis no 25,8 % (1997. gadā) līdz 32,7 % (2000. gadā). Salīdzinoši Lietuvā tas bija 24,5 %, Igaunijā – 34,0 %. 2002. gada sākumā tūristu mītņu skaits Kurzemē bija lielāks nekā citos Latvijas reģionos. Ja Kurzemē to reģistrētais skaits bija 252, tad Vidzemē – 159 naktsmītnes. Kurzemē lielākais naktsmītņu skaits bija Liepājas pilsētā un rajonā (skat. 9. tabulu) un Tukuma pilsētā un rajonā, vismazākais – Saldus pilsētā un rajonā.

9. tabula

Naktsmīņu skaits Kurzemē 2002. gada 1. janvārī

Rajons / Nakts-mītne	Ventspils pilsēta un rajons	Liepājas pilsēta un rajons	Kuldīgas pilsēta un rajons	Tukuma pilsēta un rajons	Talsu pilsēta un rajons	Saldus pilsēta un rajons	Pavisam kopā
Viesnīcas	2	2	4	10	7	2	**27**
Viesu nami	9	4	3	16	11	2	**45**
Lauku mājas	9	47	13	10	7	5	**91**
Jauniešu mītnes	7	11	7	11	5	2	**43**
Kempingi	8	4	2	4	1	1	**20**
Telšu laukumi	5	3	5	7	5	1	**26**
Kopā	**40**	**71**	**34**	**58**	**36**	**13**	**252**

(Avots: Kurzemes tūrisma attīstības plāns 2001.–2010. gadam)

Kurzemes Tūrisma asociācijas un Biznesa augstskolas *Turība* kopīgi veiktajā pētījumā tūrisma izstādes–gadatirgus "Balttour 2010" laikā apmeklētājiem tika jautāts – kurus reģionus viņi izvēlas ceļojumam pa Latviju. Fokusa grupa – rīdzinieki. Lielākajai daļai populārākais reģions ceļojumam pa Latviju bija Kurzeme (25 %), otrā vietā – Vidzeme (20 %), tālāk Latgale (12 %) un Zemgale (4 %) (skat. 77. attēlu).

Izmitināšanas pakalpojumos 2006. gadā (salīdzinājumā ar 2005. gadu) pievienotā vērtība pieauga vairāk par trešdaļu. Pēc 2006. gada šī sektora pievienotā vērtība pamazām samazinājās līdz 2008. gada līmenim, turklāt vēl lielāku kritumu (samazinoties gandrīz uz pusi) tā pieredzēja 2009. gadā. Tādējādi izmitināšanas pakalpojumu pievienotā vērtība šajā gadā bija zemāka nekā 2005. gadā. Izmitināšanas un ceļojumu biroju darbības veida pievienotā vērtība 2010. gadā pieauga, tomēr pieaugums bija zemāks nekā 5 %.

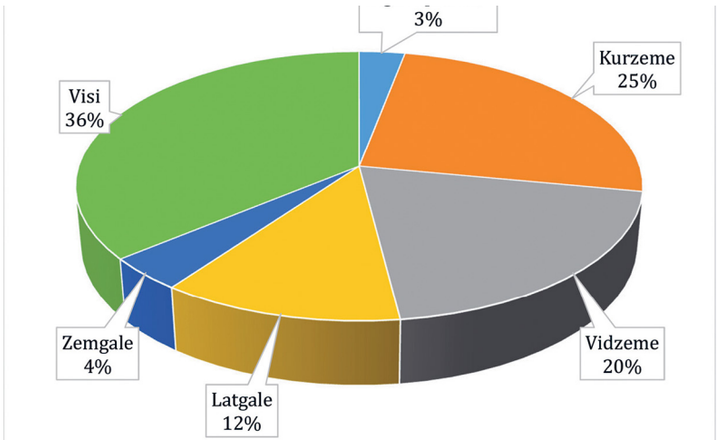

77. attēls. **Vietējo tūristu ceļojumi pa Latviju pēc reģioniem**
(Avots: Biznesa augstskolas *Turība* pētījums tūrisma izstādes–gadatirgus "Balttour 2010" laikā)

Vidējais gultasvietu skaits pa naktsmītņu veidiem Latvijas laukos norāda, ka vislielākais skaits ir viesnīcām, kempingiem un naktsmītnēm pilīs, vismazāk – lauku mājās un brīvdienu mājās (skat. 78. attēlu).

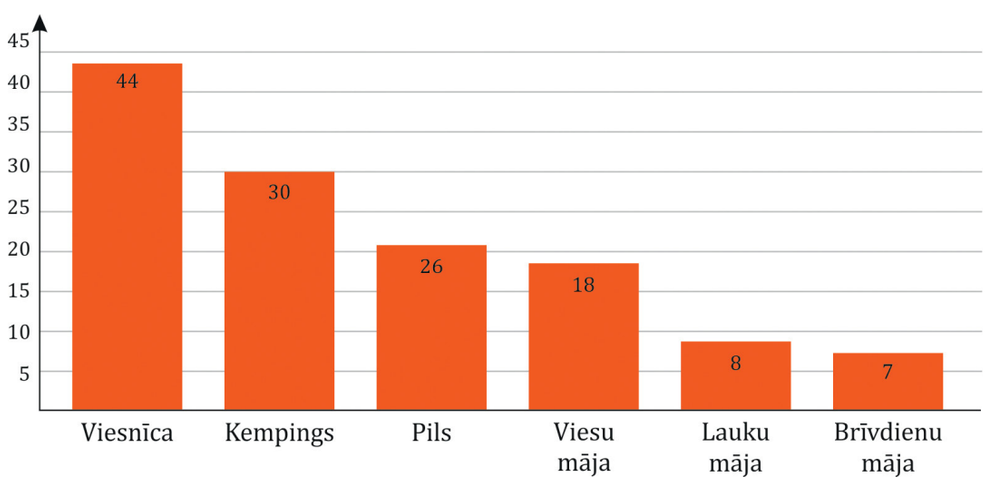

78. attēls. **Vidējais gultasvietu skaits pa naktsmītņu veidiem Latvijas laukos 2004. gadā**
(Avots: LLTA "Lauku ceļotājs" https://www.celotajs.lv/cont/prof/market/statistics_lv.html?0)

Saskaņā ar CSP datiem pēdējos dekādes gados ekonomikas krīzes ietekmē bija vērojams vietējo tūristu īpatsvara kritums. 2008. gadā viesnīcās un citās tūrisma mītnēs apkalpoto Latvijas tūristu īpatsvars veidoja 39 % no visām apkalpotajām personām, bet 2010. gadā vairs tikai 33 % no kopējā tūrisma mītnēs apkalpoto personu skaita.

Centrālās statistikas pārvaldes veiktais apsekojums par iedzīvotāju iekšzemes ceļojumiem liecina, ka 2010. gadā (salīdzinot ar 2009. gadu) atpūtas braucienu skaits ir samazinājies par 15 %. Atpūtas braucienu skaits bija 13,2 milj., no tiem 3,3 milj. bija atpūtas braucieni ar nakšņošanu, kas ir par 1,9 % mazāk, salīdzinot ar iepriekšējo gadu.

No visiem atpūtas braucieniem iecienītākais galamērķis bija Rīgas reģions – 30,7 %, uz Vidzemi tika veikti 21,0 % braucieni, uz Kurzemi 20,6 %, uz Latgali – 17,3 % un uz Zemgali – 10,4 % atpūtas braucieni. Dodoties atpūtas braucienā ar nakšņošanu, iedzīvotāji biežāk (87 %) ir izmantojuši privātās naktsmītnes (pie radiem un draugiem, vasarnīcas, īrētas mājas un dzīvokļi u.c.). Atpūtas braucienos ar nakšņošanu ceļotāji vidēji pavadīja 2,3 diennaktis un brauciena laikā vidēji iztērēja 20,1 Ls, kas ir par 0,8 Ls vairāk nekā 2009. gadā. Šādos braucienos nedaudz vairāk devās sievietes (53,0 %). Visvairāk ceļotāju bija vecumā no 25 līdz 44 gadiem (45,6 %).

Savukārt darījumu braucienu skaits ar nakšņošanu bija 223,7 tūkst., kas ir par 12 % mazāk nekā 2009. gadā. Šādos braucienos viens ceļotājs vidēji iztērēja 30,2 Ls. Darījumu braucienos vairāk bija devušies vīrieši (71,8 %). Visbiežāk atpūtas un darījuma braucienos ceļotāji izmantoja vieglo automobili.

Saskaņā ar CSP datiem 2010. gada beigās Latvijā bija 628 tūristu mītnes, t.i., par 69 mītnēm vairāk nekā 2009. gada nogalē. Vienlaicīgi 2010. gadā par 17,7 % ir palielinājies arī viesnīcās un tūristu mītnēs apkalpoto personu skaits. Ceļotāji, kas nepiedalījās atpūtas braucienos, kā galveno iemeslu minēja finansiālos apstākļus (55 %), laika (14 %) un intereses trūkumu (7 %). Citus iemeslus minēja 24 % respondentu.

21. gadsimta otrā desmitgade (2011–2020)

Šī dekāde iezīmējās ar atgūšanos no 2008.–2009. gada krīzes, un 2010. gadā tūrisma nozares pieaugums Eiropā sastādīja vidēji 3 %, bet ieņēmumu apmērs samazinājās vēl par aptuveni 1 %. Saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Pasaules Tūrisma organizācijas datiem, Latvijā tūrisma nozares pieaugums 2010. gadā sasniedza 15 %. Savukārt 2011. gada četros mēnešos tūristu skaits Eiropā bija audzis par 6 %, liecinot par tūrisma nozares pakāpenisku atgūšanos no ekonomiskās krīzes sekām. Arī Latvijas iedzīvotāji ārzemju braucienu vietā labprātāk izvēlējās vietējos ceļojumus. Vislielākie ieguvēji no krīzes bija aktīvās atpūtas piedāvātāji, īpaši – laivu nomas, kam peļņa krīzes laikā pat pieauga, nevis samazinājās (kā naktsmītnēm un citiem tūrisma uzņēmumiem). Turpmāku pakāpenisku izaugsmi apstiprināja gan atsevišķu viesnīcu statistikas dati, gan apmeklējumu skaits tūristu piesaistes vietās un arī kopējie tūrisma tirgus dati Latvijā no dažādu nozaru apkopojumiem. Tomēr jāņem vērā, ka ārvalstu un vietējie tūristi, pieaugot komforta līmenim, kļuva arvien prasīgāki pret tūrisma pakalpojumu kvalitāti. Tādējādi pakalpojumu izvēli un apmierinātības līmeni noteica cenas atbilstība pakalpojuma kvalitātei, kas ietekmēja konkurētspēju.

Atbilstoši CSP statistikai 2011. gadā vietējā tūrismā no visiem atpūtas braucieniem iecienītākais galamērķis bija Rīga un tās tuvākā apkārtne, piesaistot trešdaļu no Latvijas vietējā tūrisma nakšņojumu skaita. Rīgas popularitāte proporcionāli palielinājās tieši ārpus aktīvās tūrisma sezonas. Latgales tirgus daļa vietējā tūrismā 2010. gadā bija 17,3 % (CSP, 2011), kas nedaudz atpaliek no Vidzemes un Kurzemes, tomēr ir vairāk nekā Zemgalē. Sigulda un Cēsis ir kļuvušas par aktīvā tūrisma centriem, taču ne kā vienīgās, jo gan aktīvais, gan specializētais tūrisms bija strauji attīstījies arī dažādās vietās – Valmierā, Ventspilī u.c. Gan Siguldas, gan Cēsu gadījumā tomēr vislielāko apmeklējumu skaitu spēj nodrošināt kultūras resursi – Turaidas muzejrezervāts (vidēji 175,5 tūkst. apmeklējumu (TMR, 2011)) un Cēsu pils komplekss (vidēji 58 tūkst. apmeklējumu (Cēsu TIC, 2011)). Tai pat laikā Piebalgai nebija izdevies piesaistīt vairāk par 3 tūkst. apmeklētāju lielākajā pasākumā "Slēpojums apkārt Alaukstam" vai Jāņu pasākumos Zosēnos. Tāpat salīdzinoši maz apmeklējumu ir bijis piecos populārākajos Piebalgas muzejos. Traucējusi arī teritorijas fragmentēšana, jo gan Vecpiebalgas, gan Jaunpiebalgas novads tūrisma izstādē–gadatirgū "Balttour" 2011. un 2012. gadā piedalījās ar atsevišķiem tūrisma veicināšanas stendiem (Klepers, 2012).

Līdz 2011. gadam radās daudz jaunu tūristu mītņu, to kopējam skaitam piekrastē no Jaunķemeriem līdz Kolkai sasniedzot 50 (Vietas.lv, 2011). Izaugsme izsekojama arī apmeklējumu skaita pieaugumā, kas Rojas situācijā trīskāršojusies (Rojas TIC, 2011) pēc pludmales infrastruktūras uzlabošanas un aktīvāka vietas mārketinga. Kolka joprojām darbojas kā šīs piekrastes lielākais magnēts un attāluma galamērķis, kas piesaistījis lielāko apmeklējumu skaitu visā posmā pēc Jūrmalas – pārsniedzot 65 tūkst. (Smaļinskis, LLTA, 2011).

Tūrisma vietas turpināja konkurēt savstarpēji vietējo tūristu piesaistē un tūrisma plūsmas sadalē, taču eksporta tirgos tām bija kopēji mērķi. Rīgai kopējā tūrisma tirgus daļa 2011. gadā bija 25 % (skat. 79. attēlu), Gaujas Nacionālajam parkam un Ventspilij – 11 %, Liepājai kopā ar Nīcas novadu – 10 % no vietējā tūrisma tirgus Latvijā (kopējais rādītājs – 433 764 vietējie tūristi, kas nakšņojuši). Nozīmīgākie konkurējošie galamērķi vietējā tirgū bija Rīga, kura ir izteiktās līderpozīcijās, un Ventspils, kur viesnīcās apkalpoto tūristu skaits ir nedaudz mazāks par Gaujas Nacionālā parkā nakšņojošo tūristu skaitu (par 743 viesiem). Attiecībā pret 2009. gadu visā Latvijā vietējā tūrismā iesaistīto nakšņotāju skaits palielinājās par 20,4 %. Līdzīga pieaugoša tendence bija vērojama arī Gaujas Nacionālā parka tūristu mītnēs, vietējam tūrismam pieaugot pat straujāk – par 28,5 %. Tendences norāda, ka izaugsme, lai arī mērenāka, turpinājās (Klepers, 2010).

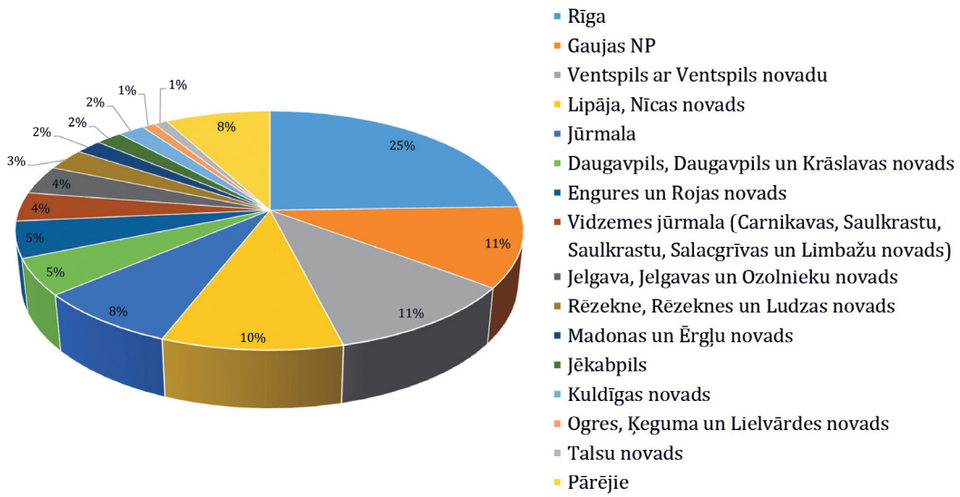

79. attēls. **Konkurētspēja vietējā tirgū 2010. gadā**
(pēc apkalpoto vietējo nakšņotāju skaita)
(Avots: Klepers. Pēc CSP 2010. gada datiem – vietējo tūristu nakšņotāju skaits)

Agrāk netika prognozēts, cik liela būs nozīme pilsētas tūrismam. Gan Liepāja, gan Ventspils spēja piesaistīt lielu tūristu daudzumu, kas pamatā saistīts ar aktīvu pilsētu mārketingu un pasākumu programmu. Ventspils situācija vispār nebija prognozēta ar tik strauju lēcienu, kas bija iespējams, pateicoties mērķtiecīgām investīcijām pilsētas pievilcības uzlabošanā, tūristu piesaistes veidošanā un aktīvā zīmolvedībā. Ventspils arī telpiski ir spējusi nodrošināt daudz vienmērīgāku apmeklētāju plūsmu sadalījumu dažādās pilsētas aktivitātēs ar lielo kopējo apjomu, kamēr Liepājā dažādu tūristu piesaistes sinerģija nav tik liela. Lai arī ir palielinājusies tūrisma attīstība Jūrkalnes piekrastē, tomēr kartē prognozētā vispieprasītākā maršruta virziens ir novirzīts uz Ventspili, nevis Jūrkalni, tādējādi Kuldīga joprojām bija ieguvējas lomā. Kartē nav prognozēta arī atpūtas vietu ekspansija Lietuvas pierobežas piekrastē ap Papi ar lietuviešu investīcijām un augsto interesi (Klepers, 2012).

Pēdējā desmitgadē viens no galvenajiem vietējo tūristu piesaistes elementiem Latvijā bija pašvaldību rīkotie kultūras pasākumi kā tūrisma produkts. Pašvaldību līmenī sākās neformāla cīņa par atraktīvākiem, unikālākiem un oriģinālākiem pasākumiem, lai piesaistītu arvien vairāk gan vietējos, gan ārvalstu tūristus. Latvijas reģionos nozīmīgākais vienas dienas apmeklētājs bija ceļotājs no Rīgas un Rīgas reģiona. Piemēram, Ventspils pašvaldība pat radīja vietējo tūristu valūtu "Venti", jūras svētkus, govju parādi un deklarēja, ka šajā Latvijas pilsētā katru nedēļas nogali notiek kāds vērtīgs pasākums. Pieminētais ir tikai neliela daļa no Ventspils mārketinga aktivitātēm, kuru mērķis bija pievilināt arvien vairāk tūristus. Lai nu kā, šī ir arī viena no retajām Latvijas pašvaldībām, kas dotēja kultūras pasākumus, lai vietējiem tūristiem būtu izdevīgāka cena, kā magnēts, dēļ kura ir vērts ceļot uz Ventspili. 10. tabulā redzams, ka dotācijas apjoms pārsniedza pusi miljona eiro.

10. tabula

Ventspils pašvaldības dotācijas profesionālās kultūras pieejamībai 2014. gadā (teātra nams "Jūras vārti")

Nr.	Izrādes	Vidējā biļešu cena (pašizmaksa) (EUR)	Vidējā pārdošanas cena (EUR)	Pašvaldības dotācija biļetei (EUR)	Pašvaldības dotācija kopā (EUR)
1.	Profesionālie teātri un Opera	33,19	5,94	27,25	288 872
2	Izstādes	0,00	0,00	0,00	36 265
3.	Kamerkoris "Ventspils"	0,00	0,00	0,00	26 426
4.	Koncerti	66,81	8,92	57,89	81 857
5.	Citi pasākumi	32,20	6,00	26,20	117 653
6.	**KOPĀ**				**685 007**

(Avots: Ventspils tūrisma konference, Ventspils pašvaldības ziņojums, 2015)

Dekādes sākumā Latvijas pilsētām aizsākās arī mērķtiecīga virzība uz zīmolvedību, kas veidoja ievērojamu atpazīstamību citu Latvijas vietējo tūristu galamērķu vidū. Šajā konkurencē bez Ventspils aktīvi iesaistījās Sigulda, Jūrmala un Kuldīga, nesnauda arī Liepāja, Valmiera un Ogre. Izmantojot pilnveidotu metodiku, Biznesa augstskolas *Turība* doktors Ainārs Brencis izveidoja Latvijas 15 lielāko pilsētu/novadu zīmola topu, kā arī sniedza ieskatu, kā pilsētu zīmolvedības tehniku izprot un izmanto Latvijas pilsētās. Latvijas situācijā zīmolvedības un vietu mārketinga nepieciešamības dēļ gandrīz katrā pašvaldībā izveidoja sabiedrisko attiecību speciālista vietu vai pat veselu nodaļu, atsevišķās pašvaldībās tika izveidota mārketinga nodaļa. Vairākās pašvaldībās starp sabiedriskajām attiecībām, mārketingu, zīmolvedību, logotipiem, saukļiem un reklāmu tika likta vienādības zīme, tomēr ir skaidrs, ka zīmolvedībai bija ievērojama loma pilsētas attīstībā un vietējo tūristu piesaistei.

> *"Vietas zīmolvedība nav vairs tikai pašlepnuma jautājums, bet drīzāk būtisks ekonomiskās izdzīvošanas līdzeklis."*
>
> (Brencis, 2011)

Latvijā vairākas pilsētas, kas sasniegušas augstāku mārketinga integrācijas līmeni, īstenoja pilsētu mārketinga kompleksu. Mārketinga īstenošanas ietvaros tika veikti tirgus pētījumi un tika sagatavoti dažāda līmeņa plāni, koncepcijas un stratēģijas.

Vistipiskākais piemērs bija Ventspils, kur vietu mārketings tika integrēts visaugstākajā līmenī. Pilsētā bija apstiprināta mārketinga stratēģija 2010.–2013. gadam, bija plaša institucionālā bāze (Ventspils Mārketinga padome, pilsētas mārketinga nodaļa, Ventspils attīstības aģentūra), budžets un reāla darbība. Aiz Ventspils, kur vietu mārketings tika īstenots ar vislielāko vērienu, ar aktīvu mārketingu pilsētas kā tūrisma galamērķa virzīšanai nodarbojās arī Sigulda, Jūrmala un Kuldīga. Prakse piešķirt sev jaunu simboliku bija vērojama visos Latvijas reģionos – gan pilsētas, gan novadi atsevišķi strādāja pie savas vizuālās identitātes, un to skaits no gada uz gadu pieaug (Brencis, 2012).

Lai noskaidrotu Latvijas 15 lielāko pilsētu zīmolu reitingus, tika veikts pilsētu atpazīstamības indeksa pētījums pēc sešiem kritērijiem – ieguldījums Latvijas attīstībā; pievilcība; vieta, kur apmesties; labākie cilvēki; rezonanse; attīstības potenciāls. Fokusa grupa – rīdzinieki.

Latvijas 15 lielāko pilsētu zīmolu topa līderi 2011. gadā bija Ventspils, Jūrmala, Liepāja, Cēsis, Kuldīga, Daugavpils, Valmiera, Jelgava (skat. 80. attēlu) Šie vietējo tūristu galamērķi veidojuši arī pasākumus vietējiem tūristiem, izmantojot tūrisma ieņēmumus.

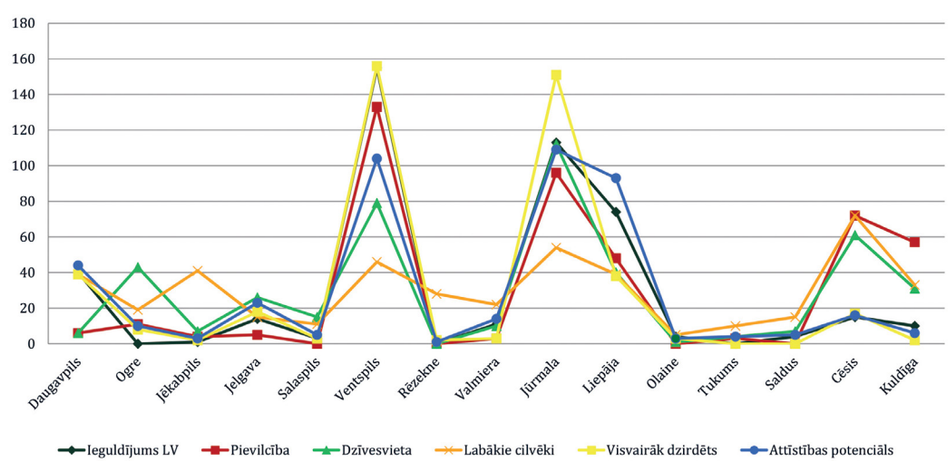

80. attēls. **Latvijas 15 lielāko pilsētu zīmolu reitings, 2011. gads**
(Avots: A. Brencis, M. Teimane "Zīmols – izaicinājums Latvijas pilsētām", 2011)

Atbilstoši CSP datiem trešās dekādes sešu gadu laikā tūristu mītnēs uzņemto viesu skaits pieaudzis par vienu miljonu. 2016. gadā Latvijas tūristu mītnēs apkalpoti 2,3 milj. viesu, kas ir par 7,7 % vairāk nekā gadu iepriekš. Kopš 2010. gadā uzņemtajiem 1,3 milj. viesu šis rādītājs pieaudzis par 75 % – liecina Centrālās statistikas pārvaldes dati. Salīdzinot ar 2015. gadu, viesu pavadīto nakšu skaits audzis par 7,5 %. Vidējais viesu uzturēšanās ilgums tūristu mītnēs bija 1,9 naktis. 2016. gadā tūristu mītnēs apkalpoti 730,0 tūkst. Latvijas iedzīvotāju, un tas ir par 9,8 % vairāk nekā 2015. gadā, savukārt pavadīto nakšu skaits pieaudzis par 11,0 %, sasniedzot 1,37 milj. Vispopulārākās Latvijas iedzīvotāju apmešanās vietas bija Rīgā (24,7 % viesu), Liepājā (8,2 %), Jūrmalā (7,7 %), Ventspilī (4,1 %), Siguldas novadā (3,6 %), Daugavpilī (3,5 %), Engures novadā (3,2 %) un Kuldīgas novadā (3,1 %). 2016. gadā 85,4 % viesu bija apmetušies viesnīcās un līdzīgās mītnēs, 11,1 % bija izvēlējušies viesu mājas un cita veida īslaicīgas apmešanās vietas, bet 3,5 % bija apmetušies kempingos un treileru laukumos.

Kopumā Latvijas iedzīvotāju vienas dienas braucienu skaits pa Latviju pēdējos gados ir pieaudzis, bet to nevar apgalvot par vairākdienu braucieniem. Salīdzinot vietējos braucienus ar Lietuvu un Igauniju 2017. gadā, redzam, ka mūsu situācija līdzinās Igaunijai. Lietuvai ir vairāk garo vietējo braucienu un mazāk īso, 1–3 dienu vietējo braucienu (skat. 11. tabulu).

11. tabula

Rezidentu vietējie ceļojumi Latvijā, Lietuvā un Igaunijā 2017. gadā

Valsts	1–3 dienu vietējie braucieni, %	Garie vietējie braucieni – četras un vairāk naktis, %
Latvija	63,0	6,9
Lietuva	46,1	9,3
Igaunija	65,1	6,9

(Avots: Eurostat, 2018)

Tomēr 2017. gadā būtiski palielinājies tieši vietējo ceļotāju izdevumu apjoms (turklāt vairākdienu braucienos tas noticis pie mazāka ceļojumu skaita nekā 2016. gadā), kas norāda uz pozitīvu tendenci tūrisma produktu kontekstā (skat. 12. tabulu).

12. tabula

Latvijas iedzīvotāju atpūtas, darījumu un citi braucieni pa Latviju

Gads	Braucienu skaits / Izdevumi	Vienas dienas braucieni	Vairākdienu braucieni
2014	Braucienu skaits (tūkst.)	8154,8	3257,8
	Izdevumi (milj. eiro)	175,9	127,1
2015	Braucienu skaits (tūkst.)	7718,4	2972,2
	Izdevumi (milj. eiro)	171,8	120,0
2016	Braucienu skaits (tūkst.)	9126,3	3071,0
	Izdevumi (milj. eiro)	217,0	111,3
2017	Braucienu skaits (tūkst.)	9590,0	2942,4
	Izdevumi (milj. eiro)	232,1	133,0

(Avots: CSP datubāze, 2018)

Pēc LR CSP datiem 2017. gadā vietējo ceļotāju vienas dienas vidējie izdevumi braucienos pa Latviju palielinājušies par ~2,5 eiro salīdzinājumā ar 2012. gadu. Savukārt vairākdienu braucienu vidējie izdevumi braucienos pa Latviju pieauguši par ~10 eiro (skat. 13. tabulu).

13. tabula

Latvijas iedzīvotāju vidējie izdevumi braucienos pa Latviju, EUR

Braucieni	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Vairākdienu braucieni	35,32	42,15	39,02	40,38	36,25	45,20
Vienas dienas braucieni	21,72	22,54	21,57	22,25	23,78	24,20

(Avots: CSP datubāze, 2018)

Latvijas vietējo ceļotāju izdevumu struktūra vairākdienu braucienos norāda uz būtiskākajām izdevumu grupām – transportu, ēdināšanu, naktsmītnēm un citiem izdevumiem. Redzams, ka vairākdienu ceļojumu izdevumi ir tikai divas reizes lielāki nekā vienas dienas braucienos, kas norāda uz nelieliem naktsmītņu izdevumiem. Salīdzinoši zemais naktsmītņu izdevumu īpatsvars vairākdienu braucienos skaidrojams ar to, ka vairākums ceļojumu veikti ar mērķi apciemot radus un draugus, tādējādi ir mazāka nepieciešamība pēc komerciāliem nakšņošanas pakalpojumiem. Papildus jāņem vērā cita Latvijas specifika – nelielie attālumi starp vietām, kas arī negatīvi ietekmē pieprasījumu pēc naktsmītnēm.

Kopumā Latvijas iedzīvotāju tūristu mītnēs pavadīto nakšu skaits vairākus gadus uzrāda nelielu kāpumu – 2017. gadā būtisks pieaugums bijis Pierīgā, kamēr citi statistiskie reģioni uzrāda stabilitāti vai nelielu kritumu, it īpaši Latgale. Kopējā pozitīvā tendence turpinājusies arī 2018. gadā – salīdzinot ar iepriekšējo periodu ceļotāju skaits audzis par 10,8 %, bet pavadīto nakšu skaits par 5,4 %. Jāatzīmē, ka Vidzemes reģionā noticis būtisks nakšņojumu skaita kritums un lielā mērā tieši vietējo ceļotāju skaita dēļ.

"Ir divi aspekti, kas traucējuši Latvijas vietējam tūrismam attīstīties. Pirmais, ko es dēvēju par *copy-paste* principu, kas nozīmē, ka, piemēram, Pēteris atvēris viesu māju, un uz jautājumu "kādēļ?" atbilde ir – "kā var netaisīt! Kaimiņos Jānis arī uztaisīja! Labi papildu ienākumi, man arī vajag!" Otrs aspekts – pats sev režisors, būvnieks un pārdevējs, kas nozīmē – mēs paši sākam ar ideju, būvniecību un pārdošanu, bet, kad nonākam līdz pārdošanai un īsti nepārdodas, tad izrādās, ka visu viens nevar darīt un zināt. Tas bijis būvēts tikai kā papildu hobijs, nevis pārdomāts tūrisma bizness un produkts." (Muižnieks, 2020)

Latvijā tieši ceļotāju tēriņi rāda daudz negatīvāku vietējā tūrisma kopainu vietējo ceļotāju skaitā, kā arī proporciju starp vietējiem un izejošajiem ceļojumiem. Saskaņā ar *Eurostat* datiem Latvijas iedzīvotāji gandrīz 70 % no ceļojumu kopskaita veic iekšzemē, kas uz citu ES valstu fona (pēc 2018. gada *Eurostat* datiem) ir vidējs rādītājs.

Vietējo ceļotāju izdevumi veido tikai nedaudz vairāk nekā 50 % no visiem tūrisma izdevumiem Latvijā. Otru pusi ienes ārvalstu ceļotāji (saskaņā ar CSP datiem 2017. gadā tie bija 692 milj. eiro). Piemēram, Vācijā vietējie ceļotāji iekšzemē veic ~60 % ceļojumu, bet IKP tas dod 87 %.

Runājot par vietējā tūrisma statistiku, piemēram, Igaunijā, lai mērītu tūristu koncentrāciju un plūsmu valstī, pēdējo gadu laikā tiek izmantoti mobilo operatoru dati. Pirmos šāda veida datus Latvijā izmantoja Latvijas Universitātes Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātes dekāns, asoc. prof. pētnieks Gundars Bērziņš, kā arī pētnieki prof. Irina Arhipova un Aldis Ērglis savā pētījumā "Latvijas reģionu ekonomiskās attīstības indekss", ko prezentēja 2018. gadā. Tas bija balstīts mobilo tālruņu zvanu un SMS statistikā, kā arī citos ekonomiski nozīmīgos datos, kas parāda gan vietējo iedzīvotāju, gan tūristu pārvietošanās plūsmu un koncentrācijas zonas reāllaikā, kas tiek uzskatīta par precīzāko statistikas sistēmu.

Vietējais tūrisms Latvijā 2020. gadā

2020. gads bija pasaules globālās pandēmijas un ekonomiskās krīzes gads, kas nav līdzīgs nevienam citam jebkad agrāk, tāpēc tam jāveltī atsevišķa uzmanība. Vietējam tūrismam 2020. gads bija ļoti kontrastains laiks, pandēmija būtiski ietekmēja tūrisma nozari ne tikai ārvalstīs, bet arī Latvijā. Gads sākās kā parasti bez mazām izmaiņām, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, līdz 2020. gada agrā pavasarī sākās pirmais pandēmijas vilnis. Lai gan visā pasaulē lēnām tika slēgti avioreisi un valstu robežas, Latvijā un Baltijas valstīs saslimstība bija ievērojami mazāka nekā citur. Aprīlī, vadoties pēc epidemiologu statistikas, bija *Covid-19* inficēšanās pirmais "pīķis", pēc kura ierobežojumi mazinājās, līdz 15. maijā visu Baltijas valstu ārlietu ministri parakstīja memorandu par Baltijas iekšējo robežu atvēršanu un tika atļauts atsākt starptautiskos pasažieru gaisa, jūras, autobusa un dzelzceļa pārvadājumus un braucienus Latvijā, Lietuvā un Igaunijā, neievērojot 14 dienu pašizolāciju. Slēgtās ārējās robežas vasarā izraisīja milzu vietējā tūrisma plūsmu, īpaši no Rīgas uz Latvijas reģioniem. Sevišķi daudz apmeklētāju bija tūrisma objektos.

> *"Rundāles pili vasarā gāza apkārt. Cilvēki, pateicoties Covid-19, atklāja objektus Latvijā no jauna. Daudzi no viņiem teica, ka nekad nav bijuši tur vai tur. Visi gribēja redzēt Latviju."*
>
> (Lancmanis, 2020)

Tālākā tūrisma attīstība Latvijā sadalījās divās pilnīgi pretējās kontrastainās izpausmēs. Kamēr ienākošā un izejošā tūrisma apjomi samazinājās līdz pat 90 %, un lielās viesnīcas Rīgā un lielajās Latvijas pilsētās bija spiestas slēgties ciet, tikmēr tūrisma

objekti un mazie tūrisma uzņēmumi lauku reģionos, īpaši jūras piekrastē, sastapās ar izmitināšanas vietu trūkumu. Apkopojot tūrisma uzņēmēju aptauju datus, konstatēts, ka lielākā daļa atpūtas vietu, piemēram, Kurzemes reģionā, turpināja darboties. Vēl vairāk – bija pozīcijas (kempingi, nelieli viesu nami un apskates objekti), kurās rādītāji pārsniedza pat periodu pirms pandēmijas. Ja salīdzina ceļotāju skaitu mēnešu griezumā, tad šajā laikā rādītājs bija pat augstāks nekā attiecīgajā periodā pērn. Saskaņā ar pieejamiem statistikas datiem apmeklētības topa augšgalā bija Kurzemes reģions, tad Vidzeme un pārējie Latvijas reģioni. Cilvēki tiecās izvēlēties nomaļākas un klusākas atpūtas vietas, dabas parkus un takas, un virkne mazo nozares uzņēmumu nebija gatavi uzņemt visus ceļot gribētājus. Piemēram, Kurzemes piekrastē bija konkrēti datumi, kad nebija brīva neviena gultasvieta ne Jūrkalnē, ne Pāvilostā. Tajā pašā laikā tūrisma firmām un lielām viesnīcām lielajās pilsētās, īpaši Rīgā, nebija klientu, un tās nonāca neapskaužamā situācijā.

Rudenī sekoja otrs pandēmijas vilnis Latvijā un pasaulē, kad tika pieņemti stingrāki ierobežojumi, kā rezultātā cilvēki nedrīkstēja pulcēties, svinēt svētkus utt., kas pilnībā apstādināja tūrisma plūsmu.

Ļoti precīzi tūristu plūsmu atspoguļo digitālie apmeklētāju skaitītāji dabas objektos, piemēram, pie Ventas rumbas Kuldīgā. 81. attēlā redzams, kā tūristu apmeklējuma rādītāji seko katriem ierobežojumiem. Aprīlī un decembra sākumā, kad bija uzliesmojuma "pīķi" un ierobežojumi bija maksimāli – vietējo tūristu plūsma bija gandrīz pilnībā apstājusies. Savukārt vasarā, kad robežas slēgtas, bet ierobežojumi ceļot pa Latviju mazinājušies, redzams milzīgs apmeklētāju pieplūdums līdz decembrim, kad plūsma pilnībā apstājusies. Interesanti, ka novembrī, kad ir virkne valsts svētku un brīvdienu, cilvēki atkal mēģinājuši izkustēties un izbraukt dabā, ko apliecina apmeklējuma pieaugums.

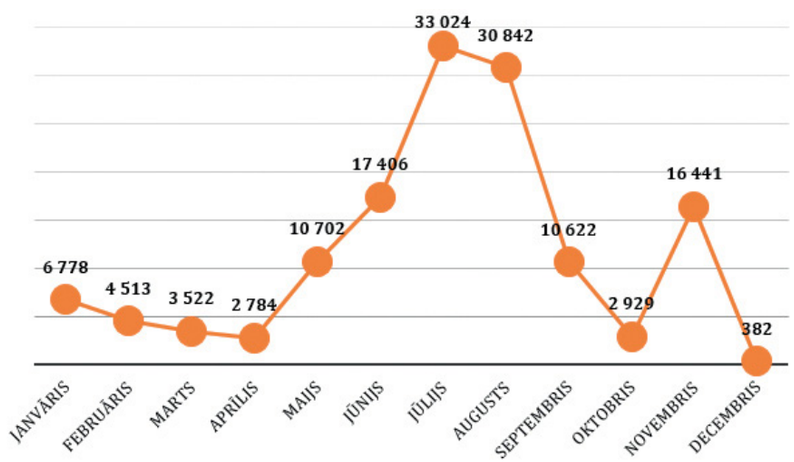

81. attēls. **Ventas rumbas apmeklējumu skaits 2020. gadā**
(Avots: Kuldīgas digitālo apmeklētāju skaitītāju dati, 2020)

Lai noskaidrotu situāciju un tūrisma uzņēmēju noskaņojumu, Latvijas reģionālās tūrisma asociācijas sadarbībā ar asociāciju "Lattūrinfo" 2020. gada martā izstrādāja vairākkārtēju uzņēmēju aptauju un lūdza Latvijas reģionu uzņēmējus aizpildīt sagatavoto aptaujas anketu (visos Latvijas reģionos, kā arī Pierīgā un Jūrmalā, izņemot Rīgu) par situāciju 2020. gada marta beigās.

Ģeogrāfija un respondentu daudzums

Pirmā anketēšana par situāciju un uzņēmēju noskaņojumu Latvijas reģionos tika veikta no 2020. gada 26. marta līdz 1. aprīlim, kad Latvijas valdība izsludināja pirmos atbalsta instrumentus uzņēmēju atbalstam, spēkā vēl ir noteiktās atbalsta nozares (t.sk. tūrisms, sabiedriskā ēdināšana, izklaides un pasākumu nozares u.c.). Aptaujas laikā kopā saņemtas 450 respondentu atbildes, t.sk. 29 % atbilžu ir no Kurzemes tūrisma reģiona (Kurzemes plānošanas reģions + bijušā Tukuma rajona novadi), 22 % no Vidzemes (Vidzemes plānošanas reģions + bijušo Ogres un Limbažu rajonu novadi + bijušā Rīgas rajona piekrastes novadi), 21 % no Latgales, 17 % no Zemgales un Sēlijas un 11 % no Pierīgas (bijušā Rīgas rajona novadi un Jūrmala). Te gan jāpiebilst, ka 56 respondenti atbildējuši, ka darbojas visā Latvijas teritorijā (gidi, tūrisma aģentūras, pārvadātāji u.c.), tādēļ saņemto atbilžu skaits uz jautājumu – kurā reģionā uzņēmums darbojas – ir lielāks nekā respondentu skaits.

Situācija uzņēmumos. Darba turpināšana

Anketēšanas brīdī – laikā, kad jau divas nedēļas Latvijā bija izziņots ārkārtas stāvoklis, vairāk nekā nedēļu slēgti avio un prāmju reisi tūrismam, tika atcelti publiskie pasākumi, ceļošanas un socializēšanās ierobežojumu dēļ naktsmītnes un tūristu piesaistes vietas saņēma pieteikumus iepriekš veikto rezervāciju atcelšanai, vēl 60 % uzņēmumu turpināja savu darbu (skat. 82. attēlu).

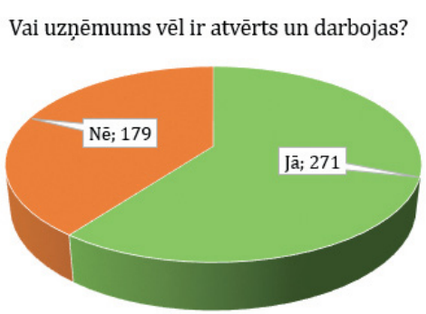

82. attēls. **Darbojošos un slēgto uzņēmumu skaits Latvijas reģionos, 2020. gads**
(Avots: Latvijas reģionālo tūrisma asociāciju pētījums, 2020)

Situācija uzņēmumos. Rezervācijas

Noskaidrojot situāciju, vai uzņēmums jau ir saskāries ar kādu pakalpojumu rezervāciju vai pieteikumu atcelšanu, atbildes bija, ka 90 % atbildētāju ir saņēmuši rezervāciju atteikumu – daļēji vai pilnībā visam pavasarim un vasaras sezonā (skat. 83. attēlu). Atbildes par rezervāciju atcelšanu – naktsmītnes vai ekskursiju pieteikumi, vai publisko pasākumu norises vai objekta apmeklējums kā tāds, izlasāmas atbilžu variantā "Cits", raksturojot situāciju, kas noticis laikā līdz aptaujas veikšanai.

Vai uzņēmums ir saskāries ar pakalpojumu rezervāciju/pieteikumu atcelšanu?

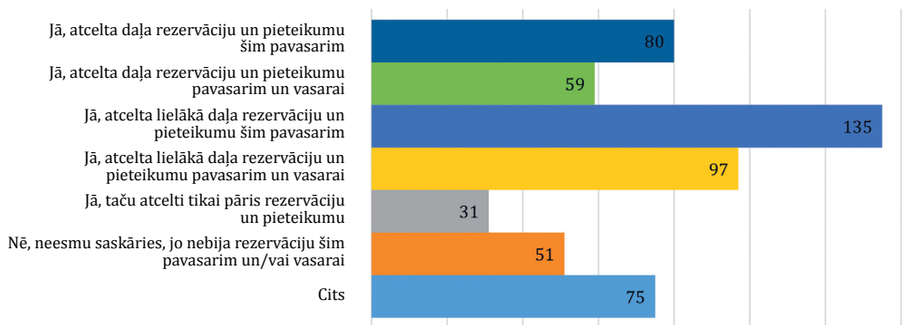

83. attēls. **Darbojošos un slēgto uzņēmumu skaits Latvijas reģionos**
(Avots: Latvijas reģionālo tūrisma asociāciju pētījums, 2020)

Situācija uzņēmumos. Darbinieki

Skatot aptaujātos uzņēmumus pēc darbinieku skaita, 71 % ir mikrouzņēmumi, kuru darbinieku skaits nav lielāks par pieciem cilvēkiem. Aptuveni 107 uzņēmumi būtu klasificējami kā klasiski mazie uzņēmumi, kuros darbinieku skaits ir no 11 līdz 30 (proti, 24 %). Tikai ceturtā daļa uzņēmumu, kuriem norises tūrismā un iespēja strādāt nākotnē ir svarīga, ir vidēji uzņēmumi, no tiem tikai divi aptauju veikušie uzņēmumi ir ar vairāk nekā 100 darbiniekiem (skat. 14. tabulu).

Salīdzinot aptaujas datus par darbinieku skaitu pirms krīzes un anketas aizpildīšanas brīdī, anketas rezultāti uzrāda faktu, ka 6 % uzņēmumu ir darbiniekus atlaiduši, vēl aptuveni tikpat daudziem daļa darbinieku atrodas dīkstāvē, bezalgas atvaļinājumos vai kārtējos atvaļinājumos. Savukārt liela daļa mazo un vidējo uzņēmumu darbinieku skaitu ir samazinājuši. Arī uzņēmumi, kuri minējuši, ka ir tikai viens darbinieks (algots vai ir pats uzņēmumā darbinieks kā pašnodarbinātais vai SIA valdes loceklis), arī daļa no tiem ir minējuši, ka atrodas dīkstāvē, jo rezervācijas atceltas vai arī sevi no darba nav atbrīvojuši.

Skatot atbildes uz jautājumu – kāda forma izvēlēta darbinieku dīkstāvei vai atlaišanai? – uzņēmēji izmanto dažādus variantus, kā noturēt darbiniekus. Aptuveni piektā daļa uzņēmumu darbiniekus palaiduši bezalgas vai kārtējā atvaļinājumā, 6 % atbrīvojuši no darba, gandrīz ceturtā daļa atrodas dīkstāvē ar vai bez valdības tikko piešķirtā atbalsta.

14. tabula

Darbinieku skaits uzņēmumos

Kategorija	Darbinieku skaits pirms krīzes	Darbinieku skaits anketēšanas brīdī
1 darbinieks	157	168
2–5 darbinieki	163	149
6–10 darbinieki	59	45
11–20 darbinieki	35	29
21–30 darbinieki	13	9
31–40 darbinieki	5	8
41–50 darbinieki	4	0
50–100 darbinieki	5	5
100+ darbinieki	2	2
Nav sniegta atbilde vai ir tikai brīvprātīgie	7	7
Darbinieku nav, darbinieki atbrīvoti		28
KOPĀ	**450**	**450**

(Avots: Latvijas reģionālo tūrisma asociāciju pētījums, 2020)

Savukārt atbilžu variantā "cits veids" uzņēmējiem figurē tādi atbilžu varianti kā darbinieku pārcelšana uz citu darbības jomu, samazināts darba apjoms, un tādējādi arī atalgojums tiek maksāts pa stundām, darbinieki pievēršas slimības profilaksēm (slimības lapas) u.c.

Uzņēmēju noskaņojums

Vaicājot, kā uzņēmums plāno rīkoties tuvākajā laikā – saglabāt uzņēmumu vai to likvidēt, vai tikai apstādināt tā darbību uz laiku, vai kā citādi rīkoties? – gandrīz puse uzņēmēju atbild, ka gatavi saglabāt uzņēmuma darbību, neraugoties ne uz ko (47 %). Aptuveni trešā daļa atbildējusi, ka plāno uzņēmuma darbību iesaldēt (23 %) vai samazināt darbinieku skaitu (10 %), un tikai neliela daļa – 1,8 % ir situācijā, ka gatavi likvidēt savu uzņēmumu (skat. 84. attēlu).

Atbildot ar atbildes variantu "cits", uzņēmēji kā variantus minējuši situācijas vērošanu un pēc tam izlemt, kā rīkoties – iesaldēt darbību, apstādināt to vai samazināt apjomus, taupīt resursus (cilvēku, energo, finanšu u.c.), domāt par plānu B un C, pielāgoties situācijai (ēdinātāji no apkalpošanas klātienē pārorientējas uz ēdienu piegādēm) vai vienkārši kaut kā izdzīvot.

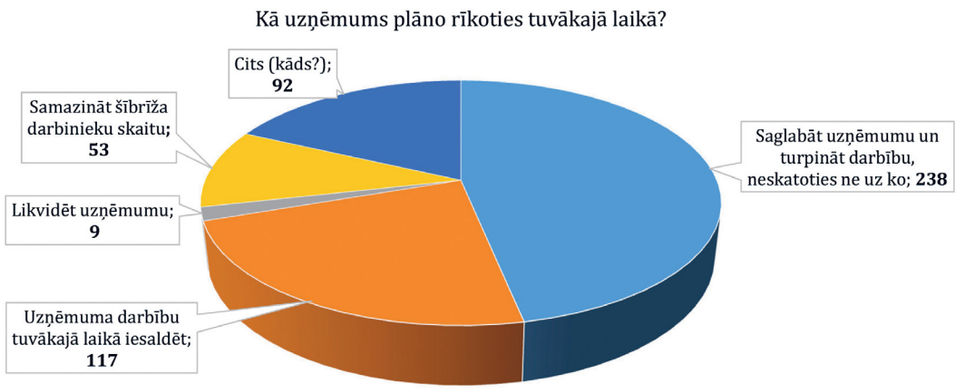

84. attēls. **Tūrisma uzņēmēju noskaņojums un rīcības izvēle *Covid-19* apstākļos**
(Avots: Latvijas reģionālo tūrisma asociāciju pētījums, 2020)

Ņemot vērā notiekošo, tika jautāts, vai tiek apsvērta doma pārprofilēt uzņēmuma darbību uz citu darbības veidu, pieļaujot vairākus atbilžu variantus, uz ko lielākā daļa uzņēmēju marta beigās atbildējuši, ka turpinās strādāt tajā paša jomā, proti, 67 % uzņēmumu pamatpakalpojumi nemainīsies, bet aptuveni 15 % plāno papildināt un dažādot savus pakalpojumus (skat. 85. attēlu).

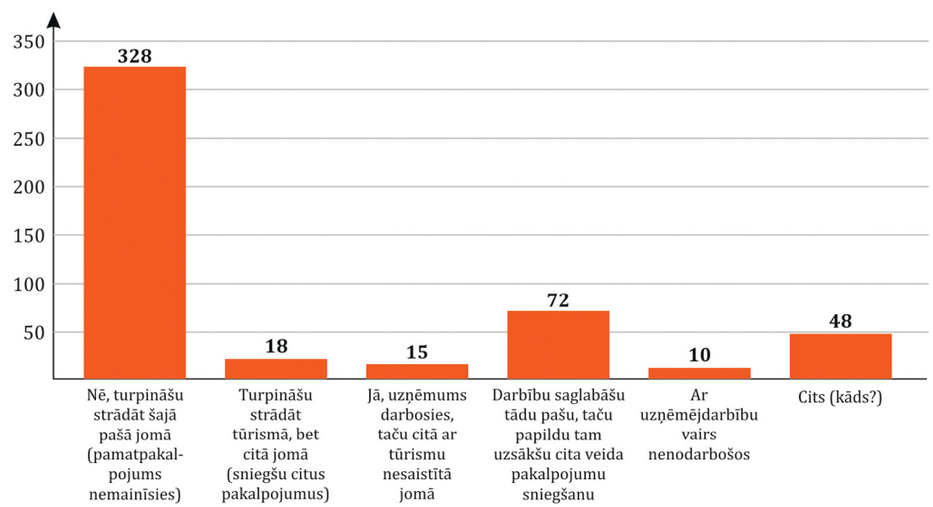

85. attēls. **Uzņēmumu izvēle par iespējamo darbības maiņu**
(Avots: Latvijas reģionālo tūrisma asociāciju pētījums, 2020)

3.2. Lauku tūrisms

Pagājušā gadsimta astoņdesmito un deviņdesmito gadu mijā sabruka padomju impērija – sistēma, kurā nebija privātīpašuma, privātās uzņēmējdarbības un daudzu citu ekonomisku, sociālu un politisku kategoriju. Šajā laikā nebija zemnieku saimniecību – cilvēki ārpus pilsētām strādāja kolhozos. Kaut arī astoņdesmito gadu beigās jau bija parādījušies pirmie uzņēmējdarbības "iedīgļi" – kooperatīvi –, liela daļa sabiedrības vēl nebija pielāgojusies nemitīgai ārējo apstākļu maiņai un nenoteiktībai daudzās dzīves sfērās, kā arī pieradusi pie domas, ka bez jebkādām iepriekšējām zināšanām un pieredzes ir "iemesta" kapitālisma sistēmā un brīvajā tirgū, kur jākonkurē ar pieredzes bagātām valstīm. Daudziem Latvijas iedzīvotājiem nācās mainīt savu profesiju, nodarbošanos un dzīvesveidu. Daļa tā arī "iestrēga" un kļuva par ilgstošiem situācijas maiņas ķīlniekiem, mēģinot saglabāt iepriekšējo dzīves un domāšanas veidu. Turpretī daļa meklēja risinājumus un ļāvās izaicinājumiem.

1991. un 1992. gadā pamazām veidojās Latvijas valsts un pašvaldību pārvaldes sistēma. Lauku teritorijās, īpaši pie jūras un iekšējiem ūdeņiem, laucinieki izīrēja istabas pilsētnieku ģimenēm, kas vasaru vēlējās pavadīt laukos. Daļa no viņiem to praktizēja arī padomju laikos, kad šāda rīcība nebija atļauta. Tādējādi sāka attīstīties lauku tūrisms, kas ir cieši saistīts ar Latvijas Lauku tūrisma asociāciju "Lauku ceļotājs", kura tika izveidota ar mērķi – attīstīt lauku tūrismu Latvijā.

1993. gadā Asnāte Ziemele nodibināja uzņēmumu "Mansio". Uz viņas Ogres rajona avīzē ievietoto sludinājumu atsaucās 60 lauksaimnieki, kas izrādīja interesi par tūristu uzņemšanu. Tika apsekotas piedāvātās mītnes un sagatavots pirmais tūristu mītņu buklets (dažas no bukletā iekļautajām mītnēm darbojas joprojām). Sekoja A. Ziemeles pirmais ārvalstu pieredzes apmaiņas ceļojums uz Kanādu, kur lielu atbalstu sniedza Kanādas latviešu diaspora. Atgriežoties Latvijā, pēc A. Ziemeles un lauku uzņēmēja Viļņa Baltā (kurš tajā laikā jau bija izveidojis SIA "Lauku ceļotājs") iniciatīvas Zemkopības ministrijā 1993. gada 18. jūnijā tika sasaukta lauku tūrisma kā sabiedriskas organizācijas dibināšanas sapulce. Zāle bija pārpildīta, daudzi stāvēja kājās. Lai nodibinātu SO, bija nepieciešami 10 cilvēki. Starp tiem bija Asnāte Ziemele, Vilnis Baltais, Elita Orniņa, Inta Luse, Ēriks Pīlādzis u.c. Ne visi tajā laikā noticēja lauku tūrisma idejai. Tomēr tika saņemti ap 300 lauku saimniecību īpašnieku pieteikumi, kas vēlējās nodarboties ar lauku tūrismu (apsekota tika aptuveni trešdaļa). Pēc organizācijas dibināšanas sekoja

86. attēls. **Asnāte Ziemele un Elita Orniņa starptautiskajā izstādē–gadatirgū "Balttour", 1994. gads** (foto no LLTA "Lauku ceļotājs" arhīva)

pirmās klientu rezervācijas. Tā laika "datubāze" bija ar lineālu sagrafēta rūtiņu klade, kurā tika piefiksēti klienti un naktsmītnes. Parādījās nepieciešamība pēc kvalitātes sistēmas un mārketinga.

Lai uzsāktu popularizēt lauku tūrismu, 1994. gadā "Lauku ceļotājs" pirmo reizi ar stendu piedalījās starptautiskajā tūrisma izstādē–gadatirgū "Balttour". Maksa par dalību izstādē un stendu bija nesamērīgi augsta, tādēļ tika meklēts finansējums. Viens no stenda un izstādes līdzdalības sponsoriem bija uzņēmējs V. Baltais. Lai nosegtu kopējos izdevumus, stendā piedalījās arī septiņi Latvijas rajoni. Tika meklēti ārvalstu kontakti, lai dotos pieredzes apmaiņā uz Somiju un Dāniju, un pirmo reizi tika sagatavots katalogs "Atpūta laukos" (angļu valodā), kas tika nodrukāts Somijā. Visām tajā iekļautajām tūristu mītnēm bija vienāda cena – 20 $ par vienu gultasnakti. Šajā laikā LLCA "Lauku ceļotājs" kopumā bija aptuveni 20 biedru, kuri gada laikā apkalpoja pirmos 100 klientus. Ceļazīmes rakstīja ar roku. Asociācijas izpilddirektore E. Orniņa bija apsekojusi un novērtējusi asociācijas biedru piedāvājumu. Visiem saimniekiem nebija tālruņu, tāpēc tika sazvanīti kaimiņi vai pagastmāja, no kurienes vietējais ziņnesis ar divriteni aizveda un nodeva informāciju.

Lai apkopotu pirmos rezultātus un spriestu par tālākajiem lauku tūrisma attīstības virzieniem, 1995. gada beigās tika noorganizēta pirmā LLCA "Lauku ceļotājs" kopsapulce. Tā notika Baldones sanatorijā, un tai bija atslēgts siltums. Lai sasildītos, dalībnieki dejoja. Kopsapulcē netika pieņemti lēmumi, bet notika informācijas apmaiņa. Tā kā Latvijā daudzās jomās (t.sk. uzņēmējdarbībā) trūka reālās pieredzes, "Lauku ceļotājs" uzsāka aktīvu pieredzes apmaiņas braucienu organizēšanu uz citām Eiropas valstīm, kurās devās Latvijas uzņēmēji, pašvaldību, izglītības un NVO darbinieki. Pēc sludinājuma "Lauku Avīzē" pieteicās 1–2 grupas, un vidēji mēnesī tika noorganizētas divas grupas. Lai dabūtu vīzas, asociācijas darbinieki naktīs stāvēja rindā pie attiecīgo valstu vēstniecībām.

1996. gadā turpinājās jaunas pieredzes meklēšana un apgūšana, tādēļ "Lauku ceļotājs" kļuva par Eiropas lauku tūrisma federācijas *EuroGites* biedru. To ieteica Meiere Greshofa (*Meyer Gresshof*), Vācijas lauku tūrisma asociācijas prezidente. *EuroGites* kalpoja kā laba platforma, lai apgūtu jaunu pieredzi, kas tālāk tika adaptēta un izmantota Latvijā. Šajā laikā Latvijā turpināja pieaugt klientu interese par lauku tūrismu un rezervāciju skaits palielinājās. Mobilie tālruņi vēl nebija kļuvuši par ikdienas lietojumpreci, asociācijas darbinieki rezervācijas pieprasījumus vakarā ņēma līdzi uz mājām un saimniekus mēģināja sazvanīt pa analogo telefonu. "Lauku ceļotāja" katalogā bija 46 saimniecības, apkalpoti ap 2,5 tūkstoši klientu. Paaugstinoties dzīves līmenim, sāka pieaugt klientu prasības pēc produkta kvalitātes.

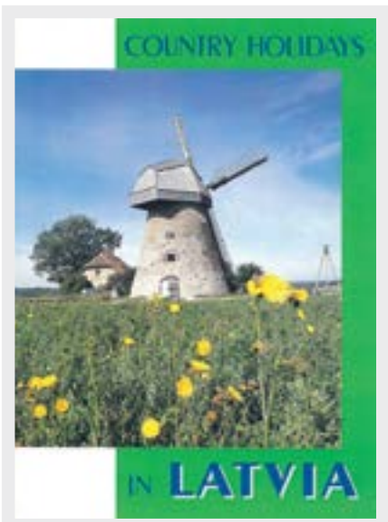

87. attēls. **1994. gada katalogs "Country holidays in LATVIA"**

1997. gadā kopā ar Islandes partneriem tika uzsākts ES projekts *Leonardo da Vinci* programmā, kura mērķis bija izveidot lauku tūrisma uzņēmēju apmācību materiālus. "Lauku ceļotājs" izveidoja interneta mājas lapu www.celotajs.lv, kas no reklāmas industrijas puses tika izvirzīta labāko interneta mājas lapu nominācijā "Zelta āmurs". Kaimiņos (Lietuvā) tika dibināta lauku tūrisma asociācija – "Kaimo turizmas", kurā sākotnēji bija 17 viensētas. Vēlākajos gados tā kļuva par daudzu kopēju lauku tūrisma projektu partneri. 1997. gadā A. Ziemele uzstājās starptautiskā konferencē Reikjavikā, pārstāvot visu trīs Baltijas valstu lauku tūrismu un referējot par lauku tūrisma situāciju un tālākajiem attīstības mērķiem.

1998. gadā tika īstenoti pirmie projekti. "Lauku ceļotāja" birojā tika ierīkots elektroniskais bankas norēķinu termināls. Saziņai ar klientiem un lauku tūrisma saimniekiem sāka izmantot e-pastu. Asociācijā šajā laikā bija ap 80 biedriem. Cena par nakšņošanu ar brokastīm svārstījās no 5 līdz 15 Ls, par nedēļu no 60 līdz 130 Ls. Parādījās nepieciešamība apdrošināt lauku tūrisma pakalpojumus un īpašumus. Lauku tūrisma attīstības mērķprogrammā tika iestrādāti lauku tūrisma attīstības mērķi.

1999. gadā "Lauku ceļotāja" darbinieki bija uzrakstījuši un vinnējuši pirmo ES projektu PHARE programmā. Taču neuzticība no PHARE programmas ieviesējiem Latvijā pret NVO sektoru bija tik liela, ka projekta realizācija tika deleģēta nevis projekta iesniedzējam "Lauku ceļotājs", bet gan reklāmas aģentūrai "DDB Latvija". Tā rezultātā asociācijas rīcībā palika tikai aptuveni puse no piešķirtajiem līdzekļiem. Neskatoties uz to, minētā projekta ietvaros tika attīstīta asociācijas informācijas tehnoloģiskā bāze, t.sk. rezervēšanas sistēma tiešsaistē, kas atviegloja ikdienas darbu un saziņu ar klientiem un saimniekiem. Projekta ietvaros tika noslēgts līgums ar SIA "Bankserviss" par elektronisko maksājumu karšu apkalpošanu. Ar LVAF atbalstu tika uzsākta vēl viena iniciatīva – "Zaļais sertifikāts", ko piešķīra lauku tūrisma mītnēm, kas saimnieko videi draudzīgā veidā.

2000. gadā lauku tūrisma uzņēmējiem kļuva pieejama SAPARD programma. "Lauku ceļotājs" bija ieguldījis lielu lobija darbu, norādot uz šīs programmas pozitīvo ietekmi lauku reģionu attīstībā. Līdz ar SAPARD līdzekļu apgūšanu sākās izrāviens tūrisma mītņu infrastruktūras kvalitātes uzlabošanā, jo līdz tam minētajam mērķim bija pieejami tikai neliela apjoma subsīdiju projekti. Parādījās jēdziens "eiroremonts". Daudzi uzņēmēji izmantoja programmas finansiālos līdzekļus. Ar finansējuma atbalstu būtiski tika uzlabota iekštelpu kvalitāte. Tie, kas to neizmantoja, lai palielinātu konkurētspēju, laika gaitā bija spiesti paši par saviem līdzekļiem paaugstināt infrastruktūras kvalitāti, kā arī domāt par citiem produktiem. Līdz šim vairumā gadījumu lauku tūrisma vajadzībām tika pielāgotas jau esošās uzceltās ēkas, tagad parādījās jauna tendence – tūristiem tika celtas atsevišķas brīvdienu un viesu mājas.

2001. gadā pirmo reizi tika uzsākts LIFE (Eiropas Komisijas finanšu instruments vides kvalitātes un klimata pārmaiņu inovatīvu un ilgtspējīgu uzlabojumu veikšanai) programmas projekts – pirmais Latvijā, kura ietvaros vides kvalitātes zīme "Zaļais sertifikāts" tika pacelta valsts un vēlāk – arī Eiropas mērogā. Taču medijos nereti parādījās ziņu virsraksti, ka "SAPARD līdzekļi tiek izlietoti privātmāju būvniecībā". Mediju tiražētās ziņas meta ēnu uz godīgajiem uzņēmējiem, diskreditējot kopējo fonda ideju, kā rezultātā SAPARD lauku tūrisma uzņēmējiem vairs nebija pieejama. Šajā laikā bija krietni pieaudzis lauku tūrismā ieinteresēto uzņēmumu skaits. Par to liecina LLTA dati – 150 biedri, un gadā apkalpoto klientu skaits pieaudzis par 20 %. Lai atvieglotu lauku tūrisma uzņēmumu darbu, "Lauku ceļotāja" mājas lapā tika izveidota atsevišķa sadaļa "Profesionālā informācija". Valdības līmenī bija panākts, ka lauku tūrisma saimniekiem būs pieejami lauksaimniecības subsīdiju programmas līdzekļi. Tika izdota pirmā tūrisma karte "Latvija aktīvai atpūtai".

2002. gadā sērijā "Vērts redzēt" tika izdota pirmā tūrisma karte – "Karte ceļojumiem pa Latviju", kas iezīmēja jaunu, vēlākajos gados izdoto, tematisko tūrisma karšu paaudzi. Lauku tūrismā parādījās jauna tendence – daudz tūristi ieradās no Vācijas. Par lauku tūrisma attīstības kvalitāti liecināja piešķirtie pirmie 34 "Zaļie sertifikāti". Kopā ar "Vides filmu studiju" kā mācību līdzeklis lauku tūrisma saimniekiem tika uzņemta videofilma par "Zaļo sertifikātu". "Lauku ceļotājs" ar Latvijas lauku tūrisma piedāvājumiem piedalījās vairākās starptautiskās izstādēs. Tika izstrādāti seši jauni mācību materiāli uzņēmējiem, t.sk. "Semināru uzņemšana un apkalpošana laukos". Tika izdota "Baltijas ceļojumu karte".

2003. gadā "Lauku ceļotājs" atzīmēja pastāvēšanas desmitgadi. Tas notika atpūtas kompleksā Smārdes pagastā "Valguma pasaule". Tajās piedalījās arī VARAM ministrs Raimonds Vējonis. Desmit gadu laikā "Lauku ceļotājs" bija kļuvis par vienu no lielākajām un spēcīgākajām Baltijas valstu tūrisma asociācijām ar vairāk nekā 200 biedriem, un bagātu projektu pieredzi. Asociācija šajā laikā bija īstenojusi (gan kā vadošais, gan arī kā partneris) 87 projektus ar kopējo atbalsta summu 707 440 EUR. Asociācijas darbība apstiprināja domu, ka "lauku tūrisms nav tikai gulta", tādēļ dzima ideja par "Lauku labumiem" – apmeklētājiem atvērtām lauku saimniecībām, kurās stāsta un iepazīstina ar dzīvi lauku sētā un piedāvā pašu ražotos produktus. Vēlāk zīmols "Lauku labumi" ieguva plašu pielietojumu tūrisma jomā un daudzu rajonu (vēlāk – novadu) mājas lapās un izdevumos parādījās sadaļa "Lauku labumi". Tūristu ērtībām tika izdota karte "Apceļojiet Baltiju" un pirmais tūrisma ceļvedis sērijā "Lauku labumi" ar 62 saimniecībām. Saskaņā ar statistikas datiem 2003. gadā tūristi Latvijā bija 197 340 gultasnaktis un vidējais naktsmītņu noslogojums bijis 13 %. Tika aprēķināts, ka tūristi lauku teritorijās atstājuši 1 milj. 800 tūkst. Ls.

2004. gadā Latvija iestājas Eiropas Savienībā un Baltijas valstis kļuva par populāru tūrisma galamērķi. Latvijā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu lauku tūrisma jomā bija vērojams 30 % pieaugums. Tika pabeigti trīs liela mēroga ES projekti un to rezultāti prezentēti "Lauku ceļotāja" noorganizētā konferencē. Konferenci atklāja Pasaules Tūrisma organizācijas pārstāvis un tajā piedalījās 120 pārstāvji no 30 dažādām valstīm. Šajā laikā tūrisma informatīvo materiālu klāsts papildinājās ar "Baltijas valstu karti" un otro ceļvedi sērijā "Lauku labumi", kā arī ceļvedi "Aktīvā atpūta". 2004. gada nogalē LLTA datu bāzē bija reģistrētas 294 lauku naktsmītnes ar 4051 gultasvietu. Vidēji vienā lauku naktsmītnē (brīvdienu, lauku un viesu mājā) bija nodarbināti trīs cilvēki, no kuriem divi bija īpašnieku ģimenes locekļi. "Lauku ceļotāja" reģistrētajās naktsmītnēs klienti bija pavadījuši ~287 700 gultasnaktis, kas bija par 31 % vairāk, nekā 2003. gadā. Tādējādi vidējais naktsmītņu noslogojums bija ap 19 %.

88. attēls. **Velomaršruta testēšana Aukštaitijas nacionālajā parkā, 2005. gads**
(foto no LLTA "Lauku ceļotājs" arhīva)

2005. gada sākumā tika organizēta Latvijas Lauku tūrisma konference, kurā diskutēja par valsts lomu tūrisma produkta attīstībā un noieta veicināšanā. Laika posms no 2005. līdz 2008. gadam iezīmējās kā ļoti labvēlīgs lauku tūrismā, taču ar zināmām sekām vēlāk. Šo laiku Latvijas ekonomikā sauc par "treknajiem gadiem" un ekonomisko izaugsmi raksturo ar terminu "gāzi grīdā". Cilvēki bezatbildīgi ņēma kredītus, nereti veica nepārdomātus tēriņus, kā arī pārāk lielu daļu naudas atvēlēja izklaidei un atpūtai. Tāds pieprasījuma apjoms pēc lauku tūrisma pakalpojumiem, kāds bija "treknajos gados", nav bijis ne iepriekš, ne arī pēc tam. Aktualizējās LLTA darbinieku iezīmētais sauklis, ka "lauku tūrisms nav tikai gulta", un arī citi pakalpojumi, tādēļ "Lauku ceļotāja" darbinieki ar kājām, velosipēdu, laivu, slēpēm un automašīnu veidoja un testēja maršrutus trijās Baltijas valstīs, sagatavojot aprakstus, ceļvežus un tūrisma kartes. Sadarbībā ar Vides ministriju tika izveidota jauna nominācija – "Ekotūrisma saimniecība" – Vides ministrijas un Zemkopības ministrijas organizētajā populārajā konkursā "Sējējs", kurā varēja pretendēt "Zaļā sertifikāta" saimniecības. 2005. gadā tika atklāta jaunā asociācijas "Lauku ceļotājs" mājas lapa, kurā darbojās arī jaunā *online* rezervāciju sistēma. Tika izdota otrā tūrisma karte sērijā "Vērts redzēt" un nomainīts lapas www.celotajs.lv dizains četrās valodās.

2006. gadā turpināja pieaugt valsts birokrātiskais aparāts, kas uzņēmējdarbības vidi apgrūtināja ar nepamatotiem administratīvajiem ierobežojumiem. Dažkārt normatīvo aktu interpretācija un administratīvo sodu pielietošana bija atkarīga tikai no konkrētā inspektora personīgās interpretācijas. Kā nesamērīgs jāmin fakts, ka lauku tūrisma saimniecībām, kas bieži bija ģimenes uzņēmumi, tika piemērotas tādas administratīvās (piemēram, pārtikas un veterinārās) prasības, kas bija spēkā lielāka mēroga uzņēmumiem – restorāniem vai viesnīcām. Viena no lauku tūrisma uzņēmējām atceras, ka gada laikā viņu dažādu iestāžu inspektori apmeklējuši 48 reizes! Lielā birokrātiskā sloga dēļ daudzi lauku tūrisma uzņēmēji pārtrauca klientu ēdināšanu, jo tas bija administratīvi sarežģīti un ekonomiski neizdevīgi.

> *"Asociācija nāca klajā ar saukli "Nenogalināsim vecmāmiņas pankūkas!". Lai mazinātu administratīvo slogu, "Lauku ceļotājs" uzsāka aktīvāku sadarbību ar atbildīgajām iestādēm – Ekonomikas, Zemkopības, Finanšu un Vides ministrijām."*
>
> (Ziemele, 2020)

Latvijas Lauku tūrisma konferencē (2006. gada 3. februārī) tika pieņemta rezolūcija, kurā Latvijas Republikas Ministru prezidentam Aivaram Kalvītim un vairākām par nozari atbildīgām ministrijām tika izvirzītas un nosūtītas piecas prasības, kas saistītas ar atvieglojumiem uzņēmējdarbības, nodokļu, būvniecības, konkurences un citās jomās. Sadarbībā ar Zemkopības ministriju un Pārtikas un veterināro dienestu tika izstrādātas lauku tūrisma uzņēmējiem pielāgotas un atvieglotas prasības saprotamu vadlīniju formā (šīs vadlīnijas ir spēkā joprojām un regulāri tiek atjaunotas). Tika izdots trešais ceļvedis sērijā "Lauku labumi", ceļojumu karte "Dabas takas Latvijā", kā arī divas rokasgrāmatas ūdenstūrisma uzņēmējiem un informācijas sniedzējiem.

2007. gadā lauku tūrisma saimnieku vidū lielu atsaucību guva piedāvātā iespēja uz www.celotajs.lv bāzes veidot savas mājas lapas. Novērtējuma jomā konkursa "Sējējs" nominācijā "Ekotūrisms" laureātu balvu ieguva zirgu sētas "Klajumi" saimniece Ilze Stabulniece, kura par iegūto naudas balvu (5000 Ls) uzlika zirgu stallim jumtu. Informācijas jomā tika izdots "Veloceļvedis pa aizsargājamām dabas teritorijām" un karte "Ceļojumi ar velosipēdu". Izdevumu prezentācija notika Vides ministrijā un to atklāja vides ministrs Raimonds Vējonis.

2008. gadā LLTA "Lauku ceļotājs" ieguva Eiropas Ekonomiskās zonas un Norvēģijas granta projektu, kura mērķis bija veidot videi draudzīgu tūrisma produktu Latvijas īpaši aizsargājamās dabas teritorijās. Projekta ietvaros tika izstrādāti tūrisma plāni, vadlīnijas ilgtspējīga tūrisma attīstības NATURA 2000 teritorijās, tūrisma ceļveži un kartes kājniekiem, ūdenstūristiem, velotūristiem un citiem. Asociācijas darbinieki iegādājās laivu un paši apsekoja ap 50 Latvijas upju, izveidojot ūdenstūrisma ceļvedi, kura saturs un idejas vēlāk tika izmantotas citu Baltijas valstīs īstenoto projektu ūdenstūrisma mārketinga materiālos.

Asnāte Ziemele,
"Lauku ceļotājs"
prezidente

2009. gads iezīmējās kā labas sadarbības uzsākšana starp tūrisma un dabas aizsardzības institūciju pārstāvjiem, kas LIFE programmas ietvaros projekta veidā tika īstenots Slīteres Nacionālajā parkā. "Lauku ceļotājam" kā vidutājam izdevās panākt, ka pie viena sarunu galda apsēžas uzņēmēji, Dabas aizsardzības pārvaldes darbinieki, pašvaldību darbinieki un citi, kuriem rūp Slīteres Nacionālā parka tālākā attīstība. Šī projekta ietvaros tika īstenotas daudzas iniciatīvas, kas darbojas vēl šodien, piemēram, Slīteres ceļotāju dienas (šo pieredzi vēlāk pārņēma arī citas Latvijas ĪADT). Tika īstenots Latvijā viens no pirmajiem veiksmīgajiem apmeklētāju elektroniskās uzskaites eksperimentiem. Kā viens no projekta nozīmīgiem ieguvumiem bija "Lauku ceļotāja" izstrādātie aktīvā tūrisma izdevumi – Latvijā un Baltijas valstīs pirmie nacionālo parku tūrisma ceļveži "Nacionālie parki. Latvija" un "Baltijas nacionālie parki. Igaunija, Latvija, Lietuva" –, kā arī aktīvo maršrutu marķēšanas vadlīnijas (pielikums DAP izstrādātajām vienotajam stilam ĪADT) u.c. Šajā gadā pie tūristiem devās arī ceļojumu karte "Skatu vietas Latvijā" un "Ceļvedis ūdenstūristam".

2010. gadā ekonomiskomiskās krīzes ietekmē lauku tūrisma uzņēmēji turpināja cīnīts par izdzīvošanu, jo daudzi iepriekš bija paļāvušies uz liela mēroga pasākumiem – sporta spēlēm u.c., ko pirmskrīzes laikā bieži organizēja valsts iestādes un lielie uzņēmumi, tērējot daudz naudas. Pieprasījums krīzes ietekmē lauku tūrisma jomā samazinājās aptuveni par 70 %. Apmēram 1/5 no uzņēmējiem bankrotēja, pārdodot mājas (vai tās pārņēma bankas), vai pārprofilējās uz citām nozarēm. Tie, kas pārdzīvoja krīzi, uzlaboja savu servisu (pirmskrīzes laikā varēja pārdot arī mazkvalitatīvus pakalpojumus), kā arī piedāvāja pakalpojumus, kas pirmskrīzes laikā netika sniegti, jo nešķita izdevīgi (piemēram, ēdināšana). Daudziem mainījās attieksme pret klientu par labu viesmīlības virzienam. Šajā gadā "Lauku ceļotājs" panāca grozījumus *Alkoholisko dzērienu aprites likumā*, kas paredzēja, ka mājas apstākļos var ne tikai noteiktā kārtībā ražot alkoholiskos dzērienus, bet arī pārdot tos klientiem. Kopš šī brīža Latvijā sākās pašmāju augļu un ogu vīna ražotāju uzplaukums. Šajā gadā tika izdoti "Pārgājienu karte. Latvija", "Tūrisma ceļvedis. Slīteres Nacionālais parks", "Velokarte. Latvija. Lietuva. Igaunija", "Videi draudzīgi un ilgtspējīgi dabas vērošanas principi", kā arī "Botāniskais ceļvedis. Sugu noteicējs". "Lauku ceļotājam" ekonomisko krīzi izdevās veiksmīgi pārvarēt, pateicoties vairākiem iepriekš uzrakstītiem projektiem (*Interreg*, *Life*, *Leonardo* un citās programmās).

2011. gadā tika noorganizēta starptautiska Dabas tūrisma konference, kurā piedalījās 258 ar dabas aizsardzību un tūrisma industriju saistīti praktiķi no 18 valstīm. Lauku tūrisma jomā klientu kāpums bija par 30 % lielāks nekā iepriekšējā gadā, liela nozīme šajā procesā bija tūristiem no Krievijas. Izdoto materiālu klāsts tika papildināts ar tūrisma karti "Dabas brīvdienas", "Militārā mantojuma karti", sagatavoti četri Tūrisma attīstības plāni: Abavas senleja, Rāznas Nacionālais parks, Dvietes paliene un Ziemeļvidzemes piekraste. Tika sagatavots un izdots savā ziņā unikāls izdevums – "Piekrastes apbūves vadlīnijas", kas paredzētas lībiešu krastā dzīvojošajiem ar mērķi saglabāt lībisko mantojumu. LLTA kopsapulcē, kas notika 15. novembrī "Medzābakos", aizgājusī tūrisma sezona tika raksturota ar "piesardzīgu optimismu". Šajā laika posmā asociācija uzsāka projektu par kultūras mantojuma vērtību izmantošanu lauku tūrismā. Līdztekus tika veidotas putnu, kukaiņu, sēņu vērošanas tūres ārvalstu tūristiem.

2012. gadā A. Ziemeli ievēlēja Eiropas lauku tūrisma federācijas *EuroGites* valdē un Eiropas ilgtspējīga tūrisma hartas komisijā, kas Eiropas nacionālajiem parkiem piešķīra ilgtspējīga tūrisma sertifikātu. Tika uzsākts lauku tūrisma mārketinga projekts, kura mērķis bija popularizēt Latvijas laukus dažādām mērķauditorijām – skolēniem, ģimenēm ar bērniem, individuāliem un grupu ceļotājiem. Tika izdots "Mežu ceļvedis". Kopumā 2012. gads lauku tūrisma jomā tika novērtēts kā sekmīgs, jo pēckrīzes periodā tūristu pavadīto nakšu skaits bija pieaudzis par 10 % (salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu), kā arī Latvijas laukos atgriezās Vācijas un Krievijas tūristi.

2013. gadā lauku tūrisma uzņēmumi kopā ar "Lauku ceļotāju" svinēja 20 gadu sadarbības jubileju. Šajā gadā kopīgi ar Kultūras ministriju un Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekciju tika izveidota kultūras zīme "Latviskais mantojums". Zīme tiek piešķirta tiem uzņēmējiem, kuri uztur un apmeklētājiem eksponē latviskās tradīcijas, kas pārvērstas par tūrisma produktu. Zīmes piešķiršanas komisijā ir daudzi Latvijā pazīstami kultūras darbinieki ("Latviskais mantojums" turpina darboties, 2019. gadā zīmi saņēmušo uzņēmēju skaits pārsniedza simtu). Informatīvo materiālu jomā sērijā "Vērts redzēt" tika izdota tūrisma karte "Kultūras mantojums. Latvija. Igaunija".

2014. gads iesākās ar "Lauku labumu" prezentāciju izstādē–gadatirgū "Balttour" un publisku diskusiju Zemkopības ministrijā par apmeklētājiem atvērtajām lauku saimniecībām. Notika aktīvs darbs pie "Latvijas Nacionālā kulinārā ceļa" izstrādes, kas izpaudās gan informatīvos semināros, gan krodziņu, kas piedāvā latvisku ēdienu, apsekojumos. Tika turpināts projekts "Mārketinga kampaņa lauku tūrisma popularizēšanai un lauku tūrisma produktu izveide visos Latvijas reģionos", kura viena no aktivitātēm bija "Atvērtās dienas laukos", kurās durvis apmeklētājiem atvēra 129 saimniecības. Ar mērķi atbalstīt vietējos ražotājus un to produkciju atvērtās dienas tika organizētas arī septembrī. Šajā gadā tika izdots ceturtais ceļvedis "Lauku labumi", "Kulinārā karte. Latvija", karte "Latviskais mantojums" un trīs tematiski izdevumi par latviešu virtuvi, gadskārtu organizēšanu, latvisko arhitektūru, interjeru un ainavu.

2015. gada sākumā "Lauku ceļotājs" kopā ar Lauksaimniecības organizāciju sadarbības padomi aicināja mazināt slogu mājražotāju un lauku tūrisma saimniecībām. Sekojot līdzi tehnoloģiju attīstībai, www.celotajs.lv lapa tika pielāgota lietojumam mobilajos tālruņos. Atpūtas kompleksā "Turbas" tika noorganizēta Zaļā konference "Jaunie risinājumi un iespējas zaļai saimniekošanai lauku tūrismā", kurā tika spriests par jaunākajām tehnoloģijām lauku uzņēmējdarbībā. Rudenī sadarbībā ar Zemnieku saeimu tika organizēta "Lauku diena", kurā apmeklētājiem durvis vēra 50 lauku saimniecības.

Tūrisma apritē izdevās iesaistīt arī dažas liela mēroga ražošanas saimniecības. Apmeklētājiem bija iespēja apsēsties pie stūres kombainam, kuru vada GPS un citas mūsdienīgas tehnoloģijas. Šajā gadā "Zaļā sertifikāta" patrons bija Latvijas Valsts prezidents Raimonds Vējonis, un Mežotnes pilī tika pasniegti sertifikātu 14 saimniecībām. Kā novitāte jāmin projekts, kura ietvaros "Lauku ceļotājs" izstrādāja jaunu piedāvājumu Latvijas un ārzemju senioriem – "Sudraba ceļasoma". Projekta mērķis – apvienot senioriem draudzīgas tūrisma vietas. Paralēli tika izstrādāti izdevumi "Velokarte. Latvija. Lietuva. Igaunija", brošūra "Zaļās brīvdienas", "Labsajūtas tūrisms Latvijas laukos", "Ceļojumi. Latvija" un "Pārgājienu karte. Latvija".

2016. gadā pirmo reizi pēc ekonomiskās krīzes tika piedzīvots kritums – vidēji ienākumi lauku tūrisma nozarē samazinājās par 10–15 %, kaut arī apkalpoto klientu daudzums nebija ievērojami mazinājies. Iemesli – nodokļu pieaugums, izejmateriālu sadārdzināšanās, elektrības cenu un darbu algu paaugstināšana u.c. "Lauku ceļotāja" valde pēc situācijas analīzes izsūtīja atbildīgajām ministrijām un citām iesaistītajām institūcijām atklātu vēstuli "Likumdevēji izslēdz gaismu Latvijas laukos". Diemžēl saņemtās atbildes situāciju nerisināja. Asociācija deleģēja pārstāvi, kas aktīvi aizstāvēja mazos uzņēmējus Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas izveidotajā darba grupā par plānoto VSAOI likmi. Šī gada otrajā pusē tika izdots jauns ceļvedis "Gardā siera ceļš", LLTA darbojās projektā "Baltijas jūras kulinārais ceļš". Kultūras zīmes "Latviskais mantojums" saņēmušo skaits pieauga līdz 72 uzņēmējiem. Sekojot līdzi izmaiņām tehnoloģijās, tika atjaunots "Zaļā sertifikāta" nolikums. Gada nogalē tika uzņemta Azerbaidžānas uzņēmēju delegācija, kas devās nedēļu ilgā pieredzes braucienā pa Latvijas saimniecībām. VARAM ministrs Kaspars Gerhards apbalvoja programmas LIFE piecus labākos projektus un to īstenotājus, starp kuriem viens bija "Lauku ceļotāja" 2000. gadā uzsāktais "Zaļā sertifikāta" projekts.

2017. gads lauku tūrisma attīstīšanā lielā mērā pagāja "Jūrtakas" zīmē. "Jūrtaka" ir līdz šim Baltijas valstīs nebijis aktīvā tūrisma produkts, kuru ES finansētā starptautiska projekta ietvaros iniciēja "Lauku ceļotājs" kopā ar sadarbības partneriem – Kurzemes plānošanas reģionu, Vidzemes Tūrisma asociāciju, piekrastes pašvaldībām un igauņu partneriem –, izveidojot 1200 km garu pārgājienu maršrutu gar Latvijas un Igaunijas piekrasti no Nidas līdz Tallinai. Maršruta izpētes gaitā to visā garumā ar kājām nogāja "Lauku ceļotāja" tūrisma un vides eksperts Juris Smaļinskis. Par "Jūrtaku" tika sagatavota detalizēta mājas lapa. Projekts guva plašu mediju atsaucību. Nākamajā – 2018. gadā – "Lauku ceļotāju" uzņēma Eiropas kājāmgājēju (*European ramblers*) asociācijā un "Jūrtaka" tika iekļauta Eiropas garo pārgājienu maršrutu sarakstā ar numuru "E9". Izmantojot Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas ideju, tika izveidoti septiņi Latvijas valstiskuma ceļu maršruti. Šajā gadā tika sagatavota tūrisma brošūra Japānas tūrisma mērķa tirgiem un uzsākti arī vairāki citi projekti – "Lauksaimniecības tradīciju mantojums agrotūrismā Latvijā un Lietuvā", "Tradicionālo augļu, dārzeņu un dekoratīvo augu šķirņu atjaunošana". Tika izdota karte "Vēsturiskais un mūsdienu dārzs" un "Kulinārais ceļš "Livonijas garša"".

Latvijas simtgades gadā (2018. gadā) tika sagatavota tūrisma karte "Ceļošana Latvijā 100+ gados", kurā iezīmētas populārākās Latvijas vēsturiskās tūrisma vietas. Tika apsekoti vēsturiskie dārzi, pārtikas ražotāji (izveidots to tīkls), kas piedalās projektā "Livonijas kulinārais ceļš". Kultūras zīmes "Latviskais mantojums" vietu skaits gada beigās jau pārsniedza simtu. Tika izdota karte "Latvijas valstiskuma veidošanās ceļi", un sadarbībā ar VAS "Latvijas valsts ceļi" karte tika reklamēta starppilsētu autobusos un vilcienos. Gada sākumā tika sagatavoti tūrisma ceļveži par suitu kultūrtelpu un lībiešu krastu, bet gada nogalē saņemta ziņa, ka lībiešu kultūrtelpa iekļauta Nacionālā nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā. Gada beigas iezīmējās ar "Lauku ceļotāja" cīņu pret pašvaldību negodīgu konkurenci tūrisma uzņēmējdarbībā. Savukārt nozares gada lepnums bija A. Ziemelei par ieguldījumu lauku tūrisma attīstībā piešķirtais Valsts augstākais apbalvojums – Atzinības krusts.

89. attēls. **Juris Smaļinskis ar dēlu "Jūrtakas" apsekojuma laikā Kolkasragā, 2017. gads** (foto no LLTA "Lauku ceļotājs" arhīva)

2019. gada sākumā tika izdots "Jūrtakas" tūrisma ceļvedis, rokasgrāmata uzņēmējiem "Vēsturiskais mantojums agrotūrismā", kā arī četri tūrisma ceļveži – pa lībiešu krastu, suitu novadu, Kihnu salu un setu zemi Igaunijā. Notika arī aktīvs darbs pie jaunu tūrisma produktu izstrādes un mārketinga Japānas tūristiem. No 4. līdz 6. maijam tika organizētas tradicionālās "Atvērtās dienas laukos", un šajā gadā pirmo reizi piedalījās arī lietuviešu uzņēmēji. Abās valstīs akcijā kopumā piedalījās 194 saimniecības (126 Latvijā un 68 Lietuvā). 1. un 2. jūnijā sadarbībā ar lībiešu un suitu NVO tika noorganizētas pirmās Mājas kafejnīcu dienas, kuru laikā mājražotāji piedāvāja savus īpašos ēdienus

un demonstrēja amatu prasmes. Kopā ar sadarbības partneriem dabā tika nomarķēta "Jūrtaka". Sadarbībā ar Autotransporta direkciju tika noorganizēta akcija "Sasniedz Jūrtaku ar sabiedrisko transportu!". Tika turpināta ideja par garo distanču pārgājienu maršrutu izveidi Baltijas valstīs, un kopā ar sadarbības partneriem Latvijā un Igaunijā uzsākta jauna maršruta – "Mežtakas" izstrāde. Vasarā notika tā maršruta apsekojums ar kājām vairāk nekā 1100 km garumā. To visā garumā atkal veica J. Smaļinskis. 13.–14. septembrī notika svinīga "Jūrtakas" atklāšana un publisks gājiens no Lepaninas Igaunijā līdz Ainažiem, kurā piedalījās vairāk nekā 200 dalībnieku. Šajā gadā apritēja 20 gadi kopš "Zaļā sertifikāta" izveides, un 6. novembrī Rīgas pilī notika minētās vides kvalitātes zīmes saimniecību salidojums. Gadu mijā tika uzsākti divi jauni projekti – "Rudzu ceļš" un "Sidra ceļš".

2020. gads pasaules vēsturē paliks kā vīrusa *Covid-19* pandēmijas sākuma gads. *Covid-19* izraisītās sekas pilnībā tiks izvērtētas tikai nākotnē, taču darbs pie iesāktiem projektiem turpinās. Par ierastu praksi kļūst semināri un darba tikšanās tiešsaistes vidē. Turpinās darbs pie "Sidra caļa" un "Rudzu ceļa", tiek attīstīta "Mežtaka", interneta vidē atklājot "Mežtakas" mājas lapu. Tā kā ārkārtas situācijas ierobežojumi veseliem cilvēkiem Latvijā neliedz iespēju ceļot pašiem savā valstī, "Mežtakas" un "Jūrtakas" maršruti šajā laika posmā ir ļoti populāri. Tiek gatavota jauna "Zaļā sertifikāta" rokasgrāmata, kulinārā tūrisma produkta rokasgrāmata "Flavours of Livonia" un rokasgrāmata "Kā veidot videi draudzīgus lauku tūrisma pakalpojumus mazajos uzņēmumos". Tiek izveidots lauku tūrisma mītņu saraksts, kas uzņem tos cilvēkus, kam nepieciešams palikt karantīnā vai pašizolēties. Sākas darbs pie "Mežtakas" (E11) pagarināšanas Polijas virzienā no Rīgas cauri Kurzemei un Lietuvai. Topošās "Mežtakas" un "Jūrtakas" apsekojumi un izpēte Lietuvā norisinās līdz pat septembra sākumam, kad Latvijas valdība jau diskutē par robežu slēgšanas iespējām. Līdz jūnijam notiek aktīva tūrisma nozares interešu aizstāvība sakarā ar *Covid-19* radītajiem zaudējumiem. Tiek uzsākts un īstenots projekts "Militārais mantojums", kura mērķis ir izveidot un attīstīt kopīgu Latvijas un Igaunijas militārā mantojuma tūrisma produktu. "Lauku ceļotājs" iniciē zīmi "Gājējam draudzīgs", ko plānots piešķirt uzņēmējiem, kas savus pakalpojumus piedāvā gājējiem un "iejūtas to ādā". LLTA piedalās projektā "Ilgtspējīga tūrisma modelis Centrālāzijā: spēju palielināšana, izpratnes veidošana, tehnoloģiju ieviešana", kura viens no mērķiem ir veicināt ilgtspējīgu tūrisma attīstību trīs Centrālāzijas valstīs. LIAA organizētajā konkursā projekts "Mežtaka" ieguva 1. vietu nominācijā "Jaunais tūrisma produkts 2020".

3.3. Izejošais tūrisms

20. gadsimta 90. gadi

Latvijas neatkarības atjaunošana 1990. gada 4. maijā atvēra "dzelzs vārtus", kurus jau nedaudz bija pavēris Mihaila Gorbačova politiskais kurss. Brīvās Latvijas iedzīvotāji nu drīkstēja doties ceļojumos ne tikai uz PSRS republikām, bet arī uz citām pasaules valstīm bez komjaunatnes un komunistiskās partijas "rekomendācijām". Konstitucionālais likums *Par Latvijas Republikas valstisko statusu*, ko 1991. gada 21. augustā pieņēma Augstākā Padome, deva politisku impulsu Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautiskās atzīšanas sākumam. Ar šo aktu tika pasludināta pilnīga valsts neatkarība un atcelts Augstākās Padomes 1990. gada 4. maija Deklarācijā noteiktais pārejas periods Latvijas valsts varas atjaunošanai *de facto*. No konstitucionālā likuma pieņemšanas līdz 1991. gada beigām Latvijas neatkarības atjaunošanu un valstisko neatkarību atzina 93 valstis, Latvijas neatkarības atjaunošanas starptautiskā atzīšana turpinājās arī nākamajos gados. Šis process neapšaubāmi ietekmēja arī Latvijas iedzīvotāju iespējas doties ārzemju ceļojumos, samazinot birokrātisko procedūru apjomu un laiku to sakārtošanai.

Līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu aktuāls kļuva arī jautājums par to, kādus personas dokumentus lietos atjaunotās Latvijas pilsoņi ceļojumos uz ārvalstīm. Tika pieņemts kompromisa lēmums – turpināt izmantot tos dokumentus, kuri bija iedzīvotāju rīcībā, un nepieciešamības gadījumā turpināt izsniegt nu jau bijušās PSRS pases, kas bija palikušas Iekšlietu ministrijas rīcībā. Līdztekus šim darbam tika uzsākta Latvijas personu apliecinošu dokumentu izstrāde. Tika pieņemts politisks lēmums izstrādāt trīs veidu pases tipa dokumentus – Latvijas pilsoņa pasi, Latvijas diplomātisko pasi un personas apliecību bezvalstniekiem. Pirmās Latvijas pilsoņu pases tika izsniegtas 1992. gada jūnijā, kļūstot par oficiālu ceļošanas dokumentu Latvijas pilsoņiem (www.pmlp.gov.lv, 2020).

Viens no ceļošanu ierobežojošiem faktoriem ir vīzu nepieciešamība ieceļošanai citā valstī, tāpēc līdz ar neatkarības atjaunošanu Latvijai bija svarīgi izveidot bezvīzu režīma attiecības ar pēc iespējas vairāk valstīm. Pirmās valstis, ar kurām Latvija noslēdza vienošanos par vīzu režīma atcelšanu, bija Apvienotā Karaliste un Ziemeļīrija, Čehija un Ungārija (1993. gadā). Paplašinot Baltijas vienoto vīzu telpu, 1995. gadā tika parakstīts Latvijas, Igaunijas un Lietuvas Republikas valdību "Protokols par migrācijas politiku". Tomēr no 1993. līdz pat 1997. gadam bezvīzu režīma īstenošana bija ļoti

lēna. Iepriekšminētajām valstīm pievienojās Polija un Slovākija, kā arī Īrija. Līdz ar Latvijas intensīvākas integrācijas uzsākšanu Eiropas Savienībā 1997. gadā izdevās īstenot bezvīzu režīmu ar Latvijai stratēģiski svarīgajām Skandināvijas valstīm – Zviedriju, Somiju, Dāniju, Norvēģiju un Islandi. 1998. gadā šīm valstīm pievienojās arī Šveice, Lihtenšteina, Andora un Malta. Ar atsevišķām valstīm tika noslēgti divpusējie līgumi par bezvīzu ieceļošanu attiecībā uz diplomātisko un dienesta pasu turētājiem (Itālija, Izraēla, Austrija, Turcija, Horvātija un Ukraina). 1997. gada vasarā Latvijas valdība apstiprināja koncepciju par bezvīzu režīma attīstību. Minētais dokuments noteica stratēģiju bezvīzu režīmu īstenošanai starp Latviju un ārvalstīm (Birkavs, 1998).

Grāmatas tapšanas brīdī (2020. gadā) Latvijas pilsoņiem ir bezvīzu režīms vai vīza uz robežas ar 180 valstīm un teritorijām, kas ierindo Latvijas pasi 12. vietā ceļošanas brīvības ziņā saskaņā ar *Henley Passport Index* (Global Ranking – Visa Passport Index, 2018).

90. gadu sākumā vīzu iegūšana bija visai liels izaicinājums gan neorganizētajiem ceļotājiem, gan tūristu grupām, jo veidojās garas vīzu pretendentu rindas, turklāt ne visu valstu vēstniecības atradās Latvijā. Uz atsevišķām valstīm vīzas varēja iegūt bez maksas, piemēram, uz Itāliju, Dāniju vai Zviedriju, bet, dodoties uz Somiju, bija jāšķiras no 20 ASV dolāriem, uz Vāciju – 20 vācu markām, uz Šveici – 10 latiem, uz Izraēlu – 7 latiem, uz Kanādu – 55 Kanādas dolāriem (Pelūde un Neimanis, 1994; Indāns, 1994), kas nebija maza summa, ņemot vērā, ka minimālā darba alga šai laikā bija 22–28 lati mēnesī (Labklājības ministrija, Minimālā mēneša darba alga pa gadiem).

Stāsta toreizējais LU Tūristu kluba vadītājs Uldis Alksnis (2020):

> *"Bieži ceļotāju pases bija jāved un jānodod vēstniecībām citās valstīs, piemēram, Zviedrijā, Stokholmā. 90. gadu sākumā pases sūtīja ne jau ar kurjerpastiem, bet, piemēram, sarunājot ar kravas automašīnu šoferiem, vedot ar prāmi Tallina–Stokholma. Tad sāka taisīties vaļā vēstniecības Rīgā – Itālija, Spānija atvēra vēstniecības, pēc tam jau pirmie Eiropas Savienības bezvīzu režīmi. Dzīve palika neinteresanta."*

Vīzu organizēšanas procesā bieži atgadījās kuriozi. Par dažiem tādiem stāsta U. Alksnis:

"Aizvedu uz Stokholmu vairāk kā simts pases un vienu diplomātisko pasi. Ar vēstniecību bija vienošanās, ka vīzas ātri uztaisīs un saņems jau nākamajā dienā. Aizgāju pakaļ – visas pases ir, bet uzreiz redzēju, ka pakā nav diplomātiskās pases. Jautāju – kas pa lietu? Atbilde – diplomātiskā pase aizsūtīta uz Ārlietu ministrijas konsulāro departamentu. Bet izbraukšana steidzama. Tātad, jāmeklē pase un jādabon to no konsulārā departamenta. Bija zināms kāda konsulārā departamenta darbinieka mājas tālrunis. Pārstāvis apstiprināja, ka to pasi varētu iedot, bet man nebija ārdurvju atslēga ēkai, kur tā atrodas. Nācās caur paziņu loku sameklēt cilvēku, kuram brīvdienā varētu būt šīs ēkas ārdurvju atslēga, un sarunāt. Dabūju atslēgu, aizvedu turp konsulārā departamenta pārstāvi un dabūju to pasi!

Vēl bija kuriozs, kad kādai grupai pases ar prāmi Tallina–Stokholma bija nogādātas Matti, kontaktpersonai Zviedrijā. Kad vīzas bija dabūtas, pases vajadzēja nogādāt atpakaļ. Ostas pasu kontrolē (pirms uzkāpšanas uz kuģa) strādāja Matti pazīstama darbiniece. Viņš iedeva tai kundzei pases un norunāja, ka viņa tās tālāk iedos kādam uz kuģa, lai tas atved līdz Tallinai, un ka Uldis Alksnis Tallinā sagaidīs. Es aizbraucu uz Tallinu sagaidīt kuģi. Nogaidīju līdz pēdējam pasažierim, bet neviens tās pases neatnesa. Ko darīt? Zvanīju Matti. Viņš ātri uzmeklēja minēto kundzi. Kundze saka: "Es paskatījos, ka tās ir pases. Tas ir nelegāls sūtījums, un nodevu pases policijai." Matti sameklēja, kur tās pases bija policijā. Bet laika vairs nebija. Viņš aizveda tās uz lidostu, noķēra vienu cilvēku, kas lidoja Stokholma–Rīga. Sagadīšanās bija arī tāda, ka viņš bija noķēris manas kursabiedrenes dēlu. Viņš pases atveda uz Rīgu, paspējām laikā. Tas bija tāds laiks, bet galu galā viss notika!" (Alksnis, 2020)

Atjaunotās Latvijas valsts sākumposmā dažādu statistisko datu uzkrāšanas metodika, tajā skaitā par ceļotāju plūsmām no un uz Latviju, attīstījās pakāpeniski, tādēļ nav pieejami visaptveroši statistikas dati par Latvijas iedzīvotāju ceļojumiem uz ārzemēm 90. gadu sākuma posmā. Pirmie publicētie statistikas dati, kurus apkopojuši LR Iekšlietu ministrijas Robežapsardzības spēki, liecina, ka 1993. gadā Latvijas robežu šķērsoja vairāk nekā divi miljoni Latvijas iedzīvotāju. Līdz gadsimta beigām šis skaits pieauga par aptuveni 14 %, sasniedzot vairāk nekā divarpus miljonus (skat. 15. tabulu).

15. tabula

Latvijas robežu šķērsojošo Latvijas ceļotāju skaita dinamika 1993.–2000. gadā

Rādītājs	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Izbraukuši Latvijas iedzīvotāji (tūkst.)	2269	1794	1812	1798	1877	1961	2256	2596
Izmaiņas salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu (%)	x	-11	+1	-0,8	+4,4	+4,5	+15	+15

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

90. gadu ceļojumiem uz ārzemēm bija raksturīgi braucieni ar autotransportu, pārsvarā ar tūristu autobusiem (skat. 16. tabulu). Tikai 5–6 % ceļotāju uz ārzemēm devās ar lidmašīnām, jo šis transporta veids bija salīdzinoši dārgs, gaisa pārvadājumu

maršrutu no Rīgas lidostas nebija daudz, aviobiļešu iegāde bija stipri sarežģītāka nekā šobrīd – tas bija iespējams tikai lidsabiedrību pārstāvniecībās un ceļojumu aģentūrās.

16. tabula

Latvijas iedzīvotāju ceļojumiem ārpus Latvijas izmantoto transporta veidu īpatsvars 1995.–2000. gadā (%)

Transporta veids	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Autotransports	72,2	75,6	75,8	78,6	84,8	87,6
Dzelzceļš	19,4	16,2	15,2	10,2	7,9	6,0
Gaisa transports	5,8	5,9	5,9	6,5	5,7	5,2
Jūras transports	2,5	2,3	3,1	4,7	1,6	1,2

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

Ceļošana uz ārzemēm ar autobusu 90. gados bija visai ekstrēms piedzīvojums, jo, lai samazinātu ceļojumu kopējās izmaksas, ceļojumu organizētāji visbiežāk piedāvāja ceļojumus, kuros vairākas naktis bija jāpavada autobusā – dažkārt tās bija naktis, kurās turp vai mājupceļš veda cauri Polijai, bet citos garākos ceļojumos tās bija arī vairākas naktis ceļojuma galamērķa valstī. Tolaik autobusi bieži vien bija krietni nolietoti "ungāru Ikarusi", kuri ne tuvu nelīdzinājās mūsdienu komfortablajiem tūristu autobusiem. Naktis autobusā bija jāpavada ne visai ērtajos sēdekļos, savukārt daži pieredzējušākie ceļotāji veikli ieņēma guļvietas uz autobusa celiņā izklātiem vingrošanas paklājiņiem. Tā laika ceļotājiem atmiņā noteikti ir palikušas gan no ilgstošas sēdēšanas pietūkušās kājas, gan nebeidzamās rindas pie autoceļu tualetēm, kur tika ne tikai kārtotas "mazās un lielās vajadzības", bet arī tīrīti zobi un mazgātas sejas pēc autobusā pavadītas nakts.

Tūrisma ziņu portāls Travelnews.lv un tūrisma aģentūras "Kaleva Travel" 2010. gadā noorganizēja portāla lasītāju stāstu konkursu "Mana pirmā ārzemju ceļojumu pieredze 90. gadu sākumā". Turpinājumā citāts no konkursam iesūtītajiem stāstiem.

"Bija tālais 1992. gada septembris. Uzzināju, ka varu doties līdzi vidusskolēnu grupai, kas dodas pie Dānijas skolēniem draudzēties. Tā kā ceļš uz turieni veda cauri Vācijas ziemeļu daļai, kur dzīvoja mani nekad neredzētie radi, uzplaiksnīja ideja, ka varu viņus apciemot. Pat nepieciešamo izsaukumu pēdējā brīdī noorganizēju. Tagad izklausās neticami, bet katram braucējam ceļojuma izmaksas bija vien 21 dolārs. Braucām ar tā laika kantaino "Ikarusu", kas ārzemēs starp viņu komfortablajiem autobusiem izskatījās kā reanimēts autokapsētas lūznis, kas arī pa maģistrālēm pārvietojās ar savam izskatam atbilstošu ātrumu. [..] Tā kā nevienam no ceļotājiem ārzemju valūtas nebija, pirmā "atrakcija" tās sagādāšanai bija Toruņas tirgus [..] Neko veiksmīgs tas process nebija, un bagātāks neviens nekļuva. [..] Nākamais piedzīvojums bija iebraukšana kādā Austrumvācijā izvietotā Krievijas armijas daļā. Mēs pēc autobusā pavadītās nakts bijām noguruši, sasvīduši un netīri. Nekad nebiju domājusi, ka tādu baudu var sagādāt kolektīva mazgāšanās ledainā ūdenī vietējās skolas tualetē!" (Travelnews.lv, 2010)

Šie 15–20 gadu vecie nolietotie "Ikarus" autobusi ceļojumos mēdza lūzt. Labi, ja valstī, kurā tas notika, bija iespējas autobusu ātri saremontēt, lai varētu turpināt ceļojuma maršrutu, bet gadījās, ka dažu dienu laikā to salabot nebija iespējams. Tad ceļojumu organizatoriem steidzīgi bija jāsameklē šai valstī cits autobuss, kas bija liels izaicinājums.

Grupu ceļojumi ar autobusu 90. gadu sākumā saistījās arī ar drošības izaicinājumiem uz ceļiem. Par diezgan bīstamu posmu, ceļojot ar autobusu, tika uzskatīts Lietuvas–Polijas tranzītceļš. 90. gadu sākumā Polijas mežos par laupītāju bandu upuriem kļuva ne tikai tūristu autobusu, bet arī tālsatiksmes līnijreisu autobusu pasažieri, tāpēc ceļotāji tika aicināti uz ceļiem neapstāties.

Drošāku ceļošanu un norēķināšanās iespējas ārzemēs nodrošināja ceļojumu čeki un starptautiskās norēķinu kartes. Kopš 1993. gada bija iespējams iegādāties *Thomas Cook* un *American Express* ceļojumu čekus – Latvijā pārvēršot savu naudu čekos, bet, aizbraucot ceļojuma galamērķī, attiecīgās valsts valūtā. Ceļojot caur Poliju, Lietuvu, Krieviju, Baltkrieviju, kas tolaik tika uzskatītas par samērā nedrošām valstīm, ceļojumu čeki ļāva justies drošāk, jo nozaudētos, nozagtos vai nolaupītos ceļojumu čekus bija iespējams atjaunot jebkurā pasaules valstī 24 stundu laikā. Norēķinu kartes ārzemēs Latvijas iedzīvotāji varēja sākt izmantot 90. gadu vidū, kad Latvijas bankas ieguva tiesības izdot un apkalpot starptautiski atzītās norēķinu kartes *Eurocard/Mastercard*, kā arī elektronisko norēķinu karti *Visa Electron*.

90. gados populāri bija tā saucamie "biznesa ceļojumi" uz Polijas un citu valstu tirgiem, kuri sākumā tika izmantoti savu preču pārdošanai, lai iegūtu valūtu ceļojumam, bet vēlāk – lai iepirktu dažādas preces gan personiskai lietošanai, gan pārdošanai Latvijā. Iecienīti galamērķi bija arī Lietuvas, Turcijas un Apvienoto Arābu Emirātu tirgi. Pieaugot pirktspējai, Latvijas iedzīvotāji sāka ceļot arī uz augstākas kvalitātes iepirkšanās tūrisma galamērķiem, tai skaitā – Vācijas iepirkšanās centriem un Itālijas modes preču izpārdošanas jeb t.s. *outlet* centriem.

No statistikas datiem redzams, ka 90. gados otrajā vietā aiz autotransporta bija dzelzceļš. To nodrošināja ne tikai no padomju laikiem saglabātie vilcienu reisi uz Maskavu un citām bijušās PSRS pilsētām, bet arī, piemēram, "Balti Ekspress" vilciens, kurš kursēja maršrutā Tallina–Tartu–Valga–Rīga–Kauņa–Šestoka–Varšava. Katru vakaru piecas minūtes pirms pusnakts tas no Rīgas Centrālās dzelzceļa stacijas devās uz Kauņu, pa ceļam šķērsojot Lietuvas robežu, par ko liecināja robežsargu ielūkošanās vilciena kupejās un pasu kontrole. Agri no rīta vilciens ieradās Šestokā (pilsētiņā netālu no Polijas robežas), kur vajadzēja pārsēsties no vilciena, kurš kursēja pa PSRS standartam atbilstošām dzelzceļa sliedēm (platums – 1520 mm), citā vilcienā, kurš kursēja pa Eiropas platuma (1435 mm) sliedēm un aizveda ceļotājus līdz Lietuvas–Polijas robežai, kura agrāk bija PSRS galējā robeža, un tālāk uz Varšavu. Maršruts sāka darboties 1993. gada 22. maijā, bet tika slēgts 1997. gadā zaudējumu dēļ. No Polijas galvaspilsētas bija iespējams ceļojumu turpināt uz citām Eiropas pilsētām. Ceļojums pa dzelzceļu no Rīgas līdz

Vīnei tolaik izmaksāja vien nieka 42 latus un 24 santīmus (Bicēna, 1995, 12). No Rīgas bija iespējams braukt pa dzelzceļu arī ar tiešo reisu uz Berlīni, ceļā pavadot divas naktis un vienu dienu, bet Latvijas pilsoņiem bija nepieciešama Baltkrievijas tranzītvīza, jo vilciens šķērsoja Baltkrievijas teritoriju. Pavadot ceļā 58 stundas, bija iespējams nokļūt Sofijā, taču arī šajā gadījumā bija jāiegādājas tranzītvīzas, jo vilciens šķērsoja Baltkrievijas, Ukrainas un Rumānijas teritoriju.

90. gadu sākumā Latvijas ceļotāji devās arī tālākos ceļojumos: Latvijas Universitātes Tūristu klubam sadarbojoties ar Latvijas Augstkalnu klubu, kura mērķis bija apgūt pasaules augstākās virsotnes, 1993. gadā tika organizēta pirmā Latvijas Himalaju ekspedīcija, ko vadīja viens no ievērojamākajiem Latvijas alpīnistiem Teodors Ķirsis. Kalnā kāpēju sagaidīšanas ceļojumam tika noorganizēta TU-154 lidmašīna ar vairāk nekā 100 cilvēku lielu grupu, lai tos aizvestu piedzīvojumos uz Katmandu uz 10 dienām, kuru laikā viņiem bija iespēja iepazīt eksotisko zemi, kura vēl nesen bija slēgta tūristiem.

Kā atceras Uldis Alksnis (2020):

> *"Man toreiz kabata bija pilna ar žūksni ASV dolāriem, un pa ceļam man bija jāpērk aviācijas degviela, jo mēs lidojām ar nosēšanos Apvienotajos Arābu Emirātos Šaržas lidostā un Katmandu."*

Ekspedīcijas sasniegumus filmēt devās arī autoekspedīcija: "Svētdienas naktī Rīgā atgriezās Himalaju ekspedīcijas autobrauciena dalībnieki. Ar to noslēdzas šī Latvijai pirmā un arī veiksmīgā ekspedīcija uz pasaules augstākajiem kalniem. Deviņi auto ekspedīcijas dalībnieki un divi šoferi 70 ceļojumu dienās nobraukuši 21 500 kilometru, šķērsodami robežas 22 reizes. Viņi uz Nepālu izbrauca septembra beigās, lai palīdzētu pamatekspedīcijai Daulagiri bāzes nometnē un arī paši gūtu pieredzi Himalajos. Ierodoties Nepālā, plāni mainīti, jo tur saņemta ziņa, ka trīs no deviņiem alpīnistiem pabijuši 8167 m augstajā Daulagiri virsotnē. Tāpēc brauciena dalībnieki devās cita astoņtūkstošnieka – Anapurnas (8091 m) virzienā, kuras rajonā pieci no viņiem uzkāpa 5663 m augstajā Tārpučuli virsotnē. Braucēji uzskata, ka guvuši labu ieskatu par kāpšanas iespējām tieši Himalajos, par tur valdošo klimatu un laika apstākļiem, taču arī ceļojums ar autobusiem cauri Āzijas valstīm – Turciju, Irānu, Pakistānu un Indiju – bijusi unikāla pieredze. Turklāt šis ceļš veikts ar Rīgas autobusu fabrikas ražotajiem mikroautobusiem. Par braucienu uzņemta kinofilma." (Voika, 1993)

Uldis Alksnis,
"Jēkaba Ceļojumi"
valdes priekšsēdētājs

Pēc aviokompānijas "Aeroflot" monopoldarbības izbeigšanās jau 1991. gada nogalē Latvijā darbojās četras aviosabiedrības, kas piedāvāja regulāros un līgumreisus. Lielākā no aviosabiedrībām bija "Aeroflot" mantiniece "Latvijas Aviolīnijas" jeb "LatAvio", kas veica pasažieru pārvadājumus uz Kopenhāgenu, Stokholmu, Helsinkiem, Vīni, visām NVS valstu galvaspilsētām un atsevišķiem šo valstu centriem, izmantojot vēl padomju laika TU-154, TU-134 un AN-24 lidaparātus (Vucina, 1992). Pasaulē plaši pazīstamās aviosabiedrības ar sapratni uzņēma jauno Latvijas kompāniju un nekādas nepatikšanas nesagādāja, drīzāk – palīdzēja. Pasažieri bija dažādi – gan tādi, kas "dolārus neskaita", gan trūcīgāki. Tobrīd "Latvijas Aviolīniju" reisi bija lētākie, arī komforts un serviss mazāks (kaut arī krietni augstāks nekā gadiem ierastajās "Aeroflot" lidmašīnās). Tomēr tolaik nodarbināta bija tikai kāda trešā daļa no Latvijas aviokompānijas lidmašīnām, jo Rietumos TU ne visai pazina, un tādējādi tas nebija iecienīts satiksmes līdzeklis (Ģiga, 1993).

Aviokompāniju darbs 90. gadu sākumā bija izaicinošs – lai noslogotu flotē esošās lidmašīnas, avio kompānija sadarbojās ar tūrisma firmām, kuras pašas gādāja dārgo degvielu, šādi 1992. gadā organizējot līgumreisus uz Pekinu un Kairu, pēc tam arī uz Telavivu un Tunisu (Latvijas aviolīnijas ir grūtā situācijā, 1992). Tādējādi 1993. gadā Starptautiskā lidosta "Rīga" apkalpoja 12 920 lidmašīnu un 310 132 pasažieru, no kuriem 70 % bija regulārie reisi, 11 % līgumreisi, 1 % privātās aviācijas lidojumu un 9 % vēl arvien Rīgas lidostas teritorijā dislocētie Krievijas Gaisa spēki (Celmiņš, 1994).

1992. gadā tika izveidota lidsabiedrība RIAIR ("Rīgas Gaija līnijas"), kas bija vēl viens starpposms starp padomju laika un tā laika rietumu aviāciju, uzsākot pasažieru pārvadājumus sākumā ar SAAB-340, vēlāk ar *Boeing* lidmašīnām, veicot reisus uz Maskavu un Londonu. RIAIR bija noslēgts *Interline* līgums ar lidsabiedrībām "British Airways" un "Transaero", kas deva iespēju iegādāties biļetes uz RIAIR reisiem "British Airways" biļešu tirdzniecības vietās, kā arī veidot savienotos reisus ar "Transaero" (Kusiņa, 1996, 25).

Būtisks pavērsiens izejošā tūrisma attīstībā bija nacionālās lidsabiedrības "airBaltic" izveidošana. Lidsabiedrība dibināta 1995. gada 28. augustā kā sabiedrība ar ierobežotu atbildību (SIA) pēc Latvijas nacionālās aviokompānijas "LatAvio" likvidēšanas. To nodibināja Latvijas valdība kopā ar Latvijas–ASV kopuzņēmumu "Baltic International Airlines" un Skandināvijas aviolīnijām. Jaundibinātajā lidsabiedrībā Latvijas valstij piederēja 51 % akciju, pārējo akciju īpašnieki bija SAS (28,5 %), "Baltic International USA" (8 %) un divas investīciju kompānijas – "Swedfund International AB" (6,2 %) un "Danish Investment Fund for Central and Eastern Europe (IO)" (6,2 %). Pirmie lidojumi tika sākti tā paša gada 1. oktobrī ar lidmašīnu *Saab-340*, bet 1996. gadā lidsabiedrību iegādājās *Avro RJ70*. 1998. gada beigās SAS nopirka visas "Baltic International USA" akcijas un aktīvi iesaistījās lidsabiedrības vadīšanā. 1999. gadā visas "airBaltic" *Saab-340* lidmašīnas tika aizstātas ar *Fokker* 50 lidmašīnām.

1995. gadā "airBaltic" veica 559 reisus, pārvadājot 13 423 pasažierus. Nākamajā gadā reisu skaits sasniedza 4863 ar 97 482 pasažieriem, bet gadsimta beigās 2000. gadā tie bija jau 7999 reisi ar 219 427 pasažieriem ("airBaltic", nepublicēta informācija).

90. gadu sākumā gaisa satiksmes pakalpojumus sāka piedāvāt arī vairākas ārvalstu lidsabiedrības: Skandināvijas SAS, Vācijas "Lufthansa", Somijas "Finnair" (lidojumus no Rīgas lidostas uzsāka 1992. gada pavasarī), Polijas LOT (kopš 1993. gada marta), Čehijas ČSA.

Latvijas iedzīvotāju ceļošanas paradumi laika gaitā ir mainījušies – ir mainījušās vērtības un prasības, kas svarīgas, ceļojot uz ārzemēm. Liela daļa 90. gadu sākuma ceļojumu līdzinājās skrējienam pa daudzu valstu nozīmīgākajām tūristu piesaistes vietām. Dažreiz pat pietika šķērsot valsti tranzītā, lai ceļotāji jau būtu priecīgi, ka var pievienot vēl vienu valsti savā apmeklēto valstu sarakstā, un nav tik būtiski, cik ilgi tur būts, kas redzēts, galvenais, ka apmeklēto valstu katalogs ir papildinājies.

Jau kopš 90. gadu sākuma iezīmējās iecienītākās un biežāk apmeklētās galamērķu valstis – Latvijas kaimiņvalstis Lietuva, Igaunija, Krievija un Baltkrievija, Centrālās un Rietumeiropas valstis – Vācija, Polija, Francija un Austrija, kā arī Ziemeļeiropas valstis – Zviedrija, Somija un Dānija. No aizokeāna valstīm biežāk apmeklētās bija Amerikas Savienotās Valstis (skat. 17. tabulu).

17. tabula

Latvijas iedzīvotāju iecienītākie ceļojumu galamērķi 1996.–2000. gadā

(% no ceļotāju kopskaita)

Valsts	1996	1997	1998	1999	2000
Lietuva	**36,4**	**42**	**45,9**	**43,4**	**43,3**
Igaunija	**12,6**	**13,5**	**15,9**	**18**	**20,4**
Krievija	**19,9**	**16,6**	**14,9**	**14,8**	**17,7**
Baltkrievija	9,1	10,2	7,5	9,8	7,9
Vācija	5,5	3	2,5	2,2	1,6
Polija	4,9	3,5	3	2	1,6
Zviedrija	1,7	3,5	2,4	1,7	1,5
Somija	0,6	0,5	0,6	0,9	0,8
Ukraina	1,7	2	1,2	0,8	0,4
Dānija	...	0,4	0,8	0,8	0,4
Francija	0,6	0,4	0,4	0,5	0,3
Austrija	...	0,2	0,3	0,6	0,4
ASV	0,3	0,3	0,3	0,6	0,5

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

Kaimiņvalstis Lietuvu un Igauniju Latvijas iedzīvotāji pārsvarā apmeklēja vienas dienas braucienos. Populārs Lietuvas un Igaunijas apmeklējumu mērķis vēl joprojām bija iepirkšanās.

1996. gadā tikai 15–20 % bija vairākdienu Latvijas ceļotāji. Iecienītākie vairākdienu ceļojumu galamērķi Latvijas iedzīvotājiem tāpat bija kaimiņvalstis Krievija, Igaunija, Baltkrievija un Lietuva, uz kurām devās divas trešdaļas no visiem vairākdienu ceļotājiem.

18. tabula

Latvijas iedzīvotāju iecienītākie vairākdienu ceļojumu galamērķi 1998.–2000. gadā

(% no vairākdienu ceļotāju kopskaita)

Valsts	1998	1999	2000
Krievija	**31,5**	**29,6**	**28,5**
Igaunija	**5,7**	**8.0**	**14,9**
Baltkrievija	**14,9**	**15,9**	**13,5**
Lietuva	**14,2**	**12,0**	**11,5**
Vācija	5,6	5,6	5,0
Polija	6,9	4,9	4,9
Zviedrija	3,2	3,5	4,0
Somija	1,3	2,1	2,1
ASV	...	1,5	1,6
Ukraina	2,8	1,9	1,4
Austrija	0,8	1,5	1,3
Dānija	1,9	2,0	1,3
Francija	1,0	1,3	0,8

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

Izplatītākā motivācija bija radu un draugu apmeklējumi, kas izskaidrojams ar lielo Krievijas un Baltkrievijas izcelsmes iedzīvotāju skaitu Latvijā. No pārējām Eiropas valstīm visbiežāk tika apmeklēta Vācija, Polija un Zviedrija.

Lai izvēlētos ceļojuma galamērķi, būtiska loma bija informācijai. 90. gados ceļojumu informācijas meklēšana bija visai sarežģīts process, daļa interesentu galvenokārt paļāvās uz radu un draugu ieteikumiem, daļa meklēja reklāmas jeb, precīzāk, sludinājumus avīzēs, kas tolaik izskatījās kā mazi kantaini lauciņi, pārblīvēti ar tekstu, kas rakstīts ar sīkiem burtiem. Vēlāk informācija tika iegūta, lasot krāsainus tūrisma žurnālus, piemēram, "Ceļotprieks", kurš sāka iznākt 1995. gada oktobrī. Pirmais pasākums, kur ceļotājiem radās iespēja vienā vietā saņemt plašu ceļojumu piedāvājumu klāstu, bija 1994. gada janvārī Rīgas kinostudijas izstāžu zālē Šmerlī noorganizētā tūrisma izstāde–gadatirgus "Balttour 94".

Laikrakstā "Diena" ar savām emocijām dalījās Aiva Kalve (1994):

"Pagājušajā sestdienā "aizceļoju" uz man patālo Šmerli, tur starptautiskais tūrisma un ceļojumu gadatirgus "Balttour '94" solīja cerību. 0! Es varu braukt uz Kanāriju salām un Maiami pludmali, uz Taizemi, Itāliju, Spāniju. Ir iespējas lidot, kuģot, pārvietoties ar auto vai kamieļiem. Ja nepatīk četru un pieczvaigznīšu viesnīcas, izvēlei tiek piedāvāti bungalo, villas... Problēma tikai viena – nauda ir, vai arī tās nav."

Tūrisma izstāde–gadatirgus "Balttour", gadiem ejot, izaudzis un atradis mājvietu Starptautiskajā izstāžu centrā Ķīpsalā.

90. gados un arī vēlāk tūrisma izstādes–gadatirgus "Balttour" apmeklējums lielai daļai interesentu bija "smags darbs", jo mājup tie devās ar lielām kaudzēm ceļojumu bukletu un katalogu.

Tūrisma firmas "Vanilla Travel" vadītāja (tolaik tūrisma aģentūra "Tūrisms un informācija") Inga Kavaca 90. gadu ceļojumus, salīdzinot ar mūsdienām, nodēvē par "ceļojums kā notikums", " ceļojums kā brīnums". "Ceļotāji bija vairāk paļāvīgi, tik ļoti neuztraucās par savu drošību. Ceļojumu galamērķi arī ir mainījušies, pasaule ir palikusi plašāka, cilvēki var atļauties un uzdrošinās ceļot tālāk. 90. gados ceļot ārpus Eiropas bija ļoti ekskluzīvi un tālie ceļojumi Latvijas iedzīvotājiem bija liela uzdrošināšanās." (Kavaca, 2020)

Tūrisma firmu darbība

Lai uzsāktu izejošā tūrisma aģentūru un tūroperatoru biznesu, 90. gados bija nepieciešamas zināšanas par galamērķiem – kur braukt un kas kur notiek. Saziņa, kā arī vietu rezervēšana viesnīcās notika ar faksa palīdzību, lai būtu rakstisks apstiprinājums, arī rēķinus varēja saņemt pa pastu vai faksu. Informācija par interesantām ceļojumu vietām pamatā tika nodotas no cilvēka uz cilvēku, tādēļ tikšanās un tūrisma izstādes bija ļoti nozīmīgas informācijas saņemšanai un nodošanai.

Uzsver Inga Kavaca (Kavaca, 2020):

"Būtiska atšķirība, strādājot tūrisma aģentūrās 90. gados un pašlaik, ir tieši "dotā vārda spēks", kad vārds spēcīgāks kā līgums, ja kādam piezvanīja un ko apsolīja, tad to noteikti pildīja un varēja uzticēties, šobrīd tas ļoti pietrūkstot. Tāpat bija arī ar klienta doto vārdu – ja teica, ka brauks, tad tā arī notika."

Latvijas Republikas Valsts statistikas komitejas (kopš 1998. gada Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde) apkopotie dati liecina, ka 1991. gada beigās Latvijā darbojās 89 tūrisma firmas, kuras 1991. gadā sniedza tūrisma pakalpojumus 278 252 personām, no kurām 161 769 devās ceļojumos uz ārzemēm. Šie skaitļi gan būtu jāvērtē piesardzīgi, jo 1991. gads bija pirmais Latvijas neatkarības gads, kad vēl turpināja darboties iepriekš ierastā prakse, ka ceļojumā uz ārzemēm var doties, tikai izmantojot tūrisma firmu piedāvātos kompleksos tūrisma pakalpojumus. Nākamajā gadā tūrisma firmu apkalpoto tūristu skaits, kuri devās ceļojumos uz ārzemēm, ievērojami samazinājās, sasniedzot vairs tikai 36 437 personas, bet līdz 20. gs. beigām atkal palielinoties līdz 112 065 personām.

Gadsimta pēdējās dekādes laikā izmainījās arī iecienītāko ceļojumu galamērķu pirmais desmitnieks (TOP 10), kurus Latvijas ceļotāji apmeklēja, izmantojot tūrisma firmu pakalpojumus (skat. 19. tabulu).

Ja pirmajā Latvijas neatkarības gadā tie pārsvarā bija kopš padomju laika ierastie galamērķi – kaimiņvalstis Lietuva un Igaunija, bijušās sociālisma bloka valstis – Polija, Rumānija, Čehija, Bulgārija un Ungārija, kā arī Vācija, Somija un Zviedrija, tad turpmākajos gados Latvijas iedzīvotāji biežāk izvēlējās iegādāties kompleksos ceļojumus arī uz pasaules populārākajiem galamērķiem – Franciju, Itāliju, Spāniju un vēlāk arī uz Turciju.

19. tabula

Latvijas iedzīvotāju iecienītākie komplekso ceļojumu galamērķi (TOP 10) 1991.–2000. gadā

Npk.	1991		1995		2000	
	Valstis	Ceļotāju skaits	Valstis	Ceļotāju skaits	Valstis	Ceļotāju skaits
1.	Polija	63 384	Lietuva	15 812	Lietuva	12 516
2.	Rumānija	5761	Zviedrija	4901	Somija	10 648
3.	Lietuva	3943	Vācija	3657	Zviedrija	6697
4.	Čehija	3080	Francija	2335	Čehija	6319
5.	Igaunija	2117	Somija	1492	Turcija	5555
6.	Bulgārija	1809	Čehija	1068	Vācija	5529
7.	Ungārija	1679	Bulgārija	1027	Francija	5225
8.	Vācija	1461	Spānija	913	Itālija	4687
9.	Somija	1298	Itālija	744	Spānija	4527
10.	Zviedrija	939	Igaunija	576	Igaunija	3974
	Pavisam	**161 769**	**Pavisam**	**42 842**	**Pavisam**	**112 065**

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

Viena no pirmajām tūrisma firmām "Latvia Tours" dibināta 1992. gadā. Sākumā pirmās 3–4 grupas tūrisma interesentiem un darbiniekiem "Latvia Tours" organizēja uz Ķīnu un Mandžūriju. Klasiskais izejošais tūrisms sākās pēc tam. Plašākas "Latvia Tours" izejošā tūrisma aktivitātes sākās ar dalību tūrisma gadatirgū Zviedrijā (Solna, Stokholmas priekšpilsēta). Kā atzīst "Latvia Tours" dibinātāja Gundega Zeltiņa (2020):

"Tūrisma gadatirgi iemācīja, ka ar konkurentiem ir jāsadarbojas, tas dod iespēju biznesam attīstīties."

Pēc Zviedrijas gadatirgus "Latvia Tours" sāka organizēt regulāras plānotas atpūtas tūres, pirmajām grupām piedāvājot iespēju ceļot uz Kipru. Tas iekustināja visus ceļot gribošos un varošos, un tikai kādus 20 gadus vēlāk tos pašus ceļotājus atkal varēja iekārdināt ar Kipru kā galamērķi, viņiem sakot: "Mēs jau tur bijām savos pirmajos ceļojumos."

Atveroties Latvijas robežām, Latvijas iedzīvotājiem pavērās iespējas apciemot savus radus ārzemēs, ko izmantoja arī tūrisma firma "Latvia Tours", reklamējot iespējas trimdas latviešiem apmaksāt ceļojumus saviem Latvijas radiem. Par to liecina reklāma 90. gadu sākumā laikrakstā "Laiks": "Tautieši Amerikā! Dāvājiet saviem radiem, draugiem, paziņām Latvijā. Ceļojums uz ārzemēm par US $ 400,00–450,00, Interlatvijas ceļojumu aģentūra "Latvia Tours"." (Laiks, 1991)

Kad par "Latvia Tours" sadarbības partneri kļuva Latvijas Olimpiskā komiteja, veidojās pieredze sarežģītu ceļojumu apkalpošanā, organizējot ceļojumus uz vairākām olimpiskajām spēlēm un Pasaules sporta veterānu spēlēm. Par šo laiku stāsta G. Zeltiņa:

"Atšķirībā no citu valstu tūristiem, 90. gados Latvijas tūristus var raksturot kā prasīgākus ceļotājus ar vēlmi lēti nopirkt luksusa piedāvājumu, tāpēc ka šīs ārvalstu tūres bija pirmā ceļojumu pieredze. Šai laikā tūrisma aģentūrām bija ļoti sīki jāskaidro, kas ir un kas nav iekļauts ceļojumos."

Latvijas tirgū 90. gados bija izkristalizējusies skaidra tūristu segmentācija:

- zinātkārie tūristi – dodas grupu ceļojumos, atšķirīgs ienākumu līmenis;
- atpūtas tūristi – svarīgi atpūsties pie jūras;
- autobusu tūres – ne par ko nav jārūpējas, daļa klientu izvēlas tāpēc, ka nezina svešvalodas un ir nedrošāki; ar šādām autobusu tūrēm brauca, piemēram, liela daļa skolotāju;
- kruīzu ceļotāji – ceļojumos nav jāmaina naktsmītnes un jānēsā savs koferis pārbraucot;
- individuālie ceļotāji – jutās droši, ceļojot vieni;
- korporatīvie klienti.

Kopumā "Latvia Tours" izejošā tūrismā dominēja korporatīvie klienti. Darījumu tūrisms aizsākās ar "Latvia Tours" iestāšanos ICCA (*International Congress and Convention Association*) 90. gadu vidū, vēlāk izveidojot *Con-Ex* nodaļu. Viens no pirmajiem "Latvia Tours" korporatīviem klientiem bija kosmētikas ražotājs AS "Dzintars".

Kā tolaik uzsvēra G. Zeltiņa:

"Mēs strādājam godīgi. Tūrisma biznesā tā darboties nozīmē: uz peļņu uzreiz necerēt, domāt par nākotni, censties iegūt precīzu informāciju un perfekti nodot to tālāk klientam. Nemelot viņam, organizējot lētas tūres un solot visādus labumus, jo nekur pasaulē labu mantu nevar nopirkt lēti.

Protams, ir nepieciešama liela māksla, lai iepirktu produktus jeb, mūsu gadījumā, ceļojumus pēc iespējas lētāk, garantējot kvalitatīvas itin visas to sastāvdaļas. Tur jau tas āķis, ka mūsu firmas prestižs ir atkarīgs no visiem saskaitāmajiem, arī, piemēram, no tā, vai viesnīcas darbiniecei, kas uzņems mūsu tūristus, būs labs garastāvoklis, vai pusdienas restorānā būs izdevušās, vai autobuss pēc ceļotājiem ieradīsies ar tīriem vai šmucīgiem sēdekļu pagalvīšiem. Tas viss var ietekmēt mūsu firmas reputāciju." (Zeltiņa, 1994)

Vienas no iecienītākajām tūrisma firmām "Impro Ceļojumi" pirmsākumi meklējami LU Tūristu klubā. Kā pastāstīja pašreizējais "Impro Ceļojumi" vadītājs Vilnis Klinovičs: "Atveroties robežām, Uldis Alksnis (viens no toreizējā Tautasdziesmas maratona rīkotājiem) 90. gadu sākumā sāka organizēt un vest ar autobusu uz maratoniem un citiem skriešanas pasākumiem skriešanas entuziastus, apvienojot to ar ekskursiju pa konkrēto valsti vairāku dienu garumā. Sākumā tā bija Polija, tad Vācija, Holande, Itālija, Norvēģija, Spānija utt. Viņam pievienojās Zinaīda Tarasova, Mudīte Alksne, Vilnis Klinovičs, vēlāk Ints Mūrnieks un Iraida Zālīte. Ceļojumos devās ne tikai skrējēji, bet arī līdzjutēji, ģimenes locekļi un cilvēki, kas vienkārši gribēja izrauties ārpus bijušā dzelzs priekškara. Skrējēju kļuva aizvien mazāk, un tūristu aizvien vairāk. Starp tūristiem bija arī tādi, kas izmantoja ceļojumu, lai nopirktu mašīnu, un autobusā atradās tikai turpceļā. Lai ceļotu, bija nepieciešama vīza. Lai to nokārtotu, bija nepieciešamas izsaukums no konkrētās valsts. Skriešanas pasākumi kalpoja par šādu oficiālu ielūgumu (organizatori labprāt tādus sūtīja!), uz kura pamata varēja doties uz konkrētās valsts vēstniecību ar vīzas pieprasījumu. Aizvien vairāk skriešanas pasākumi kļuva tikai par ieganstu, lai iegūtu vīzu – zem tās slēpās nopietna ekskursiju tūre pa valsti.

Gundega Zeltiņa,
"Latvia Tours" dibinātāja, ALTA prezidente, Valsts apbvojuma "Atzinības krusts" virsniece

Pirmajos gados ceļotāji ņēma līdzi savu pārtiku, teltis, nakšņoja kempingos, ēst gatavoja uz līdzi paņemtajiem prīmusiem vai gāzes plītīm. Sākumā lielākā daļa neko vairāk finansiāli vispār nevarēja atļauties. Realitātē tas bija tūrisma pārgājiens, tikai pārvietošanās notika nevis ar kājām, bet ar autobusu.

Nakstmītņu evolūcija bija šāda: teltis; daļēji teltis, daļēji kempingu namiņi; tikai kempingu namiņi, kas kļūst aizvien labiekārtotāki; daļēji kempingu namiņi, daļēji viesnīcas; tikai viesnīcas.

Daži ceļojumi vēl šodien notiek ar naksņošanu apartamentos, kempingu namiņos (Horvātija, Norvēģija). Autobusi. Sākumā tie bija sarkanie "Ikarusi", pirmie ārzemju autobusi pārādījās pēc pāris gadiem, un tie bija cienījama vecuma.

Pēc pirmajiem diviem darbības gadiem toreizējā LU Tūristu kluba vadība palūdza visu komandu, kas organizēja šos ceļojumus, pamest LU Tūristu klubu. Nebija citu variantu, kā dibināt savu uzņēmumu. Tā radās Impro jeb SIA "Impro Ceļojumi"." (Klinovičs, 2020)

Tūrisma firma – Ceļojumu centrs "Impro" tika dibināta 1994. gadā uz Latvijas Universitātes Tūristu kluba bāzes, pirmajā savas darbības gadā aizvedot ceļojumos vairāk nekā 1500 ceļotāju un nobraucot vairāk nekā 300 tūkst. km (Impro ceļojumu katalogs, 2014), ceļojumos kopā pavadītas 650 dienas, apceļotas 25 valstis, vidējais ceļojuma ilgums – 13 dienas, vidējais ceļa garums 6200 kilometri.

"Mūsu īpašumā bija viens ļoti vecs dators, kas kalpoja kā rakstāmmašīna, un mēs pusoficiāli īrējām telpas LU galvenās ēkas bēniņos, no kurienes mūs drīz palūdza izvākties, un mēs pārcēlāmies uz Latviešu Biedrības nama 5. stāvu. Galvenais saziņas instruments ar ārvalstīm bija faksa aprāts. Tāds sākumā bija viens LU telpās. Lai nosūtītu faksu, bija jāsamaksā nauda un nereti jāstāv rindā.

Vilnis Klinovičs,
SIA "Impro Ceļojumi" valdes priekšsēdētājs

Grupas vadītāju galvenais uzdevums bija tikt labi pāri Polijas–Lietuvas robežai, kur rinda dažkārt sasniedza 10 km garumu. Svarīgs grupas vadītāja darba instruments bija karte (vēlams tāda, kur bija atzīmēti kempingi), lai varētu plānot nakstmītnes. Sākotnēji ceļojumam bija tikai vispārējs plāns – kuras svarīgākās vietas tiks apskatītas. Konkrētas dienas plāns bija pilnīga improvizācija. Grupas vadītāja galvenais uzdevums bija sakarīgi saplānot dienu un laicīgi vakarā atrast kempingu. Tāds bija pats sākums. Mainījies ir pilnīgi viss!" (Klinovičs, 2020)

"Impro" organizētie tūrisma maršruti no daudzu citu tūrisma firmu komerctūristu braucieniem atšķīrās ar maršrutos iekļauto valstu kultūras apzināšanu un aktīvu atpūtu. Iepirkšanās veikalos šajos maršrutos nebija paredzēta. "Impro" ceļotāji nenakšņoja viesnīcās, bet teltīs vai kempingos, un ceļamaizi viņi ņēma līdzi. Kā izteicās "Impro" entuziasti – ceļojumi nav domāti gulēšanai, tāpēc jāguļ ātri un labi. Arī ēdienu nevar vārīt stundām ilgi, tāpēc iecienītas racionālas un ātri pagatavojamas maltītes. Apģērbam jābūt pēc iespējas mazāk un ērtam. "Impro" savus ceļojumus piedāvāja, sakot: "Nebaidieties ceļot un riskēt kopā ar mums! Brīvs ir tas, kurš riskē, un riskēt kopā ar mums ir vērts! Ceļojot ar "Impro", jūs "riskējat" daudz ieraudzīt un maz iztērēt (naudu). Tas nav bīstams risks." (Zālītis, 1995)

Kā tolaik vērtēja "Impro" izveidotājs un vadītājs U. Alksnis: ""Impro" parastie klienti ir inteliģence ar vidusmēra ienākumiem, tādēļ ceļojumus cenšamies rīkot iespējami lēti, lai tie būtu pieejami gandrīz ikvienam. Tiesa, komforts tādēļ minimāls – braucam autobusos, nakšņojam kempingos un hosteļos. "Impro" darba pamatprincips – augsta kvalitāte, neupurējot to kvantitātei. Tas ir tūrisms vārda visprecīzākajā nozīmē – iepazīšanās ar neredzēto valstu dabas jaukumiem un cilvēkiem, vēstures un kultūras vērtībām." (Jurisons, 1995)

"Impro" ceļotāju grupas ceļojumos pavadīja sabiedrībā labi pazīstamas personības, piemēram, virtuozais flamenko ģitārists Andris Kārkliņš ceļojumos pa Spāniju, vēsturniece Vija Daukšte ceļojumos uz Austriju, režisors Arnis Ozols ceļojumos uz Franciju.

Pirmais iespiestais "Impro" ceļojumu katalogs iznāca 1995. gada nogalē, piedāvājot 79 ceļojumus. Katalogs bija melnbalts, 15 lappušu biezs un līdzās ceļojumiem piedāvāja arī laivu braucienus, aerobikas nometnes un tikšanās vakarus ar interesantām personībām (klubiņa pirmsākumi).

1996. gada septembrī savu darbību sāka ceļotāju klubs "Impro", kas ir viens no Ceļojumu centra "Impro" daudzajiem izteiksmes veidiem – tā ir iespēja satikties cilvēkiem, kurus interesē ceļojumi un aktīvs dzīvesveids. Leģendāras bija "Impro" ikgadējās ceļotāju balles.

Vēl viens veids, kā Latvijā tika uzsākta ceļojumu organizēšana, bija veidojot ne tikai sporta, bet arī citu interešu organizācijas. Tā 90. gadu sākumā tika dibināta bezpeļņas organizācija "Studentu iniciatīvas fonds", kas oficiāli izplatīja Starptautiskās studentu identifikācijas kartes ISIC (*International Student Identity Card*). Šī organizācija 90. gadu beigās tika pārveidota par tūrisma aģentūru "Kristofors Kolumbs", 1999. gadā par tūrisma aģentūru "Kolumbs Juniors", turpinot strādāt pārsvarā ar jauniešu ceļojumiem, bet vēlāk, paplašinot darbību, pārdēvēta par tūrisma aģentūru "Kolumbs".

1993. gada pavasarī kā starptautiskās tūrisma aģentūru ķēdes "Lufthansa City Center" frančīzes ņēmējs durvis vēra ceļojumu birojs "Via Rīga". Priekšnosacījums, lai iegūtu frančīzi, bija pilnīga Vācijā noteikto kritēriju ievērošana, tai skaitā telpas pilsētas centrā ar lieliem skatlogiem, mēbeles, iekārtojums, noformējums, piedāvātie pakalpojumi, apmācības "Lufthansa" treniņu bāzē "Seeheim", Vācijā, un pat darbinieku formas, kas tika pasūtītas no Vācijas. "Via Rīga" savu darbību orientēja uz pakalpojumu sniegšanu

individuālajiem ceļotājiem – primāri visa veida aviobiļešu un viesnīcu rezervēšanu. Papildu konkurētspēju nodrošināja tajā laikā unikālā iespēja "pa tiešo" pārdot ceļojumus no vācu mega tūroperatoru TUI un "DerTour" katalogiem. Ikvienam bija iespēja ienākt "Lufthansa City Center" un vienkārši iegādāties aviobiļeti vai ceļojumu. Pieprasījums bija milzīgs, bieži veidojās rindas, un bija jāstrādā virsstundas.

Augstie standarti, fokuss uz individuālu klientu apkalpošanu un aviobiļešu pārdošanu kļuva par pamatu, lai strauji attīstītos korporatīvo līgumklientu un darījumu braucienu apkalpošanas segments. Pirmie līgumklienti bija galvenokārt ārvalstu uzņēmumu pārstāvniecības, kam tika piedāvātas priekšrocības – iespēja norēķināties par pakalpojumiem ar pēcapmaksu noteiktā periodā, vēlāk arī ceļojumu dokumentu piegāde. Pieprasījums pēc šāda pakalpojuma strauji auga, jo īpaši, kad arī valsts iestādes sāka slēgt iepirkumu līgumus par dienesta braucienu organizēšanas pakalpojumiem. "Via Rīga" tika izveidota īpaša darbinieku komanda līgumklientu apkalpošanai, darījumu braucienu pasūtījumu pieteikšanai tika noteikti nepublicētie tālruņu numuri, e-pasti, gatavotas atskaites un analīzes, piedāvāti dažādi jauninājumi un īpaši noteikumi, neparedzētiem gadījumiem izveidots 24 stundu palīdzības dienests. 90. gadu beigās līgumklientiem piedāvāto pakalpojumu klāsts kļuva plašāks un komplicētāks, kas bija saistāms ar strauji augošo konkurenci šajā segmentā.

1995. gadā tika izveidota tūrisma aģentūra "Tūrisms un informācija", kas vēlāk vienkāršoja nosaukumu uz "T.U.I", bet pēc tam tika pārdēvēta par "Vanilla Travel". 90. gadu tūrisma aģentūru darbu raksturo "Vanilla Travel" vadītāja Inga Kavaca:

> *"90. gados tūrisma aģentūras specializējās arī uz noteiktiem klientu segmentiem – bija tādas, kas vairāk strādāja ar latviešu klientiem, un tādas, kas strādāja ar krievvalodīgiem tūristiem. Atšķirīgi bija iepirkšanās paradumi un lēmumu pieņemšanas process.*

Latviešu valodā runājošiem klientiem svarīgāka bija kvalitātes attiecība pret cenu, viņi pamatā izvēlējās apmesties divu un trīs zvaigžņu viesnīcās, augsti tika novērtēts padoms par tīru, kārtīgu un omulīgu divu zvaigžņu viesnīcu. Krievvalodīgai auditorijai, pērkot ceļojumus, svarīgs ir rakstītais, tas ir, viesnīcas zvaigžņu skaits, svarīga ir arī atlaide, bet kvalitāti vērtē pēc tam. 90. gados bija raksturīgi arī spontāni ceļojumi, klients varēja atnākt uz tūrisma aģentūru, lai ceļotu pēc 2–3 dienām. Ceļojumu konsultantus arī neizbrīnīja fakts, ja kāds klients atnāca uz aģentūru iegādāties aviobiļetes, lai izlidotu jau tajā pašā dienā." (Kavaca, 2020)

Kā vēl vienu no aktīvām 90. gadu sākuma tūrisma aģentūrām jāmin "TAS", kas savu darbību uzsāka tikai ar trīs entuziastisku cilvēku kolektīvu. Uzņēmumam attīstoties, tas tika pārdēvēts par "TAS Baltics".

1996. gadā savu darbību kā kalnu slēpošanas ceļojumu tūroperators uzsāka "Alida Turs", noorganizējot pirmos līgumreisus slēpošanas cienītājiem uz Andoru (www.alidatour.lv).

90. gadu beigās savu darbību uzsāka arī tūrisma aģentūra "Express Travel" (1999), kas vēlāk kļuva par "BCD Travel" (trešā lielākā darījumu braucienu tūrisma menedžmenta kompānija pasaulē) oficiālo pārstāvi Latvijā. 90. gadu beigās un 21. gs. pirmajā desmitgadē tūristos ļoti lielu interesi izraisīja iespēja apmeklēt gan vasaras, gan ziemas olimpiskās spēles, kurās līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu Latvijas sportisti startēja ar savu – Latvijas Olimpisko izlasi. Tas bija kas jauns, un tūristiem saistoša bija arī iespēja aizceļot uz tādām tālām valstīm kā Austrālija (Sidnejas Olimpiskās spēles), ASV (Atlanta un Soltleiksitija), Ķīna u.c. Pirmajā 21. gs. desmitgadē šie braucieni bija ļoti populāri, jo tie ceļotājiem no Latvijas deva iespēju apmeklēt gan olimpisko spēļu atklāšanas un noslēguma ceremonijas, gan pašas sporta sacensības, gan dažādas ekskursijas olimpisko spēļu norises pilsētā un valstī. Ziemas olimpisko spēļu laikā tūristiem tika organizēta arī iespēja slēpot kādā kalnu kūrortā, piemēram, Turīnā (Itālija) vai Soltleiksitijā (ASV).

90. gados savu darbību uzsāka arī tūrisma firmas "Relaks Tūre", "Begonija", "Averoja", "Estravel Latvia" un citas firmas.

21. gadsimta pirmā desmitgade

Jaunā gadsimta pirmā desmitgade iezīmējās ar Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai 2004. gada 1. maijā un Šengenas līgumam jeb Šengenas zonai 2007. gada 21. decembrī. Abi šie notikumi veicināja Latvijas iedzīvotāju iespējas ceļot uz ārzemēm, kā arī padarīja pārvietošanos starp valstīm patīkamāku, jo vairs nevajadzēja kavēt laiku uz robežām pasu kontroles dēļ.

Šajā laika posmā turpinājās vienmērīgs Latvijas iedzīvotāju ārzemju ceļojumu skaita pieaugums: ja kopējais robežšķērsojumu skaits 10 gadu laikā pieauga par nepilniem 17 %, tad vairākdienu ceļojumu skaits gandrīz divkāršojās (skat. 20. tabulu). Samazinājums robežšķērsojumu un arī vairākdienu ceļojumu skaitā par aptuveni 14 % bija 2008./2009. gada globālās finanšu krīzes rezultāts. Tomēr jau 2010. gadā ceļojumu skaits uz ārzemēm atsāka pieaugt.

Ja 90. gados Latvijas iedzīvotāji izvēlējās ceļot vienreiz gadā vai sākotnēji pat divos gados reizi, tad 21. gs. jau raksturīgs ar izvēli ceļot biežāk, piemēram, divas reizes gadā.

Statistikas dati atspoguļo arī ievērojamu ārzemju ceļojumos iztērētās naudas kopsummas pieaugumu, līdz pirmskrīzes "treknajiem gadiem" Latvijas ceļotāju ārzemēs iztērētajai naudas summai pieaugot vairāk nekā četras reizes. Šajā laika posmā ievērojami pieauga Latvijas iedzīvotāju vidējais ceļojuma ilgums ārzemēs, 2010. gadā sasniedzot 4,9 diennaktis.

20. tabula

Latvijas iedzīvotāju ceļojumi uz ārzemēm 2001.–2010. gadā

Gads	Robežšķērsojumu skaits (tūkst.)	Tajā skaitā vairākdienu ceļojumi	Kopējie izdevumi ārvalstīs, (milj. EUR)	Vidējais ceļojuma ilgums (diennaktis)	Viena ceļotāja vidējie izdevumi diennaktī (EUR)
2001	2651	838,8	194,9	2,8	27
2002	2310	922	195,5	3,4	26
2003	2299	1092,8	259,7	3,6	31
2004	2456	1061,7	281	2,9	38
2005	2894	1402,1	458,2	3,2	50
2006	3114	1687	575,7	3,8	48
2007	3376	1666,5	689,8	3,8	53
2008	3524	1836,5	832,5	4,0	60
2009	3058	1573,5	581,1	4,7	41
2010	3090	1650	523,9	4,9	34
Izmaiņas (%)	+16,6	+96,7	+168,8	+75	+25,9

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

Šīs desmitgades laikā ievērojami izmainījās Latvijas vairākdienu ceļotāju galamērķu prioritātes: kaimiņvalstis Krieviju un Igauniju nomainot pret Vāciju un Zviedriju (skat. 21. tabulu).

21. tabula

Latvijas iedzīvotāju iecienītākie vairākdienu ceļojumu galamērķi 2001.–2010. gadā (% no vairākdienu ceļotāju kopskaita)

Valsts	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Vācija	7,5	7,7	11,0	8,2	10,4	12,1	14,7	**17,4**	**16,2**	**14,1**
Lietuva	10,7	11,2	12,0	**17,6**	11,3	**14,2**	**15,5**	12,8	12,5	11,8
Zviedrija	2,4	5,1	6,8	7,0	5,7	6,6	8,5	7,9	11,0	10,9
Krievija	**25,3**	**23,8**	**17,0**	14,4	**13,2**	10,6	9,6	8,4	10,3	10,6
Polija	6,4	6,1	6,7	8,2	9,4	9,1	6,2	5,6	5,5	6,4
Itālija	1,4	1,2	2,8	2,0	2,8	2,9	3,6	4,4	5,1	6,4
Igaunija	14,1	14,8	11,9	11,6	6,7	5,3	4,8	6,6	4,6	4,1
Francija	1,0	2,3	3,2	1,7	2,7	2,4	2,0	2,7	2,8	3,7
Apvienotā Karaliste	...	...	...	...	2,7	4,1	3,7	1,8	2,6	3,3
Austrija	1,2	1,5	2,8	2,8	4,0	2,7	2,5	2,6	2,3	3,0
Somija	2,1	2,5	2,3	2,6	2,2	1,8	1,4	1,2	2,4	2,3
ASV	2,0	1,4	1,2	1,6	1,9	2,0	1,8	3,2	2,3	2,2
Baltkrievija	10,8	5,8	4,1	3,7	3,6	3,1	1,8	1,8	2,1	1,8
Norvēģija	0,4	1,1	1,4	1,6	0,7	1,3	1,7	1,7	2,3	1,7
Beļģija	0,7	0,7	0,9	1,0	2,8	1,6	1,9	1,9	1,6	0,9

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

22. tabula

Izmantotais transporta veids ceļojumos uz ārzemēm 2001.–2010. gadā
(% no robežšķērsojumu skaita)

Gads	Gaisa transports	Autotransports	Jūras transports	Dzelzceļa transports
2001	5	89	1	5
2002	7	86	2	5
2003	8	83	3	6
2004	10	82	3	5
2005	15	78	3	4
2006	18	76	2	4
2007	23	71	3	3
2008*	56	32	7	5
2009*	56	30	9	5
2010*	57	29	9	5

** Statistikas datu apkopošanas un atspoguļošanas metodikas izmaiņu dēļ LR CSP, sākot ar 2008. gadu, parāda transporta izmantošanu tikai vairākdienu ceļotājiem*
(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

Pateicoties tam, ka Latvijā uzlabojās kopējā ekonomiskā situācija un Latvijas tirgū ienāca zemo izmaksu aviokompānijas "Ryanair" (2004. gadā), "EasyJet" (2004. gadā) un "WizzAir" (2010. gadā), strauji pieauga gaisa transporta izmantošana Latvijas starptautiskajā tūrismā. Par to liecina gan statistikas dati par Latvijas iedzīvotāju ceļojumos uz ārzemēm izmantoto transporta veidu (skat. 22. tabulu), gan lidostas "Rīga" apkalpoto pasažieru skaita pieaugums. Jau 2004. gadā pirmo reizi lidostas pastāvēšanas vēsturē gada laikā apkalpoto pasažieru skaits pārsniedza vienu miljonu (1,06 milj.). 2005. gadā lidosta apkalpoja 1,9 milj. pasažieru, bet 2006. gadā apkalpoto pasažieru skaits sasniedza jau 2,5 miljonus. 2007. gadā lidostā "Rīga" tika apkalpots jau 3,16 milj. pasažieru, savukārt 2008. gadā pasažieru skaits sasniedza 3,7 milj. Neraugoties uz ekonomisko krīzi, 2009. gadā lidostā tika apkalpoti 4,07 milj. pasažieru (kāpums par 10,2 %, salīdzinot ar 2008. gadu),

bet 2010. gadā 4,66 milj. pasažieru (kāpums par 14,5 %, salīdzinot ar 2009. gadu) (www.riga-airport.com). 2010. gadā no lidostas "Rīga" varēja tieši (bez pārsēšanās) aizlidot uz 82 galamērķiem (Starptautiskā lidosta Rīga, 2010).

Gaisa pārvadājumu tirgū ienākot "Ryanair" kā zemo izmaksu (*low-cost*) lidsabiedrībai ar zemām aviobiļešu cenām, aviotransports pēkšņi kļuva par pieejamu preci lielai tirgus daļai. Tas izaudzēja tirgu, radīja jaunu pieprasījumu (pat neraugoties uz to, ka zemajai lidojuma cenai klāt nāca citi papildu izdevumi, piemēram, samaksa par bagāžu, maltīti, arī lidosta bieži vien atradās ievērojami patālu no galamērķa, kas radīja papildu transporta izmaksas). Tas lika pārskatīt esošo cenu stratēģiju un vēlāk arī piedāvāto produktu stratēģiju konkurējošajām tradicionālajām lidsabiedrībām, jo sākās cīņa par tirgus daļu konkrētos maršrutos.

Ievērojamu pienesumu ceļotāju pārvadāšanā 21. gs. pirmajā dekādē deva arī nacionālā lidsabiedrība "airBaltic": pirmajos piecos dekādes gados pārvadāto pasažieru skaits pieauga vairāk nekā četras reizes, pirmo reizi pārsniedzot vienu miljonu 2005. gadā, bet dekādes beigās 2010. gadā – vairāk nekā trīs miljonus jeb 3 206 735 pasažieru ("airBaltic", nepublicēta informācija).

2010. gadā gan Latvijas ceļotājiem, gan gaisa satiksmes pārvadātājiem izaicinājumu sagādāja Islandes vulkāna Eijafjadlajegidla (*Eyjafjallajökull*) izvirdums, kurš sākās 2010. gada 14. aprīlī un ilga līdz jūnija vidum, milzīgajiem pelnu mākoņiem traucējot vairāk nekā 100 000 lidojumu, izraisot haosu Eiropas aviosatiksmē un tās gaisa telpas slēgšanu, kas bija nebijis notikums kopš Otrā pasaules kara. Vulkāna pelnu mākonis pēc divām dienām sasniedza Latviju, liekot atcelt arī visus "airBaltic" reisus un samazinot Starptautiskās lidostas "Rīga" pasažieru skaitu par 9,2 %, bet lidojumu skaitu par 5 % (Starptautiskā lidosta Rīga, 2010). Vairāk nekā astoņi miljoni ceļotāju dienām ilgi dzīvoja Eiropas lidostās, gaidot satiksmes atjaunošanu.

Straujas izmaiņas ceļošanas iespējās ieviesa pāreja uz elektroniskām aviobiļetēm un līdz ar to – pasažieru datu digitalizēšanu. Vēl 90. gadu beigās biļetes bija jādrukā uz papīra, dati bija manuāli jāieraksta ar roku, kā arī jārēķinās ar biļetes piegādes izmaksām un tam patērēto laiku. Šī sistēma mainījās 2008. gada vasarā, kad Starptautiskā Gaisa transporta asociācija IATA (*International Air Transport Association*) pieņēma lēmumu par pāriešanu uz elektroniskajām aviobiļetēm. Elektroniskās aviobiļetes pasažieri rezervē un apmaksā tiešsaistē, un tā elektroniskā formātā tiek nosūtīta uz e-pastu – tā ir tūlītēja apkalpošana un ērta iespēja pārliecināties par datu pareizumu. Pēc būtības elektroniskā aviobiļete ir ieraksts aviokompānijas datorsistēmā par pasažieri un viņa izvēlēto lidojuma maršrutu.

Pirmā aviosabiedrība Latvijā, kas ieviesa e-biļetes, bija "British Airways". Tas bija diezgan grūts laiks – būt par celmlauzi –, jo daudzi pasažieri bija izmisumā, ka viņiem nav papīra biļete uz rokas, nav ar ko atskaitīties grāmatvedībā, vēstniecībai var aiznest tikai lidojuma maršruta vai apstiprinājuma izdruku (*itinerary*). Tūrisma aģentūrās sākās panika, jo nebija ko klientam izrakstīt un izsniegt utt. Arī tiešsaistes reģistrāciju lidojumam (*online check-in*) pirmie ieviesa "British Airways".

Nokļūt ārzemēs bija iespējams arī, izmantojot prāmju satiksmi. No Rīgas Pasažieru ostas kopš 2006. gada pasažieru pārvadājumus maršrutā Rīga–Stokholma veica kuģniecības kompānija AS "TALLINK Group". No Ventspils kursēja kompānijas "StenaLine" prāmji uz Nīneshamnu Zviedrijā, Rostoku un Trāvemindi Vācijā, arī no Liepājas bija iespējams aizkuģot uz Trāvemindi sākotnēji ar "Scandlines", vēlāk ar "StenaLine" prāmjiem.

Tūrisma firmas pirmā desmitgadē

21. gs. sākumā (2001. gadā) no visām 129 tūrisma firmām, kuras sniedza tūrisma pakalpojumus, no Latvijas izbraukušos 137 701 ceļotājus apkalpoja 107 tūrisma firmas. Līdz dekādes beigām kopējais tūrisma firmu skaits pieauga vairāk nekā divas reizes – līdz 284, bet apkalpoto Latvijas ceļotāju skaits, kuri izbrauca uz ārzemēm, izmantojot tūrisma firmu pakalpojumus, līdz 298 645 personām. Pieņemot, ka tūrisma firmu pakalpojumus izmanto vairākdienu ceļotāji, 2001. gadā tie bija nedaudz vairāk kā 16 % no visiem uz ārzemēm ceļojošiem Latvijas vairākdienu ceļotājiem, bet dekādes beigās 2010. gadā – 18 %, kas parāda, ka šajā laika posmā pat nedaudz pieaugoša daļa Latvijas ceļotāju vēl aizvien turpināja izmantot tūrisma firmu pakalpojumus, neraugoties uz to, ka radās aizvien plašākas iespējas ceļojumus organizēt pašiem.

Kā redzams 23. tabulā, dekādes laikā izmainījās Latvijas iedzīvotāju iecienītāko komplekso ceļojumu galamērķu sastāvs, Ziemeļvalstu vietā par līderi kļūstot Turcijai un Grieķijai.

21. gs. sākumā strauji pieauga pieprasījums pēc līgumreisiem – tas gandrīz dubultojās, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem. Tūroperatoru organizēto līgumreisu piedāvājums būtiski neatšķīrās, piemēram, 2002. gadā "Alida Tūrs", "Begonija", "Planēta", "Novatours", "Tez Tour" un "Juniversal" piedāvāja līgumreisu tūres uz Antāliju un Marmarisu (Turcija), atsevišķi tūroperatori organizēja līgumreisu tūres arī uz Krētu (Grieķija), Barselonu (Spānija), "Domina Travel Latvia" piedāvāja tūres uz Horvātiju, Tunisiju un Ēģipti (Dienas Bizness, 2002). Šī tendence izskaidro ceļojumu galamērķu TOP 10 izmaiņas par labu minētajiem līgumreisu galamērķiem.

Jaunā gadsimta sākumā Latvijas izejošā tūrisma tirgū darbību uzsāka vairākas tūrisma firmas.

Tūrisma aģentūra "Jēkaba Ceļojumi" tika izveidota 2003. gadā (dibinātājs Uldis Alksnis tūrisma biznesā strādā jau kopš 1991. gada), par galveno mērķi izvirzot eksotisko ceļojumu organizēšanu, vienlaicīgi tika atklāta mājaslapa www.lidojumi.lv. "Jēkaba Ceļojumi" Latvijas tūrisma tirgū šajā desmitgadē kļuva par vienu no TOP 10 Latvijas lielākajām tūrisma aģentūrām.

23. tabula

Latvijas iedzīvotāju iecienītākie komplekso ceļojumu galamērķi (TOP 10) 2001.–2010. gadā

Npk.	2001		2005		2010	
	Valstis	Ceļotāju skaits	Valstis	Ceļotāju skaits	Valstis	Ceļotāju skaits
1.	Somija	10 597	Turcija	40 581	Turcija	41 990
2.	Zviedrija	10 183	Igaunija	12 049	Grieķija	15 599
3.	Turcija	9974	Lietuva	11 764	Vācija	15 535
4.	Vācija	8562	Somija	10 853	Spānija	12 774
5.	Lietuva	7344	Itālija	10 691	BeNiLuks	9542
6.	Itālija	6275	Grieķija	10 174	Lietuva	9525
7.	Francija	5443	Francija	10 031	Igaunija	9221
8.	Spānija	5430	Apvienotā Karaliste	9869	Apvienotā Karaliste	8279
9.	Igaunija	4939	Vācija	9714	Bulgārija	7843
10.	Apvienotā Karaliste	4826	Spānija	9386	Zviedrija	7681
	Pavisam	**128 369**	**Pavisam**	**272 914**	**Pavisam**	**298 645**
11.	Āfrika	3369	Āfrika	27 057	Āfrika	34 762
12.	Āzija	368	Āzija	8261	Āzija	11 225

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

Iepriekšējā desmitgadē izveidotā tūrisma firma "Kolumbs" 2005. gadā kļuva par studentu un jauniešu tūrisma aģentūras "STA Travel" oficiālajiem pārstāvjiem Latvijā, piedāvājot īpašus pakalpojumus un cenas minētajai auditorijai. Laika gaitā, mainoties tirgus pieprasījumam, uzņēmums izlēma pārtraukt sadarbību ar "STA Travel". Šobrīd "Kolumbs" oficiālais nosaukums ir SIA "Tūrisma aģentūra Kolumbs". Desmitgades vidū viens no "Kolumbs" pieprasītākajiem pakalpojumiem bija braucienu organizēšana uz dažādiem pasaules mēroga zvaigžņu koncertiem, tika organizēti gan grupu braucieni, gan individuālie braucieni pēc klientu pieprasījuma. 2005. gadā "Kolumbs" uzsāka arī līgumreisu organizēšanu. Tika organizēti tiešie reisi uz Austriju, Maltu, Lisabonu, Ibizu, kas toreiz bija ekskluzīvs piedāvājums par labu cenu. Līgumreisi tika organizēti svētku datumos un nedēļas nogalēs, lai tūristi ietaupītu atvaļinājuma dienas. Mainoties regulāro reisu piedāvājumam, mazinājās pieprasījums pēc šī pakalpojuma, līdz ar to šis pakalpojums zaudēja savu aktualitāti.

Līdz ar gadsimta sākumu Latvijā savu darbību uzsāk divi spēcīgi tūroperatori. Tūroperators "Novatours" tika dibināts 2000. gadā un darbību Baltijas valstīs uzsāka 2004. gadā (novatours.lv), piedāvājot atpūtas ceļojumu paketes un slēpošanas tūres ar līgumreisu lidojumiem, kā arī eksotiskos ceļojumus. "Novatours" direktors Leonīds Močeņovs stāsta: "Ir un būs ceļotāji, kuriem ir būtiski tieši tūroperatora pakalpojumi, jo pēc lidojuma ir transfērs, nodrošināta viesnīca, gidi izzina uz vietas klientu vēlmes un piedāvā ekskursijas utt." (travelnews.lv, 2016)

Otrs lielais tūrisma operatoru tirgus spēlētājs "Tez Tour" (starptautiska tūrisma holdinga "TEZ TOUR Group" sastāvdaļa) ienāca tirgū 2002. gadā, kļūstot par lielāko tūroperatoru Latvijā, pārdodot ceļojumu paketes vairāk nekā 200 tūrisma aģentūrās visā Latvijā (tez-tour.com). "Tez Tour" piedāvāto ceļojumu galvenie virzieni: sākumā Turcija, Taizeme, Ēģipte, Spānija, vēlāk arī Grieķija, Kuba, Dominikāna, Maldīvu salas, Šrilanka, Apvienotie Arābu Emirāti, Bulgārija un citi galamērķi (travelnews.lv, 2012).

Šajā laikā tūrisma aģentūru tirgū darbojās gan veiksmīgas un atzinīgi novērtētas firmas, gan tūrisma firmas, kuru darbība radīja zaudējumus tūristiem un izraisīja plašu rezonansi sabiedrībā. Kā tolaik norādīja tūroperatora "Tez Tour" vadītājs Konstantīns Paļgovs, gadījums ar tūroperatoru "Royal Tours", kas 2007. gada vasarā nenodrošināja 160 cilvēku nokļūšanu Kiprā, "met ēnu uz visu tūrisma jomu Latvijā, jo lidojumu atcelšana ir kas nebijis pēdējo gadu Latvijas un Baltijas ceļojumu biznesā. Mums jāpieliek visas pūles, lai izskaustu tūrisma firmas viendienītes un tūrisma piramīdas" (travelnews.lv, 2007).

Kā jau tika pieminēts iepriekš, desmitgades gaitā radās aizvien vairāk iespēju patstāvīgai ceļojumu organizēšanai – gan aviobiļešu iegāde, gan citu ceļojuma elementu rezervēšana interneta vidē.

2005. gadā tika izveidoti pirmie divi tiešsaistes aviobiļešu veikali: letasaviobiletes.lv (sākotnēji kā interneta ceļojumu aģentūra ar nosaukumu ekolumbs.lv) un lidot.lv, iesākumā pārdodot lidsabiedrību aviobiļetes, ar laiku paplašinot piedāvāto iespēju klāstu ar citiem pakalpojumiem un tā saucamo *dynamic packaging* – iespēju kombinēt dažādus nepieciešamos ceļojuma pakalpojumus.

Nedaudz vēlāk (2007. gadā) savu darbu uzsāka aviobiļešu rezervēšanas portāls aviokase.lv, ko izveidoja tūrisma firma "Astra Tūre", kas jau kopš 1995. gada organizēja braucienus starptautisko izstāžu apmeklētājiem (astrature.lv).

Pēc tam, kad Latvijā savu darbību bija uzsākuši pirmie aviobiļešu pārdošanas un salīdzināšanas portāli, nākamais solis bija 2007. gadā, kad tirgū ienāca ceļojumu portāls "Ceļojumu bode", kurā tika radīta iespēja salīdzināt un iegādāties dažādu tūrisma operatoru ceļojumus. Portālā salīdzināšanai bija apkopoti ap 20 tūroperatoru un aģentūru piedāvājumi. Raksturojot savus klientus, portāls uzsver, ka gan 2010. gadā, gan pēc 10 gadiem nekas daudz nav mainījies, un to visvairāk izmanto ceļotāji vecumā no 25 līdz 65 gadiem. Vienīgi ir pieaugusi ceļotāju pieredze, un Latvijas ceļotājs aizvien labāk spēj novērtēt iespējas, kas ir vienā vai otrā galamērķī (Esam ciemos .., b.g.).

Daļa tūrisma aģentūru veidoja jaunus, aktuālajām pieprasījuma tendencēm atbilstošus tūrisma produktus un rezervēšanas platformas, piemēram, Baltijas SPA viesnīcu

piedāvājuma rezervēšanas platformu "GoSpa", ko 2007. gadā izveidoja tūrisma firma "GoTravel" un vēlāk nopirka "Vanilla Travel". Sākotnēji SPA viesnīcu apmeklēšana bija modes lieta, bet tagad tās vairāk apmeklē ģimenes ar bērniem brīvdienu atpūtai.

Tūrisma firmu novērojumi liecināja, ka 2008./2009. gada ekonomiskā krīze ieviesa izmaiņas arī ceļotāju pirkšanas uzvedībā: "Cilvēki šajā laika posmā izvēlējās sev vienu pakāpi "zemāku" ceļojumu nekā atļāvās iepriekšējos gados. Piemēram, tie, kuri agrāk devās ceļojumā uz desmit dienām, tagad izvēlas nedēļas braucienu. Tie, kuri devās uz pieczvaigžņu viesnīcām ar "pilnu pansiju", tagad izvēlas līdzīgu piedāvājumu, bet tikai ar jau apmaksātām brokastīm un vakariņām. Tie, kuri iepriekš ceļoja uz pieczvaigžņu viesnīcām ar iekļautām brokastīm, tagad dodas uz četrzvaigžņu viesnīcām. Vienai personai, izvēloties ceļojumu, būtiski bija pat 30–40 EUR. Šādas cenu starpības dēļ klienta izvēle varēja vienā mirklī mainīties par labu citam ceļojumam." (Mackevičs un Veško, 2010)

21. gadsimta otrā desmitgade

Krīzes periodā varēja novērot, ka Latvijas iedzīvotāji ārvalstu ceļojumu vietā biežāk izvēlējās Latvijas apceļošanu. 2010.–2011. gadā Latvijas tūrisma mītnēs apkalpoto pašmāju atpūtnieku skaits ik gadu palielinājās par vairāk nekā 20 %. Šādu izvēli noteica gan plānāki maciņi, kas ierobežo iespēju doties dārgākā un garākā ceļā, gan vēlme "sildīt" Latvijas ekonomiku, palielinot ienākumus pašmāju tūrisma mītnēm un citiem atpūtas pakalpojumu sniedzējiem. 2011. gadā, mājsaimniecību ienākumiem palielinoties, sāka atjaunoties arī ceļotāju plūsma uz ārzemēm (Rutkovska, 2013).

Latvijas iedzīvotāju ceļošanas iespējas uz ārzemēm turpināja veicināt Šengenas zonas paplašināšanās. Pašlaik ir 26 pilntiesīgas Šengenas zonas dalībvalstis: 22 ES dalībvalstis un Norvēģija, Islande, Šveice un Lihtenšteina. Īrija konvenciju parakstījusi nav, tomēr tā pilda atsevišķus konvencijas nosacījumus un pārvalda kopējo ceļojumu telpu ar Apvienoto Karalisti. Bulgārija, Rumānija un Kipra ir gatavas pievienoties, tomēr dažādu iemeslu dēļ šo valstu pievienošanās ir atlikta. Horvātija pievienošanās procesu uzsāka 2015. gadā. Pēc migrācijas krīzes un teroristu draudu palielināšanās vairākas Šengenas valstis atkārtoti ieviesa kontroles uz iekšējām robežām. Šīs kontroles tika vairākas reizes pagarinātas, pēdējā – līdz 2018. gada 30. aprīlim – attiecībā uz Franciju un līdz 2018. gada 12. maijam – attiecībā uz Austriju, Dāniju, Vāciju, Zviedriju un Norvēģiju. 2020. gada marta vidū globālās *Covid-19* pandēmijas dēļ teju visas ES dalībvalstis aizvēra savas robežās ar citām Eiropas valstīm. Tādējādi brīvā Šengenas zona, kas tikko bija nosvinējusi savu 35 gadu jubileju, praktiski pārstāja funkcionēt. Taču bija dažas valstis, kas tomēr savas iekšējās robežas neaizvēra, tostarp Luksemburga, Nīderlande, Īrija, Lielbritānija. Pēc Eiropas Komisijas lūguma no 2020. gada 15. jūnija daudzas ES dalībvalstis atkal atvēra iekšējās robežas. *Covid-19* pandēmija graujoši ietekmēja gan starptautiskā tūrisma plūsmas kopumā, gan Latvijas ceļotāju ceļošanas iespējas uz citām pasaules valstīm.

Ar 2014. gada 1. janvāri Latvija pievienojās eirozonai, kļūstot par 18. valsti, kas ieviesa eiro. Pievienošanās Eiropas kopējai valūtai atviegloja norēķinus, ceļojot uz ārvalstīm, tūristi nezaudēja līdzekļus naudas konvertācijā komisijas maksām valūtas maiņas punktos un maksājumiem, iegādājoties ceļojumu pakalpojumus internetā. Eiro sniedza arī iespēju mainīt valūtu uz vietas galamērķī, arī ceļojot ārpus eirozonas valstīm.

Vieglāka mūsdienās ir nokļūšana arī, piemēram, Amerikā un citu kontinentu valstīs – atkarībā no izvēlētās valsts un ciemošanās ilguma formalitātes iebraukšanai konkrētā valstī, pateicoties tehnoloģijām, nokārtojamas daudz ātrāk. Tāpat atbildes uz neskaidriem jautājumiem var iegūt interneta vidē vai tiešsaistes sarakstē ar atbildīgo institūciju speciālistiem.

Latvijas tūristu plūsmu uz ārzemēm šī gadsimta otrās desmitgades pirmajā pusē raksturo nelielas viļņveida svārstības, minimumu sasniedzot 2015. gadā. Turpmākajos četros gados bija vērojams pakāpenisks ārzemju ceļojumu skaita pieaugums, visos rādītājos maksimumu sasniedzot 2019. gadā (skat. 24. tabulu).

24. tabula

Latvijas iedzīvotāju vairākdienu braucieni uz ārvalstīm 2011.–2019. gadā

Gads	Braucienu skaits (tūkst.)	Pavadītās naktis (tūkst.)	Vidējais brauciena ilgums (naktis)	Izdevumi (milj. EUR)	Vidējie izdevumi braucienā (EUR)	Vidējie izdevumi diennaktī (EUR)
2011	1530	11987	7,8	446,8	292	37,3
2012	1397,5	8233,2	5,9	480,3	343,7	58,3
2013	1246,1	7951,1	6,4	481,3	386,2	60,5
2014	1362,1	8661,1	6,4	472,9	347,2	54,6
2015	1241,7	6702,9	5,4	447,0	360	66,7
2016	1249,8	7406,6	5,9	430,0	344	58
2017	1265,4	6837,4	5,4	522,1	412,6	76,4
2018	1368,4	7311,6	5,3	521,4	381	71,3
2019	1479,8	8927,5	6	741,8	501,3	83,1
Izmaiņas, %	-3,3	-25,6	-23,1	+66	+71,7	+122,8

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

Dekādes laikā notika arī nelielas izmaiņas Latvijas iedzīvotāju vairākdienu ceļojumu iecienītāko galamērķu vidū (skat. 25. tabulu). 2011. gadā iecienītāko valstu saraksta priekšgalā bija Vācija, Lietuva, Zviedrija un Krievija, piesaistot apmēram 45 % no visiem Latvijas ceļotājiem. 2019. gadā Latvijas iedzīvotāju vidū populārākie galamērķi bija Lietuva, Igaunija, Krievija un Zviedrija, piesaistot nedaudz vairāk nekā 35 % Latvijas vairākdienu ceļotāju.

25. tabula

Latvijas iedzīvotāju desmit iecienītākie vairākdienu ceļojumu galamērķi 2011.–2019. gadā (% no vairākdienu ceļotāju kopskaita)

Valsts	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Lietuva	**11,4**	**10,9**	9,9	**11,4**	**13,8**	**17,0**	**12,1**	**11,5**	**11,2**
Igaunija	5,0	**10,1**	**12,7**	**7,0**	**13,6**	**16,8**	**13,7**	**15,1**	**10,9**
Krievija	**10,5**	9,4	**13,0**	**10,1**	**9,7**	**9,8**	6,7	**8,6**	**6,9**
Zviedrija	**10,5**	8,3	7,8	6,3	6,0	5,2	6,3	7,3	6,8
Vācija	**13,0**	**9,6**	7,6	**7,0**	5,8	6,7	**11,7**	5,8	6,6
Apvienotā Karaliste	3,1	5,5	6,4	6,8	5,5	4,1	4,2	5,2	4,7
Baltkrievija	1,4	5,6	4,4	4,9	3,4	3,1	6,0	...	5,3
Itālija	6,2	4,6	2,4	4,4	5,1	5,8	...	...	...
Francija	4,3	2,3	2,4	2,7	4,5	...	...	...	3,8
Polija	5,9	5,0	3,2	3,5	4,1	3,7	...	...	...

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

Neapšaubāmu līdera lomu kā transporta veids vairākdienu ceļojumos uz ārzemēm arī šajā laika posmā turpināja spēlēt gaisa transports, vienlaicīgi samazinoties braucieniem ar autobusu un kuģi (skat. 26. tabulu).

Par šo tendenci liecina arī nacionālās lidsabiedrības "airBaltic" apkopotie dati – laika posmā no 2011. līdz 2019. gadam tikai šīs lidsabiedrības reisu skaits pieauga no 55 319 līdz 62 748, bet apkalpoto personu skaits no 3,35 milj. līdz 5,05 milj. Savukārt Starptautiskās lidostas "Rīga" kopējais pasažieru skaits 2018. gada beigās pārsniedza 7,06 miljonus, gada laikā pieaugot par 15,7 %. 2018. gadā lidostā "Rīga" strādāja 19 aviokompānijas. Gandrīz 55 % jeb 3,8 milj. pasažieru no kopējā pasažieru skaita pārvadāja nacionālā aviokompānija "airBaltic", 15 % – Īrijas zemo cenu aviosabiedrība "Ryanair", bet 8,4 % – Ungārijas zemo cenu lidsabiedrība "Wizz Air". 2018. gada vasaras lidojumu sezonā lidosta "Rīga" piedāvāja saviem pasažieriem plašāko maršrutu tīklu lidostas vēsturē – 100 galamērķus, savukārt ziemas sezonā no Rīgas varēja doties uz 77 galamērķiem. Kopumā 2018. gadā tika atklāti 16 jauni galamērķi, no tiem 12 – unikāli. Nacionālā lidsabiedrība "airBaltic" uzsāka lidojumus uz Lisabonu, Malagu, Splitu, Gdaņsku, Bordo, Sočiem, Kaļiņingradu un Almati, savukārt lidsabiedrība "Ryanair" atklāja maršrutus uz Barselonu/Žironu, Pafu, Eindhovenu, Burgasu un Edinburgu. Lidsabiedrība "Wizz Air" uzsāka lidojumus uz Kutaisi, bet lidsabiedrība "Primera Air" – uz Malagu. Tūroperators "Kidy Tour" sadarbībā ar "Corendon Airlines" piedāvāja ceļotājiem doties uz Antāliju. Starptautiskās lidostas "Rīga" TOP 10 galamērķi 2018. gadā bija Londona, Maskava, Helsinki, Oslo, Stokholma, Frankfurte, Berlīne, Tallina, Kijeva un Kopenhāgena (Starptautiskā lidosta Rīga, 2018).

26. tabula

Izmantotais transporta veids vairākdienu ceļojumos uz ārzemēm 2011.–2019. gadā (%)

Gads	Lidmašīna	Vieglais automobilis	Autobuss	Kuģis	Cits
2011	57	29		9	5 (dz.c.)
2012	36	36,4	17,7	8,1	1,8 (dz.c.)
2013	38,1	34	17,8	7,5	2,4 (dz.c.)/ 0,2 (velo)
2014	51,6	25	12,3	5,7	3,6/(dz.c.)/ 1,8 (velo)
2015	39	36	15,4	6,4	3,2
2016	36,8	35,5	17,6	6,8	3,3
2017	43,2	34,9	12,8	7	2,1
2018	46,1	34	11	7,2	1,7
2019	51	32,3	9,3	5,1	2,3

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

2020. gada pirmajā pusē *Covid-19* pandēmijas iespaidā krasi samazinājās starptautiskie pasažieru pārvadājumi: lidostā "Rīga" ielidoja un no tās izlidoja 1,3 milj. pasažieru, kas ir par 62,9 % mazāk salīdzinājumā ar 2019. gada pirmo pusgadu, 2020. gada pirmajos sešos mēnešos ar prāmjiem Latvijas ostās iebrauca un no ostām izbrauca 206,9 tūkst. pasažieru, kas ir par 57,2 % mazāk nekā 2019. gada pirmajā pusgadā. Rīgas pasažieru ostā pasažieru apgrozījums bija 121,1 tūkst. pasažieru, par 66,5 % mazāk (prāmju satiksme maršrutā Rīga–Stokholma tika apturēta, nodrošinot tikai atsevišķus repatriācijas reisus), Ventspils ostā – 72,2 tūkst. pasažieru, samazinājums par 31,7 %, bet Liepājas ostā – 13,6 tūkst. pasažieru, par 17,5 % mazāk nekā gadu iepriekš.

Neraugoties uz *Covid-19* pandēmiju, no 2020. gada 26. jūnija līdz 16. augustam uz laiku tika uzsākta regulāra prāmju satiksme maršrutā Rīga–Helsinki, jo Somija šajā laika posmā bija t.s. "zaļā saraksta" valsts, kuru bija iespējams apmeklēt bez sekojošas 14 dienu pašizolācijas, kas bija noteikta pēc atgriešanās no daudzām citām valstīm.

Laika posmā no 2012. līdz 2019. gadam ievērojami pieauga Latvijas iedzīvotāju vienas dienas ceļojumu skaits (skat. 27. tabulu), no kuriem gandrīz 80 % 2012. gadā, bet jau 95 % 2018. gadā bija braucieni uz kaimiņvalstīm Lietuvu un Igauniju (CSP, nepublicēti dati).

27. tabula

Latvijas iedzīvotāju vienas dienas braucieni uz ārzemēm 2012.–2019. gadā

Gads	Braucienu skaits (tūkst.)	Izdevumi (milj. EUR)	Vidējie izdevumi braucienā (EUR)
2012	431,9	29,2	67,5
2013	530,5	45,9	86,6
2014	484,3	25,7	53,2
2015	477,5	23,7	49,7
2016	688,7	31,2	45,3
2017	790,2	43,7	55,3
2018	807,3	42,4	52,5
2019	904,3	57,7	63,8

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

Pretstatā vairākdienu Latvijas ceļotājiem – vienas dienas ceļotāji biežāk izvēlējās ceļot ar autotransportu: ar vieglo automobili 2019. gadā ceļā devās 88 %, bet ar autobusu 5,7 % Latvijas ceļotāju.

Tūrisma firmas otrā desmitgadē

2011. gadā ceļojumu organizēšanas pakalpojumus piedāvāja 275 tūrisma firmas, apkalpojot 302 845 Latvijas ceļotājus, kuri devās ārzemju ceļojumos. Sākot ar 2014. gadu, oficiālajā statistikā tiek uzskaitītas tikai tās tūrisma firmas, kuras sniedz tūrisma operatora pakalpojumus, tāpēc šajā gadā to bija tikai 169, apkalpojot 439 560 Latvijas iedzīvotājus. 2019. gadā Latvijā darbojās 125 tūrisma operatori, noorganizējot ceļojumus uz ārzemēm 335 651 Latvijas ceļotājiem, kas ir gandrīz 23 % no visiem šajā gadā veiktajiem ceļojumiem.

Pēdējās desmitgades iecienītākais komplekso ceļojumu galamērķis ir Turcija, 2019. gadā piesaistot piekto daļu no visiem Latvijas organizētajiem ceļotājiem (skat. 28. tabulu).

28. tabula

Latvijas iedzīvotāju iecienītākie komplekso ceļojumu galamērķi (TOP 10), 2011.–2019. gads

Npk.	2011		2015		2019	
	Valstis	Ceļotāju skaits	Valstis	Ceļotāju skaits	Valstis	Ceļotāju skaits
1.	Turcija	51 919	Turcija	50 929	Turcija	72 180
2.	Vācija	18 404	Grieķija	28 149	Grieķija	33 533
3.	Spānija	18 307	Igaunija	22 039	Spānija	21 414
4.	Grieķija	17 227	Spānija	19 453	Lietuva	20 320
5.	Igaunija	14 184	Lietuva	18 452	Igaunija	18 924
6.	BeNiLuks	12 772	Itālija	16 598	Bulgārija	16 172
7.	Itālija	11 880	Bulgārija	15 088	Itālija	14 978
8.	Zviedrija	10 356	Vācija	14 715	Polija	6655
9.	Lietuva	9740	Čehija	12 200	Horvātija	6528
10.	Somija	8736	Polija	10 313	Vācija	5776
	Pavisam	**302 845**	**Pavisam**	**348 159**	**Pavisam**	**335 651**
11.	Āfrika	16 045	Āfrika	26 637	Āfrika	38 881
12.	Āzija	11 326	Āzija	18 326	Āzija	16 418

(Avots: autoru veidota, izmantojot CSP datus)

"Swedbank" Finanšu institūta 2018. gadā veiktais pētījums parādīja, ka 2013. gadā gandrīz puse Latvijas iedzīvotāju varēja atļauties vismaz vienu nedēļu ilgu ikgadējo atvaļinājumu pavadīt ceļojot, bet 2018. gadā šis īpatsvars sasniedza jau 67 % (tvnet.lv, 2019). Vēl joprojām visbiežāk informāciju par gaidāmo ceļojumu iegūst no radiem, draugiem un paziņām, tomēr arvien būtiskāki kļūst sociālie tīkli, kurus izmanto jau katrs trešais ceļotājs, kā arī tūrisma pakalpojumu sniedzēju mājas lapas. Kā svarīgākos faktorus, kas ietekmē ceļojuma iegādi, Latvijas iedzīvotāji, kas pēdējo trīs gadu laikā ir ceļojuši ārpus Latvijas, norāda cenu (71 %) un atsauksmes (61 %) (PTAC pētījums, 2018). Ceļojumi tiek plānoti savlaicīgāk, un to iegādē aizvien vairāk izmanto tūrisma aģentūru un tūroperatoru izsludinātās ceļojumu iepriekšpārdošanas ar atlaidēm (sputniknewslv.com, 2017).

21. gs. ceļotāji arvien vairāk no tūrisma aģentūrām sagaida personiskāku attieksmi, izpratni par viņu vajadzībām. Ceļotāji vēlas kvalitatīvu atpūtu, kas bagātināta ar jaunu pieredzi, pieaug tendence ceļot mazās interešu grupās.

Latvijas ceļotāji, uzkrājuši savu ceļojumu pieredzi, arvien vairāk ir gatavi pārsteigumiem ceļojumos, katrs trešais atzīst (travelnews.lv, 2013), ka no ceļojuma sagaida neplānotus piedzīvojumus un izbauda ceļojumā iepriekš neiekļautu apskates

objektu atklāšanu. 21. gs. ceļojumi kļūst tematiskāki, piemēram, ceļojot pa kādu noteiktu kinofilmu uzņemšanas vietām.

Lai arī ik pa brīdim kāda tūrisma aģentūra piedzīvo maksātnespēju, piemēram, "Prieks tūre" un "Balta", no 2019. gada tūrisma aģentūras ir licencētas, sniedzot ceļotājiem lielāku drošību. Sekojot tūrisma tirgus attīstības tendencēm, ceļotājiem, kuri internetā iegādājas komplekso ceļojumu, piemēro tāda paša līmeņa aizsardzību kā tiem, kuri šādas ceļojumu paketes pērk no ceļojumu aģentūrām, tādējādi paplašinot ceļotāju tiesības.

3.4. Uzņemošais tūrisms: ārvalstu tūristi Latvijā

Šajā nodaļā tiks raksturots ienākošais jeb uzņemošais tūrisms, kas aptver ārzemnieku ceļojumus uz Latviju un tūrisma aktivitātes valsts teritorijā (LR Ekonomikas ministrija, 2008) pēc neatkarības atgūšanas, raksturojot ārvalstu tūristu plūsmu, galvenos izaicinājumus ārvalstu tūristu uzņemšanā, jo īpaši neatkarības pirmajos gados, kā arī galvenos ienākošo tūrismu ietekmējošos faktorus un izaicinājumus.

Ienākošā/uzņemošā tūrisma attīstībā valstis ir īpaši ieinteresētas, jo ārvalstu ceļotāji ceļojuma galamērķī tērē savu naudu dažādu tūrisma, viesmīlības un citu pakalpojumu iegādei, kas kopumā veido tūrisma nozares eksporta apjomu. Atšķirībā no citām tautsaimniecības nozarēm, kur, eksportējot preces un pakalpojumus, tie tiek fiziski transportēti un/vai pārdoti ārvalstu tirgos, tūrismā ceļotājs tērē savu naudu, iegādājoties un patērējot pakalpojumus ceļojumu galamērķī.

2017. gadā Latvijas tūrisma eksports sasniedza 1,117 miljardus eiro, kas sastādīja 7,1 % no kopējā valsts eksporta apjoma (WTTC, 2018). Salīdzinājumam – mūsu kaimiņvalstīs šis rādītājs ir 10,2 % Igaunijā un 4 % Lietuvā, bet vidējais ES valstīs – 5,8 %. Jāatzīmē, ka Latvijā šāds vidējais 6–7 % īpatsvars kopējā eksportā ir novērojams kopš 2004. gada, izņemot 2008. un 2009. gadu, kad globālās ekonomiskās krīzes rezultātā šis rādītājs sasniedza attiecīgi 8 % un 9 %, kas saistāms ar citu tautsaimniecības nozaru eksporta apjoma kritumu (CSP, 2020a). Eksporta dati uzskatāmi parāda tūrisma nozares nozīmi Latvijas eksportā un tautsaimniecībā, taču jāatzīmē, ka ne vienmēr politiķi un arī iedzīvotāji izprot un novērtē tūrisma nozares lomu tajā, jo visbiežāk tūrisms vairāk saistās ar pašu ceļojumiem ārpus valsts, kas savukārt attiecināms uz pakalpojumu importu, t.i., Latvijas iedzīvotāju tēriņiem ārzemēs.

Ceļotājus iedala viendienas apmeklētājos un vairākdienu ceļotājos jeb tūristos. Ārvalstu tūristu raksturo tas, ka viņš veic ceļojumu valstī, kas nav viņa pastāvīgā dzīvesvieta, ceļojuma galamērķī uzturoties vismaz diennakti, bet ne ilgāk kā 12 mēnešus, kā arī viņa ceļojuma motīvs nav algota darba veikšana. Jāatzīmē, ka tūrisma statistikā visbiežāk nav pieejami vai ir ierobežoti dati par viendienas ceļotāju skaitu.

Lai arī dažādu ar tūrismu saistītu statistikas datu iegūšanas mēģinājumi sākās jau 90. gadu sākumā (Satiksmes ministrijas Tūrisma departaments aicināja uzņēmējus piedalīties aptaujā, lai noskaidrotu, kādi ir ārvalstu tūristu tēriņi Latvijā (Latvijas Jaunatne,

1992), un iegūtu salīdzināmu un ticamu statistiku pēc vienotas metodikas), datus par ārvalstu tūristu skaitu, ceļošanas motīviem, tēriņiem un citiem ceļošanas paradumiem valstī iegūst kopš 1996. gada, kad Centrālā statistikas pārvalde, mācoties no Somijas kolēģiem, sāka īstenot ārvalstu tūristu robežapsekojumus Latvijā (Miezīte, 2020). Centrālās statistikas pārvaldes Transporta un tūrisma statistikas daļas ilggadējā vadītāja E. Miezīte atzīmē, ka līdz 2008. gadam, kad Latvija kļuva par Šengenas līguma dalībvalsti, šādi robežapsekojumi tika veikti vienu reizi ceturksnī piecas dienas visos Latvijas robežpunktos. Kopš 2008. gada, kad kļuva iespējama brīva bez robežu kustība Šengenas zonā, šie apsekojumi notiek tikai Starptautiskajā lidostā "Rīga", Rīgas Pasažieru ostā un Latvijas–Krievijas un Latvijas–Baltkrievijas robežpunktos. Rīgas Pasažieru ostā un robežpunktos apsekojums joprojām tiek īstenots vienu reizi ceturksnī, bet lidostā "Rīga" apsekojumi tiek veikti katru nedēļu, bet divas reizes mēnesī, lai novērtētu tranzīta plūsmu, tiek uzskaitīti valsts rezidenti un nerezidenti. Tūrisma statistikas iegūšana ir sarežģīts un salīdzinoši dārgs process, tāpēc jāatzīmē, ka Latvijā, salīdzinot ar citām valstīm, tostarp mūsu kaimiņvalstīm Lietuvu un Igauniju, tūrisma statistika ir plaša un sniedz datus ne tikai par ārvalstu ceļotāju, nakšņojumu skaitu, bet arī par ceļotāju galvenajiem motīviem, uzturēšanās ilgumu, nakšņošanas vietu, tēriņiem u.c. Datu ticamība ir viens no lielākajiem izaicinājumiem statistikā, tāpēc CSP nepārtraukti datu ieguvi pilnveido.

Pēc CSP datiem (2020b) Latvijā ārvalstu tūristu skaits kopš 1997. gada ir trīskāršojies, sasniedzot 1,9 miljonus 2019. gadā, savukārt nakšņojumu skaits pieaudzis nedaudz vairāk kā divas reizes un sasniedza 8,26 miljonus, kas skaidrojams ar vispārēju tendenci pasaulē – tūristu vidējais uzturēšanās ilgums ceļojumu galamērķos samazinās. Ceļotāju kopējie tēriņi kopš statistikas uzskaites uzsākšanas 1998. gadā Latvijā ir pieauguši pat sešas reizes, sasniedzot 539 milj. EUR gadā (skat. 90. attēlu).

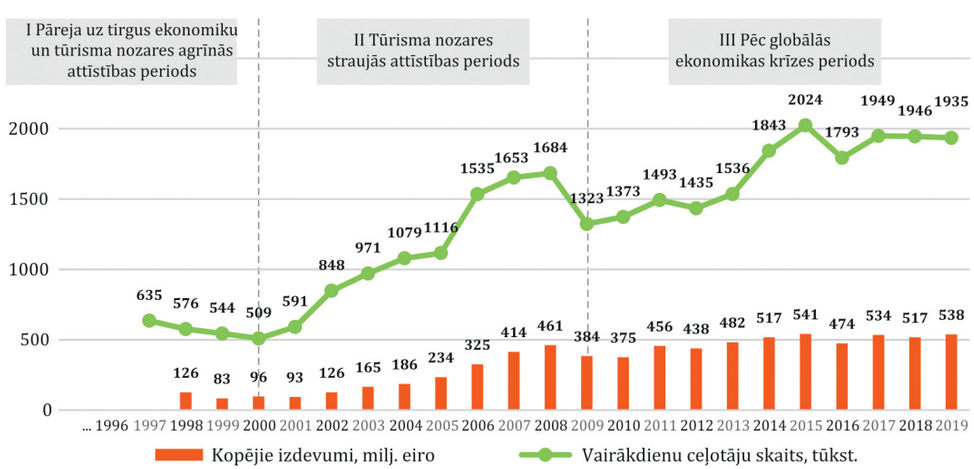

90. attēls. **Ārvalstu tūristu skaits un kopējie izdevumi Latvijā no 1997. līdz 2019. gadam** (CSP, 2020) **un tūrisma attīstības periodi**

Ceļotāji Latvijā ierodas no ļoti daudzām pasaules valstīm, taču jau kopš neatkarības atgūšanas aptuveni 80 % sastāda tūristi no astoņām valstīm – Lietuvas, Igaunijas, Krievijas, Vācijas, Somijas, Zviedrijas, Apvienotās Karalistes un Norvēģijas (skat. 91. attēlu). Ja salīdzinām 1996. un 2019. gada datus, tad no visām astoņām mērķtirgu valstīm ir novērojams tūristu skaita pieaugums. No Apvienotās Karalistes 2019. gadā tika uzņemts 18 reizes vairāk tūristu nekā 1996. gadā, no Igaunijas – piecas reizes, no Norvēģijas – četras reizes, no Lietuvas un Vācijas – trīs reizes, bet no Krievijas, Zviedrijas un Somijas – divas reizes vairāk tūristu. Ļoti nozīmīgais pieaugums Apvienotās Karalistes tūristu skaitā varētu lasītājam šķist mulsinošs, bet tas ir izskaidrojams ar to, ka šajā grupā statistikā tiek iekļauti tie bijušie vai esošie Latvijas valstspiederīgie, kuri ilgāk par vienu gadu dzīvo Apvienotajā Karalistē un uz Latviju brauc, lai apciemotu savus radus un draugus vai pavadītu savu atvaļinājumu. To apstiprina arī dati, ka 2019. gadā 45 % ceļotāju no Apvienotās Karalistes Latvijā ieradās ar nolūku apmeklēt radus un draugus (CSP, 2020). Jāatzīmē, ka līdzīga situācija ir novērojama arī ar ārvalstu tūristu plūsmām no citām valstīm, piemēram, Īriju, ASV, Kanādu, kur dzīvo liela Latvijas iedzīvotāju diaspora. 2019. gadā 59 % tūristi no Īrijas norādīja, ka viņu Latvijas apmeklējuma mērķis ir radu un draugu apmeklējums. Jāatzīmē, ka precīzi diasporas tūristus nošķirt nav iespējams, jo arī citu valstu tūristiem Latvijas apmeklējuma nolūks var būt radu un draugu apmeklējums, piemēram, starptautisko studentu vecāki un draugi.

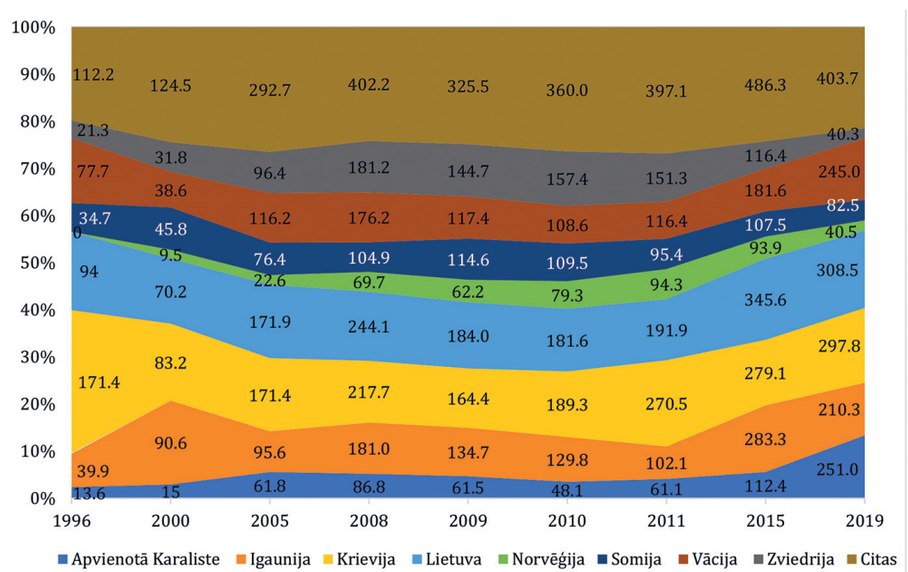

91. attēls. **Ārvalstu viesu skaits (tūkstošos) Latvijā no1996. līdz 2019. gadam sadalījumā pa galvenajām tūristu izcelsmes valstīm** (CSP, 2020)

91. attēls labi parāda, ka Krievijas tirgus daļa ienākošā tūrismā gadu gaitā ir mazinājusies. 1996. gadā no visiem Latvijā iebraukušajiem ārvalstu tūristiem no Krievijas bija 30 %, bet 2019. gadā – 15 %. Redzams, ka stabila tirgus daļa saglabājas Lietuvas, Igaunijas un Vācijas tirgiem, bet Apvienotās Karalistes ceļotāju īpatsvars ir audzis no 2 % līdz 13 %. Savukārt Zviedrijas un Norvēģijas tirgos pēc tirgus daļas pieauguma globālās ekonomiskās krīzes periodā pēdējos gados novērojams tirgus daļas samazinājums. Ārvalstu tūristu plūsmu uz Latviju, kā arī tūristu ceļošanas paradumus Latvijā kopš neatkarības atgūšanas ir ietekmējuši dažādi faktori, svarīgākie tiks izklāstīti nedaudz detalizētāk.

90. attēlā, balstoties uz ārzemju tūristu skaita izmaiņām pa gadiem, ļoti uzskatāmi ir parādīts Latvijas ienākošā tūrisma dzīvescikls, kurā iezīmējas gan krituma, gan izaugsmes posmi. Uzņemošo (ienākošo) tūrismu var iedalīt trīs attīstības periodos:

I Pāreja uz tirgus ekonomiku un tūrisma agrīnā attīstība (1991–2000);

II Tūrisma straujas attīstības periods (2001–2009);

III Tūrisma attīstības periods pēc globālās ekonomiskās krīzes (2010–2019).

Tālāk katrs periods tiks raksturots, atklājot gan galvenos ārzemju tūristu plūsmu ietekmējošos faktorus, gan ieskicējot ārzemju tūristu ceļošanas paradumus.

I – Pāreja no plānveida uz tirgus ekonomiku un tūrisma agrīnā attīstība (1991–2000)

Pēc neatkarības atgūšanas valdība tūrismu bija pasludinājusi par vienu no prioritārām tautsaimniecības nozarēm, kā Latvijas priekšrocības norādot "izdevīgo ģeogrāfisko stāvokli, salīdzinoši nepārveidoto dabu un vēsturisko objektu daudzumu" (Tūrisms var glābt Latvijas ekonomiku, Diena, 1992). Nozares attīstību un pienesumu tautsaimniecībai ietekmēja virkne izaicinājumu, kas bija saistīti ar pāreju no plānveida uz tirgus ekonomiku. Uzņemošā tūrisma sektorā notika izteikta pāreja no plānveida tūrisma organizēšanas, kas fokusējās uz padomju tūristu uzņemšanu no visas plašās PSRS, uz tūrisma piedāvājuma pielāgošanu, veidošanu un attīstīšanu tūristiem no Rietumvalstīm.

PSRS republiku ceļotāju skaits Latvijā jau samazinājās, sākoties dažādām aktivitātēm, kas bija saistītas ar neatkarības atgūšanu, piemēram, Baltijas ceļš. Tā situāciju 1990. gadā raksturoja tūrismā iesaistītie speciālisti: "Pēc pagājušajā gadā organizētās akcijas Baltijas ceļš Savienībā izplatījās tāds baumu vilnis, ka sākās nepieredzētas lietas. [..] VCAP Centrālā padome pieņēma lēmumu, kurā bija teikts, ka ikviens drīkst atdot atpakaļ iegādātās ceļazīmes uz Baltijas republikām [..]. Latvija bīstamības ziņā tika pielīdzināta Gruzijai, kur tajā laikā patiešām lija asinis. Runāja, ka pie mums gāžot apkārt autobusus, atņemot nopirktās preces u.tml." (Vizule, 1990) Tūristu skaits no bijušajām PSRS republikām samazinājās arī turpmākajos gados, kad tika atgūta neatkarība, tika ieviests vīzu režīms, kā arī ceļotājiem bija nepieciešama ārzemju pase, bet vēlāk jau augstais nacionālās valūtas – lata kurss – ceļošanu uz Latviju padarīja pārāk dārgu.

Jau īsi pirms neatkarības atjaunošanas kā iespēja tika saskatīta tūristu uzņemšana no Rietumiem. Latvijas tūrisma asociācijas "Tēvija" priekšsēdētājs Imants Sēja (Vizule, 1990):

> *"Ja reiz austrumu kaimiņš mums pagriež muguru, tad mums jāskatās uz rietumu pusi."*

Taču ne tūrisma piedāvājums, ne vispārējā, ne tūrisma infrastruktūra, ne arī apkārtējā vide un gaisotne, ne arī vietējo iedzīvotāju izpratne par viesmīlību un tūrisma biznesu nebija tādā līmenī, lai tā uzrunātu Rietumvalstu ceļotājus un atbilstu viņu patēriņa prasībām. Uz šo "negatavību" Rietumu tūristu uzņemšanai norādīja latviešu izcelsmes profesors no ASV Gundars Ķeniņš-Kings:

> *"Tūrisma jautājums – tas ir jautājums arī par to, kādi mums būs sakari ar ārzemju viesiem, kuru prasības un vēlēšanās jūs taču nemaz nezināt. Redzu, ka spriežat diezgan bērnišķīgi: man garšo kefīrs, tātad arī iebraucējam celšu to galdā.*

Tāpat, piemēram, amerikāņu tūristiem ir apnicis Rīgā apmeklēt tikai kapsētas, neko citu taču jūs nerādāt. Un nekur pasaulē nav tā, ka ārzemju tūrists viesnīcā justos kā skapī ieslēgts [..]. Iebraucis svešā zemē, viņš visupirms grib redzēt vietējos, parunāties ar viņiem, satikties ar citiem tūristiem, tā krājot un veidojot iespaidus par ceļojumu. Var jau būt, ka jūsu pieeja noder viesu skaita samazināšanai viesnīcās, bet tad jau tās nevar būvēt." (Liepa, 1990)

Pēc neatkarības atgūšanas, kad Padomju Savienības laikā ierastā kārtība daudzās jomās, tostarp – tūristu uzņemšanā, pārstāja darboties, un vietējie iedzīvotāji pielāgojās brīvā tirgus situācijai, nozares profesionāļi, apzinājās nozares tiesiskā regulējuma iztrūkumu un nepietiekamo gatavību ārvalstu tūristu uzņemšanā. Vietējie tūrisma speciālisti situāciju raksturoja:

> *"Uz pasaules fona mēs atrodamies alu laikmetā.*

[..] Nekavējoties jādomā par kāda normatīva dokumenta pieņemšanu, kas regulētu tūrisma organizēšanu jau tūdaļ un novērstu pastāvošo haosu un anarhiju [..], jau masveidā

tiek uzņemti ārvalstu tūristi privātsektorā [..]. Šos ārvalstu viesus Latvijā gluži vienkārši apzags un plikus palaidīs atpakaļ uz mājam." (Vizule, 1990)

Tā laika vietējā presē arī parādījās ziņojumi par Rīgas viesu – tūristu un biznesmeņu – apzagšanu. Tūristi bieži tika apzagti viesnīcu numuros, viņu mantas izzagtas no automašīnām, un viesi tika pat aplaupīti uz ielas (Ezernieks, 1991), aizdomas krita uz viesnīcas un milicijas darbinieku sadarbību ar noziedzīgo pasauli un viesnīcas istabu atslēgu dublikātu izmantošanu zādzībām (Blažēvics, 1992).

Neatkarības pirmsākumos lielākā daļa ārvalstu viesu bija trimdas latvieši, īpaši no ASV, Kanādas un Austrālijas, kuri beidzot varēja apmeklēt savu vai savu senču dzimteni, ko PSRS laikā nebija iespējams izdarīt ceļojuma lielo izmaksu dēļ vai arī pārliecības dēļ, ka ceļot uz Latvijas PSR nozīmē sadarboties ar komunistisko režīmu (Stroda, 2020). Trimdā izdotajā latviešu presē ik pa laikam parādījās publikācijas par piedzīvoto Latvijā, kas ļoti labi raksturoja tā laika situāciju no Rietumvalstu tūristu skatupunkta. Galvenās tā laika trimdas latvieša atziņas, raksturojot Latviju, bija, ka

> *"Latvija ir tiešām ļoti skaista zeme", bet atraktīva ārzemju tūristiem kļūs tad, kad tiks "kaut cik sakopta" un pakalpojumi atbildīs Rietumu pasaulē ierastajam, bet no tā Latvija ir ļoti tālu, un situācija kopumā tiek apzīmēta kā "agrais akmens laikmets".*
>
> (Krāslavietis, 1991)

Daloties ar savu pieredzi Latvijas ceļojuma laikā, visbiežāk tika norādīts uz šādiem trūkumiem viesu uzņemšanas jomā: privilēģiju piešķiršana ārzemniekiem, nodrošinot viņiem to, kas nebija pieejams vietējiem; angļu valodas nezināšana; labierīcību iztrūkums vai arī to neatbilstība higiēnas prasībām; nepieklājīgā apkalpošana; sabiedriskā transporta sliktais stāvoklis; naktsmītņu un ēdināšanas pakalpojumu neatbilstība starptautiskiem standartiem; gidu vājais svešvalodu līmenis un ekskursiju satura zemā kvalitāte. Situāciju labi raksturo tā laika vietējā un ārzemēs izdotajā presē publicētās ceļotāju atsauksmes: "Viesnīcās [..] strādā daudz jaunu un enerģisku cilvēku. Viņu galvenais trūkums valodu nezināšana [..]. Augstprātīgas pārdevējas [..]. Pārdevēju sejas ir sevišķi drūmas un pat nelaimīgas [..]. Sabiedriskās tualetes Jūrmalā ir katastrofālā stāvoklī. Tur vienkārši nav iespējams iebrist [..]. Katrs brauciens uz Rīgu sākās ar nesagriezta sēdekļa atrašanu vagonā," (Lumms, 1992) "[..] pašreiz viesnīcu darbinieki nav "orientēti uz servisu" (Diena, 1992) un "[..] lielākai daļai trūkst tā, ko sauc par laika jēdzienu," (Krāslavietis, 1991) "[..] mūsu gide [..] zviedriski esot sākusi mācīties tikai pirms trīs mēnešiem [..]. Viņas zviedru valoda nav nebūt spīdoša, bieži pat grūti saprotama." (Balodis, 1992) Skarbs savā vērtējumā par tūrisma pakalpojumu kvalitāti ir trimdas tautietis Eduards Voitkuns, secinādams, ka tūristiem pakalpojumi tika sniegti "izejot no tā, kas ir pieejams [..] Latvijas deģenerētajā pieņēmumā par klientu iecietību pret nelaipnību un netīrību" (Voitkuns, 1992).

Šajā laikā tūrisma iespējas ārpus Rīgas un Jūrmalas tiek vērtētas vēl kritiskāk, jo ceļošana ārpus Rīgas ir apgrūtināta neattīstītās tūrisma infrastruktūras un zemās pakalpojumu kvalitātes dēļ: "Pašreizējie ēdnīcu standarti liek ārzemniekiem atturēties no ēšanas provinces ēdnīcās", "[..] būtu jāveicina ārzemju latviešu iespēja "uz savu roku" apceļot dzimteni." (Voitkuns, 1992) Gan trimdas latviešiem, gan ārvalstu tūristiem brauciens uz Latviju izvērtās visai dārgs, jo pakalpojumiem bija ļoti augstas cenas gan attiecībā pret to kvalitāti, gan pret vietējo patēriņa preču un pakalpojumu cenu līmeni. Tā laika vietējā iedzīvotāja novērojumi liecina, ka ārzemju radu nakšņojums Dobeles viesnīcā izmaksāja 40 ASV dolāru, bet viesnīcas istaba tika raksturota kā ļoti netīra, bet vannasistabā "flīzes līgojas, griestos – plūdu traipi, klozeta pods smakoja, caurules sarūsējušas, ne vēsts no tualetes papīra un dezinfekcijas", savukārt istaba Rīgas viesnīcā maksājot 85 ASV dolārus, bet "tur gan bija tīrāks, bet pie vannas tāpat ne paklāja, ne aizkara, un tualetes papīrs kā smirģeļdarbiem domāts" (Lasmanis, 1991). Atsauksmēs parādījās kritika par vietējo tūrisma firmu vēlmi iedzīvoties, sniedzot pakalpojumus trimdas latviešiem par neadekvātām cenām. Tiek minēts, ka pazīstamas tūrisma firmas organizēts transports braucienam no Rīgas uz Dobeli vienā virzienā viesim izmaksājis 56 ASV dolārus (Lasmanis, 1991) vai "[..] ik uz soļa jāsastopas ar kvēlu mūsu līdzpilsoņu vēlmi noplēst ārzemju tūristiem septiņas ādas. Piemēram, Siguldas benzīntankā laipni esot piedāvājuši iegādāties 50 litrus benzīna par 65 vācu markām" (Diena, 1992). Stāstot par Austrālijas latviešu ciemošanos Latvijā, tiek aprakstīta situācija, kā ārvalstu viesiem par Dziesmu svētku biļetēm jāmaksā ap 100 dolāriem, bet vietējam radiniekam tikai divi dolāri, bet "sēdējām visi kopā". Kopumā situācija tiek raksturota: "Mūs saņēma ar smaidiem un tūliņ sāka plēst mūsu dolārus," un izskan brīdinājumi par iespējamo ārzemju viesu skaita samazināšanos: "Iespējams, ka turpmāk ārzemju latvieši mazāk brauks apciemot dzimteni, katrā ziņā ne atkārtoti." (Gūtmanis, 1993) Šis laiks ārzemnieku uzņemšanā tika salīdzināts ar ASV zelta drudža laikiem, kad vietējos iedzīvotājus interesē tikai viesu valūta.

No ārzemēm Latvijā ieradās ne tikai etniskie ceļotāji, bet arī ceļotāji no citām valstīm, jo īpaši Rietumvalstīm, kurus Latvija interesēja kā jauna valsts, kas bijusi komunistiskās PSRS sastāvā un daudzus gadu desmitus nepieejama un paslēpta aiz "dzelzs priekškara", vai arī, kurus Latvijā interesēja potenciālās biznesa iespējas, bet kā "pionieriem" arī viņiem nācās piedzīvot iepriekš aprakstītās situācijas ar pārāk augstajām cenām, zemo pakalpojumu kvalitāti un neattīstīto vispārējo un tūrisma infrastruktūru. Savu pieredzi par ceļojumu uz Latviju 1991. gada septembrī tūlīt pēc augusta puča atceras tolaik vēl students, bet vēlāk ceļojumu žurnālists Pēters Hohs (*Peter Hőh*) no Vācijas: "Es vienu nedēļu mēģināju pa visādiem kanāliem atrast informāciju – kas man nepieciešams un kā es varu doties uz Baltijas valstīm, bet visi mēģinājumi bija veltīgi.

Neviens man nevarēja pateikt, līdz man kāds Vācijā dzīvojošs latvietis ieteica, lai braucu ar automašīnu un izmantoju robežpāreju no Polijas uz Lietuvu. Vienā brīdī šķita, ka šī robeža būs mūsu ceļojuma galapunkts, jo automašīnu rinda pie tās bija ļoti gara un iebraukšanai Lietuvā bija nepieciešama vīza, kuras mums, protams, nebija un nezinājām, kur to iegūt. Laimīgas sagadīšanās pēc mums robežas "barjeru atvēra" mana brāļa preses karte. Šķiet, ka bijām starp pirmajiem ārzemniekiem, kas ieceļoja, izmantojot to robežpārejas punktu. Pirmie iespaidi? Iebraucot Rīgā, uzreiz bija pamanāms, cik Rīga ir skaista, kompakta, saglabājusies [..]. Jā, varēja redzēt visapkārt valdošo nabadzību [..]. Cilvēki bija jauki, viesmīlīgi un ziņkārīgi [..]. Pieredzēju, ka mums kādā pilsētiņā teica, ka viesnīcā nav vietas. Bet mēs redzējām, ka tur ir tikai darbinieki. Vēlāk atklājās, ka vietējiem bija kauns izmitināt mūs tādās istabās. Jā, no mums bieži neņēma naudu, lai gan redzējām, ka pašiem cilvēkiem tās nav. Pēc gada, kad atgriezos, situācija bija pilnībā mainījusies, atšķirīgas cenas vietējiem un ārzemniekiem, cenas pilnībā neatbilstošas tam, ko piedāvāja." (Hőh, 2020)

Tā laika Latvijas presē regulāri parādījās publikācijas par tūrismu attīstību, ietverot statistikas datus par apkalpoto ārvalstu tūristu skaitu. Dažādās publikācijās dati bija atšķirīgi, kā arī nebija izklāsta, kā tie iegūti, tāpēc līdz 1997. gadam tā laika tūrisma datu precizitāti var apšaubīt. Pēc CSP (2020b) datiem, 1991. gadā Latvijas tūrisma operatori/aģentūras Latvijā apkalpoja nedaudz virs 79 tūkst. ārvalstu viesu, bet 1992. gadā šis skaits samazinājās gandrīz uz pusi, 1993. gadā atkal nedaudz pieauga un tā arī tālākos gados redzams, ka šie cipari ir "nestabili" (skat. 29. tabulu).

Lielākā daļa ārvalstu ceļotāju neatkarības sākumposmā Latvijā ieradās grupu ceļojumos un ļoti maza daļa individuāli. Laika gaitā, attīstoties infrastruktūrai un tūrisma pakalpojumiem, informācijas pieejamībai, kā arī citu ceļotāju labo atsauksmju rezultātā, šī proporcija mainījās. Kā rādīja vietējā presē publicētie dati, 1992. gadā gandrīz puse viesu ieradās Rīgā ar kruīza kuģi (Rudušs, 1993). Visbiežāk no Vācijas, Somijas, ASV, Dānijas, Zviedrijas un NVS jeb bijušām PSRS valstīm (Valsts statistikas komitejas Sociālās statistikas departaments, 1994). Galvenais ceļojuma galamērķis Latvijā šiem tūristiem bija Rīga un Jūrmala, bet pavisam nedaudzi izbrauca ārpus galvaspilsētas (Zeltiņa, 2020).

Pēc pirmās eiforijas un vilinājuma, pieredzot augsto dārdzību un zemo pakalpojumu kvalitāti, pāris gadu laikā interese par Latviju un citām bijušajām sociālisma bloka valstīm strauji noplaka. "Tagad pie mums kuļas tikai tie ārzemnieki, kuriem šeit gandrīz vai piespiedu kārtā jābrauc biznesa darīšanās, un, protams, tautieši. Pamazām apsīkst arī to eksotikas meklētāju straumīte, kuriem Latvija bijušajā PSRS bija aiz dzelzs priekškara." (Randerss, 1993) Līdzīga situācija tika novērota arī citās sociālisma bloka valstīs: "[..] sniegtie pakalpojumi pietiekami neatbilst Rietumu standartiem, tāpēc Austrumeiropas valstis īsā laikā attīsta savu tūrisma infrastruktūru." (Kamenska, 1993)

Vietējās sadzīves, infrastruktūras, kā arī tūrisma nozares sakārtošana un attīstība notiek arī Latvijā, un jāatzīmē, ka pārmaiņas notiek ļoti strauji, to atzīmē arī tā laika aculiecinieki. Piemēram, "Lufthansa" ģenerāldirektors Hanss Jirgens Vilmsens situāciju raksturoja:

> *"Kad es uz Rīgu atbraucu 1991. gadā, te nebija nekā. It īpaši sadzīves apstākļu ziņā. Ierodoties no Rietumeiropas, dzīvot šeit bija ļoti grūti [..], pārmaiņas ir milzīgas. Ļoti pārmainījusies Rīga. Tā arvien vairāk izskatās pēc Rietumu pilsētas, un ikviens var iegādāties visu, ko vien viņš vēlas. Protams, cenas ir neiedomājami augstas."*
>
> (Saule, 1994)

Pasažieru transporta pieejamība

Viens no noteicošiem faktoriem starptautiskā tūrisma (tostarp – ienākošā tūrisma) attīstībā bija tādiem pieejamību veicinošiem faktoriem kā gaisa transporta attīstībai un vīzu režīma politikai.

Ļoti nozīmīgu lomu Latvijas ārvalstu tūristu plūsmas nodrošināšanā deva tiešo starptautisko lidojumu uzsākšana uz un no Starptautiskās lidostas "Rīga". Jau 1990. gada vasarā tika veikti seši reisi no Londonas uz Rīgu, "atvedot lielu grupu angļu tūristu uz Latvijas Dziesmu un deju svētkiem" (Gefters, 1990), un tika izveidoti regulārie reisi uz Rīgu no Stokholmas, Helsinkiem un Kopenhāgenas. Kopenhāgenas un Stokholmas maršrutus sākotnēji nodrošināja SAS (Gefters, 1990). Otrā starptautiskā lidsabiedrība, kas uzsāka starptautiskos reisus uz Latviju, bija vācu lidsabiedrība "Lufthansa", kas 1991. gadā sāka veikt lidojumus no Frankfurtes uz Rīgu (tālāk uz Sanktpēterburgu) trīs reizes nedēļā, bet jau 1994. gadā septiņas reizes nedēļā no Frankfurtes un trīs no Hamburgas (Saule, 1994). 1992. gadā lidojumus uz Rīgu uzsāka lidsabiedrība "Finnair". Kopš 1995. gada 1. oktobra kopā ar stratēģisko partneri SAS savus lidojumus uzsāka Latvijas jaunā avisobiedrība "airBaltic", kas sevi pieteica kā "cenas zemākas, bet pakalpojumi SAS līmenī" (Bērziņš un Voika, 1995). 1995. gadā jau lidojumus veica 30 aviosabiedrību lidmašīnas un no lidostas tika veikti regulāri lidojumi aptuveni 30 maršrutos (Celmiņš, 1994). 2001. gadā Starptautiskās lidostas "Rīga" prezidents un valdes priekšsēdētājs Dzintars Pommers jau atzīmēja, ka "regulārus reisus uz Rīgu veic 11 aviosabiedrības. "airBaltic" pirmajā pusgadā apkalpojusi 44 % pasažieru, "Finnair" – 10 %, "British Airways" – 9 %, "Lufthansa" – 8 %, ČSA – 8 %." (Kļaviņš, 2001), kas norāda uz nacionālās lidsabiedrības jau iegūto vadošo lomu lidostā.

Savukārt lidostas "Rīga" attīstību pirmajos gados tā laika "Lufthansa" ģenerāldirektors raksturoja: "Kad es uz Rīgu atbraucu 1991. gadā, te nebija nekā [..] Lidostā tajā laikā valdīja pilnīgs haoss. Bija ļoti maza telpa, no kuras pasažieri devās starptautiskajos reisos. Pārējie bija vietējas nozīmes reisi, bet pārmaiņas ir milzīgas [..] Lidostas standarti tuvojas starptautiskām prasībām, un tā sāk atbilst nosaukumam – Rīgas Starptautiskā

lidosta. Mūsu pasažieri ir ļoti apmierināti ar lidostas pakalpojumiem, jo viņi redz, ka nauda, ko nopelna lidosta, tiek ieguldīta tās pilnveidošanā. Agrāk katra nosēšanās bija diezgan grumbuļaina, bet tagad lidostā ir jauns skrejceļš [..]." (Celmiņš, 1994) Tika veikta virkne dažādu pilnveidojumu lidostas infrastruktūrā, piemēram, skrejceļa pagarināšana, bagāžas lentu ieviešana u.c., lai uzlabotu pasažieru ērtības. Tā laika lidostas komercdirektors Jānis Celmiņš, izklāstot situāciju, ka ir atlaisti darbinieki, kuri mēģināja izspiest naudu par bagāžas ratiņu izmantošanu, norādīja: "Sociālisms Rīgas lidostā ir beidzies." (Celmiņš, 1994) 1998. gadā lidostā tika izveidots Rīgas pilsētas informācijas centrs ar mērķi sniegt ārvalstu viesiem informāciju par tūrisma iespējām Rīgā un Latvijā (Jaunumi Rīgas .., 1998), bet 1999. gada izskaņā tika atklāts jaunais pasažieru termināls ar kapacitāti viena miljona pasažieru apkalpošanai (Ducmanis, 2000).

Zemākā pasažieru plūsma lidostā "Rīga" bija 1993. gadā, kad iebraukušo un izbraukušo pasažieru skaits bija 310 tūkst., bet turpmākajos gados, līdz pat globālās ekonomiskās krīzes sekām (2011. gadā) skaits no gada uz gadu pieauga, palielinoties gan ārvalstu pasažieru, gan vietējo ceļotāju intensitātei, gan tranzītpasažieru apjomam. 2019. gadā iebraukušo un izbraukušo pasažieru skaits sasniedza 7,8 milj. (CSP, 2020) un lidosta "Rīga" ir kļuvusi par vadošo lidostu Baltijas reģionā. 1995. gadā 107 tūkst. jeb 6 % no visiem ārvalstu ceļotājiem Latvijā ieradās, izmantojot gaisa transportu, 2000. gadā tie jau bija 140 tūkst. (7 %) (CSP, 2020).

Starptautiskie vilcieni kursēja no Viļņas, Maskavas un Sanktpēterburgas, bet dzelzceļa loma, samazinoties tūristu plūsmai no Krievijas, kritās gadu no gada, tā 1995. gadā 16 % no ārvalstu tūristiem izmantoja dzelzceļa transportu, bet 2000. gadā vairs tikai 5 % (CSP, 2020).

2000. gadā tikai 7 % ārvalstu viesi Latvijā ieradās, izmantojot ūdens transportu (CSP, 2020), jo pasažieru ostu infrastruktūra bija attīstīta vāji. Rīgas Brīvostas pasažieru termināls bija novecojis un nebija piemērots lielu pasažieru prāmju un kruīzu kuģu apkalpošanai, bet Liepājas un Ventspils ostās pasažieru termināļu nebija. 2000. gadā darbojās prāmju līnija Ventspils–Vestervīka, Rīga–Lībeka–Rīga, Liepāja–Karlshamna (Zviedrija), Liepāja–Rostoka (Vācijā). Jahtu un kruīzu tūrisms bija mazattīstīts. Andrejostā tika uzņemtas 137 jahtas, bet Pāvilostā – 35 (VARAM, 2002). Lielākā daļa ceļotāju (gan vienas dienas tranzītpasažieri, gan vairākdienu ceļotāji) Latvijā ieradās ar autotransportu (~80 %), lielākoties no kaimiņvalstīm Lietuvas un Igaunijas (CSP, 2020), bet rietumniekus no ceļošanas uz Baltiju ar autotransportu atturēja situācija uz Polijas ceļiem, kur uzdarbojās "sauszemes pirāti", kas aplaupīja ceļotājus vai pieprasīja naudu par apsardzes pakalpojumiem (Goldberģis, 1993).

Vīzu režīms

Vīza ir dokuments, attiecīgās valdības oficiāla atļauja ārvalstu pilsonim iebraukt valstī, bet no starptautiskā tūrisma attīstības viedokļa tā tiek uzskatīta par ceļošanas barjeru. Pēc neatkarības atgūšanas ceļošana uz Latviju kļuva pieejamāka un vieglāka ceļotājiem no Rietumiem, bet ceļotājiem no bijušajām PSRS republikām ceļošana uz Latviju kļuva nepieejamāka. Sākotnēji visiem ceļotājiem no ārzemēm, izņemot bijušo PSRS valstu iedzīvotājiem, bija nepieciešama iebraukšanas vīza, kuru varēja iegūt Latvijas Republikas pārstāvniecībās ārzemēs, ja bija ielūgums no Latvijas puses. Vīzu izsniegšana tika nodrošināta arī lidostā "Rīga" (Sīlis, 1991), savukārt starp Baltijas valstīm bija noslēgta savstarpēja vienošanās par bezvīzu režīmu, kas nozīmēja, ka Lietuvas un Igaunijas ceļotāji varēja ierasties Latvijā bez vīzas, bet citu valstu ceļotāji, iegūstot iebraukšanas vīzu vienā no Baltijas valstīm, bez vīzas varēja ceļot arī pārējo valstu teritorijās.

1993. gadā tika ieviests vīzu režīms ar NVS, un jau pirmajās dienās presē tika rakstīts par robežšķērsotāju skaita samazināšanos vismaz uz pusi, kā arī par pasažieriem, kuri tiek izsēdināti robežpunktos. ""Meitenē" no vilciena izsēdinātie pasažieri visai priecīgi nejutās un [..] izteica [..] pretenzijas. Tāda sajūta, ka esam izsēdināti kā banda, recidīvisti. Sliktu priekšstatu par sevi radījāt, tādu arī uz mājām aizvedīsim, citiem izstāstīsim," teica vairāki izsēdinātie kijevieši (Melnace un Kulmanis, 1993). Savukārt vīzas dārdzība – 10 ASV dolāri (20 ASV dolāri, ja robežšķērsošanas punktā) – tiek minēta kā nopietns šķērslis NVS atpūtas un darījumu viesu uzņemšanā, tā presē tiek aprakstīta situācija, ka "sakarā ar maksas vīzu režīma ieviešanu radušies konferences izjukšanas reāli draudi, jo lielākai daļu NVS zinātnieku nav iespējams iebraukšanas vīzu samaksāt" (Puķītis, 1993). 1991. gadā "ar tūrisma firmu starpniecību Latvijā ieradās 47,4 tūkst. tūristu no NVS, 1992. gadā – 5786, bet 1993. gadā vairs tikai 2194 tūristi" (Latvijā pieaug .., 1994). 1994. gadā Krievijas tūristu skaits Latvijas naktsmītnēs samazinājās pat par 52 %, bet kopš 1996. gadā Krievijas krīzes rezultātā tūristu skaits no gada uz gadu kritās. NVS valstu viesu samazinājumu visizteiktāk izjuta kādreiz tik populārās Jūrmalas kūrortviesnīcas un sanatorijas, kuru piedāvājums nebija pietiekami atraktīvs Rietumu viesiem.

1993. gadā bezvīzu režīms Latvijai pastāvēja ar piecām valstīm – Igauniju, Lietuvu, Poliju, Ungāriju, Lielbritāniju, bet turpmākajos gados bezvīzu režīma savstarpējie līgumi tika slēgti ar daudzām valstīm – Īriju, Slovākiju, Čehiju, Norvēģiju, Islandi, Dāniju, Somiju, Zviedriju, Portugāli un ar Vāciju 1999. gadā, kā pēdējo no Šengenas konvencijas dalībvalstīm, starp kurām tika īstenota vienošanās par personu kontroles atcelšanu pie kopīgām robežām. 1999. gada pavasarī ceļotāji no 31 pasaules valsts Latvijā varēja ierasties bez vīzas (Nedēļas notikumu hronika, 1999).

Tūrisma informācija

Bezvīzu režīms bija tikai viens no ienākošo tūrismu veicinošiem faktoriem. Arvien biežāk ceļotāji, tūrisma nozares pārstāvji un Latvijas diplomāti norādīja uz informācijas trūkumu, nepietiekamo Latvijas tūrisma piedāvājuma popularizēšanu ārvalstīs un valsts tēla nozīmi tūristu piesaistīšanai no rietumiem. Jau neatkarības pirmajos gados par tūrisma popularizēšanas nozīmi un ierobežoto tūrisma informācijas pieejamību norādīja

tā laika Satiksmes ministrijas Tūrisma departamenta direktore Olga Slaugotne: "Zviedrijā, Dānijā, Vācijā un Francijā darbojas Latvijas tūrisma informācijas biroji, bet pagaidām tie nevar interesentiem piedāvāt pilnvērtīgu un labi noformētu reklāmu par iespējām atpūsties Latvijā." (Tūrisms var glābt .., 1992) 1997. gadā, aprakstot situāciju par tūrisma pieprasījumu, Latvijas vēstniecības Apvienotajā Karalistē otrais sekretārs atzīmēja, ka: "Liela interese, uzzinot, ka Latvija atrodas tikai pāris stundu lidojumā no Britānijas un ka pastāv bezvīzu režīms, ir par iespējām apmeklēt mūsu valsti – gan individuāli, gan tūrisma grupās, gan ar vēlmi apmesties pilsētās, gan baudīt Latvijas lauku eksotiku. Un te nu Latvija pamatīgi grēko, nesniedzot informāciju par tūrisma iespējām. Šādas vispusīgas informācijas nav arī vēstniecībā, kaut uz šejieni ceļotgribētāji zvana pietiekami aktīvi." (Bone, 1997) Savukārt tā laika Tūrisma padomes priekšsēdētāja Gundega Zeltiņa attiecībā uz Zviedrijas tirgu norādīja, ka vīzu jautājums nav galvenais, kas zviedrus attur no došanās uz Latviju, drīzāk tā ir kuģu kompāniju nogaidošā poza, gan iztrūkstošie Latvijas tūrisma popularizēšanas un tēla veidošanas aktivitātes (Lībeka, 1997). Par Latvijas tūrisma tēla veidošanu un mārketinga aktivitātēm ir aprakstīts grāmatas 2.5. nodaļā.

Viesmīlības pakalpojumi

Viens no viesmīlības nozares lielākajiem izaicinājumiem neatkarības pirmsākumu periodā bija naktsmītņu piedāvājums, jo viesnīcas un citas tūristu mītnes, kas apmierināja PSRS ceļotāja pieticīgās vēlmes, pilnībā neatbilda Rietumvalstu ceļotāju izpratnei par pieņemamu naktsmītnes standartu. 1991. gadā viesnīcas un kempingi piedāvāja kopā 50 674 gultasvietas (Tūrisms var glābt .., 1992), bet par starptautiskiem standartiem atbilstošu tika uzskatīta "[..] tikai viena – "Rīdzene"" (Voitkuns, 1992), kurā bija 49 istabas (Dundare, 1992). Vēlāk tai pievienojās citas viesnīcas: viesnīcas "Rīga" trešajā stāvā ierīkotā "Eurolink Hotel" (1991), "Metropole" (1992) "Hotel de Rome" (1992), "Radisson SAS Daugava Hotel" (1996). Augstais pieprasījums pēc starptautiskiem standartiem atbilstošām istabām radīja situāciju, ka luksusa viesnīcu cenas sākotnēji Rīgā bija augstākās Baltijā (Dundare, 1992). 1992. gada izskaņā Rīgas viesim nakts izmaksāja 111 ASV dolārus (USD) par vienvietīgu istabu viesnīcā "Latvija", 50 USD viesnīcā "Rīga", 74 USD viesnīcā "Rīdzene", 135 USD – "Eurolink Hotel". Pilsētā darbojās arī PSRS laiku viesnīcas, kurās viesi varēja pārnakšņot par daudz zemākām cenām un daudz zemāku komforta līmeni. Tā vietējā presē viesnīca "Aurora" tiek raksturota: "Viesu maz, brīvu vietu daudz, tas saistīts galvenokārt ar vīzu režīma ieviešanu," bet vidēju cenu dēļ tūristu grupām bija iecienīta viesnīca "Tūrists" Pārdaugavā (Drēska un Aizpors, 1993). Dārgais Rīgas viesnīcu piedāvājums, kas galvenokārt bija orientēts uz darījumu tūristiem, un lēto viesnīcu neatbilstība rietumnieku standartiem tajā laikā tika uzskatīts par būtisku kavējošu faktoru atpūtas tūristu piesaistē. Trīs zvaigžņu viesnīcas "Konventa sēta" atklāšana 1996. gada izskaņā (Nedēļas notikumu Chronika, 1996) tika uzskatīta par sākumu vidējās klases naktsmītņu piedāvājuma attīstībai Rīgā. 2000. gadā pavisam Latvijā bija reģistrētas 232 naktsmītnes ar 8006 istabām, 17 145 gultasvietām. 88 no naktsmītnēm bija viesnīcas ar kopējo istabu skaitu 4482 un 8171 gultasvietām, bet Rīgā attiecīgi šie rādītāji sasniedza 78 % – no visiem izmitinātajiem ārvalstu viesiem (210,19 tūkst.) izmantoja Rīgas naktsmītnes (CSP, Statistikas datu krājums, 2001). 29. tabulā ir attēloti naktsmītnēs apkalpoto ārvalstu viesu un nakšņojumu skaits un uzturēšanās ilgums laika posmā no 1993. līdz 2000. gadam.

29. tabula

Naktsmītnēs apkalpoto ārvalstu viesu skaits un nakšņojumi laika posmā no 1993. līdz 2000. gadam (CSP, 2020)

Rādītāji	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Apkalpoto ārvalstu viesu skaits	220 439	192 147	184 783	188 269	219 939	238 835	240 799	268 083
Apkalpoto ārvalstu viesu nakšņojumu skaits	706 900	636 802	667 787	697 163	762 962	732 879	723 967	697 010
Ārvalstu viesu īpatsvars no kopējā viesu skaita viesnīcās (%)	67	59	54	51	49	51	52	52
Ārvalstu viesu vidējais uzturēšanās ilgums naktsmītnēs (naktis)	3,2	3,3	3,6	3,7	3,5	3,1	3,0	2,6

Nozares attīstības analīzē 2000. gadu sākumā tika norādīts, ka Rīgā un pārējā Latvijas teritorijā trūkst labas kvalitātes divu un trīs zvaigžņu viesnīcu un viesu māju. Nav pietiekams jaunatnes tūrisma mītņu skaits, un to kvalitāte ir neapmierinoša. Trūkst moteļu, labiekārtotu kempingu un treileru novietņu (VARAM, 2001).

Ja sākotnēji ārvalstu tūristu došanās ārpus Rīgas bija ierobežota, tad pakāpeniski attīstījās arī tūrisma infrastruktūra un piedāvājumus reģionos, kur liela loma bija 1993. gadā dibinātajai Latvijas Lauku tūrisma asociācijai "Lauku ceļotājs". 1994. gadā šajā organizācijā iekļauto saimniecību skaits bija 20, bet 1999. gada beigās jau 108. Šajās saimniecībās 17 % (1421) viesu ieradās no tādām valstīm kā Vācija, ASV, Somija, Indija, Kanāda, Francija, Nīderlande, Lielbritānija. Jāatzīmē, ka vidējais uzturēšanās ilgums šajās mītnēs ir tikai 1,9 dienas (LR CSP, 2000). 1999. gadā lauku tūrisma piedāvājumu Austrālijas latviešu presē raksturo, kā "gandrīz simt lauku saimniecības – mājas brīvdienu pavadīšanai, atjaunotas senatnīgas

ēkas, ģimenes pansijas, lauku sētas, zvejnieku mājas. 20 % no visiem atpūtniekiem, kas izmantojuši lauku tūrismu Latvijā, bijuši ārzemnieki: trešā daļa to bijuši Vācijas pilsoņi, 30 % no Ziemeļamerikas, 9 % no Lielbritānijas un 9 % no Japānas. Visvairāk lauku tūrisma mītņu ir Gaujas Nacionālajā parkā, Kuldīgas un Alsungas apkārtnē. Pārnakšņošanas cena vienai personai, bieži vien ieskaitot brokastis, svārstās no 5 līdz 12 latiem (G. E. B., 1999).

Ēdināšanas pakalpojumus viesi sākotnēji raksturoja ļoti dažādi. Trimdas latvieši bieži nostalģijas pārņemti vērtēja kā "latvisku un gardu" un "Bet ēdiens! Vienkārši pretīgs!" (Lumms, 1992). "Cenas iebraucējiem šķiet smieklīgi lētas – "porcija nēģīšu" brokastīs 60 rubļi; "cūkas cepetītis" pusdienās –160 rubļi, pudele Rīgas šampanieša – 260 rubļi, kad par l Amerikas dolāru bankā var iekasēt 178, bet maiņas autobusiņā uz ielas – pat 182 Latvijas rubļu". Vietējo produktu vietā strauji ienāca importa pārtika un dzērieni: "Kad prasām Bauskas alu, viņi atrunājas: to nevarot dabūt, bet esot gan vācu *Pilzeners*, gan holandiešu *Heinekens* [..]." (I. V., 1992) Trimdas latvieši savās ceļojumu piezīmēs rakstīja: "Ļoti daudz kafejnīcu, kurām ar šo nosaukumu Rietumu izpratnē nav nekā kopēja, tās nav pat ēdnīcas, tikai kāds kiosks ar pāris galdiņiem." (Dzelzkalns, 1993) Bet tiek atzīmēts arī straujais progress: "Ir parādījušies jauni restorāni, kur galdautu maina vismaz reizi dienā, nevis reizi nedēļā, kā tas bieži atgadījās 1991. gadā." (Neimanis, 1993) Turpmākajos gados restorānu piedāvājums, jo īpaši Rīgā, tiek attīstīts, un, kā atzīst tā laika aculiecinieki, uz Rīgu ieturēt maltītes regulāri brauc pat biznesmeņi no Tallinas, un ārzemju žurnālisti par to ziņo savās publikācijās.

"Rīgas restorāni ir izpelnījušies pasaules atzinību. Par tiem nereti raksta starptautiskā prese. Latviešu oficianti apkalpo ar militāru precizitāti un ne tā, kā citās valstīs [..]. Par ēdienu ir maz ko teikt, tikai tas, ka [..] mans vēdera izmērs nav samazinājies."

(Klaucēns, 2000)

Nozares izvērtējuma ziņojumos eksperti atzīmēja, ka "pakalpojumi visās kvalitātes, servisa un cenu kategorijās koncentrēti Rīgā. Ēdināšanas uzņēmumu skaits, kā arī to apkalpošanas kvalitāte ārpus Rīgas ir nepietiekama" (VARAM nepublicētie materiāli, 2001).

Uzņemošo tūrisma operatoru un aģentu darbība

Līdz ar neatkarības atgūšanu 1991. gadā savu darbību pārtrauca "Intūrists", un sākotnēji ar ārvalstu tūristu uzņemšanu nodarbojās republikas ārējās tirdzniecības apvienības "Interlatvija" struktūra "Interlatvija-tours", kuras mērķis jau kopš 1987. gada bija nodrošināt valūtas ieņēmumus vēl tolaik PSRS sastāvā esošās republikas vajadzībām (LATINFORM, 1989). Toreizējā "Interlatvija-tours" vadītāja G. Zeltiņa atceras: "Savu pirmo valūtu "Interlatvia" mēs nopelnījām 1989. vai 1990. gadā, kad vēl bijām PSRS sastāvā. Pirms tam mums vispār nebija iespējami valūtas darījumi, jo viss gāja caur Maskavu. Pārejas periods bija kādi trīs gadi [..]. Paši pirmie gadi [..], viss bija ļoti "zaļš" [..]. Tikai 1992. gadā mēs izpirkām no "Interlatvija" ienākošā tūrisma daļu un nodibinājām firmu "Latvia Tours". 14 darbinieki mums bija ar "Intūrista" pieredzi, un mēs izmantojām "Intūrista" laikos iegūtās zināšanas un kontaktus [..]. Komercdarbība sākās tieši ar vācu grupām, sadarbojoties ar tādiem vācu partneriem kā "Ostreisen" un "Schnieder Reisen", ar somu "Kaleva Travel". Mēs ļoti daudz mācījāmies no mūsu ārzemju partneriem, un viņi ļoti daudz mums palīdzēja. Pieprasījums bija liels, bet mēs neko nevarējām solīt, jo infrastruktūra bija neattīstīta, sliktā stāvoklī un kvalitāti bija grūti nodrošināt.

Mūsu pirmā koncepcija bija: "Atbrauciet, apskatieties, kā mēs te izskatāmies – tie PSRS izdzīvojušie. Pie mums viss ir slikti, bet būs labi!""

(Zeltiņa, 2020)

G. Zeltiņa atzīmēja, ka pēc neatkarības tūrisma firmas saradās kā sēnes pēc lietus un daudzi bija ar nepietiekamām zināšanām. "1990. dadā [..], pirmkārt vajadzēja aptvert, kas vispār notiek tūrismā. Tajā laikā parādījās ļoti daudz kooperatīvu un firmu, bija grūti saprast [..], kas ko ved šurp. [..] Tikai trīs no šīm firmām tolaik varēja uzņemt ārzemniekus (O. Slaugotne Grīnbergam, A., Neatkarīgā Cīņa, 1995).

1993. gada ar tūristu uzņemšanu nodarbojas aptuveni 40 uzņēmumi (salīdzinājumam – 2000. gadā – 36 (CSP, 2001)), kā lielākie tiek minēti "Latvija Tours", "Tourserviss", bet gadā ap 100 ārvalstu tūristu grupām uzņēma arī "Fremad Riga", "TAS", "Balti", "Jūrmala Tours", "LDU", "LTS". Atsevišķi uzņēmumi jau specializējās konkrētās nišās, piemēram, "Eastbird" gadā uzņēma ap 10 putnu vērotāju grupām no Skandināvijas, bet "Fremad Rīga" un "Balti" darījumu tūristiem piedāvāja ekskursijas Rīgā, izbraukumus uz Brīvdabas muzeju un vienas dienas izbraukumus ārpus galvaspilsētas (Bērziņa, 1993). Vietējie uzņēmumi jau aktīvi sadarbojās ar partneriem ārzemēs (Tūrisms var glābt [..], 1992). 30. tabulā ir apkopoti tūrisma firmu apkalpoto ārzemju viesu skaits kopš neatkarības atgūšanas līdz 2000. gadam.

30. tabula

Tūrisma komersantu (tūrisma operatori, aģentūras un kompleksie tūrisma uzņēmumi) apkalpoto ārvalstu viesu skaits (CSP, 2020)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Apkalpoto ārzemju viesu skaits	79 209	43 133	58 272	36 538	33 450	47 873	63 167	33 898	36 464	55 891

G. Zeltiņa (2020) atzīmēja, ka "līdz 1995./1996. gadam dominēja etniskais tūrisms, bet tā pa īstam ienākošā tūrismā viss sāka "ripot" ap 1999. vai 2000. gadu". Tūristi visbiežāk izvēlas apceļot visas trīs Baltijas valstis, sākotnēji Latvijā tiek piedāvātas Rīgas tūres, izbraukumi uz Jūrmalu, Rundāli, Siguldu un Jelgavu (Grunte, 1993). Rīga kļūst arvien atraktīvāka tūristiem "vecpilsēta, nelieli restorāni, krodziņi, tūristu un piemiņlietu veikali" (Dzelzkalns, 1993). Notiek aktīva diskusija par to, kā ārvalstu tūristus "izvilināt" ārpus Rīgas. "[..] ārzemnieku vairākumam iespaidi par Latviju saistās tikai ar lielpilsētu. [..] mēs varētu izmantot savas priekšrocības, zemās cenas, daudzviet vēl neskarto dabu, kas rietumniekiem bieži vien kļuvusi par eksotiku, un [..] servisa trūkumu" (Leitis, 1992). Pakalpojumu kvalitāte, servisa trūkums, vāji attīstītā vispārējā un tūrisma infrastruktūra bija galvenais tūrisma uzņēmēju izaicinājums. Gadu gaitā, samazinoties dažādām ceļošanas barjerām, palielinājās individuālo tūristu īpatsvars, kā rezultātā uzņemošās tūrisma firmas meklēja savu nišu un mērķa tirgus, piemēram, "Latvia Tours" pievērsās arī darījumu tūrismam, piesaistot starptautiskus pasākumus. Viens no pirmajiem šāda veida pasākumiem bija jauna BMW automašīnas modeļa ieviešanas pasākums (Zeltiņa, 2020).

Ārvalstu tūristu raksturojums (2000. gads)

92. attēlā ir apkopoti galvenie ārvalstu tūristus raksturojošie rādītāji 2000. gadā, kas iezīmē šī tūrisma attīstības perioda beigas. Lielākā daļa ārvalstu ceļotāju 2000. gadā Latvijā ieradās no kaimiņvalstīm Igaunijas, Lietuvas un ES valstīm, un tikai viena ceturtdaļa no NVS valstīm. Krievijas tirgus kritumu gadu gaitā ietekmēja vīzu režīms un arī ekonomiskā krīze Krievijā.

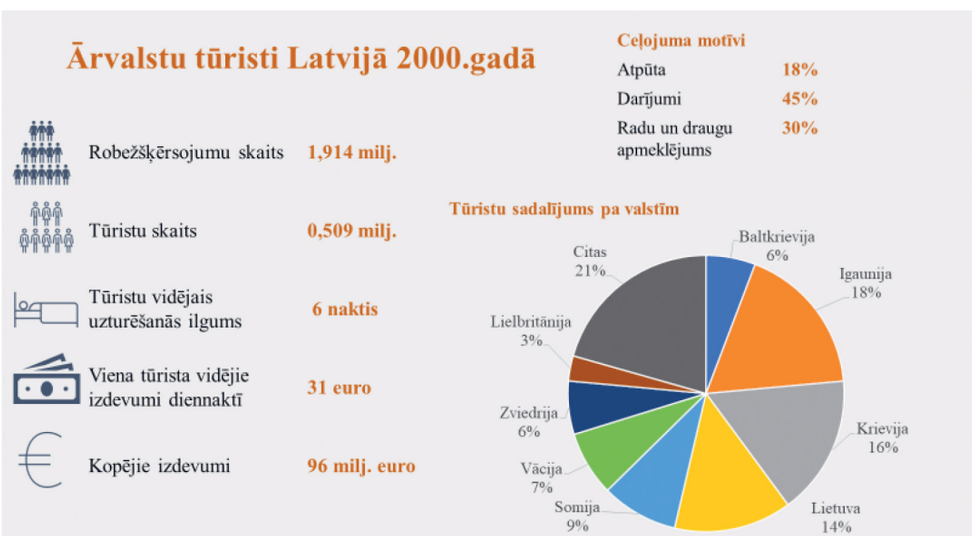

92. attēls. **Ārvalstu tūristus raksturojošie rādītāji, 2000. gads** (Avots: CSP datubāze)

Gandrīz puse ārvalstu ceļotāju galvenais ceļošanas motīvs uz Latviju bija darījumi, kas tajā laikā galvenokārt attiecināmi uz neorganizēto darījumu ceļojumu segmentu, kas ir saistīts ar uzņēmumu un organizāciju jeb korporatīvajiem ceļojumiem. Ļoti maza daļa ir attiecināma uz organizēto darījumu tūrismu, t.i., pasākumu, tostarp konferenču un kongresu apmeklējumu. Pasākumu organizēšanai infrastruktūra bija pieejama tikai Rīgā un Jūrmalā, kur varēja nodrošināt pasākumu organizēšanu virs 300 dalībniekiem (VARAM, 2001). 30 % no ārvalstu tūristiem kā galveno ceļošanas motīvu uz Latviju norādīja radu un draugu apmeklējumu, galvenokārt tie bija ceļotāji no Baltkrievijas, Krievijas, Ukrainas, Lietuvas, ASV un Vācijas. Atpūta kā galvenais ceļojuma motīvs bija 18 % tūristu, un šo ceļotāju galvenais galamērķis bija Rīga, kas ir atraktīva ar savu viduslaiku Vecpilsētu, jūgendstila arhitektūru un nu jau sakopto vidi, darbīgo gaisotni un krodziņiem. ASV dzīvojošo latviešu atsauksmes 1999. gadā: "Rīgas centrs tiek strauji atjaunots un uzposts [..]. Rīga gatavojas savai 800 gadu jubilejai. Viss tīrs, svaigi nokrāsots, glīts. Visur var manīt lielu rosību [..]. Ārzemju tūristu grupas no Vācijas un Skandināvijas zemēm. Gandrīz visos Rīgas laukumos ir t.s. alus dārzi, kur zem lieliem "Aldara" firmas saulessargiem var iebaudīt Latvijā brūvēto. Ceļojuma vadītāja [..] ir profesionāla un izdarīga. Ar pārnēsājamo telefonu viņa iepriekš sazvanījās, lai ekskursantiem nekur nebūtu lieki jākavējas. Viesnīcas, kurās nakšņojām, lielākoties būvētas krievu laikā, un daža laba iederētos senlaiku muzejā. Tomēr labierīcības darbojās, gultasveļa bija tīra un karstā ūdens pietiekami." (Dūms, 1999) 2/3 tūristu pakalpojumu kvalitāti Latvijā 2000. gadā novērtēja kā labu, bet cenas un kvalitātes savstarpējo atbilstību kā labu novērtēja 43 % ārvalstu ceļotāju (CSP, 2001). 44 % no izdevumiem Latvijā ārvalstu tūristi tērēja naktsmītnei, 26 % uzturam, 18 % dažādiem pirkumiem, bet tikai 4 % vietējam transportam un 4 % ekskursijām (CSP, 2021). Lai arī tradicionāli naktsmītnes sastāda lielāko daļu no ceļotāju izdevumiem, tā laika speciālistu viedoklis bija, ka "Latvijā trūkst laba līmeņa vidējās klases viesnīcu, [..] viesnīcas orientējas tikai uz biznesa cilvēkiem, vienkāršam ierindas tūristam tas ir daudz par dārgu" (Latvijā tūrisms .., 2000).

Lai arī pirmajā posmā pēc neatkarības atjaunošanas uzņemošā tūrisma attīstība bija strauja un bija paveikts ļoti daudz, nozare kritiski vērtēja sasniegto un apzinājās turpmākos izaicinājumus.

> *"Rīgā ceļu segumu kvalitāte neatbilst starptautiskiem standartiem, ir vienveidīgs viesnīcu piedāvājums, slikts apgaismojums, nav kultūrtūrisma speciālistu, netiek pētīts tūrisma tirgus, pasliktinās drošības apstākļi, sliktas ir iespējas nokļūt līdz Latvijai, jo samazinās lidojumu skaits, nav attīstīts jūras transports, un šo piedāvājumu labāk pieprot citas Baltijas jūras valstis."*
>
> (Samazinās ārvalstu .., 2000)

Tiek norādīts arī uz nepietiekamo valsts, reģionālo institūciju un privāto uzņēmēju sadarbību, nepietiekamo valsts atbalstu, augsto dārdzību un iztrūkstošo Latvijas tēla veidošanu (Latvijā tūrisms .., 2000).

Ārzemēs pamazām tiek "atklāta" un atpazīta Rīga, tā Somijas Ceļojumu rakstnieku ģilde 2000. gadā Rīgai piešķīra balvu "Tūrisms 2000" kā labākajai nākotnes tūrisma pilsētai ārvalstīs (LR Ārlietu ministrijas Preses centrs, 2000).

II Tūrisma straujas attīstības periods (2001–2009)

Šis periods iezīmējas ar vairākiem nozīmīgiem tūrisma attīstību veicinošiem faktoriem. Rīgas 800 gadu svinības, kas veicināja Rīgas starptautisko atpazīstamību, iestāšanās ES un pievienošanās Šengenas līguma valstu lokam, zemo izmaksu lidsabiedrību ienākšana lidostā "Rīga" un nacionālās lidsabiedrības "airBaltic" straujā attīstība. Perioda beigās, pirms globālas ekonomiskās krīzes, tika pieredzēta vecpuišu ballīšu tūrisma negatīvā ietekme uz Rīgas un arī Latvijas tēlu.

Latvijas un Rīgas starptautiskajā atpazīstamībā liela nozīme bija 2001. gadā notikušajām Rīgas 800 gadu svinībām ar plašo pasākumu programmu, tostarp Dziesmu un deju svētkiem, Eiropas kultūras mēneša un citiem pasākumiem, par ko plaši ziņoja lielākās starptautiskās ziņu aģentūras un dažādu valstu, tostarp Vācijas, Austrijas, Šveices, Zviedrijas, Krievijas, Igaunijas un citi plašsaziņas kanāli, izceļot Rīgas bagāto vēsturisko mantojumu, jūgendstila arhitektūru, Hanzas pilsētas tradīcijas, kā arī grandiozo svētku norisi ar iespaidīgo uguņošanu. Tiek ziņots, ka "publikāciju daudzums ārvalstu presē un ziņu aģentūrās par vērienīgāko šī gada notikumu Latvijā – Rīgas 800 gadu svinībām – ir visai plašs" (Rīgas jubileju .., 2001). Tā laika Latvijas Institūta vadītājs Ojārs Kalniņš atzīmēja, ka "ar svētku norisi Rīga atgriežas starptautiskajā sabiedrībā, un kopš neatkarības atgūšanas tā esot pirmā reize, kad pilsētai radusies izdevība tā sevi parādīt pasaulei" (Rīgas jubileju .., 2001). Lai piesaistītu lielāku starptautisko uzmanību, svētku ietvaros Rīga ieguva tiesības rīkot Eiropas kultūras mēnesi (Eiropas kultūras galvaspilsētas aktivitāte), kura laikā notika daudzi vietēja un starptautiska līmeņa pasākumi (Rīga pārtop .., 2001). Svinību gaisotne raksturota tā laika latviešu presē ASV (Tādi svētki .., 2001):

> *"Kājas izlocīt tika aicināti arī skatītāji. Ne tikai es un manējie izgriezām pa dancim, ievēroju, ka man līdzās arī kāda japāniete mēģināja turēt līdzi padsmitniekam tautudēlam, bet tālāk apaļš vācietis ar vienu roku sargāja savu video aparātu, ar otru bija apķēris slaiku tautumeitu."*

Rīgas 800 gadu svinības uz Rīgu ne tikai piesaistīja ¾ Latvijas iedzīvotāju (Tādi svētki .., 2001), bet arī viesus no ārzemēm. 2001. gada trešajā ceturksnī "salīdzinājumā ar pagājušā gada trešo ceturksni ārvalstu ceļotāju skaits Latvijā ir palielinājies par 11 %, ko lielā mērā var izskaidrot ar Rīgas 800 gadu jubilejas svinībām" (CSP, Latvijas Vēstnesis, 2001). Lielākā daļa (55 %) no šiem ārvalstu viesiem ieradās no kaimiņvalstīm Lietuvas un Igaunijas (CSP, 2001). Jāatzīmē, ka vēlāk vietējā presē parādījās arī kritiski ziņojumi, ka svētki nav tomēr attaisnojuši cerības uz "milzīgu" ārvalstu viesu pieplūdumu, lai arī kopumā ārvalstu tūristu skaits 2001. gadā palielinājās, bet ne tik strauji kā 2000. gadā (Rīgas jubileja .., 2002). Kopumā ārvalstu tūristu skaita pieaugums 2001. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, bija 16 %, bet 2002. gadā šis pieaugums pret 2001. gadu bija pat 44 % (piezīme – par strauju tūrisma izaugsmi tiek uzskatīts jau 10 % palielinājums), kas izskaidrojams ar Rīgas tēla ietekmi ārvalstu medijos. Svinību pasākumiem ļoti liela nozīme bija Rīgas tēla veidošanā, jo Rīgā ieradās 55 ārvalstu delegācijas, tostarp Vācijas prezidents un Zviedrijas karalis Kārlis XVI Gustavs, un pieredzētais tika pozitīvi novērtēts (Rīgas svētku .., 2001):

> *"Daudzi ārzemju viesi bija pārsteigti par labo svētku organizācijas kvalitāti. Sevišķu sajūsmu par jubileju pauduši Kanādas, ASV un Austrālijas pārstāvji, kuri bija domājuši, ka Rīga tāda postkomunisma pilsēta vien esot."*

Latvijas un Rīgas starptautiskās atpazīstamības nozīme ne tikai ārvalstu tūristu piesaistīšanā, bet arī plašākā valsts attīstības kontekstā arvien biežāk parādījās vietējā diskusijā. "Latvijas atpazīstamība pieaug aizvien straujāk, jo mūsu valsts agrāk vai vēlāk kļūs par Eiropas Savienības un NATO dalībvalsti," norādīja Ojārs Kalniņš (Līdaka, 2002). Iestāšanās periodā Latvijas vēstniecības ziņoja par pieaugošu žurnālistu interesi par jaunajām ES dalībvalstīm (Ūdris, 2004), kas rezultējās daudzās publikācijās un ziņojumos ārvalstu plašsaziņas kanālos. Publikācijas un reportāžas ārvalstu medijos, kā arī iespēja ceļot uz jaunajām dalībvalstīm, kuru robežas ir atvērtas un neprasīja vairs liekas formalitātes, radīja tūristu pieplūdumu, un Latvijas presē ziņoja par vēl nepieredzētu ārvalstu viesu interesi par Latviju (Bārtulis, 2004). Tūrisma attīstības valsts aģentūras toreizējais direktors Uldis Vītoliņš situāciju raksturoja (Treija, 2004):

> *"Jūnijā, jūlijā un augustā viesnīcu noslogojums bija virs 90 procentiem. Vairākām tūrisma firmām pat nācās atteikt saviem klientiem, kas šovasar plānojuši doties uz Latviju. Izskaidrojums šādai interesei [..], ka esam kļuvuši par ES dalībvalsti un līdz ar to ir atvērtas visas robežas, kas ceļotājiem aiztaupa raizes un problēmas."*

Kā galveno trūkumu U. Vītoliņš atzina to, ka 85 % ārvalstu viesu apmeklēja tikai Rīgu, jo piedāvājums reģionos nebija pietiekami attīstīts, popularizēts, lai tas būtu pietiekami atraktīvs ārvalstu ceļotājiem. Tāpēc norādīja, ka nākamajos gados aktīvāk tiks strādāts pie šo maršrutu izveides un popularizēšanas, kā arī mērķtiecīgākas ārvalstu tirgu uzrunāšanas kopā ar pārējām Baltijas valstīm (Treija, 2004). Lai arī kopumā tūristu skaits, pateicoties iestāšanās aktivitātēm ES, Latvijā pieauga gan 2004., gan 2005. gadā, Krievijas tūristu skaits Latvijas naktsmītnēs 2005. gadā samazinājās par 7 % (CSP, 2020), ko var skaidrot gan arī ceļotāju piesardzību pret jaunajiem apstākļiem, gan propagandas sekām Krievijā.

Arī turpmākajos gados saglabājas ārvalstu mediju interese par Latviju, un publikācijām ir nozīmīga loma ārvalstu tūristu piesaistē. 2005. gadā vien Latvijas Institūts noorganizēja 30 Latvijai pozitīvas publikācijas, reportāžas tādos ārvalstu medijos kā BBC, NTV Maskava, *Le Figaro*, *L'Express*, ARTE TV, *Discovery Chanel*, *The New York Times*, *Animal Planet*, *International Herald Tribune* u.c., kā arī noorganizēja 51 ārvalstu žurnālistu vizīti Latvijā (LI, 2005). Diemžēl informācija par TAVA veiktajām aktivitātēm publiski nav pieejama, jo pēc aģentūras likvidēšanas ikgadējie publiskie pārskati nav pieejami.

Nozīmīga loma ienākošā tūrisma attīstībā bija arī zemo izmaksu lidsabiedrību ienākšanai lidostā "Rīga". "Latvijas aviosatiksme 2004. gadā piedzīvojusi vēl nebijušus izaugsmes tempus un jaunievedumus," ziņo nozari aprakstošs žurnālists (Bārtulis, 2004). 2004. gada oktobrī lidojumus no Londonas, Frankfurtes Hānas un Tamperes uz Rīgu uzsāka lidsabiedrība "Ryanair" (Nīcmanis, 2004.), bet novembrī "EasyJet" ar lidojumiem no Berlīnes (Nīcmanis, 2004.), savukārt pēc gada tām piebiedrojās "Norwegian" ar lidojumiem no Oslo (PBLA, 2005). Pēc "Norwegian" ienākšanas Rīgā turpmākos gados novērojams nozīmīgs Norvēģijas tūristu skaita pieaugums (skat. 91. attēlu). Lidsabiedrība "Ryanair", uzsākot savus lidojumus uz un no lidostas "Rīga", piedāvāja lidojumus pat par vienu latu, tādā veidā veicinot ceļotāju kustību uz un no Rīgas.

Neraugoties uz sīvo konkurenci, arī nacionālā lidsabiedrība "airBaltic" pēc iestāšanās ES uzrādīja ļoti strauju izaugsmi (Bārtulis, 2004). Atpazīstamības veicināšanai 2004. gadā tika ieviests jauns lidsabiedrības korporatīvais dizains (arī lidmašīnu krāsojumā – koši zaļajai krāsai simbolizējot Baltijas pavasari, bet zilajai – Baltijas jūru), tika atvērta jauna bāze Viļņas lidostā, tirgus daļa starptautiskajā lidostā "Rīga" sasniedza 57 % (Bārtulis, 2004), un pārvadāto pasažieru apjoms pieauga. Salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, 2004. gadā tika pārvadāti par 75 % vairāk pasažieru, sasniedzot 589 288, tika atvērti 10 jauni lidojumu maršruti, parādījās idejas par vietējo lidojumu uz Liepāju un Ventspili uzsākšanu (Bārtulis, 2005), kas 2005. gadā tika arī īstenota, uzsākot lidojumus uz Liepāju. Turpmākajos gados tika noslēgti koda koplietošanas līgumi ar tādām lidsabiedrībām kā "Austrian Airlines", "Aeroflot", u.c. Lidsabiedrība "airBaltic" 2005. gadā pārvadāja 1,04 milj. pasažieru, 2006. gadā – 1,4 milj., bet 2008. gadā – jau 2,6 milj. Regulāro maršrutu skaits no 12 (2003. gadā) pieauga uz 45 (2007. gadā). Sākoties globālai ekonomiskajai krīzei arī "airBaltic" sāka izjust pasažieru skaita samazinājumu, bet vēlāk radās finansiālas grūtības, kuru risināšanai bija nepieciešams valsts atbalsts.

Gaisa transporta attīstības rezultāti ietekmēja arī tūristu izmantoto transporta veidu. 2008. gadā jau 47 % no visiem ārvalstu tūristiem Latvijā ieradās ar gaisa transportu, 36 % – ar automašīnu, ar kuģi – 9%, bet 8% – ar vilcienu (CSP, 2009).

Šajā laikā turpinājās arī lidostas "Rīga" attīstība, kur pasažieru skaits pieauga vairāk nekā piecas reizes – no 0,623 milj. (iekļauti arī Latvijas iedzīvotāji, kuri ceļo) 2003. gadā līdz 3,7 milj. pasažieru 2008. gadā (CSP, 2020), apkalpojot 19 lidsabiedrības (LR Satiksmes ministrija, 2008.), kā rezultātā:

> *"Rīgas lidosta kļuvusi par straujāk augošo lidostu visā Eiropā. Apkalpoto pasažieru skaits tikpat liels, cik Tallinas un Viļņas lidostās kopā."*
>
> (Dukšinskis, 2008)

Kritizēta tiek ārvalstu ceļotāju nokļūšanas iespējas no lidostas uz pilsētas centru, jo nav pieejams ērts sabiedriskais transports un ir nepietiekams nodrošinājums ar taksometriem (Rīgas lidostā .., 2006).

Nozīmīga loma ārvalstu tūristu piesaistē bija valsts mārketinga aktivitātēm ar mērķi popularizēt Latviju kā atraktīvu ceļojumu galamērķi ārvalstīs un piesaistīt ārvalstu tūristus. Tika izstrādāta pirmā Latvijas tūrisma mārketinga stratēģija 2006.–2010. gadam, nosakot augsti prioritāros, prioritāros un perspektīvos tirgus, mērķtiecīgi plānojot mārketinga aktivitātes šajos tirgos. Arvien lielāka uzmanība tika pievērsta ārvalstu ceļotāju plūsmas virzīšanai ārpus Rīgas. 2007. gadā pirmo reizi tika apzinātas desmit populārākās vietas un objekti Latvijā, un šajā sarakstā ietilpa: Rundāles pils, Vecrīga, Aglonas bazilika, Jūrmala, Gaujas Nacionālais parks, Kuldīgas vecpilsēta un Ventas rumba, Turaidas muzejrezervāts, Cēsu vecpilsēta un viduslaiku pils, Liepāja un Ventspils (Rubule, 2007). Vairāk par Latvijas tūrisma tēla veidošanu un tūrisma mārketingu lasiet 2.5. nodaļā.

Ārzemēs parādījās arvien vairāk Rīgu slavinošas publikācijas, piemēram, pēc Rīgas Kongresu biroja "Inspiration Riga" organizētās žurnālistu vizītes *The New York Times* aprakstīts:

> *"Autore vērš uzmanību uz Latvijas Nacionālo operu, Rīgas bagāto kultūru, it īpaši mūzikas dzīvi. Arī Rīgas unikālā koka arhitektūra, jūgendstila arhitektūra, Centrāltirgus, Jūrmala, Rīgas virmojošā nakts dzīve un Jāņi aprakstīti pozitīvi [..] Rīga nosaukta par kosmopolītiskāko Baltijas pilsētu ar smalkiem veikaliem, jauniem muzejiem, modernām viesnīcām un restorāniem. No tā, ko Latvija tagad sauc par padomju okupāciju, palikušas tikai bālas pēdas."*
>
> (Karlsons, 2006)

NBC "Universal News" rakstīja, ka Rīga "ir kļuvusi par vienu no modīgākajiem nedēļas nogaļu galamērķiem. Rakstā cildināts Rīgas arhitektūras mantojums un atzīmēts, ka vecpilsēta ir iekļauta UNESCO vēstures mantojumu sarakstā. Kā savdabīgs apskates objekts atzīmēts Rīgas Centrāltirgus ar saviem angāriem, kā arī akcentētas Rīgas naktsdzīves – bāru un naktsklubu – piedāvātās izklaides iespējas" (LETA, 2008).

Straujais tūristu skaita pieaugums (piemēram, 2006. gadā pieaugums 38 %, salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu) radīja strauju cenu kāpumu, īpaši vietās, kuras intensīvāk apmeklēja ārvalstu tūristi. Tā 2005. gada vasaras sezonā Vecrīgas restorānos cenas pieauga vismaz par 10 %, kā rezultātā ne tikai vietējie iedzīvotāji, bet arī kaimiņvalstu un "ārzemju tūristi atzīstas, ka vecpilsēta ir pārāk dārga Eiropas vidusšķiras pārstāvjiem" (Augstās cenas .., 2005). Savukārt naktsmītņu cenu trīskāršošana Pasaules hokeja čempionāta laikā Rīgā izraisīja situāciju, ka "daudzi ārvalstu hokeja līdzjutēji atteikušies no brauciena vispār vai arī nolēmuši meklēt nakšņošanas iespējas pie draugiem, radiem vai paziņām" (Atlāce, 2006). Pilsētas viesiem nācās saskarties ne tikai ar augsto cenu līmeni, bet arī "ar nepatīkamo pilsētas seju [..], ubagu uzbāšanos un krāpšanos taksometros, [..] kabatzādzībām Vecrīgā, Rīgas starptautiskās autoostas un Centrāltirgus rajonā, [..] nelegālie tirgotāji [..], kuri uzmācas pilsētas viesiem [..]" (Tūristi sūdzas .., 2005). Kanādas Ārlietu departaments brīdināja tūristus, kas plāno doties uz Latviju, uzmanīties no krāpniekiem, kas darbojoties Rīgas klubos un krogos (Rīgas krogos .., 2008). Lai reaģētu uz tūristu sūdzībām, TAVA ieviesa "Tūristu karsto tālruni" (EM, Latvijas Tūrisma attīstības rīcības plāns 2008. gadam, 2008).

Vietējos un ārzemju medijos arvien biežāk parādījās ziņas par Rīgas kā izklaides un naktsdzīves galamērķa attīstību, kas pievilina vecpuišu "ballīšu svinētājus" jo īpaši no Lielbritānijas, vietējā sabiedrībā pieauga nepatika pret šo "svinētāju" nepiedienīgo uzvedību (Apšauba britu .., 2006; Aicina britus .., 2008). "Plašā naktsklubu, striptīza bāru, "masāžas salonu" un azartspēļu reklāma un pieejamība Rīgas centrā izraisa asociācijas, kas nebūt neveido par mums vēlamo priekšstatu ārvalstīs, savukārt nepiedienīgie piedāvājumi un skaļā uzdzīve ir būtisks traucēklis pilsētnieku ikdienas dzīvē," atzina Aivars Aksenoks (Aksenoks, 2006). Plašu starptautisku rezonansi izraisīja tā laika Rīgas mēra Nila Ušakova paziņojums BBC *News* (2009), ka britu ballīšu svinētāji nav gaidīti Rīgā un Latvijā (Grunts, 2009).

Globālā ekonomiskā krīze 2008. un 2009. gadā ietekmēja arī ārvalstu ceļotāju plūsmu uz Latviju. Ne tikai maksātspējas mazināšanās galvenajos mērķtirgos un iedzīvotāju piesardzība tēriņos, bet arī starptautiskās publikācijas par Latviju kā vienu no krīzes vissmagāk ietekmētajām valstīm negatīvi ietekmēja ienākošo tūrismu. 2009. gadā, salīdzinot ar 2008. gadu, ārvalstu tūristu skaits samazinājās par 21 %, bet vidējais gultasvietu noslogojums naktsmītnēs Latvijā jūlijā nokritās no 59,4 % (CSP, 2008) uz 39,1 % (CSP, 2009), bet Rīgā no 70,7 % uz 49,3 %. 2009. gada novembrī šis rādītājs attiecīgi bija 18,2 % Latvijā un 24,2 % Rīgā, kas parāda ne tikai krīzes, bet arī izteikto sezonalitātes ietekmi uz tūrisma un viesmīlības biznesu. Taču jāatzīmē – lai arī ārvalstu viesu un viņu nakšņojumu skaits Latvijas un Rīgas naktsmītnēs samazinājās aptuveni par 20 %, krīze neizraisīja ievērojamu viesnīcu, numuru vai gultasvietu skaita mazināšanos. Izteiktāk krīzes sekas izjuta ienākošā tūrisma operatori, jo kopējais apkalpoto ārvalstu klientu skaits saruka pat par 36 %, bet no Amerikas pat četras reizes (CSP, 2020). Strauji sarūkoša pieprasījuma apstākļos uzņēmumi samazināja izmaksas un darbinieku skaitu, bet nozarē kopumā spilgtāk iezīmējās problēmas, ar kurām nozare jau saskārās pirms krīzes. Situācija tika raksturota – "strādājošie nonāk ēnu ekonomikas zonā, jo algas tiek maksātas aploksnēs, viesu maksājumi nereģistrēti [..]. Klibo arī piedāvājuma klāsts [..], ārvalstu ceļotājus Rīgā visvairāk neapmierina dārgie un netīrie taksometri, dārgi, bet kvalitātei neatbilstīgi ēdieni, kā ar tas, ka Rīgā aizvien trūkst publisko tualešu [..], aizgājušajos gados Rīga bija kļuvusi par lēto izpriecu karaļvalsti ar visām no tā izrietošajām sekām – krāpšanos, noziedzību un prostitūciju. Lai piesaistītu tā sauktās vidusšķiras tūristus, joprojām nav attīstīta infrastruktūra – trūkst autostāvvietu, tualešu, veloceliņu, ūdenstūrisma apmetņu, ceļu norāžu kā Rīgā, tā provincē [..] " (Mjartāns, 2010).

Ārvalstu tūristu raksturojums

Lai arī kopš 1996. gada galvenos statistikas rādītājus par ārvalstu tūristu uzvedību Latvijā apkopo CSP, šī informācija ne vienmēr ir pietiekama, lai varētu pieņemt atbilstošus lēmumus produktu veidošanā un mārketingam ārvalstīs. 2005. gadā TAVA pirmo reizi veica padziļinātu tūristu aptauju, kurā kopumā bija iekļauti respondenti no 30 valstīm. Šī pētījuma rezultāti atklāja, ka "ceļotāji no Vācijas, Krievijas, Francijas un Lielbritānijas labprātāk izvēlas individuālās tūres, ceļojot gan ar ģimenēm, gan bez tām [..]. Vairums tūristu [..] atzinuši, ka vēlētos apmeklēt Rīgas vēsturiskos un arhitektūras pieminekļus [..]. Tūristus no Vācijas, Krievijas un Lielbritānijas Latvijā interesētu atpūta pie jūras un veselības tūrisms. [..] Daudzi no aptaujas dalībniekiem Latviju apmeklēja pirmo reizi – 87 % ceļotāju no Vācijas, 71 % no Francijas, 67 % no Lielbritānijas un 41 % no Krievijas. Vācijas, Lielbritānijas un Krievijas ceļotājiem ceļojumu uz Latviju palīdzējušas izvēlēties paziņu, draugu, radinieku un kolēģu rekomendācijas, bet respondentiem no Francijas svarīgas bijušas Latvijas tūrisma interneta mājaslapas, protams, arī paziņu ieteikumi" (Frančus interesē .., 2005). Savukārt 2007. gadā veiktā aptauja atklāja, ka ārvalstu tūristi kopumā ar ceļojuma pieredzi Latvijā bija ļoti apmierināti, bet atzīmēja, ka pietrūka iespējas iepazīt vietējo dzīvesveidu vai kontaktēties ar vietējiem iedzīvotājiem (TAVA un LU, 2007).

Ārvalstu tūristus Latvija piesaistīja galvenokārt "ar savu kultūru un arhitektūru, neskarto dabu un labām brīvā laika pavadīšanas iespējām. Populārākie apskates objekti ir Rīga un tās tuvākā apkārtne, Sigulda, Jūrmala [..]" (Mjartāns, 2010). 93. attēlā ir parādīti galvenie ārvalstu ceļotājus raksturojošie rādītāji 2008. gadā, pirms tika piedzīvots tūristu skaita kritums globālās ekonomiskās krīzes ietekmē.

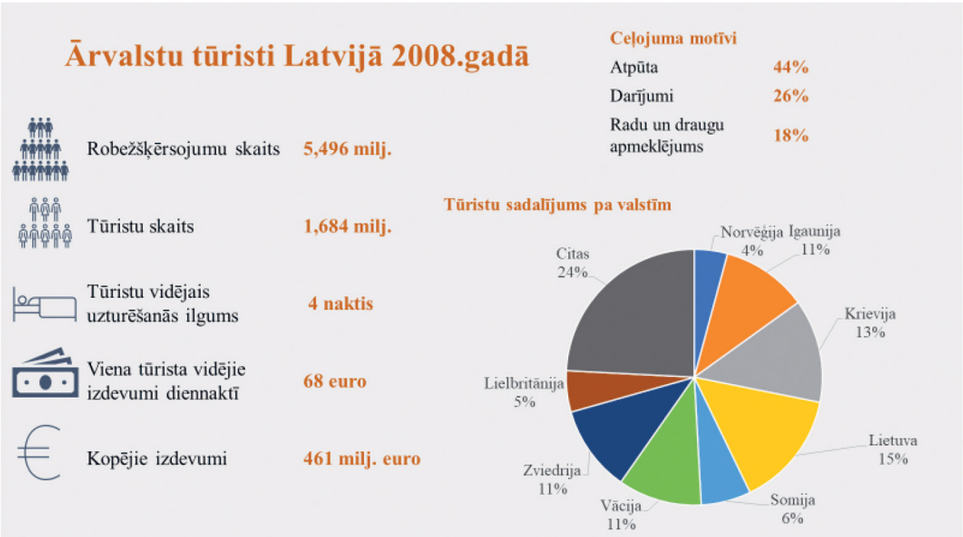

93. attēls. **Ārvalstu tūristus raksturojošie rādītāji, 2008. gads**
(Avots: CSP datubāze)

2008. gadā tikai aptuveni viena trešdaļa no iebraukušajiem ārvalstniekiem bija tūristi, pārējo daļu sastādīja gan vienas dienas ekskursanti, gan tranzītpasažieri, kuru skaits auga, arī pateicoties nacionālas lidsabiedrības "airBaltic" lidojumu stratēģijai, veidojot Rīgu kā tranzītlidostu gan rietumu–austrumu, gan ziemeļu–dienvidu virzienos. Šajā periodā būtiski bija audzis to ceļotāju īpatsvars, kuri Latvijā ieradās ar mērķi atpūsties (44 %), bet lielāks īpatsvars ar šo motīvu kopējā tūristu skaitā ir zviedriem – 73 %, britiem– 64 %, norvēģiem – 60 % un vāciešiem – 50 % (CSP, 2009).

Visvairāk tūristu ieradās no mūsu kaimiņvalstīm – Lietuvas, Krievijas un Igaunijas, kā arī no Vācijas, Zviedrijas, Somijas (skat. 93. attēlu). Pateicoties tiešajiem lidojumiem, strauji pieauga arī Norvēģijas iedzīvotāju interese. Viens norvēģu tūrists diennaktī 2008. gadā Latvijā tērēja visvairāk – 78,2 Ls, somu – 76,5 Ls, zviedru – 66,1 Ls, britu – 59,7 Ls, vācu – 52,8 Ls, igauņu – 38,6 Ls, lietuviešu – 46,8 Ls, bet krievu – 25,8 Ls. 41 % no izdevumiem tika tērēts naktsmītnēm, 27 % uzturam, 20 % iepirkumiem un 6 % ekskursijām. Kopumā visvairāk naudas Latvijā bija iztērējuši Vācijas (39,5 milj. Ls), Krievijas (34,8 milj. Ls) un Zviedrijas (32,1 milj. Ls) tūristi. Vidēji tūristi Latvijā uzturējās četras dienas, bet ilgāk – ceļotāji no tālajām valstīm, kā ASV (7,9 naktis), vai kurām vajadzīga vīza, piemēram, Ukraina (8,3 naktis), Krievija (6,2 naktis), Baltkrievija (5,3 naktis) (CSP, 2009).

Globālās ekonomiskās krīzes rezultātā tūristu skaita kritums bija novērojams gandrīz visos mērķtirgos, izņemot Somiju, no kurienes 2009. gadā ierodas pat par 9 % vairāk ceļotāju. Samazinājums tūristu skaitā no Vācijas bija 33 %, no Apvienotās Karalistes – 29 %, Igaunijas – 26 %, Lietuvas un Krievijas – 25 %, Zviedrijas – 21 %, bet Norvēģijas – 11 % (CSP, 2020). Vidējais uzturēšanās ilgums četras naktis 2009. gadā salīdzinājumā ar 2008. gadu nemainījās, bet viena ceļotāja tēriņi diennaktī pat nedaudz pieauga un sasniedza 73 eiro. Jau 2010. gadā ārvalstu tūristu skaits salīdzinājumā ar 2009. gadu palielinājās. Pieaugums turpinājās arī turpmākajos gados, 2014. gadā pat nedaudz pārsniedzot 2008. gada līmeni.

III – Tūrisma attīstības periods pēc globālās ekonomiskās krīzes (2010–2019)

Pēc globālās ekonomiskās krīzes nozīmīga loma bija Rīgas kā atraktīvas Eiropas ceļojuma galamērķa tēla un piedāvājuma attīstība, ko veicināja ne tikai Rīgas un nacionālā līmeņa mārketinga aktivitātes, bet arī tādi pasākumi kā Rīga – Eiropas kultūras galvaspilsēta, Latvijas prezidentūra ES Padomē. Šis periods iezīmējās ar tūrisma piedāvājuma attīstību ārpus Rīgas un mērķtiecīgu reģionu popularizēšanu ārvalstu tirgos.

Pēc 2009. gada ārvalstu tūristu krituma ārvalstu tūristu skaits Latvijā pirmskrīzes līmenī atgriezās tikai 2014. gadā, kas saistāms gan ar starptautiskā tūrisma atgūšanos pasaulē un Eiropā, gan Rīgas un nacionālā līmeņa tūrisma popularizēšanas aktivitātēm ārvalstīs. 2010. gadā situāciju uzņemošā tūrismā labi raksturoja Vācijas tūrisma firmas "Ebden Reisen" īpašnieks Nīls Ebdens: "Pateicoties lētajām aviosabiedrībām, Rīgā ierodas nedēļas nogales tūristi. Cenas Rīgā un it sevišķi Vecrīgā gan viesnīcās, gan restorānos un krogos, ir kļuvušas draudzīgākas. [..] Rudenī un ziemā Baltijas valstīs ir ļoti grūti piesaistīt tūristus. Latvija tomēr ir sezonas mērķis, vasaras mērķis un, protams, ka viesnīcas noslogot ziemas laikā ir grūtāk. [..] Ventspilī, piemēram, trūkst labu viesnīcu, kaut gan uz Ventspili iet prāmis, un tā skaitās sakārtota pilsēta. Liepājā ir labāk, tur ir labas viesnīcas un serviss. Grūtāk ir mazās pilsētās. Lauku tūrismā pakalpojumu kvalitāti var raksturot no "ļoti labi" līdz "ļoti slikti", visu ko var sastapt, ja ārzemniekiem piedāvā atpūsties laukos kādā brīvdienu mājā, tad īpaši jāpievērš uzmanība, lai būtu kvalitatīvs serviss. [..] Cilvēki vēlas atpūsties pie ūdens un prasa pēc brīvdienu mājiņām pie Baltijas jūras, bet piedāvājums ir niecīgs. Vecākiem cilvēkiem, kas atbrauc uz Rīgu, vairāk interesē vēsture, kultūra, arhitektūra, jaunieši atbrauc šeit arī izklaidēties." (Vucina, 2010)

Šis periods kopumā iezīmējās ar intensīvāku un profesionālāku Latvijas un Rīgas tūrisma mārketinga īstenošanu ārvalstīs, lai arī nozares profesionāļi nepārtraukti norādīja uz nepietiekamo mārketinga budžetu gan Rīgas, gan Latvijas tūrisma popularizēšanai. Starptautisko atzinību ieguvušā tūrisma zīmola "Best Enjoyed Slowly" aktivitātes fokusējās uz Latvijas kā atraktīva ceļojuma galamērķa popularizēšanu, izceļot reģionālo tūrisma piedāvājumu. Neraugoties uz aktīvo mārketingu, joprojām nepietiekamā Rīgas un valsts atpazīstamība un tūrisma tēls tika norādīti kā viena no nozares attīstības vājajām vietām arī šajā periodā (Certus, 2017), tomēr situācija nepārtraukti uzlabojas, īpaši attiecībā uz Rīgas atpazīstamību.

Lai arī 2014. gadā Eiropas kultūras galvaspilsētas ietvaros lielākā daļa pasākumu galvenokārt bija vērsti uz vietējo auditoriju un pilsētas attīstību, šo notikumu atspoguļošana visa gada garumā ārvalstīs deva nozīmīgu ilgtermiņa pienesumu Rīgas (un Latvijas) atpazīstamībai starptautiskā līmenī. TAVA direktors Armands Slokenbergs atzina: "[..] varam iegūt labu ilgtermiņa efektu vai to pastiprināt, tieši radot interesi par Latviju vai Rīgu kā kultūras tūrisma galamērķi ne tikai kā Eiropas kultūras galvaspilsētas gadā, bet arī turpmākajos gados." (Rozenberga, 2015), bet eksperts no Vācijas norādīja uz ieguvumiem no Eiropas kultūras galvaspilsētas pasākumiem: "Vairums Vācijas iedzīvotāju īsti neatšķir Baltijas valstis. [..] Tagad Rīgu vairāk atpazīst un zina, ka tā ir Latvijas galvaspilsēta, un ka tā nav Viļņa vai Tallina. Vidējam vācietim šis Eiropas kultūras galvaspilsētas gads ir ļāvis uzzināt, ka Rīga ir eiropeiska pilsēta ar senu vēsturi. Rīgas tēlam tas noteikti ir ieguvums." (Rozenberga, 2015) Tiešo īstermiņa un ilgtermiņa Eiropas kultūras galvaspilsētas ietekmi uz ārvalstu tūristu plūsmām nav iespējams novērtēt, jo šādi pētījumi netika veikti. "Nav tiešu datu, kas apliecinātu, cik lielu tūristu daļu Rīgas un Latvijas apmeklējumam mudināja "Rīga 2014" programmas notikumi, taču ārzemju viesi veidoja nozīmīgu pasākumu auditorijas daļu. Nodibinājuma "Rīga 2014" biroja skatījumā pozitīvās izmaiņas tūrisma statistikā ir pateicoties Rīgai piešķirtajam Eiropas kultūras galvaspilsētas titulam un mērķtiecīgai sadarbībai ar [..] institūcijām, kas jau vairākus gadus popularizēja Eiropas kultūras galvaspilsētas programmas notikumus Latvijā un pasaulē" (Nodibinājums "Rīga 2014", 2015, 86). Savukārt Eiropas Komisijas ziņojumā norādīts: "Ārvalstu tūristu skaits, kas ieradās Latvijā, 2014. gada pirmajā pusē palielinājās par 18,9 %, un Eiropas kultūras galvaspilsēta Rīga tika minēta 2800 publikācijās (no kurām 98 % bija pozitīvas), taču šķiet, ka mazāk nekā 2 % no publikas ieradās no ārvalstīm." (EK, 2015). 2014. gada vasarā veiktajā ārvalstu tūristu aptaujā Rīgā 2,9 % no respondentiem norādīja, ka Eiropas kultūras galvaspilsētas pasākumi viņus motivēja ierasties Rīgā (Nodibinājums LTAB un LU, 2014).

Latvijas prezidentūra ES Padomē 2015. gada pirmajā pusē veicināja ne tikai starptautisko atpazīstamību, jo Rīgu apmeklēja ap 800 ārvalstu žurnālisti no 40 valstīm (LR Ministru kabinets, 2015), bet izcēla Rīgas kā darījumu tūrisma ceļojuma galamērķa potenciālu. Prezidentūras ietvaros Latvijā tika organizēti apmēram 200 pasākumi ar 25 tūkst. dalībniekiem, kas Rīgā uzturējās 2–3 dienas (Brikmane, 2015).

Ģeopolitiskā (Krievijas militārās aktivitātes Ukrainā un ar to saistītās ES sankcijas) un vēlāk jau ekonomiskā krīze (Krievijas rubļa vērtības kritums) Krievijā ietekmēja arī tūrisma sektoru Latvijā. 2014. gada otrajā pusgadā sāka parādīties pirmās pazīmes par problēmām Krievijas tirgū, jau jūlijā bija novērojams viesu skaita kritums Latvijas naktsmītnēs salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu par 21 %, bet gada beigās un 2015. gada sākumā šis samazinājums jau pārsniedza 40 %, kas daudzām naktsmītnēm, tūrisma operatoriem, aģentūrām, suvenīru tirgotājiem un restorāniem radīja problēmas. Rīga un Jūrmala bija kļuvušas par populāriem Jaunā gada sagaidīšanas galamērķiem viesiem no Krievijas, tāpēc pakalpojumu pieprasījums ziemas sezonā kopš 2010. gada bija stabils, bet krīzes rezultātā tas kritās par 40 %. Nozares eksperti atzīmēja, ka atkarība no Krievijas tirgus, īpaši ziemas sezonā, bija pārāk liela un riskanta (Van der Steina, 2015). Kopumā 2014. gadā kopējais viesu skaits no Krievijas Latvijas naktsmītnēs samazinājās par 4 %, bet 2015. gadā par 31,5 %, taču, neraugoties uz to, kopējais ārvalstu ceļotāju skaits 2014. un 2015. gadā pieauga – Krievijas tūristu skaita samazināšanos kompensēja ceļotāju skaita pieaugums no Ziemeļvalstīm un Rietumeiropas. Liela nozīme bija gan iepriekšminētajiem pasākumiem, gan papildu un agresīvākām mārketinga aktivitātēm kaimiņvalstu un citos tirgos, ko veica TAVA, "Rīgas Tūrisma Attīstības Birojs" un Jūrmalas pašvaldība. Tūroperatori pievērsās tādu tirgu apzināšanai kā Ķīna, Dienvidamerika un Dienvidāfrika, savukārt naktsmītnes nopietnāk sāka izmantot globālās rezervēšanas platformas, lai piesaistītu starptautiskos viesus. Šī krīze ieviesa izmaiņas Krievijas tūristu ceļošanas uzvedībā – vairāk parādījās individuālie tūristi, kas savus ceļojumu organizēja paši, nevis izmantoja tūrisma operatoru pakalpojumus. Šie ceļotāji bija kļuvuši cenas "jutīgāki", izvēlējās lētākas naktsmītnes, un arvien vairāk ceļotāji apmeklēja tūrisma objektus ārpus Rīgas (Van der Steina, 2015). Jāatzīmē, ka ne Krievijas tūristu skaits, ne kopējie tēriņi Latvijā 2019. gadā nesasniedza pirmskrīzes rādītājus.

Viena no valsts prioritātēm šajā periodā bija darījumu tūrisma attīstība, jo darījumu ceļotāji ceļojumu galamērķī tērē vairāk naudas, kā arī šie ceļotāji ceļo arī ārpus tradicionālās tūrisma sezonas, tātad – darījumu tūrisms ir ar augstāku pievienoto vērtību nekā atpūtas tūrisms. Darījumu tūrismu iedala neorganizētajā, kas ietver braucienus pie darījumu partneriem, līgumu slēgšanu, filiāļu apmeklēšanu, un organizētajā (nozares profesionāļi apzīmē ar MICE – *meetings, incentives, conventions, exibitions vai events*), kas ietver dalību pasākumos, tostarp konferencēs, sanāksmēs vai izstādēs, un motivējošos pasākumos. Pēc CSP datiem 2019. gadā 19 % no ārvalstu ceļotājiem Latvijā ieradās ar nolūku veikt darījumus. Lielāks darījumu ceļotāju īpatsvars kopējā tūristu skaitā bija no Ungārijas (35 %), Zviedrijas (34,6 %), Ukrainas (29 %), Polijas (27 %) un Baltkrievijas (24 %) (CSP, 2020). Taču jāatzīmē, ka šajos datos nav iespējams nošķirt organizētā un neorganizētā darījumu tūrisma daļu. Pēc Starptautiskās kongresu un konferenču asociācijas datiem 2015. gadā Latvijā norisinājās 58 starptautiska līmeņa pasākumi – konferences un kongresi, no tiem 52 Rīgā (ICCA, 2016), Latvijai ierindojoties 27. vietā starp Eiropas valstīm pēc rīkoto pasākumu skaita, bet Rīgai – 28./29. vietā. Savukārt 2018. gadā valstī notika 41 starptautiska līmeņa pasākums, 35 no tiem Rīgā, Latvijai ieņemot 30. vietu starp Eiropas valstīm, bet Rīgai 43. vietu starp Eiropas pilsētām (ICCA, 2019). Lai arī reģionu līmenī ir interese par darījumu tūrisma attīstību, starptautiskā līmenī par nopietnu spēlētāju ir uzskatāma Rīga, kur ir atbilstoša pasākumu un viesmīlības infrastruktūra vidēju (700–1500 dalībnieki), un Jūrmala mazu (līdz 600) pasākumu organizēšanai. Rīgas kā darījumu tūrisma galamērķa priekšrocības ir "labi avio savienojumi, [..] telpu cena, ēdināšanas, mākslinieku, pasākumu vadītāju izmaksas,

kas, salīdzinot ar Skandināvijas un citu Eiropas valstu izmaksām, ir pievilcīgas" (Zalāne, 2018), kā arī augstais drošības līmenis, ēdināšanas kvalitāte (Certus, 2016; EM, Latvijas tūrisma nozares analīze, 2019). Lai veicinātu starptautisku pasākumu piesaisti, finansiāla atbalsta sistēma tika izstrādāta gan valsts, gan Rīgas un Jūrmalas pašvaldību līmenī. Nepietiekamo kapacitāti lielo pasākumu organizēšanā atrisināja 2020. gada sākumā Rīgā atklātais daudzfunkcionāls biznesa centrs "ATTA CENTRE", kas piedāvā 29 konferenču zāles un iespēju noorganizēt pasākumu pat 3000 dalībniekiem (attacentre.com).

Rīgas kā darījumu galamērķa popularizēšanu un pasākumu piesaisti 2002. gada beigās uzsāka nevalstiskā organizācija "Inspiration Rīga" ("Iedvesmas Rīga"), kurā sākotnēji bija apvienojušies 14 Latvijas tūrisma un viesmīlības uzņēmumi, bet kopš 2011. gada nodibinājuma "Rīgas Tūrisma Attīstības Biroja" zīmols "Meet Rīga" (meetriga.com), un kopš 2016. gada, apvienojoties vadošajiem Latvijas darījumu tūrisma sektora uzņēmumiem, arī Latvijas Kongresu birojs.

Arī veselības tūrisms, tostarp medicīnas sektors, tiek uzskatīts par vienu no ienākošā tūrisma prioritātēm valstī. Jau 2008. gadā, apvienojoties astoņām klīnikām, tika izveidots medicīnas tūrisma centrs "Baltic Care" ar mērķi apkalpot medicīnas tūristus no ārzemēm, un tiek atzīmēts, ka viens medicīnas tūrists Latvijā iztērē ap 5000 latiem (Veselības tūrisms .., 2010). 2012. gadā tika nodibināts Latvijas veselības tūrisma klasteris (LVTK), kurā apvienojas 60 ar veselības tūrismu saistītas medicīnas, tūrisma, pašvaldību un citas organizācijas no visas Latvijas, lai popularizētu veselības tūrismu ārvalstīs un pilnveidotu veselības tūrisma piedāvājumu (LVTK, 2020). Pēc LVTK datiem 2017. gadā gandrīz 21 tūkst. pacientu ieradās no ārvalstīm, lai izmantotu medicīnas tūrisma pakalpojumus. Ceturtā daļa pacientu ieradās no Krievijas, ap diviem tūkstošiem no Baltkrievijas un Vācijas (LVTK, 2018).

Lai arī Latvijas reģionu piedāvājums tiek aktīvi popularizēts ārvalstu tirgos, 74 % no ārvalstu viesu nakšņojumiem joprojām nodrošina Rīgas naktsmītnes, 15,5 % Pierīgas, bet 11,4 % Jūrmalas naktsmītnes, kas liecina, ka reģionu tūrisma piedāvājums piesaista pavisam nelielu ārvalstu tūristu daļu (skat. 31. tabulu).

Rīgas ārvalstu tūristu aptaujas rezultāti (RTAB, 2018) atklāj, ka visbiežāk kā galvenais iemesls, kāpēc Rīgas viesi nedevās ārpus pilsētas, tika norādīts laika trūkums un iztrūkstošā interese par piedāvājumu ārpus Rīgas, arī nepietiekamā informācija. Vairāk nekā trešo daļu respondentu motivēt izbraukt ārpus Rīgas varētu ar piedāvājumu dažādām aktivitātēm dabā (pastaigas, nakšņošana) un piļu, muižu apmeklējumu. Visbiežāk minētie galamērķi savienojumā ar Rīgas apmeklējumu bija Jūrmala, Tallina, Viļņa, Sigulda, Gaujas Nacionālais parks un Rundāle.

Tūrisma nozares attīstības izvērtējumā nozares eksperti Rīgas dominanci ienākošā tūrismā norādīja kā vienu no tūrisma attīstības trūkumiem, norādot uz reģionu vāji attīstīto transporta un tūrisma infrastruktūru, iztrūkstošo ārvalstu auditorijai atraktīvu kultūras un dabas tūrisma piedāvājumu, kā arī nepietiekamo mārketingu

(EM, 2019). Kā pozitīvs piemērs tiek atzīmēts Gaujas Nacionālā parka klastera "Enter-Gauja" aktivitātes, kas devušas daudz straujāku ārvalstu tūristu skaita pieaugumu, nekā tas novērojams citos reģionālajos ceļojuma galamērķos.

31. tabula

Apkalpoto ārvalstu viesu skaits Latvijas pilsētās un reģionos (CSP, 2020)

Pilsēta, reģions	Apkalpoto ārvalstu viesu skaits	% no kopējā skaita	Ārvalstu viesu pavadītās naktis	% no kopējām naktīm
Pavisam	**1 945 919**	**100**	**3 851 303**	**100**
Rīga	**1 459 804**	**75,0**	**2 865 674**	**74,4**
Pierīga	273 931	14,1	597 188	15,5
Jūrmala	173 124	8,9	439 091	11,4
Vidzeme	**36 749**	**1,9**	**71 760**	**1,9**
Kurzeme	**97 666**	**5,0**	**192 297**	**5,0**
Liepāja	39 289	2,0	77 033	2,0
Ventspils	26 774	1,4	58 601	1,5
Zemgale	**30 050**	**1,5**	**50 984**	**1,3**
Latgale	**47 719**	**2,5**	**73 400**	**1,9**
Daugavpils	29 176	1,5	44 801	1,2

Ārvalstu tūristu raksturojums

94. attēlā ir redzami galvenie ārvalstu tūristus raksturojošie rādītāji 2019. gadā. 55,9 % tūristu Latvijā ieradās ar gaisa transportu, 39 % ar autotransportu, 3,4 % dzelzceļa un 1,7 % jūras transportu. Savukārt kruīzu pasažieru skaits Latvijas ostās 2019. gadā sasniedza 69,2 tūkst. Rīgas ostā, 1,2 tūkst. Ventspilī (CSP, 2020). Kruīza viesus pārstāvēja galvenokārt ceļotāji no Vācijas, ASV, Lielbritānijas, Itālijas un Francijas. Pētījums par 2015. gada kruīzu tūrismu Rīgā atklāja, ka kruīzu pasažieri uz sauszemes (Rīgā) vidēji pavadīja piecas stundas, vienai personai Rīgā iztērējot vidēji 46 eiro, lielāko tēriņu daļu veltot ēdināšanas pakalpojumiem (14,4 eiro) un suvenīriem (11,5 eiro). Kopējā apmierinātība ar uzturēšanos Rīgā tika novērtēta augstu, izceļot Rīgas gaisotni un vietējo iedzīvotāju laipnību, draudzīgumu. Rīga salīdzinājumā ar citām apmeklētajām pilsētām tika vērtēta kā kulturāla, droša, tīra un ar draudzīgām cenām. Lielākajai daļai kruīzu kuģu pasažieru Rīgas apmeklējuma pieredze pārsniedza gaidīto, kas pozitīvi ietekmēja vēlmi popularizēt Rīgu saviem draugiem un radiem (RBP un LU, 2015).

Pēc CSP datiem (2020) apmēram puse no ārvalstu ceļotājiem 2019. gadā Latvijā ieradās ar mērķi atpūsties. Somijas tūristu vidū atpūtas ceļotāju īpatsvars bija pat 65 %,

Vācijas – 64 %, Francijas – 63 % un Austrijas – 58 %. Radu un draugu apmeklējumu kā pamatmotīvu Latvijas apmeklējumam norādīja apmēram viena trešdaļa ārvalstu tūristu, bet no valstīm, kur ir liela Latvijas iedzīvotāju diaspora, šis īpatsvars bija lielāks – no Īrijas – 58 %, Kanādas – 56 %, Apvienotās Karalistes – 45 %, jo bijušie un esošie Latvijas valstspiederīgie tiek iekļauti ārvalstu ceļotāju statistikā, ja ārzemēs dzīvo ilgāk par vienu gadu. Pateicoties savām saitēm ar Latviju, šī grupa arī biežāk ceļo uz Latviju, lai ciemotos pie saviem radiem un draugiem.

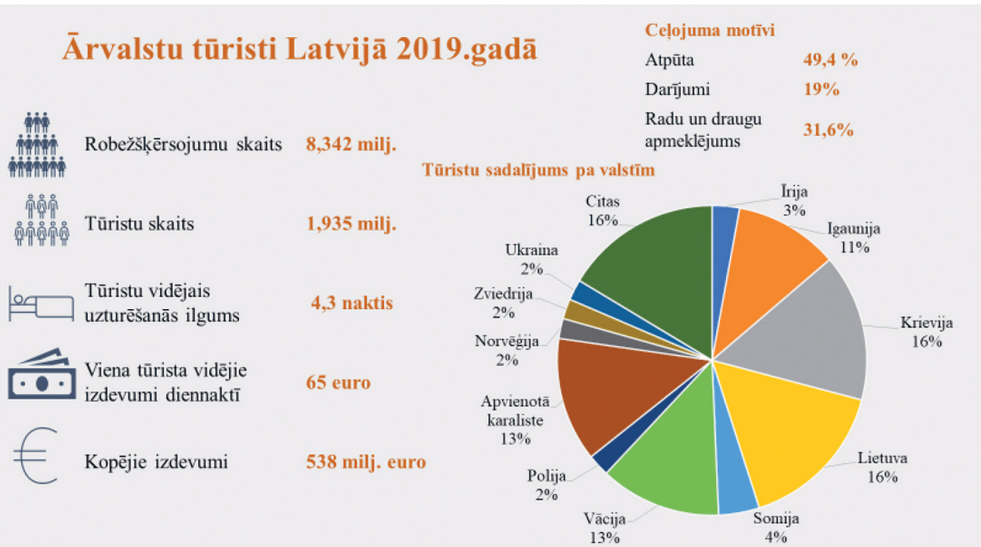

94. attēls. **Ārvalstu tūristus raksturojošie rādītāji, 2019. gads** (CSP, 2020)

Visvairāk naudas kopumā Latvijā iztērēja ceļotāji no Apvienotās Karalistes (93 milj. eiro), Krievijas (89,6 milj. eiro) un Vācijas (69,7 milj. eiro), bet lielākā daļa (31,7 %) tika tērēti uzturam, naktsmītnei (28,5 %), pirkumiem (25 %), un tikai 6 % ekskursijām. Viena ārvalstu tūrista vidējie izdevumi diennaktī bija 65 eiro (par 10 eiro mazāk nekā 2012. gadā), bet viens ceļotājs no Somija vidēji tērēja 126 eiro diennaktī, Francijas – 117 eiro, Norvēģijas – 97 eiro, Ukrainas – 84 eiro un Baltkrievijas – 80,8 eiro. Vismazāk tērēja poļi – 38,4 eiro. Vidējais uzturēšanās ilgums Latvijā sasniedz 4,3 naktis, bet ilgāk uzturējās ceļotāji no Apvienotās Karalistes (6 naktis), Īrijas (5,8 naktis) un Krievijas (4,8 naktis).

Lielākā daļa ārvalstu tūristu uz Latviju ceļo individuāli – pēc CSP apkopotajiem datiem – tikai 122,2 tūkst. ārvalstu viesu apkalpoja tūrisma firmas.

2018. gada pētījums Rīgā (RTAB, 2018) atklāj: Rīga ārvalstu ceļotājus piesaista, no vienas puses, ar savu jau atpazīstamo tēlu, kā vieta ar bagātu kultūrvēsturisko mantojumu (vecpilsēta, jūgendstila arhitektūra), no otras puses, ar to, ka Rīga, Latvija, Baltijas valstis vēl ir nepietiekami atklāts ceļojumu galamērķis. Vecrīga, Rīgas arhitektūra, Centrāltirgus un Doma laukums ārvalstu viesu skatījumā ir atraktīvākās Rīgas piesaistes. Ceļotāju apmierinātība kopumā ar pieredzējumu Rīgā bija augsta (6,2 balles no maksimāli iespējamām 7 ballēm). Vidēji zemāka apmierinātība bija viesiem no Somijas, Igaunijas un Francijas. Visaugstāk respondenti novērtēja ekskursijas ārpus Rīgas, operas, koncertu apmeklējumu un pilsētas apskati, bet viszemāk (5,7 balles) ir novērtēts iepirkšanās piedāvājums Rīgā. Lielāka daļa respondentu norādīja, ka Rīga ir drīzāk lēta nekā dārga pilsēta. Kā galvenos pozitīvos pārsteiguma elementus respondenti minēja: Rīgas skaistums un sakoptība, t.sk. tīrība, vēsturiskais mantojums un tā saglabātības līmenis, arhitektūra, restorānu piedāvājums, pilsētas gaisotne, plašums, drošība, kā arī vietējie iedzīvotāji. Rekomendēt Rīgu kā apmeklēšanas vērtu ceļojumu galamērķi bija gatavi 62 % aptaujāto Rīgas viesu.

"Kopš neatkarības atgūšanas tūrismā ir izdevies paveikt ļoti daudz, pat neticami daudz. Rīga ir kļuvusi par atraktīvu un atpazīstamu ceļojumu galamērķi Eiropā un pat pasaulē. Savos ceļojumos pasaulē esmu pieredzējusi, ka daudzi satiktie cilvēki norāda, ka Rīgas apmeklējums ir viņu vēlmju saraksta augšgalā, bet satiktie tūristi atzīst, ka pieredzētais ir pārpārēm pārspējis cerēto. Arī Latvija pamazām kļūst atpazīstamāka lielajā pasaules tūrisma tirgū un iekaro savu vietu, jo īpaši kultūras un dabas baudītāju vidū. Rakstot šo nodaļu, es atklāju, ka nozarē strādājošie bieži ir ļoti kritiski par nozares attīstību un sasniegto, bet, šķiet, ka tā arī ir tā īstā pieeja, kas ļāvusi sasniegt tik daudz." (Van der Steina, 2021)

3.5. Neformālās ceļotāju grupas

Par neformālām ceļotāju grupām tiek uzskatītas tādas cilvēku kopas, kuras veidojušās spontāni, rodoties uz kaut kā jau pastāvoša, izmantojot transporta vai kādus citus jau esošus pakalpojumus un iespējas. Radoši un ar izdomu. Tā, kā iespējams, līdz tam neviens cits nav darījis. Šo grupu dalībniekiem var būt kopīgas intereses, simpātijas, paradumi. Viens vai vairāki cilvēki ir šīs grupas idejas palaidējatsperes, un viņi apvieno pārējos kaut kam jaunam, nebijušam, kopīgam. Kamēr vien šis kopīgais vienojošais faktors pastāv, viss notiek un darbojas. Pastāv kāds mērķis jeb nosacīts virsuzdevums, kurš ir jāsasniedz. Pat ja tā vienkārši ir laba atpūta un relaksācija. Ja tā tiek realizēta labā un augstā kvalitātē, arī tas var būt sava veida galamērķis. Šī nav oficiāla kādā dokumentā noteikta definīcija, bet neformāls viedoklis par neformālu ceļošanu.

Kaut arī 21. gadsimtā jau dzīvojam gadā, kurš iezīmē tā piekto daļu, ir vērts atskatīties uz dažiem spilgtākajiem neformālās ceļošanas un tūrisma piemēriem vēl nosacīti pārskatāmi nesenā pagātnē.

Ziemas prieki un slēpotāju vilciens "Sniedziņš"

Pagājušā gadsimta 30. gados ļoti populāra kļuva slēpošana. Tūrisma ceļvežos tika publicēti aicinājumi doties slēpošanas braucienos uz Talsu un Tukuma pauguraino apkārtni, Madonu, Siguldu, Cēsīm un Ērgļiem. 1937. gada beigās tiek atklāts Rīgas–Ērgļu dzelzceļš, un tas padara slēpotājiem baudāmu slēpošanu Latvijas augstākā kalna – Gaiziņa – apkārtnē. Vilciens devās ceļā ap septiņiem no rīta, Ērgļu stacijā pienāca dažas minūtes pēc 10. Tolaik Latvijā tika ražots slēpotājiem nepieciešamais inventārs, sākot ar slēpēm un nūjām, beidzot ar apģērbu, slēpju ziedēm un visu pārējo nepieciešamo sportiski aktīvai atpūtai svaigā gaisā un dabas tuvumā. Siguldā un Ogrē pat tika uzcelti tramplīni, kurus tolaik sauca par "slēpotāju lēktuvēm". Pirmais slēpošanas tramplīns Baltijas valstīs tika uzbūvēts Siguldā 1933. gadā. Arī Ogres Zilie kalni bija pievilcīgi apkārtnes un galvaspilsētas iedzīvotājiem, kuri vēlējās baudīt ziemas priekus.

95. attēls. **Slēpotāju vilciens "Sniedziņš" Ērgļos, 1959. gads**
(foto Ģ. Kasparsons (1933–2015), R. Matroža foto arhīvs)

Pēckara, jau padomju, periodā sniegiem un salu bagātas ziemas 70. un 80. gadu sākumā atkal piepildīja Ērgļu vilcienu ar slēpot gribētājiem. Interese par slēpošanu bija tik liela, ka brīvdienās tika pat organizēti īpaši slēpotāju vilcieni ar ziemīgi romantisku nosaukumu – "Sniedziņš". Šis vilciens no rīta izbrauca no Rīgas stacijas un vēlā pēcpusdienā vai pat vakarpusē atgriezās galvaspilsētā. Slēpotāji agri no rīta ieradās stacijā braucienam sagatavojušies, un jau izveidojuši nelielus domubiedru pulciņus, braucienā līdz galapunktam dzima jaunas pazīšanās un radās jauni draugi. Tie bija visnotaļ jauki braucieni, un atmiņas par tiem tika glabātas līdz pat nākamajai sezonai. Tā laika preses izdevumi šos ziemas priekus apraksta ar zināmu idejisku piedevu. Taču apraksti ir pieminēšanas vērti, piemēram, laikrakstā "Rīgas Balss" :

> *"Šajā gadā savā pirmajā reisā devās tradicionālais slēpotāju vilciens "Sniedziņš". Tā gala pietura Ērgļi. Sporta tērpos, ar slēpēm un ragutiņām ziemas atpūtas cienītāji svētdien pulcējās Rīgas stacijā. "Sniedziņa" pasažieru vidū bija gan lieli, gan mazi. Vieglajā salā sasārtuši, viņi steidzās ieņemt vietas vagonā, kur viņus sagaidīja instruktori.*

Pārgājiena dalībnieki varēja izvēlēties maršrutus 25, 15, 10 vai 5 kilometru garumā. "Sniedziņš" visiem dāvāja ziemas līksmo noskaņu, ziemas priekus. Savos nākamajos reisos "Sniedziņš" dosies 18. un 25. janvārī." (Gada pirmais reiss, 1981)

Slēpot gribētājus pavadīja ne tikai instruktori, bet arī pa kādam medicīnas darbiniekam. Vilcienā ceļotāju labsajūtai tika piedāvāta karsta tēja un cepumi.

"Jau turpat divdesmit gadus slēpotāju vilciens Sniedziņš ziemas mēnešos vai ik svētdienu ved slēpotājus uz Ērgļiem. Ik gadus tas aizvizina vairāk nekā 2000 slēpotāju, šogad – gandrīz 3000. Rosīgākie brauciena dalībnieki šajā ziemā bijuši ražošanas apvienības "Rīgas apģērbs" un "Rekords", Elektromašīnu rūpnīcas, Tabakas fabrikas, Vieglās rūpniecības tehnikums un 204 bērnu dārza kolektīvi. Gleznainā Ērgļu apkārtne, svaigs gaiss, siltas pusdienas Ērgļu ēdnīcā… Tas viss sagādā patiesu atpūtu pēc darba nedēļas." (Lībiete, 1979)

Tajā laikā lielākā daļa izmanto visai vienkāršu inventāru un slēpes. Pamatā tās bija Igaunijā, Pērnavā ražotās koka slēpes, kuras domātas distanču slēpošanai. Daudziem bija vēl agrāk Latvijā ražotas slēpes, kas derēja slēpošanai mežā un neiebrauktā slēpju trasē. Tolaik populāras bija PSRS ražotās slēpes *Beskid* – tās bija no koka, taču ar metāla kantēm. Slēpes bija platas, un ar tām jau varēja mēģināt veikt ātrus nobraucienus slalomējot. Tobrīd tās ražoja Aizkarpatos Ukrainā, un tās bija liels deficīts. Īpaši veiksminieki kalnu nogāzēs "šikoja" ar importa slēpošanas kombinezoniem un komisijas veikalā "pa blatu" iegādātām *Polsport* poļu slaloma slēpēm un tikpat īstiem slaloma zābakiem. Par pirmo importa aprīkojumu daudzi sporta entuziasti varēja pateikt paldies tirdzniecības kuģu jūrniekiem, kuri parasti sekoja pieprasījumam un centās no ārzemju braucieniem atvest kaut ko tādu, ko ar peļņu varētu pārdot tālāk. Tiesa, ne vienmēr tie, kuriem bija smalks importa aprīkojums, mācēja to atbilstoši izmantot. Šādi "stilīgie" bieži izpelnījās ironiskus komentārus par savu gozēšanos kalnu nogāzēs un sevis izrādīšanu, nevis slēpotmākas demonstrēšanu.

> *"Piedalīšanās – tikai maskās! Neviens nezina, kas no kura sagaidāms. Var būt starp Zaķēniem, Lāčiem, Dakteriem un Gaiļiem… Uzvar Spoks, aiz viņa Sniegavīrs, tad Rūķītis un Mode – 90… Ja esi ragana, tad lūdzu, visu laiku, kā nākas, esi neganta! Ja rūķītis – tad visu laiku nasks. Vienalga, kur tas – kalna nogāzē, vidū, vai pakājē, kamanās, uz kameras vai orientēšanās trasē. Vērtētāji vēro, un dienas beigās – balva."*
>
> (Motivāns, 1987)

Slēpošanas sezonas beigās Gaiziņā tika rīkots pavasarīgs karnevāls. Tika veidoti teatrāli tērpi un maskas, tas viss izvērtās lielā un jautrā pasākumā – ar veiklības stafetēm, konkursiem, atrakcijām un izklaidēm. Tāpēc pavasara pusē slēpotpratēji satiekoties viens otram jautāja – "Tu taču brauksi uz Gaiziņa karnevālu, vai ne?" Tolaik tas bija galvenais pavasara notikums, jo Lieldienas un Pavasara saulgrieži toreiz plaši un oficiāli svinēti netika. Arī vērienīgās Mākslas dienas, kas regulāri tika veidotas galvaspilsētā, vēl nebija sākušās. To laiks vēl bija priekšā.

Gaiziņa karnevāli bija tik jautri, ka to rīkošana tika uzsākta arī Ērgļos. Tur tāpat sniegā – stafetēs un sacensībās virpuļoja dažādi pasaku tēli – razbainieki un pirāti, velni un rūķi, Pepijas Garzeķes un citi. Tiesa, karnevāli Ērgļos nebija tik grandiozi, tie vairāk bija domāti slēpotāju jaunajai paaudzei.

Vēlākajās desmitgadēs sniega daudzums samazinājās, ziemas kļuva siltākas, un iespējas izmantot šo lielisko atpūtas veidu mazinājās. 2007. gadā dzelzceļa līnija uz Ērgļiem darbu pārtrauca. Vēl bija mēģinājumi atjaunot "Sniedziņa" braucienus Madonas virzienā cauri Krustpilij, taču to popularitāte vairs nebija tik liela. "Sniedziņš" kļuva par ziemas sportošanas un tūrisma braucienu vēsturi un ir saglabājies tikai slēpotāju atmiņās.

Vēl viena vieta, uz kurieni labprāt devās ziemas prieku baudītāji no Rīgas un plašas apkārtnes, bija Milzkalns (arī Milzukalns). Slēpotāji agri no rīta sēdās elektriskajā vilcienā, brauca līdz Milzkalnes stacijai Tukuma pievārtē. Tad bija jāveic slēpojums garām Šlokenbekas muižai un vairāki kilometri cauri apsnigušajiem mežiem, līdz tika sasniegts priežu un egļu ieskautais Milzkalns. Arī šajā vietā varēja pavadīt jauku ziemas dienu, veicot straujus nobraucienus no kalna virsotnes dažādos virzienos. Slēpojami bija arī citi tuvumā esošie pauguri un meža trases.

Uz ziemīgo Vidzemi slēpotāji brauca ne vien ar vilcienu, bet tika rīkoti un gatavoti arī īpaši slēpotāju autobusi, kuri devās uz Madonas, Vecpiebalgas un arī Ērgļu pusi.

Vēl pagājušā gadsimta 50. gados Siguldā tika uzbūvēts jauns slēpošanas tramplīns, un Latvijas čempionāti tajā notika līdz pat 1963. gadam. Vietā, kur šobrīd atrodas slavenā bobsleja un kamaniņu trase, tika uzbūvēts tramplīns pat ar mākslīgo segumu.

Tas liecina par lielo slēpošanas popularitāti pagātnē, par kuru šobrīd esam nedaudz piemirsuši.

Ūdenstūrisma ralliji

"Tas nav kārtīgs latvietis, kurš kaut reizi mūžā nav nobraucis lejup pa Gauju!" – tāds apgalvojums nav zudis arī šajos laikos. Pavasarī kuģojamas ir pat visai nelielas Latvijas upītes, un tādas atrodamas visos valsts nostūros. Palu laikā ne viena vien no tām pārvēršas gluži vai trakojošā kalnu straumē, ar kuru jokot nevajadzētu. Pagājušā gadsimta vidū un otrajā pusē, laivotāji organizējās mazākās vai lielākās draugu kompānijās un brauca pa Amatu, Ogri, Aivieksti, Salacu un vēl daudzām citām upēm un upītēm. Pārsvarā tika izmantotas dažāda kalibra un veida gumijas laivas, kuras tautas valodā tika vienkārši dēvētas par "pūšļiem". Ūdensnecaurlaidīgos maisos tika iepakotas visas lietas, kuras nedrīkstēja pakļaut slapjumam,– un uz upi prom! Visiecienītākā no visām upēm noteikti bija Gauja. To varēja laivot no agra pavasara līdz vēlam rudenim, līdz

pat pirmajām sniega pārslām. Daudzi brauca ar vilcienu līdz Strenčiem, laivām un mugursomām apkrāvušies, kājām sasniedza mierīgo Gaujas plūdumu. Un tad lejup pa upi daudzu dienu braucienā līdz pat Siguldai vai Murjāņu tiltam! Ar romantisku nakšņošanu teltīs pie ugunskura, fantastiskiem klinšu un Gaujas senlejas skatiem, arī dažu labu akmeņainu krāci.

Ekstrēmāku braucienu lūkotāji pavasaros pulcējās iecienītajos Amatas rallijos, uz kuriem dalībnieki ieradās pat no Tallinas, Maskavas un Ļeņingradas.

> *"Jau puskrēslā pāri Juglas tiltam pārbrauca pirmie autobusi,* Volgas, Moskviči*... Ar katru brīdi braucēju straume kļuva dzīvāka, bet kādu stundu vēlāk visi viņi sastapās Amatas krastos. Jā, necerēti daudz skatītāju no tuvienes un tālienes bija pulcējušies ūdens tūristu sacensībās, kas risinājās Amatas krāčainajā palu straumē. Sacensībās piedalījās 135 komandas. Sacensības risinājās vairākas stundas – startēja armijas un mednieku tipa piepūšamās gumijas laivas, katamarāni (uz piepūšamām kamerām būvēti plosti), smailītes."*
>
> (Amatas krāču mutuļos, 1966)

Te gan jāteic, ka palu laika Amatas savaldītāji izmantoja katru sestdienu un svētdienu, kamēr vien ūdens upē bija pietiekami augsts. Katru nedēļas nogali upes krasti bija biezi "apdzīvoti". Tiesa, bija arī ne īpaši patīkami starpgadījumi. Pieredzējuši laivotāji upes bīstamākos posmus gan zināja, taču neparedzēta pavasara pelde gadījās daudziem. Lūk, kā šāds starpgadījums aprakstīts laikrakstā "Padomju Jaunatne" (Ozoliņš, 1982):

> *"Kas tad tas? Laiva negrib mums klausīt, pretī skrien koki, kas nolīkuši pāri upei, mēs izbailēs ieķeramies to zaros..., un pēc brīža jau peldam aukstā ūdenī. Tikuši krastā, nolemjam: "Nekad, vairs nekad..." Vai nu patiesi nekad vairs nebrauksim pa upi? Vai arī nebrauksim, iekams nebūsim iemācījušies to darīt? Mums jābūt tikpat viltīgiem un gudriem kā upe, tikai tad varēsim justies droši."*

Bija arī smagāki negadījumi, kad laivotājs vairs no upes neizpeldēja... Toreiz nebija "dzeltenās preses", un ikdienas prese par šādiem negadījumiem nemēdza plaši izteikties. Par šādiem traģiskiem negadījumiem Amatas krastos informācija ceļoja no mutes mutē. Tiešsaistē, kā tagad teiktu.

Tie, kuriem Latvijas upes šķita pārāk pazīstamas vai nepietiekami ekstrēmas, devās uz Karēliju, Urālu kalniem vai kur citur. Padomju Savienība bija ļoti liela un meklēt jaunus izaicinājumus, kā arī tos atrast kaut kur tālu austrumu virzienā nebija grūti! Savukārt mierīgas laivošanas un dabas baudīšanas cienītāji sagaidīja siltu un jauki saulainu laiku un devās ūdensceļā tad, kad pavasara trakumi un straumes bija pierimuši. Tie parasti bija ģimeniski braucieni kopā ar bērniem vai draugiem, to fotogrāfijas pēc ceļojumiem iegūla patīkamu atmiņu fotoalbumos uz visu atlikušo dzīvi.

Guntis Eniņš un viņa "zaļie kurmīši"

Maz būs tādu tūristu un ceļotāju, kuriem būs nezināms nenogurstošā dabas pētnieka Gunta Eniņa vārds. Viņš ir retu dabas dārgumu meklētājs, kura uzmanības lokā ir alas, dižkoki, akmeņi, avoti, ūdenskritumi, smilšakmens klintis un vēl citas aizrautīgas lietas. Viens cilvēks nevar izlodāt visas mūsu mazupīšu gravas un krastus, apzināt katru nomaļu meža nostūrīti. Tāpēc likumsakarīgi, ka slavenajam dabas pētniekam uzradās zinātkāri mazie pētnieki un sekotāji. Viņi bija enerģiski, nenogurdināmi un alka "atrakt" ko jaunu un citiem nezināmu. Tāpēc jau laikam viņi iemantoja "zaļo kurmīšu" apzīmējumu un sparīgi darbojās kopā ar Gunti Eniņu. Te bija ne tikai atpūta un relaksācija, patīkami pavadītas brīvdienas ārpus pilsētas. Tam bija grandioza pievienotā vērtība, kura tūrismam un ceļošanai jau pavēra citu skanējumu – pētniecisku un ieguvumiem bagātu visai sabiedrībai kopumā.

G. Eniņš raksta (2015), ka viss sācies ar vaļasprieku līst un izpētīt Latvijas alas:

> *"1970. un 1971. gadā līdu Lībiešu upuralās pie Svētupes. Izstrādāju alu uzmērīšanas metodiku, zīmēju alu plānus, pierakstīju tur iegravētos vecākos gadskaitļus, konstatējām sešas nesaprotamas zīmes un nesakarīgus švīkājumus."*

Meklējumi turpinājās. Un tad nāca slavenais atklājums, kuram sekoja daudzi citi līdzīgi.

"[..] pienāk 1986. gada rudens, un man grūti pieejamā, mežonīgi aizaugušā kraujā kā teātra izrādē aiz zaļa lapu priekškara pēkšņi paveras Virtakas klinšu rakstu dekorējums ar nesaprotamām zīmēm." (Eniņš, 2015)

Virtakas klints nezināmās rakstu zīmes pavēra jau jaunu lapaspusi klinšu pētniecībā un apzināšanā Latvijā. Tiesa – vēstures un arheoloģijas zinātnieki joprojām nav devuši vērtējumu par šo un līdzīgu rakstu senumu, to iespējamo saturu vai nozīmi.

96. attēls. **Lībiešu Upuralas noslēpumainās rakstu zīmes**
(foto N. Smaļinskis)

Pēc neatkarības atgūšanas tālākai darbībai un pētniecībai laiks ir visai grūts – trūka finansējuma. Līdzekļu trūkumā nonāca arī Latvijas Dabas un Pieminekļu aizsardzības biedrība, kura pārtika tik no ziedojumiem.

"[..] biedrības jauniešu aktīvistu grupa "Zaļie kurmīši" strādā par brīvu. Studenti un skolēni par savu trūcīgo naudiņu pērk dārgās vilcienu un autobusu biļetes, brauc pa Latvijas novadiem, lai apzinātu un sakoptu Latvijas dabas pieminekļus. Viņi inventarizē un atklāj jaunus dižkokus. Viņi precīzāk pārmēra un sīkāk apraksta jau atklātos un atklāj jaunus, vēl neapzinātus dižakmeņus." (Eniņš, 1991)

"Zaļie kurmīši" attīrīja aizbrukušu alu ieejas, apzināja upurakmeņus, veica smalkus un precīzus alu uzmērīšanas darbus. Viņu uzmanības lokā bija avoti, ūdenskritumi, arī veci vietvārdi un senas teikas. "Zaļie kurmīši" meklēja un atrada zūdošas vēstures pēdas. Tas bija liels, nopietns un saturīgs darbs ar milzīgu derīgas informācijas apjomu. Tika krāti fotoarhīvi, veidotas fotokolekcijas, kurās fiksēts esošais unikālo objektu pašreizējais stāvoklis. Tā 1993. gadā G. Eniņš raksta (1993):

> *"Jauniešu grupa "Zaļie kurmīši" pērn atklāja un uzmērīja 28 alas, apsekoja 50 ūdenskritumus un leduskritumus, 700 avotus, 300 dižakmeņus un kulta akmeņus. Tiek tīrīti avoti, alas un gravas."*

Visi padarītie darbi ar laiku rezultējas publikācijās un grāmatās ar enciklopēdisku vērtību. Savukārt no "Zaļajiem kurmīšiem" veidojās jauna pētnieku un meklētāju paaudze, kura turpina apzināt, meklēt un arī atrast. Dabas retumu apzināšana nav apstājusies.

"Latvijas Petroglifu centrs"

Arī vēsturnieks un dabas pētnieks Andris Grīnbergs, kurš ar pētniecību nodarbojas jau no 1989. gada, ir daudzu izpētes projektu un ekspedīciju vadītājs. Viņa redzes lokā ir dabas pieminekļi, petroglifu vietas, plašs senvietu klāsts un kultūras mantojuma objekti. Īpašu viņa interesi raisa senie bedrīšakmeņi To meklējumiem un izpētei organizētas ekspedīcijas ne tikai Latvijā, bet arī Lietuvā.

2005. gadā A. Grīnbergs izveidoja biedrību "Latvijas Petroglifu centrs". Tā nodarbojas ar Latvijas dabas un vēstures apzināšanu un izpēti. Ne mazāk svarīga ir arī biedrības darbība visa iepriekšminētā popularizēšanā. Tiek rīkoti izpētes braucieni un ekspedīcijas. Bāzējoties uz jau izpētītu un jaunuzzināto, A. Grīnbergs rīko arī tūrisma braucienus cilvēkiem, kuriem ir interesantas tās lietas, ar kurām viņš nodarbojas.

Šajos izpētes braucienos patiesi izdevies atklāt interesantas lietas, par kurām agrāk nebija informācijas, un tās nebija apzinātas. Tā 2015. gada martā presē parādījās ziņa par to, ka "Latvijas Petroglifu centra" pētnieki atraduši mežābeli, kuras stumbra apkārtmērs pārsniedz līdz šim zināmos Latvijā fiksētos lielumus. Tagad mums ir zināms, ka Skrundas novada laukos zaļo mežābele, kuras apkārtmērs ir četri metri.

Ne mazāk interesanta un aizraujoša ir seno robežakmeņu apzināšana. Ar to "Latvijas Petroglifu centra" domubiedri nodarbojas jau vairāk nekā 20 gadu. Ideja tos uzmeklēt un fiksēt radusies, pētot seno muižu robežu kartes. Tā ekspedīcija 2019. gada janvārī ļāvusi apzināt vēl deviņus robežakmeņus, kuri līdz tam bijuši nezināmi. Turklāt šajos akmeņos bija iekalti seni gadu skaitļi. Piemēram, Raiskuma pusē sens akmens ar iekaltu gada skaitli "1653" reiz iezīmējis kādreizējo Kudumu un Lenču muižu robežas.

> *"Lielākā daļa robežakmeņu ir saglabājušies kopš zviedru laikiem Vidzemē, kad, veicot muižu redukciju, muižu zeme tika pārmērīta, muižu īpašumu robežas sakārtotas, iezīmētas kartēs un arī dabā. Robežakmeņi ir vēl pagaidām mazpētīta Latvijas vēstures lapaspuse."*
>
> (Skagale, 2019)

Pētnieks uzskata, ka šādus akmeņus vajadzētu ne tikai apzināt, bet arī nākotnē ņemt valsts aizsardzībā.

Pirms apmēram 20 gadiem pētnieka redzeslokā nonāca arī bedrīšakmeņi. Tos uzskata par senākajiem zināmajiem kulta akmeņiem, kuri varētu tikt apstrādāti, un to bedrītes radītas pirms vairākiem tūkstošiem gadu. To pielietojums un radīšanas mērķis arī joprojām ir visai neskaidrs.

97. attēls. **Andris Grīnbergs pie bedrīšu akmens Buses pilskalna nogāzes tuvumā** (foto N. Smaļinskis)

Vairums Latvijas bedrīšakmeņu atrasti Kurzemē visai plašā teritorijā. Tie atrodami un izpētāmi arī senā Buses pilskalna nogāzē pie Imulas tecējuma. Interesanti, ka pie Buses pilskalna ir mājas ar tādu pašu nosaukumu un tajā jau 1911. gadā bijusi viesu un tūristu reģistrācijas grāmata. Tāpēc tiek uzskatīts, ka tieši šeit atrodas Latvijā pirmā oficiāli reģistrētā lauku tūristu mītne.

Par bedrīšakmeņiem A. Grīnbergs saka (Latvijas stāsti simtgadei, 2018):

> *"Bedrīšakmeņiem pievērsos divtūkstošo gadu sākumā, jo likās, ka tas ir labs lauciņš pētniecībai. Toreiz zināma bija tikai apmēram trešā daļa no pašreizējā šāda akmeņu skaita. Man radās pārliecība, ka tur var ļoti daudz ko atklāt. Daudzās citās sfērās Latvijā to vairs nevar izdarīt. Šobrīd mums jau ir zināmi 95 Latvijā esoši šādi seni kultakmeņi."*

Pētnieks teic, ka bedrīšakmens ir jāmāk atpazīt. Tā Tērvetē pie taciņas pilskalnu tuvumā atradies nezināms un nepamanīts bedrīšakmens, kaut pētnieki tam garām gājuši ne vien gadu desmitus, bet varbūt pat gadsimtus…

A. Grīnbergs ir arī kaislīgs fotogrāfs un viņa arhīvā sakrājies ne mazums unikālu liecību par ekspedīcijām un meklējumiem kopā ar saviem domu biedriem. Visa informācija apkopota interneta lapā www.petroglifi.lv, uzrakstītas neskaitāmas publikācijas dažādos preses izdevumos un interneta portālos. Ceļojumu un meklējumu iespaidā tapušas arī divas grāmatas – "Latvijas ūdenskritumi un krāces" (2011) un "Zemgales reģiona

98. attēls. **Andris Grīnbergs (no kreisās) pie Abavas rumbas ūdenskrituma** (foto N. Smaļinskis)

senās kulta vietas" (2012). Tās abas neapšaubāmi pieder pie nezūdošām vērtībām. Tā no neformāliem pētniecības braucieniem ar laiku tapusi biedrība, kura uzkrāj visas apzinātās vērtības, un šī informācija nu ir brīvi pieejama visiem interesentiem.

Imanta Ziedoņa "Dižkoku atbrīvotāju grupa"

Jēdzienu "dižkoks" pirmo reizi publiski presē pieminēja mežu zinātnieks Staņislavs Saliņš. Kādreiz ļoti populārais žurnāls "Zvaigzne" 1971. gadā publicēja rakstu ar tieši šādu nosaukumu (tā autors bija Saliņš). Zinātnieka pētījumu rezultātā 1974. gadā tapa grāmata "Latviešu dižkoki un seni koki". Divus gadus vēlāk jau tika organizētas pirmās talkas ozolu kā dižkoku atbrīvošanai, tās norisinājās Ungurmuižas apkārtnē. Dabas pētnieks Guntis Eniņš atceras:

"1976. gadā Staņislavs Saliņš man jautāja, kur Latvijā varētu būt lielākā tādu dižkoku koncentrācija, kuriem nepieciešama atbrīvošana no apauguma; jo dzejnieks Imants Ziedonis ar draugiem gribot atbrīvot Latvijas dižkokus. Es ieteicu Unguru muižu Cēsu rajonā, kur muižas parkā un tuvākā apkārtnē 1974. gada vasarā biju samērījis 43 dižozolus un vienu dižosi. 1976. gada rudenī Ungurmuižas parkā sākās Imanta Ziedoņa vadītās talkas vienreiz mēnesī uz divām dienām. Katram braucienam toreizējais LPSR mežsaimniecības un mežrūpniecības ministrs Leons Vītols pēc Ziedoņa lūguma piešķīra lielo autobusu. Un tā mēs 20 gadus pa visu Latviju atbrīvojām ozolus un arī citus dižkokus. Pavasaros arī stādījām un iekopām piemiņas birztalas." (Eniņš, 2013)

Ziedoņa iedvesmotās talkas vērtās plašumā, tās aizrāva radošus cilvēkus un vēl daudzus citus līdzjutējus kā kaut kas jauns un nepieredzēts. Mākslinieki, rakstnieki, mūziķi – kas

tik nebrauca līdzi un pielika roku dižkoku atbrīvošanai! 20 gadu laikā tika veikti 199 braucieni un talkotāji darbojušies 102 vietās visā Latvijas teritorijā. No 1997. gada šo darbu turpina Dabas retumu krātuve – Ziedoņa un domubiedru uzsāktais process nav apstājies.

Dabas pētnieks Guntis Eniņš arī atceras, ka pirms "Dižkoku atbrīvošanas grupas" parādīšanās attieksme pret mūsu dabas vērtībām bijusi nesaudzīga un to neizprotoša:

"Padomju laikos, kad taisīja meliorāciju, ik gadu izspridzināja vairāk nekā 1000 dižkokus, parasti tie bija ozoli. 1978. gadā mēs ar Imanta Ziedoņa dižkoku atbrīvotāju grupu, braucot uz Rīgu, starp Taurupi un Ķeipeni ieraudzījām, ka nogāzti teju 100 dižkoki gar zemi. Tad nu es rakstīju niknu rakstu, un tur jau parādījās tāda kā cīņa. Galu galā tika izveidota īpaša komisija Gunāra Andrušaita vadībā, kura lēma, ka dižkokus spridzināt nedrīkst." (Latvijas radio arhīvs, 2016)

Dižkoku atbrīvošanas pirmsākumos piedalījusies arī dzejniece Māra Zālīte, aprakstot savus pirmos iespaidus un emocijas par notiekošo:

> *"1976. gada skaistā rudens dienā Ungurmuižas parkā Dzejnieks ir saaicinājis ap desmit jaunu cilvēku, lai izkoptu aizaugušo parku. Mēs, kurus Ziedonis ir uzaicinājis, cenšamies neizrādīt, cik izredzēti patiesībā jūtamies. Dzejnieks ir tā laika galvenā morālā autoritāte. Neviens nezina, ka šī "Ziedoņa grupa" būs tik noturīga un strādās savās brīvdienās piecpadsmit gadus.*

Ar Dzejnieka doto uzstādījumu – kopt ideju, kopt Latviju, kopt sevi. Ar klusu un dziļu patriotismu atbrīvojot dižkokus, atbrīvojot alkšņiem pieaugušo tautas vēsturisko atmiņu, atbrīvojot paši savu – gluži kā Mārupīti – ar veciem podiem, galošām un matraču atsperēm piesārņoto apziņu." (apollo.lv, 2013)

Turpinājumā slaveni mākslinieki, dzejnieki un komponisti, studenti un vēl daudzi citi grupas dalībnieki, uzvilkuši darba drēbes un gumijas zābakus, ar zāģiem un cirvjiem bruņojušies, ķērās pie dižkoku atbrīvošanas un viņiem blakus esošās telpas izbrīvēšanu no visa liekā un vairs nevajadzīgā. Tieši tā notika, piemēram, ar Skrīveru apkārtnē esošo dižozolu, kas nu iesaukts par Lielo Andreju. To garāmbraucot, krūmājā ieaugušu, pamanījis pats Ziedonis. Pie sešus metrus apkārtmēra esošā ozola iekārtota uzejas taciņa, un no tā pakājes paveras skaists skats uz visai plašu apkārtni. Savas atmiņas par tālajiem notikumiem ir arī animatorei Rozālijai Stiebrai: "Animācija gāja ciešā saskarē ar kokiem. Ziedonim bija maz laika, un, ja gribēji ko parunāt par filmu, viņš parasti teica: "Brauksim kokos, tur arī parunāsim." Tā arī mūsu animācijas grupa tika uzaicināta [tā dēvētajos] dageros, kad sākām "Zaļo pasaku". Atbrīvot kokus! Vai tad viss cits jau atbrīvots? Bet tāds bija Ziedonis! Brīvs un vienmēr vējā! Vienmēr. Visi tik staigāja ar stabiņiem un aukliņām, meklēdami, ko piesiet. Ziedonis turpretī atsēja visu, ko redzēja nevajadzīgi piesietu, sēja vaļā!" (ziedonamuzejs.lv, 2019).

Pats Imants Ziedonis savā grāmatā "Tutepatās" par milzīgo darbu, kurš iekustināts un paveikts, raksta:

> *"Ir veselas civilizācijas aizaugušas džungļiem un aizvilktas tuksnešu smiltīm, applūdušas vulkānu lavā. Bet vai tāpēc cilvēki pasaulē ir pārstājuši kopt VERTIKĀĻU VIETAS? Kopšanu vajag saukt vārdā KOP-ŠA-NA. Kopšanas ideju vajag saukt vārdā. Šo pili vajag saukt vārdā! Vajag piesaukt. Tad saskaramies ar mūžību. Tad mēs mūžībai kaut kas esam.*

Jā, mēs neredzēsim sava darba efektu – cik tāds ozols pēc kroņa izbrīvēšanas paaugsies platumā, mūsu darbs ir it kā nieks priekš mūžības, un ozolam pašam nemaz varbūt arī nav tik svarīgi, varbūt viņam vienalga savā vecumā – nokalst tagad pat vai tur kādus 100–200, viņam tā izbrīvētos, gadus vēlāk. Bet svarīgi ir mums. Mūsu pašu izjūtai: KA MĒS DARBOJAMIES AR MŪŽĪBAS MĒROGIEM. Pats sevī tu atjauno, visu laiku atjauno kādus mūžības jēdzienus." (Ziedonis, 1992)

Tajos laikos vajadzēja lielu drosmi un uzdrīkstēšanos, lai veidotu šādu koku aizstāvības grupu. Tam bija vajadzīgs nopietns pamats un sava daļiņa veiksmes.

Nobeigumā

Tā dažādos laikos mēs katrs savā veidā esam veicinājuši tūrismu, mēģinājuši būt radoši ne tikai sev, bet arī citiem ko nozīmīgu un paliekošu dodoši. Esam bijuši ne tikai pliki patērētāji, bet arī meklētāji un apzinātāji. Esam šajos gados droši gājuši neiestaigātus ceļus, kurus pirms mums citi nav gājuši. Un pat sasnieguši gala mērķi, iespējams, pat vairākus. Varbūt viņiem, tiem citiem, vienkārši nav bijis pareizā kompasa?

PATEICĪBAS

Nodaļas autori izsaka pateicību par iesaistīšanos un atbalstu nodaļas materiālu tapšanā:
Uldim Alksnim, Aināram Brencim, Paulam Gustam, Pēteram Hoham, Ingai Kavacai, Andri Kleperam, Vilnim Klinovičam, Imantam Lancmanim, Edītei Miezītei, Armandam Muižniekam, Irēnai Riekstiņai, Dzintrai Rozenblatei, Maijai Rozītei, Sanitai Ruginai, Brigitai Strodai, Astrīdai Trupovniecei, Gundegai Zeltiņai, Dacei Zonbergai.

AVOTI

"airBaltic" nepublicētā informācija

"Lauku ceļotājs" mājas lapa. Pieejams: https://www.celotajs.lv/cont/prof/market/statistics_lv.html?0

Aicina britus nečurāt publiskās vietās Latvijā (2008). Apollo. *Latvija Amerikā*, Nr. 9, 01.03.2008.

Aksenoks, A. (2006). Iedvesmas, nevis lētas uzdzīves pilsēta. *Latvija Amerikā*, Nr. 11, 18.03.2006.

Amatas krāču mutuļos (1966). Teksts pie fotoreportāžas, fotokorespondenti J. Kreicbergs, L. Balodis, G. Janaitis. *Dzimtenes Balss*, 16.05.1966.

Apollo.lv (2013). Ziedoņa mēnesī – "Dižkoku atbrīvotāju " talka Ungurmuižā, 07.05.2013. Pieejams: https://www.apollo.lv/5827651/ziedona-menesi-dizkoku-atbrivotaju-talka-ungurmuiza

Apšauba britu tūristu uzvedību Rīgā (2006). Apollo. *Latvija Amerikā*, Nr. 42, 28.10.2006.

Atlāce, Z. (2006). Iedvesmas pilsēta – ne katram pa kabatai. *Rīgas Balss. Latvija Amerikā*, Nr. 19, 13.05.2006.

Augstās cenas izdzen rīdziniekus no vecpilsētas ēstuvēm (2005). *Latvija Amerikā*, Nr. 32, 13.08.2005.

Balodis, A. (1992). Pūt, vējiņi .. . *Latvija Amerikā*, Nr. 37, 12.09.1992.

Bārtulis, J. (2004). "airBaltic" maina seju. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 172, 29.10.2004.

Bārtulis, J. (2004). "airBaltic": pirmais pusgads bijis veiksmīgs. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 131, 19.08.2004.

Bārtulis, J. (2004). Lai viesi justos kā Eiropā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 106, 07.07.2004.

Bārtulis, J. (2005). "airBaltic": attīstība turpinās. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 28, 18.02.2005.

BBC. News (2009). Latvian warning for British stags.
Pieejams: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/8185159.stm

Bērziņa, I. (1993). Piecos mēnešos – 70 tūkstoši viesu. *Latvijas Jaunatne*, Nr. 159, 23.07.1993.

Bērziņš, G., Arhipova, I., Ērglis, A. (2018). Latvijas reģionu ekonomiskās attīstības indekss. Pētījums. Rīga: Latvijas Universitāte

Bērziņš, I., Voika, I. (1995). Latvijas debesīm jauni saimnieki. *Diena*, Nr. 247, 21.10.1995.

Bicēna, B. (1995). Pa sliedēm no Rīgas līdz Vīnei. *Ceļotprieks*, 1995. gada novembris

Birkavs, V., Dr. iur., ārlietu ministrs (1998). Latvija globalizācijas laikmetā / Referāts konferencē Latvijas Zinātņu akadēmijā. 1998. gada 22. septembris, Rīga. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/50896

Biznesa augstskolas Turība pētījums tūrisma izstādes "Balttour 2010" laikā A. Brenča vadībā. Rīga: Biznesa augstskola Turība

Blažēvics, I. (1992). Organizētas zādzības viesnīcā "Latvija" Rīgā. *Laiks*, Nr. 14, 15.02.1992.

Bone, J. (1997). Atslēga uz Angliju jāmeklē pašiem Latvijā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 180–181, 11.07.1997.

Brencis, A. (2012). Latvijas pilsētu zīmola tops 2012. Pētījums. Reģionālā tūrisma konference. Valmiera: Vidzemes Augstskola

Brencis, A., Teimane, M. (2011). Zīmols – izaicinājums Latvijas pilsētām. Rīga: Biznesa augstskola Turība

Brikmane, E. (2015). Kādi būs Latvijas prezidentūras ES Padomē ekonomiskie ieguvumi? lvportals.lv, 01.01.2015. Pieejams: https://lvportals.lv/norises/267642-kadi-bus-latvijas-prezidenturas-es-padome-ekonomiskie-ieguvumi-2015

Celmiņš, J. (1994). Lidosta Rīga: vakar, šodien, rīt. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 103, 05.05.1994.

Centrālās statistikas pārvaldes dati

Certus (2016). Van der Steina, A., Medne, I., Gubins, S. Tūrisma konkurētspējas ziņojums. Nepublicēts materiāls

CSP (2001). Par ārvalstu ceļotājiem mūsu valstī un Latvijas tūristiem ārzemēs. Latvijas Vēstnesis, Nr. 162, 09.11.2001.

CSP (2001). Statistikas datu krājums. Tūrisms Latvijā 2000. gadā. Rīga: Centrālā Statistikas pārvalde

CSP (2009). Tūrisms Latvijā 2008. gadā. Statistisko datu krājums. Rīga: Centrālā Statistikas pārvalde

CSP (2020a). Tūrisms Latvijā 2020. Statistisko datu krājums. Rīga: Centrālā Statistikas pārvalde

CSP (2020b). Elektroniskā datubāze. Transports un tūrisms. Rīga: Centrālā Statistikas pārvalde. Nepublicētie dati

Diena (1992). Ārzemju bizness Latvijā. Intervija ar Mariu Ingvadotiru. *Diena*, Nr. 58, 28.03.1992.

Drēska, A., Aizpors, J. (1993). Rīgas viesi viesnīcās var atrast naktsmītni gan par 50 santīmiem, gan par 350 vācu markām. *Diena*, Nr. 145, 19.07.1993.

Ducmanis, M. (2000). Nu Latvijas gaisa vārti plašāki, ērtāki un drošāku kā debesīs, tā uz zemes. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 2-003, 05.01.2000.

Dukšinskis, J. (2008). Frakciju viedokļi pēc 2008. gada 10. aprīļa sēdes. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 62, 22.04.2008.

Dundare, A. (1992). Rīgas viesnīcas palīdzes Latvijai atgriezties Eiropā. *Diena*, Nr. 200, 23.10.1992.

Dūms, M. (1999). Sveika, Dzimtene! *Laiks*, Nr. 37, 11.09.1999.

Dzelzkalns, R. (1993). Trīs nedēļas pa Latviju ar "Ladu". Latvijas iespaidi. *Laiks*, Nr. 68, 25.08.1993.

EK (2015). 2014. gada Eiropas kultūras galvaspilsētu (Ūmeo un Rīga) *ex post* novērtējums, 26.11.2015. Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0580&from=EN

EM (2008). Latvijas Tūrisma attīstības rīcības plāns 2008. gadam. Politikas plānošanas dokumentu datubāze. Pieejams: http://polsis.mk.gov.lv/documents/2701

EM (2008). Tūrisma un viesmīlības terminu vārdnīca

EM (2019). Tūrisma nozares analīze. Pieejams:
https://www.em.gov.lv/sites/em/files/latvijas_turisma_nozares_analize_20brandtour_20final1.pdf

Eniņš, G. (1991). Grūti klājas alu cilvēkiem. *Diena*, 01.09.1991.

Eniņš, G. (1993). Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrība ir vajadzīga. *Diena*, 02.04.1993.

Eniņš, G. (2013). Atgriezos Ziedoņa laikā un telpā. *la.lv*, 23.10.2013.

Eniņš, G. (2015). *Nezināmā Latvija. Ūdeņi, klintis, akmeņi, koki un alas – vairāk nekā 70 dabas brīnumu*. Rīga: Lauku Avīze

Ezernieks, I. (1991). Valūtas medības. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 77, 10.07.1991.

Frančus interesē, kas latvietim katlā (2005). *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 173, 01.11.2005.

Esam ciemos pie ceļojumu aģentūras "Ceļojumu bode" vadītāja Kaspara Gēgera (b.g.).
Pieejams: https://m.travelnews.lv/?pid=108456

G. E. B. (1999). Atpūta laukos: Simt tūristu mītņu Latvijā. *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2480, 22.10.1999.

Gada pirmais reiss (1981). *Rīgas Balss*, 12.01.1981.

Gefters, D. (1990). Latvijas aviatori uz starptautiskās trases. *Cīņa*, Nr. 117, 02.06.1990.

Global Ranking – Visa Passport Index (2018). Henley & Partners.
Pieejams: https://www.henleypassportindex.com/passport

Goldberģis, D. (1993). Kaupēns uz Polijas lielceļiem. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 5, 09.01.1993.

Grīnbergs, A. (1995). Ārzemnieki brauc un brīnās ... *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 117, 24.05.1995.

Grunte, M. (1993). Tā bija skaista diena! *Latvijas Jaunatne*, Nr. 110, 22.05.1993.

Grunts, M. V. (2009). Briti uzvedās slikti: viņi nāca, viņi dzēra, viņi čurāja! *Laiks*, Nr. 33, 22.08.2009.

Gūtmanis, N. (1993). Tā man stāstīja. *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2197, 05.11.1993.

Ģiga, I. (1993). VIA Baltica – visā garumā arvien vairāk pasažieru. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 92, 15.05.1993.

Hőh, P. (2020). Pēteri Hohu intervēja Aija Van der Steina, nepublicēts materiāls

V. Nedēļas piezīmes (1992). Ar rožainām acenēm un bez ... *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2146, 23.10.1992.

ICCA (2016). (International Congress and Convention Association) The International Association Meetings Market 2015. Pieejams: https://www.iccaworld.org/searchsite.cfm?cx=010512806986151457630%3A69yazfikppk&cof=FORID%3A11&ie=UTF-8&spgid=250&q=The+International+Association+Meetings+Market+2015

ICCA (2019). (International Congress and Convention Association) The International Association Meetings Market 2018. Pieejams: ICCA - International Congress and Convention Association – Home (iccaworld.org)

Impro ceļojumu katalogs (2014)

Indāns, I. (1994). Ārvalstu vēstniecību darba apjomi vasarā pieaug. *Diena*, Nr. 218, 25.08.1994.

ITC Consulting (1995). Latvijas tūrisma attīstības nacionālā programma 2001.–2010. gadam

Jaunumi Rīgas lidostā (1998). *Laiks*, Nr. 42, 17.10.1998.

Jurisons, E. (1995). Pēkšņi ceļojumi pa Eiropu. *Lauku Avīze*, Nr. 11, 07.02.1995.

Kalve, A. (1994). Uz Kentuki lauvas šaut. *Diena*, Nr. 16, 20.01.1994.

Kamenska, A. (1993). Vai arī Latvija būs tūristu iekārota? *Latvijas Jaunatne*, Nr. 159, 23.07.1993.

Karlsons, P. (2006). Jaunumi Latvijas politikā. *Laiks*, Nr. 30, 22.07.2006.

Klaucēns, N. (2000). Skaistā Rīga. Speciāli "Jaunajai Avīzei". *Čikāgas Ziņas*, Nr. 249, 01.11.2000.

Klepers, A. (2012). Tūrisma telpiskās struktūras Latvijā, to veidošanās, izpausmes un nozīme. Galamērķu virzība tirgū. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte

Kļaviņš, A. (2001). Rīgas gaisa vārti kļūst plašāki un modernāki. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 112, 27.07.2001.

Krāslavietis, V. (1991). Čikāga–Rīga–Čikāga. *Laiks*, Nr. 103, 28.12.1991.

Kurzemes tūrisma attīstības plāns 2001.–2010. gadam

Kurzemes tūrisma attīstības plāns 2002.–2012. gadam

Kusiņa, L. (1996). Lidmašīna viena, bet ērtības neierobežotas. *Ceļotprieks*, 1996. gada februāris

Labklājības Ministrija. Minimālā mēneša darba alga pa gadiem. Pieejams:
https://www.lm.gov.lv/lv/minimala-darba-alga

Laikraksts Laiks, Nr. 60, 1991. gada 27. jūlijs. Pieejams: http://periodika.lv/

Lancmanis, I. (2020). LTV Ziņu Dienests. Skype intervija ar Imantu Lancmani.
Pieejams: https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/ltv/202584/skype-intervija-ar-imantu-lancmani

Lasmanis, U. (1991). TTTTT jeb tā tīra tautieša tūrista tarbu. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 138, 03.10.1991.

Latinform (1989). "Interlatvija" – 89. *Rīgas Balss*, Nr. 27, 01.02.1989.

Latvijas aviolīnijas ir grūtā situācijā (1992). *Latvijas Jaunatne*, Nr. 36, 26.02.1992.

Latvijas Jaunatne (1992). Jaunumi. Nr. 170, 08.08.1992.

Latvijas radio arhīvs (2016). Raidījums "Īstenības izteiksme 15 minūtēs" par dižkoku saglabāšanas tēmu, 10.06.2016. Autors S. Ambote

Latvijas stāsti simtgadei (2018). Zemgales televīzija, DK Media. Raidījuma autors N. Smaļinskis

Latvijas tūrisma attīstības koncepcija (1997). Rīga: VARAM

Latvijas tūrisma attīstības nacionālā programma 2000.–2010. gadam

Latvijā pieaug tūristu plūsma no Rietumiem (1994). *Diena*, Nr. 95, 25.04.1994.

Latvijā Tūrisms ir atpalicis (2000). *Dienas Bizness. Latvija Amerikā*, Nr. 26, 24.06.2000.

Leitis, I. (1992). Tūrisms – tā vispirms ir atpūta. *Diena*, Nr. 89, 16.05.1992.

LETA (2008). *Latvija Amerikā*, Nr. 26, 28.06.2008.

LI (2005). Valsts aģentūras "Latvijas Institūts" 2005. gada publiskais pārskats.
Pieejams: https://www.li.lv/upload/2005-LI-publiskais_parskats.pdf

Liepa, L. (1990). Ar naudas lietām nevajag steigties. *Latvijas Jaunatne*, Nr. 2, 04.01.1990.

Lībeka, M. (1997). Tūrisms Latvijā attīstās no nulles. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 180-181, 11.07.1997.

Lībiete, M. (1979). Ziemas prieki turpinās. *Rīgas Balss*, 09.03.1979.

Līdaka, M. (2002). Kā veidot savas valsts un savas pilsētas tēlu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 12, 23.01.2002.

LR Ārlietu ministrijas preses centrs (2000). Par balvu "Tūrisms 2000". *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 20–021, 25.01.2000.

LR CSP datubāze. Pieejams: https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/db

LR Ministru kabinets (2015). Latvijas prezidentūras ES Padomē rezultāti.
Pieejams: https://www.mk.gov.lv/sites/mk/files/media_file/a4_prezidentura_lv_02_07.pdf

LR Satiksmes ministrija (2008). Balgalve, E. Par lidostas "Rīga" attīstības perspektīvām. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 118, 01.08.2008.

Lumms, A. (1992). Noģērbti kā ārzemēs, bet ... *Diena*, Nr. 205, 30.10.1992.

LVTK (2018, 2020). Latvijas veselības tūrisma klastera tiešsaistes vietne. healthtravellatvia.lv

Mackevičs, A., Veško, D. (2010). Intervija: Tez Tour pielāgojis ceļojumus pašreizējām finansiālajām iespējām, BalticTravelnews.com.
Pieejams: http://travelnews.lv/index.php?m_id=18288&i_id=5&pub_id=57216

Melnace, B., Kulmanis, J. (1993). Vīzu režīms neatklāj gaidītās problēmas. *Diena*, Nr. 56, 23.03.1993.

Metuzals, E. (1992). Baltic Clasic Rallye Rīgā. *Diena*, Nr. 147, 11.08.1992.

Miezīte, E. (2020). Edīti Miezīti intervēja Aija van der Steina, nepublicēts materiāls

Mjartāns, D. (2010). Vai tūristi plūdīs uz Latviju? Laiks, Nr. 14, 03.04.2010.

Motivāns, J. (1987). Saules un veselības deva. *Cīņa*, 17.03.1987.

Muižnieks, A. (2020). Intervija ar Armandu Muižnieku. Intervēja Artis Gustovskis, nepublicēts materiāls

Nedēļas notikumu Chronika (1996). Brīvā Latvija: *Apvienotā "Londonas Avīze" un "Latvija"*, Nr. 48, 1996.12.23.

Nedēļas notikumu hronika (1999). Brīvā Latvija: *Apvienotā "Londonas Avīze" un "Latvija"*, Nr. 10, 06.03.1999.

Neimanis, J. (1993). Latvijā pēc 17 mēnešiem. Komentārs I. *Latvijas Jaunatne*, Nr. 132, 17.06.1993.

Nīcmanis, J. (2004). "Ryanair" seko "easy Jet". Kas būs nākamie? *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 189, 30.11.2004.

Nīcmanis, J. (2004). Ar zemām cenām un ambicioziem plāniem. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 175, 04.11.2004.

Nodibinājums LTAB un LU (2014). Ārvalstu tūristu patērētājuzvedība Rīgā – 2014. Nepublicēts materiāls

Nodibinājums RĪGA 2014 (2015). Eiropas kultūras galvaspilsētas Rīga 2014 programmas iekšējais gala/*ex-post* novērtējums

Ozoliņš, D. (1982). Tikpat gudri kā upe. *Padomju Jaunatne*, 05.02.1982.

PBLA ziņu apskats (2005). *Ritums*, Nr. 622, 01.11.2005.

Pelūde, A., Neimanis, E. (1994). Ar vīzām bez vīzēm uz ārzemēm Kā nokļūt ārzemēs un kā tikt atpakaļ Latvijā. *Diena*, Nr. 218, 19.09.1994.

Pieprasījums pēc čarterreisiem audzis dubulti (2002). *Dienas Bizness*, 2002. gada 24. jūlijs

PTAC pētījums (2018). Latvijas iedzīvotāju zināšanas par savām patērētāju tiesībām un pieredze ar nekvalitatīvu vai nedrošu preču/pakalpojumu iegādi

Puķītis, M. (1993). Uz Latviju – par dolāriem. *Latvijas Jaunatne*, Nr. 56, 17.03.1993.

Randers, I. (1993). Pieteikums bez pretenzijām. *Lauku Avīze*, Nr. 34, 15.06.1993.

RBP un LU (2015). Pētījums. Kruīzu tūrisms Rīgā. Nepublicēts materiāls

Rīga pārtop Eiropas kultūras pilsētā. Prieks tūristiem, ieguvums latviešiem (2001). *Latvija Amerikā*, Nr. 31, 11.08.2001.

Rīgas jubileja nesniedz cerēto tūristu pieplūdumu (2002). *Diena. Latvija Amerikā*, Nr. 8, 23.02.2002.

Rīgas jubileju pamanīja pasaule (2001). *Diena. Laiks*, Nr. 35, 01.09.2001.

Rīgas krogos pārspīlēti dārgi dzērieni (2008). *Latvija Amerikā*, Nr. 39, 04.10.2008.

Rīgas lidostā par maz taksīšu. Jāgaida rindā un dārgi jāmaksā (2006). *Diena. Latvija Amerikā*, Nr. 3, 21.01.2006.

Rīgas svētku "bilance" pozitīva. Par Rīgas jubileju priecājās 1,5 miljoni cilvēku (2001). *Latvija Amerikā*, Nr. 34, 01.09.2001.

Rozenberga, M. (2015). LSM, Latvijas Sabiedriskie Mediji. Kāds ir "Riga 2014" kultūras galvaspilsētas mantojums? 09.01.2015. Pieejams: https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinu-analize/kads-ir-riga-2014-kulturas-galvaspilsetas-mantojums.a112976/

Rozīte, M. (1999). Pilsētas tūrisms, tā attīstība un telpiskās izpausmes Rīgā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte

RTAB (2018). Ārvalstu tūristu patērētājuzvedības pētījums Rīgā – 2018. Ziņojums. Pieejams: https://sus.lv/sites/default/files/media/faili/arvalstu_turistu_pateretajuzvediba_riga_zinojums_2018.pdf

RTAB un LU (2014). Ārvalstu tūristu patērētājuzvedība Rīgā – 2014. Nepublicēts materiāls

Rubule, I. (2007). Desmit populārākās tūrisma vietas un objekti Latvijā (no www.latviesi.com). Brīvā Latvija: *Apvienotā "Londonas Avīze" un "Latvija"*, Nr. 33, 25. 08.2007.

Rudušs, D. (1993). 1992. gads Latvijas tūrismā. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 92, 15.05.1993.

Rudušs, D. (1993). Vēstis no Tūrisma departamenta. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 155, 13.08.1993.

Rutkovska, A. (2013). Ko tūrisma intensitāte liecina par ekonomiku.
Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/ko-turisma-intensitate-liecina-par-ekonomiku

Samazinās ārvalstu tūristu skaits (2000). *Sports*, Nr. 71, 24.03.2000.

Saule, J. (1994). Lidsabiedrība Lufthansa – trīs gadi Rīgā. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 291, 15.12.1994.

Sīlis, J. (1991). Konsulārais režīms nemainās. *Diena*, Nr. 180, 17.09.1991.

Skagale, G. (2019). Vidzemē apzināti vēl deviņi līdz šim nezināmi robežakmeņi ar iekaltiem gada skaitļiem. *Latvijas Avīze*, 28.02.2019.

Spilners, L. (1993). Trīs pērles Baltijas jūras zemju virknē. Valstis ir viens kopējs tūrisma objekts: kā Latvija varētu kļūt par tūrisma zemi. *Laiks*, Nr. 13, 13.02.1993.

Starptautiskā lidosta Rīga (2010; 2018). Gadagrāmata. Pieejama: https://www.riga-airport.com/par-lidostu/gadagramata

Stroda, B. (2020). Intervija ar Brigitu Strodi. Intervēja Aija van der Steina, nepublicēts materiāls

TAVA un LU Ārvalstu tūristu aptauja (2007). Nepublicēts materiāls

Tādi svētki tikai vienreiz mūžā (2001). *Laiks*, Nr. 41, 13.10.2001.

travelnews.lv (2007). ALTA aicina tūristus rūpīgi apsvērt pie kā iegādāties ceļojumus.
Pieejams: https://travelnews.lv/?m_id=9&i_id=2&pub_id=30856&i_ctr=24

travelnews.lv (2012). "Tez Tour Latvija" un "airBaltic" sadarbosies, nodrošinot vasaras čarterlidojumus.
Pieejams: https://travelnews.lv/index.php?m_id=18390&i_id=5&pub_id=72083

travelnews.lv (2013). Latvijas iedzīvotāji ceļojot vēlas izbaudīt bezrūpīgu atpūtu, ko nevar atļauties mājās.
Pieejams: https://travelnews.lv/?pub_id=78683

travelnews.lv (2016). Lielā intervija ar Leonīdu Močeņevu, tūroperatora "Novatours" direktoru.
Pieejams: www.travelnews.lv/?m_id=18288&i_id=5&pub_id=99184&Liela-intervija:-Esam-ciemos-pie-turoperatora-Novatours-direktora-Leonida-Mocenova

Travelnews.lv (2010). Deviņdesmito gadu stāstu konkurss noslēdzies. Pieejams:
http://travelnews.lv/index.php?m_id=18392&i_id=5&pub_id=57838

Treija, I. (2004). Tūristi meklē ceļu uz Latviju. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 142, 08.09.2004.

Tūrisms Latvijā. Statistikas datu krājums – periodisks izdevums, 1997.–2020. gads. Rīga: CSP

Tūrisms var glābt Latvijas ekonomiku (1992). *Diena*, Nr. 195, 16.10.1992.

Tūristi sūdzas par krāpniekiem Rīgā (LETA) (2005). *Latvija Amerikā*, Nr. 26, 25.06.2005.

Ūdris, J. (2004). Domas. Gads beidzies, gads sācies, bet dzīve turpinās. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 3, 08.01.2004.

Valsts statistikas komitejas Sociālās statistikas departaments (1994). Tūrisms Latvijā 1993. gadā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 61, 24.05.1994.

Van der Steina, A. (2015). Pētījums par Krievijas krīzes ietekmi uz tūrismu Latvijā. Nepublicēts materiāls

Van der Steina, A. (2021). Nepublicēts materiāls

VARAM. Īss pārskats par tūrisma attīstību Latvijā, 1991.–2001. gads. Nepublicēts materiāls

Ventspils pilsētas un rajona tūrisma attīstības koncepcija 2000–2005. gadam

Veselības tūrisms un medicīnas aprūpe Latvijā (2010). *Laiks*, Nr. 1, 02.01.2010.

Vizule, V. (1990). E-e-ekskursijā! Intervija ar Benitu Gaili un Ainu Goldi. *Latvijas Jaunatne*, Nr. 127, 28.07.1990.

Vizule, V. (1990). Viena no visperspektīvākajām. *Latvijas Jaunatne*, Nr. 127, 28.07.1990.

Voika, I. (1993). Noslēgusies Himalaju ekspedīcija. *Latvijas Jaunatne*, Nr. 274, 09.12.1993.

Voitkuns, E. (1992). Atjaunotās Latvijas eksporta projekcijas. *Laiks*, Nr. 6, 18.01.1992.

Vucina, A. (2010). Lai tūristi tērētu naudu Latvijā. *Laiks*, Nr. 34, 04.09.2010.

Vucina, G. (1992). Latvijā darbojas nu jau četras aviosabiedrības. *Diena*, Nr. 212, 10.11.1992.

WTTC (2018). Travel and Tourism. Economic Impact 2018. Latvia.
Pieejams: https://wttc.org/Research/Economic-Impact, 11.12.2018.

www.alidatour.lv/pages/par-mums

www.astrature.lv/lv/kontakti/par-mums/

www.firmas.lv/profile/tas-baltics/40103008483

www.novatours.lv/par-novatours

https://www.pmlp.gov.lv/lv/jaunums/latvijas-republikas-pase-vesture-un-fakti [skatīts 20.01.2020.]

www.riga-airport.com/uploads/files/Statistika/6_RIX_Statistics%202020_Jun.pdf

www.sputniknewslv.com (2017). Latvijas iedzīvotāji aktīvi izmanto akciju iespējas ceļošanai
Pieejams: https://sputniknewslv.com/20170116/celosana-akcijas-turisma-agenturas-3660349.html

www.tas.lv/index.php?lang=lv&id=1&id2=8

www.tez-tour.com/lv/riga/articles.html?categoryName=aboutCompany

www.tvnet.lv (2019). Piecu gadu laikā Latvijā strauji audzis iedzīvotāju skaits, kas var atļauties ceļot.
Pieejams: www.tvnet.lv/6763798/piecu-gadu-laika-latvija-strauji-audzis-iedzivotaju-skaits-kas-var-atlauties-celot

Zalāne, L. (2018). Starptautisku pasākumu rīkošana ir Latvijas eksporta prece. *Dienas Bizness*, 14.11.2018.

Zālītis, R. (1995). Impro aicina ceļot un rūpējas par bērniem. *Diena*, Nr. 10, 12.01.1995.

Zeltiņa, G. (1994). Žurnālistei Inai Eglītei rakstā "Arī Sprīdītis gāja pasaulē. Pacietība ir galvenais mērs", *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 280, 02.12.1994.

Zeltiņa, G. (2020). Intervija ar Gundegu Zeltiņu. Intervēja Aija Van der Steina, nepublicēts materiāls

ziedonamuzejs.lv (2019). Sarunu cikls "Visā visumā" ar Rozi Stiebru.
Pieejams: https://ziedonamuzejs.lv/lv/events/sarunu-cikls-visa-visuma-16-junija/15

Ziedonis, I. (1992). "Tutepatās". Rīga: Izdevniecība "Karogs"

Zonberga, D. (2020). Intervija ar Daci Zonbergu. Intervēja Artis Gustovskis, nepublicēts materiāls

4. nodaļa

Tūrisma attīstība Latvijas reģionos

4.1. Vēsturiskās tendences un kopsakarības

Šajā nodaļā stāstīts par tūrisma attīstību reģionos. Sākumā aplūkotas kopīgās vēsturiskās tendences, īpaši pievēršoties laikposmam no 20. gs. 90. gadu sākuma līdz mūsdienām. Uzsvērtas reģionu raksturīgās iezīmes un galvenie iemesli, kas ietekmējuši atšķirīgu attīstību, turpinājumā apakšnodaļās izceļot katru no reģioniem atsevišķi. Ņemot vērā tūrisma stratēģisko nozīmi un lielo apjomu Rīgā un Jūrmalā, abas pilsētas aprakstītas katra savā nodaļā. Tālāk reģioni iekļauti alfabēta secībā, par pamatu to robežām izmantojot Valsts prezidenta Egila Levita 2020. gada iniciatīvu par *Vēsturisko zemju likumu*, kura pamatojumā citstarp teikts, ka "latviskums ir daudzveidīgs, to veido dažādas kultūrtelpas, tādēļ ir svarīgi šo faktu nostiprināt tiesību aktos" (Likumprojekts .., 2020), trīs vēsturiskās zemes – Vidzeme, Latgale un Kurzeme raksturotas šo galamērķu ietvaros, savukārt Zemgale izcelta kopā ar Sēliju, pastiprinot atšķirīgās kultūrtelpas pamanāmību, daļa no Vidzemes un Zemgales robežvietām aprakstīta Zemgales sadaļā.

Latvijas teritorijā dzīvojušās kopienas mijiedarbībā ar kaimiņu kultūrām jau kopš pirmajām apdzīvotajām apmetnēm akmens laikmetā ir veidojušas pirmsākumus kultūras mantojumam. Citiem vārdiem – Roma vēl nebija dibināta, bet mūsu priekšgājēji jau darināja rūpīgi noslīpētas kaula rotadatas un ķēra zivis Daugavā, Lubānā vai Burtniekā. Cilvēka un dabas mijiedarbībā no zemkopības pirmsākumiem pamazām sāka veidoties lauku kultūrainava, kas kā dinamisks process turpinās joprojām. Ainavas "lasīšana" un cilvēka dzīves telpas un ikdienas agrāko laiku vai mūsdienu darbību izpratne dažādās vietās, kontekstos un laikposmos ir viens no tūrisma izziņas motīviem, kur skaidri ieskicējas reģionālās atšķirības. Kultūras mantojuma vērtības raisa apbrīnu un cieņu par sabiedrības sasniegumiem dažādos laikos, vienlaikus sniedzot papildu impulsu pieredzes pārmantošanai, tradīciju saglabāšanai un praktizēšanai mūsdienās. Tādējādi tūrisms kā zinātkāras ceļošanas process palīdz aktualizēt mantojuma vērtību, sniedzot vietējiem papildu motivāciju rūpēties par to. Ceļošanas motīvi gadsimtu gaitā mainījušies, pielāgojoties dažādajām ceļošanas un atpūtas iespējām, kas mūsdienās kļuvušas par dzīves kvalitātes neatņemamu sastāvdaļu dažādu dzīvesstilu piekritējiem. Mainījušies arī tūrisma pakalpojumu sniedzēji un izpratne par to, kas veido tūrisma pieredzējumu. Tūrisms nav tikai apskates objekti un marķēti maršruti, bet arvien vairāk

tā ir kļuvusi par vēlmi nepamanītam ienirt atšķirīgo un nedaudz svešo kopienu ikdienā, dzīvesveidā, cenšoties izprast kultūratšķirības dziļāk un patiesāk.

1989. gada decembrī, kad Latvijas republikāniskā tūrisma un ekskursiju padome pārtapa Latvijas tūrisma asociācijā "Tēvija", no vissavienības pakļautības organizācijas kļūstot par patstāvīgu organizāciju, asociācijas priekšsēdētāja vietniece Benita Gaile un nodaļas vadītāja Aina Golde intervijā "Latvijas Jaunatnei" par tūrisma saimniecības stāvokli uz to brīdi rezumēja:

"Pavisam mūsu asociācijā apvienojušās 22 organizācijas, to vidū tūristu bāzes "Sigulda", "Vaivari", "Kandava", "Ezernieki", "Saules kalns", "Rīga" un viesnīca "Tūrists", ceļojumu un ekskursiju biroji Rīgā, Jūrmalā, Liepājā, Ventspilī, Rēzeknē, Daugavpilī, Cēsīs un Bauskā. Mums ir arī savs birojs, kas uzņem ārzemju tūristus, ir divi tūrisma inventāra nomas punkti Rīgā un Jelgavā, tāpat vairākas organizācijas, kas rūpējas par tūristu uzņemšanu, piemēram, autobāze, apgādes bāze, remontiecirknis utt.

Turklāt republikā ir 37 pašdarbīgā tūrisma klubi, kas darbojas dažādos rajonos un pilsētās, bet šo klubu vadītāji lielākoties strādā sabiedriskā kārtā. Tātad ikviens Latvijas iedzīvotājs ir tiesīgs izmantot šo organizāciju pakalpojumus."

(E-e-ekskursijā! 1990)

Jebkura ceļošana sākas ar ceļu, lai nokļūtu līdz iecerētajiem atpūtas piedzīvojumiem, vai lielai daļai jau pats ceļš ir daļa no pieredzējuma. Labi ceļi laukos bija, ir un būs starp svarīgākajām reģionu attīstības prioritātēm, un vajadzība pēc tiem caurvij ikvienu stratēģisku dokumentu visos valsts līmeņos. Nav brīnums, jo Latvijas lauku ceļu tīkls pastiprināti veidojies jaunsaimniecību uzplaukuma laikā, kad no katras viensētas ar zirgu varēja aizbraukt pie ikviena kaimiņa. Agrārās reformas laikā radās ~67 tūkst. jaunsaimniecību, kas ir puse no šodien Latvijā apdzīvotajām viensētām (Druva-Druvaskalne un Klepers, 2017). Tā laika zirga ratu ātrumiem un lielajam cilvēku skaitam laukos tas bija atbilstoši. Tomēr mūsdienās, kaut arī Latvijas ceļu tīkla blīvums atbilst Eiropas Savienības vidējam rādītājam, iedzīvotāju skaits ir stipri mazāks, un vienam iedzīvotājam jāuztur četrreiz lielāks ceļu tīkls nekā citviet (Helmane, 2018). Puse no ceļiem, tiltiem un ielām šodien pieder pašvaldībām, viena trešā daļa – valstij, kamēr pārējā daļa pamatā ir privāti. Asfaltēta ir piektā daļa, taču nedaudz vairāk par 90 % populārāko tūrisma vietu atrodas līdz trīs kilometru attālumam no asfaltētiem ceļiem. Cilvēkiem visos laikos patikušas ērtības, komfortabla piebraukšana. Tas, protams, neattiecas uz vietām, kur galvenais akcents ir savvaļas daba vai aizbēgšana no komforta un civilizācijas, ko ar šādu ceļu statistiku nav nemaz tik grūti nodrošināt.

"Septembra–oktobra šķirtne. Braucam uz Ērgļu pusi, uz Svempēnu kalnu. Snieg pirmais sniegs. Ābolu sniegs, saka Vita. Maestro atceras: tikai vēl trīsdesmitajos gados bija tāds rudens – uzkrita sniegs 14. oktobrī un palika līdz pavasarim. Sarkanas kļavas sniegā. Nosalusi, noslīkusi kukurūza, neiedomājami dziļš un dubļains, auksts un bedrains ceļš, nav arī ne ceļmaliņas, pa kuru laipot, viss rūgstošs. Zūd zeme zem kājām, stieg, grimst, žļarkst."

(Ziedonis, 1990)

99. attēls. **Automašīnas reklāma 1938. gadā ar aicinājumu ceļot un piezīmi par tās piemērotību lauku ceļiem** (Avots: Brīvā Zeme, 1938, www.periodika.lv)

Ērta transporta sistēma un pārvietošanās iespējas ietekmē reģionu ekonomisko izaugsmi, no tā ir atkarīga ienākošās vai vietējās tūristu plūsmas vienmērīgāka izkliede tālāk no lielajiem centriem. Tomēr pat visnomaļākās ceļotājus interesējošās vietas vai notikumi ir saistīti ar piekļuves iespējām, tuvākajiem lielceļiem, pilsētu pakalpojumiem vai sabiedriskā transporta mezgliem. Izdevīga satiksmes infrastruktūra jau vēsturiski stiprinājusi tranzītreģionu lomu – būt atpazītiem Baltijas jūras reģionā un savienot Ziemeļeiropu vai NVS ar pārējām ES valstīm. To apstiprina arī plašā *Via Baltica* un *Via Hanseatica* tūrisma ceļu izmantošana vienotajos Baltijas valstu tūrisma maršrutos. Tikai 21. gs. sākumā starptautisko lidojumu plūsma tūrismā kļuva svarīgāka par iebraucošajiem tūristiem pār sauszemes robežu. Mūsdienās starptautiskās nozīmes ceļi šķērso visus reģionus (izņemot Sēliju), veidojot svarīgus savienojumus ar kaimiņvalstīm, starptautisko lidostu vai pasažieru ostām.

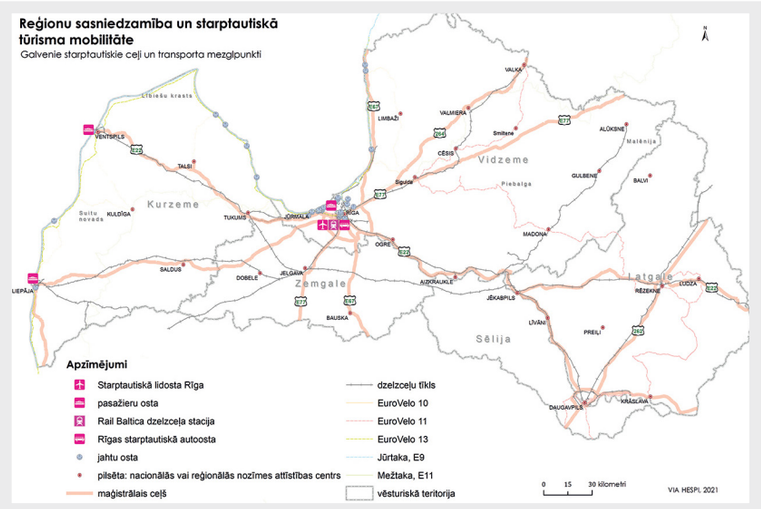

100. attēls. **Galvenie tūrisma ceļi un piekļuves vārti reģioniem**
(Avots: ViA HESPI, 2021)

Ir pagājuši 160 gadi, kopš Latvijā tika atklāta pirmā dzelzceļa līnija (1860. gadā starp Rītupi un Daugavpili kā daļa no Pēterburgas–Varšavas līnijas). 1897. gadā uzbūvēja pirmo 750 mm šaursliežu dzelzceļu: Valkas–Rūjienas–Pērnavas dzelzceļa līniju, kas vairs nav saglabājusies. Dzelzceļu tīkls turpināja paplašināties visu 20. gs. sākumu, lielāko sliežu ceļu tīkla kopgarumu sasniedzot 1939. gada sākumā (3350 km) (Altbergs u.c., 2009). Tas bija galvenais satiksmes līdzeklis arī ceļojumiem uz Latvijas reģioniem, un lielā mērā tūrisms attīstījās dzelzceļu tīkla ietvaros. Taču, sākot ar padomju laikiem, kaut sekoja infrastruktūras modernizācija, dzelzceļa līniju kopgarums mazinājies. Pirmā elektrificētā dzelzceļa līnija starp Rīgu un Dubultiem tika atklāta 1950. gadā. Dzelzceļa līniju skaits līdz mūsdienām sarucis līdz vienai trešdaļai no kādreizējā lielā apjoma, un oriģinālajā vietā palikusi viena 33,4 km gara šaursliežu dzelzceļa līnija Gulbene–Alūksne.

Regulārie pasažieru pārvadājumi pamazām pārcēlās no vilcieniem uz autobusiem, lai arī ne vienmēr to iespējams pamatot ar nepārprotamu ērtību pārākumu. Pasažieru pārvadājumu autobusu satiksmes lobijs bijis tik nesaudzīgs, ka, piemēram, 2020. gada sākumā uz Liepāju no Rīgas dienā kursēja pat 30 autobusi, bet tikai trīs reizes nedēļā turp iespējams aizbraukt ar vilcienu. Turklāt, ņemot vērā, ka vilciens turp nokļūst ātrāk un biļete ir par eiro lētāka un, protams, tūristiem pārvietošanās ar vilcienu, īpaši pārvadājot velosipēdus, arī ir nesalīdzināmi ērtāka. Kā izmainījies pasažieru pārvadājumu maršrutu tīkls, salīdzinot ar situāciju īsi pirms padomju okupācijas – skatīt 101. attēlā.

101. attēls. **Latvijas dzelzceļa līniju un sabiedriskā autobusa maršrutu shēma 1940. gadā**
(Avots: 1940. g. vasaras vilcienu, autobusu, tramvaju un kuģu līniju saraksts no 1940. gada 19. maija, LETA, 1940)

21. gs. pirmajā pusē, sekojot ES valstu paraugam, ar Vidzemes Tūrisma asociācijas vadības iniciatīvu "GreenWays" tika uzsākta pamesto dzelzceļa līniju piemērošana tūrismam. Uzsverot vieglās mobilitātes iespējas, aizsākās tā saukto zaļo dzelzceļu pārvēršana par videi draudzīgiem velo un pārgājienu maršrutiem. Reģioni kļuvuši pieejamāki, taču lielāks uzsvars no dzelzceļiem pārlikts uz ceļiem un nokļūšanu ar personisko automašīnu, kas arī ir galvenais satiksmes līdzeklis Latvijas tālāko vietu apmeklēšanai. Piemēram, gar populāro atpūtas vietu – Baltijas jūras piekrasti – visā tās garumā kopējā autostāvlaukumu ietilpība ir paredzēta ~20 tūkst. automašīnām.

Salīdzinot ar 20. gs. beigām, krasi mainījušies galvenie satiksmes lietošanas veidi, īpaši ienākošajā tūrismā. Tūristu plūsma uz reģionu galamērķiem no galvenajiem sauszemes ceļu robežpārejas punktiem pārvirzījusies lidostas "Rīga" virzienā, pieaugusi autonomas pakalpojumu nozīme, parādījušies jauni biznesa modeļi – ne tikai elektrisko skrejriteņu koplietošana, bet arī automašīnu koplietošanas pakalpojumi, piemēram, *CityBee*, kas dažāda veida ceļošanu, tostarp uz reģioniem, padara vēl ērtāku un nākotnē būs vēl vairāk pieprasīti, pamazām ieviešoties arī reģionālajās pilsētās. Eiropas Savienības prioritātēs īpaši uzsvērta pāreja uz ekonomiku ar zemu CO_2 izmešu saturu (ES Stratēģija Baltijas jūras reģionam, 2009; Stratēģija "Eiropa 2020") un veicinošām rīcībām ekonomiskās izaugsmes nodalīšanai no resursu izmantošanas, ar ko tūrisms līdz šim vienmēr bijis īpaši cieši saistīts.

Pēc padomju okupācijas laika tūrisma joma attīstījusies ļoti dinamiski, nojaucot robežas un radot arvien jaunus oriģinālus pakalpojumus dažādās saistītajās nozarēs – no populārākajām vietām tūristiem, masveidīgas atpūtas un supersensāciju meklējumiem, notikumu sajūtām līdz jaunām kultūrām, vērtību radīšanai un līdz-radīšanai, vēl vairāk meklējot autentisko un "nost-no-takas" izcelšanu kā "jauno normālo" kārtību. Kopš 20. gs. 90. gadiem, pieaugot iedzīvotāju labklājībai, vienlaikus attīstoties arī Rietumvalstu parauga patēriņa kultūrai, attīstījusies iepirkšanās kā brīvā laika pavadīšanas veids, darījuma tūrisms, kas saplūdis ar atpūtas brīvdienām, palielinājušās rūpes par savu veselību un skaistumu. Liela ietekme uz tūristu plūsmas piesaisti reģionos bijusi publisko pasākumu jomai, radošo industriju aktīvākai sinerģijai ar tūrisma un viesmīlības jomu.

Vēsturiskā uztvere par tūrisma un atpūtas iespējām un resursiem bija daudz šaurāka. Jau kopš 20. gs. 70. gadiem Latvijas PSR visā plašās Padomju Savienības kontekstā atradās augstāk attīstītajā rekreācijas zonā ar diviem stratēģiskajiem resursiem – izziņas un dziedniecisko (Зорин, 2001). Vēl īsi pirms padomju okupācijas perioda beigām 1986. gadā Latvijas teritorijā tika uzsākts plānot ļoti strukturētu un plānveida, ekonomikas apstākļiem pielāgotu, teritoriālo tūrisma–rekreācijas sistēmu. Tai bija paredzēta tiem laikiem drosmīga 20 gadu ilgtermiņa perspektīva ar attīstības redzējumu līdz 2005. gadam (Trušiņš un Buka, 1986–1990). Galvenais tās izstrādātājs bija Latvijas valsts celtniecības zinātniskās pētniecības un eksperimentālās tehnoloģijas institūta zinātniskais līdzstrādnieks, arhitekts Jēkabs Trušiņš, kurš jau iepriekš bija plānojis rekreācijas attīstību Krimas pussalā (Трушиньш, 1976), kā arī nule kā bija izdevis grāmatu "Rekrealoģija – zinātne par atpūtu" (1985), bet otrs līdzautors (arī arhitekts) bija Edvīns Buka – 2020. gadā Viesnīcu un restorānu centra direktors. Jēdziens "rekreācija" tobrīd bija ļoti ietilpīgs nozares apzīmējums, atpūtniekus dēvējot par "rekreantiem" un visu sistēmu veidojot ap "rekreantu" vajadzībām, sākot ar resursiem, infrastruktūru, transportu, dziednieciskajiem kūrortiem un citiem sistēmas elementiem, kam reģionu lielā dažādība un attālums no lielajiem centriem izrādījās īpaši piemērots. Izstrādātajā rekreācijas sistēmā tika noteikts vietu potenciāls, aprēķināta visu reģionu tūrisma centru un atsevišķu objektu vienlaicīgā ietilpība un piemērotība vietējām vai ārvalstu tūristu plūsmām (skat. 102. attēlu), ko tobrīd ļoti lielā mērā varēja gan plānot, gan noteikt to kustību. Plānotāji centās skaitliski izrēķināt arī tādu kvalitatīvu lielumu kā "vietas atraktivitāti". Starp potenciālajiem kūrortoloģiskajiem resursiem iekļauti termālo ūdeņu ieguves vietas (visvairāk Zemgalē), kas līdz mūsdienām tomēr nav izrādījušās perspektīvas. Atpūtas resursi kopumā tika iedalīti pēc vietu labvēlības pakāpes: atpūtai samērā labvēlīgi areāli, labvēlīgi areāli un sevišķi labvēlīgi areāli. Atpūtas areāli bija izvēlēti dažādās Latvijas vietās, taču neiekļaujot pilnīgi visu teritoriju. Lielākie atpūtas areāli saistās ar Gaujas Nacionālo parku, Gaiziņa apkārtni, Latgales DA daļu. Tā laika galvenās tūrisma vietas bija Rīga, Jūrmala un Gaujas Nacionālais parks, kā arī vienmērīgi izvietoto atpūtas bāzu, viesnīcu un kempingu vai telšu celšanas vietu tīklojums visā Latvijas teritorijā.

102. attēls. **Plānotā 26 rajonu rekreācijas sistēma Latvijas PSR**
(Avots: Trušiņš un Buka, 1986–1990)

Rekreācijas sistēmas ieviešana netika īstenota, zaudējot aktualitāti politisko notikumu un ekonomiskās sistēmas maiņas ietekmē. Tā netika aktīvi aktualizēta, lai iekļautu pirmajos nozarei būtiskajos stratēģiskajos dokumentos. Tomēr līdz pat Latvijas administratīvi teritoriālās reformas izmaiņām 2009. gadā vietējo galamērķu veicināšana tika organizēta rajonu ietvaros.

Latvijas stratēģiskie tūrisma resursi atbilstoši pirmajiem stratēģiskajiem nozares attīstības dokumentiem saistījās ar dabu (īpaši Baltijas jūras un Rīgas līča piekrastes, iekšējo ūdeņu, īpaši aizsargājamo dabas teritoriju un dabas daudzveidības) un kultūru (arhitektūras, arheoloģijas, vēstures un mākslas pieminekļu, muzeju, mūsdienu kultūras notikumu u.c.). To papildināja un vienoja ainaviskie resursi: tradicionālo lauku ainava, simboliskās ainavas Latvijas reģionos, vēsturisko mazpilsētu kultūrainava, mazpārveidotas dabas ainavas u.c. 20. gs. 90. gadu beigās stratēģiskajos dokumentos bija akcentētas astoņas tūrisma resursu koncentrācijas zonas ar tur paredzētajiem galvenajiem tūrisma veidiem (Rīga un Jūrmala, Gaujas Nacionālais parks, Ziemeļvidzeme, Latgales ezeraine, Bauskas rajons, Abavas senleja un Kuldīga, Rīgas jūras līča piekraste no Kolkas līdz Ainažiem, Baltijas jūras piekraste no Kolkas raga līdz Lietuvas robežai). Tomēr cilvēku ceļošanas paradumi norādīja uz daļēju nesakritību ar šādu dalījumu (Klepers, 2012). Daudz pieprasītāka ir visa Latvijas jūras piekraste kopumā, piemēram, 2019. gadā apmeklējumu skaits pie jūras sasniedza astoņus miljonus (Klepers, 2020). Fizisko resursu zonējumā nebija ņemts vērā apdzīvotības faktors un cilvēku radošums – īpaši publiskie pasākumi un mūsdienu kultūras norises, mazāk aktuāls padomju varas militārais mantojums, ko pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas un Padomju

armijas aiziešanas no Latvijas nebija vēlme izcelt kā kaut ko īpaši apbrīnojamu (Klepers un Rozīte, 2012). Pamazām arvien lielāku nozīmi ieguva viesu rekomendācijas un atsauksmes par viņu pieredzi mazāk zināmās vietās. Par ceļošanai interesantām vietām arvien vairāk saka kļūt arī "nevietas", kas nesaistījās ar tradicionālu izpratni par tūrisma resursiem (tostarp pamestas vietas, bijušie militārie objekti, grafiti sienas u.c). Bieži ceļošanas magnētu veidoja uzņēmēju radošums un dzīvesstila uzņēmējdarbības aktivitātes. Tas padarīja tradicionāli izmantotās tūrisma resursu vērtēšanas pieejas par mazāk pielietojamām mūsdienu situācijā. Sāka pieaugt interese par vietējo dzīvesveida iepazīšanu un kvalitatīvu atpūtu atbilstoši dažādu ceļotāju gaumēm, vērtībām un dzīvesstilam.

To, cik lielas var būt atšķirības starp apmeklētību un pieprasījumu un par tradicionāliem tūrisma resursiem uzskatītu elementu – valsts nozīmes kultūras mantojuma pieminekli, var pārliecināties 103. attēlā. Viena desmitā daļa no visiem valsts nozīmes kultūras pieminekļiem ir iesaistīta un pieprasīta tūrismā lielākoties tuvāk blīvi apdzīvotām vietām, nozīmīgiem ceļiem, vieglāk sasniedzami vai tuvumā citām populārām tūristu piesaistēm. Iesaiste tūrismā šādas vietas padara plašāk pieejamas sabiedrībai, tomēr kultūras mantojumam nav visur jākļūst komercializētam. Mēs varam būt gandarīti par kultūras un dabas mantojuma bagātībām un to daudzveidību, kas atbilstoši Konvencijai par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību (1972) uzskatāma par "īpašas nozīmes universālu vērtību no vēstures, estētikas, etnoloģijas, antropoloģijas, zinātnes, saglabāšanas vai dabas skaistuma viedokļa".

103. attēls. **Kultūras mantojuma resursi un tūrisma pieprasījums**
(Avots: Klepers, 2015)

PSRS laikā atvaļinājumu Latvijā pavadīja ievērojams skaits viesu no citām padomju republikām, piemēram, 1990. gadā ceļojumu biroju informācija rāda, ka ~188 tūkst. no reģistrētiem 254 tūkst. apmeklētājiem Latvijā bija no PSRS. Pēc neatkarības šis skaits strauji samazinājās. Lai gan daļa viesu no bijušās PSRS, sentimentālu jaunības atmiņu vadīti, brauca atkārtoti uz Latviju, tomēr arī viņiem plaši kļuva pieejami eksotiskāki ceļojumu galamērķi. Daudz ārzemju viesu, kuri ieradās Latvijā pēc 1990. gada, iebrauca, lai kārtotu darījumus, vai arī tie bija trimdas latvieši, kuri apciemoja radus un draugus. Latvijas Tūrisma padomes 1994. gada pārskats rāda, ka no iebraucējiem Latvijā 36 % brauca kārtot darījumus, 28 % – apciemot radus un draugus (Black, 1995). Šo apmeklētāju pieplūdumu ietekmēja arī jaunā ieceļošanas brīvība pēc padomju režīma beigām. Daudzi pirmie ceļotāji ieradās ziņkārības dēļ, lai redzētu valsti, kas tikko atsvabinājusies no padomju varas.

Ar lielu entuziasmu iesākās arī tūrisma organizēšana un pārvaldība Latvijas reģionos, kas ietvēra gan uzņēmēju biedrības, gan dažādas iniciatīvu grupas. Inese Šīrava, Tūrisma attīstības valsts aģentūras produktu attīstības vecākā eksperte, 2014. gadā minēja:

> *"Pateicoties tūrisma informācijas centriem, Latvijā vispār var runāt par tūrisma attīstību. Tā attīstības pirmsākumos, 20. gadsimta 90. gadu vidū, TIC darbinieki bija entuziasti bez īpašām zināšanām tūrisma jomā. Tieši viņi sāka nodarboties ar tūrismu kā atsevišķu uzņēmējdarbības nozari, pārliecināja pašvaldību vadītājus, runāja ar potenciālajiem tūrisma pakalpojumu sniedzējiem un ticēja tūrisma nākotnei Latvijā."*
>
> (Lattūrinfo, 2014)

Latvijā pirmie tūrisma informācijas sniedzēji parādījās 1993. gadā, kad tika izveidoti tūrisma informācijas punkti Nīcā, tūrisma informācijas centri Salacgrīvā, Tukumā, Jūrmalā un Limbažos, un Liepājā. Laika gaitā tūrisma informācijas sniedzēji tika izveidoti katrā rajona pašvaldībā un republikas nozīmes pilsētās, kā arī mazākās pilsētās un citās, par tūrisma galamērķiem kļuvušās, teritorijās. Tūrisma informācijas sniedzēju skaits samazinājās 2008.–2010. gada krīzes laikā, bet pēc administratīvi teritoriālās reformas pabeigšanas 2009. gadā to skaits pakāpeniski pieauga. 2014. gada vidū Latvijā bija 119 pašvaldības, kurās kopumā uzskaitīti 126 tūrisma informācijas sniedzēji.

4.2. Rīga

Rīgas tūrisma vēsturiskā attīstība

Rīga ir lielākais Latvijas tūrisma centrs un ārvalstu tūristiem arī galvenais ceļojuma galamērķis mūsu valstī. Tās lomu tūrismā nosaka vairāki nozīmīgi faktori. Pirmkārt, tās ģeopolitiskais stāvoklis (valsts galvaspilsēta un nozīmīgs Baltijas jūras reģiona centrs). Otrkārt, pasaules mēroga kultūrvēsturiskā mantojuma atrašanās vieta – kopš 1998. gada Vecrīga un Rīgas jūgendstila apbūve ir iekļauta UNESCO pasaules mantojuma sarakstā. Treškārt, pilsētas daudzfunkcionālā struktūra un tās vieta Latvijas iedzīvotāju aprūpē (elitāri un augstas kvalitātes kultūras, izglītības, izklaides, medicīniskie u.c. pakalpojumi), kā arī lieli vietējo iedzīvotāju un nozarē kvalificētu cilvēku resursi. Ceturtkārt, nacionālo kultūrvēsturisko objektu atrašanās (Brīvības piemineklis, Brāļu kapi, Dziesmu svētku estrāde u.c.). Piektkārt, pilsētas izdevīgais transporta ģeogrāfiskais stāvoklis (novietojums republikas centrālajā daļā; valsts radiālais transporta tīkls, Rīgas Pasažieru osta un starptautiskā lidosta "Rīga", kas ir republikas lielākie avio un jūras pasažieru pārvadāšanas centri). Tāpēc visas ar tūrismu saistītās aktivitātes Rīgā būtiski ietekmē arī Latvijas tūrisma nozari.

Nozīmīgākais tūrisma nozares sektors ir izmitināšanas uzņēmumi. Analizējot to dinamiku, var redzēt, ka Rīgā viesnīcu skaits pēckara periodā saruka, salīdzinot ar neatkarīgās Latvijas periodu, un 1955. gadā Rīgā darbojās tikai deviņas viesnīcas. Līdz pat 1975. gadam Rīgā darbojās 11 viesnīcas, kurās vienlaicīgi varēja apkalpot 4198 viesus. Lielākās viesnīcas, kurās uzņēma galvenokārt ārvalstu viesus, bija viesnīca "Rīga" ar 502 vietām, kā arī viesnīca "Daugava", "Tūrists" un "Rīdzene" un 1979. gadā uzceltā viesnīcā "Latvija" ar 680 vietām (Strautmanis un Ulme, 2013). Statistikas dati liecina, ka 80. gadu beigās viesnīcu skaits Rīgā palielinājies līdz 35 viesnīcām, bet tas nav saistīts ar jaunu viesnīcu atvēršanu, bet gan daudzu uzņēmumu kopmītņu statusa maiņu, kļūstot par dienesta viesnīcām. Tādējādi strauji pieauga arī vietu skaits – 3927 vietas 1989. gadā. Pārnakšņojumi Rīgas viesnīcās 20. gs. 70. gados bija 821 tūkst. diennaktis, bet 1987. gadā – pat 1,2 milj. diennakšu (skat. 32. tabulu). Padomju periodā viesnīcās nebija brīvu vietu, bieži vien viesus iekārtoja dažādās palīgtelpās, piemēram, rēķinot viesnīcu noslodzi 1975. gadā, redzams, ka tā pārsniegusi 100 %. Padomju perioda beigās — 1989. un 1990. gadā bija novērojama tūrisma uzņēmumu darbības sašaurināšanās, kas iezīmēja padomju sistēmas krīzi un pārejas perioda sākumu (Rozīte, 1999a, 64–65).

Rīga bija nozīmīgākais ārzemju tūristu pieturas punkts gan 20. gs. sākumā, gan padomju periodā. Lūk, kā pagājušā gadsimta 70. un 80. gadus Rīgas tūrismā raksturo Aivars Kalniņš, kurš tajā laikā strādāja VAS "Intūrists" kā viesnīcu celtniecības inženieris:

"Latvijas okupācijas pēdējos 20 gados PSRS republiku un ārvalstu tūristu skaits monotoni palielinājās. Citu republiku ceļotājus uzrunāja pilsētas eiropeiskais tēls, Baltijas republiku kultūras un mākslas centrs, Centrālais kolhozu tirgus, kafejnīcas un nakts dzīve, apkalpošanas kultūra. Tam laikam populārs ceļošanas veids vietējiem un sociālisma bloka valstu pilsoņiem bija tūristu vilcieni, kas veiksmīgi kompensēja masu tūrismam nepieciešamo gultasvietu skaita neesamību.

Rietumu valstu tūristiem Rīga asociējās ar starpkaru periodā veidotajiem priekšstatiem par "mazo Parīzi", bet ceļotājiem ar etnisko piederību – ar nostalģiskām atmiņām un iespēju satikt vēl dzīvi esošos radiniekus.

Ar regulētas ekonomikas objektīvām sekām – viesnīcu numuru deficītu, inventāra un aprīkojuma augsto nolietojumu, apkalpošanas kvalitātes problēmām, pakalpojumu dalījumu – darbaļaudīm un ārvalstu tūristiem, ļoti izplatīto kukuļošanu, darbinieku zaglīgumu un darbību "ēnu" ekonomikā – ārvalstu tūristi parasti nesaskārās, jo viņu ceļojumu programmās tika iekļauts tikai tas, kas atbilda padomju režīma pozitīvajam tēlam. Šie tūristi galvenokārt tika izmitināti viesnīcā "Rīga", bet ar 1980. gadu viesnīcā "Latvija." (Kalniņš, 2020)

Jau pirmajos neatkarības gados tika saskatīts pilsētas tūrisma potenciāls, uzsverot, ka, pēc pilsētbūvniecības speciālistu domām, Rīga jau tuvākajā nākotnē var atgūt starptautiskā biznesa, komunikāciju un tūrisma centra vadošo lomu Baltijā (Strautnieks, 1990). Grūts bija ceļš, lai tūrisms Rīgā atbrīvotos no padomju laika īpatnībām, ierobežojumiem un pielāgotos brīvā tirgus ekonomikas prasībām. A. Kalniņš, kurš bija viesnīcas "Latvija" direktors un prezidents no 1992. līdz 1998. gadam, stāsta, ka viesnīca no "Intūrista" viesnīcas pārtapa par parastu pilsētas viesnīcu, kuru līdz tās privatizācijai 1992. gadā (Par valsts .., 1992) pārvaldīja Latvijas Republikas Ārējo ekonomisko sakaru departaments, pēc tam Satiksmes ministrija, un, ka, neskatoties uz viesnīcas nacionalizāciju, tās tēls saglabājās ļoti negatīvs un vairumam rīdzinieku turpināja asociēties kā okupācijas režīma simbols. Viesnīcas pārvaldība saglabāja "Intūrista" viesnīcām raksturīgo darbības stilu, tajā skaitā lielu darbinieku skaitu (Kalniņš, 2020).

Aivars Kalniņš, Latvijas Viesnīcu asociācijas pirmais prezidents

90. gadu sākumā, pēc neatkarības atjaunošanas, tūristus no citām republikām nomainīja ārvalstu tūristi. To vidū bija daudz ārzemēs dzīvojošo latviešu, kuri nevēlējās vai nedrīkstēja apmeklēt Latviju padomju laikā. Bija arī daudz darījuma tūristu, kuri brauca meklēt biznesa iespējas vai dibināja kopuzņēmumus Latvijā. Pavisam maz bija organizēto tūristu grupu no citām valstīm, lai gan Rīga kā jaunā Austrumeiropas galvaspilsēta, kas ilgu laiku tika slēpta aiz "dzelzs priekškara", radīja interesi, it sevišķi Rietumeiropas tūristu vidū. Jau 1998. gadā Rīgas viesnīcās tika apkalpoti 180 tūkst. ārzemnieku, kas divkārt pārsniedza ārvalstu tūristu skaitu Latvijā 1987. gadā (skat. 32. tabulu).

32. tabula

Viesnīcu un citu tūristu mītņu attīstība Rīgā 1938.–2019. gadā

Rādītāji	1938	1975	1987	1998	2000	2010	2019
Viesnīcu un citu tūristu mītņu skaits	15	11	34	35	39	115	132
Vietu skaits viesnīcās un citās tūristu mītnēs	849	2198	3901	4871	...	13 331	16 962
Apkalpoto personu skaits (tūkst.);	105	...	...	255	271	780	1687
t.sk. ārvalstu viesi	*19*	...	...	*181*	*210*	*677*	*1460*
Pārnakšņojumu skaits (tūkst.);	157	821	1241	580	710	1666	3318
t.sk. ārvalstu viesi	*55*	...	...	*447*	*457*	*1392*	*2866*

(Avots: Rozīte, 1999a, 72; CSPb)

Mainījās tūrisma darba organizācija, un sākumā liela loma bija Latvijas Tūrisma padomei. Tā ļoti aktīvi darbojās 1995.–1997. gadā, kad izstrādāja *Tūrisma likumu* un valsts tūrisma attīstības koncepciju, organizēja tūrisma uzņēmumu darbības uzskaiti, reklamēja Latviju kā tūrisma zemi starptautiskajos gadatirgos, veica tūristu naktsmītņu klasifikāciju un licencēšanu, īstenoja tūrisma firmu un ceļojumu aģentūru starptautiskās darbības licencēšanu (Buka, 1996).

Salīdzinot ar iepriekšējo periodu, strauji pieauga izejošā un ienākošā tūrisma plūsmas. Tūrisma uzņēmumu darbības analīze 90. gados liecina, ka lielākā speciālistu, tūrisma organizatoru un statistiķu uzmanība tika pievērsta starptautiskajam tūrismam. Par to liecina tūrismam veltītās publikācijas speciālajos un periodiskajos izdevumos. Ir pieejami dati par starptautiskā tūrisma maksājumu bilanci, par iebraukušo un izbraukušo tūristu skaitu, ceļojumu motīviem, ceļojumu tirgiem. Ļoti maz ir publikāciju un nav statistikas datu par vietējo tūrismu Latvijā. Tikai 1998. gadā Latvijas Republikas Valsts statistikas komitejā uzsākts vietējo tūristu apsekojums. Kā iecienītākās un biežāk apmeklētās vietas (dilstošā kārtībā pēc minēšanas biežuma) tika nosauktas: Rīga, Sigulda un Cēsis (Rozīte, 1999a, 65–67).

Tūrisma attīstība pilsētā un tās potenciāls tika novērtēts arī dažādos dokumentos. Te var minēt Rīgas attīstības plānu 1995.–2005. gadam (1995), Rīgas Kultūrpolitikas koncepciju (1998). 2000. gadā tika izstrādāta Kultūras tūrisma attīstības koncepcija, kas tā arī neieguva oficiāla dokumenta statusu (Rozite, 2013, 156). 2005. gadā tika izstrādāta Rīgas ilgtermiņa attīstības stratēģija līdz 2025. gadam, kurā kā viens no nākotnes redzējuma formulējumiem bija "Rīga kā Baltijas kultūras, izglītības un tūrisma centrs, [..] Rīga ir iedvesmas pilsēta tiem, kas mācās, ceļo, dzīvo un sapņo!" (Rīgas dome, 2005b, 12). 2007. gadā izstrādāja arī Rīgas pilsētas Tūrisma attīstības vadlīnijas 2008.–2012. gadam. Tajā kā Rīgas tūrisma attīstības vīzija tika definēta "Rīga – pievilcīgs un daudzveidīgs tūrisma galamērķis", bet kā attīstības vispārējais mērķis izvirzīts uzdevums piesaistīt ārvalstu un vietējos tūristus, rūpējoties par pilsētas tēlu, informējot par tūrisma iespējām, piedāvājot daudzveidīgus tūrisma produktus drošā un sakārtotā pilsētvidē (Rīgas dome, 2007).

2014. gadā, aktualizējot esošo pilsētas attīstības stratēģiju, tika izstrādāta jauna Rīgas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, kurā tika uzsvērta Rīgas nozīme valsts un starptautiskā mērogā: "Rīga – Latvijas valsts galvaspilsēta un Latvijas vārda nesēja pasaulē", "Rīga – Latvijas dzinējspēks", bet pilsētas moto "Rīga – iespēju pilsēta". Attīstības vīzijā Rīga 2030. gadā būs "starptautiski atpazīstama Ziemeļeiropas metropole, nozīmīgs kultūras, tūrisma un biznesa centrs Eiropā". Lai to sasniegtu, paredzēts radīt priekšnoteikumus darījumu un pasākumu infrastruktūras attīstībai pilsētā, lai palielinātu Rīgas kā biznesa darījumu vietas nozīmi, lai ik gadu pilsēta uzņemtu virkni starptautiski nozīmīgu, lielu pasākumu (Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments, 2014b, 13–32). Līdztekus izstrādāja arī vidēja termiņa attīstības dokumentu – pilsētas attīstības programmu, kurā formulēja rīcības virzienus tūrisma nozarei. Tika izvirzīti šādi galvenie uzdevumi: veicināt tūrisma attīstību, rīkot un atbalstīt starptautiskus pasākumus, atbalstīt darījuma tūrisma (izstāžu, konferenču) infrastruktūras paplašināšanu, veicināt kuģu ienākšanu Rīgas ostā (Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments, 2014a, 97).

Jāatzīst, ka līdz *Covid-19* krīzei 2020. gada pavasarī pilsēta mērķtiecīgi īstenoja izvirzītos uzdevumus, piemēram, atvērts jaunais konferenču centrs "ATTA CENTRE" Krasta ielā 60, kur 29 konferenču zālēs varēs uzņemt līdz 5500 apmeklētāju (ATTA CENTRE, 2020). Diemžēl joprojām risinās diskusijas par Rīgas akustiskās koncertzāles vietas izvēli un celtniecību (LSM, 2020).

Transports un infrastruktūra

Rīga ir Latvijas vārti tūrismā, jo lielākā daļa tūristu ierodas vispirms galvaspilsētā. Tomēr pirmajos neatkarības gados pēc valsts robežu atvēršanas lielākā daļa ārvalstu tūristu ieradās valstī, izmantojot transporta maģistrāli *Via Baltica*. Piemēram, 1999. gadā

84 % ārvalstu tūristu ieradās Rīgā, izmantojot autotransportu. Pamazām pieauga lidostas loma, un fmūsdienās lielākā daļa tūristu (56 % 2019. gadā) ierodas Latvijā, izmantojot aviotransportu (CSP, 2020a).

Nozīmīga loma valsts un pilsētas tūrisma attīstībā ir Starptautiskajai lidostai "Rīga". Strauja tās izaugsme sākās pēc iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā. Liela nozīme bija arī zemo cenu aviokompāniju darbības uzsākšanai Rīgas lidostā, aviosabiedrība "Ryanair" bija pirmā no tām (Lidere, 2004). Tā laika amatpersonas, kas veicināja aviopārvadājumus tūrismā, vairākas reizes saņēma nozares balvu "Gada cilvēks tūrismā": aviokompānijas "airBaltic" vadītājs Bertolts Fliks 2004. un 2005. gadā, Latvijas Republikas Satiksmes ministrs Ainārs Šlesers 2006. gadā (Travelnews.lv, 2020).

Pēdējās desmitgadēs lidosta "Rīga" no nelielas reģionālas lidostas ar pusmiljonu apkalpoto pasažieru ir kļuvusi par Baltijas reģiona lielāko aviotransporta mezglu, kas apkalpo 44 % reģiona avio pasažieru, nodrošinot arī gaisa satiksmi no Tallinas un Viļņas lidostām. Gada laikā tajā tiek apkalpoti gandrīz astoņi milj. pasažieru, no kuriem 30 % ir tranzīta vai transfēra pasažieri (skat. 33. tabulu).

33. tabula

Pasažieru skaits Starptautiskajā lidostā "Rīga"

Rādītāji	2001	2004	2010	2015	2019
Pasažieru skaits (milj.)	0,6	1,1	4,6	5,2	7,8
Tajā skaitā tranzīta/ transfēra pasažieri (milj.)	...	...	1,8	1,3	2,4

(Avots: Rīga Airport, 2020)

Gadā lidostā tiek apkalpotas 19 (2018. gadā) aviokompāniju lidmašīnas, tika veikti lidojumi uz 100 dažādiem galamērķiem vasaras sezonā un 77 galamērķiem ziemā (Starptautiskā lidosta Rīga, 2020).

Kopš pagājušā gadsimta 90. gadu sākuma Rīgas pasažieru ostas, vēlāk Rīgas brīvostas pārvalde cenšas attīstīt prāmju satiksmi. Pirmais pasažieru prāmis no Norčēpingas (Zviedrija) ienāca Rīgas ostā 1990. gada oktobrī, simboliski atvedot uz Rīgu Zviedrijas tieslietu ministri L. Freivaldi (Kluinis, 2016). Pirmais regulārais pasažieru prāmis "Russ" pārvadāja pasažierus no Rīgas uz Stokholmu no 1996. līdz 1999. gadam. Īsu periodu (2000, 2001) šajā maršrutā kursēja prāmis "Mihails Šolohovs", "Maxi Mols" un "Gute".

2003. gadā Rīgas tūrisma koordinācijas un informācijas centra sanāksmē ziņo, ka lielu kuģu uzņemšanai nepieciešams pielāgot Rīgas pasažieru ostu, jāveic lidostas "Rīga" paplašināšana, lai tā spētu uzņemt lielus aviolainerus (Ducmane, 2003). Kā redzams pārvadāto pasažieru statistikā (skat. 34. tabulu), šajā periodā apkalpoto pasažieru skaits ostā nepārsniedz 100 tūkst. Nozīmīgs pagrieziena punkts ir 2006. gads, kad pasažierus maršrutā Rīga–Stokholma regulāri sāk pārvadāt kuģniecības kompānija "AS Tallink Grupp". Gada laikā apkalpoto pasažieru skaits dubultojas, un 2007. gadā tas jau Rīgas ostā sasniedz 376 tūkst.

Igaunijas prāmju operators "Tallink Grupp" ir vadošais pasažieru pārvadātājs Baltijas jūras reģionā, kura 15 kuģiem ir "Tallink" un "Silja Line" zīmoli. 2010. gada aprīlī tā meitas uzņēmums atvēra arī viesnīcu "Tallink Hotel Riga". Savā 10 gadu jubilejā uzņēmums lepojās ar 5,5 milj. pasažieru, kas bija pārvadāti starp Latvijas un Zviedrijas galvaspilsētām (Tallink Grupp, 2020). Latvijas iedzīvotāju vidū tas ir labi pazīstams atpūtas ceļojumu maršruts un izklaide uz kuģiem "Romantika" un "Isabelle". 2020. gada vasarā ar kuģi "Silja Serenade" tika uzsākti pasažieru pārvadājumi arī maršrutā Rīga–Helsinki.

34. tabula

Pasažieru skaits Rīgas pasažieru ostā

Rādītāji	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019
Apkalpoto pasažieru skaits	38 100	98 200	60 600	146 990	705 458	526 243	868 653
Tajā skaitā kruīza kuģu pasažieri	...	...	...	48 824	58 564	69 164	69 207

(Avots: CSP, 2020c)

Rīgas ostā katru gadu ienāk arī lielāki vai mazāki kruīza kuģi. To pasažieru skaits pa gadiem svārstās, piemēram, 2017. gadā apkalpoja 86 kuģus, kas atveda 87 tūkst. pasažieru no 120 pasaules valstīm (Jauns.lv, 2018). Lielākos kruīza kuģus apkalpo Krievu salas terminālā, kur ir pietiekams dziļums un apgriešanās baseina izmēri. Pēdējos gados ostā veiktie gultnes padziļināšanas, pieejas kanāla un kuģu apgriešanās baseina tīrīšanas darbi ļauj lieliem kruīza kuģiem piestāt arī pasažieru ostas terminālī. 2016. gada maijā Rīgas ostā piestāja kuģis "Costa Pacifica", kas var uzņemt 3780 pasažieru, 2017. gadā jūnijā ieradās laineris "Celebrity Silhouette" (Bušmanis, 2017), 2018. gada maijā "MSC Orchestra" ar 2550 pasažieriem (Jauns.lv, 2018).

104. attēls. **Kuģis Rīgas pasažieru ostā** (foto M. Rozīte)

Kopš neatkarības atgūšanas tika pārtraukti pasažieru dzelzceļa pārvadājumi uz Rietumiem – Varšavu un Berlīni. Viens no iemesliem bija atšķirīgais sliežu platums Eiropā (1435 mm), Krievijā un bijušajās PSRS republikās, tajā skaitā Latvijā (1520 mm). Padomju laikā vilcieniem uz PSRS robežas dzelzceļa stacijās mainīja vagona riteņus.

Saglabājās vilcienu satiksme ar kaimiņu valstīm un bijušajām padomju republikām. Kopš 1993. gada starptautiskos reisus veic uzņēmums SIA "L-Ekspresis", bet kopš 2009. gada arī SIA "LDZ Cargo" maršrutos Rīga–Maskava–Rīga, Rīga–Sanktpēterburga–Rīga un kopš 2011. gada arī maršrutā Rīga–Minska–Rīga (Latvijas dzelzceļš, b.g.). 2018. gadā no Ukrainas sāka kursēt arī pasažieru vilciens maršrutā Kijeva–Minska–Viļņa–Rīga (Latvijas dzelzceļš, 2018). AS "Pasažieru vilciens" nodrošina satiksmi ar Igaunijas pilsētu Valgu. Pārvadāto starptautisko pasažieru apjoms, salīdzinot ar iepriekš minētajiem transporta veidiem, bija neliels – tikai 166 tūkst. pasažieru 2018. gadā (Eurostat, 2019).

Lielas cerības tiek liktas uz Eiropas Savienības projektu *Rail Baltica*, kas integrēs Baltijas valstis Eiropas dzelzceļa sistēmā, izbūvējot Eiropas platuma (1435 mm) sliedes un nodrošinot ātrvilcienu satiksmi no Tallinas cauri Rīgai uz Kauņu (iekļaujot savienojumu ar Viļņu) un tālāk uz Poliju. Paredzēts, ka Latvijā būs pieturas tikai Rīgas dzelzceļa stacijā un Rīgas lidostā un būvniecības darbi beigsies 2026. gadā (Rail Baltica, b.g.).

Lētākais starptautiskais transports pasažieru pārvadājumos ir autobusu satiksme. Pirmajos neatkarības gados tas bija populārākais transporta veids. Pamazām to izkonkurēja zemo izmaksu lidsabiedrību piedāvātie lidojumi, tomēr atsevišķos maršrutos tas joprojām ir ļoti nozīmīgs transporta veids, sevišķi satiksmē ar kaimiņu valstu pilsētām – Kauņu, Viļņu, Klaipēdu – Lietuvā; Pērnavu, Tartu un Tallinu – Igaunijā; Minsku – Baltkrievijā. Izmantoti tiek arī autobusu maršruti uz Berlīni, Frankfurti – Vācijā, Varšavu – Polijā, kā arī uz Sanktpēterburgu – Krievijā. Pārvadājumus veic Baltijas lielākie starptautisko autobusu operatori "ECOLINES" (kuru Latvijā pārstāv SIA "Norma-A") un SIA "Lux Express Estonia". To popularitāte atgriezās līdz ar jauna pakalpojuma – bezmaksas interneta nodrošināšanu autobusos, lielākām ērtībām pasažieriem.

Tūrisma vietas un resursi

Vēsturiski tūristi koncentrējas salīdzinoši nelielā zonā – Vecrīgā un pilsētas centrā aiz pilsētas kanāla un pie bulvāru loka. Mērķtiecīgi popularizējot jūgendstila arhitektūru un restaurējot ēkas, pēdējās desmitgadēs tūrisma zona paplašinājās ziemeļu virzienā – līdz Elizabetes ielas sākumam un Alberta ielai. To sekmēja tuvums Rīgas pasažieru ostai, jaunu viesnīcu atvēršana un 2009. gadā atklātais muzejs "Rīgas Jūgendstila centrs", plašais restorānu, kafejnīcu un bāru piedāvājums šajā rajonā. Tūristus piesaista arī Centrāltirgus, bet sākotnēji tā bija tikai kolorīta un piedzīvojumiem bagāta vietējā atrakcija ārvalstu tūristiem. Organizējot ekskursijas gidu pavadībā, uzlabojot tirgus infrastruktūru, iekārtojot ēdināšanas zonu gastronomijas paviljonā, Centrāltirgus ir kļuvis par vienu no apmeklētākajiem tūrisma objektiem Rīgā. Tādējādi tūrisma zona attīstās arī dienvidu virzienā, ietverot Spīķeru radošo kvartālu ar Rīgas geto un Latvijas holokausta muzeju, labiekārtoto promenādi Daugavas labajā krastā un LIDO Atpūtas centru. Šīs zonas attīstību veicinās arī jaunais konferenču centrs "ATTA CENTRE".

105. attēls. **"ATTA CENTRE"** (foto M. Rozīte)

Pilsētas attīstītāji ir centušies paplašināt tūrisma zonu, atslogot Vecrīgu, aizvedot tūristus arī uz citām vietām Rīgā, piemēram, Mūrnieku ielu, Miera ielu un Tallinas ielas kvartālu, Kalnciema kvartālu. Apmeklētāko objektu vidū ir arī veiksmīgi restaurētie un atraktīvie pilsētas muzeji – Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, mākslas muzejs RĪGAS BIRŽA, Rīgas Motormuzejs un Žaņa Lipkes memoriāls Ķīpsalā, un, protams, jaunā dominante pilsētas siluetā – Latvijas Nacionālā bibliotēka.

Tomēr, apskatot tūrisma bukletu "Ievērojamākās vietas Rīgā", kas 11 valodās pieejams RTAB mājas lapā, redzam, ka tikai pieci no 21 objekta atrodas ārpus Vecrīgas un pilsētas centra, no tiem tikai trīs Pārdaugavā (RTAB, 2020a). Rīga ir Latvijas sirds, un jebkurš nacionāla mēroga pasākums piesaista vietējos tūristus no citiem reģioniem, piemēram, valsts simtgades svinības 11. Novembra krastmalā 2018. gadā, Dziesmu svētki Mežaparkā, ikgadējie pilsētas svētki augustā, arī ikdienas kultūras pasākumi teātros un koncertzālēs. Populāri ir sporta pasākumi, īpaši "Arēnā Rīga", lielmēroga koncerti Mežaparkā vai Lucavsalā, iepirkšanās lielajos tirdzniecības centros u.c. Lai arī Jūrmala vienmēr bijusi populārāka, tomēr pēdējos gados audzis pieprasījums pēc jūras piekrastes Rīgas teritorijā – īpaši Vecāķos, kur gada laikā viesojas ap 700 tūkst. atpūtnieku (Klepers, 2020). Visu gadu populārs ir Rīgas Austrumu mols Mangaļsalā – gan kā pastaigu, gan putnu vai kuģu vērošanas vieta. Piejūras dabas parkā izbūvētas vairākas pastaigu takas, labiekārtota noeja uz jūru un ierīkots skatu tornis arī Daugavgrīvā.

Mainoties tūristu pieprasījumam (individualizējoties, meklējot autentisko, neierasto, alternatīvo), kā arī palielinoties Rīgas apkaimju aktivitātēm, tūrisma piedāvājums pamazām decentralizējas. Par tūrisma vietām kļūst arī "nevietas". Piemēram, ekskursijas uz neuzbūvēto metro un arī virtuālās ekskursijas "RIGA METRO ATLAS" (Virtuāla .., 2020), "Cita Rīga" iniciatīvas (Citariga.lv, 2021) u.c., arī Pierīgas novadu tūrisma, atpūtas un izklaides piedāvājuma aktivizēšanās.

Saskaņā ar RTAB sabiedrisko attiecību speciālistes A. Blauas 2021. gada janvārī teikto, joprojām pilsētas tūrisma mārketings balstās uz piecām galvenajām vērtībām – Vecrīgu, jūgendstilu, koka arhitektūru, kultūru un pasākumiem, restorāniem un gastronomiju.

Tūrisma uzņēmumi un pakalpojumi

1992. gadā Rīgā darbu uzsāka SIA "Latvijas–Vācijas kopuzņēmums REHO" viesnīca "Hotel de Rome", kas bija pirmā jaunā stila augstākās kategorijas viesnīca. Vita Jermoloviča, kas bija šīs viesnīcas direktora vietniece tās pirmajos darbības gados, par šīs viesnīcas izveidi stāsta (Jermoloviča, 2020):

"Viesnīcu "Hotel de Rome" pabeidza būvēt un labiekārtot 1990.–1991. gadā. To būvēja "Latvijas–Vācijas kopuzņēmums REHO", kura dibinātāji bija Rīgas dome (50 %) un Brēmenes firma RIGA HOTEL GmbH (50 %). Brēmene bija Rīgas sadraudzības pilsēta, un tās uzņēmējus uzaicināja piedalīties. Kopuzņēmuma dibināšanas ideja dzima dr. Klausam Hubotteram, ko viņš arī realizēja. REHO bija pirmais kopuzņēmums Latvijā, un savā darbības laikā tas īstenoja arī viesnīcas "Konventa Sēta" projektu.

> *Viesnīcu "Hotel de Rome" atklāja 1991. gada 11. decembrī, un tā bija "stila un viesmīlības oāze starp Varšavu un Vladivostoku" – tā bija ierakstīts viesnīcas viesu grāmatā 1992. gada pavasarī. Viesnīcas pirmais direktors Daniels Jahns bija sava aroda ģēnijs!"*

Vēlāk tika atvērtas viesnīcas, kurās līdzekļus ieguldīja arī vietējie investori. Tā kā Rīgā dominēja biznesa tūristi, kuri pieprasīja augstākās kvalitātes viesnīcas, viesnīcu skaits ātri palielinājās – gandrīz visas četru un piecu zvaigžņu viesnīcas koncentrējās Rīgā – "Radisson SAS Daugava", "Hotel de Rome", "Rīga", "Metropole", "Eurolink", "Rīdzene" (Strautmanis, Ulme, 2013, 44). Vēl 2003. gadā RTIKC sanāksmē tiek uzsvērts, ka Rīgā trūkst ekonomiskās klases viesnīcu un hosteļu (Ducmane, 2003).

Nozīmīgs pasākums tūrisma nozarei bija 2006. gadā Rīgā organizētais Pasaules Čempionāts Hokejā, dalībnieku un skatītāju vajadzībām cēla jaunas viesnīcas un cita tipa naktsmītnes, tādējādi palielinot gan naktsmītņu kapacitāti, gan daudzveidību. Līdz tam nozīmīgu impulsu deva citi lielie pasākumi: Rīgas astoņsimtgades svinības un starptautiskās Hanzas dienas Rīgā (2001), starptautiskā konference "EDSO un Latvija – sadarbība pagātnē un nākotnē" (2001), Eirovīzijas dziesmu konkurss (2003) u.c. Divu gadu laikā no 2004. līdz 2006. gadam tūristu naktsmītņu skaits pilsētā pieauga no 58 līdz 92, lai gan joprojām tika atzīts, ka Rīgā ir salīdzinoši maz jauniešu viesnīcu jeb hosteļu (Rīgas dome, 2005a: 109). 2017. gadā tūristiem pieejamo dzīvokļu skaits "Airbnb" vai "Booking" platformā sasniedza 5000 gultasvietu, veidojot ceturto daļu no visām viesiem pieejamām gultasvietām galvaspilsētā (Ābols, 2018), no tām Vecrīgā atrodas trešā daļa. Jau 20. gs. 30. gadu sākumā tika minēts, ka viens no izplatītākajiem viesu uzņemšanas uzņēmumiem, jo īpaši pilsētās, bija mēbelētās istabas. 1932. gadā Rīgā bija 305 izdodamas istabas, 206 no tām atradās pilsētas centrā, 70 priekšpilsētā un 29 – Pārdaugavā. Lielākā daļa piedāvājamo istabu atradās māju augšējos stāvos, 50 % istabu atradās 4.–6. stāvā. Mūsdienās dalīšanās ekonomikas globālo platformu ietekmē viesdzīvokļu skaits audzis ļoti strauji. Turklāt pastāv problēma, ka liela daļa no tūrismā iesaistītiem dzīvokļiem atrodas "ēnu" ekonomikas zonā. Kopējais apgrozījums 2017. gadā Rīgā dzīvokļu sektorā tūrismā varētu būt ~12 milj. eiro (Ābols, 2018).

Tūrisma aģentūras un operatori

Jaunajos ekonomiskajos apstākļos tūrismu kā uzņēmējdarbības veidu izvēlējās daudzi. Piemēram, 1992. gadā bija reģistrētas 320 tūrisma firmas un ceļojumu aģentūras. Sākotnēji tūrismu firmu darbs nebija grūts, jo tās izsniedza vīzas ārzemju braucieniem un organizēja iepirkšanās tūres uz Poliju un Lietuvu. Astoņos darbības gados puse no sākumā reģistrētajām firmām vairs nedarbojās, bet bija nostiprinājušies pāris desmiti stabili vadošie tirgus līderi, piemēram, "Latvia Tours", "Impro ceļojumi", "Planēta", "TAS", "Via Hansa Tours" u.c. Tūrisma firmas darbojās vairāk izejošajā tūrismā atbilstoši valsts iedzīvotāju iespējai beidzot piepildīt padomju laiku sapni – ceļot uz ārzemēm. Tikai trešdaļa Rīgas tūrisma firmu nodarbojās ar tūristu uzņemšanu. Visu Latvijas tūrisma firmu uzņemto tūristu vidū ārzemnieki sastādīja 87 % (Rozīte, 1999a, 71).

Pieprasījums un ceļotāji

Jau no pirmajiem tūrisma attīstības gadiem pēc dzelzs priekškara krišanas Rīga piesaistīja ārvalstu investoru interesi. Satiksmes ministrijas departamenta direktore O. Slaugotne 1993. gadā publicētā intervijā stāsta, ka ir izsludināts konkurss par tiesībām uzcelt jaunu ēku un izveidot viesnīcu kompleksu, uz kuru ir atsaukušās firmas no Austrālijas, Kanādas, Francijas, Lielbritānijas un ASV. Investori ir ar mieru Mežaparkā iekārtot pat kaut ko līdzīgu Disnejlendai (Grīnberga, 1993). 1994. gadā igauņu mākslas zinātnieks un gids J. Vīress saka, ka "Rīga ir ļoti pārmainījusies, bet tomēr uz labo pusi". Jautāts par informācijas centru, atbild, ka ir redzējis informācijas zīmi, bet uzsver, ka

tādiem ir jāatrodas centrā un viesnīcās (Strautiņš, 1994). A. Klepers, raksturojot dažādu Rīgas objektu izmantošanu un iekļaušanu tūrisma pakalpojumā pēcpadomju periodā, izdala četru tipu tūrisma objektus: 1) objekti, kas zaudēja savu nozīmi (piemēram, Ļeņina piemineklis, Planetārijs); 2) objekti, kuru nozīme/interpretācija mainījās (piemēram, Rīgas pils); 3) objekti, kas atguva savu agrāko nozīmi (piemēram, Brīvības piemineklis, Melngalvju nams, Barklaja de Tolli piemineklis); 4) jauni objekti – Okupācijas muzejs, jūgendstila ēkas, muzejs "Ebreji Latvijā" (Klepers un Rozite, 2012, 68). Padomju mantojums vēl ilgi saglabājās kā nevēlams un netika iekļauts tūrisma piedāvājumos, kaut ārvalstnieki par to izrādīja īpašu interesi. Pirmās ekskursijas pa "Soviet Riga" sāka reklamēt vien 1995. gadā "Riga in Your Pocket" izdevumā.

1998. gadā veiktajā tūristu apsekojumā Rīgā tūrisma firmu darbinieki uzsvēra, ka ārvalstu tūristiem nav sevišķi augsta interese par ceļojumiem uz Rīgu, tādēļ nepieciešams plašāks reklāmas darbs starptautiskajos tūrisma gadatirgos. Krievijas iedzīvotāju vidū Rīga joprojām bija pievilcīgs ceļojumu mērķis, bet bija grūti organizēt ceļojumus no Krievijas uz Latviju un Rīgu (Rozīte, 1999a, 96). Rietumvalstu tūristi te neieradās, meklējot kultūras piedzīvojumu. Viņu nozīmīgākie ceļojumu motīvi bija radu apmeklējums, nostalģija, biznesa intereses un, protams, zemās pakalpojumu cenas (Pabriks un Purs, 2001). Piemēram, igauņu tūristus 1994. gadā veda ekskursijā uz vecpilsētu, Brīvības pieminekli, Domu, Trīs brāļiem, Dekoratīvās mākslas un dizaina muzeju, citām baznīcām, kuras ir atvērtas (Strautiņš, 1994). 1999. gadā, kritizējot Rīgu, A. Andriksone tomēr uzteic kultūras pārstāvju aktivitātes, uzsvērdama Rīgas 2. Opermūzikas festivālu, uz kuru ieradušies tūristi no Vācijas (Rumbēna, 1999). 1999. gadā M. Rozīte, raksturojot tūrisma rajonu Rīgā, rakstīja (Rozīte, 1999b):

> *"Tūrisma rajona veidošanās un vizuālais tēls ir atkarīgs no tā, kādu pilsētas tēlu izvēlēsies rīdzinieki, tūrisma produkta veidotāji, reklamētāji un veicinātāji – Rīgu kā viduslaiku un Hanzas pilsētu, Rīgu kā jūgendstila metropoli vai Rīgu kā mūsdienīgu Eiropas valsts galvaspilsētu."*

1999. gadā A. Andriksone (VARAM valsts sekretāra padomniece) intervijā par izklaides industriju atzīst, ka: "To naudu, kas "lido gaisā" vai "guļ zemē", mēs vēl nemākam paņemt. Rīgas ostā iebraucot kruīza kuģim, tūristi var apmeklēt tikai Vecpilsētu, un tas arī pārsvarā ir viss. Tūrisma uzņēmumiem vajadzētu sadarboties ar Rīgas domi, no kuras gan varētu vēlēties lielāku aktivitāti. Domē nav neviena cilvēka, kas atbildētu par tūrisma attīstību un koordinētu tā darbību. Aģentūra "Rīga 800" savu iespēju robežās, manuprāt, ir uzsākusi aktīvu darbu." (Rumbēna, 1999)

A. Andriksone šajā intervijā arī norāda, ka nav ne pilsētas atlaižu kartes ar tūrisma objektiem, ne ērtas sabiedriskā transporta dienas vai vairākdienu biļetes, bet ielas ir sliktā stāvoklī un trūkst tūristiem nepieciešamās informācijas.

1999. gadā Latvijā tika uzsākts ES PHARE programmas finansēts projekts "Baltijas palete", kura mērķis bija veicināt Baltijas jūras reģiona konkurētspēju dažādās jomās, tajā skaitā tūrismā. Projekts ietvēra galvaspilsētu reģionu (Rīgas, Stokholmas, Tallinas, Sanktpēterburgas, Helsinku) reģionu tūrisma piedāvājuma un tirgus izpēti. 2003. gadā, ziņojot par projekta rezultātiem, tika secināts, ka galvenais ceļojuma motīvs uz Rīgu un Rīgas reģionu ir brīvdienu pavadīšana (vairāk nekā pusei respondentiem) un kultūras pasākumu apmeklēšana. Kā iecienītākās aktivitātes atzīmētas vēsturisko vietu, arhitektūras objektu un muzeju apmeklēšana. 73 % pilsētas viesu objektus apskatīja paši un tikai 9 % izmantoja jau gatavus ceļojumus. Populārākais informācijas avots joprojām bija ceļveži, bet internets otrajā vietā. Ekspertu atzinums, ka Rīgas reģionam ir vajadzīgs vienots tūrisma mārketings, nepieciešama efektīva tūrisma koordinācijas institūcija. Rīgā ir daudz dažādu starptautisku pasākumu un festivālu, par kuriem nav atbilstošas reklāmas (Ducmane, 2003).

2000. gadā Rīgai tika piešķirta Somijas Ceļojumu rakstnieku ģildes balva "Tūrisms 2000" kā labākajai nākotnes tūrisma pilsētai ārvalstīs. Gan konstatējot, ka joprojām nav izveidota kuģu satiksme starp Helsinkiem un Rīgu (Rīgai – nākotnes .., 2000).

Rīgas jubilejai gatavojoties, 2001. gadā tika parakstīta vienošanās starp Latvijas Tūrisma attīstības aģentūru (LTAA) un aģentūru "Rīga 800". Aģentūra bija izgatavojusi izstāžu stendu, bet LTTA to prezentēja starptautiskos gadatirgos Berlīnē, Maskavā, Viļņā un Ženēvā (Rīgas astoņsimtgadi popularizēs .., 2001). Nesezonas periodā Rīgas viesi bija Latvijas tūristi, kas vēlējās piedalīties pasākumos, apmeklēt koncertus, operu. Tādēļ tika ieteikts aktīvāk domāt par tūrisma piedāvājumu vietējiem tūristiem, parādot tiem Rīgu kādā līdz tam neierastā veidā. 2003. gadā pilsētas izpilddirektors M. Tralmaks Rīgas Tūrisma koordinācijas un informācijas centra sanāksmē apgalvoja, ka tūrisms arī turpmāk būs viena no galvenajām Rīgas domes prioritātēm, uzsverot tās aktīvo sadarbību ar Rīgas sadraudzības pilsētām, it sevišķi Stokholmu, organizējot speciālus prāmju reisus un aktivizējot kuģu satiksmi (Ducmane, 2003).

Minētās aktivitātes veicināja tūristu pieplūdumu, un 2004. gadā Tūrisma forumā (ko organizēja TAVA kopā ar Ekonomikas ministriju) atzīmēja, ka vasarā viesnīcās trūka vietu. Rīgas domes priekšsēdētājs G. Bojārs ziņoja, ka īpaši izteikta tūrisma attīstība vērojama Rīgā, kur ārzemju viesu skaits, salīdzinot ar 2000. gadu, ir pieaudzis par vairāk nekā 30 %. Kopumā 2004. gadā viesi Rīgā bija atstājuši 78 milj. latu (Nicmanis, 2004).

2006. gadā Rīgas prezentēšanai uzņemta īsfilma "Rīga – jūgendstila metropole", kā arī reklāmas klipi, ko demonstrēja kanālos "BBC World" un "Liberty TV", filmas izmaksas bija 10 tūkst. latu no Rīgas domes budžeta (Ar Rīgu iepazīstinās .., 2006).

106. attēls. **Jūgendstils. Ēka Rīgā, Alberta ielā**
(foto U. Spektore)

Diemžēl, iekļaujoties Rietumeiropas tūrisma sistēmā, parādījās arī dažas nevēlamas tūrisma izpausmes, tajā skaitā ārvalstu vecpuišu ballītes un seksa tūrisms. 2005. gada presē lasāma ziņa, ka lidostā "Rīga" divos stendos tiek reklamēti seksa pakalpojumi, un tikai pēc satiksmes ministra A. Šlesera aicinājuma no lidostas teritorijas aizvāktas Latviju un Rīgu kā seksa tūrisma zemi propagandējošas reklāmas. Tā laika publikācijās tiek minēts, ka tūrisma ceļvežu izdevēji un TAVA vienojušās, ka Rīgas tūrisma ceļvežos seksa reklāmām turpmāk būs atsevišķs pielikums un tās nepublicēs ceļvedī (No lidostas aizvāks .., 2005). Ārvalstu vecpuišu izklaides radīja problēmas gan vietējo iedzīvotāju vidū, gan ārvalstu masu medijos. Latvijas iedzīvotājus uztrauca tūristu nepiedienīgā uzvedība, it sevišķi čurāšana pie Brīvības pieminekļa, kura esot britu "briežu" galvenā tradīcija (Jauns.lv, 2010). Tā esot bijusi sevišķi izteikta 2007. un 2008. gadā, līdz izskausta 2013. gadā (LETA, 2013). Vietējie iedzīvotāji sāka izvairīties no restorānu un bāru apmeklēšanas Vecrīgā. Apvienotajā Karalistē britus savukārt brīdināja par Latvijas skaistajām krāpniecēm, kuras ārzemniekus pavedina, sazāļo viņu dzērienus un iztukšo bankas kontus (TVNET, 2013).

Šo problēmu risināšanai 2009. gadā tika izveidota īpaša Tūrisma policijas nodaļa, kuras darbinieki pārvaldīja vairākas svešvalodas un patrulēja Vecrīgā visu diennakti (Gertners, 2009). Tika samazinātas tūrisma mārketinga aktivitātes Lielbritānijā. Tādējādi tika panākta situācijas uzlabošanās, un 2014. gadā Rīgas tūristu aptaujā tikai 1,6 % tūristu kā galveno ceļojuma motīvu uz Rīgu minēja vecpuišu/vecmeitu ballīti (RTAB, 2014).

Nozīmīga bija arī gastronomiskā tūrisma attīstība. 2007. gadā Francijā, Lionā, tika dibināta pasaules gastronomijas pilsētu apvienība "Délice", kuras dibinātāju vidū bija arī Rīgas pilsēta. Apvienība ir kā mārketinga platforma, kas vienlaikus veicina gastronomijas tūrisma produktu jaunradi arī Rīgā. 2012. gada aprīlī tika organizēta pirmā restorānu nedēļa Rīgā ar moto "Latvijas produkti pārsteidz". To rīkoja Rīgas dome sadarbībā ar apvienību "Délice", "Rīgas Tūrisma Attīstības Biroju", Latvijas Viesnīcu un restorānu asociāciju, Pavāru klubu un virkni Rīgas restorānu (Labdien.lv., 2012). Restorānu nedēļa kļuvusi par iecienītu pasākumu Rīgā. 2016. gadā Ziemeļvalstu restorānu ceļvedī "White Guide Nordic", kas tiek dēvēts par Ziemeļvalstu "Michelin" sarakstu, 2016. gadā tika iekļauti 17 Rīgas restorāni (LIAA, 2016). 2017. gadā Rīga sadarbībā ar Gaujas NP tūrisma klasteri "Enter Gauja" tika nominēti par Eiropas gastronomijas reģionu. 2019. gadā tika noteikti 30 labākie restorāni Latvijā, starp kuriem dominēja Rīgas restorāni. Kā pazīstamākos, labākos Rīgas restorānus var minēt: "Vincents", "Valtera restorāns", "Restorāns 3", "Kolonāde. Mūsu stāsti…", "Zivju restorāns Le Dome", "Cod", "Bibliotēka No. 1. Restorāns", "Gutenbergs terase", "Garage vīna bārs", "Entresol", "Kaļķu vārti", 3 pavāru restorāns "Tam labam būs augt" u.c. (LIAA, 2016; LIAA, 2019; RTAB, 2020e).

Tā pamazām Rīga kļuva par atpazīstamu Eiropas tūrisma galamērķi ar daudzveidīgu tūrisma piedāvājumu, 2008. gada zīmolvedības pētījumā par Latviju Saimons Anholts to nodēvēja: "Rīga – Jaunā Ziemeļu zvaigzne."

107. attēls. **Tūristi Vecrīgā** (foto M. Rozīte)

2014. gada veiktajā pētījumā Rīgas ārvalstu viesi kā apmeklējuma galveno motivāciju norādīja atvaļinājuma pavadīšanu Latvijā (39,7 % aptaujāto), nedēļas nogales pavadīšanu Rīgā (13,8 %), radu un draugu apmeklējumu (12,7 %) un darījumu braucienus (12,7 %). Pētījuma autori raksta, ka tūristu plūsma koncentrējas galvenokārt Vecrīgā, kas piesaista tūristus ar tipisko Hanzas pilsētas arhitektūru un gaisotni, kā arī jūgendstila rajons. Ārpus šīm vietām tūristu vairāk ir tirgus apkārtnē un radošajos kvartālos Kalnciema kvartālā, un Miera ielā (RTAB, 2014).

2018. gadā tika veikts līdzīgs pētījums vasaras sezonā. Tā rezultāti liecināja, ka galvenie ceļojuma motīvi bija nedēļas nogales ceļojums Rīgā (43,1 % aptaujāto) un

atvaļinājuma pavadīšana (36 %). Kā svarīgākie faktori, kas lika izvēlēties Rīgu kā tūrisma galamērķi, šajā aptaujā tika minēti šādi: autentisks kultūras mantojums, ērta sasniedzamība un pievilcīgs galamērķa tēls. Kā iecienītākās aktivitātes Rīgā savukārt tūristi minēja pilsētas apskati (86,2 %), restorānu un kafejnīcu apmeklēšanu (76,1 %), iepirkšanos (44 %), muzeju apmeklējumu (35,3 %), naktsdzīvi un izklaidi (26,5 %), ekskursijas gida pavadībā (23,7 %), muzeju, operas un koncertu apmeklējumu. Starp iepriekš plānotām aktivitātēm tika minēta arī naktsdzīve un izklaide, restorāni un kafejnīcas un iepirkšanās. Kā visinteresantākie objekti tika nosaukti Rīgas vecpilsēta, arhitektūra, Centrāltirgus, Doma katedrāle un Doma laukums. Patīkami, ka 50,7 % respondentu Rīgas apmeklējumu novērtēja "Labāk nekā gaidīts" un "Atbilst gaidītajam" (47,7 %) (RTAB, 2018b).

Rīga nekad nebūs gatava, tāpēc ir jomas, kuras pilsētā nepieciešams uzlabot. Rīgas viesnīcu pārstāvji, izvērtējot problēmas un nākotnes izaicinājumus, atzina, ka Rīga joprojām ir mazpazīstams galamērķis, it sevišķi kā darījuma tūrisma, kongresu un konferenču galamērķis, ka trūkst vienota vēstījuma Rīgas popularizēšanai ārvalstīs. Tika uzsvērta arī lielā viesnīcu konkurence un piesātinātais viesnīcu tirgus Rīgā (RTAB, 2018a). Tūristu aptaujā 12 % no visiem respondentiem norādīja dažādus trūkumus, kas traucējis izbaudīt atpūtu pilsētā, piemēram, nepietiekama informācija angļu valodā un norāžu trūkums, vietējo iedzīvotāju vājās svešvalodu zināšanas, atraktīvu tūrisma objektu trūkums, kā arī nepietiekams vietējo un veģetāro/vegāno ēdienu piedāvājums. Kā Rīgas tūrisma galamērķa vājās vietas tika norādīta arī nesakārtotā pilsētas infrastruktūra: transporta regulējums, autostāvvietas un arī sabiedrisko tualešu nepietiekamība (RTAB, 2018b).

Pārvaldība un izglītība

Pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas tūrisma organizēšana nebija pilsētas galvenā prioritāte. Pirmais Rīgas tūrisma informācijas birojs sāka darboties tikai 1996. gadā Vecrīgā, Skārņu ielā 22. Lai gan tas darbojās kā Rīgas domes pašvaldības uzņēmums, nekādu finansiālu palīdzību no pašvaldības tas nesaņēma, un 1996.–1997. gadā bija spiests nodarboties ar komercdarbību – ceļojumu organizēšanu, inventāra nomu un izmitināšanas pakalpojumiem. 1998. gadā birojs tika reorganizēts. Tika izveidota Rīgas pašvaldības bezpeļņas organizācija aģentūra "Rīga 800", kurai tika uzticētas arī Rīgas tūrisma informācijas funkcijas. Tās pakļautībā bija divi tūrisma informācijas centri: Skārņu ielā 22 un Rīgas lidostā (Rozīte, 1999a: 90).

Pēc Rīgas jubilejas aģentūra tika likvidēta, un tās vietā 2002. gadā izveidoja Rīgas tūrisma koordinācijas un informācijas centru kā Rīgas domei pakļautu pašvaldības iestādi. Centra mērķis bija ne tikai sniegt informāciju, bet arī veicināt pilsētas tūrisma attīstību, veidot pozitīvu un pievilcīgu Rīgas tēlu Latvijā un ārzemēs (Atputasbazes.lv, b.g).

2009. gada 20. oktobrī tika izveidots nodibinājums Rīgas Tūrisma Attīstības Birojs, kurā dibinātāju balsu sadalījumā 70 % pieder Rīgas domei un pa 10 % aviosabiedrībai "airBaltic", Latvijas Viesnīcu un restorānu asociācijai un Latvijas Tūrisma aģentu un operatoru asociācijai (RTAB, 2020c). Birojs līdztekus tūrisma veicināšanai pilsētā aktīvi uzsāka Rīgas popularizēšanu ārvalstīs, izmantojot zīmolu LIVE RĪGA. Pirmā un ilggadējā RTAB valdes priekšsēdētāja Vita Jermoloviča ir īpaši lepna par to, ka desmit pastāvēšanas gados (2009–2019) tūristu skaits Rīgā pieckāršojās. Kā būtiskākās atziņas, ko V. Jermoloviča ir guvusi, strādājot birojā un kontaktējoties ar pilsētas viesiem, ir šādas: Rīga ir ļoti skaista, tīra pilsēta ar daudz ziediem; kruīza kuģi ienāk gandrīz Vecrīgā; ir ļoti garšīgi vietējie produkti, daudz labu restorānu, Centrāltirgus; patīk pilsētas muzeji, te ir atsaucīgi un viesmīlīgi cilvēki. V. Jermoloviča atceras:

> *"Jau 2009. gadā Vācijas kompānijai "Embessy" tika pasūtīts Rīgas pilsētas tūrisma mārketinga pētījums. Vācijas mārketinga speciālisti piedāvāja jauno pilsētas zīmolu LIVE RIGA! Uz šī zīmola bāzes tika veidots jaunais pilsētas tūrisma portāls.*

Katru gadu tika organizētas pavasara un vasaras mārketinga kampaņas tūristu mērķa tirgus valstīs. Kā pirmā nozīmīgākā reklāmas kampaņa bija 2010. gadā veidotā kampaņa – "Rīga – Ziemassvētku eglītes dzimšanas vieta". Vēlāk tika īstenotas tādas akcijas kā "Rīga – Eiropas kultūras galvaspilsēta", "Rīga – Gaumīgi Garšīgā Galvaspilsēta". Tika izveidots arī MEET RIGA zīmols, organizētas restorānu nedēļas, uzņemtas reklāmas filmas, kuras ieguva balvas starptautiskajos filmu festivālos." (Jermoloviča, 2020)

Birojs veiksmīgi darbojās līdz 2021. gada sākumam, uzturot kvalitatīvu pilsētas oficiālo tūrisma portālu LiveRiga.com, un tūrisma informācijas centru Rātslaukumā. Veiksmīga un radoša bija biroja darbība pilsētas suvenīru līnijas izstrādāšanā, kas piesaistīja dažādus ražotājus un radīja dažādus, interesantus, gaumīgus, valstij un pilsētai atbilstošus suvenīrus.

Vita Jermoloviča, LNB Atbalsta biedrības padomes locekle, pirmā un ilggadējā RTAB valdes priekšsēdētāja

Pilsētas viesnīcām, restorāniem, tūrisma aģentūrām, operatoriem, un citiem tūrisma produktu veidotājiem ir iespējams iestāties īpašā partneru programmā, izmantot LIVE RĪGA un "Meet Rīga" preču zīmes, reklamēties biroja portālā, izvietot informācijas materiālus TIC, piedalīties partneru forumos un kontaktbiržās, saņemt jaunāko informāciju un piedāvāt pakalpojumus tūristu atlaižu kartē "Riga Pass" (RTAB, 2020b). Atlaižu karti "Riga Card" (vēlāk

"Riga Pass") sāka piedāvāt 1999. gadā. To varēja iegādāties 24 stundām (25 EUR), 48 stundām (30 EUR) vai 72 stundām (35 EUR) un bez maksas izmantot sabiedriskajā transportā, apmeklēt muzejus bez maksas vai ar atlaidi, saņemt atlaides restorānos (RTAB, 2020d).

108. attēls. **"Rīgas Tūrisma Attīstības Biroja" veidotā suvenīru līnija** (foto no RTAB arhīva)

Lai uzlabotu gidu pakalpojumus, 2013. gadā tika pieņemti noteikumi, kas Rīgā gidu pakalpojumus atļāva sniegt tikai sertificētiem gidiem (Par tūristu .., 2013). Tūristu gidu sertificēšana kopš 2014. gada ir viena no RTAB darbības funkcijām.

109. attēls. **Centrāltirgus – pievilcīgs tūristu apskates objekts Rīgā** (foto A. Mackevičs)

Izglītība

Arī tūrisma izglītība Latvijā aizsākās Rīgā. 1992. gada 1. oktobrī darbu uzsāka Rīgas tūrisma skola, kuras direktore bija J. Štikāne. 1993. gadā skolas trīs fakultātēs mācījās pirmie 65 audzēkņi, un mācību programmas tika izveidotas sadarbībā ar īru speciālistiem (Grīnberga, 1993). Skolas audzēkņi praktizējās tādās Rīgas viesnīcās kā "Hotel de Rome", "Latvija", "Eurolink" un "Metropole". 1994. gadā skolu absolvēja pirmie Latvijā sagatavotie gidi, tūrisma reklāmas un informācijas speciālisti, viesnīcu un administrācijas speciālisti. 1994./1995. gadā izveidoja programmas tikai divās specialitātēs: viesnīcu servisa darbinieki un restorāna servisa darbinieki. Skola sāka veidot maksas grupas Turības mācību centrā (Rīgas tūrisma skola, 1994). 2003. gadā RTS apvienoja ar Rīgas Tirdzniecības un kulinārijas skolu, izveidojot Rīgas Tirdzniecības un kulinārijas skolu (Par Rīgas Tirdzniecības .., 2003).

1993. gadā pirmos studiju kursus tūrismā sāka pasniegt Latvijas Universitātes Uzņēmējdarbības vadības studiju programmā, ar tūrismu saistīti kursi un pētījumi notika gan Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātē, gan Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātē.

1995. gadā V. Graubiņas vadībā darbu uzsāka privātā augstākās izglītības iestāde – Starptautiskais Tūrisma Institūts (kopš 1999. gada Starptautiskā tūrisma fakultāte Biznesa augstskolā *Turība*), kurā varēja iegūt augstāko izglītību tūrisma un viesmīlības jomā (Doniņa, Rozīte un Vinklere, 2018, 255). Minētā augstskola ir lielākā tūrisma speciālistu sagatavošanas vieta valstī, kurā var iegūt gan 1. un 2. līmeņa augstāko izglītību, gan profesionālo maģistra grādu tūrisma studiju programmās latviešu un angļu valodā.

Studiju virzienā "Viesnīcu un restorānu serviss, tūrisma un atpūtas organizācija" studijas Rīgā īsteno arī Baltijas Starptautiskā akadēmija (profesionāla bakalaura un profesionālā maģistra studiju programmas), bet 1. līmeņa profesionālā augstākās izglītības programmas var apgūt Informācijas sistēmu menedžmenta augstskolā, Alberta koledžā un "HOTEL SCHOOL" Viesnīcu biznesa koledžā (AIKA, 2021). Savukārt "Rīgas Tūrisma un radošās industrijas tehnikums" sagatavo speciālistus ēdināšanas, tūrisma un viesmīlības jomā.

4.3. Jūrmala

Jūrmalas tūrisma vēsturiskā attīstība

Jūrmala ir lielākā, bet ne senākā Latvijas kūrortpilsēta. Kā jau pirmajā nodaļā tika minēts, Ķemeru kūrorts dibināts 1838. gadā, lai gan tā sērūdeņus izmantoja kopš 18. gs. beigām. Kopš tā laika šī teritorija ir pamazām pārvērtusies no maziem zvejnieku ciemu puduriem līdz kūrortpilsētai un otro lielāko tūrisma tirgus daļu pēc galvaspilsētas. Jūrmala kā kūrortpilsēta kulmināciju pilsētas viesu un atpūtnieku skaita ziņā sasniedza pagājušā gs. 80. gados, kad Jūrmala bija plaši pazīstama visā PSRS kā balneoloģiskais, dūņu dziedniecības un piejūras klimatiskais kūrorts (Jērāns, 1983). Monogrāfijā par Latvijas ģeogrāfiju tā raksturota šādi:

> *"Padomju gados Jūrmala izveidojusies par lielu un moderni iekārtotu darbaļaužu ārstniecības un atpūtas vietu. Pilsētā darbojas ap 100 atpūtas iestāžu, 53 sanatorijas un pansionāti, četras poliklīnikas, trīs slimnīcas, 30 pionieru nometnes, trīs kempingi ar 2 tūkst. vietām, divas tūristu bāzes. Sanatorijās un atpūtas namos vienlaikus var uzturēties ap 25 tūkst. cilvēku. 1973. gadā Jūrmalā veselību uzlabojuši vairāk nekā 250 tūkst. cilvēku."*
>
> (Jankevics, 1975, 508–509)

Savādi lasīt tā laika tūrisma un viesmīlības nozares raksturojumu padomju ideoloģijas ietvaros:

"Jūrmalas tūrisma un ekskursiju organizācijas kolektīvi vērtē padarīto un apspriež tūrisma un ekskursiju attīstības perspektīvas Jūrmalā saskaņā ar PSKP CK projektu partijas XXVI kongresam un 1980. gada nogalē pieņemto PSKP CK, PSRS Ministru Padomes un CACP lēmumu "Par tūrisma un ekskursiju tālāku attīstību un pilnveidošanu mūsu zemē". Lēmumā atzīmēts, ka devītajā un desmitajā piecgadē tūrisms un ekskursijas kļuvušas par iedzīvotāju apkalpošanas plašu nozari, ieņēmušas stabilu vietu padomju cilvēku dzīvē, izvērtušās par Lielā Oktobra iekarojumu un komunisma celtniecības panākumu efektīvas propagandēšanas formu, par svarīgu līdzekli darbaļaužu audzināšanā un viņu veselības nostiprināšanā. [..] 1980. gadā Jūrmalā uzņemti un apkalpoti 62 tūkstoši tūristu, bet 32 tūkstoši jūrmalnieku un Tukuma rajona darbaļaužu ar Jūrmalas ceļojumu un ekskursiju biroja palīdzību devušies ceļojumos ar autobusu un lidmašīnām uz dažādiem mūsu zemes novadiem." (Tenis, 1981)

Tūristu bāzē "Vaivari" gada laikā atpūtās vairāk nekā 112 tūkst. cilvēku, kuriem tika organizētas ekskursijas pa pilsētu, uz Rīgu, Salaspili, Siguldu, kā arī uz Jūrmalas rūpniecības uzņēmumiem (Vilciņa, 1982). 1985. gadā Jūrmalas ceļojumu un ekskursiju birojs ir piedāvājis 110 tūrisma maršrutus, tajā skaitā tādus, kuros var uzzināt "[..] par padomju tautas varonību Lielajā Tēvijas karā, [..] par Rīgas un Jūrmalas atbrīvošanu, par ienaidnieka Kurzemes grupējuma kapitulāciju" (Vija, 1985).

Kūrortu attīstību Latvijā tajā laikā veicināja arī zinātniskās iestādes – Latvijas Eksperimentālās un klīniskās medicīnas ZPI, Rīgas Medicīnas institūts, Kurortoloģijas zinātniski pētnieciskā laboratorija. 80. gadu sākumā par Jūrmalu raksta:

> *"Īpaši strauji aug un tiek labiekārtota Jūrmala. Uzceltas jaunas sanatorijas "Baltija", "Jaunķemeri", "Latvija", pansionāts "Lielupe"." Jūrmalā darbojas 1966. gadā dibinātais Jūrmalas ceļojumu un ekskursiju birojs, 1964. gadā izveidotā tūristu bāze "Vaivari" ar 100 vietām un kempingi Jaunķemeros, Pumpuros un Vaivaros."*
>
> (Jērāns, 1984, 558, 568)

80. gadu beigās Jūrmala bija tipisks masu kūrorts. Viesu skaits Jūrmalā (summējot tūristus un īslaicīgos atpūtniekus) vasaras sezonā pārsniedza 260 tūkst. vienā dienā, bet pilsētas iedzīvotāju skaits toreiz bija tikai 70 tūkst Apmeklējumu skaits tajā laikā 1,5 reizes pārsniedza to līmeni, ko pieļāva starptautiskās ekoloģiskās normas. Ar 1986. gadu sākās Jūrmalas masu tūrisma lejupslīde (JPD, 1997, 6).

PSRS sabrukums bija kritisks arī Jūrmalas kūrortam, jo tas pazaudēja savu galveno mērķa tirgu – atpūtniekus no citām PSRS republikām, kuri izmantoja bezmaksas jeb salīdzinoši lētās ceļazīmes atpūtai Jūrmalā. Paralēli sākās denacionalizācijas process, kas skāra pirms kara celtās vasarnīcas – lielāko daļu pilsētas pansionātu, atpūtas namu, sanatoriju. Namus Jūrmalā atguva kādreizējie īpašnieki un mantinieki, atjaunojās mājokļu tirgus. Tā Jūrmalas pilsēta pamazām no kūrortpilsētas pārvērtās par Rīgas "guļamrajonu". Pilsētas vadība gan meklēja risinājumus, piemēram, 1990. gada septembrī laikrakstā "Jūrmala" lasāms, ka nepieciešams strādāt pie tūrisma attīstības koncepcijas, ka ir uzsāktas sarunas ar ārzemju un pašmāju uzņēmējiem par atsevišķu objektu pielāgošanu starptautiskā tūrisma prasībām, piemēram, viesnīcas "Jūrmala" rekonstrukciju

(Gabrānovs, 1990). Novembrī tiek publicēta "Jūrmalas pilsētas veselības aizsardzības, atpūtas, tūrisma un sociālās aizsardzības organizācijas koncepcija", kurā paredzētas radikālas izmaiņas esošajā sistēmā, tajā skaitā mainot īpašuma formas no valsts un arodbiedrību īpašuma, uz valsts, pilsētas, kolektīvo un pilsoņu īpašumu; nodrošinot augstu starptautiskās klases atpūtnieku un tūristu apkalpošanas līmeni (Malkiels, 1990). Tajā laikā tūrisma speciālisti, iepazīstot Rietumeiropas valstu pieredzi, redzēja lielo atšķirību tūrisma un viesmīlības uzņēmumu, infrastruktūras stāvoklī un sniegto pakalpojumu kvalitātē. Kādā no semināriem izskanēja, ka ne tikai Jūrmalas viesnīcu istabas ir par mazām, bet arī gultas par īsām, lai izmitinātu ārvalstu tūristus.

110. attēls. **Pārpildītā Jūrmalas pludmale pie restorāna "Jūras Pērle"**
(foto V. Upītis, no I. Upīša ģimenes arhīva)

1994. gadā, pamatojoties uz Jūrmalas pilsētas ekonomiskās attīstības stratēģiju, kurā tūrisms tika atzīts kā prioritāte, pilsētas dome izveidoja Tūrisma veicināšanas padomi un Tūrisma informācijas centru, sāka strādāt pie atvieglotas vīzu saņemšanas. Paralēli kopā ar Latvijas Dabas fondu tika uzsākts Ķemeru Nacionālā parka veidošanas projekts. Lai gan tūristu skaits bija būtiski krities, salīdzinot ar 80. gadu beigām un ceturdaļmiljona atpūtnieku vietā, 1994. gadā uzskaitīti vairs tikai 16 tūkst. tūristu (skat. 111. attēlu), tomēr atpūtnieki turpināja braukt un vasaras mēnešos pilsētas iedzīvotāju skaits tāpat dubultojās (Jūrmalas dome, 1994). Tika uzsāktas mārketinga aktivitātes ārvalstīs. 1996. gadā Jūrmalas pilsēta bija pārstāvēta tūrisma gadatirgos Tallinā, Sanktpēterburgā un Londonā, reklamējot galvenokārt ārstēšanās iespējas Jaunķemeru sanatorijā un sanatorijā "Rīgas līcis". Jūrmalas pašvaldības Kūrorta un tūrisma informācijas centra darbiniece I. Helviga intervijā stāsta, ka ir norūpējusies arī par valsts un pilsētas tēlu pēc izstādes apmeklēšanas Londonā (Čimurs, 1996):

"Mūs sarūgtināja pret Latviju vērstā informācija, kas izplatīta jau piecus gadus. Tā nāk no Krievijas un konkurējošām Vācijas firmām [..]. Vairākkārt tiek atkārtots, ka mūsu jūra ir netīra un tajā nevar peldēties, lai gan mums nav vairs gandrīz nekādas rūpniecības, atpūtnieku skaits pēdējos gados ir bijis neliels, ūdens ir attīrījies."

Bet tūrisma centra direktore S. Freiberga, stāstot par nodomiem piedalīties tūrisma izstādēs arī Helsinkos un Maskavā, uzsver:

"Mēs nedrīkstam nievāt nekādu naudu, ne no Austrumiem, ne Rietumiem. Jūrmala ir kūrorts, un mūsu iedzīvotājiem uzlabosies dzīves līmenis, ja šī nauda saplūdīs mūsu pilsētā. Cilvēkiem būs arī vairāk darba vietu." (Čimurs, 1996)

Pēc 1994. gada tūristu skaits Jūrmalā pakāpeniski palielinājās, un 1996. gadā ieradās jau 65 763 viesi (JPD, 1997). Tomēr vēl 2001. gadā jaunais pilsētas mērs D. Urbanovičs raksta: "Pēdējos piecus gadus Jūrmalas attīstība nav bijusi labvēlīga tūrisma un kūrorta pilsētai. [..] Jūrmalas veidojas tikai kā Rīgas satelītpilsēta, kurā norit vērienīga privātmāju, vasarnīcu un straujā dārgu daudzdzīvokļu māju celtniecība. Diemžēl dzīvojamās mājas tiek ierīkotas bijušajās sanatoriju un pansionātu ēkās." (Ducmane, 2001) Viņš aktīvāk iestājās par tūrisma attīstību pilsētā. 2001. gadā darbojās nacionālais rehabilitācijas centrs "Vaivari", un uzņēmumi, kuri saņēma valsts pasūtījumus – sanatorija "Jaunķemeri", "Belorussija", pansionāts "Jaundubulti". Šo laiku Armands Muižnieks, Tūrisma un ārējo sakaru nodaļas vadītājs 2001.–2005. gadā, raksturo šādi:

"Tobrīd Jūrmalas tūrisma rezultatīvie rādītāji bija zemi, pašvaldības sadarbība ar uzņēmējiem neattīstīta, nozares attīstību koordinēja privāts TIC, mārketinga pasākumi vāji. Tajā laikā ar mēra D. Urbanoviča atbalstu no viena speciālista Ekonomikas attīstības nodaļā tika izveidota Tūrisma un ārējo sakaru daļa un pašvaldības TIC, tika likts pamats veselības tūrisma attīstībai ne tikai Jūrmalā, bet visā Latvijā.

Veidojām brošūras, piedalījāmies neskaitāmās izstādēs un kongresos ne tikai Maskavā un citos prioritārajos tirgos, bet arī Eiropas Kūrortu asociācijas organizētajos pasākumos. Aktivizējām mārketinga aktivitātes ar Jūrmalas sadraudzības pilsētām Kazaņu, Maskavas Dienvidrietumu prefektūru, Sanktpēterburgas Admiralitātes rajonu Krievijā, Kabūru Francijā, Terračīnu Itālijā. Iesākto darbu turpināja Gunta Ušpele, kura šajā jomā darbojās līdz pat 2019. gadam." (Muižnieks, 2020)

2002. gadā iebraucošo tūristu skaita samazināšanās apstājās, un no tā brīža ir vērojama stabilizēšanās ar nelielu pieaugumu. Izzūdot lielajām viesnīcām, to vietu ieņēma tūristu mītnes ar nelielu vietu skaitu, bet augstu produktu un apkalpošanas kvalitāti (Ducmane, 2002). Kopš 2002. gada Jūrmalas pilsētas dome sāka izdot dažādus tūrisma informatīvos materiālus svešvalodās. Katru gadu dome kopā ar uzņēmējiem ar pilsētas stendu piedalījās tūrisma gadatirgos Lietuvā, Igaunijā, Norvēģijā, Somijā, Vācijā, Krievijā, Kazahstānā, Baltkrievijā un Uzbekistānā. 2003. gadā Jūrmalas pilsēta iestājās Eiropas Kūrortu asociācijā.

Lūzuma punkts tūrisma attīstībā bija 2004. gads, kad Latvija iestājās Eiropas Savienībā. Pēc iestāšanās ES Jūrmalā varēja redzēt krasu citu valstu tūristu skaita pieaugumu, piemēram, 2004. gadā salīdzinājumā ar 2003. gadu tūristu skaits Jūrmalā pieauga par gandrīz 50 % un sasniedza 88 tūkst. 2004. gadā tika atklāts arī "Līvu Akvaparks", 2005. gadā pilsētā darbojas ap 60 dažāda lieluma un ranga viesnīcu un viesu māju. 2003. gadā vien tika atvērtas 15 viesnīcas, 2004. gadā septiņas viesnīcas (Kalniņa, 2005). Pilnībā tika rekonstruēta kūrortviesnīca "Baltic Beach Hotel & SPA" (līdz tam "Rīgas Jūrmala"), atvērtas jaunas viesu mājas un viesnīcas "Lagūna", "Brigantīna", "Eiropa", "Konkordija", "TB Palace", spa centri "Aquae triumphus" un "Amber Spa Boutique Hotel". 2005. gadā darbu uzsāka kūrortviesnīcas "Hotel Jūrmala Spa" un "Amber Sea Hotel & Spa", kā arī viesnīcas "Pegasa Pils" jaunais korpuss ar spa centru. Taču tā laika dokumentos joprojām tika uzsvērts, ka pilsētā ir vajadzīgas labas viesnīcas. 2005. gadā uz Līgo svētkiem atvēra jauno Jūrmalas tūrisma informācijas centru Lienes ielā Majoros.

111. attēls. **Tūristu, tūristu mītņu apmeklētāju skaits Jūrmalā 1993.–2019. gadā**
(Avots: autora veidots pēc Jūrmalas pilsētas domes un CSP datiem)

Arī turpmāk tūrisma un kūrortpilsētas attīstības sekmēšana bija pašvaldības mērķis, vairāk līdzekļu tika atvēlēts atpazīstamības veicināšanai, par nozīmīgu pasākumu kļuva dziesmu konkurss "Jaunais Vilnis".

2002. gadā tika veikti aprēķini, nosakot pilsētas apmeklētāju skaitu, kas ierodas tikai uz vienu dienu, un tika novērtēts, ka tas ir aptuveni 4 milj. cilvēku gadā (JPD, 2007). Vasarās, nedēļas nogalēs pilsētā ieradās pat līdz 300 tūkst. atpūtnieku, un tika atzīts, ka Jūrmala vienlaikus var uzņemt pat 500 tūkst. cilvēku (Urbanovičs, 2002).

21. gs. pirmajā desmitgadē Jūrmalā tūristu mītnēs reģistrēto viesu skaits dubultojās – no 54 tūkst. 2000. gadā līdz 102 tūkst. 2010. gadā un turpināja palielināties, izņemot 2008./2009. gada krīzi, kad tas samazinājās par 34 tūkstošiem. Aug kūrortviesnīcu un rehabilitācijas centru skaits. Ja 1996. gadā darbojas kūrortviesnīca "Baltic Beach Hotel", rehabilitācijas centri "Jaunķemeri" un "Belorusija" (JPD, 1997), tad 2008. gadā arī NRC "Vaivari" un Sabiedrības integrācijas centrs, "Hotel Jūrmala SPA". Medicīnas tūrisma pakalpojumus sniedz Jūrmalas slimnīca un Dubultu poliklīnika. Spa un skaistumkopšanas pakalpojumi pieejami arī viesnīcās "Daina", "Alve", "TB Palace", "Pegasa Pils", "Amber Sea Hotel & Spa" (JPD, 2009).

2009. gada septembrī Jūrmalas pilsētas dome pat atvēra divas tūrisma informatīvās pārstāvniecības Maskavā, lai nodrošinātu potenciālos tūristus ar informāciju par Jūrmalas kūrortpilsētu (Ušpele, 2020).

2010. gadā Jūrmalas pilsēta Eiropas Komisijas projekta EDEN ietvaros saņēma titulu "Eiropas izcilākais ūdenstūrisma galamērķis".

Nozīmīgu profesionālu nozares attīstību un specializēšanos medicīnas tūrismā Jūrmalā veicina Latvijas veselības tūrisma klasteris, kas izveidots 2012. gadā un kļūst par vadošo Latvijas klīniku un slimnīcu sadarbības platformu, kas orientējas uz kvalitatīvu ārstniecības pakalpojumu sniegšanu ārvalstu tūristiem (un vietējiem). Klasteris veidojās biedrības Latvijas kūrortpilsētu asociācija ietvaros, kas dibināta 2008. gadā pēc Jūrmalas pilsētas iniciatīvas un līdz 2020. gadam apvienoja 60 biedrus (Latvijas veselības tūrisma klasteris, 2021).

2015. gadā Jūrmalā darbojās 149 izmitināšanas un ēdināšanas uzņēmumi, kuros bija nodarbinātas 2093 personas. 41 tūristu mītnē bija 4087 gultasvietas (JPD, 2017). 2019. gadā tika sasniegts lielākais pilsētas tūrisma mītnēs apkalpoto skaits gada laikā – 257 tūkst. (CSP, 2020), kas ir tuvs padomju "ziedu laiku" tūristu skaitam.

Vērtējot arī ļoti straujo viesdzīvokļu un brīvdienu māju ienākšanu tirgū, izmantojot globālās rezervēšanas platformas "Airbnb" un "Booking" (2020. gadā kopējais tūristu mītņu skaits Jūrmalā bija 214 un piedāvāto gultasvietu skaits viesiem šajā gadā pārsniedza 6000), jāatzīst, ka viesu skaits pilsētā pārsniedz padomju gados nakšņojošo tūristu skaitu. Dalīšanās ekonomikas kontekstā aktuālāks kļūst jautājums par viesu dzīvokļu un brīvdienu māju īpašnieku iesaisti tūrisma galamērķa stratēģiskajā plānošanā un līdzdalību nodokļu maksāšanā, jo viņu viesi tieši tāpat noslogo publisko infrastruktū-

ru. Jūrmalas pilsētas piesaistīto viesu plūsmu izmanto arī tūristu mītnes blakus esošajā Engures novadā un Babītes novadā. Tūristu pavadīto nakšu skaits Jūrmalā jau 2018. gadā (skat. 111. attēlu) ir visu laiku lielākais kūrorta attīstības vēsturē (Klepers, 2020).

Gunta Ušpele, Jūrmalas TIC vadītāja līdz 2019. gadam, vērtējot savus pavadītos gadus šajā amatā un tūrisma attīstību, stāsta:

> *"Tūrisma attīstība bija ļoti sekmīga. Sākotnēji noteiktais stratēģiskais mērķis –140 tūkst. tūrisma mītnēs apkalpoto skaits 2020. gadā tika sasniegts jau 2013. gadā. Kopumā tika daudz darīts, lai veicinātu tūrisma attīstību ar to finansējumu, kas tika piešķirts. Aiz daudziem veiksmīgiem, interesantiem tūrisma projektiem, izstādēm, brošūrām un videoklipiem stāv cilvēki, kas tajā ieguldījuši savas zināšanas, dažkārt arī fiziskos spēkus, nervus, priekus un asaras. Ja ir lieliska komanda, kura strādā, kura neskatās uz darba laika beigām, kur galvenais ir kvalitatīvs rezultāts nevis ķeksītis padarīto darbu sarakstā, tad var izdoties. Man tāda bija. Tāpēc paldies viņiem, manai komandai."*
>
> (Ušpele, 2020)

Sasniedzamība un infrastruktūra

Jūrmalas pilsētas novietojums ir gan tās priekšrocība, gan trūkums. Atrašanās Rīgas jūras līča dienvidu daļā, Piejūras zemienē un pie Lielupes ietekas ietekmējusi pilsētas dabas pamatnes veidošanos un tūrisma resursus. Atrašanās galvaspilsētas Rīgas tuvumā veicināja peldu miesta attīstību, kuru agrāk sauca par Rīgas jūrmalu, līdz 1920. gadā tā ieguva pilsētas tiesības. Pēc Otrā pasaules kara tā bija pat Rīgas pilsētas daļa. Tikai 1959. gadā, apvienojot šo Rīgas rajonu ar Slokas un Ķemeru pilsētām un vairākiem zvejniekciemiem, izveidojās Jūrmalas pilsēta savās pašreizējās robežās (JPD, 2013). Kā Rīgas pilsētas atpūtas vietai laika gaitā attīstījās transports starp Rīgu un Jūrmalu. Vislielākā nozīme ir ērtajai satiksmei ar elektrisko vilcienu līnijā Rīga–Tukums II, kurā ir 14 pieturas 32 km garajā Jūrmalas pilsētā un kas vienlaicīgi tiek izmantots arī kā pilsētas sabiedriskais transports. Vasaras sezonā vilcieni kursē vairākas reizes stundā, bet biežās pieturvietas paildzina nokļūšanu no Rīgas tālākās dzelzceļa stacijās. Lai arī sākotnēji cariskās Krievijas laikā 1877. gadā izbūvētā dzelzceļa līnija pamatā kalpoja kravu pārvadāšanai, tomēr līdz ar elektriskās līnijas atklāšanu 1966. gadā un kopējo kūrorta attīstību tas kļuva par nozīmīgāko pārvietošanās līdzekli atpūtniekiem uz jūru. Piemēram, izkāpušo pasažieru skaits Priedaines dzelzceļa stacijā gada laikā svārstās ap 100 tūkst. (Pasažieru vilciena nepublicētie dati no: Klepers, 2020).

Gunta Ušpele,
Latvijas veselības tūrisma klastera vadītāja

Attālums no Majoriem līdz Rīgas centram ir 22 km, bet līdz lidostai "Rīga" tikai 13 km. No Rīgas uz Jūrmalu kursē arī mikroautobusi, pilsētu šķērso starppilsētu satiksmes autobusi, kuri sniedz papildu iespējas nokļūšanai pilsētā. Jūrmalas pilsētas ģeogrāfiskā stāvokļa īpatnības rada problēmas ārvalstu tūristiem, jo transporta pieturvietas ir nosauktas pilsētas apkaimju vārdos – Priedaine, Lielupe, Dzintari, Bulduri, Majori utt. Ir vilciens uz Tukumu, Sloku, Dubultiem, un ir autobuss ar pieturām Dubulti, Vaivari, bet tūrists vēlas nokļūt Jūrmalā, nezinot īsti, kā nopirkt biļeti un kur izkāpt. Latvijas elektrovilcienu augstās un stāvās kāpnes vagonos arī nav īsti piemērotas kūrortpilsētas viesiem.

Tuvums Rīgai, kas ir lielākais vietējo tūristu avots un ārvalstu tūristu koncentrēšanās vieta, veicina Jūrmalas kā Rīgas rekreācijas zonas attīstību, bet mazāk uz nakšņošanu vērstu tūrismu. Rīdzinieki un tās viesi ērti var nokļūt turp un atpakaļ uz Jūrmalu, izmantot tās sniegtos pakalpojumus, neizmantojot pilsētas naktsmītņu piedāvājumu. Tādējādi tiek veicināts atpūtnieku pieplūdums, noslogota infrastruktūra, bet ir salīdzinoši mazāk ienākumu, nekā apkalpojot nakšņojošos tūristus. Jūrmala ir vienīgā pilsēta Latvijā, kurā kopš 1996. gada ir noteikta iebraukšanas maksa vasaras sezonā, ko sākotnēji vairāk pozicionēja kā nodevu ekoloģiskās noslodzes kompensēšanai, bet pēdējos gados kļuvusi vairāk par funkcionālu maksu par iebraukšanu pilsētā. Karstajās nedēļas nogalēs vasarā pie iebraukšanas vietām pilsētā tādēļ dažkārt veidojas lieli privāto automobiļu sastrēgumi. Diennakts laikā cauri Jūrmalas pilsētas automašīnu caurlaižu punktiem izbrauc ~19 tūkst. automašīnu (JPD, 2019), kas ir piecas reizes augstāka satiksmes intensitāte nekā ceļa turpinājumā aiz Jūrmalas – Ķemeru Nacionālā parka "Gausajā jūdzē" – ceļa posmā starp Ragaciemu un Klapkalnciemu).

Tūristi no Rīgas uz Jūrmalu var doties arī ar kuģīti, kas reizi dienā vasaras sezonā kursē no Daugavas krastmalas uz Lielupi, bet ceļā ir jāpavada divarpus stundas. Lielupes osta (Jūrmalas ostas pārvalde) uzlabojusi pakalpojumus jahtu uzņemšanai. Jahtu skaits Jūrmalas ostā, ieskaitot arī privātās piestātnes un jahtklubus, svārstījies ap 200 jahtām. Arvien populārākam kļūstot velotūrismam, ir pieaugusi Eiropas nozīmes veloceliņa "EuroVelo 10" ("Apkārt Baltijas jūrai") nozīme, kas savieno Jūrmalu ar Tukumu un Rīgu. 2016. gadā tika izstrādāts tematiskais plānojums pilsētas velosatiksmes uzlabošanai, lai pilnvērtīgāk iekļautos "EuroVelo 13" ("Dzelzs priekškars") maršrutā, un attīstītu lietišķo un atpūtas veloceliņu maršrutus (JPD, 2016).

Tūrisma vietas un resursi

Jūrmala var lepoties ar bagātiem un daudzveidīgiem tūrisma resursiem. Te jāmin vispirms daba un dabas resursi, izdevīgs ģeogrāfiskais stāvoklis valsts centrālajā daļā un tuvums galvaspilsētai. Lielākās vērtības ir Rīgas jūras līcis un Lielupe; 32,8 km garā un 150–250 m platā balto kvarca smilšu pludmale; kāpu josla; svaigs gaiss un unikāls pilsētas klimats; ainaviskā un bioloģiskā daudzveidība, tajā skaitā priežu meži; dabiskās kūdras un sapropeļa dūņas (dziednieciskās dūņas iegūst Slokas purvā); vairāku veidu minerālūdeņi, tajā skaitā sulfīdie minerālūdeņi ar paaugstinātu sērūdeņraža saturu, kas izplūst kā dabīgais avots "Ķirzaciņa" Ķemeru parkā.

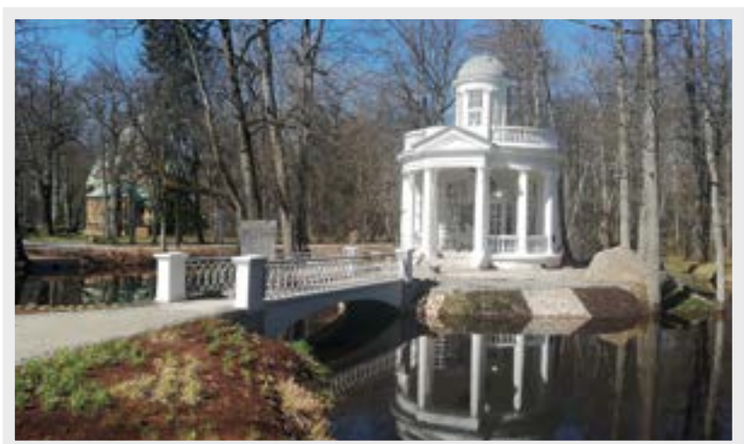

112. attēls. **Ķemeru parka paviljons** (foto D. Rugāja)

Lai aizsargātu Jūrmalas apkārtnes unikālās dabas, kultūrvēstures un kurortoloģijas vērtības, 1997. gadā tika izveidots Ķemeru Nacionālais parks. Pilsētā ietilpst tikai daļa no nacionālā parka un tā dabas takām. Kopš 2012. gada Ķemeru Nacionālais parks pievienojies EUROPARC Eiropas ilgtspējīga tūrisma hartai (Eiropas ilgtspējīga .., 2018). Pilsētas austrumu daļā pie Lielupes grīvas atrodas Ragakāpas dabas parks ar Jūrmalas Brīvdabas muzeju (JPD, 2007). 48 % pilsētas teritorijas aizņem meži, bet īpaši aizsargājamās dabas teritorijas aizņem pat 38 %, kas ir ļoti neraksturīgi citām pilsētām (taču iederas kūrortam). Lielupes labajā krastā atrodas dabas liegums "Darmštates priežu audze", liegumā ir iekļautas arī Lielupes grīvas pļavas, bet Priedainē kā īpašs aizsargājamais dabas objekts ir Baltā kāpa (JPD, 2013).

Nozīmīgi tūrisma resursi ir arī cilvēku radītie resursi, it sevišķi pilsētbūvniecības pieminekļi, piemēram, Ķemeru kūrorts, Kauguru zvejniekciems, Dubultu–Lielupes vasarnīcu rajons, Majoru–Dzintaru vasarnīcu kvartāli. Jūrmalas ēkas atspoguļo gan 19. gs. neoklasicisma arhitektūras stilus, gan 20. gs. sākuma jūgendstila ietekmē tapušās ēkas, gan nacionālā romantisma stila piemērus. Jūrmalas ēkās ir saglabājušies tādi arhitektūras elementi kā pilastri, kolonnas, dzegas, frontoni, stūra torņi, kokgriezumiem rotātas verandas u.c. (JPD, 2007). Kā tūrisma resurss ir jāmin arī 1936. gadā uzceltā un 2015. gadā rekonstruētā Dzintaru slēgtā koncertzāle, un 1962. gadā izbūvētā atklātā koncertzāle (Dzintaru koncertzāle, b.g.). 2004. gadā tika rekonstruēts Jūrmalas pilsētas muzejs, kurā ir iekārtota pievilcīga, atraktīva un mūsdienīga kūrorta vēstures ekspozīcija. Vietējos tūristus piesaista arī Aspazijas māja – muzejs Dubultos un Raiņa un Aspazijas memoriālā vasarnīca Majoros. 2019. gadā atjaunota vēsturiskā Mellužu parka gliemežvāka formas brīvdabas koncertestrāde.

113. attēls. **2020. gada septembrī Dubultos atklātais vides objekts – skulptūra "Aspazija kāpās"** (foto D. Rugāja)

Vērtīgais kultūras mantojums – sanatorija "Ķemeri" 1998. gadā tika pārdota SIA "Ominasis Latvia", kas piederēja Saūda Arābijas investoram. 2004. gadā investors neveiksmīgi centās piesaistīt viesnīcu tīklu "Kempinski Hotels" sanatorijas apsaimniekošanai. Jau 2005. gadā izskanēja viedoklis par sanatorijas atsavināšanu un nodošanu pašvaldības vai valsts īpašumā (Kalniņa, 2005). Sanatorijas rekonstrukcijas plāns netika īstenots, un 2013. gadā pasludināja uzņēmuma maksātnespēju (LETA, 2016). 2016. gadā viesnīcas atjaunošanā iesaistījās SIA "Park Hotel Ķemeri", kas ir apņēmusies to izveidot kā pieczvaigžņu spa viesnīcu un sadarbībā ar Jūrmalas domi atjaunot arī parku, dziedinātavu un citas vēsturiskās celtnes (Park Hotel Ķemeri, b.g.).

Jūrmalā ir pieejamas konferenču, semināru un sanāksmju telpas. Viesnīcā "Semarah Hotel Jūrmala" ir telpas 600 dalībniekiem. Pārējās viesnīcas: "Baltic Beach Hotel & SPA",

"Jūrmala Spa Hotel", "Jantarnij Bereg", "Eiropa Hotel", "Kurši Hotel", "Amber Sea Hotel & Spa", "Jaunķemeri" piedāvā telpas konferencēm vidēji no 100 līdz 300 dalībniekiem.

Galvenā kultūras pasākumu vieta ir Dzintaru koncertzāle, kuras 2015. gadā rekonstruētajā Mazajā zālē (460 sēdvietu) un vasaras koncertzālē (2110 sēdvietu) 153 pasākumus 2016. gadā apmeklēja 145 tūkst. apmeklētāju (JPD, 2017).

Medicīnas pakalpojumus Jūrmalā piedāvā Jūrmalas slimnīca, Globālā Viroterapijas vēža klīnika un zobārstniecības klīnikas "Redent" un "Royal Dent". Rehabilitācijas un kūrortārstniecības pakalpojumus piedāvā sešas iestādes: kūrorta rehabilitācijas centrs "Jaunķemeri", Nacionālais rehabilitācijas centrs "Vaivari", Sociālās integrācijas valsts aģentūra, sanatorija "Jantarnij Bereg" un klīnika "Dzintari". Spa un labjūtes pakalpojumus Jūrmalā piedāvā 10 spa centri, 16 skaistumkopšanas centri, 12 baseini, 21 pirts komplekss, kuri izvietoti viesnīcās, sanatorijās un "Līvu Akvaparkā" (JPD, 2017, 39).

Zilā karoga ekosertifikāts 2013. gadā bija Bulduru, Dubultu, Jaunķemeru un Majoru peldvietās. To standarts apliecina augstus tīrības, drošības un aprīkojuma standartus, piemērotību cilvēkiem ar īpašām vajadzībām (JPD, 2013). 2019. gadā tas bija jau septiņām peldvietām, bet paaugstināto izmaksu dēļ Jūrmalas pilsēta no šīs Vides Izglītības fonda programmas 2020. gadā izstājās. Neskatoties uz to, pilsēta uztur un labiekārto 12 oficiālas peldvietas – 11 jūras un vienu Lielupes krastā (TVNET/ LETA, 2020). Lielais apmeklētāju skaits peldsezonā rada lielu slodzi uz vidi, īpaši aktuāla ir atkritumu apsaimniekošana. Atkritumu apsaimniekošanas pasākumi netiek līdzi slogam, ko rada pieaugošā apmeklētāju noslodze pludmalē. Jūrmalas specifiska problēma ilgstoši bijusi dabisko vajadzību kārtošana kāpu zonā līdzās pludmalei. Kaut arī ir veikts būtisks uzlabojums sabiedrisko tualešu nodrošināšanā pludmales zonā, vienlaikus tik lielam skaitam atpūtnieku tas ir izaicinājums pašvaldībai. Piesārņojuma dēļ 2018. gada peldsezonas sākumā Veselības inspekcija neieteica peldēties Jūrmalas peldvietās "Dzintari" un "Vaivari" (Ulme, 2020). Jūrmalas pilsētas jūras piekraste pēc cilvēku slodzes uz veģetāciju iedalās četrās daļās: 5,1 km ļoti stipri ietekmēta, 7,9 km – stipri ietekmēta, 5,9 km – vidēji ietekmēta un 5,3 km – vāji ietekmēta (Mārdega, 2020).

Teritoriāli atpūtas, kultūras un darījuma tūrisma resursi ir koncentrēti Jūrmalas pilsētas centrālajā daļā no Dzintariem līdz Dubultiem, veselības tūrisms – pilsētas centrālajā daļā un Vaivaros, Jaunķemeros, sporta un aktīvā tūrisma resursi – pilsētas centrālajā daļā un Lielupes piekrastē. Dabas tūrisms attīstās Ķemeros un Ķemeru Nacionālā parka teritorijā.

Tūrisma uzņēmumi un pakalpojumi

Pirmajā Jūrmalas pilsētas veselības aizsardzības, atpūtas tūrisma un sociālās aizsardzības koncepcijā (Malkiels, 1990) bija minēti tikai divi tūrisma veidi (produkti): medicīniskie pakalpojumi un atpūtas tūrisms, bet 1997. gada kūrorta stratēģijā jau pieci galvenie tūrisma veidi – papildinot ārstniecisko un atpūtas tūrismu ar biznesa/konferenču, radu un draugu apmeklējumu un sporta tūrismu (JPD, 1997). Meklējot jaunas attīstības iespējas, pēc Ķemeru NP izveidošanas tiek uzsvērta nepieciešamība attīstīt ekotūrismu (Ducmane, 2002). Lai atpūtnieki Jūrmalā uzkavētos ilgāk par vienu dienu, jādomā par atpūtnieku izlaidi, "Līvu akvaparks" un festivāls "Jaunais vilnis" to nevar nodrošināt (Rumbēna, 2004). Par starptautisku sadarbību produktu veidošanā stāsta A. Muižnieks: "Ar Kabūras pilsētas pārstāvjiem bija vienošanās, ka viņu restorānos kokteiļu kartē parādās Jūrmalas tradicionālais kokteilis "Jūrmalniece", bet Jūrmalas restorānos kokteilis "Cocktail Cabourg Amour".

2003. gadā atklātais "Līvu akvaparks" ir lielākais šāda veida izklaides objekts Latvijā un viens no lielākajiem slēgta tipa akvaparkiem Ziemeļeiropā. Uzņēmuma mājas lapā minēts, ka gadā akvaparku apmeklē ap 300 tūkst. apmeklētāju, no kuriem 45 % ir Latvijas iedzīvotāji, bet pārējie viesi ir galvenokārt no Krievijas, Igaunijas un Lietuvas (Akvaparks, 2020).

114. attēls. **Līvu Akvaparks** (foto A. Mackevičš)

2007. gadā Jūrmalas pilsētas attīstības stratēģijā kā nozīmīgs tūrisma veids tika identificēts aktīvais tūrisms brīvā dabā (pludmalē, ekotūrisms, velotūrisms, ūdens tūrisms, jahtu tūrisms, laivu tūrisms, ūdens sports) un iekštelpās (Līvu akvaparks). Pirmo reizi tiek izdalīts kultūras tūrisms (JPD, 2007).

2012. gadā tika izveidots Latvijas veselības tūrisma klasteris un noteikta tā darbības stratēģija. Mainot akcentus, prioritātes, kas attīstāmas Jūrmalā, ir nosauktas: veselības tūrisms, viesmīlības pakalpojumi, aktīvais un dabas tūrisms, kultūras tūrisms, konferenču tūrisms (JPD, 2013, 5). Jūrmalas pilsētas tūrisma vietnē Visitjurmala.lv sadaļā "Redzi un dari" apmeklētāji tiek informēti par aktīvās atpūtas iespējām, veselības un labjūtes piedāvājumu, mākslu un kultūru, apskates objektiem, piedāvājumu

ģimenēm ar bērniem un dažādiem sezonas piedāvājumiem. Sadaļā "Rehabilitācija un ārstniecība" tiek piedāvāti kūrortārstniecības, diagnostikas, bariatrijas, zobārstniecības un dzemdību pakalpojumi. Pēdējos gados iecienīti un apmeklēti ir Dzintaru koncertzāles pasākumi, festivāli un koncerti, piemēram, kopš 2015. gada rīkotais Jūrmalas festivāls un kopš 2018. gada tā ietvaros iekļautais koncerts "Dzimuši Latvijā", simfonisko orķestru festivāls "Rīga Jūrmala". Apmeklētājus piesaista arī gaismas festivāls Dzintaros Ziemassvētkos; Ķemeru purva takas un citi pasākumi. Bērnu iecienīts ir piedzīvojumu parks "Jūrmalas Tarzāns" Dzintaros, izklaides un izglītības centrs "KORSO Brīnumi", nakts ekspedīcija "Nestāsti pasaciņas" u.c.

Kopš 2014. gada tiek īstenota Ķemeru attīstības vīzija. Ilgu laiku novārtā atstātā kūrorta daļa pamazām kļūst arvien pievilcīgāka. 1930. gadā celtajā restorāna ēkā "Jautrais ods", kur padomju laikos atradās bērnu sanatorija, kopš Ķemeru Nacionālā parka izveides darbojas Dabas aizsardzības pārvaldes Meža māja. Šajā apmeklētāju centrā ir ekspozīcija par dabu, kurā notiek dažādas nodarbības bērniem un skolēniem. Tiek sakopts un atjaunots Ķemeru parks. Katru gadu Meža māju un līdzās esošo purva taku apmeklē aptuveni 70 tūkst. cilvēku (Ēvalde, 2020).

Dažādām iesaistītām pusēm sadarbojoties, Jūrmalas pilsētā tiek veidoti jauni tūrisma produkti. Piemēram, skolēnu brīvdienās 2020. gada rudenī tika piedāvāti šādi produkti: "Reiz kūrortā – izstāde Jūrmalas pilsētas muzejā", "Saulains stūrītis Aspazijas mājā", "Zvangas ieskandināšana zvejnieku sētā", "Neparasti eksponāti un eksperimenti "Korso Brīnumos"", "Paviesoties "Robotu pilsētā"", "Ūdens prieki "Līvu Akvaparkā"", "Ceļojums vasarā turpinās – sasildīties spa", "Aktīva atpūta Dzintaru mežaparkā" (Krieviņa, 2020).

Tūrisma pakalpojumu veidošanu atbalsta jau vēsturiski izveidojusies tūrisma infrastruktūra, kas ietver:

- plašu naktsmītņu klāstu, ieskaitot kempingus, moteļus, jaunatnes tūristu mītnes, viesu mājas, viesnīcas un kūrortviesnīcas, kā arī pieczvaigžņu viesnīcas;
- tajā skaitā rehabilitācijas centrus un spa viesnīcas ar peldbaseiniem, trenažieru un vingrošanas zālēm;
- ārstniecības iestādes;
- spa un skaistumkopšanas iestādes;
- konferenču zāles (viesnīcās un koncertzālē);
- rekreācijas, atpūtas infrastruktūru (labiekārtota pludmale ar dažādiem ārtelpu aktīvās atpūtas objektiem, veloceliņi, pastaigu takas, Dzintaru mežaparks);
- sporta infrastruktūru (tenisa korti, golfa laukums, jahtklubi un laivu nomas, stadioni, peldbaseini, slidotava);
- "Līvu akvaparku";
- ēdināšanas uzņēmumus, tajā skaitā ielu kafejnīcas un kafejnīcas pludmalē;
- dabas taku infrastruktūru un labiekārtotas atpūtas vietas īpaši aizsargājamās dabas teritorijās.

35. tabula

Jūrmalas tūristu mītņu kapacitāte un tirgus daļa 2019. gadā

Rādītāji	Jūrmala	Tirgus daļa Latvijā (%)
Mītņu skaits	45	5,3
Gultasvietu skaits	4099	9,7
Apkalpoto personu skaits	257 659	9,0
Pavadītās naktis	683 469	12,4
Tajā skaitā ārvalstu viesi	439 091	11,4

(Avots: CSP dati)

Līdztekus viesnīcām Jūrmalā tiek piedāvātas arī dalīšanās ekonomikas "Airbnb" tūristu mītnes. 2017. gadā savus pakalpojumus piedāvāja 391 mītne, kas veido apmēram 15–20 % no kopējā gultasvietu piedāvājuma pilsētā (JPD, 2017). Kapacitāte virs 100 numuriem ir septiņām viesnīcām, kūrortviesnīcām vai kūrorta rehabilitācijas centriem: "Lielupe by Semarah Hotels", "Hotel Jūrmala SPA", Sociālās integrācijas valsts aģentūras viesnīcai "Jaundubulti", "Baltic Beach Hotel & SPA", kūrorta rehabilitācijas centram "Jaunķemeri", sanatorijai "Belorusija", "Daina Jūrmala Beach Hotel & SPA" un "Dzintarkrasts" (jeb "Jantarnij bereg"), lielākā attīstība notikusi kapacitātes ziņā nelielu, bet tostarp ekskluzīvu viesu dzīvokļu un brīvdienu māju virzienā.

Pieprasījums un ceļotāji

Pirmajos neatkarības gados, analizējot vietējā tūrisma attīstību, tika secināts, ka vietējo tūristu vidū kā galamērķis reti tika nosaukta Jūrmala, bet Kurzemes jūrmala popularitātes ziņā bija apsteigusi Vidzemes jūrmalu. Tas tika skaidrots ar lielāku interesi par Kurzemes jūrmalu, jo padomju periodā tā bija pierobežas teritorija, kurā nebija atļauts iebraukt bez īpašām atļaujām. No 1994. gada Latvijai tika noteikts stingrs robežrežīms ar NVS valstīm (Ducmane, 2002), tāpēc tradicionālie ārvalstu tirgi – tūristi no Krievijas un citām bijušajām padomju republikām – Jūrmalā krasi samazinājās. Turpmākajos gados, pateicoties mērķtiecīgai darbībai starptautiskajās izstādēs un citu faktoru ietekmē, Jūrmalā atkal sāka pieaugt Krievijas un Baltkrievijas tūristu skaits (BNS, 2002).

1997. gadā kā galvenie tūrisma tirgi bija definēti Latvija un Krievija, bet kā nozīmīgi ir nosaukti arī Baltkrievija, Ukraina, Izraēla, Vācija, Somija, Lietuva un Igaunija (JPD, 1997). Analizējot tūrisma mītņu darbību, var redzēt, ka tajās dominē Latvijas tūristi un to skaits pamazām pieaug. 2016. gadā tie bija 33 % no viesu skaita un veidoja 37,9 % no pavadīto nakšu skaita (skat. 36. tabulu). Otrs nozīmīgākais tirgus ir Krievijas tūristi, tie veido vienu piektdaļu no apkalpoto viesu skaita un nakšņojumiem. Seko kaimiņvalstis Igaunija un Lietuva. Netipiski augsts, salīdzinot ar citām pilsētām, ir Baltkrievijas tūristu īpatsvars (2010. gadā pat 15,5 % pārnakšņojumu). Tas izskaidrojams ar Jūrmalā

36. tabula

Vietējo un ārvalstu viesu īpatsvars Jūrmalas tūristu mītnēs (%)

Valsts	2006		2010		2016	
	Tūristu skaits	Pavadītās naktis	Tūristu skaits	Pavadītās naktis	Tūristu skaits	Pavadītās naktis
Latvija	32,2	30,7	30,7	35,0	33,0	37,9
Krievija	10,1	17,1	27,8	25,7	21,4	20,7
Igaunija	13,2	6,8	8,6	4,2	11,3	6,2
Lietuva	13,3	8,8	6,4	2,9	10,4	5,7
Somija	6,9	5,4	4,0	2,2	3,8	2,6
Vācija	4,9	5,4	3,3	4,7	3,0	3,6
Baltkrievija	2,5	9,7	4,4	15,5	3,2	12,5

(Avots: JPD, 2017, 15)

esošo sanatoriju "Belorusija", kuras ēka pieder Baltkrievijai un kurā baltkrievi uzturas ilgāk, izmantojot dažādas kūrorta–rehabilitācijas programmas (Zālīte, 2014), kā arī Jūrmalas kā kūrorta atpazīstamību un reputāciju.

Jūrmalas pilsētas domes attīstības pārvaldes vadītāja G. Ose stāsta, ka "tūristu piesaistē orientējamies uz tiem virzieniem, kas Jūrmalai ir tradicionāli: Skandināvijas valstis, Lietuva, Igaunija un NVS" (Ēvalde, 2020).

2016. gadā pēc Jūrmalas pilsētas domes pasūtījuma tika veikts pētījums par tūrisma attīstību pēdējos desmit gados, kas ietvēra arī tūristu un apmeklētāju anketēšanu, lai varētu izstrādāt rekomendācijas nākamā perioda tūrisma rīcības plānam. Tajā tika atzīts, ka Latvijas iedzīvotāji ir nozīmīgākais Jūrmalas pilsētas mērķa tirgus. Tika definētas trīs galvenās Jūrmalas kūrorta mērķa grupas un to motivācijas:

1. mērķa grupa – vietējie iedzīvotāji, atpūtas braucieni (vienas dienas ekskursijas, spa un labjūte, pasākumu apmeklēšana, atvaļinājuma pavadīšana, radu un draugu apmeklējums);
2. mērķa grupa – ārvalstu tūristi, atpūtas braucieni (Rīgas un Jūrmalas apmeklējums, īsas nedēļas nogales/ brīvdienu pavadīšana, spa un labjūte, veselības uzlabošana un ārstēšanās, atvaļinājuma pavadīšana, radu un draugu apmeklējums, piedalīšanās organizētā ceļojumā);
3. mērķa grupa – vietējie un ārvalstu tūristi, darījumu braucieni (konferenču un kongresu apmeklēšana, starptautiskas tikšanās un pasākumi, motivējošie ceļojumi) (LU, 2016).

Iepriekš minētajā pētījumā tika noskaidroti arī nozīmīgākie objekti un aktivitātes Jūrmalas apmeklētāju vidū. Kā liecina aptaujā iegūtie dati (skat. 37. tabulu), pludmale un pastaigas pa pludmali ir nozīmīgākā piesaiste gan vietējo, gan ārvalstu tūristu vidū.

37. tabula

Jūrmalas tūrisma aktivitāšu nozīmība ārvalstu tūristu un vietējo apmeklētāju vērtējumā

Aktivitātes	Nozīmīgums ārvalstu tūristu vērtējumā ballēs (no 1 līdz 7, kur 7 – ļoti nozīmīga)	Nozīmīgums vietējo apmeklētāju vērtējumā ballēs (no 1 līdz 7, kur 7 – ļoti nozīmīga)
Pludmales apmeklēšana	6,27	6,42
Pastaigas pa Jūrmalu	6,13	6,0
Aktīvās atpūtas iespējas	...	5,25
Dabas objektu apmeklēšana	4,56	4,82
Vēsturiski un arhitektūras pieminekļi	3,84	3,62
Piedāvājums ģimenēm ar bērniem	3,63	4,44
Muzeju apmeklēšana	3,24	3,17
Piedalīšanās pasākumos (vasarā)	3,01	4,93
Naktsdzīve un izklaide	2,64	2,67

(Avots: Van der Steina un Rozīte, 2017)

Mazāka ir interese par vēstures un arhitektūras objektiem, muzejiem un nakts izklaidēm. Latvijas iedzīvotāju vidū lielāka nozīme ir pasākumu apmeklēšanai (LU, 2016).

2016. gada aptaujas dati liecina, ka ārvalstu viesi ir apmierināti ar Jūrmalu kā ceļojumu galamērķi (vidējais vērtējums 6,11 balle no 7), nedaudz zemāk tiek vērtēta apmierinātība ar ēdināšanas pakalpojumiem. Latvijas iedzīvotāji kā negatīvus aspektus Jūrmalas pieredzējumā atzīmēja to, ka pakalpojumi ir dārgi, ka nav apmierināti ar iebraukšanas maksu pilsētā, autostāvvietām un to, ka vasarā ir pārāk daudz cilvēku (LU, 2016).

Cilvēku daudzums pludmalē ir svārstīgs arī atkarībā no laikapstākļiem peldsezonā, kas katru gadu ir mainīgi. No 113 peldsezonas dienām (15. maijs – 15. septembris) optimālas brīvdienu pavadīšanai pludmalē sasniedz ~30 – tās, kurās dienas laikā temperatūra ir virs +20 ^{0}C, praktiski nav nokrišņu un maksimālās vēja brāzmas nepārsniedz 10 m/s. Tad arī pilsētas infrastruktūra tiek pakļauta vislielākajai noslodzei. Jūrmalas pilsētas Baltijas jūras piekrastes apmeklējumu intensitāte salīdzinājumā ar 2015. gadu palielinās (skat. 115. attēlu), īpaši pieaugot intensīvi apmeklētajai zonai (par 1,9 km) un palielinoties zonai, kur apmeklējums ir liels (par 2,4 km). No visas pilsētas teritorijā ietilpstošās piekrastes 8,4 km ir vidēji intensīvi apmeklēta, bet maz apmeklēta vai tāda piekraste, kur apmeklējums ir nenozīmīgs, kopā ir tikai ~8 %. Apmeklētības intensitāte ir izteikta, salīdzinot ar visas Latvijas jūras piekrastes rādītājiem – pēc maksimālā apmeklētāju skaita dienā uz 1 km. To raksturo šādas vērtības: intensīva (>5000), liela (1000–5000), vidēja (300–1000), maza (100–300), nenozīmīga (<100) (Klepers, 2020).

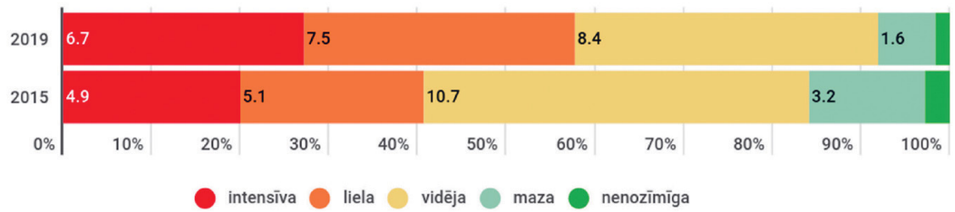

115. attēls. **Baltijas jūras piekrastes apmeklējumu intensitātes salīdzinājums Jūrmalā 2015. un 2019. gadā** (Klepers, 2020)

Pludmales apmeklējumu skaits Dzintaros pie galvenās noejas līdz jūrai (Turaidas ielas galā aiz Dzintaru koncertzāles) dienā svārstās no 1088 (aukstā, lietainā dienā) līdz 6053 saulainā sestdienā. Jāņem gan vērā, ka Jūrmalā ir daudz izeju līdz jūrai un apmeklētāju automātiskais skaitītājs bija uzlikts šaurākā zonā – pie centrālo kāpņu Z noejas, kur kafejnīcu dēļ atpūtnieku ir vairāk. Tomēr daļa no apmeklējumiem netika reģistrēti D noejas daļā, kas nozīmē, ka Turaidas ielā esošais apmeklējumu skaits diennakts laikā var arī pārsniegt 10 tūkst. Desmit dienu laikā reģistrētais apmeklējumu skaits bija ~37 tūkst. Salīdzinājumam apmeklējumu skaits Pumpuru pludmales noejā uz jūru svārstījās no 149 līdz 773 apmeklējumiem saulainā svētdienā. Diennakts laikā cauri Jūrmalas pilsētas automašīnu caurlaižu punktiem izbrauc ~19 tūkst. automašīnu (Jūrmalas pilsētas dome, 2019). Izkāpušo pasažieru skaits Priedaines dzelzceļa stacijā gada laikā svārstās ap 100 tūkst. Kopējais 2019. gadā vērtētais apmeklējumu skaits pie jūras ir ~2,6 milj., kas ir piesardzīgi vērtēts, jo patiesais apmeklējumu skaits varētu būt vēl augstāks. Tādējādi Jūrmalas pilsētas teritorijā koncentrējas aptuveni viena trešdaļa (atsevišķos gados pat puse) no visiem piekrastes apmeklējumiem Latvijas teritorijā. (Klepers, 2020).

Pārvaldība

Jūrmalas pilsētas ilgtermiņa attīstības mērķus nosaka Jūrmalas pilsētas attīstības stratēģija 2010.–2030. gadam (JPD, 2010), bet tūrisma attīstība balstījās uz pilsētas Tūrisma attīstības stratēģiju 2007.–2018. gadam (JPD, 2007) un Kūrorta koncepciju 2009.–2018. gadam (JPD, 2009). Pilsētas attīstības stratēģijā kā viena no trim prioritātēm ir definēts – kūrorts un tūrisms, iezīmējot šādu pilsētas vīziju 2030. gadā: "Jūrmala ir starptautiski pazīstams moderns piekrastes kūrorts un populārākā kūrortpilsēta Baltijas jūras reģionā." (JPD, 2010, 14)

2017. gadā tika izstrādāts vidēja termiņa attīstības dokuments – Tūrisma attīstības rīcības plāns 2018.–2020. gadam (JPD, 2017). Tajā, balstoties uz esošās situācijas izpēti, attīstības tendencēm un pilsētas attīstības mērķiem, tika definēts īstermiņa mērķis: "Mūsdienīgas kūrortpilsētas attīstība, pilnveidojot tūrisma veidus ar augstāku pievienoto vērtību". Kā nozīmīgākie tūrisma attīstības virzieni ir nosaukti: atpūtas un rekreācijas tūrisms, veselības un medicīnas tūrisms, konferenču (MICE) tūrisms, izziņas, dabas un aktīvais tūrisms, kultūrizglītojošais (kultūras) tūrisms (JPD, 2017, 5–6).

Pilsētas domes Attīstības pārvaldē ir izveidota Tūrisma un uzņēmējdarbības attīstības nodaļa, kurā 2020. gadā darbojās septiņi darbinieki. Mārketinga un ārējo sakaru pārvaldē ietilpst Mārketinga nodaļa, kuras pakļautībā ir pilsētas TIC ar trīs speciālistiem (JPD, 2020). No 2005. gada Jūrmalas pilsētas domes tūrisma informācijas centrs darbojas Majoros, Lienes ielā 5.

Pilsētas ilgtermiņa stratēģijā kā viens no stratēģiskiem mērķiem minēts, ka Jūrmala ir Austrumu un Rietumu kontaktu veidošanas un tikšanās vieta Baltijas reģionā (JPD, 2010, 15). Šis mērķis lielā mērā balstījās uz agrāk tik populāro festivālu un konkursu "Jaunais Vilnis". Tā tradīcijas aizsākās 1986. gadā, kad Jūrmalā notika pirmais jauno dziedātāju konkurss "Jūrmala", kas turpinājās līdz 1993. gadam. 2002. gadā to atjaunoja kā konkursu ar nosaukumu "Jaunais Vilnis". Dibinātāju vidū bija Raimonds Pauls, komponists Igors Krutojs un dziedātāja Alla Pugačova (Krievija). Festivāls ātri ieguva popularitāti, un 2011. gadā par to rakstīja (Jauns.lv, 2011):

> *"Festivāla desmitā jubileja pulcēs megazvaigznes un miljardierus. Tik grandiozus svētkus kā šovasar Jūrmala vēl nebūs piedzīvojusi. VIP ložas un biļetes jau izpirktas. VIP ložu cenas – 10 vietas pie galdiņa uz visām konkursa dienām izmaksās 20 000 latu, taču arī šīs dārgās biļetes vairs nav iespējams iegādāties. Jau pagājušajā gadā festivāla laikā Latvijā atpūtās vairāki krievu miljardieri, kuru vidū bija arī Romans Abramovičs, kas Rīgas ostā pietauvojās ar savu 64,5 miljonus vērto jahtu."*

Festivāls izraisīja pretrunīgas un politizētas diskusijas Latvijas sabiedrībā, jo tas piesaistīja galvenokārt Krievijas pārstāvjus un viesus, tajā dominēja krievu valoda, skandālu izraisīja neveiksmīga vadītāju jokošana par Latvijas nacionālo himnu, konkursa dalībnieki sūdzējās par sliktajām tualetēm. Interneta vietnē "Laikmeta zīmes" konkurss raksturots šādi: ""Jaunais Vilnis" izskatījās pēc liela krievu estrādes zvaigžņu tusiņa pie Baltijas jūras." (Jākobsons, 2018) Festivāls pēdējo reizi notika 2014. gadā, kad Eiropā pēc Krimas aneksijas tika noteiktas sankcijas pret Krieviju, un arī Latvija iekļāva vairākus mākslinieku nevēlamo personu sarakstā. 2015. gadā festivāls tika pārcelts uz Sočiem – Krievijas kūrortpilsētu. Daudzi raizējās, ka tādējādi tiks pazaudēts Krievijas tūrisma tirgus, bet kopš 2015. gada Jūrmalā notiek dziedātājas Laimas Vaikules rīkotais

festivāls "Laima Rendezvous" un citi festivāli. 2014. gadā "Jaunā Viļņa" laikā Dzintaru koncertzāles apmeklētāju skaits sasniedza 130 tūkst., bet 2016. gadā – jau 145 tūkst. (JPD, 2017, 38). Pēdējos gadus koncertzāle ar aktīvu darbību, dažādojot koncertprogrammu, nodrošina intensīvu zāles izmantošanu, it sevišķi nedēļas nogalēs vasarā.

Pēdējos gados lielas investīcijas (12,25 milj. EUR, no kuriem 7,63 milj. ir trīs dažādu projektu ERAF līdzekļi), tiek guldītas Ķemeru rekreācijas infrastruktūras attīstībā un daudzfunkcionālā Dabas izglītības centra izveidē. Dabas centrā mūsdienīgā, interesantā veidā varēs iepazīt dabas un cilvēka mijiedarbību, paredzētas ekspozīcijas 800 m^2 platībā par tēmām: pļava, upe, purvs, meži, ūdeņi. Līdz 2022., 2023. gadam tiks atjaunots parks, ūdenstornis ar skatu platformu, piemineklis "Tautu deja", iekārtota publiska minerālūdens ņemšanas vieta. Pēc Ķemeru rekreācijas kompleksa projekta pabeigšanas Jūrmalas plānos ir piesaistīt 200 000–250 000 apmeklētāju gadā: gan jūrmalniekus, gan vietējos un ārvalstu tūristus. Parkā atjaunos vēsturisko celiņu tīklu un tiltiņus, būs rožu dobes un promenādes, mazās arhitektūras formas (Ēvalde, 2020). Bet Ķemeru viesnīcas īpašnieki sola, ka "pēc atvēršanās "Park Hotel Ķemeri" atgriezīs sev Baltijas visizsmalcinātākā kūrorta slavu, atkal kļūstot par *wellness* tūristu no visas pasaules piesaistes centru" (Park Hotel Ķemeri, b.g.).

116. attēls. **Atjaunotais ūdenstornis Ķemeru parkā** (foto D. Rugāja)

Pilsētas dome un tūrismā iesaistītās puses strādā, lai uzlabotu atpūtas, rekreācijas un viesmīlības piedāvājumu un produktu kvalitāti; attīstītu veselības tūrismu, tajā skaitā veselīga dzīvesveida produktus un pakalpojumus; veicinātu Jūrmalas kā konferenču, kongresu, pasākumu un motivējoša tūrisma galamērķa attīstību; pilnveidotu tūrisma uzņēmējdarbības vidi un stiprinātu sadarbību (JPD, 2017). Liela nozīme galamērķa pārvaldībā ir uzņēmēju koordinētai rīcībai Latvijas veselības tūrisma klastera ietvaros, kas iesaista daudz plašāku biedru loku, ne tikai no Jūrmalas, bet lielā mērā ietekmē medicīnas pakalpojumu sniedzēju, dziedniecības, veselības tūrisma un viesmīlības sektora uzņēmēju sinerģiju pilsētā.

Tūrisma izglītības jomā Jūrmalā Sociālās integrācijas valsts aģentūrā var apgūt viesnīcu servisa organizatora profesiju (AIKA, 2021).

4.4. Kurzeme

Pēc Brēmenes bīskapa Rimberta ziņām, abpusēja satiksme starp kuršiem un zviedriem norisinājusies jau agrajos viduslaikos, tiesa gan, ne ar miermīlīgiem nolūkiem. Grobiņas pilskalns (Skābarža kalns) un senpilsēta attiecināma uz 7.–9. gs. un ir saistāma ar iespaidīga mēroga skandināvu koloniju, kas kā *Seeburg* (Jūrpils) minēta 9. gs. rakstītajos avotos. Grobiņas arheoloģiskā ansambļa pieminekļi iekļauti UNESCO Pasaules mantojuma saraksta nominācijai (Unesco.lv, 2020), bet stāsti par seno laiku dzīvi populārzinātniskā versijā mūsdienās tiek izspēlēti kopā ar Grobiņas tūristiem.

Devītā gadsimta beigās kurši atvairīja lielas dāņu vikingu flotes uzbrukumu. Vikingi tika sakauti pie lielas kuršu pilsētas, kas, visticamāk, bija lielākais tā laika kuršu cietoksnis – Kuldīgas pils tagadējā Veckuldīgas pilskalnā. Vēl divus gadsimtus pēc tam kurši varēja apgalvot, ka visa pasaule baidās no vikingiem, bet vikingi baidās no kuršiem. Ziemeļeiropā šis laiks tiek dēvēts par vikingu laikmetu, jo šajā laikā ziemeļu zemju jūrasbraucēji iekaroja teritorijas tālu uz dienvidiem, atklāja nepazīstamas zemes un tirgojās ar daudzām tautām. Vikings nenozīmēja tautību, bet gan nodarbošanos. Tie bija tirgotāji un laupītāji, kuri slavas un mantas meklējumos kuģos devās ceļojumos pāri jūrai uz svešiem krastiem, arī kurši (Dzenis, 2016).

No 13. gs. dokumentiem zināms, ka tajā laikā pastāvēja deviņas Kursas zemes: Pilsāts, Megava, Ceklis, Duvzare, Piemare, Bandava, Ventava, Vanemane jeb Miera Kursa un "Zeme starp Skrundu un Zemgali". 1253. gadā Kursas zemes sadalīja Vācu ordeņa atzars Livonijā un Kurzemes bīskapija, bet pēc Kuršu sacelšanās (1260–1267) apspiešanas daļa no dienvidu zemēm (Ceklis) pakļāvās žemaišiem un tagad atrodas Lietuvas teritorijā. Mūsdienām šie laiki devuši bagātīgu baltu cilšu kultūras mantojumu un arī ietekmējuši kuršu un lībiešu apdzīvotās teritorijas.

Kurzemes identitātei nozīmīgs posms saistās ar Kurzemes hercogisti, kas arī ģeopolitiski devusi lielu daļu no Latvijas Republikas teritorijas, kā arī ir daļa no Latvijas ģerboņa – sarkanā lauva nāk no agrākās Kurzemes hercogistes ģerboņa. Latvijas kartes dienvidrietumu kontūra sakrīt ar bijušās Kurzemes hercogistes robežām. Izņēmums ir Palangas un Sventājas apkaime, kas pēc 1921. gada robežlīguma tika nodota Lietuvai, un šodien Palanga kļuvusi par kaimiņvalsts apmeklētāko kūrortu. Desmit Kurzemes hercogistes pilsētas un pieci miesti veidojās jau viduslaiku Livonijas laikā, taču lielākais uzplaukums sekoja tieši 17. un 18. gs. No visām Kurzemes pilsētām vislabāk hercogistes laika apbūvi saglabājusi Kuldīga, kur dzimis hercogs Jēkabs. Liepāja savukārt ir raksturīgs piemērs tirdzniecības pilsētas tapšanai, kurai 1625. gadā hercogs Frīdrihs piešķīra pilsētas tiesības un ģerboni ar Kurzemes lauvu. Abām lielajām Kurzemes ostas pilsētām attīstības impulsu deva hercogistes labi organizētā saimnieciskā sistēma, kurā svarīga vieta bija jūras tirdzniecībai. Tika radīts plašs manufaktūru tīkls un attīstīta tirdzniecība. Aktīvie attīstības procesi un plašie starptautiskie sakari ietekmēja arī kultūras dzīvi un atstāja dziļu iespaidu uz vietējās muižniecības gaumi, pastiprinot atšķirības no citiem reģioniem, vienlaikus veidojot akcentus tagadējās Latvijas identitātē (Lancmanis, 2004).

Ļoti svarīgi atcerēties faktu, ka tieši hercoga Jēkaba kuģos braukušās 80 kurzemnieku ģimenes veica pirmos tālākos latviešu ceļojumus no Latvijas pāri Atlantijas okeānam uz tālāko Kurzemes koloniju Tobāgo, izveidojot Lielā Kurzemes līča malā mazu pilsētiņu un uzceļot Jēkaba fortu, kur plīvoja Kurzemes karogi. Kurzemnieki šeit izcēlās krastā 1654. gada 20. maijā un līdz tā paša gada 11. augustam uzbūvēja nocietinājumu ar gubernatora namu, kazarmām kareivjiem, noliktavas, kā arī pirmo luterāņu baznīcu Amerikā. Nocietinājums bija apbruņots ar 13 lielgabaliem. No tiem laikiem Tobāgo saglabājušies vietu nosaukumi: Lielais Kurzemes līcis (*Great Courland Bay*), Mazais Kurzemes līcis (*Small Courland Bay*), Kurzemes upe (*Courland River*), Jaunā Kurzeme (*New Courland*), Jēkaba osta (*Port Jacobus*), Kurzemes līča ceļš (*Courland Bay Road*). Interesanti, ka gandrīz 150 gadus pirms mūsu kurzemnieku ierašanās, Trinidadas salu un tai ziemeļos esošo Tobāgo salu atklāja Kristofers Kolumbs savā trešajā ceļojumā 1498. gadā (Bordals, 1983).

Par godu šiem notikumiem Trinidadas un Tobāgo valdība 1978. gadā salā uzcēla pieminekli kurzemniekiem. Latvieši saziedoja 10 tūkst. dolāru, bet valdība pielika vajadzīgos 35 tūkst. dolārus. Šis piemineklis un daudzas vēsturiskas piemiņas zīmes, kas stāsta par kurzemnieku gaitām Tobāgo, rada lielu interesi leģendārās Robinsona Kruzo salas apmeklētāju tūkstošiem no visas pasaules. Raksti par kurzemniekiem un Latviju bieži parādās tādos laikrakstos ka *The New York Times*, *The Christian Science Monitor*, Londonas *The Financial Times*, zviedru *Svenska Dagbladet*, vairākos lielos vācu laikrakstos (Maiere, 1988).

18. un 19. gs. Eiropas valstīs, tostarp arī Latvijas teritorijā, kļuva populāri pilsētnieku izbraucieni brīvā dabā (starp citām populārām vietām arī uz Lapmežciemu un Enguri), kā arī sāka attīstīties dziednieciskais tūrisms. Piemēram, 1738. gadā pirmo reizi ticis pieminēts Plieņciems, kur galvenokārt ieradās vasarnieki no Zemgales un Kurzemes muižniecības aprindām. Savā laikā tur uzturējušās ari Krievijas ķeizarienes – Katrīna Lielā un Aleksandra I dzīves biedrene Elizabete, kas likusi sev jūrmalā uzcelt izlūku torni. 1808. gadā Plieņciemā tika uzcelts lepns krogs ar deju zāli un nakšņošanai piemērotiem apartamentiem, bet jau 1810. gadā uz turpat netālo Plieņu muižu savā Jelgavas vizītes laikā, lai uzlabotu veselību un pieņemtu jūras peldes, ieradās Krievijas imperatore Elizabete. Lielajā Plieņciema kāpā tika veikti milzu būvdarbi, lai izveidotu lēzenu piekļuvi jūrai. Ironiski, ka kādas augstdzimušas personas dēļ jānorok vesela kāpa, lai pakāptos pie jūras, bet vēlāk to dēvētu par kultūras mantojumu (Ambainis, 1944).

Atpūta Kurzemē pie jūras iemantoja popularitāti. Pirmo reizi kā peldvieta 1812. gadā tika minēta arī Liepāja, kad to apmeklējuši vairāk nekā 300 peldviesu. 1834. gadā Liepājā tika izveidota privātā peldiestāde "Merbi" ar silta un auksta jūras ūdens vannām. 1860. gadā Liepājā ieradās Krievijas troņmantnieks Aleksandrs III, kurš atklāja Nikolaja peldiestādi ar 40 silta jūras ūdens un četrām dūņu vannām, kā arī pats tur atpūtās piecas nedēļas. Cariskās ģimenes sagaidīšanai tika uzbūvēts "Ķeizariskais paviljons", kur bija paredzēts pusdienot cara ģimenei. Liepājas kūrortam bija jāpiemērojas izsmalcināto viesu prasībām, un tas ieviesa šķirtas peldvietas vīriešiem un sievietēm, kā arī klejojošo smilšu vietā pamazām tika veidoti parka apstādījumi. 1862. gadā troņmantinieks atgriezās Liepājā kopā ar tēvu – Krievijas caru Aleksandru II, māti un brāļiem, un kopā ar carisko ģimeni ieradās arī Lihtenbergas aristokrātiskais pāris. Liepājas slava nonāca līdz Rietumeiropai, kas pamudināja arī citus aristokrātijas pārstāvjus vasaru pavadīt Liepājā. 1893. gadā izdevību apmeklēt peldiestādi nelaida garām arī Krievijas cars Aleksandrs III, kurš ieradās Liepājā, lai iesvētītu Kara ostas celtniecību un tiktos ar Kurzemes guberņas muižniekiem.

Gadsimta mijā tūrisms uzplauka visā Kurzemē. 1900. gadā Rīgā izdotajā ceļvedī (vācu valodā) par Kurzemes Šveici rakstīja (Der Rigasche Strand .., 1900):

> *"Reti kurš reģions ir pat vislielākajam vietējam patriotam tik maz zināms, tik maz apspriests grāmatās, cik tas ir par Kurzemes Šveici. Tomēr cik ļoti atalgojošs var būt viens tāds izbraukums, par ko ar mazāko piepūli viegli pašiem pārliecināties."*

Sabiedrisko lietu ministrijas izdotajā tūrisma žurnālā "Tūrisma Apskats" atrodams saistošs raksts par Latvijas visvecākās tūristu mītnes – Matkules pagasta "Bušu" māju – viesu grāmatu, kurā Kurzemes apceļotāju vārdi atrodami jau no 1911. gada (Visvecākā tūristu mītne .., 1937).

Liepāja tolaik pozicionēja sevi kā Baltijas jūras pērli, aicinot apmeklēt dziedniecības un peldu iestādi ar populārajām augstvērtīgajām Liepājas dūņām. Par Liepājas kūrorta popularitātes pieaugumu 20. gs. sākumā liecina izdevumā "Vadonis pa Liepāju" ietvertā informācija un skaitļi: 1913. gadā Liepājas pilsētas peldu iestāde nodrošināja 170 dūņu vannas (Vadonis pa Liepāju .., 1935). 1925. gadā Liepājas ezerā atrada augstvērtīgas dziedniecīskās dūņas, kas, pēc profesora Kupča atzinuma, ir stiprākās Latvijā (satur 23,7 % ūdenī šķīstošus sāļus). Ar šīm dūņām ārstēja kaulu tuberkulozi, "sieviešu slimības", sirds slimības. Par klientu skaita pieaugumu kūrortā liecina dziedniecisko vannu skaits, kas tika izmantotas procedūrām gada laikā: 1925. gadā – 2500 vannas; 1926. gadā – 8300 vannas; 1927. gadā – 12 900 vannas, bet, sākot ar 1928. gadu, – vidēji jau 14 tūkst. vannas. Starp peldviesiem bija apmeklētāji no Vācijas, Dānijas, Anglijas, Somijas un pat no Amerikas.

Daudzus ceļojumus no Rīgas uz Kurzemi piedāvāja konkrētos svētkos, piemēram, Vasarsvētkos. 1938. gada laikrakstā "Brīvā Zeme" rakstīts, ka Ventspils aicināja Latvijas tūristus apmeklēt simfonijorķestra vasaras koncertus, silto jūras vannu peldu iestādi, sporta stadionu un tūristu mītni. Savukārt viens no Tukuma reklāmas saukļiem bija:

> *"Sportisti – tūristi! Netaupiet zoles, taupiet veselību! Iegriežaties Tukumā!"*

Tukuma vērtības tūristiem tolaik bija mākslas muzejs un slavenā Jāņa Krieva keramikas darbnīca, kurā varēja iegādāties metru augstas vāzes jaukos dažādu glazūru krāsu toņos, veselas servīzes, kas pārsteidza ar savu vieglumu, dažādus traukus ar tautiskiem ornamentējumiem, kā arī parastās vienkāršās māla bļodiņas un krūzes (Brīnumi mālā, 1938)

117. attēls. **Skats uz Tukumu no Tukuma jeb Dzirnavu ezera**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls LNB krājumā)

Talsi aicināja apmeklēt deviņu kalnu un divu ezeru pilsētu, kurā kādreiz, tāpat kā Sabilē, hercogu laikos esot audzētas vīnogas. Kuldīga dēvēja sevi par Kursas sirdi un popularizēja saukli:

> *"Rumba šņāc, šurpu nāc!"*

Tomēr jau tolaik Kurzemei nācās konkurēt ar citām Latvijas pilsētām, jo blakus iepriekšminētajām tūrisma reklāmām Latvijas izdevumos bija izvietoti sludinājumi,

kas aicināja apmeklēt Cēsis, Siguldu, Bausku, Tērveti, Rēzekni, Ludzu u.c. vietas. Tolaik Kurzemes pilsētas jau piedalījās tūrisma izstādēs, kurās stendu vietā bija īpaši izgatavotas tā sauktās "tūristu propagandas novietnes". Tūrisma popularizēšanai kalpoja arī propagandas atklātnes, markas un pasta zīmogi. Tie bija domāti gan iekšzemei, gan ārzemēm, t.sk. ar tekstu svešvalodās. Lietošanā bija arī aicinājuma spiedogi, kas netika lietoti marku dzēšanai, bet tikai lielākās pasta iestādēs uzspiesti iekšzemes sūtījumiem kā propagandas spiedogi, piemēram, "Pavadiet vasaru skaistajā Liepājā" (Petrevics, 1961).

No Rīgas uz Kurzemi organizēja īsos tūristu braucienus, piemēram, 1936. gada laikrakstā "Rīts" (Rīts, Nr. 147, 1936) lasāms, ka no Rīgas tiek organizēta īslaicīga ekskursija uz Sabili un Kandavu, kas paredz:

> *"Vakarā plkst. 5.35 sēsties Ventspils vilcienā ar svētdienas biļeti kabatā, pēc nepilna trīs stundu brauciena izkāpt Stendes piestātnē, un pēc pusstundas autobuss iebrauc Sabilē, kur vakarā var pagūt šo to apskatīt un pārnakšņot tūristu mītnē."*

Īpaša tūristu piesaiste Sabilē bija senā vīna dārza atjaunošana, kam tika sagatavoti 700 vīnogu stādi, ar kuriem pirmos mēģinājumus jau veicis "Buses" māju saimnieks Busenberģis. Sabiles Vīna kalns kopš hercoga Jēkaba laikiem bijis Sabiles simbols, tādēļ Sabiles ģerbonī ir attēlots vīnogu ķekars. Sabiles Vīna kalns ir unikāls ar to, ka ticis ierakstīts Ginesa pasaules rekordu grāmatā kā vistālāk uz ziemeļiem esošais vīna dārzs, kur brīvā dabā aug vīnogas.

118. attēls. **Skats uz Sabiles Vīnakalnu, 20. gs. 30. gadi**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls LNB krājumā)

No rīta brauciena programma paredzēja doties ceļā no Sabiles uz Buses pilskalnu, no turienes pāriet Amulu un nonākt līdz Velna alai, un noslēgt braucienu Kandavā. Maršruta izklāsta beigās minēts, ka sīkākas detaļas par šo maršrutu var saņemt no tūristu aģenta Sabiles pamatskolā.

Dažkārt, lai piesaistītu tūristus, kurzemnieki ar ļoti radošu pieeju izgudroja asprātīgus maršrutu nosaukumus, piemēram, "Uz Venēniju!" Tālāk 1936. gada maršruta aprakstā paskaidrots, ka Venēnijas vārdu veltīgi meklēt Latvijas kartē, jo tāda tur nav, tā kādreiz dēvēja seno kuršu novadu, kādi bija arī Bandava, Ventava, Piemare u.c.

Latviju ar savu dabisko dziedniecības līdzekļu bagātību dēvēja par ziemeļu kūrortu zemi, jo te bija veselīgs klimats, priežu meži, lēts un labs uzturs, dažādi minerālūdeņi un dūņas, labas pludmales pie Rīgas jūras līča un Liepājas. Latvijas kūrortu nozīmi mazināja labierīcību trūkums un vāja reklāma. Kurzemes nozīmīgākie tūristu kūrorti līdz 1934. gadam bija: Kandavā – sērūdens un dūņu kūrorts, Liepājā – jūras peldvieta, dūņu kūrorts, kaulu tuberkulozes dziedinātava, Vaiņodē – Kalnamuižas sanatorija.

Padomju laikā 1946. gadā Liepājas peldiestāde atsāka darboties kā Liepājas kūrorts un sanatorija ar 252 vietām. 1974. gadā 1363 m dziļā urbumā sāka iegūt minerālūdeni, ko iesauca par "Liepājas sālījumu", un gadā tika sniegtas vismaz 30 tūkst. vannu un tikpat dūņu procedūru. Liepāja attīstījās gan kā galvenais Kurzemes, gan kā vissavienības nozīmes kūrorts, kur brauc ārstēties cilvēki no visas PSRS (Grospiņa, 2010).

Viens no galvenajiem ceļojuma motīviem iebraucošajiem tūristiem Kurzemē no PSRS republikām bija iepirkšanās un tikai pēc tam ekskursijas – liela daļa tūristu vispirms izstaigāja veikalus, pasēdēja restorānos un tikai tad apmeklēja apskates objektus. Bieži Kurzemē tūristu plūsmu noteica tas, kurās pilsētās veikaliem bija labāka preču apgāde. Otrs nosacījums bija tekstilpreču rūpnīcas. PSRS tūristiem šādiem produktiem bija ierobežota pieeja un slikta kvalitāte, tāpēc viņi izstrādājumus šeit pirka vairumā un veda gan sev, gan radiem. Tajā laikā teju ik nedēļas nogali katrā Kurzemes viesnīcā sagaidīja grupu uz piecām dienām no dažādām PSRS vietām, visvairāk no Vidusāzijas un Krievijas (īpaši no bijušās Ļeņingradas). Tika organizētas papildu ekskursijas uz Rīgu, Liepāju, Ventspili, Kuldīgu, Palangu, Kurzemes Šveici vai Jūrmalu. Dažkārt sestdienās un svētdienās Kuldīgas lielajā laukumā stāvēja 10–20 autobusu gan no Latvijas, gan visas PSRS. No Vidusāzijas pārsvarā ceļoja vīrieši, jo, kā stāstīja paši ceļotāji, viņu valstīs tradīcijas ierobežoja sieviešu ceļojumus uz ārvalstīm, par kādu viņi dēvēja Latviju (Gailāne, 2010).

Populāras bija vietējās ekskursijas darba kolektīviem, piemēram, Viļa Lāča Liepājas Valsts pedagoģiskā institūta darbinieki katru gadu vasarās brauca tuvākās un tālākās ekskursijās. Īpaši populāri bija apmeklēt Kurzemes skaistākās vietas, tādas kā Ventas rumba Kuldīgā vai Embūtes Joda dambis. Viena no lielākām tūristu problēmām Kurzemē padomju laikos bija tualetes. Restorānos tualetes bija, bet citviet pilsētās tās bija netīras vai higiēnisku iemeslu dēļ slēgtas. Tualetes bija bez maksas, tāpēc tajās valdīja nekārtība. Ceļojot bieži tika izmantotas autoostu tualetes (Grospiņa, 2010).

Ģimenes un individuālie tūristi bieži ceļoja ar motorolleriem un motocikliem. Parasti uz motocikla sēdēja divi, un bieži vien draugu grupa ar vairākiem motocikliem ceļoja ne tikai pa Kurzemi un Latviju, bet brauca pat uz Krimu. Skolas padomju laikos bieži organizēja pārgājienus ar nosaukumiem "Zelta rudens" vai "Pretī pavasarim" kājām vai ar velosipēdiem (Gailāne, 2010).

Atjaunojot Latvijas neatkarību, tika pārtraukta "dziedniecisko tūristu" plūsma no PSRS republikām, un 1993. gadā sanatorija "Liepāja" pārtrauca savu darbību. Tomēr, neraugoties uz lielajām politiskajām izmaiņām, liels skaits viesu no bijušajām padomju republikām pavadīja šeit atvaļinājumu un jutās kā ārzemēs. Salīdzinot šodienas tūrismu ar padomju laikiem, ir jāizprot mērogi. Tolaik ar tūrismu nodarbojās trīs līmeņos: starptautiskajā, jauniešu "Sputņiks" un arodbiedrību tūrismā, kuru klienti bija visa PSRS. Maršrutus veidoja ekskursiju biroji, ko izveidoja arī Liepājā un Ventspilī (Gailāne, 2010).

Kurzeme PSRS laikos bija dzelzs priekškara robeža un galējā Rietumu piekraste, kas pēc okupācijas perioda beigām un padomju armijas izvešanas veicināja vēlmi iepazīt daudzas līdz tam slēgtas un nezināmas vietas. Analizējot situāciju šodien, jāatzīst, ka padomju armijas klātbūtne Kurzemē ierobežoja tūrisma attīstību tolaik, taču arī pasargāja piejūras teritorijas no visa veida apbūves un industrializācijas, paverot jaunas iespējas gan dabas aizsargājamu teritoriju izveidei, gan mūsdienu tūrismam. Tieši mazapdzīvotā Kurzemes jūrmala ir viens no visu laiku visvērtīgākajiem tūrisma resursiem, kas Kurzemei dod iespējas konkurēt ar valstīm Baltijas jūras reģionā un Austrumeiropā kopumā (Black, 1995).

Sasniedzamība un infrastruktūra

Kurzemes kā tūrisma reģiona attīstībā ievērojama loma bijusi transporta attīstībai, īpaši divām starptautiskajām jūras ostām – Liepājā un Ventspilī, un trīs mazām ostām – Pāvilostā, Rojā un Mērsragā, kas kalpo par jūras satiksmes atbalsta punktiem jahtu uzņemšanai. Kurzemē nav kuģojamu upju, izņemot Ventas grīvu. Taču upes plaši izmanto ūdenstūrismam, populārākās – Irbe un Abava. Transporta attīstība veicinājusi ne tikai tūristu plūsmu, bet arī ekonomisko attīstību mazajos Kurzemes lauku centros. 20. gs. sākumā Liepāja kļuva par nozīmīgu Krievijas emigrācijas centru, no kurienes kopš 1906. gada jūnija tiešo satiksmi ar Ņujorku nodrošināja četri kuģi, bet no 1906. līdz 1915. gadam to skaits pieauga līdz deviņiem kuģiem. Caur Liepājas ostu izceļoja ap deviņi miljoni cilvēku, kas galvenokārt bija nabadzīgi ļaudis gandrīz no visas Krievijas impērijas (Šneiders, 1983). Liepāja bija vienīgā osta visā Krievijas impērijā, kur pastāvēja tiešā satiksme ar Halifaksu Kanādā un ar Ņujorku Amerikas Savienotajās Valstīs. Kuģu vadība bija uzticēta latviešu un igauņu kapteiņiem, stūrmaņiem un citu kategoriju jūrniekiem. Tie bija Liepājas ostas ziedu laiki. Kāds latviešu jūrnieks, kas kalpojis uz tvaikoņa "Kursk" kā kuģa administrācijas loceklis, izteicās: "Tas bija viens no sava laika greznākiem un lielākiem pasažieru–kravas kuģiem, kura ierašanās Liepājā arvien bija izcils notikums." (Bīriņš, 1939) Vēlāk arī Kurzemes mazpilsētās veidojās tūristiem paredzēts transports, piemēram, upju motorkuģis "Piltene" regulāri veda pasažierus pa Ventu starp Kuldīgu un Ventspili. Iegrime tam bija niecīga, un stabilitāti nodrošināja plakanais dibens. Vēlāk skolēnu grupas varēja doties šajā pašā maršrutā ekskursijās arī ar motorkuģi "Rota". Darbojās arī prāmji "Venta", "Rumba" un "Kuldīga" (Vietējā dzīve, 1936).

Tūrismu Kurzemē veicināja arī dzelzceļi – bija pieejamas svētdienu biļetes, turp un atpakaļbrauciena biļetes, kā arī grupu biļetes par pazeminātu cenu, ko tūristi labprāt izmantoja. Jauku un spilgtiem piedzīvojumiem bagātu ceļojumu Kurzemē popularizēja Dzelzceļu virsvaldes "tūristu un izpriecas vilciens", aizvedot uz Liepāju un etnogrāfiskām īpatnībām bagāto Nīcu (Rīts, Nr. 208, 1936). Cilvēki izmantoja dzelzceļu ne vien ceļošanai, bet arī, piemēram, nokļūšanai uz labākām ogu un sēņu vietām. Ar vilcienu cilvēki tika nogādāti pat uz Pļaujas svētkiem Jelgavā un Dziesmu svētkiem Rīgā. Kad bānītis brauca cauri mežiem, ceļmalā bija sakrautas malkas kaudzītes, ko piemest, lai saglabātu nemainīgu ūdens temperatūru. Dienā piecām stundām vajadzēja piecus spaiņus ogļu, trīs klēpjus malkas un 400 litrus ūdens (Lasās malā, bānis nāk!, 2010).

"Bānītis brauca lēni un jebkurā brīdī varēja izlēkt ārā, aizskriet līdz krūmiņiem un tad panākt. Dzirdēts, ka pasažieriem nācies arī pārsēsties vienā vagona pusē, lai straujos līkumos tas nesasvērtos un neapgāztos."

(Dūdiņš, 2010)

119. attēls. **Šaursliežu dzelzceļa līnijas Alsunga–Kuldīga atklāšana 1935. gada 1. septembrī Kuldīgas stacijā** (foto no A. Gustovska personīgā arhīva)

1967. gadā Liepājā darbu pārtrauca jūras tirdzniecības osta, un Liepāja kļuva par slēgtu pilsētu, kur Karosta bija "pilsēta pilsētā". Šajā mirklī Liepāja tika slēgta arī ārvalstu tūristiem (Riekstiņš, 1997). Tikai pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Liepājā sāka darboties kravu un pasažieru termināls (SIA "TERRABALT COMPANY", no 1997. gada – Liepājas SEZ "TERRABALT" SIA), kas piedāvāja pasažieru pārvadāšanas pakalpojumus divās līnijās: Liepāja–Karlshamna (Zviedrija) – ap 200 pasažieru vietu piecas reizes nedēļā un Liepāja–Rostoka (Vācija) – ap 60 vietu divas reizes nedēļā. Vēlāk šo prāmju līniju izvietojums mainījās, lielāku maršrutu skaitu pārceļot no Liepājas uz Ventspili. 2002. gada augustā atklāja regulāru prāmju līniju uz Zviedriju (Ventspils–Nīnashamma ar "VV Line", 93 pasažieru vietas). 2005. gadā Sāremā kuģu kompānija ("Saaremaa Laevakompanii") nodibināja meitas uzņēmumu "SLK Ferries OÜ" ar mērķi apkalpot prāmju līnijas. Pirmā 63 km garā līnija bija no Sāremā ostas Mintu uz Ventspili. Bija paredzēts, ka prāmis kursē astoņas reizes nedēļā, ceļā pavadot četras stundas. 2006. gada vasarā šajā līnijā prāmis apkalpoja 17 555 pasažierus un 3337 transporta līdzekļus. Lielāku interesi par prāmja braucieniem izrādīja igauņi, bet braucienu no Igaunijas uz Kurzemi izmantoja arī caur Sāremā ceļojošie somi un zviedri. Turklāt prāmis bija pilnāks tieši Kurzemes virzienā. Diemžēl, sākoties globālajai finanšu krīzei, prāmja līnijas darbība tika pārtraukta, un arī vēlākie plāni atsākt darbību no Ventspils uz Kuresāri un arī no Ventspils uz Gotlandes salu neīstenojās.

Lai nodrošinātu labāku un ātrāku iedzīvotāju un viesu pārvietošanos, lielākajās Kurzemes pilsētās bija aerodromi. 1936. gadā notika Liepājas aerodroma iesvētīšana, kuras laikā Pasta un telegrāfa departamenta direktors H. Resnais uzrunāja dalībniekus, norādot uz aviācijas lielo progresu vispasaules mērogā, kam kā spilgts pierādījums ir jaunā gaisa ostas izbūve, kur vistuvākā nākotnē varēs atklāt pirmo gaisa satiksmes līniju Baltijas valstīs (Labi izdevušies .., 1936). Pēc gada tika atklāta pirmā reģionālā regulārā gaisa satiksme no Liepājas uz Rīgu (Spilves lidostu), kuru apkalpoja ar divām septiņvietīgām "De Havilland DH-89 Dragon Rapide" lidmašīnām. Gaisa satiksme notika visās sezonās, un lidmašīnas kursēja četras reizes dienā 210 kilometru lielo attālumu veicot nepilnā stundā. Vēlāk lidmašīnas lidoja arī no Ventspils, Kuldīgas un citām pilsētām. Padomju laikā no Liepājas tika nodrošināti seši lidojumi dienā uz Rīgu un lielākajām PSRS pilsētām (Ļeņingradu, Maskavu, Kijevu, Minsku, Kaļiņingradu u.c.), apkalpojot ap 100 tūkst. pasažieriem gadā. Visās Kurzemes pilsētās bija nelieli lidlauki, kur svētkos vizināja pasažierus. Iebraucošos aviotūristus sagaidīja Rīgā, Palangā un citur – pretī bija autobuss, lai grupu vestu uz Kurzemi. Galvenokārt ar lidmašīnām ieradās grupas no Vidusāzijas, Maskavas un Kijevas. Starp ekskursiju birojiem par grupu apmaiņu bija savstarpēji noslēgti līgumi. 1993. gadā lidosta tika nodota Liepājas pilsētas pašvaldībai un nodibināta SIA "Aviosabiedrība Liepāja". 2008. gadā tika atklāts pasažieru termināls, un Liepājas lidosta apkalpoja čartera, biznesa un vispārējās aviācijas lidojumus, sasniedzot pat ~43 tūkst. klientu gadā. No Liepājas bija iespējams aizlidot uz Rīgu,

120. attēls. **Lidojumu saraksta informācija Liepājas lidostā 2008. gadā**
(foto A. Gustovskis)

Kopenhāgenu, Hamburgu un Maskavu, nodrošinot satiksmi četras reizes darba dienā uz Rīgu, katru dienu uz Kopenhāgenu un Hamburgu un trīs reizes nedēļā uz Maskavu.

Ventspils lidlaukā līdz 1939. gadam tika plānots atklāt gaisa satiksmes līniju Rīga–Ventspils–Liepāja, ko tomēr neīstenoja. Līdz 1975. gadam tas kļuva par PSRS militāro lidlauku, bet pēc tam civilās aviācijas regulārie reisi tika piedāvāti trīs virzienos: uz Rīgu, Minsku un Ļeņingradu. 1997. gadā tika uzsākts darbs pie lidostas atjaunošanas, 2003. gadā uzbūvēts jauns Ventspils lidostas pasažieru termināls. 2008. gadā lidosta apkalpoja 7894 pasažierus, kas pamatā bija saistīti ar nacionālās aviokompānijas "airBaltic" veikto pētījumu potenciālai pasažieru plūsmai un lidojumu virzieniem no Ventspils lidostas.

Trešā lielākā Kurzemē – Tukuma lidosta jeb "Jurmala Airport" – atrodas bijušā armijas lidlauka teritorijā pie Tukuma. 2005. gadā tika dibināta SIA "Tukums Airport", kam sekoja vērienīgi lidostas atjaunošanas darbi. Lidosta 2020. gadā bija pilnā darba kārtībā, līdz šim te norisinājušies lielākie aviošovi Baltijas valstīs, kā arī iespējams īrēt reaktīvās lidmašīnas piedzīvojumu izklaides braucieniem.

Tūrisma vietas un resursi

Pirmajos tūrisma ceļvežos Kurzemes ievērojamākās vietas pēc tā laika priekšstatiem tika dēvētas ar dažādiem tēlainiem apzīmējumiem, pielīdzinot tās Eiropas ievērojamākajām vietām. Labākās Kurzemes peldvietas (t.sk. Liepāja un Ventspils) gan netika sauktas tik skaļi kā Jūrmala – par "Latvijas Rivjēru". Gadsimtu mijā izdotajā ceļvedī vācu valodā Kandava–Sabile tiek dēvēta par "Kurzemes Šveici" (arī "kuršu Šveici") (Re-

delien, 1900). Ar šādu nosaukumu Abavas senleja kā viena no populārākajām tūrisma vietām apzīmēta arī ceļvežos, kas izdoti pēc neatkarības iegūšanas (Vadonis pa Latvijas kūrortiem, 1928; Vanags, 1934a), kā arī uz daudzām ainaviskām pastkartītēm 20. gs. 40. gados (Nacionālā muzeju krājuma kopkatalogs, 2021). Kuldīga tiek dēvēta par "Latvju Venēciju" (Vanags, 1934a). Šāds Kuldīgas apzīmējums atrodams uz pastkartītēm arī 20. gs. 20. gados. Pirmajā visaptverošajā ceļvedī par Latviju angliski un latviski (Ar Shell .., 1935) Kurzemes reģions tiek saukts par "Kurzemes auglīgajām ielejām", "skaisto Kurzemi" un "Rietum-Latviju". Kuldīga saglabā "Latvju Venēcijas" apzīmējumu, norādot uz to arī kā Kurzemes vecāko pilsētu. Aizpute tajā minēta kā "senlatvju Beidas pils vieta", Grobiņa kā "viena no vecākām vikingu mītnēm Kurzemē", Talsi kā "Dārzu pilsēta", Sabile kā "Kurzemes Šveices centrs" un viena no skaistākām Kurzemes pilsētiņām starp divām kalnu grēdām, Nīca tiek dēvēta par "Latvijas Holandi", kā Vanaga izdotajā ceļvedī rakstīts, – "svētdienas rītos baznīcā redz nīcietes krāšņos tautu tērpos" (Vanags, 1934a). Liepāja tika dēvēta par "Latvijas otru galvaspilsētu" (Ar Shell .., 1935), par "Snaudošo skaistuli" (Vadonis pa Liepāju .., 1935), kur kādā aprakstā kopā ar apkārtni to sauc arī par "Baltijas jūras pērli":

> *"Skaistā Baltijas jūra, kurai pieglaudusies Liepāja, tīrais un veselīgais gaiss, saulainā pludmale ar saviem apdēstījumiem, neaizsalstošā osta un labie satiksmes ceļi [..] Liepājas jūra ar savu absolūti tīro gaisu, jūras un saules peldēm un Liepājas dūņām [..], Liepājas ērtā un glītā peldu iestāde ar saviem dabiskajiem un mākslīgajiem dziedniecības līdzekļiem."*

Galvenā viesu piesaiste Kurzemei ir balto smilšu pludmale, kas stiepjas gandrīz 300 km garumā. Šeit kopš 20. gs. 90. gadu sākuma vērojama lielākā attīstība – lielo pilsētu pārmaiņās, tūristiem pievilcīgu vietu daudzveidībā, piejūras pilsētās ar ostu teritorijām un koka arhitektūras ēkām, gleznainajās viduslaiku pilsētiņās ar romantiskām un senām ieliņām un krodziņiem. 2001. gadā starptautiskas sadarbības ietekmē Liepājas pludmalei pirmo reizi tika piešķirts "Zilais karogs", kas ne tikai veido pozitīvas asociācijas ar Liepāju, bet arī aizsāka pludmales attīstību ilgtspējīgā virzienā (Grospiņa, 2010).

Daļa no Kurzemes stratēģiskajiem tūrisma resursiem ietverta Kurzemes Tūrisma asociācijas logotipā, kuru pēc G. Seiļa idejas uzzīmēja A. Gustovskis, atspoguļot tautā populārās dziesmas "Kurzeme" vārdus: "[..] jūra kā meži un meži kā jūra tur šalc [..]", vienlaikus veidojot pozicionējumu starp citiem reģioniem: jūra, jo Kurzemei ir garākā jūras piekraste Latvijā un Lietuvā; meži, jo savulaik, pateicoties Kurzemes biezajiem mežiem, Kurzemes katls bija pēdējā vieta, kur Latvija noturēja neatkarību; balta kaija, kas simbolizē kuršu brīvību un neatkarību jau pirms vāciešu ienākšanas Kursā 13. gs., un saulriets, kas raksturo Kurzemes ģeogrāfisko novietojumu Latvijas Rietumos un to, ka Kurzemē (sevišķi ziemā) ir apmēram par 5 līdz 10 grādiem siltāks klimats nekā citviet Latvijā, kas tūristiem ir svarīgi, izvēloties ceļojuma galamērķi (Seilis, 2010).

Vairākas ar tūrismu saistītas vietas Kurzemē saņēmušas atzinību vietējā un starptautiskā mērogā. Starp starptautiski atzītiem UNESCO Latvijas dārgumiem ir Kuldīgas vecpilsēta. 2008. gadā Kuldīgas pilsētas vēsturiskajam centram piešķīra Eiropas mantojuma zīmi, bet trīs gadus vēlāk Kuldīgas vecpilsēta tika iekļauta UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālajā sarakstā. Ar līdzvērtīgu statusu tajā iekļauti arī "Suitu kultūrtelpa" un Grobiņas arheoloģiskais ansamblis. 2021. gadā Latvijas Kultūras ministrija izvirzīja Kuldīgas vecpilsētu starptautiskajam UNESCO sarakstam. Lai apzinātu un veicinātu Eiropas izcilākos tūrisma galamērķus, kopš 2006. gada Eiropas Komisija rīko EDEN konkursu. Tas ietver ideju par mazāk zināmiem, bet saistošiem un kvalitatīviem tūrisma galamērķiem. No Kurzemes šo titulu ieguvušas divas pilsētas – Kuldīga kā "Labākais jaunais lauku tūrisma galamērķis" (2007. gadā) un Liepāja par tēmu "Pieejams tūrisms" (2013. gadā). Kuldīga saņēmusi arī Eiropas ilgtspējīga tūrisma inovāciju balvu Berlīnē, ITB 2014. gadā.

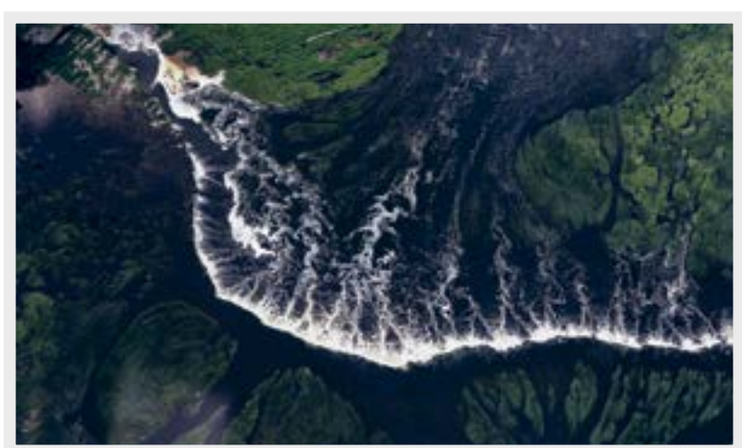

121. attēls. **Ventas rumba Kuldīgā no putna lidojuma, 2016. gads**
(foto A. Gustovskis)

Par galvenajiem tūristu galamērķiem Kurzemē vienmēr uzskatītas sešas lielākās pilsētas – Liepāja, Ventspils, Kuldīga, Talsi, Saldus un Tukums. Liepāja, Ventspils un Tukums ir Kurzemes vārtu pilsētas, bet Kuldīga, Talsi un Saldus kļuvušas par Kurzemes mazajām romantiskajām pērlēm, kas katra piesaista tūristus ar savu īpašo piedāvājumu. Tomēr Kurzemē ar savu oriģinalitāti attīstījušās arī mazākas tūrisma vietas piekrastē –

Rucava, Nīca, Pāvilosta, Jūrkalne, Mazirbe, Kolka un Roja. Kurzemes vidienē īpaši jāizceļ Usmas ezers un aktīvā uzņēmējdarbības attīstība tā krastos. Savs īpašais piedāvājums izveidots arī Alsungai, Sabilei un Kandavai.

Īpaša Kurzemes savdabība ir senie lībiešu zvejnieku ciemi. Lībieši ir viena no Baltijas jūras somugru tautām, kas 10.–13. gs. apdzīvoja plašu Latvijas teritoriju. Tagad tie ir 12 ciemi (Ovīši, Lūžņa, Miķeļtornis, Lielirbe, Sīkrags, Mazirbe, Košrags, Pitrags, Saunags, Vaide, Kolka un Melnsils) Dižjūras un Mazjūras krastos, lībiešu sakņu un atspēriena vieta. Jau 1923. gadā tika dibināta "Līvõd Īt" (Līvu savienība), un, pateicoties organizācijas aktīvai sadarbībai ar igauņiem, somiem, ungāriem un ar Latvijas valsti, 1939. gadā Mazirbē atklāja Lībiešu tautas namu. Vēl 20.–30. gados Ziemeļkurzemes lībiešu ciemu skolās reizi nedēļā mācīja lībiešu valodu. 1940. gadā slēgtā "Līvõd Īt" darbību atjaunoja 1988. gadā, tās biedru skaits svārstījies līdz 250. Lībiešu kultūras mantojums uzņēmējdarbībā līdz šim izmantots daļēji (Kļava, 2019; Šuvcāne un Ernštreits, 2018).

Daļa Kurzemes tūrisma resursu gan ir neatgriezeniski zuduši. Vietām ar lielu emocionālu pacēlumu ir iznīcināta padomju laikos veidotā militārā infrastruktūra vai nesaudzīgi demolēti attālākie objekti, ko var saprast, iedomājoties 90. gadu noskaņojumu, bet daži joprojām atvērti tūristiem, piemēram, Irbenes radioteleskops. Sarežģīti ir saglabāt tradicionālo Kurzemes lauku kultūrainavu, kas vienmēr ir bijis konteksts ceļošanai. Par ļoti vērtīgu, bet zudušu tūrisma resursu uzskatāmas arī pēc PSRS armijas aiziešanas atstātās zemūdenes Liepājas Karostā, kuras tika sagrieztas metāllūžņos, nevis izveidotas par atraktīvu tūristu piesaisti.

122. attēls. **Savvaļas zirgu vadonis – ērzelītis Foppe Papes dabas parkā, 2005. gads**
(foto A. Gustovskis)

Kurzemē atrodas virkne starptautiskas nozīmes "Natura 2000" teritorijas, piemēram, Papes dabas parks, dabas parks "Engures ezers", dabas parks "Abavas senleja", Slīteres Nacionālais parks u.c. Papes dabas parkā gida pavadībā iespējams apskatīt savvaļas zirgus, taurus un sumbrus (skat. 122. attēlu). Iederoties ainavā un izmantojot vietējos materiālus (koku, niedres), šeit tika izveidots pirmais putnu novērošanas tornis Latvijā. Tas tika novietots stratēģiski izdevīgā vietā tūristiem, kuri brauc garām, bet mazāk izdevīgi – profesionāliem putnu vērotājiem.

2008. gadā populāra kļuva Jūrkalnes zilā govs, kura tika popularizēta nacionālajos tūrisma medijos. Zilās govs portretus uzstādīja Londonas metro stacijās un citviet Eiropā kopā ar TAVA saukli "Neredzēsi – neticēsi". (skat. 72. attēlu 194. lpp.)

> *"Esam sapratuši, ka ar reklāmu valsts reputāciju celt nevar, jo tā var pārdot produktu, bet tas neuzrunā pasauli. Var reklamēt tūrismu, bet tas nepārstāv valsti. Piemēram, zilā govs nav Latvijas tēls, bet to izmanto, lai piesaistītu uzmanību. Ja kāds, piemēram, Londonas metro ierauga plakātu ar zilo govi, apstājas, izlasa mājas lapas adresi un sāk interesēties par Latviju, tad govs savu lomu ir izpildījusi."*
>
> (Puķīte, 2008)

Kurzemes tūrisma sezonalitātes atšķirības ir lielai daļai tūrisma un atpūtas veidu. Piemēram, labākais jūras makšķerēšanas laiks – plekstu (bušu) sezona – ir oktobris un novembris. Labākā putnu vērošanas sezona migrācijas laikā ir aprīlis, maijs un septembra beigas, oktobris, bet specifiskām sugām arī novembris vai ziemas mēneši (izteikti Rietumkurzemes piekrastē – Kolkasragā, Akmeņragā, Ovišragā, pie lielo ostu moliem u.c.). Vindsērfotāji un pūķotāji neoprēna spectērpos, lai baudītu savu vaļasprieku, bieži izmanto rudens vētru radītos viļņus un vēja spēku. Rudens vētras ir piemērots laiks arī dzintara meklēšanai. Jebkurā gadalaikā piedzīvojumu tūristi dodas pārgājienos gar jūru. Ziema un aukstā sezona kopumā ir atbilstošākais laiks ziemas peldēm jūrā vai reģiona ūdenstilpēs.

Tūrisma uzņēmumi un pakalpojumi

Pāreja no PSRS perioda tūrisma aktivitātēm, kas saistījās ar ceļošanu vai sportisku sāncensību, līdz mūsdienu uzņēmējdarbībai vietām saglabāja pēctecīgumu. Piemēram, Talsu apkārtnē pirmās tūrisma aktivitātes aizsāka Viesturs Midrijānis, kurš jau padomju laikos vadīja tūristu klubu, kur darbojās t.s. Kalniņa grupa. Tika organizēti gan vienas

dienas maršruti, gan ikgadēji maršruti ar slēpēm, kājām, autobusiem katru vasaru uz trim nedēļām – cik tālu var aizbraukt. Vēlāk izveidojās Talsu rajona tūristu klubs, pēc tam interešu ceļotāju klubs "Grieze" ar 250 biedriem. Tā laika organizatoriskās prasmes un iestrādnes bieži tika izmantotas arī tūrisma uzņēmējdarbības veidošanai jaunajā situācijā. Piemēram, vienu no pirmajām tūrisma aģentūrām – "Tobago" Ventspilī, kas dibināta 1993. gadā, – vadīja Iveta Rīvāne, kura padomju laikos strādāja Ventspils ekskursiju birojā, organizējot izejošā tūrisma ekskursijas. Kad izbeidzās tūristu plūsma no PSRS, Ventspils ekskursiju birojā peļņu deva komercbraucieni uz Viļņas tirgu. Pirmās tūrisma aģentūras Liepājā bija "Līgo" (vadītājs Aivars Gabaliņš) un "Ap sauli" (vadītājs Agris Pumpurs).

Pamazām uzņēmējdarbībā nonāca PSRS laikos izveidotās atpūtas bāzes un somu pirtis nomaļākās vietās pie ūdeņiem. Piemēram, tāda bija par "Kosigina rezidenci" dēvētā augsta ranga atpūtas bāze pie Valguma ezera, kurai esot bijuši tiešie sakari ar Kremli un kas tolaik bija apjozta ar divus metrus augstu žogu, bet teritoriju apsargāja bruņoti milicijas darbinieki. Kopš 2005. gada šajā īpašumā veiksmīgi attīstās SIA "Valguma pasaule" atpūtas komplekss. Ārpus tradicionālajām atpūtas bāzēm bija arī citi padomju mantojuma objekti. Viens no īpaši unikāliem ir Liepājas Karostas cietums, kas iesaistīto darbinieku radošuma un uzņēmības iespaidā dažu gadu laikā izpelnījās milzu popularitāti, īpaši ārvalstu ceļotāju vidū un joprojām ir apmeklētākais tūrisma objekts Liepājā, radījis divus no unikālākajiem kultūras tūrisma produktiem Kurzemes vēsturē,– "Ekstrēmā nakts Karostas cietumā" un "Bēgšana no PSRS", no kuriem viens tūristiem piedāvā iejusties cietumnieka lomā Karostas cietumā teatralizētā uzvedumā, bet otrs piedāvā aktīvu spēli Karostas fortos.

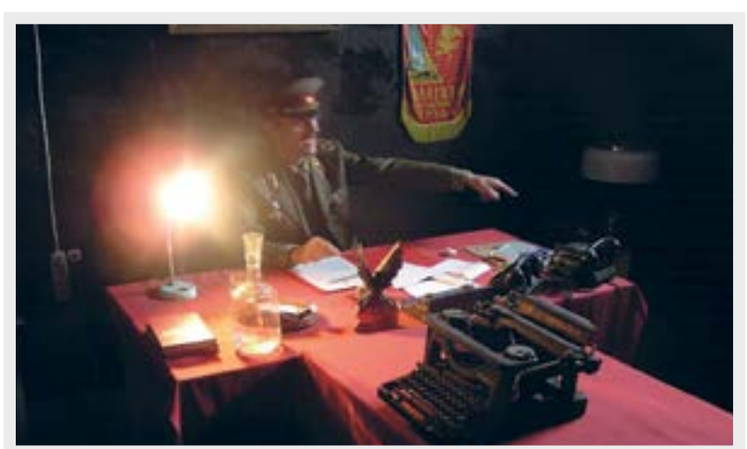

123. attēls. **Ekstrēmā nakts Karostas cietumā. Šova vadītājs Juris Raķis padomju laika cietuma vadītāja lomā, 2004. gads** (foto A. Gustovskis)

Lielu investīciju ieguldīšana privatizētajos uzņēmumos bieži aizņēma ilgāku laiku. Piemēram, par Kurzemes lielāko viesnīcu "Līva" 1966. gadā rakstīja (Pleikšnis, 1966):

> *"Liepājas centrālajā laukumā pacēlusies monumentāla ēka. Tā ir jaunā viesnīca "Līva". Tajā ir 280 vietu. Līdz ar komfortabliem numuriem viesnīcā būs restorāns, banketu zāle un sadzīves pakalpojumu ateljē."*

Viesnīcu pēc neatkarības atgūšanas pārņēma Liepājas pašvaldība, bet 1999. gadā tā tika privatizēta (Par pašvaldību .., 1999), nepārtraucot tās darbību, organizējot rekonstrukciju un ieguldot tās atjaunošanā. 2018. gadā viesnīca nonāca Vācijas investora īpašumā.

Liepājas apkārtnē viesmīlības pakalpojumi attīstījās likumsakarīgi, un tūrisma uzņēmējdarbības labā prakse tika pārņemta arī no rietumvalstu pieredzes. 1993. gadā ar Ziemeļvestfāles (Vācija) palīdzību, projekta pamudināti, sāka veidoties pirmie tūrisma pakalpojumu sniedzēji Nīcas pagastā – kempings "Gaiļi" un trīs lauku tūrisma mājas – "Jūrmaļi", "Aizpuri", "Vērbeļnieki", tika sagatavots pirmais buklets par Nīcas pagastu (Maisiņš, 2010). 1997. gadā, investējot zviedru uzņēmējiem, radās pirmā Kurzemes četrzvaigžņu biznesa klases viesnīca "Amrita", kura 2008. gadā iekļāvās viesnīcu ķēdē "Europa Group Hotels", kas tālāk jau "Europa City Amrita" deva tiesības izmantot viesnīcu ķēdes vienoto politiku un klientiem piedāvāt pakalpojumus ne tikai Liepājā, bet jau desmit ķēdes viesnīcās Latvijā un Lietuvā (Huna, 2009). 2008. gadā kopumā Liepājas viesiem tika piedāvātas 34 naktsmītnes, un gultasvietu skaits desmit gadu laikā bija divkāršojies.

Kamēr Ventspils ilgstoši centusies piesaistīt viesnīcu operatoru biznesa klases paaugstināta standarta viesnīcas izveidei, Liepājā par prestižāko pilsētas biznesa un dizaina viesnīcu ar pieczvaigžņu līmeni 2009. gadā kļuva viesnīca "Promenāde". Paralēli attīstījās arī mazās viesnīcas, piemēram, "Bura", "Feja", "Roze" u.c. 20. gs. 90. gadu beigās Liepājas viesnīcās kopā bija jau 840 gultasvietas.

Par vienu no Liepājas īpašām vizītkartēm jāatzīmē stilīgās *pop-art* viesnīcas "Fontaine" un "Fontaine Royal". Šīs joprojām ir unikālas viesnīcas, izvietotas restaurētās koka ēkās, ko 1996. gadā izveidoja uzņēmējs un rokmūziķis Luijs Fonteins kopā ar sievu Ivonnu Kalitu. Viesnīcā tika izveidotas 58 gultasvietas 22 istabās. Katrai istabai izveidots savs unikāls dizains, kas tai piešķir īpašu šarmu un tēmu, sākot ar *King-Elvis*, *Uncle Tom* un beidzot ar *Louie Fontaine Lounge*. Ir arī dažas ļoti eksotiskas istabas, piemēram, arābu istaba vai safari istaba u.c. Viesnīca apsaimnieko arī Kurzemē joprojām lielāko dzīvās mūzikas klubu – "Fontaine Palace" ar ietilpību līdz 600 cilvēkiem, kurā uzstājas mūzikas grupas no visas pasaules.

124. attēls. **Viesnīcas "Royal Fontaine" istabas interjers, 2007. gads** (foto A. Gustovskis)

Ventspilī par tūrisma attīstības sākumu var uzskatīt 1995. gadu, kad atklāja kuģīti "Hercogs Jēkabs". Kuģītis bija jaunums un tolaik visapmeklētākā tūristu izklaide Ventspilī. Ventspils bija pirmā pilsēta Latvijā, kuras jūras pludmale 1999. gadā saņēma "Zilā karoga" sertifikātu. Intensīva tūrisma attīstība Ventspilī sākās ar 2001. gadu, kad uzmanības pievēršanai un apmeklētāju piesaistei tika izlemts par Govju parādes organizēšanu. 2002. gadā tika noslēgts līgums ar amerikāņu kompāniju par Govju parādes izveidošanu Ventspilī un iegādātas 30 govis, no kurām dažas ir īpaši liela izmēra un par konkrētu tematiku, piemēram, "Govs Ceļotāja" ir izveidota kā vecs, nonēsāts čemodāns, ko rotā uzlīmes no pilsētām pasaulē, kur notikusi "Govju parāde".

125. attēls. **Ventspils Govju parādes "Govs Ceļotāja", 2007. gads** (foto A. Gustovskis)

Ventspils mērķtiecīgie ieguldījumi tūrismā, sākot no 90. gadu beigām, pakāpeniski radīja daudz lielāku viesu pieplūdumu arī citām Kurzemes vietām, ko lielā mērā ietekmēja apjomīga mārketinga kampaņa un tūristu piesaistīšana no Lietuvas un Igaunijas. Ventspils lēcienveidīgo izaugsmi iedarbināja arī mērķtiecīga pašvaldības darbība, ieguldot vienlaikus pilsētas publiskajā infrastruktūrā un tūristu piesaistēs, un aktīvā pilsētas mārketingā. Pilsētas dome, atklājot Ventspils "Piejūras kempingu", tobrīd modernāko kempingu Latvijā, publiski solīja turpmāk ik gadu investēt jaunā tūrisma infrastruktūras objektā vismaz divus miljonus latu no pilsētas budžeta. Tā arī notika. Drīz pilsēta no rūpnieciskas, tūristiem nepievilcīgas vietas padomju laikos pārtapa par vienu no modernākajām tūristu pilsētām Latvijā, kuras piedāvājums bija vērsts uz atpūtu un izklaidi, īpašu akcentu liekot uz ģimenēm ar bērniem. Tika atjaunota arī Ventspils Livonijas ordeņa pils, izveidojot to par vienu no tehnoloģiju jomā modernākajām muzeju ekspozīcijām valstī. Uzbūvēts āra ūdensparks, iekštelpu ūdensparks, olimpiskais centrs un viesnīca, bērnu pilsētiņas visā pilsētā, tika attīstīts Piejūras brīvdabas muzejs un bānītis, piedzīvojumu parks utt. Tas ļāva līdztekus attīstīties daudziem privātajiem viesmīlības uzņēmumiem – tūristu mītnēm un sabiedriskās ēdināšanas pakalpojumiem. Ventspils īstenotās plašās mārketinga aktivitātes paralēli pilsētvides un tūrisma objektu attīstībai radīja ļoti nozīmīgu rezonansi. Piemēram, tūrisma brošūras tika drukātas astoņās valodās, katru gadu četrās valodās izdeva tūrisma avīzi, ko izplatīja kā pielikumu nacionālajiem laikrakstiem Baltijā, tika izdoti ar projektiem saistīti materiāli, pastaigu maršruti, velotūrisma kartes un attīstīta mājas lapa www.visit.ventspils.com (sākotnēji www.tourism.ventspils.lv) astoņās valodās, veikts aktīvs darbs starptautiskajās tūrisma izstādēs. Būtisku ieguldījumu šajā deva TIC vadītāji – Guntars Seilis un Una Libkovska.

Ventspils apkārtnē mērķtiecīgi tūrisma attīstības virzienā sāka strādāt bijušie pašvaldību vadītāji Māris Dadzis Jūrkalnē un Gendrihs Šķesters Usmas pagastā. Pirmie uzņēmumi Jūrkalnē bija kempings "Zaķi", "Arāji" u.c. Vēlāk strauji attīstījās kempings "Sīļi". Vieni no pirmajiem tūrisma uzņēmumiem Saldus rajonā attīstījās atpūtas bāze "Radi" un "Pie Daces". Kuldīgas apkārtnē pirmie tūrisma uzņēmumi bija pilsētas viesnīcas "Kursa" un "Jāņa nams", lauku mājas "Kažoki", "Kauši", "Garīkas", kā arī Štofregenu ģimenes uzņēmums, kas kopš pirmās Latvijas neatkarības apsaimnieko slavenās Riežupes smilšu alas piecus kilometrus no Kuldīgas.

Kā viens no veiksmīgajiem Talsu apkārtnes tūrisma uzņēmumiem izceļams "Atpūtas Parks Laumas", kuru izveidoja Roberts Riekstiņš un Māris Krišmanis, ar darbu pierādot, kā "tukšā vietā" var izveidot ļoti pievilcīgu un plaši apmeklētu atpūtas kompleksu dabā. Uzņēmums sākotnēji izveidoja virkni tematisko izziņas taku (Bišu taka, Meža taka, Putnu taka u.c.), bet gadu gaitā vienu pēc otra attīstīja kempingu, viesu namu, disku golfu, trušu dārzu, kāzu svinības un korporatīvos pasākumus.

126. attēls. **Nīderlandes tūristu ekskursija "Atpūtas Parkā Laumas", 2005. gads**
(foto A. Gustovskis)

Savu ieguldījumu Kurzemes tūrisma identitātē ierakstījis Pedvāles mākslas parks (agrāk Pedvāles Brīvdabas mākslas muzejs) ar tā radoši aktīvo saimnieku Ojāru Arvīdu Feldbergu, kurš radījis pasaules mēroga mākslas un kultūras ainavas parku. Savukārt Rojā viena no pirmajām tūrisma uzņēmējām ir Zane Vaivode, viesnīcas "Roja" īpašniece un aktīva tūrisma ideju veicinātāja visas Kurzemes mērogā.

Svarīgi atzīmēt, ka 90. gados liela daļa gidu (un arī ceļotāju) lietoja padomju laiku tūrisma ceļvežus, kuros detalizēti aprakstīti padomju propagandas objekti, pieminekļi u.tml., vai arī grāmatas un periodiku. Viens no pirmajiem populārākajiem tūrisma maršrutu veidošanas un gidu izziņas avotiem bija izdevniecības "Latvijas enciklopēdija" 1993. gadā izdotā ar kartēm un vēsturiskiem aprakstiem bagātā grāmata "Kurzeme". Gidu profesionālai kvalifikācijai visaptverošus kursus vides izglītības tīkla izveides kontekstā visā Kurzemē organizēja Talsu TIC vadītāja Inese Roze. Tūristu mītņu skaits Kurzemē no 103 vienībām 2000. gadā bija četrkāršojies līdz 461 tūristu mītnei 2004. gadā. Tūristu mītņu daudzveidība īpaši strauji attīstījās piekrastē, pielāgojoties atšķirīgām pieprasījuma vajadzībām un dažādiem atpūtnieku dzīves stiliem. 2005. gada beigās Kurzemē bija 510 naktsmītnes.

Turpmākajos gados turpināja pieaugt tūristu mītņu skaits un kapacitāte, īpaši brīvdienu māju (laukos) un viesu dzīvokļu segmentā (pilsētās). Arī pēdējos gados visaktīvākais pieaugums bijis piekrastē (vismazāk pārmaiņu tūristu mītņu sektorā 2015.–2019. gadu laikā bijis Kolkas pagastā, visvairāk – Liepājā). 2020. gadā Kurzemes reģionā kopumā bija jau 949 darbojošās komerciālās tūristu mītnes, no tām trešā daļa – viesu dzīvokļi. Tomēr kapacitātes ziņā joprojām puse no tirgus ir viesnīcu un viesu māju vai atpūtas kompleksu rīcībā (Klepers u.c., 2020).

Piedzīvojumu un izklaides jomā noteikti jāpiemin par Latvijas kā līdzenumu zemi kļuvušais fenomens – kalnu slēpošanas trases. Lielas privātuzņēmēju iniciatīvas tika ieguldītas kalnu trašu izveidē Milzkalnā, Jēkaba gravā un Zviedru cepurē, kura bija pirmā kalnu slēpošanas trase Kurzemē un ilgi bija apmeklētākais tūrisma objekts Kurzemē (Smuškova, 2010). Uz grāmatas tapšanas brīdi no minētajām kalnu slēpošanas trasēm vairs darbojās tikai Milzkalns.

Kā Kurzemes tūrisma produkti vietējā un starptautiskajā tirgū jāmin: dažu dienu ceļojums pa Kurzemi (galvenokārt iekļaujot sešas lielākās pilsētas: Kuldīgu, Ventspili, Liepāju, Talsus, Tukumu, Saldus); atpūta pie jūras; nedēļas nogale Kurzemes mazpilsētās; aktīvā atpūta visā Kurzemes teritorijā; semināri un konferences (nelielam un vidējam cilvēku skaitam); lauku tūrisms; pasākumi, svētki, festivāli, sporta pasākumi u.c., specializētās interešu ekskursijas; dabas takas un dabas parki; atpūta pie Kurzemes upēm un ezeriem.

Kā īpašais Kurzemes identitātes kulinārijas produkts jāpiemin sklandrausis, ko izdevies izcelt starptautiskā mērogā, 2013. gadā tam kļūstot par ES apstiprinātu garantētu tradicionālo īpatnību, kā arī pašnodarbināto iespēju, kuri caurbraucošajiem tūristiem Alsungā uz Raiņa ielas piedāvā dažādu recepšu sklandraušus. Šo seno kurzemnieku raušu piedāvātāju skaits laikā no 2010. līdz 2021. gadam pieckāršojies, piedāvājot ne vien saldos, bet arī sāļos un citus raušus.

Pieprasījums un ceļotāji

Padomju laikā tūristiem pieeja Kurzemes jūras piekrastei bija ierobežota, jo šī teritorija bija PSRS galējā rietumu robeža. Tāpēc Kolka, Roja, Ventspils rajona un Liepājas rajona piekraste bija slēgtā zona. Piekļuve šīm teritorijām bija tikai ar atļaujām, un atrasties pludmalē naktī bija aizliegts. Katru vakaru plkst. 22.00 visa Kurzemes pludmale ar traktoru tika uzarta, lai konstatētu iespējamos robežas pārkāpumus, pludmalē patrulēja robežsardze. Braucot no Rīgas pa galveno ceļu, Lepstē pirms Mērsraga bija barjera, un tālāk varēja tikt vienīgi tie, kuriem bija pieraksts pasē, tāpēc autobusa biļeti vienmēr pārdeva tikai līdz Lepstei (Rozīte, 2010).

1967. gadā Liepājas ostu pārveidoja kā jūras kara bāzi un iebraukt pilsētā varēja tikai, uzrādot pasi. Personām, kuras Liepājā nebija pierakstītas, bija nepieciešamas īpašas atļaujas. Pēc 1993. gada Padomju armija vienu pēc otras evakuēja savas bijušās armijas militārās bāzes Kurzemē, sākot no Liepājas un beidzot ar Skrundu. Teritorijas, kas bija slēgtas gandrīz pusi gadsimta, nu tapa pieejamas visiem – gan vietējiem, gan tūristiem. Tas pavēra nebijušas iespējas Kurzemes tūrisma attīstībai, jo šis reģions gan tolaik, gan tagad ir vienīgais ar tik garu Baltijas jūras piekrasti, virkni ostām, starptautisku lidostu un savienotiem reisiem ar Rīgas lidostu. Pamazām vietējie tūristi sāka virzīties cauri Kurzemei uz jūrmalu gan ceļojumu nolūkos, gan vasarās vienkārši peldoties un pavadot brīvo laiku pie jūras. Līdz ar pieaugošo cilvēku skaita pieplūdumu Kurzemes jūrmalai

90. gadu sākumā pamazām sāka veidoties arī pirmie Latvijas neatkarības laika tūrisma uzņēmumi, visvairāk – lauku tūrisma mājas.

Kurzeme ir interesants tūrisma galamērķis arī citiem Latvijas reģionu iedzīvotājiem – tā joprojām ir lielākā daļa Kurzemes apmeklētāju. Tomēr ārvalstnieku skaits arī ir stabils un pieaug, īpaši lielākajās pilsētās un piekrastē. Ja piekrastē kopumā pēdējos gados nakšņojošo ārvalstu tūristu skaits ir ap 30 %, tad Liepājas rajonā, salīdzinot ar 2010. gadu, ārvalstnieku skaits un attiecība pret vietējiem nakšņotājiem ir pat divkāršojusies, līdz 2019. gadam sasniedzot 40 %. Nedaudz zemāka šī proporcija ir Ventspils apkārtnē, bet starp 20 % un 30 % Rīgas līča piekrastē. Piekrastē galvenokārt nakšņoja tūristi no Lietuvas, Igaunijas, citām Baltijas jūras reģiona valstīm, Vācijas, kā arī tūristi no Nīderlandes. Ārvalstu tūristiem ir izteiktāk segmentēti galamērķi – sevišķi daudz nakšņotāju no Lietuvas ir Rucavas un Nīcas novadā, kur arī ārvalstu tūristu proporcija vēl 2018. gadā bija visaugstākā visā valstī. Piemēram, Liepājā nakšņojušo ārvalstu viesu ziņā visvairāk tūristu bija no Lietuvas (~11 %), Vācijas (~5 %), Krievijas (~4 %) un Igaunijas (~3 %), kam sekoja Somija, Baltkrievija, Lielbritānija. Kopumā 2018. gadā Liepājā nakšņojuši viesi no vairāk nekā 70 pasaules valstīm. 2018. gadā Kurzemes piekrastes pašvaldībās kopējais nakšņojumu skaits pārsniedza pusmiljonu. Vidēji viens ārvalstnieks piekrastē tūristu mītnēs pavadījis 2,3 naktis, kas ir ilgāk nekā iekšzemes reģionos. Tūristi ieradušies no 126 dažādām pasaules valstīm, taču lielākoties no tuvākajām kaimiņvalstīm un Baltijas jūras reģiona (CSP, 2020; Klepers, 2020).

Lielākā apmeklētība saistāma ar Baltijas jūras piekrasti, īpaši karstajā vasaras sezonā. Brīvdienām pludmalē optimāls laiks svārstās pa gadiem un variē starp 16 dienām (kad gaisa temperatūra ir virs +20 °C, nav stipra vēja un nokrišņu) un 35 dienām peldsezonas laikā. 2019. gadā veiktajā plašākajā pētījumā par pludmales apmeklētību aprēķināts, ka Kurzemes jūras piekrastē visa gada laikā apmeklējumu skaits sasniedza ~2,6 milj. (visvairāk Liepājā, tad Ventspilī un Rojas novadā). Tas ir aptuveni tikpat daudz, cik Jūrmalā gada laikā (Klepers, 2020).

Viena no Kurzemes prioritātēm tūrisma uzņēmējdarbības veicināšanai un tūristu piesaistīšanai ir tematisku lielo publisko pasākumu rīkošana, kas piesaistījusi daudzskaitlīgus apmeklētājus. Piemēram, Kurzemes svētki, kas vērsti uz konkrētām apmeklētāju grupām, vasaras saulgrieži Jūrkalnes Ugunspļavā, Zvejnieksvētki Rojā, kino, mākslas un mūzikas festivāls "RojaL", "Stinšu svētki Liepājā", Kuldīgas pilsētas festivāls "Dzīres Kuldīgā" un pavasara palu šovs "Lido zivis Kuldīgā", Ventspils pilsētas svētki, Rožu svētki Tukumā, rokfestivāls "Saldus Saule", festivāls "Summer Sound" Liepājā, Slīteres ceļotāju dienas, mūzikas un mākslas festivāls Pāvilostā "Zaļais Stars", Smilšu skulptūru festivāli Ventspilī, Pāvilostā un Liepājā, Zvejnieku svētki Pāvilostā u.c. Publisko pasākumu apmeklējumu skaits ir dažāds – no vairākiem simtiem tematiskos nišas pasākumos līdz vairākiem tūkstošiem nacionāla mēroga tematiskajos pasākumos (piemēram, "Stinšu svētki Liepājā"). Nereti tas pārsniedz pat 50 tūkstošus plašos publiskajos pasākumos (piemēram, pludmales festivāls "Baltic Beach Party" Liepājā, "Dzīres Kuldīgā", "Kurzemes rallijs", Zvejnieksvētki Kurzemes zvejnieku ciemos u.c.). Prioritāri vienmēr bijuši tie apmeklētāji, kas spēj novērtēt Kurzemes īpašo kultūras mantojumu un radošo oriģinalitāti, dabas un ainavas mantojuma vērtības.

Pārvaldība, izglītība un pētniecība

Kurzemes tūrisma pārvaldība sākotnēji un arī turpmākajos gados lokāli virzīta ar lielu pašvaldību atbalstu – gan veidojot visaptverošu tūrisma informācijas centru struktūru, gan piesaistot resursus infrastruktūras veidošanai u.tml. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas vajadzēja ne tikai strauji pielāgoties jaunajiem tirgus apstākļiem, bet arī domāt, kā bijušā lielā PSRS masveida tūristu pieplūduma vietā atrast jaunus tūristus ārvalstīs. Līdz pat Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā Latvijas iedzīvotāji ceļoja uz ārvalstīm vairāk, nekā šeit iebrauca ārvalstnieki, un Kurzeme nebija izņēmums. Pārejas laikā tūrismu Kurzemē uzsāka atsevišķi entuziasti dažādās Kurzemes vietās, un būtiska loma jomas veicināšanai bija izveidotajiem tūrisma informācijas centriem.

Kurzemē pirmie tūrisma informācijas centri (punkti un biroji) izveidojās šādā secībā: Nīcas TIP (1993), kuru tās vadītājs A. Maisiņš vēlāk oficiāli reģistrē kā Lejaskurzemes TIB, Tukuma TIC (1994), Kuldīgas TIC (1995), Pāvilostas TIC (1995), Talsu TIC (1996), Rucavas TIC (1996), Saldus TIC (1997), Ventspils TIC (1999) u.c.

Tūrisma organizatoriskajos pirmsākumos reģionā tika piesaistīta tūrisma eksperte Helga Simiča, kas 1993. gadā atbrauca no Vācijas un pēc mēneša kopā ar A. Maisiņu izveidoja Nīcas pagasta tūrisma attīstības stratēģiju, kas tolaik bija viena no pirmajām Latvijā, un secīgi arī pirmo tūrisma informācijas punktu ne tikai Nīcā, bet arī Latvijā. Paralēli 1994. gadā Husumas pilsētā (Vācija) ar Ziemeļreinas Vestfālenes zemes valdības atbalstu H. Simiča izveidoja Baltijas Tūrisma centrāli, kas faktiski bija pirmais Latvijas tūrisma informācijas birojs Vācijā. Pēc šīs sadarbības 1994. gadā Nīcā ieradās pirmie 37 tūristi no Vācijas un simboliski kļuva par pirmajiem reģistrētajiem rietumpuses ārvalstu tūristiem Kurzemē (Maisiņš, 2010). Paralēli 90. gadu sākumā Egils Tinte kopā ar Intu Lusi Kuldīgā izveidoja nevalstisku organizāciju "Kurzeme", kas bija paredzēta dažādu Kurzemes mēroga projektu attīstībai. Lielākais ieguldījums, ko viņi paveica Kurzemes tūrisma attīstībā, bija Kanādas bijušā tūrisma ministra Kena Bleka (*Ken Black*) sadarbības vizīte Kurzemē un jau minētais viņa pētījums. 1995. gadā A. Maisiņš uzsāka sarunas ar Liepājas pilsētas un rajona padomes vadītājiem par to, ka būtu jāveido apvienots tūrisma informācijas birojs Liepājas pilsētā un rajonā, un pēc garām sarunām 1996. gada 26. jūlijā oficiāli tika reģistrēts Lejaskurzemes tūrisma informācijas birojs, kurš viesnīcā "Līva" īrēja vienu telpu (Maisiņš, 2010).

Par mērķtiecīgi vadītas tūrisma attīstības sākumu Kuldīgā var uzskatīt 1995. gadu, kad pēc Arta Gustovska iniciatīvas tika izveidots Kuldīgas TIC, kas no tiem laikiem

veicinājis daudz inovatīvu jaunievedumu tūrisma pārvaldībā un attīstībā ne tikai Kurzemes mērogā, t.sk. Nīderlandes velomaršrutu tīklojums, apmeklētāju skaitītāju datu analītika, orģināli pasākumi u.c. Pāvilostā 1995. gadā pēc Irinas Kurčanovas ierosinājuma tika izveidots Pāvilostas TIC apvienojumā ar Pāvilostas novadpētniecības muzeju, bet vēlāk novadā izveidojās biedrības, kas ar savu darbību turpina popularizēt Kurzemes piekrasti – biedrība "Pāvilostas laivas", biedrība "Ziemupīte" u.c. (Kurčanova, 2010). 1994. gadā G. Seilis nodibināja Talsu tūrisma apvienību, un vēl pēc diviem gadiem tapa Talsu rajona tūrisma informācijas centrs. Līdzīgi 1994. gadā Aiga Petkevica veicināja Tukuma TIC izveidi. Saldus rajonā tūrisms sāka attīstīties pēc Indras Rozentāles iniciatīvas izveidotā Saldus TIC 1996. gadā, kura darbība sākotnēji bija vairāk saistīta ar izejošā tūrisma pakalpojumu sniegšanu un ārzemju braucienu organizēšanu sadarbībā ar dažādām Rīgas firmām, tomēr pamazām veidojās viesus uzņemošu pakalpojumu sniedzēji. Kā viens no pēdējiem šajā uzskaitījumā starp lielajām pilsētām 1999. gadā tiek izveidots Ventspils TIC, un pirmais tā vadītājs bija Kaspars Sprūdžs.

1996. gadā tika izveidota Kurzemes un Zemgales tūrisma padome. Vēlāk, kad tūrisma uzņēmumu skaits abos reģionos pieauga un palielinājās arī konkurence starp reģioniem, kļuva arvien grūtāk virzīt tirgū divus Latvijas reģionus ar vienu tūrisma organizāciju. Kurzemes Tūrisma asociācija tika dibināta 2001. gadā pēc sešu rajona centru pilsētu TIC vadītāju iniciatīvas: Artis Gustovskis (Kuldīgas TIC vadītājs), Guntars Seilis (Talsu rajona TIC vadītājs), Inta Spriņģe (Lejaskurzemes TIB vadītāja), Aiga Petkēvica (Tukuma TIC vadītāja), Kaspars Sprūdžs (Ventspils TIC vadītājs) un Aija Žideņa (Saldus TIC vadītāja). Pirmais asociācijas vadītājs bija A. Gustovskis, bet vietnieks – G. Seilis. Organizācijas budžeta veidošanā tika piesaistīts gan pašvaldību, gan ārvalstu finansējums. Pirmajā pilnajā darbības gadā KTA bija iestājušies 47 biedri, no kuriem 33 bija Kurzemes privātuzņēmumi un deviņas pašvaldības.

Pirmie KTA darbi bija Kurzemes tūrisma attīstības plāna izstrāde, Kurzemes tūrisma konferences organizēšana, mājas lapas www.kurzeme.lv izveide, kā arī aktīvas mārketinga rīcības un asociācijas grafiskās identitātes (t.sk. logotipa) izstrāde. KTA biedru skaits turpmāk svārstījās pa gadiem, bet vidēji bija virs 100. Biedri sanāk kopā vismaz divas reizes gadā (neskaitot tikšanās reizes tradicionālajos pieredzes apmaiņas braucienos Latvijā un ārzemēs). KTA katru pavasarī rīko Kurzemes tūrisma konferenci, rudenī – gada noslēguma balli, kura kopš 2004. gada ir izveidota kā tūrisma kvalitātes balvas "Lielais Jēkabs" pasniegšanas ceremonija gada veiksmīgākajiem tūrisma uzņēmumiem Kurzemē. Balvas nosaukuma autors ir A. Gustovskis, kā pamatā ir ideja par pirmajiem un tālākajiem ceļojumiem Kurzemes vēsturē, kas saistīti ar hercogu Jēkabu un viņa ieguldījumu Kurzemes attīstībā. Balvu katru gadu pasniedz līdz 10 nominācijām, piemēram, labākajai naktsmītnei, labākajam ēdināšanas uzņēmumam, labākajam muzejam u.tml., visi apbalvotie Kurzemes tūrisma uzņēmumi pa gadiem ir minēti KTA vietnē Kurzeme.lv.

1997. gadā Liepājas Pedagoģiskās augstskolas pasniedzēja Ilze Grospiņa, vēsturnieks Gunārs Silakaktiņš un LTIB vadītājs Andris Maisiņš izveidoja augstskolā pirmo nepedagoģisko studiju programmu "Tūrisma menedžments" un 1998. gadā uzņēma pirmos tūrisma studentus pilna un nepilna laika studijās. Vēlāk tika organizēta filiāle Kuldīgā, kur tika izveidota studentu grupa no Kuldīgas un tuvākās apkārtnes. Savukārt uz Kuldīgas 78. arodvidusskolas bāzes, kas atradās bijušajā Baltijas skolotāju semināra ēkā, 2008. gadā tapa Kuldīgas Tehnoloģiju un tūrisma tehnikums (sākotnēji profesionālā vidusskola). 1998. gadā tika izveidota Liepājas pilsētas Tūrisma komisija, kurā piedalījās pilsētas domes pārstāvji, LTIB vadītājs, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas inspektors, ostas pārstāvis, Liepājas Pedagoģiskās akadēmijas Tūrisma menedžmenta programmas direktore un tūrisma aģentūras īpašnieks, kas ieskicēja ne vien starpnozaru sadarbību, bet arī lielāku politiskās nozīmes piešķiršanu tūrisma jautājumiem.

Kurzemē līdz 2020. gadam izstrādāti šādi nozīmīgākie tūrisma plānošanas dokumenti:

- Tūrisma attīstība un veicināšana Kurzemē (Black, 1995);
- Kurzemes tūrisma attīstības plāns 2002–2012 (KTA, 2002);
- Kurzemes tūrisma attīstības plāns 2011–2015 (KTA, 2011);
- atsevišķu teritoriju attīstības un konkrētu Kurzemes pašvaldību tūrisma attīstības plāni.

Bijušais Kanādas tūrisma ministrs K. Bleks pēc Kurzemes apsekojuma teica:

> *"Tūrisms Kurzemes teritorijā ir vēl bērna autiņos. Tam par iemeslu ir dažādi faktori. Lieli apgabali Baltijas jūras piekrastē no Liepājas līdz Kolkai padomju laikā nebija pieejami ne Latvijas iedzīvotājiem, ne ārzemju viesiem. Šodien šie rajoni vēl arvien ir stipri neattīstīti. Sekas ir izaicinājums un iespēja. Izaicinājums tādēļ, ka Kurzemē trūkst nepieciešamo vietu, kur apmesties, kur paēst, ko redzēt un darīt. Tanī pašā laikā tas dod iespēju plānot un attīstīt tūrisma industriju, kas ir saskaņā ar Kurzemes iedzīvotāju vidi, kultūru un dzīvesveidu, un ir svarīgi, ka tūrisma industrija var attīstīties tā, lai maksimāli sniegtu saimnieciskos labumus reģiona iedzīvotājiem."*
>
> (Black, 1995)

Kanādiešu analītiskā eksperta K. Bleka pētījums "Tūrisma attīstība un veicināšana Kurzemē", ko viņš dēvēja par "tūrisma apskatu", bija pirmais tūrisma analītiskais dokuments 1995. gadā Kurzemē, kas iezīmēja reģionam skaidru virzību soli pa solim pēc Rietumu pasaules tūrisma eksperta pieredzes un ilgtermiņa vīzijas Kurzemei. Apskats tika veidots kopumā uz 27 lappusēm, norādot un analizējot četras galvenās problēmas, kas apgrūtina tūrisma attīstību Kurzemē, kā arī minot labākos piemērus, kuros ir zināms progress, bet vēl jāpiestrādā. Vienlaikus šis dokuments iezīmēja darbības, kas veicamas Kurzemes tūrisma attīstībā vairākos posmos turpmāko 15 gadu laikā, t.sk. Kurzemes tūrisma attīstības stratēģiju un vīziju līdz 2010. gadam, kas līdz 2020. gadam ir gandrīz 100 % izpildīta pēc Kanādas eksperta ieteikumiem. Plašā sadarbības tīklojumā, tostarp izmantojot Kurzemes TIC speciālistu un ārvalstu ekspertu zināšanas, savstarpēji saskaņoti izveidoti pārējie tūrisma attīstības dokumenti. Paralēli tam tapuši konkrētu teritoriju attīstības plāni tūrismam vai ar tūrisma sadaļu tajos (pilsētām, pašvaldībām, īpaši aizsargājamām dabas teritorijām, piekrastei, lauku partnerībām u.c.).

Starp vērienīgākajiem starptautiskajiem projektiem, ko īstenojusi KTA, jāmin: "Kurzemes Tūrisma asociācijas darbības pilnveidošana" (2010–2011), kā ietvaros tika izdota grāmata par tūrisma attīstību Kurzemes reģionā "Tūrisms Kurzemē", projekts "Velomaršrutu tīkla attīstība un uzlabošana" (2012–2013), kura ietvaros pirmo reizi Baltijā testa režīmā tika izveidota Nīderlandē joprojām esošā krustpunktu velomaršrutu sistēma, starptautiskais ūdenstūrisma attīstības projekts ar Lietuvu "Visit Venta" (2018–2020), kā arī ikgadējie starptautisko tūrisma izstāžu dalības projekti. Nozīmīgu ieguldījumu tūrisma attīstības projektu īstenošanā devusi Kurzemes plānošanas reģiona administrācija, kopīgi ar KTA attīstot: senās kulta vietas (*Cult Identity*, 2011–2013), ūdenstūrismu (*Riverways*, 2013–2015), dabas tūrisma pieejamību (*UniGreen*, 2017–2019), starptautisko tūrisma maršrutu "Baltu ceļš" (2017–2019), industriālo mantojumu (*Industrial Heritage*, 2017–2019), pārgājienu maršrutu gar Baltijas jūras piekrasti "Jūrtaka" (*Baltic Coastal Hiking*, 2017–2020), makšķerēšanas tūrismu (*ReTrout*, 2017–2020) un vairākus secīgus projektus, kas saistīti ar jahtu ostu tīkla attīstību. 2004. gadā izveidotā Latvijas Piekrastes pašvaldību apvienība veicinājusi pozitīvas pārmaiņas vienotā piekrastes tūrisma telpā. Impulsu dabas tūrisma attīstībai devusi gan "Natura 2000" tīkla izveide, gan Slīteres rezervāta pārveidošana par Slīteres Nacionālo parku un dažādi ar dabas tūrisma infrastruktūru un vides izglītību saistīti pasākumi, ko īstenojusi Dabas aizsardzības pārvalde, nevalstiskās organizācijas u.c.

Gan novietojuma, gan jūras piekrastes pievilcības, lielo pilsētu un ostu tīkla un aktīvas uzņēmējdarbības ietekmē Kurzemei ir izdevies panākt lielāku tūrisma izaugsmi, salīdzinot ar citiem tūrisma reģioniem Latvijā. To noteikti veicinājusi arī kurzemnieku mērķtiecīgi organizētā sadarbība un pārvaldības īstenošana.

4.5. Latgale

Latgales tūrisma vēsturiskā attīstība

Par zilo ezeru zemi sauktais Latvijas austrumu reģions ir īpašs – bagāts ar gleznainām ainavām, sulīgo un seno latgaliešu (latgaļu) valodu, sirsnīgiem, viesmīlīgiem cilvēkiem un dzīvām amatniecības, svētku svinēšanas, ēdienu gatavošanas tradīcijām.

Viesmīlība Latgalē pastāvējusi krietni pirms rakstītiem avotiem un leti (arī šādi dēvē latgaļus) jau viduslaikos pratuši cienījami uzņemt svešzemju kaimiņus. Atrodamas arī dažādas norādes, piemēram, par mūsdienās ar autentisku kultūrpieredzi saistāmās melnās pirts izmantošanu, hronikā aprakstot 1215. gada notikumus Tālavā:

> *"Pa tam arī sakalieši un ugauņi atnāca ar lielu karaspēku uz letu zemi un [..] vakarpusē viņi nokļuva Trikātā un atrada Tālibaldu, kas no mežu slēptuvēm bija atgriezies pie pirtīm."*
>
> (Indriķa hronika, 1993, 200)

Vienmēr atzīmēšanas vērti bijuši ar augstu viesu uzņemšanu saistītie notikumi. 1777. gadā Krievijas impērijas ķeizariene Katrīna II Lielā caurbraucot nakšņojusi iebraucamajā vietā Ludzā, vēlāk apstiprinājusi gan pilsētas apbūves plānu, gan piešķīrusi oficiālu pilsētas statusu. Turpmākajos gados Ludza kā pilsēta attīstījās straujāk un 19.–20. gs. mijā, pieaugot ekonomiskajai un sabiedriskajai aktivitātei, Ludzā bija vairākas viesnīcas, restorāni, iebraucamās vietas un ēdamveikali, kā tolaik tos sauca (Ludzas bibliotēkas filmu materiāls). Arī citviet Latgalē par viesmīlības vietām gadsimtu mijā kļuva ceļmalu krogi jeb iebraucamās vietas, bet plašāka cilvēku ceļošana uzsākās pēc dzimtbūšanas atcelšanas jeb zemnieku brīvlaišanas, kas Latgalē, salīdzinot ar pārējiem Latvijas novadiem, notika salīdzinoši vēlu – tikai 1861. gadā. Pēc 1852. gada ziņām Līvānos bija divi mūra krogi – Baltais krogs pie vēsturiskā tirgus laukuma un Pasta krogs Dubnas kreisajā krastā. Drīz pēc jaunās katoļu mūra baznīcas uzbūvēšanas 1862. gadā pie tās tika uzbūvēts trešais krogs, kas tautā tika iesaukts par Ubagu krogu (Līvānu Baltais krogs, 2017).

127. attēls. **Viesnīca Ludzā, 19., 20. gs. mija**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls L. Krieviņas privātkolekcijā)

Daļa no ceļošanas un atpūtas aktivitātēm 19. gs. saistījās ar vietējās aristokrātijas pārstāvjiem vai turīgākiem pilsētu iedzīvotājiem. Piemēram, Zosnas un Lūznavas muižās vasaras pavadīja mākslinieki, un ezera tuvumā esošajās mājās dzīvoja vasarnieki no Rīgas, Pēterburgas, Maskavas un citām pilsētām. Lai apmierinātu pieaugošo atpūtnieku pieprasījumu pēc vasaras mītnes vietām, 1909. gadā Lūznavas (tolaik – Dlužņevas) muižnieks Staņislavs Kerbedzs Zosnas ezera krastā sāka būvēt viesnīcas tipa mākslinieku atpūtas namu (tagadējā rehabilitācijas centra "Rāzna" ēku), taču Pirmais pasaules karš un tam sekojošie notikumi tās celtniecību pārtrauca. Pirmā sanatorija Mežciemā (agrāk Poguļanka) dibināta 1883. gadā netālu no Daugavpils pilsētas.

Tūrisma attīstība ar jaunu sparu atsākās tūliņ pēc neatkarības iegūšanas. Jau 1918. gadā tika nodibināts pirmais muzejs Ludzā. Otrā pasaules kara laikā tā krājums, līdzīgi kā citiem muzejiem, tika izlaupīts un daļēji izpostīts. Bija izveidoti daudzi maršruti ar pilskalniem un dabas objektiem, iekļaujot vietas, kur paēst un pārnakšņot, aicinot apceļot dzimto zemi. Kopš 20. gs. 30. gadiem lielākajās Latgales pilsētās darbojās tūrisma sekcijas, kas regulāri organizēja ekskursijas un pārgājienus Latgalē un uz citiem Latvijas reģioniem. Pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma tūristu biedrības tika slēgtas, bet to funkcijas pārņēma centralizēts tūrisma birojs, kas nodarbojās arī ar tūrisma maršrutu veidošanu. Vietējais tūrisms tika apzināti veicināts, sasniedzot pat līdz 185 tūkst. ceļotāju gadā (1939). Piedāvāto ekskursiju maršruti bija ļoti daudzveidīgi. Par galvenajiem tūrisma galamērķiem kļuva Latvijas ainaviskākās vietas, t.sk. Latgales augstiene ar Rāznas ezeru tās centrā. Rāznas ezers, Ežezers, Mākoņkalns, Lielais Liepukalns, Bukmuižas, Kaunatas, Andrupenes un Zosnas muižas tika iekļautas tā laika nozīmīgākajā ceļojumu maršrutu grāmatā "Ceļvedis pa dzimto zemi" (Vanags, 1939b).

Rāznas Nacionālā parka teritorijā tolaik darbojās vairākas tūristu apmešanās vietas – Maltā, Dagdā, Ubagovā, Tulemuižā, Jaunslabadā un Vecānu ciema Rimšās, kur atradās pansijas. Gultasvietas bija pieejamas Leimanišķu sādžā, Totjarovkā, Lūznavas kurlmēmo skolā, Andrupenes, Bukmuižas un Mākoņkalna pamatskolās. Lielākā daļa šo tūristu mītņu darbojās visu gadu, tomēr vairākas apmešanās vietas un mācību iestādes viesus uzņēma tikai vasarās. Maksa par pansiju 14 dienām variēja no 28 līdz 39,2 Ls. Maksa par gultasvietu – no 0,5 līdz 0,7 Ls par nakti. Par gulēšanu sienā saimnieki prasījuši no 0,1 līdz 0,3 Ls. Lielākajā daļā tūristu mītņu par nepilnu latu bija iespējams ieturēt maltīti, par 0,1 līdz 0,2 Ls – nopirkt litru piena (Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa, 1937). Kā galvenās tūristu piesaistes minētas peldvietas, atpūtas vietas ezeru krastos, makšķerēšanas, zvejas, medību un laivu izmantošanas iespējas, dabas jaukumi, arī zaļumballes (Maldups, 1937).

Padomju okupācijas laikā Latgales tūrisms norisinājās līdzīgi kā citviet reģionos Latvijā. Brauca tur, kur bija paredzēts, un apmeklēja ierobežotu izvēli vietu. Bija gadi, kad atpūtnieku autobusi no visas plašās Padomju Savienības stāvēja rindā pie Ludzas Novadpētniecības muzeja vārtiem, sasniedzot pat 45 tūkst. apmeklētāju gadā (salīdzinājumam – muzeja apmeklējums 2019. gadā bija 8762) (Kulturasdati.lv, 2021). Starp populārākajām vietām jāmin atpūtas bāzes Krāslavas rajonā, kas apmeklētāju pieplūduma laikā padomju gados atgādināja mūsdienu Jūrmalu, tikai pie Daugavas un ezeriem. Pievilcīgā daba un idilliskās lauku ainavas, daudzie ezeri un skaistule Daugava bija daži no pievilcības elementiem, ko pastiprināja tīrais, spirdzinošais gaiss, ciešā saskare ar dabu, krāslaviešu viesmīlība un sirsnība. 20. gs. 60. gados daudzi uzņēmumi un iestādes rīkoja izbraukumus uz Latgali, it īpaši maršrutā Daugavpils–Krāslava–Sauleskalns–Ezernieki–Rēzekne. Skaistākajās un stratēģiski izdevīgākajās vietās tika veidotas tūristu bāzes. Tūristu bāze "Sauleskalns", kas atradās Sauleskalna (bijusī seno latgaļu kulta vieta) pakājē, Krāslavas rajona Kombuļu pagastā, Baltijas dziļākā – Dridža – ezera krastā, sāka funkcionēt 1974. gadā. No pakalna virsotnes varēja redzēt 26 ezerus, bet jau 1983. gadā te bija vesels ēku komplekss ar dzīvojamo korpusu 250 viesiem, papildu vasaras mītnēm vēl 200 viesiem, pludmali, somu pirti ar 40 vietām, alus bāru "Dridzītis", kur varēja nobaudīt nacionālos ēdienus un alu. Tika piedāvāti pārgājieni, laivu braucieni u.c., maršrutu garumi bija no 10 līdz 75 km. Varēja iznomāt ūdens velosipēdus, laivas, vējdēļus, ūdensslēpes un citu inventāru. Ziemā atpūtniekus gaidīja labi sagatavota slaloma trase. Tūristu bāzē "Sauleskalns" ik dienas atpūtās vairāk nekā 500 cilvēku, bet gada laikā tā spēja uzņemt vairāk nekā 25 tūkst. apmeklētāju. Tūristi brauca no visas PSRS. Diemžēl atpūtas bāze nespēja pārdzīvot PSRS sabrukuma laiku un turpināt darbību tirgus ekonomikas apstākļos.

1971. gadā gleznainā Ežezera krastā, Ostravļanu pussalā, uzbūvēja un nodeva ekspluatācijā vissavienības nozīmes tūristu bāzi "Ezernieki". Tajā apmetās galvenokārt tūristu grupas, pavadīja vairākas dienas un turpināja tālāk iecerēto maršrutu. "Ezerniekos" arī uzņēma tūristus no visas PSRS. Bāze bija izvietota vairākos korpusos ar kino

un konferenču zālēm, bāru, ēdamzāli un viesnīcas numuriem. Tā kalpoja arī kā dažādu organizētu saietu un pasākumu vieta. Vasaras sezonas laikā bāzē atpūtās ap 600 tūristiem vienlaikus. Tūristu bāzes darbība pilnībā tika pārtraukta 1994. gadā.

Pie Latgales ezeriem nelielākas atpūtas bāzes vai somu pirtis veidoja dažādi lielie ražošanas uzņēmumi no Latgales vai Rīgas. Ap Rāznas ezeru izvietojās Rēzeknes uzņēmumu (Slaukšanas iekārtu rūpnīca, Piena konservu kombināts, Celtniecības instrumentu rūpnīca u.c.) celtās atpūtas bāzes, kas kļuva par populārām atvaļinājumu pavadīšanas un sporta spēļu rīkošanas vietām. To teritorijās darbojās klubi, kino zāles, ēdnīcas, tūrisma inventāra nomas punkti, sporta spēļu un bērnu rotaļu laukumi. Nedēļas nogalēs tajās rīkoja kāzas, jubilejas, banketus un koncertus. Atpūtnieki tika izmitināti gan kempinga mājiņās, gan teltīs.

Vietējai sabiedrībai un izejošam tūrismam rajonos kalpoja dažādas tūrisma organizācijas, kuras vadīja azartiski ceļošanas vai sporta entuziasti. 1967. gadā Balvos tika dibināts Balvu rajona tūristu sabiedriskais klubs, kuru vairāk nekā 20 gadus vadījis Fricis Arvīds Lasis. Tūrisma iemaņu apgūšanai klubs rīkoja seminārus, organizēja tūristu pārgājienus, konkursu par labāko tūrisma maršrutu rajonā, kā arī kluba komanda piedalījās republikāniskajos un Baltijas tūrisma salidojumos (Lasis, 1967). 1970. gada jūlijā Balvu rajonā pie Vīksnas ezera notika sacensības par Latgales kausa izcīņu, kuras republikāniskā tūrisma padome bija uzdevusi organizēt Balvu rajona tūristu sabiedriskajam klubam. Uz sacensībām bija uzaicināti Preiļu, Ludzas, Krāslavas rajonu, Daugavpils un Rēzeknes pilsētu tūristu klubi, kā arī Daugavpils un Rēzeknes rajonu tūristi. Kopvērtējumā no tūristu klubiem spēcīgākais izrādījās Balvu sabiedriskais tūristu klubs, kas saņēma 1. vietas diplomu, sarkano vimpeli un ceļojošo Latgales kausu (Lasis, 1970).

Tapa arī drukātie ceļveži. Viens no pirmajiem tūrisma ceļvežiem par Balvu apkārtni izdots 1961. gadā, ko veidoja Arvīds Šnepers – skolotājs, Balvu pilsētas goda pilsonis, lokālās vēstures pētnieks, kurš devis savu ieguldījumu Balvu apkārtnes tūrisma maršrutu veidošanā un tūrisma un orientēšanās sporta popularizēšanā. Zināšanu pēctecīgums tika izmantots arī pēc valstiskuma atjaunošanas – 1994. gadā A. Šnepers kā Balvu Vēstures un mākslas muzeja zinātniskais līdzstrādnieks sastādīja izdevumu "Balvi", kurā līdzās Balvu pilsētas vēsturei atrodams arī maršruts "Vecie Balvi" (Balvu reģiona kultūrvēstures datu bāze, 2020). Līdzīgi darbojās arī citi tūristu klubi (piemēram, Ludzas Tūristu klubs, ko vadīja Anna Gazarova un Leone Šakina) un novadpētnieku pulciņi. Regulāri tika organizētas tūrisma sacensības dažādās disciplīnās, tūres, pārgājieni un ekskursijas. Dzimtā zeme pašu veidotos maršrutos tika apceļota ar kājām, velosipēdiem, slēpēm, smagajās automašīnās un autobusos. Ūdenstūristi un kalnu tūristi devās uz Kamčatku, Kaukāzu, Pamiru un Tjanšanu vai Altaja kalniem.

Sasniedzamība, pieejamība, transports

Filmas "Pilsēta pie upes" režisors Viesturs Kairišs kādā intervijā par Latgali min savu redzējumu:

> *"Brauciens uz Latgali esot gluži kā ceļojums no vienas valsts uz citu – gan mentāli, gan arī valodas ziņā. Latviešu valoda ir strikta un pareiza, strukturalizēta, savukārt latgaliešu valodā viss tā sajaucies... Latviešu valoda plūst kā pareiza upe, latgaliešu valoda skan kā čalojošs strauts. Latgalieši uzjunda latvieša kārtīgo prātu. Arī latgaliešu domāšanas struktūra ir citāda. Piemēram, ja kādam Latgalē prasīsiet, kā tikt līdz Varakļāniem, tad diez vai kāds atbildēs – pa labi, tad pa kreisi un tālāk taisni, drīzāk teiks: "Ak, uz Varakļāniem... A, ko jūs darīsiet Varakļānos?"*
>
> (Rušeniece, 2014)

Cauri Varakļāniem, gluži kā cauri visai Latgalei, ved Eiropas nozīmes transporta ceļš E22, kas šķērso Latviju no rietumiem uz austrumiem. Tas sākas Lielbritānijā un ved līdz Krievijas Federācijas vidienei. Līdzīgs Eiropas nozīmes autoceļš ir E262, kas no Kauņas cauri Daugavpilij un Rēzeknei šķērso Latgali Krievijas (Ostrovas) virzienā. Šo divu lielceļu robežkontroles punkti (Terehova un Grebņeva) ir galvenie tūristu sauszemes vārti no Krievijas puses. Vairāki ceļi tā arī fiziski izbeidzas pie Krievijas robežas (piemēram, Aizgāršas vai Goliševas robežkontroles punkts, kur Latvijas pusē investēts infrastruktūras izveidē robežas šķērsošanai, bet Krievijas pusē attīstība nav sekojusi). Nozīmīgākie Baltkrievijas robežkontroles punkti ir "Silene" un "Pāternieki", taču ar abām kaimiņvalstīm brīvu tūristu plūsmu ietekmē vīzu režīma nosacījumi. Aktīvāka tūristu plūsma ir no kaimiņvalsts Lietuvas puses caur bijušo Medumu robežkontroles punktu, kas pēc Latvijas iestāšanās ES (2004) un pievienošanās Šengenas līgumam (2007) kļuvusi par brīvi šķērsojamu ES iekšējo robežu. (Latgales reģiona .., 2010)

Latgali jau kopš 19. gs. šķērso starptautiskas dzelzceļa līnijas maršrutos Rīga–Maskava, Rīga–Sanktpēterburga, Rīga–Minska un Sanktpēterburga–Varšava. Lai arī Latgalē ir vairākas dzelzceļa stacijas, tomēr šie piekļuves ceļi mūsdienās nav kļuvuši par nozīmīgākajiem viesu nokļūšanai Latgalē, turklāt, salīdzinot ar padomju okupācijas laiku, dzelzceļa pasažieru pārvadājumi praktiski nav modernizējušies. Līdzīgi ar vārdu "potenciāls" no 90. gadu sākuma var apzīmēt gaisa satiksmi. Pirmā pasaules kara laikā izveidotais Rēzeknes lidlauks netiek izmantots pasažieru pārvadājumiem.

Arī lidostā "Daugavpils", kas ierīkota bijušajā militārajā lidlaukā un kuru apsaimnieko SIA "Daugavpils lidosta", lai arī vairāk ieguldīts (tostarp publiskais finansējums) šīs vietas attīstībā, līdz 2021. gadam pasažieru pārvadājumi nenotiek. (Latgales reģiona .., 2010)

No tūrisma potenciāla viedokļa stratēģiski nozīmīgs ir *EuroVelo 11* – Austrumeiropas velo maršruts no Grieķijas līdz Nordkapam, kas šķērso Latgali starp Lietuvas robežu un Lubānu. Tas veido "mugurkaulu" vismaz 70 reģiona vietējiem un reģionālajiem velo maršrutiem, izmantojams vienoti ar funkcionālajiem dzelzceļa maršrutiem un stacijām reģionā. Izmantojot projekta piesaistīto resursu iespējas, strādājot ar velotūrisma stratēģiju, tiek aktualizēta arī kopējā Latgales tūrisma attīstības stratēģija (Klepers, 2021).

Tūrisma vietas un resursi

Jau pirmajos tūrisma ceļvežos par Latgali 20. gs. sākumā populārākās vietas Latgalē lielā mērā sakrīt ar populārākajām vietām mūsdienās (Daugavpils, Rēzekne, Aglona, Krāslava u.c.), kaut arī tūrisms ir kļuvis daudzveidīgāks. Piemēram, Daugavpils dēvēta par Latgales metropoli un pilsētu ar cietoksni (Ar Shell .., 1935). Citā ceļvedī par Daugavpili minēts:

> *"Daugavpils, kura vāciski nosaucās Dūnaburg un krieviski Dvinsk, krievu valdības laikā bija pavēlēts, pat piedraudot ar sodu, saukt tikai par Dvinsku, bet tomēr zemnieki savā starpā lietoja latvisko nosaukumu, bet Rīgā ļoti daudz lietoja krievu un vācu nosaukumu."*
>
> (Daugavpils pilsētas plāns .., 1931)

Daugavpils un apkārtnes ceļvedī bija pieminētas arī tādas ceļotājiem apmeklējamas vietas kā Vabole, Svente, Kalkūne, Hortenberga, Rubenišķi (Ringa, 1936) vai Grīva un Kalkūni (Ar Shell .., 1935). Krāslava tika dēvēta par Latgales Šveici (Vanags, 1934b; Ar Shell .., 1935). Latgale kopumā tika dēvēta par "Kalnu un ezeru zemi" (Ceļojumi pa dzimto zemi, 1937) vai "Ezeru zeme – skaistā Latgale; klusie Latgales ezeri" (Ar Shell .., 1935). Rēzekne dēvēta par "Latgales kulturālo centru" (Ar Shell .., 1935) vai Latgales sirdi (Ceļojumi pa dzimto zemi, 1937). Varakļāni un Viļāni dēvēti par "Latgales tirdznieciskajiem centriem" (Ar Shell .., 1935).

Latgales reģiona tūrisma piedāvājums 21. gs. ir daudzveidīgs, taču arī atšķirīgs saturā un kvalitātē. Lielākā daudzveidība saistāma ar kultūras mantojumu, mazāk ir dabas tūrisma produktu, lai arī daba, plašums un kultūrainava iesaistīta vairākos tūrisma produktos. Daudz tematisko piedāvājumu veidojies atpūtas un izklaides jomā, tostarp plaši attīstījies ēdienu un dzērienu piedāvājums, kaut arī reģionā trūkst augstas kvalitātes restorānu līmeņa ēdināšanas vietu. Te ietilpst arī kāzu svinību piedāvājumi, sports un rekreācija, daiļdārzu apmeklējums, suvenīru iegāde u.c. Plaši attīstījies personīgās izziņas un labjūtes piedāvājums (t.sk. melnā pirts, pirtis, masāžas un skaistumkopšana), vaļasprieku apguve un profesionālā pilnveide, reliģiskie svētki. Visplašāk Latgalē pārstāvēta ir kultūras mantojuma un radošā tūrisma joma, iekļaujot kultūras vēstures mantojuma vietas, amatniecības tradīcijas, mūsdienīgus publiskos pasākumus u.c. Dabas tūrisms attīstījies mazāk nekā resursi, kas ietver gan dabas daudzveidību un lielākus apvidus ar īpaši aizsargājamām dabas teritorijām, piemēram, Rāznas Nacionālo parku. Attīstīti makšķerēšanas un laivu nomu pakalpojumi, zirgu izjādes, izveidojies dabas taku un skatu vietu tīkls, norisinās dabas izziņas pasākumi. Vismazāk attīstīts ir darījumu tūrisms, kas vairāk saistās ar lielo pilsētu viesmīlības pakalpojumiem, Latgales vēstniecības GORS iespējām, augstskolu konferencēm un korporatīvajiem pasākumiem atpūtas kompleksos. Latgalē vienmēr liela daļa ceļojumu ir saistījušies ar radu vai draugu apciemojumu gan kapusvētku laikā, gan uz radu vai draugu privātajiem pasākumiem, skolu salidojumiem u.tml. Tūrisma vietas telpiski saistās Ziemeļlatgales galamērķa piedāvājumā, Rēzeknes, Ludzas un Rāznas Nacionālā parka vai Lubāna saistītā piedāvājumā un Dienvidlatgales lokā, kur parasti vienotā maršrutā iekļauts Daugavpils, Krāslavas, Daugavas loku un Aglonas piedāvājums, kas biežāk sasaistās kopā ar Rēzekni un Latgales vidusdaļu (Klepers, 2020).

Rēzeknei tūristus piesaista vienu no ievērojamākajām 2013. gada būvēm Latvijā – jau minētā Latgales vēstniecība GORS, kas ir Baltijā pirmā no pašiem pamatiem celtā akustiskā koncertzāle (Latgales vēstniecība .., b.d.)

128. attēls. **Koncertzāle Latgales vēstniecība GORS**
(foto A. Vasjukevičs, Rēzeknes TAC arhīvs)

129. attēls. **Maija dziedājumi** (foto R. Cibule, Balvu bibliotēkas arhīvs)

Vairāki Latgales reģionam nozīmīgi tūrisma resursi akcentēti arī dažādu tematisko jomu ekspertu atzītos apkopojumos. Piemēram, kultūras tūrismā tāds ir Latvijas kultūras kanons, kas izceļ īpašo, autentisko un oriģinālo Latgalē.

Latvijas kultūras kanonā iekļauta Latgales podniecība (īpaši melnā jeb svēpētā keramika), kā arī maija dievkalpojumi brīvā dabā pie ceļmalas un ciema (sādžu) krustiem, kas veido savdabību Latgales kultūrainavā. Vispārīgāka ir latviešu viensēta, 16.–21. gs. un ar to saistītais lauku dzīves veids, kas Latgalē iezīmējas ar sādžu apdzīvotību, Latgales tipisko sētu un vietām šņoru zemju vai kopīgo ganību saimniekošanu. Vairāki starptautiski vai nacionāli atpazīstami tūrisma zīmoli izceļ īpaši akcentējamas Latgales vietas: kultūras zīme "Latviskais mantojums", kas piešķirta tradicionālo prasmju vietām, kulinārā mantojuma vietas, Eiropas izcilāko galamērķu EDEN zīmols, Zilā karoga pludmales sertifikāts Daugavpils pludmalēs pie Stropu ezera, reģionam nozīmīgs Lakuga.lv uzsāktās akcijas sauklis "Latgalīšu volūdai draudzeiga vīta". Viens no mēģinājumiem tematiski apvienot pakalpojumu sniedzējus atšķirīgi pozicionētos nelielos tūrisma puduros saistīts ar 33 Latgales "tematiskajiem ciemiem".

Tūrismā arvien plašāk tiek izmantots un kā suvenīrs gatavots uzņēmēja un vēstures entuziasta Māra Rumaka veidotais Latgales karogs, par kura atsevišķu simbolu lietojumu gan bijušas iebildes Valsts heraldikas komisijai. Latgales savdabību raksturo latgaliešu viesmīlība (valoda, dzīvesprieks un humors), tradīcijas nedaudz idilliskā lauku ainavā (podniecība, melnā pirts, seno baltu rotas, amatnieki, dievnami un krucifiksi), taču šodienas Latgale ir arī modernā Latgale ar neizsīkstošu radošumu un latgaliešu devumu pasaulei 21. gadsimtā.

130. attēls. **Keramikas ceplis** (foto I. Urtāns, Rēzeknes TIC arhīvs)

Tūrisma uzņēmumi un pakalpojumi

Pēc valsts neatkarības atjaunošanas darbu uzsāka pirmās lauku tūrisma mītnes, kā arī iesākto turpināja padomju laikos izveidotās viesnīcas vai sabiedriskās ēdināšanas vietas, pamazām norisinājās tūrismam vērtīgu vietu privatizācija un komercdarbības attīstība. Jaunie uzņēmēji bija bez padziļinātām tūrisma zināšanām un specializētas izglītības uzņēmējdarbībā, bet viņiem bija drosme būt uzņēmīgiem, sakritība būt īstajā laikā un vietā, varēšana saskatīt izdevīgumu.

20. gs. 90. gadu sākumā Rēzeknē sāka darboties tūrisma aģentūra "Tēvzeme", ko izveidoja Nellija Spriņģe, piedāvājot ekskursijas un ceļojumus. 1998. gadā Balvu rajonā vairākus tūrisma maršrutus piedāvāja ne vien Balvu novada muzejs un aktīvie Šķilbēnu pagasta padomes pārstāvji, bet arī uzņēmēji un tūrisma pakalpojumu sniedzēji Arvīds Šnepers, Anna Āze, Leontīna Maksimovs, Jānis un Devgasija Aleksandrovi. Viesmīlības jomā darbojās viesnīca "Balvi" (Balvu pilsētā) un motelis "Vējava" (Bērzpils pagastā), kā arī viesu izmitināšanai pielāgotie skolu internāti (Kamaldiņa, 1998), iecienītā kafejnīca "Lāča ķepās" Balvos. Viesu nams "Rūķīši" Rugājos ir viena no vecākajām lauku tūrisma mītnēm Ziemeļlatgalē. Tās īpašnieki (Štālu ģimene) pa šiem gadiem ir attīstījuši izmitināšanas un ēdināšanas nozari un turpina aktīvi uzņemt tuvus un tālus viesus. Kopš 2002. gada pieprasīta ir lielākā brīvdabas senlietu privātkolekcija Latgalē – "Saipetnieki" Lazdukalna pagastā. Dabas tūrismā lielu ieguldījumu ir devusi mežkope un vides gide Anna Āze, rādot viesiem savu privātkolekciju Meža muzejā (Balvu reģiona kultūrvēstures datu bāze, 2020). Krāslavas rajonā 1998. gadā tūristus uzņēma vien divas tūristu mītnes, bet pēc diviem gadiem to skaits sasniedza jau 19. Bieži pašvaldību tūrisma speciālistu individuālā konsultēšana vai citu uzņēmēju piemērs ir veicinājis arī

zemnieku saimniecību iesaistīšanos tūrisma nozarē. Par uzņēmējiem kļuvuši gan zemnieki, gan mājražotāji, gan šmakovkas gatavotāji, gan amatnieki. Aktīvi viesu uzņemšanā iesaistījās 1990. gadā dibinātā Latvijas Kultūras fonda kopas "Pūdnīku skūla" keramiķi, kuras viens no aktīviem aizsācējiem bija Evalds Vasiļevskis – ekskursantu uzņemšana un atraktīvie dzīves stāsti palīdzēja arī tirgot unikālos podnieku darbus. Krāslavas pusē kā pirmie aktīvisti jāizceļ keramiķi Valdis un Olga Pauliņi un gide Zenta Meldere. Rēzeknes rajonā vieni no pirmajiem savus tūrisma pakalpojumus 1994. gadā sāka sniegt zemnieku saimniecība "Untumi" (vadītāji Ligita un Aleksandrs Lebedi), piedāvājot zirgu izjādes un atpūtas vietu un pamazām attīstot citus pakalpojumus, ieskaitot reiterterapiju. Pirmos nakšņošanas pakalpojumus Rēzeknes rajonā jau 1996. gadā sāka piedāvāt Rita un Viktors Tēraudi viesu mājā "Pie Rāznas", iesaistoties gan Latvijas Lauku tūrisma asociācijā, gan pamazām attīstot vēl citus pakalpojumus un jaunu tūristu mītni "Zaļā sala" pie Rēzeknes. Ar 2001. gadu tūrisma pakalpojumus vēlāk dibinātajā Rāznas Nacionālajā parkā (2007) sāka piedāvāt lauku mājas "Azarkrosti" un "Osmany", pie Lubāna Macānu ģimenes zvejnieku sēta "Zvejnieki" un vēl ap 40 tūrisma piedāvājumu (naktsmītnes, amatnieki, aktīvās atpūtas piedāvājumi) visā Rēzeknes novadā. Īpaši populāras vietas Rēzeknes novadā ir ūdens tūrisma attīstības centrs "Bāka" (2011) pie Lubāna un ar pašvaldības atbalstu atjaunotā jūgendstila pērle Latgalē – Lūznavas muiža (2015). Apmeklētāju plūsmas iekustināšana rosinājusi citu uzņēmējdarbības attīstību, piemēram, nakšņošanai var izmantot blakus Lūznavas muižai atvērto viesu māju "Svilpaunieki" u.c. "Bāka" pēc deviņu gadu darbības ar pašvaldības finansējumu iznomāta privātuzņēmumam. Mazāk, tomēr attīstās arī uz ārvalstu tūristiem vērsti specializēti uzņēmējdarbības pakalpojumi. Kā spilgtu piemēru var minēt piedāvājumu dabas un putnu vērotājiem "Stikānos" Lubāna mitrājā. Ekskluzīvs piedāvājums ir izbraucieni ar burinieku Latgales jūrā – Rāznas ezerā – kapteiņa un burinieka saimnieka Andra Strucka vadībā. Preiļos savas prasmes un talantu komercializējusi Irēna Kjarkuža, kas kļuvusi par vienīgo dziedošo gidi Latgalē ar plašu latgaliešu dziesmu repertuāru. Daugavpils pusē starptautisku popularitāti līdztekus lielajiem publiskajiem objektiem iemantojuši vairāki privāti projekti – Daugavpils skrošu rūpnīca, viesnīca "Park Hotel Latgola", viesnīca "Sventes muiža" un tai blakus esošā militārās tehnikas kolekcija, kūrortviesnīca "Silene Resort & SPA" un Pasaules kara muzejs "Pie komendanta".

Tūristu mītņu kapacitāte Latgalē pieaugusi pamazām, bet lēcienveidīgi – pēc Latvijas pievienošanās ES un plašāka finansējuma pieejamības lauku tūrisma attīstībai. Diemžēl daļa tūristu mītņu ir pārtraukušas komercdarbību. Kopā Latgales reģionā 2019. gadā viesus uzņēma 360 tūristu mītnēs – visvairāk viesu mājās (tostarp atpūtas kompleksos) un brīvdienu mājās. Lielākā tirgus daļa tūristu mītņu segmentā ir Daugavpils pilsētai (24 % pēc numuru skaita viesiem), tad Rēzeknei (14 %), kam seko Daugavpils, Krāslavas un Aglonas novadi (8–10 % no Latgales tūristu mītņu kapacitātes). Pārējie novadi sadala atlikušo trešo daļu no tūristu mītņu kapacitātes. Numuri viesiem un vislielākais gultasvietu skaits ir viesu mājās un atpūtas kompleksos, kam seko viesnīcas. Joprojām daudz istabu ir hosteļos, kas biežāk ir pašvaldības vai valsts pārvaldītas iestādes, kuru primārais uzdevums gan nav ienākumu gūšana (Klepers, 2020).

Pieprasījums un ceļotāji

Kopējais tūristu skaits un ārvalstu nakšņotāju skaits pēdējā desmitgadē ir palielinājies, taču tūristu plūsmas sadalījums starp Latgales vietām ir bijis nevienmērīgs. Reģionos ārpus galvaspilsētas tūrisms desmit gados (no 2010. gada) vidēji pieaudzis 1,9 reizes. Lielākā tūrisma izaugsme Latgalē ir bijusi Daugavpilī un Rēzeknē, kur, pastāvot lielai tūristu plūsmai, izdevies panākt arī krasāku pieaugumu. Tas sakrīt ar šo pašvaldību publisko finansējumu apmeklētājiem pielāgotas infrastruktūras veidošanā un uzturēšanā. Daļu no plūsmas pieauguma veido publiskie pasākumi, kas mazāk pakļaujas sezonas maiņām (pēc pirkto biļešu datiem tiešsaistē publisko pasākumu populārākie apmeklējumu mēneši ir novembris un decembris, bet jūnijs – viens no mēnešiem, kad publiskie pasākumi apmeklēti visretāk). Turklāt publisko pasākumu galvenā sezona nesakrīt ar lielāko atvaļinājumu sezonu – vasaru. Tūrisma eksporta daļa Latgalē ir stabila ar augošu tendenci pēdējo trīs gadu laikā līdz 2020. gadam, pārsniedzot 30 % no visa nakšņojumu skaita reģionā. Tas norāda uz vietējā tirgus lielo īpatsvaru viesmīlības sektorā, kas svārstās atkarībā no vietas – lielāks ārvalstnieku nakšņotāju skaits ir lielajās pilsētās un vietās ar augstākas kvalitātes tūristu mītnēm, bet zemāks (pat 10 % robežās) – attālākos lauku reģionos ar tradicionālu tūristu mītņu piedāvājumu, kas orientēts uz Latvijas vietējo ceļotāju. Ārvalstu nakšņotāju skaita proporcija Daugavpils pilsētā ir divas reizes lielāka nekā vidēji Latgales reģionā kopumā un sasniedz pat 40 % gadā. Latgalē vidējais gultasvietu noslogojums 2018. gadā bija zems – tikai 12,8 %, bet numuru noslogojums 15,1 % (CSP, 2019). Tas ir sarucis, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem un citiem reģioniem. Atbilstoši tūristu mītņu kopējai kapacitātei Latgalē un reģionam raksturīgajam vidējam noslogojumam maksimāli nakšņojošo tūristu skaits 2019. gadā Latgales novados bija ~275 tūkst. viesu. Tūristu mītņu pieprasījums ir saistīts ar gadalaiku maiņu, līdzīgi kā tūrisma objektu pieprasījums. Lielākais pieprasījums ir gada siltākajos mēnešos – jūlijā un augustā, tomēr vidējais gultasvietu noslogojums arī tad pārsniedzis vien piekto daļu no visas kapacitātes iespējām. Vasaras otrajā pusē ir lielāks ārvalstu nakšņotāju skaits. Sešus mēnešus gadā tūristu mītņu noslogojums bijis starp 10 un 20 %, bet četrus mēnešus (aukstajā sezonā) bijis zem 10 %. Tas ir nozīmīgs izaicinājums Latgales tūrisma galamērķiem kopumā jau kopš 90. gadiem, jo, palielinoties tūrisma pakalpojumu piedāvātāju skaitam, ne visur saskanīgi pieaudzis tūristu skaits. Lielākais numuru noslogojums 2019. gadā reģionāli ir bijis Daugavpilī un Rēzeknē (ap 33 %), Ludzas, Daugavpils un Balvu novados, bet pārējos novados tas bijis mazāks par 10 %. Viendienas ceļotāju skaits Latgalē kopumā

svārstās ap vienu miljonu gada ietvaros. Kopā ar nakšņotājiem tie ir 1,3–1,4 milj. gadā. Ceļotāju ir daudz, taču piedāvājuma fragmentācijas dēļ daļa no segmentam atbilstošiem pakalpojumiem, iespējams, netiek pat apsvērti izmantošanai (vērtējot šo skaitu salīdzinājumā ar apmeklējumu skaitu analizētajās tūristu piesaistēs) (Klepers, 2020).

Lai arī Latgale ir katolisks novads, tomēr sakrālais tūrisms, kādu var novērot Spānijā, Itālijā u.c. Eiropā, nav guvis popularitāti. Pēc Latgales dziedošās gides I. Kjarkužas novērotā specializētie tūrisma maršruti interesē mazu daļu ceļotāju:

> *"Ja cilvēks brauc uz Latgali no Rīgas vai Liepājas, viņš vienā vai divās dienās vēlas redzēt interesantāko no visa lielā piedāvājuma. Tūrists apskatīs Preiļus, Aglonu, Daugavpili un noteikti apjautāsies, kur var nobaudīt latgaliešu ēdienus. Turklāt uz ēdienu un dzērienu netiek taupīta nauda. Ir tūristi, kuri izmanto IT tehnoloģijas un plāno ceļojumu paši, tāpēc nepievērš uzmanību speciāliem tūrisma maršrutiem."*
>
> (Kjarkuža, 2019)

Kopš neatkarības atgūšanas ir mainījies arī tūristu vērtējums par Latgali, ko savā ekskursiju vadīšanas praksē novērojusi Irēna, uzsverot, ka gan tūristi un gidi, gan mediji vairs nerunā par Latgali kā nabadzīgu, depresīvu un dzērāju reģionu.

> *"Ārzemju tūristi, žurnālisti, diplomāti saka, ka Latgales vērtība ir viesmīlīgie, sirsnīgie cilvēki. Taču ir tūristi, kuri uzskata, ka Latgalē visam ir jābūt lētākam nekā Rīgā. Vai tad Latgalē jāstrādā par velti, vai Latgalē nav jāmaksā par elektrību, apkuri, sakariem, maizi un jāsaņem labas algas, jānomaksā nodokļi?"*
>
> (Kjarkuža, 2019)

Latgalē, kas ir rīkojusi daudzas reklāmas kampaņas gan Krievijā, gan Baltkrievijā, vērojams salīdzinoši mazs Austrumu kaimiņvalstu pieplūdums. Speciālisti ir vienisprātis, ka viens no bremzējošiem iemesliem ir ieceļošanas vīzas, bet, ja to nokārto, tad tūristi priekšroku dod Jūrmalai, Rīgai vai Parīzei. Līdz ar to par Latgales tūrisma mārketinga naudu ieguvēji ir arī šie galamērķi.

Pārvaldība un tūrisma izglītība

Reģiona līmenī vienota Latgales attīstības koordinēšana uzsākta jau drīz pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas, kas tādā formātā bija pirmā nacionālā mērogā. 1992. gadā pēc pašu iniciatīvas saskaņotam darbam visas valsts un jo īpaši Latgales labā Latgales rajonu un republikas pilsētu Tautas deputātu padomju vadītāji izveidoja Latgales pašvaldību vadītāju padomi. Pirmie lielie kopīgi paveiktie darbi šai padomei bija aktīva līdzdalība vēsturiskās pāvesta Jāņa Pāvila II vizītes sagatavošana, Latgales Televīzijas izveidošana un Latgales Tūrisma asociācijas nodibināšana.

Latgales Tūrisma asociācija – Latgales rajonu un lielo pilsētu pašvaldību, tūrisma uzņēmumu, fizisku un juridisku personu (19 dibinātāji) veidota tematiska sabiedriskā organizācija ar mērķi koordinēt reģiona tūrisma attīstību – tika izveidota 1994. gadā. Tā bija pirmā reģionālā asociācija tūrisma jomā valstī, kuras reģistrācijas apliecību apstiprināja toreizējais Latvijas Republikas tieslietu ministrs Egils Levits. Kopš izveides brīža asociācija sāka koordinēt sadarbību starp pakalpojumu sniedzējiem, pašvaldībām un fiziskām personām tūrisma attīstībā Latgalē. Statūtos noteiktos mērķus varēja īstenot, balstoties uz nelielajām biedru naudām, ko būtiski papildināja uzņēmumu un privātpersonu ziedojumi. Juridiski un praktiski asociācija atradās Daugavpils viesnīcas "Latvija" (tagad "Park Hotel Latgola") telpās. Pirmais asociācijas valdes priekšsēdētājs trīs gadus bija Juris Sarkans. 1995. gadā asociāciju uzņēma Latvijas Tūrisma padomē, bet 1997. gadā Latvijas Tūrisma aģentu asociācijā. 1997. gadā Latgales Tūrisma asociācija noslēdza sadarbības līgumu ar Krievijas tūrisma asociāciju (*Российская Туристическая ассоциация*).

Pirmo reizi Latgali kā tūrisma galamērķi ar asociācijas palīdzību plašāk reklamēja starptautiskajā tūrisma izstādē–gadatirgū "Balttour 95" Rīgā, dalību finansiāli atbalstīja dibinātāji un vairāki sponsori.

1997. gadā asociācijā bija 13 biedri – viesnīca "Latvija" (Daugavpils), tūrisma firma "Mari" (Daugavpils), tūrisma firma "Latgales tūre" (Daugavpils), tūrisma firma "Ģertrūde" (Daugavpils), tūrisma firma "Tēvzeme" (Rēzekne), tūrisma firma "J-K-pils" (Jēkabpils), Latgales Pētniecības institūts (Daugavpils), Krāslavas rajona padome, Daugavpils rajona padome, Latgales pieaugušo izglītības centrs (Krāslava), Latvijas Pašvaldību mācību centra Daugavpils nodaļa, Aglonas pagasta individuālās saimniecības īpašnieks Jānis Rutka un A. Andžāna individuālais uzņēmums (Preiļi). Dibinātāji bija arī Līvānu pilsētas dome (V. Gercāns), Daugavpils pilsētas dome (V. Lauskis), Višķu pagasts (J. Kudiņš), vēlāk pievienojās Rēzeknes Augstskola (I. Siļiņeviča) un Jēkabpils rajona padome (J. Lācis).

1998. gada 5. decembrī pēc asociācijas iniciatīvas Rēzeknes Augstskolā tika organizēta lietišķa un reģionālo kontekstu izceļoša tūrisma konference "Latgale – Tavām un tūrista acīm". Tajā aizsākās būtiskas iestrādes reģiona tūrisma produktu noformulēšanai,

izpētes darbam, pirmo maršrutu veidošanai. Asociācija paralēli apkopoja tūrisma aktivitāti raksturojošos datus un izdeva pirmās drukātās brošūras Latgales reģiona reklamēšanai tūristiem izstādēs un pirmajos tūrisma informācijas centros.

Laikā līdz 2002. gadam tūrisms kā tautsaimniecības nozare Latgalē sāka strauji attīstīties – arvien vairāk radās tūrisma uzņēmumu, pašvaldību vadība sāka uz to skatīties nopietnāk un rajonos parādījās pirmās tūrisma informācijas sniedzēju struktūras. Pirmais bija Daugavpils Tūrisma informācijas centrs, tam sekoja Krāslavas, Preiļu un Ludzas Tūrisma informācijas centri, bet turpmākajos gados centri izveidojas visos rajonos. Tiem gan bija dažādi juridiskie statusi, bieži vien ar lielu privāto personu ieguldījumu. Samazinoties pašvaldību finansiālajai līdzdalībai reģiona mērogā, Latgales Tūrisma asociācijas darbība pamazām apsīka un tādā formātā tika pārtraukta.

2003. gadā ar mērķi turpināt kopējo darbu Latgales tūrisma nozares attīstībai asociācijas darbs tika atjaunots ar privātu iniciatīvu – no jauna dibinot bezpeļņas organizāciju – Latgales reģiona Tūrisma asociācija (vēlāk papildinot nosaukumu ar "Ezerzeme"). To veidoja privātpersonas – tūrisma speciālisti no septiņiem rajoniem (Inga Goldberga un Ilze Stabulniece no Krāslavas, Līga Kondrāte no Ludzas, Aigars Smagars no Daugavpils, Liene Amantova un Ligita Lebeda no Rēzeknes, Vita Kalviša no Jēkabpils, Iveta Ločmele no Balviem un Līga Bruzgule no Preiļiem). Par pirmo valdes priekšsēdētāju kļuva Līga Kondrāte. Turpinājās liels un smags darbs tūrisma nozares izaugsmei un tūrisma pārvaldes un koordinācijas struktūras veidošanai. Koordinēšanas un informatīvā darba veikšanai visos rajonos tika izveidoti tūrisma informācijas centri ar atšķirīgu juridisko formu – gan kā pašvaldības iestāde, gan kā pašvaldības un privātpersonu partnerība. Turpināja veidoties tūrisma uzņēmumi, dažādojās piedāvājums. Pašvaldībās tika apkopota informācija, veidoti maršruti, labiekārtotas atpūtas vietas, uzstādīti informatīvie stendi, izdoti drukātie reklāmas materiāli. Rajonu tūrisma informācijas centros sāka strādāt pašvaldību algoti tūrisma speciālisti. Sadarbojoties pašvaldību tūrisma speciālistiem, uzņēmējiem, Rēzeknes Augstskolai, tūrisms Latgalē pārņēma citu valstu pieredzi un attīstījās atbilstoši jaunākajām tendencēm un jaunākajiem tehnoloģiju sasniegumiem, t.sk. nodrošinot labu informācijas pieejamību, attīstot vietu mārketingu, veidojot reģiona tūrisma stratēģiju un attīstības plānu ar konkrētiem uzdevumiem, pirmo mājaslapu un īstenojot pārrobežu sadarbības projektus. Latgales reģions piedalījās starptautiskajās izstādēs Rīgā, Lietuvā, Igaunijā, Baltkrievijā, Krievijā, Vācijā un ieviesa virkni reģionam svarīgu tūrisma projektu pārrobežu sadarbības programmās ar Krieviju un Baltkrieviju, veidojot starptautiskus maršrutus, labiekārtojot infrastruktūru, organizējot atbilstošas mārketinga aktivitātes un stiprinot kopīgo sadarbības platformu. Nozīmīga loma šajā darbā bija Latgales plānošanas reģionam un Latgales reģiona attīstības aģentūrai, visām pašvaldībām un to speciālistiem. No 2019. gada tika izveidota viena algota likme asociācijas darba koordinatoram, kas līdz tam balstījās uz privāto entuziasmu un resursiem. Laikā no 2014. gada tūrisma nozares kopīgā attīstības darbā tika iesaistītas visas reģiona novadu pašvaldības, paredzot konkrētu uzdevumu risināšanu un finansējumu saskaņā ar darba plānu. Pamazām izveidojās stabila un darboties spējīga tūrisma koordinēšanas struktūra reģionālā mērogā, un biedru skaits līdz 2018. gadam pārsniedza pirmo simtu. Cieša sadarbība izveidojās ar Kurzemes, Vidzemes, Zemgales reģionu tūrisma asociācijām, Latvijas tūrisma informācijas organizāciju asociāciju, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūru, Latvijas Pašvaldību savienību, Latvijas Kempingu asociāciju, citām asociācijām un iestādēm, un augstskolām. No 2015. gada ik gadu rudenī tiek organizēta Latgales Tūrisma konference, izveidota Latgales Tūrisma gada balva piecās nominācijās, izvirzīts mērķis veidot Latgali kā atpazīstamu un populāru galamērķi (2020. gadā izstrādāta Latgales Tūrisma mārketinga koncepcija, atjaunināta vizuālā identitāte), kura sasniegšanai ieviesti projekti, veidojot kvalitatīvus tūrisma produktus, īstenojot profesionālo pilnveidi, stiprinot mārketingu, attīstot starptautiskos velomaršrutus un gājēju taku tīklu ar pieslēgšanos starptautiskajiem ceļiem. Kopš 2019. gada izveidota reģionālā tūrisma galamērķa mājas lapa Latgale.travel, pielāgojoties tūristu paradumu un pieprasījuma izmaiņām un paralēli aizstājot Visitlatgale.com.

131. attēls. **Latgales stends un dalībnieki izstādē–gadatirgū "Balttour", 2012. gads** (foto no Ludzas TIC arhīva)

2002. gadā ar projektu "Apceļo Latgali ar IT" sākās darbs starptautiskajos projektos tūrisma attīstībai Latgales reģionā, aprīkojot TIC ar datortehniku, apmācot darbiniekus un sperot pirmos soļus mārketingā. Daži no nozīmīgākajiem pēdējā laikā īstenotajiem tūrisma attīstības projektiem, kuros iesaistījušies dažādi Latgales novadi un tūrisma pakalpojumu sniedzēji, ir Latgales kulinārā mantojuma attīstība (vairākās kārtās – projekti "Latgale Cuisine", "Bella Cuisine"), maršrutu tīkla attīstīšana Baltijas

ezeru zemē (projektā "Bella Dvina"), starptautiskais projekts ar Baltkrieviju un Lietuvu "Kulinārijas mantojuma un tradicionālo arodu prasmju saglabāšana un attīstība" ("Bella Culture"), Latgales partnerību un Latgales reģiona tūrisma asociāciju "Ezerzeme" kopīgais projekts "Velo tūrisma attīstība Austrumlatvijā, pieslēdzoties starptautiskajam velomaršrutu tīklam *EuroVelo 11*", pakalpojumu kvalitātes stiprināšanā un jaunu produktu izveidē projektā "Tūristam draudzīgs Latgales uzņēmējs digitalizācijas laikmetā", moderna mārketinga veicināšanai un apmācībām kopā ar LRTA "Ezerzeme" projektā "Mārketinga kampaņa Latgales reģiona tūrisma attīstībai un popularizēšanai", gājēju taku tīkla un Latgales ezeru takas izveide, sadarbībā ar LPMA īstenots starptautisks projekts "Rīteiropas vērtības" u.c. Projekta "Latgale Cuisine" ieviešana veicināja vietējās produkcijas un Latgales identitātes attīstību, kā arī deva atspērienu un motivāciju lauku tūrisma uzņēmējiem, kafejnīcām, mājražotājiem un zemnieku saimniecībām popularizēt Latgales kulināro mantojumu, reģionam iestājoties Eiropas Reģionālajā kulinārā mantojuma tīklā. Ieviešot Latvijas–Lietuvas pārrobežu sadarbības programmas projektu "Informācijas komunikācijas tehnoloģijas labākai ilgtspējīgu pierobežas reģionu sasniedzamībai" (*E-Accessibility*), ir uzstādīti informācijas stendi, izstrādātas virtuālās pastaigas, pilnveidoti tirgvedības pasākumi u.c.

Vietējo tūrisma galamērķu mērogā sākotnējās tūrisma pārvaldības aktivitātes notika administratīvo rajonu ietvaros. Tāpēc vēsturiski apskatītas šādā griezumā.

Balvu rajons

Koordinēta tūrisma attīstība Balvu rajonā aizsākās 1998. gadā, kad rajona padomē par tūrisma informācijas speciālisti darbu uzsāka Sanita Putniņa. Kā Balvu rajona padomes iestāde tika veidots tūrisma informācijas centrs (atklāts 1999. gadā par *Phare* programmas līdzekļiem), un izstrādāta Balvu rajona tūrisma attīstības stratēģija, stiprināta stratēģiska sadarbība ar Balvu Novada muzeja speciālistiem, ieviests Balvu rajona sauklis tūrismā "Balvi, kur saule aust ātrāk Latvijā". 1998. gadā Balvu rajons pirmo reizi piedalījās starptautiskajā tūrisma gadatirgū Rīgā Latgales Tūrisma asociācijas kopējā stendā. Informāciju par tūrisma iespējām Balvu rajonā gatavoja rajona padomes darbinieki, kā arī izstādes stendā tika izplatīts krāsains buklets par Šķilbēnu pagastu. Gatavojoties nākamā gada izstādei, tūrisma informācijas materiāli par Balvu rajonu tika drukāti uz vietas, izmantojot rajona padomes printeri (Putniņa, 2020; Zinkovska, 1999). 2003. gadā tūrisma informācijas centru apvienoja ar Balvu rajona padomes Uzņēmējdarbības atbalsta centru, un to līdz 2006. gadam vadīja Skaidrīte Pilāte. Plašākā komandas darbā turpināja izdot rajona tūrisma ceļvežus, veidoja maršrutus, veicināja sadarbību ar vietējiem uzņēmējiem un piedalījās tūrisma izstādē Rīgā. Gadu vēlāk Balvu novada TIC pārcēlās uz Balvu Novada muzeja telpām (atjaunoto Balvu muižas klēti), un tūrisma organizatore bija Ineta Bordāne (Krakupe), kura līdztekus Balvu novada tūrisma aktivitāšu organizēšanai veica arī mērķtiecīgu darbu tieši Ziemeļlatgales kā vienota tūrisma galamērķa attīstībai, izstrādājot tam stratēģisku pamatojumu tūrisma maģistrantūras studiju laikā Vidzemes Augstskolā. 2015. gadā tūrisma un uzņēmējdarbības attīstības nolūkos tūrisma nozari Balvu novadā pievienoja pašvaldības aģentūrai "Ziemeļlatgales biznesa centrs", reorganizējot to par "Ziemeļlatgales biznesa un tūrisma centru". Aģentūras statusā centrs pastāvēja līdz 2018. gadam, kad to ar tādu pašu nosaukumu pārveidoja par Balvu novada pašvaldības administrācijas nodaļu.

2003. gadā tūrisma informācijas punkts tika izveidots arī Viļakā, ko sākotnēji vadīja Līga Leitena. Vēlāk tūrisma informācijas punkts izauga līdz tūrisma informācijas centram. 2018. gadā centrs tika reorganizēts, pievienojot to Viļakas novada muzejam, taču turpinot nodrošināt tūrisma informācijas pakalpojumus un sadarbībā ar tūrisma aktīvistiem novada pagastos organizēt aktīvā tūrisma pasākumus vietējiem un viesiem – velobraucienus, pārgājienus u.c. 2006. gadā darbu uzsāka Rugāju pagasta tūrisma informācijas centrs (vadītāja Mārīte Orniņa). Pēc administratīvi teritoriālās reformas 2009. gadā Balvu rajons tika sadalīts četros novados (Balvu, Viļakas, Rugāju un Baltinavas). Tūrisma attīstības veicināšanas funkcija tika saglabāta Rugāju novadā, turpinot darboties kā Rugāju novada uzņēmējdarbības un tūrisma attīstības centram.

2016. gadā, stiprinot Ziemeļlatgales kā vienota galamērķa pozicionējumu, sadarbojoties Balvu, Viļakas, Rugāju, Baltinavas un Kārsavas novada tūrisma speciālistiem, tika izveidots pirmais marķētais reģionālais velomaršruts Latgalē Nr. 34 "Rypoj vasals!". Tā atklāšanas pasākums vērienīgi norisinājās vienlaicīgi visos piecos novados. Turpmāk šis maršruts tika papildināts ar vietējiem marķētiem velotūrisma maršrutiem "Nūmiernes aplis", "Ar velo uz Lozdovas gravu", "Vīksnas aplis", "Briežuciema aplis" un "Vēstures atskaņas Grīvas mežos", tādā veidā ilgtermiņā būtiski palielinot tieši velotūristu interesi par Ziemeļlatgali. Par reģionālo velomaršrutu saņemta arī Latgales Tūrisma gada balva nominācijā "Inovatīvākais tūrisma produkts 2016". Tajā pašā gadā tika aizsākta tradīcija Ziemeļlatgales piecos novados rīkot aktīvās atpūtas un kultūras notikumu "Izbaudi ziemu Ziemeļlatgalē". 2020. gada februārī šis pasākums tika rīkots jau piekto reizi, piedāvājot ikvienam interesentam februāra trešās nedēļas nogalē pārgājienus dabā, izziņas ekskursijas, radošās darbnīcas un īpašus piedāvājumus sadarbībā ar novadu tūrisma pakalpojumu sniedzējiem. Tika izdota apvienotā piecu Ziemeļlatgales novadu tūrisma karte, kā arī tematiskie izdevumi velomaršruts Nr. 34 "Rypoj vasals!" un "Ziemeļlatgales dabas tūrisma ceļvedis", tiem sekoja 154 km garais "Pierobežas veloceļš Nr. 36".

Daugavpils pilsēta un rajons

1998. gadā tika reģistrēta bezpeļņas SIA "Daugavpils novada tūrisma informācijas centrs". Centra dibinātāji un dalībnieki bija Daugavpils pilsētas dome, Daugavpils rajona padome, Ilūkstes pilsētas dome, Subates pilsētas dome, SIA "Latgales avio", SIA "Daugavpils viesnīca "Latvija"", Daugavpils Pedagoģiskā universitāte, Višķu tehnikums un

gandrīz visu Daugavpils rajona pagastu padomes. Organizācijas galvenais uzdevums bija izveidot tūrisma informācijas centru un ar savu darbību attīstīt tūrismu Daugavpils rajona un pilsētas teritorijā, ieguldīt līdzekļus tūrisma infrastruktūrā, uzstādīt informatīvos stendus, popularizēt novadu Latvijā un ārzemēs, drukāt tūrisma kartes un bukletus, uzturēt mājaslapu. Laika gaitā SIA tika pārveidota par biedrību un no tās izstājās lielākā daļa dibinātāju, kā arī administratīvi teritoriālās reformas rezultātā pagasti funkcijas deleģēja Daugavpils novadam. Organizāciju sākotnēji vadīja Inta Belogrīva, tad Aigars Smagars, Lolita Kozlovska un Rolands Gradkovskis. Līdz 2016. gadam biedrība centra uzturēšanai saņēma finansējumu no tās dalībniekiem, darbinieku algām, bet līdz ar Daugavpils novada pašvaldības aģentūras "TAKA" izveidi 2013. gadā un Daugavpils pilsētas pašvaldības tūrisma attīstības un informācijas aģentūras izveidi 2016. gadā biedrības funkcijas tika nodotas abām aģentūrām. Ilūkstes novadā tūrismu koordinē 2018. gadā izveidotā Ilūkstes novada Kultūras un tūrisma aģentūra. Aģentūrām bez tūrisma informācijas izplatīšanas ir daudz plašākas funkcijas: pasākumu organizēšana, suvenīru pārdošana, finansējuma piesaiste, piedaloties tūrisma infrastruktūras izveides, uzlabošanas un attīstīšanas projektos. Aģentūrām ir arī savas filiāles apmeklētākajās tūristu vietās – Daugavpils cietokšņa Kultūras un informācijas centrs, Naujenes Dabas informācijas centrs un Subates Kultūras un tūrisma centrs.

132. attēls. **Marka Rotko mākslas centrs** (foto no Daugavpils aģentūras arhīva)

Kopš 2004. gada Daugavpilī un novadā tūrisma nozares attīstībā strādāja Lolita Kozlovska, tūrisma praktiķe ar plašām zināšanām par Latgali, publikāciju, grāmatu, ceļvežu un maršrutu projektu autore un lektore. Lolita bija valdes locekle biedrībā "Daugavpils novada tūrisma informācijas centrs", no 2016. gada Lolita strādāja kā vecākā eksperte tūrisma jomā Daugavpils pilsētas pašvaldības tūrisma attīstības un

133. attēls. **Daugavpils cietoksnis** (foto no Daugavpils aģentūras arhīva)

informācijas aģentūrā, bija arī viena no Latgales tūrisma asociācijas "Ezerzeme" dibinātājām. Saņēmusi balvu "Gada cilvēks tūrismā 2015" nominācijā "Tūrisma informācijas centra vadītājs". Lolitu darbā un dzīvē vadīja moto: "Ja esi tūrismā, nestāvi uz vietas, nemitīgi pilnveido savas zināšanas, izzini, pēti un atklāj jaunas lietas!

Pēdējās desmitgadēs uzbūvētie vai atjaunotie atpazīstamākie objekti Daugavpils novadā un pilsētā ir – Daugavpils cietokšņa ūdenstornis, kurā atrodas arī Daugavpils cietokšņa Kultūras un informācijas centrs (2011), Marka Rotko mākslas centrs (2013), Naujenes Novadpētniecības muzejs, kurā tiek izvietots arī Dabas informācijas centrs (2014), skatu torņi Vasargelišķos un Lazdukalnā (2015), atjaunotā Dinaburgas taka (2015) un Markovas taka (2019), Slutišķu vecticībnieku laiku sēta (2016), reģionālais velomaršruts "Daugavas loki" (2018), labiekārtotie Juzefovas un Jaunsventes parki (2020) u.c. Gadu gaitā Daugavpils stabili kļuvusi par pieprasītāko tūrisma galamērķi Latgalē.

Krāslavas rajons

Tūrisma nozares pārvaldības organizētas aktivitātes Krāslavas rajonā sākās 1998. gadā, kad, pateicoties Reģionālā fonda atbalstam un Krāslavas entuziastēm Ingai Goldbergai, Ivetai Puzo, Inārai Dzalbei un Ilzei Stabulniecei, kā viena no pirmajām Latgalē tika izveidota bezpeļņas SIA "Krāslavas novada Tūrisma informācijas centrs". Sākumā centrs atradās Krāslavas rajona padomes telpās, bet vēlāk Krāslavas pilsētas dome kā savu ieguldījumu tūrisma nozares veicināšanā piešķīra jaunas telpas Brīvības ielā, kas kā organizācijas birojs kalpoja līdz 2014. gadam. Pirmos sešus gadus tūrisma informācijas centru vadīja Ilze Stabulniece. Tika izstrādāta pirmā Krāslavas rajona tūrisma karte un ieviesta tūrisma objektu norāžu zīmju sistēma. Tūrisma jautājumi risināti,

izstrādājot teritoriālos plānojumus gan Šķeltovas, gan arī Piedrujas pagastiem. Pateicoties aktīvam centra speciālistu darbam, bija audzis to lauku māju skaits, kas bija gatavas uzņemt tūristus. Tika izstrādāti dažādi tematiskie maršruti, apkopota informācija par tūrisma piedāvājumu, veikts aktīvs mārketinga darbs. Pirmā drukātā brošūra "Krāslavas rajona tūrisma ceļvedis" tika izdota 2002. gadā. 2004. gadā bezpeļņas SIA "Krāslavas novada Tūrisma informācijas centrs" tika likvidēts un Krāslavas novada TIC pārņēma Krāslavas rajona padome, ko pēc 2010. gada administratīvajām pārmaiņām secīgi turpināja Krāslavas novada dome, uzturot tūrisma informācijas centru kā pašvaldības nodaļu, ko no 2014. gada vada Tatjana Kozačuka. Šajā laika periodā tika izstrādāti un īstenoti vairāki starptautiski projekti, kas būtiski uzlaboja tūrisma produktu kvalitāti un infrastruktūras attīstību Krāslavas novadā – velomaršrutu tīkla izveide, Priedaines skatu torņa būvniecība, Latgales kulinārā mantojuma produktu attīstība, kas vienlaikus veicināja vietējās produkcijas un Latgales identitātes elementu attīstību, kā arī deva atspērienu un motivāciju lauku tūrisma uzņēmējiem, kafejnīcām, mājražotājiem, zemnieku saimniecībām popularizēt Latgales kulināro mantojumu, reģionam iestājoties Eiropas Reģionālajā Kulinārā mantojuma tīklā. 2013. gadā tika nodibināta biedrība "Latgales kulinārā mantojuma centrs", 2014. gadā atjaunota Krāslavas grāfu Plāteru pils kompleksa ēka – pārvaldnieka māja, uz kurieni pārcēlās Krāslavas novada tūrisma informācijas centrs. Pilsētā uzstādīti pieci stendi "Sveicināti Krāslavā", izstrādāta virtuālā pastaiga pa Krāslavas pilsētu ar 10 nozīmīgākajām tūrisma vietām, iekļaujot to 360 grādu panorāmas skatā, pilnveidota Krāslavas novada tūrisma mājas lapa visitkraslava.com, piedāvājot to piecās valodās (latviešu, krievu, angļu, vācu un lietuviešu). Nemateriālā mantojuma saglabāšanā bez kulinārā mantojuma veicināta arī tradicionālo amatniecības prasmju saglabāšana un iesaiste tūrismā. Krāslavas tūrisma grafiskajā identitātē ietverta sirsniņa ar Krāslavas novadam raksturīgāko objektu ikonām, jo, atbraucot uz Krāslavas novadu, ikviens viesis izjutīs krāslaviešu viesmīlību un sirsnību, izbaudīs dabas krāšņumu un būs pārsteigts par tūrisma objektu dažādību. Krāslavas novads – vieta, kur sākas Latvija!

Ludzas rajons

Atmodas laikā, sākoties tūrisma kā nozares veidošanās procesam, sāka parādīties arī pirmās profesionālās organizācijas. 1997. gadā Ludzā pirmo reizi tika dibināta organizācija tūrisma objektu apzināšanai, pakalpojumu organizēšanai un informēšanas darbam par tūrisma iespējām rajonā – bezpeļņas organizācijas "Ludzas tūrisma aģentūra". Šīs idejas autori bija Ēriks un Līga Kondrāti, dibinātāji bija arī Ludzas pilsētas dome, vēlāk pievienojās Ludzas rajona padome un Zilupes dome un privātpersona Anatolijs Stjade. Par tūrisma koordinēšanas un informācijas pakalpojumu funkciju pildīšanu tika noslēgti sadarbības līgumi ar Ciblas un Kārsavas domi. 2000. gadā tā mainīja nosaukumu, kļūstot par bezpeļņas organizāciju SIA "Ludzas lauku tūrisma aģentūra", uzsākot papildu uzņēmējdarbības centra pakalpojumu sniegšanu uzņēmējiem, rakstot projektu pieteikumus un palīdzot tos ieviest. Kā pašvaldības iestāde ar štata vienību 2005. gadā tika atvērts Ludzas rajona tūrisma informācijas centrs, kas pēc teritoriālās reformas 2009. gadā tika pārdēvēts par Ludzas novada tūrisma informācijas centru, tā telpas tika pamazām paplašinātas. Vienlaikus attīstījās arī tūrisma uzņēmējdarbība un būtiski pieauga Ludzas novadā sniegto pakalpojumu un labiekārtoto atpūtas vietu skaits – Ludza kļuva ceļotāju pieprasītāka. Kopš 1998. gada Ludza tika pārstāvēta starptautiskajās izstādēs Rīgā, vēlāk arī Viļņā, Tallinā, Maskavā, Sanktpēterburgā un Minskā, veidoti sadarbības kontakti. Visus šos gadus tūrisma darbu rajonā vadījusi L. Kondrāte. Daudzi Latgales tūrisma attīstības projekti ieviesti ciešā sadarbībā ar Polockas, Vitebskas, Minskas un Zeļvas (Baltkrievija) kolēģiem, Moletai, Utenas un Rokišku (Lietuva) kolēģiem, Sanktpēterburgas (Krievija) tūrisma firmu partneriem, Bodenteihas un Hamburgas (Vācija) kolēģiem. Plaši izvērsts tūrisma mārketinga darbs, pirmo drukāto izdevumu izdodot 1998. gadā, bet vēlāk ik gadu izdodot dažādus reklāmas materiālus un tūrisma kartes latviešu, krievu, angļu un vācu valodā. Novada viesiem izveidota mājaslapa visitludza.lv.

Preiļu rajons

Preiļu un Riebiņu novada Tūrisma un informācijas centra dziedošā gide I. Kjarkuža bija klāt pie Latgales pirmā tūrisma informācijas centra – tolaik Preiļu rajona tūrisma informācijas centra – šūpuļa.

> *"20. gs. 90 gadu nogalē [..] iesākās Eiropas Savienības projekta "Ticet" ieviešana, paredzot tūrisma informācijas centru izveidi Latvijā un Lietuvā. Preiļu rajona padome bija projekta vadošā pašvaldība, un projektu vadīja Inese Kursīte. Zviedri rīkoja tūrisma speciālistu mācības, dalījās pieredzē, jo tobrīd Zviedrijā darbojās arī privātie TIC. Rezultātā 1999. gadā atklāja Preiļu rajona tūrisma informācijas centru."*
>
> (Kjarkuža, 2019)

Preiļu rajona TIC 90. gadu beigās formēja tūrisma vīzas uz Krieviju, Baltkrieviju, Ukrainu, rezervēja biļetes un veidoja pirmos ekskursiju maršrutus Preiļos un Preiļu rajonā. 90. gados Preiļi bija tranzīta pilsēta, kuru tūristi caurbrauca ceļā uz Aglonu, tādēļ gidi sagaidīja grupas uz Latgales sliekšņa Līvānos un pēc ekskursijas pa Preiļu pils parku pavadīja līdz Aglonas bazilikai. Nu preilieši panākuši, ka šajos vairāk nekā 20 gados arī Preiļi ir kļuvuši par interesantu tūrisma galamērķi ar daudzpusīgu piedāvājumu.

134. attēls. **Aglonas bazilika** (foto no Aglonas TIC arhīva)

Līvānu aktīvā tūrisma centru atklāja 2009. gadā (vadītāja Astērija Vucēna). Līdzās Daugavai un nozīmīgajam ceļam starp divām Latvijas lielākajām pilsētām, Līvānu novads pamazām attīstījās par apmeklētu tūrisma vietu. Līvānu aktīvā tūrisma centra uzdevums bija ne vien tradicionālo tūrisma informācijas pakalpojumu sniegšana un popularizēšana, bet arī aktīvo tūrisma veidu popularizēšana un tūrisma piedāvājumu attīstīšana.

Vārkavas novadā pēc administratīvi teritoriālās reformas ar tūrisma jautājumiem nodarbojās Vārkavas novadpētniecības muzejs, kas vienlaikus pildīja arī kultūrvēstures un tūrisma centra funkcijas (vadītāja Elvīra Āboliņa). 2014. gadā tika izveidots kopīgs Preiļu un Riebiņu novada Tūrisma informācijas centrs (vadītāja Iveta Šņepste).

Rēzeknes pilsēta un rajons

Rēzeknes pilsētā tūrisma informācijas centrs tika atvērts 1996. gadā (vadītāja Karīna Doždjonoka). 2001. gadā pilsētas tūrisma informācijas centrs tika slēgts, bet zemnieku saimniecībā "Untumi", sadarbojoties ar Rēzeknes rajona padomi, pēc Ligitas un Aleksandra Lebedu iniciatīvas darbu sāka Rēzeknes rajona tūrisma informācijas centrs, kas tur atradās līdz 2007. gada vasarai, kad Rēzeknē viesnīcas "Latgale" telpās pirmajā stāvā tika atvērts Rēzeknes rajona un Rēzeknes pilsētas apvienotais tūrisma informācijas centrs, kurā strādāja Ligita Harčevska (iepr. Lebeda) un Ilze Zelča. Tika apsekoti Rēzeknes rajona tūrisma objekti un 2001. gadā sastādīts pirmais Rēzeknes rajona tūrisma ceļvedis.

Tūrisma ceļvedis turpmāk tika regulāri aktualizēts. Tapa arī kartes gan atsevišķi par Rēzeknes rajonu (vēlāk – novadu), gan kopā ar kaimiņu pašvaldībām (pamatojoties uz sadarbības līgumu). No 2014. gada tika veidots kopējs tūrisma ceļvedis par Viļānu, Rēzeknes novada un Rēzeknes pilsētas tūrisma piedāvājumu. 2016. gadā, sadarbojoties sešu novadu pašvaldībām, kas piekļaujas Lubāna ezeram, tika izdots ceļvedis ar Lubāna ezera apkārtnes tūrisma piedāvājumu. Sadarbībā ar Dabas aizsardzības pārvaldi, Rēzeknes pilsētu un pašvaldībām, kuru teritorijas atrodas Rāznas Nacionālajā parkā (Rēzeknes, Dagdas, Ludzas novads), kopš 2017. gada tapa vienots Rāznas Nacionālā parka un tuvākās apkārtnes piedāvājums, kas kā stratēģiska rīcība tika paredzēta jau 2010. gadā izstrādātajā Rāznas Nacionālā parka tūrisma attīstības plānā (Latvijas Dabas fonds, 2010). 2013. gadā apvienotais Rēzeknes un Rēzeknes novada tūrisma informācijas centrs tika pārcelts uz jaunuzcelto Austrumlatvijas radošo pakalpojumu centru "Zeimuļs" pie Rēzeknes pilskalna, darbojoties kopā ar Rēzeknes Tūrisma attīstības centru, kurš tika izveidots 2012. gadā ar mērķi veicināt Rēzeknes pilsētas un Latgales reģiona tūrisma attīstību, nodrošinot Rēzeknes tūrisma attīstības stratēģijas ieviešanu tūrisma nozarē. Sākotnēji struktūrvienības vadītājs bija Mareks Grišins, bet kopš 2015. gada tā vadītāja ir Jeļena Kijaško, kura no 2019. gada vada arī Latgales reģiona tūrisma asociāciju. Līdz ar Lūznavas muižas atvēršanu apmeklētājiem pēc tās atjaunošanas 2015. gadā tika nolemts Rēzeknes novada tūrisma informācijas centru pārcelt uz muižas telpām, savukārt Rēzeknes tūrisma attīstības centrs turpināja darboties "Zeimuļī". 2008. gadā starptautiskajā Eiropas izcilāko tūrisma galamērķu konkursā uzvaru guva Rēzeknes rajona tūrisma informācijas centra un Rēzeknes kultūrvēstures muzeja iesniegtais projekts "Latgales podnieki – māla pavēlnieki", stiprinot pamatu podnieku tradīciju ekspozīcijai un radošu amata meistaru darbnīcu izveidei.

Tūrisma un viesmīlības jomas izglītība, pētniecība

1925. gadā tika izveidots Rēzeknes Valsts skolotāju institūts, kuru 1941. gadā pārveidoja par Rēzeknes Valsts Pedagoģisko institūtu. Rēzeknes Augstskola tika izveidota 1993. gadā, bet kopš 2016. gada pārdēvēta par Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmiju. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija 2020. gadā īstenoja akadēmisko bakalaura studiju programmu "Viesmīlības vadība" un profesionālālo bakalaura studiju programmu uzņēmējdarbībā ar moduli "Tūrisma un viesnīcu uzņēmējdarbības vadība". Ar tūrismu un viesmīlību saistīta profesionālā izglītība iegūstama Rēzeknes tehnikumā, Malnavas koledžā, īstenojot programmu Višķos. Pēc neatkarības atjaunošanas Latgales kopējo attīstību vairākos visaptverošos pētījumos analizējis Edvīns Buka, 1995. gadā izstrādājot Latgales tūrisma sistēmas metodisko bāzi un 1997. gadā veicot tūrisma nozares esošā stāvokļa un perspektīvu vērtējumu Latgales reģionā. Dažādus stratēģiskos plānus palīdzējuši veidot gan Vidzemes Augstskolas tūrisma jomas docētāji un pētnieki (Juris Smaļinskis, Andris Klepers, Iveta Druva-Druvaskalne), gan Rēzeknes Augstskolas docētāji (Irēna Silineviča, Iveta Dembovska u.c.). Vidzemes Augstskolā tūrismu studējuši liela daļa no Latgales pašvaldību tūrisma speciālistiem – TIC vadītājiem (īpaši 2000. gadu sākumā), tapuši daudzi studentu pētnieciskie darbi. Starptautisko projektu ietvaros

gan pētījumus, gan attīstības plānus palīdzējuši veidot arī dažādi ārvalstu eksperti un citi jomas speciālisti no Latvijas. Daļa tūrisma attīstības aktivitāšu aizsākušies no dabas aizsardzības jomas izvērstām darbībām (piemēram, Dvietes palienes dabas parks vai Rāznas Nacionālais parks u.c.).

4.6. Vidzeme

Vidzemes tūrisma vēsturiskā attīstība

Vidzeme ir tūrisma nozares mūsdienu izpratnē aizsākuma vieta, kas atbilstoši Vanaga (1938, 56) vērtējumam (līdzīgi kā Tomasa Kuka organizētie vilciena ekskursiju ceļojumi Lielbritānijā jau kopš 19. gs. 40. gadiem) iesākas 1862. gadā ar organizētām grupu ekskursijām pa jaunuzcelto dzelzceļu no Rīgas uz Ogri. Savukārt jaunu žanru latviešu literatūrā – ceļojumu aprakstus – iesāka brāļi Reinis un Matīss Kaudzītes, kuri bija lieli ceļotāji. Tā Reinis Kaudzīte pāris gadus pēc "Mērnieku laiku" (1879) publicēšanas izstaigājis Daugavas vidusdaļu, sarakstīdams apcerējumu "Īsi ceļojuma piezīmējumi par Daugavas abu malu skaistākām un ievērojamākām vietām", veltot tēlainu aprakstu simboliskajai klintij:

> *"Tas jaukākais skats pie Staburaga manim izlikās skaisti, zaļām sūnām apaugusi, Staburaga galva, no kuras tūkstošām pērļotas pilītes, no sūniņas un sūniņu krizdamas, nemitoši lejā rit. Šās pilītes pret zaļo sūniņu ļoti baltas un caurspīdīgas un tāpēc dod ļoti daiļu izskatu."*
>
> (Kaudzīte, 1881)

Vēl iepriekš 19. gs. līdzās kūrvietām par izcili ainavisku galamērķi aristokrātiskiem ceļotājiem pamazām bija kļuvusi Sigulda ar Krimuldu un Turaidu, iemantojot apzīmējumu "Livonijas Šveice". Plašāk tika izcelta arī Gaujas senieleja (vāciski *Aathal*), ko pieminēja kopā ar Cēsīm vai 20. gs. sākumā izdotajos ceļvežos arī par Valmieru. Var uzskatīt, ka tieši te rodami pirmsākumi arī šodien apmeklētāju ziņā vienam no populārākajiem galamērķiem Vidzemē un Latvijā – Gaujas Nacionālajam parkam. Tūrisms Vidzemē, līdzīgi kā citos Latvijas reģionos, pamazām kļuva demokrātiskāks, ko īpaši veicināja zemnieku brīvlaišana 19. gs. – dzimtbūšanas atcelšana un turpmākā industrializācija, transporta līdzekļu attīstība. Lielāku impulsu ceļošanai deva dzelzceļa līnijas Rīga–Pleskava atklāšana 1889. gadā. Daugavas ieleja no Stukmaņmuižas līdz Koknesei ainaviskuma ziņā tika pielīdzināta Reinas ielejai, pat pieminot, ka tas ir, iespējams, skaistākais apvidus visā Baltijā. Citas vietas bez jau pieminētajām nav tikušas tik daudz slavinātas kā piemērotas ceļošanai.

135. attēls. **Sigulda. Skats no Paradīzes kalna, 20. gs. 20. gadi**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls A. Straujas privātkolekcijā)

Vidzemes viesmīlības pamatiem īpaša vieta ir ceļmalu krogiem, kas izveidojās līdz ar vācu ordeņa aktivitātēm Vidzemes virzienā. Iespējams, pirmais krogs bijis līdzās tiltam pie tagadējā Juglas un Ķīšezera savienojuma, 14. gs. krogs minēts pie Gaujienas, bet 15. gs. pie Rubenes (Ķieģelmuižas), Siguldā, Madlienā, Kubeselē, Rūjienā u.c. Sistemātiski krogi veidojās Vidzemes zviedru laikos un secīgi tam visvairāk krogu Vidzemes guberņā tika atvērti Krievijas impērijas laikā. Krogu ēra zviedru pārvaldītajā Vidzemē tika aizsākta 1630. gadā, kad Zviedrijas valdība izdeva rīkojumu krogiem pie lielceļiem pildīt pasta staciju funkciju. Lai adresāts ātrāk saņemtu kroņa paziņojumus un izplatītās pavēles, krogiem bija jānodrošina turēšanas vietu jeb stadulu pasta zirgiem un iespējas iestiprināties un atpūsties kurjeriem. Tā izveidojās blīvs krogu tīkls – attālums starp šiem iestādījumiem to ziedu laikos bija aprēķināts – cik lielu gabalu ceļinieks ziemas apstākļos var noiet, neriskējot nosalt. 1633. gadā Zviedrijas valdība Vidzemē deva rīkojumu muižniekiem pie lielceļiem ik pa divām jūdzēm ierīkot krogus. Vidzemē krogu bijis visvairāk, salīdzinājumā ar citiem reģioniem – virs diviem tūkstošiem (Kurzemē – nedaudz mazāk). Lepnākie bijuši tā dēvētie lielceļa krogi, tajos bija stadula un divi gali: viens – zemniekiem, otrs – vācu jeb smalkākai publikai; bija baznīckrogi, dzirnavu krogi, plosta krogi pie upju pārceltuvju vietām, kaktu krogi (Teivens, 1995). Valmieras muzejā glabājas novadpētnieka un folkloras vācēja Kārļa Bukuma 1961. gada atmiņu pieraksts par "Lauvas krogu":

"[..] 1891. gadā es biju 7 gadus vecs. Kādu svētdienu abi ar vecmāmuļu ienācām pilsētā. Lauvas krogs bija pirmais lauku krogs no Valmieras, uz rietumiem ejot. Aiz upītes, kur tagad ierīkota nespējnieku māja. Virs durvīm, kas bija ceļa pusē, šilte, uz kuras briesmīgs krēpains zvērs, par kuru mana vecmāmuļa teica, ka tas esot zvēru ķēniņš lauva. Pēcpusdienā ejam mājā. Pārejot upīti, uzpeld melns mākonis. Sāk līt. Lietussarga mums nav.

Vecmāmuļa saka, – ieiesim krogā, kamēr lietus pāriet. Ieejam. Apstājamies durvju tuvumā. Visa lielā istaba vīriešu pilna. Tālāk no durvīm garš galds pār visu istabu. Aiz galda divi vīri cilā pudeles. Lietus pāriet, un mēs dodamies ceļā. Kurā gadā šis krogs beidza pastāvēt, nezinu. Kad pēc trim gadiem, 1894. gada rudenī, sāku iet Valmieras Baznīcas skolā, tad tur jau mitinājās zaldāti."

(Historia.lv)

"Krogi jeb gastūži (tas vienalga) īsti no dabas nevis vien nakts mājas un apmešanās, bet it īpaši biedrošanās vietas ir; un otrā kārtā, ka no krogu un gastūžu būšanas uz visa tā apriņķa miesīgu un garīgu būšanu spriest var. Krogs ir visa pagasta ģīmis. Kas ar šām lietām labi iepazinies, var droši un riktīgi no krogā būšanas uz pagasta mājas būšanu spriest, bez kā tam misētos." (Šillers, 1862) Apzīmējums "gastūzis" bija ieviesies no vāciskotā "gasthaus" (viesu māja), ko 19. gs. 70. gados ar jaunvārdu "viesnīca" (sākotnēji "viesnice", atveidojot to no vārda "viesis") ieteica mainīt K. Valdemārs un F. Brīvzemnieks (Valdemārs, 1872). Krogs bija paredzēts ceļotāju un zirgu atpūtai, tāpēc parasti atradās blakus lielceļiem. Tas pildīja ceļa viesnīcu vai iebraucamo vietu funkcijas. Vidzemei 18. gs. otrajā pusē nonākot Krievijas impērijas sastāvā, krogi pamazām pārtapa par grādīgo dzērienu tirgotavām un dzertuvēm. Krogu ierīkošana kļuva par vienu no muižnieku privilēģijām un ienesa muižām ienākumus. Muižnieki tos iznomāja krodziniekiem. 1892. gadā puse no visiem Latvijas krogiem (1162) bija Vidzemē (Teivens, 1995).

Klausaties, ceļa vīri,
Kā dzied Ērgļu krodzinieki:
Vimba dzied, Līburs velk,
Kaķarags darināja.

(Dainuskapis, 2697-12)

1992. gadā tika publicēta emigrācijā labi pazīstamā arhitektūras speciālista Arno Teivena grāmata "Latvijas krogi un ceļi". Tobrīd Arhitektu savienība šo faktu komentēja:

"Attīstot tūrismu un viesu apkalpošanu, īpaši *Via Baltica* trasē, sabiedrībai akūti nepieciešama informācija par kādreizējo krogu, kas vienlaikus kalpoja kā viesnīcas, ēkām un iekārtu. Rietumeiropas prakse rāda, ka nav iespējams nacionāli īpatnēja mazo tūristu vietu saimniecība, nepārzinot lokālās tradīcijas." (Muižniece, 1992)

Latvijā tapušā izdevuma priekšvārdā tiek uzsvērta krogu īpašā vieta:

"Runājot un domājot par apkārtējo vidi, saistām to ar tūrisma attīstību Latvijā un gribam redzēt to īstu un oriģinālu. Mūsu viesi brauc cauri Latvijai pa ceļiem, un to tuvumā ir jābūt krogiem – tā ir Latvijas vides identitāte. Daudzas no vēsturiskajām krogu

ēkām vēl ir savās vietās. Arhitektu uzdevums ir nepieļaut, lai mūsu vidē tiktu ievazāti kliedzošie un izreklamētie vispasaules stereotipi." (Paegle, 1995)

Daudz aktīvāk vietu izzināšana un izcelšana ceļošanai aizsākās Latvijas valsts neatkarības gados, kad vairāk uzplauka lauku tūrisma iniciatīvas. 20. gs. 20. gadu beigās pirmos pēckara ceļvežus izdeva par jau zināmajām pilsētām (Vidzemes Šveici un Koknesi ar Daugavas ieleju, Cēsīm, Ogri). Pieaugot mobilitātei pa dzelzceļu un pamazām arī pa autoceļiem, rosinājās interese par dažādām jaunās valsts vietām, īpaši – pilsētām. Tūrismu kā ekonomisku jomu, īpaši investējot viesmīlības nozares attīstībā, aktīvi sāka atbalstīt 20. gs. 20. gadu beigās. Plaši attīstījās lauku tūrisma pakalpojumu tīkls, lai arī sākotnēji nakšņošanas vērtība ļoti vienkāršotos apstākļos bija līdzvērtīga vai pat zemāka par ēdienreizes cenu. Attīstību pārtrauca postošais Otrais pasaules karš, kā arī tam sekojošās masveida iedzīvotāju deportācijas padomju okupācijas laikā. Lai arī pirmajā pēckara dekādē tūrisma nozares attīstība kopumā nebija prioritāra, Hruščova politiskā atkušņa laikā 20. gs. 50. gadu otrajā pusē un 60. gadu sākumā tūrismu popularizēja plašāk. Tā brīža situāciju skaidri raksturo ceļvedī "Brīvā Daugava" teiktais:

"Sakarā ar tūrisma straujo attīstību pēdējos gados mūsu republikā, it sevišķi skolu jaunatnes vidū, arvien nozīmīgāks kļūst jautājums par tūrisma maršrutiem. [..] Taču tūrisma maršrutu apraksti mūsu republikā pēc Lielā Tēvijas kara tikpat kā nav publicēti. Latvijas valsts izdevniecība ir izdevusi P. Rumaņa "Tūrisms" un R. Vētras "Sigulda", un tas arī ir gandrīz viss. Ar to, protams, nevaram samierināties.

> *Lai likvidētu tūrisma maršrutu aprakstu trūkumu skolās, Izglītības ministrijas Republikāniskā bērnu ekskursiju un tūrisma stacija saskaņā ar LPSR izglītības ministra V. Samsona 1956. gada 30. oktobra 206. pavēli no 1956. līdz 1958. gadam izdos tūrisma maršrutus pa visiem Latvijas PSR rajoniem."*
>
> (Žīgurs, 1957, 3)

Bez LPSR laika populārajām aktīvā tūrisma sacensību norisēm tika atbalstīta ražojošo uzņēmumu atpūtas kompleksu rašanās ainaviski izcilākajās vietās (kā atpūtas vietas to darbiniekiem). Uzņēmīgākie ļaudis jau tolaik viesus uzņēma nomaļākās, taču savās "somu pirtīs", pie pirts piebūvējot svinību telpu, kur klāt galdus dažādiem saviesīgiem gadījumiem. Kaut oficiāla uzņēmējdarbība un norēķināšanās nebija iespējama, viesi pirts saimniekiem naudas vietā bieži pasniedza keramikas dekorus, amatieru gleznas, suvenīrus vai aicināja kopīgi pasēdēt pie galda, iedzert. Pateicība varēja būt arī dažādi bartera pakalpojumi. Par vērtīgiem aktuālo sabiedrības notikumu lieciniekiem kalpo tā laika viesu grāmatas, kas saturiskajā izpausmē brīžiem pārspēj mūsdienu "Booking" un *Google* klientu atsauksmes.

136. attēls. **Viesu ieraksti (1983. un 1990. gads) pirts "Pie Vecā sikspārņa" viesu grāmatā, ko tās saimnieks Jānis Klepers izveidoja 1972. gadā Launkalnes pagastā**
(foto no A. Klepera personīgā arhīva)

Šādas atpūtas vietas ar svinību zālēm un "somu pirti" vai atpūtai iekārtotu "mednieku namu" pie Vidzemes ezeriem un upēm (arī pilsētu klusākās nomalēs) padomju gados bija vairāk par simts. Paralēli notika aktīva tūrisma klubu un pulciņu darbība ar pārgājieniem, tūrisma sacensībām, gatavošanos kalnu turiādēm, orientēšanās un ūdenstūrisma pasākumiem u.c. Neliels ieskats tā laika norisēs no 1971. gada "Padomju Druvā" publicētā Cēsu rajona tūrisma kluba priekšsēdētāja uzsaukuma pārgājiena dalībniekiem:

"Klāt vasaras ceļojumu laiks. Visi, kam patīk tūrisms, 29. un 30. maijā var piedalīties divu dienu pārgājienā pa maršrutu Zvārtas (*sic*) iezis–Ķūķu krāces–Līgatne. Šajā pārgājienā obligāti jāpiedalās tiem tūristiem, kas 1970. gada decembrī piedalījās tūristu kluba rīkotajā tūrisma organizatoru un tiesnešu seminārā. Pārgājiena laikā notiks šī semināra noslēguma praktiskās nodarbības, kas būs pamācošas un interesantas arī citiem pārgājiena dalībniekiem. Sapulcēšanās pārgājienam 29. maijā plkst. 9.00 Cēsu stadionā. Līdzi jāņem divi rubļi uzturam." (Tilaks, 1971)

1973. gadā izveidotais Latvijā pirmais (un otrais PSRS) nacionālais parks – Gaujas Nacionālais parks (pirmais direktors – Gunārs Skriba) tikai kāpināja ceļošanas vēlmi. Neierastais vārds "nacionālais" un vienlaikus izcilā dabas, kultūras mantojuma un ainavisko vērtību koncentrācija piesaistīja ceļotāju pūļus. Popularitāte auga pamazām, piemēram, vēl pirms nacionālā parka dibināšanas 1969. gadā Siguldā atklāja gaisa trošu

tramvaja līniju (sauktu arī par gaisa tramvaju), kas ļoti ātri kļuva populāra Gaujas senlejas panorāmas dēļ. Divas desmitgades vēlāk (20. gs. 80. gados) Gūtmaņalas apmeklētāju skaits tika vērtēts vairāk nekā 400 tūkst. apmeklētāju gadā. No tiem laikiem par izredzētu vietu attīstījās pa ceļam uz Siguldu esošais restorāns "Sēnīte" ar vasaras terasi, kulināriju un alus bāru. Arhitektoniski izcilākā un interjera ziņā greznākā kompleksa daļa kļuva par partijai pietuvināto un īpašo ārzemju viesu uzņemšanas vietu. Lai tur iekļūtu vietējie (daži gribēja kaut tikai paskatīties uz ārzemju grādīgo dzērienu markām), bija jāizstāv gara rinda vai vajadzēja būt "blatam", vai arī jāiedod "kukuļnauda" šveicaram.

137 attēls. **Vidzemes šosejas malā pie Inčukalna 1967. gadā atklātais restorāns "Sēnīte" – viena no slavenākajām, elitārākajām un leģendārākajām vietām Latvijas PSR sabiedriskās ēdināšanas sistēmā**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls J. Prauliņa privātkolekcijā)

Ceļotāju ikdienā tomēr bija arī traģiski negadījumi. Piemēram, 1984. gada 30. jūlijā pārtrūka Krimuldas trošu tilta pārrūsējusī nesējtrose, un 33 cilvēki nokrita no 5–15 metru augstuma pilskalna senajā aizsarggrāvī. Pēc traģēdijas LPSR Augstākā tiesa pie kriminālatbildības sauca Gaujas Nacionālā parka direktoru un galveno mežzini. Katastrofa bija smags trieciens nacionālā parka attīstībā. Sākās pārspīlējumi, pārbaudot tehnisko būvju drošību, tika nojauktas skatu platformas pie Mīlestības liepas, Zaļā dīķa, trošu tilti iemīļotu taku vietās, kas kļuva nelietojamas un aizauga. Arī Krimuldas kājnieku tiltu neatjaunoja (Diena, 1999).

Atmodas laikā krasi mainījās ne tikai saimniekošana un īpašumu tiesības, bet arī ārvalstu viesu izcelsmes valstis. Siguldas Novadpētniecības muzejā jau dažus gadus pēc nacionālā parka izveides apmeklētāju skaits gadā pārsniedza 350 tūkst., bet 1988. gadā (kad to pārdēvēja par Turaidas muzejrezervātu) – pat 400 tūkst. 1985. gadā

muzeja direktores Annas Jurkānes vadībā izveidotais tēlnieka Induļa Rankas skulptūru Dainu kalns kļuva par vienu no Atmodas laika simboliem – te pirmo reizi 1988. gadā vienoti plīvoja triju Baltijas valstu nacionālie karogi, iesākās starptautiskā folkloras festivāla "Baltica" tradīcija. Lielākā daļa ārvalstu ceļotāju līdz atmodas laikam bija no visām PSRS republikām. Taču pēc neatkarības atjaunošanas apmeklētība samazinājās piecas reizes. 90. gadu sākumā uz Turaidas muzejrezervātu brauca lielākoties vietējie, taču pakāpeniski sāka pieaugt apmeklētāju skaits no Eiropas un citiem reģioniem. Tūrisma jomas attīstība reģionā turpinājās pakāpeniski, bet izteikti straujāk, sākot ar 21. gs., kad lauku tūrisma mītņu finansēšanā parādījās kreditēšanas iespējas un mērķtiecīgs ES atbalsts.

Sasniedzamība, pieejamība, transports

Vidzeme ir Eiropas Savienības robežreģions, ko šķērso nozīmīgi starptautiskie transporta koridori, nodrošinot sasaisti ar lielākajiem reģionu centriem kaimiņu valstīs – Tartu (izmantojot autoceļu E264) un Tallinu (izmantojot autoceļu E67) Igaunijā, kā arī Pleskavu, Novgorodu un Sanktpēterburgu Krievijā (izmantojot autoceļu E77). Ap šiem transporta koridoriem veidojas Baltijas jūras reģiona integrācijai nozīmīgas stratēģiskās attīstības zonas – *Via Baltica*, *Via Hanseatic*a un Dienvidbaltijas loka attīstības koridors. Tūrismam nozīmīgākie ceļi ir *Via Baltica* un *Via Hanseatica*, kamēr Vidzemes šoseja uz Pleskavu, kur starptautiskā tūristu plūsma ir mazāka, saglabā potenciālu. Svarīgs ir pārējais ceļu tīkls, kas savieno nacionālās nozīmes attīstības centru – Valmieru, sešus reģionālās nozīmes pakalpojumu centrus (Cēsis, Smilteni, Valku, Alūksni, Gulbeni, Madonu) un citas pilsētas un apdzīvotās vietas. Pirms pievienošanās ES un Šengenas līgumam tūrismam nozīmīgākie robežkontroles punkti bija Ainažos un Valkā. Vidzemē ir vairāki nelieli sertificēti lidlauki (Ādažos, Cēsīs, Ikšķilē un Limbažos), taču tiem nav īsti nozīme saistībā ar pasažieru komercpārvadājumiem.

Ceļošana ar savu auto ir populārākais ceļošanas veids Vidzemē, bet vienmēr tā nav bijis. Pirmais ceļvedis autotūristiem pa Vidzemi tapa 1935. gadā. Līdz tam galvenā ceļošana vairāk saistījās ar dzelzceļu tīklu.

> *"Gar strauji uzplaukstošo atpūtas vietu Murjāņiem un Ragankrogu braucam pa skaistu ceļu līdz Rietum-Vidzemes centram [..] – Limbažiem; [..] dodamies pa pirmklasīgo šoseju cauri Araižiem, Melturiem un Līgatni, gar Siguldu atpakaļ uz Rīgu."*
>
> (Ar Shell .., 1935, 13)

138. attēls. **Vidzemes šoseja. Skats no Opekalna uz Sauleskalnu (1930) ar Puna krogu (augstāk nogāzē) un pasta staciju "Romeškalns"**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls V. Mazules privātkolekcijā)

Lielākā daļa 20. gs. sākuma ceļošanas maršrutu (kas nebija ar organizētu transportu) tika plānoti ar vilcienu satiksmi. LPSR laikā pilnveidojās starppilsētu autobusu satiksme, un to var uzskatīt par progresu, salīdzinot, piemēram, ar šaursliežu dzelzceļu.

> *"Kad komfortablais firmas ekspresis "Sakta" kādā ziemas vakarā, gandrīz nemanāmi līgodamies, vizināja pasažierus uz Alūksni, man pēkšņi domās paplaiksnījās meži... Te bija vainojama ekspreša respektējamā jauda, kas pa līgano asfalta lenti ar 80 km ātrumu stundā bija nemanot parāvusi mani daudz kam garām. Braucot ar šo satiksmes līdzekli, ir grūti uztvert ceļmalas objektus. Un tomēr – senais, apdziedātais "mazais bānītis" manī neatsauc nekādu romantiku no tiem laikiem, kad visu laiku garām skrēja mežu melnās, saraustītās sienas un tikai pa retam kādā logā pazibēja spuldzīte kā vilka acs."*
> (Spāre, 1973)

Rail Baltica Vidzemes posmā netiek plānotas pasažieru stacijas, bet no Igaunijas puses mūsdienu kvalitātes vilcienu savienojumi iespējami caur Valgas staciju. Šaursliežu dzelzceļa līnija un bānītis starp Gulbeni un Alūksni mūsdienās ir viens no vērtīgākajiem industriālā mantojuma "kustīgajiem" pieminekļiem, daudzviet bijušo dzelzceļa līniju vietā atdzimst "zaļie" ceļi, kurp tūristi pārvietosies kājām, ar slēpēm vai ar velosipēdiem.

Vidzemi šķērso trīs Eiropas velo lielceļi. Starptautiskais velomaršruts *EuroVelo 10* (Baltijas jūras krasta velomaršruts) dod iespēju velotūristiem apbraukt apkārt visai Baltijas jūrai, plānots tostarp gar Vidzemes piekrasti: no Vecāķiem līdz Saulkrastiem tālāk (lai nepārklātos ar *EuroVelo 13* trasi) ved pa iekšzemi caur Raganu un Limbažiem līdz Salacgrīvai un caur Ainažiem tālāk nonāk Igaunijā. Starptautiskais velomaršruts *EuroVelo 11*, kas vairāk nekā 6000 km garumā savieno Vidusjūru ar Nordkapu (Austrumeiropas velomaršruts), Vidzemē iesākas no Latgales puses – Lubāna ezera, tālāk savieno Madonu caur Vidzemes augstieni ar Siguldu un Cēsīm, savukārt no turienes caur Smilteni un Valku nonāk Igaunijā. Starptautiskais velomaršruts *EuroVelo 13* ("dzelzs priekškara" velomaršruts) ved iespējami tuvu jūrai paralēli *Via Baltica* ceļam.

Vidzemi 279 km garumā šķērso Eiropas garā pārgājiena maršruta E11 daļa, ko Baltijā vairāk nekā 2000 kilometru garumā, pielāgojot katrai valodai, sauc par "Mežtaku". Lielākie apsaimniekotāji Vidzemes pusē ir Dabas aizsardzības pārvalde, Latvijas valsts meži un pašvaldības. Iniciatīva uzsākta 2019. gadā pēc tam, kad jau sekmīgi (kopš 2017. gada) ieviesta Eiropas garā pārgājiena maršruta E9 daļa "Jūrtaka", kas Vidzemi gar jūras piekrasti vieno ar pārējo Baltiju 112 km garumā.

Tūrisma vietas un resursi

Vidzemes reģions ir bagāts ar tūkstošgadēs veidojušos oriģinālu dabas un kultūras mantojumu, savvaļas daudzveidību, vērtīgām ainavām un radošiem cilvēkiem, kuri cenšas rūpēties par šo vērtību saglabāšanu nākamajām paaudzēm un izcelt tās šodien. Vienoti ar saskanīgo Vidzemes lauku viensētu ainavu un senatnīgo mazpilsētu kultūrtelpu tie ir svarīgākie resursi tūrisma attīstībai reģionā, kas spēj radīt jaunu pievienoto vērtību, bet atšķirīgā vēsturiskā situācija ietekmējusi arī vidzemnieku identitāti. Vidzemes vietu ainaviskā pievilcība paaugstina dzīves kvalitāti vietējiem. Pie Burtnieku ezera paaudžu apdzīvotības nepārtrauktība līdz mūsdienām mērāma kopš vidējā akmens laikmeta vairāk nekā deviņu tūkst. gadu garumā – tur ir jābūt kaut kam īpašam!

Vērtējot Latvijas 20. gs. sākuma medijos tiražētās raksturīgākās un pievilcīgākās lauku ainavas, nedaudz vairāk nekā pusē no pavisam 842 "Atpūtas" (1924–1940) numuros publicētajām bildēm bija redzama Vidzeme. Visvairāk fotogrāfiju uzņemtas Daugavas ielejā (Kokneses pilsdrupas, Ķeguma HES, Pērses ūdenskritums, Daugavas Staburags u.c.), tad Gaujas ielejas dažādi posmi, sākot no Piebalgas līdz Daugavas–Gaujas kanālam lejtecē (visvairāk – Gauja Siguldas apkārtnē), vēl arī Gaiziņkalna apkārtne, Vidzemes jūrmala, Vecpiebalgas apkārtne, nedaudz Amatas upes ieleja, Salacas upes ieleja un Baldone. Mūsdienu sabiedrības vērtējumā šo īpašo simbolisko vietu uztvere ir noturīgi līdzīga, vienīgi klāt nākusi arī Veclaicenes apkārtne un Alūksnes augstiene (Druva-Druvaskalne un Klepers, 2017).

20. gs. 30. gados ceļošanai ārpus lielpilsētām arvien vairāk kļūstot par modes lietu, valsts tūrisma biroja vadītāja Vanaga vadībā 1937. gadā tika izveidoti ceļošanas paraugmaršruti, aptverot nozīmīgākās reģionu tūrisma vietas, pamatā izmantojot tā laika dzelzceļa tīklu. Starp Vidzemes maršrutiem jāmin: Rīga–Baltezers–Ādaži–Carnikava–Saulkrasti, Rīga–Pļaviņas–Staburags–Koknese, Rīga–Cēsis–Unguri–Lielstraupe–Brasla–Sigulda vai no Cēsīm: Kārļmuiža–Līgatne–Sigulda, vai no Cēsīm Ieriķi–Līgatne; Rīga–Alūksne–Apukalna augstiene (caur Valku vai Gulbeni), Rīga–Valmiera–Burtnieku ezers–Skaņais kalns–Mazsalace, Rīga–Madona–Gaiziņš–Vestiena–Mārciena vai Rīga–Koknese–Ērgļi–Piebalga–Gaiziņkalns. Nostiprinājās mērķtiecīgi popularizēta rudens ekskursija: "Lapkritnis Vidzemes Šveicē (Rīga–Sigulda)". Par tam laikam oriģinālu maršrutu uzskatāms ilgākais ūdenstūrisma maršruts "Trīs nedēļas ar laivu pa Gauju" (Dzērbene–Rīgas kanāls).

> *"Ceļojumi tika saistīti ar ainaviski estētisku skatu meklējumiem, tika celti tūristu skatu torņi: "Iekšlietu ministrijas tūrisma nodaļa jau agrāk ierīkojusi tūristu skatu torņus Zilā kalnā, Jurģu kalnā un Apes kalnā. [..] Tagad Tūrisma nodaļa panākusi Mežu departamentā atļauju lietāt kā tūristu skatu torņus ugunsnovērošanas torņus Liepā, Raiskumā un Smiltenes pārkalnē. Ziemā nodomāts uzsākt priekšdarbus jauna skatu torņa būvei Gaisiņkalnā.""*
>
> (Rīts, 1934)

Dažādi tēlaini vietu raksturojumi atrodami tā laika ceļvežos: Alūksne dēvēta par Malienas Šveici, ceļš caur Māriņkalna muižu un Jaunlaiceni uz Apekalna baznīcu – par vienu no skaistākajiem ceļiem Vidzemē, minēta arī Burtnieka zaļojošā ainava, Cēsis kā viena no vislatviskākajām pilsētām un pērle Vidzemes vainagā, Daugavas ieleja kā Reinas krastu skaistuma līdziniece un, iespējams, skaistākais apvidus visā Baltijā, Ērgļi – augstākais Latvijas novads, Gaiziņkalns (vietām pieminot tā augstumu 314 m virs jūras līmeņa) – katram latvietim reizi dzīvē jāredz šis augstākais dzimtenes kalns, Limbaži – Rietumvidzemes centrs, Līgatnes gleznainā apkārtne un skaistie meži, Mazsalaca – krāšņainais Vidzemes stūrītis, Ogre – labākas atpūtas vietas par Ogri Rīgas tuvumā otras nav, Ogre arī kā skaistākais atpūtas, atveseļošanās, gaisa un kalnu kūrorts, Piebalga un Vidzemes augstiene kā Vidzemes sirds, Sigulda un Gaujas senleja kā Livonijas vai Vidzemes Šveice, Smiltene – kalnu un dārzu pilsēta, Valka – Ziemeļlatvijas robežas pilsēta vai Ziemeļrobežas dārzu pilsēta, Valmiera kā Vidzemes lielākā pilsēta vai daļa no gleznainās Gaujas ielejas, Vecāķi–Neibāde–Pabaži kā Vidzemes jūrmala, plašākā Vidzemes jūras piekrastē – arī Livonijas krasts, bet Vidzemes augstieni nosaucot par skaistāko Latvijas apgabalu ar neskaitāmiem kalnājiem, devīgu roku izkaisītiem ezeriņiem, upēm, kur upītes un meži rāda ceļotājam skaistās Latvijas burvību (Löwis of Menar, 1895; Ilsters & Štrenks 1887, Vadonis pa Latvijas kūrortiem, 1928; Vanags, 1934a; 1937; Ar Shell .., 1935; Vadonis pa Ogri, 1928; Smiltenes pilsētas valde, 1939; Valkas pilsētas valde, 1939; Zudusī Latvija, 2011).

139. attēls. **Gaiziņkalna svētku apmeklētāji, 1986. gada marts**
(foto no M. Boža personīgā arhīva)

Ar starptautiskiem akcentiem mūsdienās jāuzsver UNESCO programmas "Cilvēks un biosfēra" īpašā telpa – Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāts –, kas izveidots 1997. gadā. No pirmajām 11 Livonijas laika pilsētām sešas atrodas Vidzemē (neskaitot Rīgu): Cēsis, Valmiera, Straupe, Limbaži, Koknese un Rauna. Pirmās piecas bija arī starptautiskās Hanzas savienības pilsētas. Rietumeiropas kultūras ietekmēto mantojumu Vidzemē pārstāv lielāks nekā citos Latvijas kultūrvēsturiskajos reģionos skaits viduslaiku piļu, mūra baznīcu, kā arī muižu kompleksu. 20. gs. notikumi radīja vēl vienu unikālu vietu reģionā – divu valstu robežu caur vienu pilsētu: Valku un Valgu. Latvijā Strenči zināmi kā Gaujas plostnieku galvaspilsēta, kas kopš 2011. gada ir viena no Eiropas starptautiskajām plostnieku pilsētām (vienīgā pilsēta Baltijā ar šādu statusu).

2020. gada izskaņā valsts prezidenta Egila Levita iniciētajā likumprojektā par latviešu vēsturiskajām zemēm Vidzemē starp īpašām kultūrtelpām akcentēta Piebalga un Malēnija. Kā tūrismam nozīmīgas *Natura 2000* vietas ir Gaujas Nacionālais parks, kā arī četri aizsargājamo ainavu apvidi: Veclaicene, Vecpiebalga, Vestiena un Ziemeļgauja. Tūrisma ziņā nozīmīgākie dabas parki ir Doles sala, Gaiziņkalns, Ogres ieleja, Piejūra un Salacas ieleja.

Tūrisma uzņēmumi un pakalpojumi

20. gs. 90. gados Vidzemē, līdzīgi kā pārējā Latvijā, LPSR laika pieredze tika izmantota, uzsākot organizēt izejošā tūrisma ceļojumus. Valdis Vanags, kurš bija Valmieras tūristu kluba vadītājs un nodarbojās ar aktīva dzīves veida popularizēšanu, izveidoja tūrisma firmu "Valmiera" komercceļojumu organizēšanai. Līdzīgi arī viņa līdzgaitnieki – kalnu tūrisma un tūrisma tehnikas entuziasti Laimonis Petrusēvičs un Anita Kuzma – paši organizēja savas kompānijas ārzemju ceļojumiem, vadīja grupas, pēc tam sāka sadarboties ar tūrisma firmu "Impro", un jau 1995. gadā Anita izveidoja savu uzņēmumu "AK Ištvans". Rīgas tūrisma firmu ceļojumus 90. gadu beigās varēja iegādāties pirmajos tūrisma informācijas centros – gan Vidzemē, gan citviet Latvijā. Starp pirmajām reģiona tūrisma firmām, kas organizēja gan tālākus ceļojumus, gan sniedza dažādus tūrisma pakalpojumus vai organizēja vietējās ekskursijas, pieminamas "Rivasi" Siguldā, Pieses tūrisma firma "Līgo", Vidzemes vēstures un tūrisma centrs Cēsīs, "Cēsu ceļojumu aģentūra "Dzelde"", "VIA Valmiera" u.c. Reģionā bija arī firmas, kas piedāvāja uzņēmīgiem cilvēkiem kursus tūrisma firmu dibināšanā un vadīšanā, tomēr lielākā daļa vidzemnieku tūrisma uzņēmējdarbībā iesaistījās bez plašākām zināšanām par tūrisma uzņēmējdarbības specifiku un speciālas izglītības. Veidojās arī tematiski specializējušās firmas, piemēram, Agra Celmiņa dibinātā "Eastbird", kas jau 1991. gadā uzņēma ārvalstu putnu vērotājus, izprotot to interesi par šajā reģionā, tostarp Vidzemē, specifiski sastopamām putnu sugām.

LPSR laiku atpūtas kompleksi un atpūtas bāzes vai cita veida tūrisma un atpūtas objekti pamazām tika nodoti privatizācijai: gan organizācijas, piemēram, Cēsu tūrisma birojs, Madonas tūrisma birojs, gan arī liela apjoma ēku kompleksi, piemēram, atpūtas bāze "Sigulda" vai atpūtas bāze "Silmači" pie Lizdoles ezera. Līdzīgi tas notika ar lielajām viesnīcu ēkām pilsētās, kas nonāca privātīpašumā. Arī privatizētās ēkas tika piedāvātas viesnīcu izveidei. Noteiktas iestādes palika pašvaldību pārziņā, piemēram, valstij piederošais (un padomju laikos slepenais objekts) rehabilitācijas centrs kopš 2009. gada nonāca Līgatnes pašvaldības īpašumā, turpinot meklēt ieinteresētus investorus.

Daudzviet privatizētajos lauku īpašumos, kur bija pievilcīga ainava un izdevīgs novietojums, tika izveidotas pirmās jaunās lauku tūrisma mītnes laukos vai mazpilsētās (piemēram, "Mieriņš" Alojā) vai tapa lielākas viesu mājas ar plašākām atpūtas iespējām (piemēram, ZS "Pļavnas" Drustu pagastā vai kopš 1992. gada – viesu nams "Kalnavoti", kā arī "Daugavas Radzes" Kokneses pusē un daudzas citas. Vairāki uzņēmēji centās piesaistīt arī tūrismam pirmās iespējas izdevīgi aizņemties G-24 kredītus (1993), piemēram, tūrisma centrs "Mežezers" Pļaviņu novadā, vēlāk arī SAPARD atbalstu lauku attīstībai – vēl pirms iestāšanās Eiropas Savienībā. Tomēr ne visi uzņēmējiem piešķirtie līdzekļi tika izmantoti godprātīgi, piemēram, Valsts kontroles pārbaudē atklājās, ka, piemēram, firma "Rīta zvaigzne", kuras vadība aizņēmās 200 tūkst. ASV dolāru, lai attīstītu kokapstrādi un lauku tūrismu Alūksnes rajonā, atgrieza to atpakaļ aizdevumu devējai "Bankai Baltija" jau trīs dienu laikā – iepriekšējo parādu segšanai (Ezernieks, 1995). Kad Ekonomikas ministrijas valsts sekretārei Ainai Bataragai tolaik jautāja: "Vai nācies sastapties arī ar kādu Ostapam Benderam līdzīgu lielu blēdi?", viņa atbildēja: "Ar daudziem." (Dārziņa, 1994) Aizbildināšanās ar aizņemšanos lauku tūrismam, bet patiesībā investējot īpašumā, tā īsti neiesaistoties tūrisma uzņēmējdarbībā, apspriesta vairākkārt (piemēram, kāda Amatas novada sabiedrība ar ierobežotu atbildību) (De facto, 2011). Jaunajiem uzņēmējiem bija arī problēmas ar biznesa plāna izpildi un ieceru īstenošanu, piemēram, 1995. gadā, nonākot aizdevuma atdošanas grūtībās Lēdmanes pagasta "Cepļu" saimnieki komentēja: "Latvija kā tūrisma zeme pagaidām eksistē tikai ideālā. Gribēdami maksimāli izmantot savas saimniecības iespējas, sākām sadarboties ar tūrisma firmu "Lauku ceļotājs". Šķita, ka tādā veidā paveras diezgan laba iespēja kaut ko piepelnīt. Atbraucējiem "Cepļi" solīja izjādes ar zirgiem, garšīgas pusdienas pašu ierīkotajā kafejnīcā un vēl dažas vienkāršas, bet pievilcīgas izpriecas. Informācija, ka šeit ģimenei iespējama mazliet neparastāka atpūta, izplatījusies arī mutvārdu ceļā, brīvdienās "Cepļos" mēdz būt "pabiezs". Tomēr ienākumi no tā sedz vienīgi pašizmaksu. Taču tādu ciemiņu, kuri gatavi plaši atdarīt maku, ir maz. Ierodas ārzemnieki, jūsmo: "Ak, cik šeit labs gaiss. Ak, jūsu upmalītē ziedošās puķes patiešām smaržo!" Aicinām: "Lūdzu – brauciet biežāk!" Bet ārzemju tūrists jau negrib visu laiku sēdēt tikai mūsu jaukajā pļaviņā. Viņš vēlas izkustēties pa apkārtni. Te sākas problēmas – slikti, pat neizbraucami ceļi, nesakopta apkārtne, zems apkalpošanas līmenis šosejmalu krodziņos. Ārzemniekam, pie teicama servisa radušam, tas liekas eksotiski vienu reizi – un ne vairāk." ("Cepļu" mācībstundas, 1995)

Tomēr kopumā, izmantojot dažādās attīstības iespējas, uzņēmējdarbība viesmīlības sektorā pieauga ļoti strauji – uzņēmēju izpratne par tirgus vajadzībām, spēja veidot atbilstošu piedāvājumu, māka sadarboties ar citiem saistītu pakalpojumu sniedzējiem un galamērķa pārvaldītājiem. Līdz 2020. gadam Vidzemes plānošanas reģionā darbojās 505 tūristu mītnes, piedāvājot viesiem 2850 istabas un ~8300 gultasvietas, bet darbību dažādu iemeslu dēļ pārtraukusi 131 tūristu mītne. Īpaši straujš pieaugums tūristu mītņu sektorā vērojams ap iestāšanās laiku Eiropas Savienībā un pēdējos piecos gados, populārām kļūstot globālajām rezervēšanas platformām ("Booking" un "Airbnb").

Tieši uzņēmīgāko uzņēmēju mērķtiecīgi īstenotās stratēģijas, prasme izprast tirgu un radošums pakalpojumu piedāvājumā ļāvis nozarei augt un piesaistīt nozīmīgus ekonomiskus līdzekļus reģionam. Izceļot tikai dažus veiksmīgākos (bet tādu būtu patiesi daudz vairāk), līdz šim kopš 2003. gada, kad izveidota gada balva "Gada cilvēks tūrismā" (kas ieguvusi nozīmīgu statusu Latvijas tūrisma nozarē un tautsaimniecībā kopumā), no Vidzemes uzņēmējiem to saņēmuši: uzņēmējs naktsmītņu biznesā – Juris Balodis no "Lāču Migas" (2003), uzņēmēja naktsmītņu biznesā Margarita Platace no "Kolonna Hotels Group" (2006) (tīklā tobrīd ir arī Cēsu viesnīca), tīmekļa vietne Minhauzens.lv un "Minhauzena pasaule" (2007), uzņēmēja naktsmītņu biznesā Ineta Litte no Dikļu pils (2010), kā arī vairāki izcili pavāri, kas nāk no Vidzemes, kaut nozīmīgāko biznesa daļu īstenojuši Rīgā –

Valters Zirdziņš, Mārtiņš Sirmais, Māris Jansons u.c. (Travelnews, 2021). Starp izcilībām šeit noteikti minams Pavāru radošās mājas īpašnieks Ēriks Dreibants, kurš darbību no Rīgas pārcēlis uz Līgatnes pusi un iesaistījies restorānu asociācijas veidošanā un darbībā u.c. Daudzi Vidzemes tūrisma jomas uzņēmēji iemantojuši starptautisku atpazīstamību, spējuši radīt augstas kvalitātes pieprasītus pakalpojumus, tikuši izcelti ne tikai reģiona vai novada mērogā, iedrošinot citus uzņēmīgos sekot viņu piemēram.

Pieprasījums un ceļotāji

Gan 19. gs. beigās, gan 20. gs. sākumā atpūtas nolūka ceļotājus bieži dēvēja par zaļumniekiem. Tas saistījās vairāk ar pilsētnieku izbraukšanu brīvdabā, zaļumos, arī uz zaļumu svētkiem, tika organizēti speciāli zaļumnieku vilcieni. Tā laika jautrākā sanākšana lauku ļaudīm bija zaļumballes vai retāk notika arī teātra izrīkojumi un citi saviesīgi vakari. Kādā 1923. gada policijas ziņu hronikā var lasīt par radušos spriedzi starp dažādu motīvu atpūtniekiem:

"[..] gar pašu ūdens malu, kur pastaigājas un atpūšas vietējā un no Rīgas izbraukusi publika, braukāja kāds vieglais automobils diezgan ātrā gaitā, apšķiezdams ar dubļiem un smiltīm zaļumniekus un atpūtas meklētājus. Lai novērstu varbūtējus nelaimes gadijumus, šādu braukšanu ar automobiļiem starp publiku pa jūrmalas smiltīm būtu jāaizliedz. Aizliegums attiecināms ari uz braukšanu ar zirgiem un velosipēdiem." (Policijas vēstnesis, 1923)

140. attēls. **Madlienā dzimušā ievērojamā vācbaltiešu mākslinieka un viena no vēsturiskā žanra aizsācējiem Latvijas gleznieciībā Kārļa Hūna darbs "Zaļumnieki"** (attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls LNB krājumā)

20. gs. sākumā arī jaunvārds "ekskursija" tika skaidrots kā "mazs ceļojums, sevišķi ar izglītības nolūkiem; arī izbraukums pajautrināšanās dēļ" (Konversācijas vārdnīca, 1911). 20. gs. 30. gados, kad atpūtnieku ceļojumi bija regulāri, tā laika Siguldas mērs J. Druviņš vainoja dārgās transporta biļetes, kas kavēja lielāku skaitu ceļotāju ierasties uz populāro brīvdienu izbraukumu vietu (Jaunākās Ziņas, 1938a):

> *"Siguldā sezonas zaļumnieku skaits iet mazumā, kaut gan sabūvētas daudzas ērtas vasarnīcas un gādāts par labierīcībām. 1936. g. vēl bija 700 sezonas zaļumnieku, bet pagājušo gadu vairs tikai 500. Kāpēc tas tā? Pilsētas valde atzīst, ka vainojams samērā dārgais dzelzceļa un autobusu tarifs. Pils. valdei ir daudz jauku nodomu, lai saistītu zaļumniekus."*

Par atpūtnieku privātumu tolaik bija noraizējušies ne mazāk kā mūsdienu sociālo tīklu laikmetā: "Publikas fotografēšana arodveidīgi pelņas nolūkā ielās, laukumos un publiskos apstādījumos atļauta tikai pēc pilsētas valdes apliecības saņemšanas. Apliecības izdod personām ar nevainojamu pagātni. Fotografēt publiku atļauts vienīgi ar fotografējamo personu piekrišanu." (Jaunākās Ziņas, 1938b)

Bez jau ierastajiem pilsētu atpūtniekiem bieži ceļoja arī organizētas skautu un gaidu grupas, tādas uz Latviju brauca arī no ārvalstīm: "Inčukalnā un Siguldā izkāpj parastie zaļumnieki, tikai nedaudzi brauc vēl tālāk uz skaistām Cēsīm paklejot pa Gaujas leju. [..] Drīz Lodes stacija, kur izkāpj Vācijas skauti–ekskursanti. Tie braukuši apskatīt "Ellīes" alu un Gaujas krastus. Kaut arī latvju jaunatne vairāk staigātu pa savu zemi." (Latvijas Kareivis, 1929)

Mainās ceļotāju paradumi un uzvedība, lai arī dažas izpausmes ir tikpat noturīgas kā pirms gadsimta. Galvenais ceļošanas laiks joprojām ir brīvdienās un atvaļinājuma sezonā. Tomēr daudz vairāk dažādojušās brīvā laika pavadīšanas iespējas jebkurā gadalaikā, kas arī mainījis retoriku no "zaļumniekiem" uz visu sezonu un daudz plašāku interešu ceļotājiem.

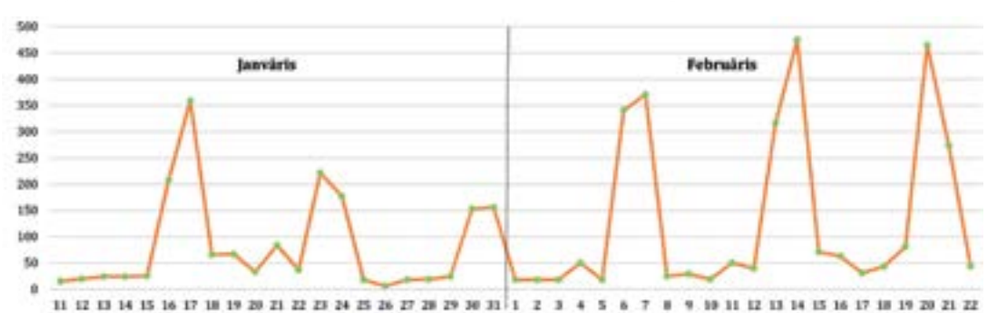

141. attēls. **Raunas Staburaga apmeklētība 2021. gada sākumā, krasi pieaugot vietas popularitātei brīvdienās** (Avots: autora veidots)

Vidzemes dažādo tūrisma vietu pieprasījums izteikti saistāms ar kultūras mantojuma un sabiedrības radošo izpausmju iepazīšanu, ar izklaidi un atpūtu, ar personisko izziņu, senču saknēm, radu un draugu apciemošanu un veselības uzlabošanu, rekreāciju, kam seko piedzīvojumi dabā un dabas izziņas tūrisms un darījumu tūrisms.

21. gs. par pieprasītākajām vietām Vidzemē attīstījies Gaujas Nacionālais parks plašākā tūrisma galamērķa izpratnē (pārsniedzot 225 tūkst. viesu naktis 2018. gadā, kas ir divas reizes vairāk nekā bija 2010. gadā) un Vidzemes piekraste (tūrisma klasteris "Saviļņojošā Vidzeme"), kur viesu uzturēšanās daudz vairāk pakārtota peldsezonai, bet kopējais viesu pavadīto nakšu skaits sasniedz ~70 tūkst. 2018. gadā. Piekrastē pēdējā desmitgadē daudz vairāk pieaudzis arī ārvalstu viesu skaits, kas sastāda apmēram trešo daļu no visām viesu pavadītajām naktīm (salīdzinājumam – Gaujas Nacionālajā parkā pārsniedz 40 %) (Nocticus, 2020). Straujāk pieaug arī viesmīlības un izklaides pakalpojumu pieprasījums Vidzemes Pierīgas novadu daļā, un arī šajā vietā no 21. gs. sākuma veidojies lielāks ārvalstu viesu pieprasījums, kas agrāk bija daudz vairāk orientēts uz vietējo iedzīvotāju rekreāciju. Pārējos Vidzemes vietējos galamērķos pieprasījums palielinājies, un no visiem nakšņotājiem ārzemnieki svārstās 10–20 % robežās. Mazākā tūristu plūsma ir Vidzemes pierobežā – no Alojas līdz Valkai un robežai ar Latgali, izņemot Salacas ieleju un Veclaicenes dabas parku, mazpilsētas. Vidzemei svarīgākās ārvalstu tūristu izcelsmes valstis ir Igaunija, Vācija, Lietuva, Skandināvijas valstis un Krievija, atsevišķu segmentu sadaļā, piemēram, ceļojumos ar kemperiem, – arī Beniluksa valstis, sevišķi Nīderlande. Pieprasītākās tūrisma vietas reģionā, piemēram, Turaidas muzejrezervāts, reprezentē Latvijas viesus visā to dažādībā, ieskaitot regulāras organizētas tūrisma grupas no Dienvidkorejas un vairāk nekā 100 citām pasaules valstīm. Viendienas ceļojumu skaits Vidzemē 2018. gadā pārsniedza piecus miljonus.

Pārvaldība, izglītība un pētniecība

Vidzemes reģionālā līmenī ar senākajām tradīcijām darbojas Vidzemes Tūrisma asociācija–biedrība, kas dibināta 1997. gadā, pārņemot Vācijas pieredzi reģionālā tūrisma attīstībai. VTA dibināšanas iniciatīvu izteica Vidzemes Augstskola ar vairākiem uzņēmējiem un pašvaldībām – Smilteni un Rūjienu. Sākotnēji VTA tika dēvēta par sabiedrisko organizāciju "Vidzemes tūrisma apvienība", taču vēlāk pārsaukta par asociāciju, turpinot pildīt sabiedriskās organizācijas funkcijas. Pirmos gadus VTA darbojās Valmierā, taču kopš 2002. gada februāra līdz par šodienai VTA birojs atrodas Cēsīs, un, kaut valde bijusi dažādā sastāvā, tās ilgstošākais izpilddirektors ir Raitis Sijāts, kurš darbojas ar ne mazāku jaudu un vērienu kā 20. gs. 30. gados nacionālā tūrisma biroja vadītājs Kārlis Vanags. Veidojot asociāciju, tās galvenais mērķis bija apvienot vienā organizācijā personas, kas darbojas tūrisma nozarē, lai kopīgiem spēkiem veicinātu tūrismam labvēlīgu vidi, pārstāvētu Vidzemes reģiona tūrisma intereses valstiskā līmenī un piesaistītu resursus attīstībai, tostarp ārvalstu finansējumu. 2007. gada jūnijā asociācijā darbojās 130 biedri (Vidzeme.com, 2021). VTA ir aktīvākā starp reģionālajām asociācijām, piesaistot un ieviešot ar tūrisma attīstību saistītos projektus, piemēram, 2019. gadā vien tā darbojās septiņos starptautiska mēroga projektos. Reģionā ietekmi uz tūrisma attīstību būtiski veicinājuši arī Vidzemes plānošanas reģiona īstenotie starptautiskie projekti (10 ar tūrisma attīstību saistīti projekti, kas ieviesti laika posmā no 2010. gada). Nozīmīgs bijis dažādu tematisku nozares profesionālo asociāciju devums.

Reģionālā sadarbība mērķtiecīgi veidota, attīstoties pirmajām tūrisma klasteru iniciatīvām, kas devušas iedvesmu un paraugu arī citu uzņēmēju tīklojumu attīstībai. Gaujas Nacionālais parks, kur tūrisms attīstījies vismaz 150 gadus, un 1973. gadā izveidots viens no pirmajiem nacionālajiem parkiem visā PSRS, koordinētāku tūrisma galamērķa pārvaldību un mārketinga organizēšanu uzsāka līdz ar tūrisma informācijas centru izveidi Valmierā (1996), Siguldā (1997) un Cēsīs (1998), tostarp iesaistot Vidzemes Tūrisma asociācijas (1997) kapacitāti. Sākotnējā tūrisma attīstība vairāk veidojās ap pilsētām vai bijušo administratīvi teritoriālo rajonu robežās, bet Gaujas Nacionālo parku popularizēja nacionālā parka administrācija, īstenojot izvērstas dabas izglītības aktivitātes. Vēlāk to turpināja Dabas aizsardzības pārvalde, taču pamazām attīstījās plašāks ieinteresēto un iesaistīto pušu tīklojums un Gaujas Nacionālā parka kā vienota tūrisma galamērķa stiprināšana. Nozīmīgas aktivitātes tūrisma eksporta veicināšanā veikusi Siguldas reģiona tūrisma biedrība, kas izveidota 2000. gadā (pirmajos gados valdē darbojās Dace Vanaga, Jānis Makars, Jānis Vimba, Jānis Zilvers, Anna Jurkāne, Jānis Strautnieks, Verners Bērziņš, Tālis Puķītis, un par valdes pirmo priekšsēdētāju ievēlēja Kristīni Reinholdi) ar mērķi apvienot tūrisma attīstībā Siguldā un plašākā apkārtnes reģionā ieinteresētās puses. Tā ir starp senākajām tūrisma profesionālajām nevalstiskajām organizācijām Latvijā. Jau no šīs biedrības izveides pirmsākumiem kopā ar uzņēmējiem līdzdarbojošās pašvaldības un valsts institūcijas, t.sk. Gaujas Nacionālā parka pārvalde, epizodiski iesaistot arī augstākās izglītības iestādes. Biedrības iesaistījās starptautiskā sadarbībā, līdzdarbojoties ar citām Gaujas Nacionālā parka pašvaldībām un komersantiem tūrisma attīstības projektos *Via Hanseatica* (2005–2007), vēlāk *Tour de LatEst* (2009–2011). Biedrības semināru laikā, kā arī izstrādājot Siguldas reģiona tūrisma biedrības stratēģiju (Klepers, 2008), jau kopš 2006. gada tika aktualizētas idejas par stratēģisku uzņēmēju sadarbību konkurences apstākļos Siguldas un Līgatnes mērogā, pieļaujot domu, ka, labi attīstoties, šāda iespēja varētu pāraugt visa Gaujas Nacionālā parka mērogā. Lai tūristus mudinātu Siguldā uzkavēties ilgāk, nozīmīgākā īstenotā klastera iniciatīva biedrības ietvaros bija inovatīvā tūrisma produkta – 24 stundu elektroniskās ieejas biļetes "Siguldas Spieķis" – izstrāde un ieviešana Siguldā un tās 30 km rādiusa apkārtnē. Aktivitātes ieviešana sakrita ar globālo finanšu krīzi, kas kavēja projekta sekmīgu uzsākšanu tūliņ pēc tā izstrādes, kā arī trūka finansējumu mārketinga darbībām un koordinatora kapacitātei. Tomēr šīs iestrādes deva pozitīvu impulsu sadar-

bības tīkla stiprināšanai un vajadzīgo pieredzi turpmāko klastera iniciatīvu attīstīšanai, lai jau 2011. izveidotu pamatu tūrisma klasterim un zīmolam *Enter Gauja*, secīgi izstrādājot klastera attīstības stratēģiju, piesaistot vairāk nekā 60 biedrus un resursus ilgtermiņā plānotām aktivitātēm (aktīvākie klastera veidošanā iesaistītie: Laura Konstante (Skrodele), Juris Dudko (tobrīd biedrības valdes priekšsēdētājs), Andris Klepers, Aivis Reinholds (biedrības izpilddirektors), Dace Vanaga (Vanaga-Mikāne), Solvita Muižniece, Esbens Kalhojs, Ričards Fomrats u.c., aktīvi iesaistoties arī Cēsu un Valmieras pašvaldību uzņēmējiem un pašvaldību tūrisma speciālistiem.

142. attēls. **Pēc klastera vadības grupas tikšanās Siguldas pilsdrupās, apspriežot Gaujas Nacionālā parka tūrisma klastera attīstības stratēģiju 2012.–2019. gadam un iegūstot tiesības īstenot klastera attīstības projektu** (foto A. Klepers)

Paralēli vai turpmākajos gados Vidzemē attīstījušās vairākas citas pudurošanās un tūrisma galamērķu sadarbības iniciatīvas gan starp blakus pašvaldībām, gan arī aktivizējoties vairākiem uzņēmēju tīklojumiem (vairākiem pirmsākumi meklējami, iniciatoriem kopīgi studējot Vidzemes Augstskolas kursā "Tirgvedības stratēģijas un klasteri konkurētspējas veicināšanai" vai kursa ietvaros īstenoto praktisko izbraukuma semināru laikā): "Saviļņojošā Vidzeme" (aizsākot 2010. gadā un nozīmīgi pastiprinot darbību 2013. gadā), Daugavas lejtece (2014), "Vidzemes šosejas pieturas" (2014), projekts "Tūrisms kopā" (2017–2018), Vidzemes Augstiene (2018), "Bānīša zemes labumi – 33 km garumā un platumā!" (2019), Pierīgas tūrisma asociācijas izveide un *Exit Riga* zīmols (2020). Vairākas pašvaldības noslēdza savstarpējus sadarbības līgumus pēc administratīvi teritoriālās reformas īstenošanas, lai saglabātu pēctecīgumu iepriekš veiktajām tūrisma aktivitātēm (Valmiera ar trīs apkārtējiem novadiem, Cēsis ar vairākiem bijušā Cēsu rajona novadiem, bijušā Madonas rajona pašvaldības u.c.). Paralēli darbojās arī citas

nevalstiskās organizācijas un biedrības. Kopš 2017. gada, ieviešot atbalstu kopprojektiem, ļoti nozīmīgu stratēģiskās sadarbības un tīklošanās impulsu devušas Lauku attīstības LEADER programmas ietvaros veidojušās vietējās rīcības grupas – lauku partnerības.

Vietējā mērogā liela nozīme tūrisma resursu apzināšanā, ceļotāju informēšanā, vietu popularizēšanā un uzņēmējdarbības veicināšanā bijusi tūrisma informācijas centriem. Pirmie tūrisma informācijas centri radās Vidzemē jau 1994. gadā. Senākais no tiem un pirmais Latvijā – Salacgrīvas tūrisma informācijas centrs. Tajā pašā gadā vēlāk izveidojās arī Limbažu tūrisma informācijas centrs. Laika gaitā tūrisma informācijas sniedzēji tika izveidoti katrā rajona pašvaldībā un republikas nozīmes pilsētās, kā arī mazākās pilsētās un citos tūrisma galamērķos, kas apkopoti turpinājumā administratīvo rajonu (līdz 2008. gadam) alfabētiskā secībā.

Kopš 2003. gada, kad izveidota gada balva "Gada cilvēks tūrismā", kas ieguvusi nozīmīgu statusu Latvijas tūrisma nozarē un Latvijas tautsaimniecībā, no Vidzemes tūrisma pārvaldības vai pētniecības to saņēmuši visvairāk iesaistītie, spilgtas personības: tūrisma informācijas centra vadītājs Mārtiņš Malcenieks no Cēsu TIC (2003), tūrisma informācijas centra vadītāja Baiba Smilga no Pārgaujas TIC (2005), tūrisma informācijas centra vadītāja Aivita Heniņa no Ogres TIC (2009), absolūtajā kategorijā Andris Klepers no Vidzemes Augstskolas (2011) kā pirmais tūrisma pētnieks un akadēmisko spēku pārstāvis šajās nominācijās, tūrisma informācijas centra vadītāja Laura Skrodele no Siguldas TIC (2011), tūrisma informācijas centra vadītāja Gita Memmēna no Saulkrastu TIC (2013), tūrisma informācijas centra vadītāja Ilze Millere no Limbažu TIC (2013), tūrisma asociācijas vadītājs Raitis Sijāts no Vidzemes Tūrisma asociācijas (2016), tūrisma informācijas centra vadītāja Iveta Kovtuņenko no Gulbenes TIC (2017) un tūrisma informācijas centra vadītāja Iveta Veļķere no Alūksnes TIC (Travelnews, 2021).

Tā kā Aizkraukles rajona Daugavas kreisā krasta daļa ietilpst Zemgales reģionā, tad apraksts par šīm vietām iekļauts pie Zemgales nodaļas. Aizkraukles pilsētā tūrisma attīstībā aktīvi iesaistījās Aizkraukles Vēstures un mākslas muzejs "Kalna Ziedi", līdz 2015. gadā tika izveidots tūrisma informācijas punkts pilsētas kultūras namā, kurā "kultūras nama dežuranti tūristiem sniegs pašu nepieciešamāko informāciju" (Mikasenoka, 2015). Vēl 2020. gada publiskajā vēstījumā Aizkraukles pozicionējums tūrismā izskanēja: "[..] agrāk normāli bija Aizkrauklē nonākt pārpratuma pēc. Tagad "jaunais normālais" ir plānots brauciens ar palikšanu pa nakti. Vēl normālāk par ciemošanos Aizkrauklē ir dzīvot tajā!" (Aizkraukles TIP, 2020)

Alūksnes rajonā starp tūrisma organizēšanas aizsācējiem jāpiemin Jaunlaicenes pagasta ekskursiju takas veidošana muižas parkā, bet turpmākajos gados – taku nometnes ar skolēniem dažādās Latvijas vietās. Kā atceras viena no aktīvistēm Iveta Kovtuņenko (tolaik Meistare): "1992. gadā uzrakstījām projektu Pasaules Dabas Fondam un saņēmām atbalstu – apmēram 30 rubļus, iegādājāmies trīs baltās krāsas bundžas un varējām parka tiltiņu nokrāsot – tādi agrāk bija projekti." (Kovtuņenko, 2021). 1994. gadā

dibināta biedrība Alūksnes rajona tūrisma apvienība "Maliena" (pirmais vadītājs Modris Lazdekalns). Starp galvenajām funkcijām bija pārstāvēt biedrus Latvijas un starptautiskajās tūrisma organizācijās, sadarboties ar attiecīgajām valsts un pašvaldības organizācijām, piedalīties ar tūrismu saistīto cenu un darbības politikas attīstīšanā, pilnveidot rajona tūrisma politiku, kā arī piedalīties rajona tūrisma attīstības koncepcijas izstrādāšanā (Lursoft, 2021). Paralēli rajonā veidojas jaunas tūrisma organizācijas. 1996. gada nogalē Jaunlaicenes pagasta padome apstiprina lēmumu par pagasta ceļojuma un tūrisma padomes izveidošanu, kura 1997. gadā nodibina pagasta tūrisma centru "Jaunlaicene". 1999. gadā pārrobežas sadarbības projekta ietvaros izveido rajona padomes atbalstītu Alūksnes tūrisma informācijas centru (vada Ilze Podniece), kas no tūrisma apvienības un rajona padomes nonāca pilsētas muzeja atbildībā (tūristu apkalpošana, pašvaldībā saglabājot tūrisma speciālista amatu). Kopš 2008. gada TIC darbību pārņēma Alūksnes pilsētas dome (Veļķere, 2021). 1999. gadā projekta "Daba bez robežām" ietvaros paredzēja atklāt tūrisma informācijas centrus arī Gaujienā, Jaunannā un Kalncempjos (Aploka, 1999). 2002. gada septembrī Gaujienas muižas ēkā līdzās tautas namam un bibliotēkai sāka darboties Gaujienas pagasta "Biznesa, informācijas, izglītības un tūrisma centrs", un tā izveidi atbalstīja Alūksnes rajona Trapenes, Virešu, Gaujienas pagasti un Apes pilsēta, kā arī Valkas rajona Grundzāles un Zvārtavas pagasti. Ilggadīga centra vadītāja bija Sanita Sproģe līdz pat brīdim, kad 2021. gadā centru slēdza. Apē kopš 1997. gada kā tūrisma organizatore līdz 2019. gadam strādāja Astra Binde, līdz izveidota Apes novada pašvaldības iestāde "Apes kultūras un tūrisma centrs".

Cēsu rajona TIC tika izveidots 1995. gadā, un tolaik laikrakstā "Diena" tika rakstīts: "Cēsīs durvis vēra rajona tūrisma informācijas centrs – pirmais vērienīgākais ceļotāju servisa nodrošinātājs Vidzemē" (Liepiņa, 1995). Centru vadīja Mērija Celma, un organizācija bija veidota uz komerciāliem pamatiem – aktīvi reklamēja apkārtnes ievērojamākās vietas un pārdeva tūrisma pakalpojumus kā starpnieka aģentūra. Pašvaldības (Cēsu pilsētas dome un Cēsu rajona padome) 1998. gadā kopīgi dibināja Cēsu TIC. Praksē tas bija amats rajona padomes administrācijā, kuram pusi izdevumus sedza rajona padome, otru – pilsētas dome, un par pirmo tās darbinieku kļuva Mārtiņš Malcenieks. Vecpiebalgā vēl pirms administratīvi teritoriālās reformas sākotnēji tika izveidota "Piebalgas tūrisma apvienība", bet 2003. gadā – biedrība "Piebalgas reģionālais tūrisma informācijas centrs" Vecpiebalgas pagasta padomes namā. Tās mērķis sākotnēji bija koordinēt uzņēmējdarbību, atpūtu, kultūru un sportu, bet pēc diviem gadiem mērķis statūtos tika precizēts: veicināt tūrisma infrastruktūras attīstību un izmantošanu un veidot Piebalgas novadā vienotu tūrisma informācijas sistēmu. Starp organizētajiem spilgtākajiem pasākumiem var minēt Jāņus pie "Skrāģu kroga". Ar misiju atklāt vēsturiskā Piebalgas novada kultūrvēsturisko unikalitāti un daudzveidību, aktualizējot izcilo piebaldzēnu dzīves stāstus viņu dažādajās dzimtas mājās, kas saglabājamas nākamajām paaudzēm kā latviskās identitātes paraugi un nacionālās pašcieņas avoti, izveidota un kultūras tūrisma attīstību veicina Piebalgas muzeju biedrība "Orisāre". To izveidoja

2006. gadā, sekojot Vecpiebalgas pagasta priekšsēdētāja Voldemāra Cīruļa ierosinājumam, ka visiem Vecpiebalgas pagasta memoriālajiem muzejiem jāstrādā kopā kā vienai iestādei, tomēr saglabājot savu specifiku (Kultūrasdati, 2021). Mērķtiecīga Līgatnes tūrisma informācijas centra darbība aizsākās 2009. gadā ar aktivitātēm digitālajā vidē, bet 2010. gadā atverot durvis TIC apmeklētājiem Lejas Līgatnē (vadītājas Inese Okonova un Ramona Vasiļjeva). Pirmajā darbības gadā bija 3200 apmeklētāji, bet otrajā jau 3,5 reizes vairāk (Okonova, 2011). Raunā 2005. gada nogalē atklāja tūrisma informācijas punktu Vidzemes Vēstures un tūrisma centra koordinētajā projektā "Baltijas apmeklētāju centri LAT" un Vidzemes Attīstības aģentūras projektā "Trīs stīgas Vidzemē" (Solovjeva, 2005). 2018. gadā tas tika pārsaukts par Raunas novada Tūrisma informācijas centru.

143. attēls. **Cēsu pils** (foto A. Klepers)

Gulbenes rajonā 2008. gadā vispirms tika atklāts privāts tūrisma informācijas centrs–uzņēmums – pēc divu jaunu cilvēku iniciatīvas. Kadiļu ģimene TIC atklāšanā pauda, ka perspektīva var būt arī vietējam tūrismam, piemēram, izmantojama Sarmītes Dundures un Gulbenes bibliotēkas izdotā grāmata ar tūrisma maršrutiem (Vītola, 1998). Daļēju atbalstu šim centram sniedza arī pašvaldība. 2003. gadā tika izveidots pilnībā finansēts pašvaldības Gulbenes novada tūrisma informācijas centrs, kas iekļāvās attīstības nodaļā, bet 2012. gadā kļuva par Gulbenes novada pašvaldības aģentūru "Gulbenes tūrisma un kultūrvēsturiskā mantojuma centrs" (vadītāja Iveta Kovtuņenko). 2015. gadā pašvaldībā nolēma izveidot Gulbenes novada pašvaldības aģentūras "Gulbenes tūrisma un kultūrvēsturiskā mantojuma centrs" struktūrvienību "Tūrisma informācijas centrs "Stāmeriena"" un 2018. gadā – izglītojošo un interaktīvo centru "Dzelzceļš un Tvaiks". 2019. gadā aģentūras darbība nonāca pie pašvaldības strīdiem par rezultatīvajiem rādītājiem, dažādiem attīstības redzējumiem (Odumiņa, 2019).

Limbažu tūrisma birojs kā Limbažu muzeja struktūrvienība tika izveidots 1994. gada augustā ar vienu darba galdu muzeja administrācijas telpās (vadītāja Ieva Leimane (agrāk Cera)). Pēc gada to pārcēla uz jaunām telpām Burtnieku ielā (kopš 1997. gada tas darbojās kā Limbažu tūrisma informācijas centrs, mainot pakļautību no Limbažu muzeja uz Limbažu novada pašvaldības Attīstības nodaļu, pēc tam kā atsevišķa struktūrvienība), kur tas pastāvēja līdz pat 2009. gadam. No 2009. gada TIC darbība tika pārcelta uz Torņa ielu, bet 2019. gadā tika izveidota Limbažu novada pašvaldības aģentūra "Lauta", kuras paspārnē turpina darboties TIC (vadītāja Ilze Millere). Salacgrīvā bibliotēkas telpās jau 1994. gadā tika izveidots Latvijā pirmais tūrisma informācijas centrs. To vadīja Daina Vinklere, kas centra atklāšanā teica: "Mums ir jāiemācās cilvēkiem parādīt, kas mūsu novadā ir [..]." (Tamane, 1994) Centra izveidi aktīvi atbalstīja piensaimnieku biedrības "Salackrasts" vadītājs Juris Zālītis, uzskatot, ka ar laiku lauksaimnieki varētu gūt ienākumus no tūrisma. Bez tam tūrisma informācijas centrā varēja iegādāties aviobiļetes vai ceļojumus, kārtot vīzas (Tamane, 1994). 1994. gadā Salacgrīvas tūrisma centrā vērsušies vairāk nekā 300 apmeklētāju, taču 1995. gadā to bijis mazāk (Žogota, 1996). Alojas novada Staiceles TIC tika atklāts 2007. gadā un aktīvu darbību uzsāka no nākamā gada februāra (vadītāja Inese Timermane). 2009. gadā, izveidojoties Alojas novadam, šo tūrisma informācijas centru pārdēvēja par Alojas novada TIC, bet Alojas bibliotēkā izveidoja tūrisma informācijas punktu. Pēc pāris gadiem tūrisma informācijas punktus atvēra arī Vilzēnu bibliotēkā un Puikules bibliotēkā.

Madonas rajonā tūrisma organizēšana aizsākās 1999. gadā, kad Madonā tika atklāts Madonas rajona padomes Vidzemes reģionālais informācijas centrs (vadītāja Banga Vēze). Viena no tā funkcijām bija tūrisma aktivitāšu veicināšana Madonas rajonā. No šīs iniciatīvas vēlāk izveidojās Madonas novada pašvaldības Tūrisma informācijas centrs.

Lubānas novada tūrisma un kultūrvēsturiskā mantojuma centrs atrodas Lubānas pilsētā un izveidots 2013. gadā (pirmais vadītājs Aigars Noviks). Mērķis – piedāvāt apmeklētājiem iespēju iepazīties ar dažādām izstādēm un pastāvīgo ekspozīciju par Lubānas novada vēsturiski svarīgām liecībām, kultūru, tradīcijām un dzīvi novadā, kā arī saņemt ieteikumus par ceļošanu apkārtnē. Pie Lubāna ezera 2007. gadā LIFE projekta "Lubāna mitrāja kompleksa vides apsaimniekošana" ietvaros tika uzcelts Lubāna mitrāja tūrisma informācijas centrs. Projektam noslēdzoties, ēku sāka apsaimniekot Madonas novada pašvaldība, un tā sākotnējā vadītāja bija Ina Gutāne. 2014. gadā pašvaldība pēc izsludinātā konkursa noslēdza deleģējuma līgumu ar biedrību "Pie Kraujas" par ēkas un apkārtējās teritorijas apsaimniekošanu un tūrisma attīstīšanu. Iekļaujot vairāk arī vides izglītības īstenošanas funkcijas, biedrības aktīvisti to pārsauca par Lubāna mitrāja informācijas centru. 2008. gadā tika izveidota pašvaldības aģentūra "Cesvaines tūrisma centrs", kuru turpmākos piecus gadus vadīja Ilze Kalna-Elksniņa. 2018. gadā Cesvaines novada dome likvidēja aģentūru un centru pārveidoja par pašvaldības iestādi.

Daļa Ogres rajona ietilpst Zemgalē, bet Daugavas labā krasta teritorijas – Vidzemē, tāpēc vairāki tūrisma stāsti atrodami arī grāmatas nodaļā par Zemgali. 2000. gadā tika dibināts Ogres Tūrisma informācijas centrs (vadītāja Aivita Heniņa (agrāk Orupa)). Pēc 10 darbības gadiem TIC reorganizēja un kopīgi ar kaimiņu novadu izveidoja Ogres un Ikšķiles tūrisma attīstības aģentūru (vadītāja Ieva Tumana (agrāk Skutule)). Politisku nesaskaņu un atšķirīgu redzējumu rezultātā starp abām pašvaldībām 2014. gadā aģentūras darbību pārtrauca. Tomēr, lai aktīvāk attīstītu abu pašvaldību teritorijā ietilpstošo dabas parku "Ogres Zilie kalni", 2014. gadā tika aktualizēta jau pastāvošās Ogres un Ikšķiles novada pašvaldību aģentūras "Tūrisma, sporta un atpūtas kompleksa "Zilie kalni" attīstības aģentūra" (vadītāja Ieva Kraukle) darbība. Ogres TIC pēc pārmaiņām turpināja darboties kā Ogres Vēstures un mākslas muzeja struktūrvienība (līdz 2018. gadam, kad tas kļuva par centrālās administrācijas struktūrvienību), bet Ikšķiles novads izveidoja savu TIC.

Lielvārdes novada tūrisma informācijas centru atklāja 2016. gadā, un to vadīja Solvita Šmite, kura atklāšanas runā minēja: "Ņemot vērā novada ģeogrāfisko atrašanās vietu, līdz šim novads ir bijusi vieta, ko tūristi izvēlējās apskatīt pa ceļam, nevis kā galamērķi. Esmu pārliecināta, ka nākotnē, sadarbojoties ar novada tūrisma uzņēmējiem, pašvaldības iestādēm un vietējiem iedzīvotājiem, varēsim izveidot tūristiem tīkamu galamērķi. [..] šī TIC izveide ir tikai sākums Lielvārdes novada tūrisma nozares attīstībai un pilnveidei!" (Šmite, 2016) Ķeguma novadā kopš 2019. gada tūrisma organizatorisko pusi no pašvaldības veic projektu vadītāja ar specializāciju uzņēmējdarbības un tūrisma attīstībā – Ieva Vējone.

Rīgas rajons 2009. gada 1. jūlijā tika sadalīts vairākos novados, un drīz pēc administratīvi teritoriālās reformas izveidojās vairāki jauni tūrisma informācijas centri jaunajos novados.

Siguldas tūrisma informācijas centra izveide saistās ar 1997. gadu (kad Latvijā kopā ir 17 TIC), tā iniciatore un tūrisma organizatore bija Agate Lūse. 1999. gadā tika izveidota bezpeļņas organizācijas SIA "Rīgas rajona olimpiskā centra "Sigulda"" filiāle "Siguldas tūrisma informācijas centrs", bet vēlāk, pēc Siguldas reģiona tūrisma biedrības izveides, kā vienu no saviem uzdevumiem biedrība pārņēma arī informācijas centra darbību. Pēc administratīvi teritoriālās reformas 2006. gadā TIC darbību pārņēma Siguldas novada pašvaldība (vadītāja Gunta Zaķīte (agrāk Vītola)), iekļaujot to kā struktūrvienību Sporta un tūrisma pārvaldē. Pēc Siguldas dzelzceļa stacijas atjaunošanas 2012. gadā TIC pārcēlās uz šo pilsētas viesiem centrālo vietu. 2013. gadā to iekļāva izveidotajā pašvaldības aģentūrā "Siguldas Attīstības aģentūra" (vadītāja Laura Skrodele (agrāk Kontante)). Lai uzlabotu apmeklētāju apkalpošanu, paplašinātu sniegto pakalpojumu klāstu un veicinātu sabiedrības izglītošanu, Dabas aizsardzības pārvalde Gaujas Nacionālā parka Informācijas centra Gūtmaņala apsaimniekošanu no 2016. gada uzticēja Siguldas novada pašvaldības Siguldas Attīstības aģentūrai. Apmeklētāju centri ir izveidoti gan Siguldā, gan Līgatnē, gan pie Zvārtes ieža.

144. attēls. **Latvijas riteņbraucēju Vienības brauciena norise Siguldas Svētku laukumā un skats uz Gaujas senieleju** (foto A. Klepers)

Saulkrastu novadā tūrisma darba organizators strādāja kopš 1999. gada. Tūrisma informācijas centrs ar jaunām telpām tika atklāts 2003. gada jūnijā, pateicoties tā pirmās vadītājas Silvijas Maļinas iniciatīvai (gan idejiskai, gan ieguldot daļu privāto līdzekļu TIC izveidei Ainažu ielā). 2006. gadā TIC tika nodalīta kā iestāde ar savu nolikumu un budžetu: Saulkrastu novada pašvaldības iestāde "Saulkrastu TIC'". Carnikavas TIC tika izveidots drīz pēc administratīvi teritoriālās reformas 2010. gadā (vadītāja Venta Pastare). Centrs izveidots ar mērķi sniegt informāciju par tūrisma iespējām tuvākā apkārtnē, kā arī informēt tūristus par atpūtas un apskates vietām Carnikavas novadā (Pastare, 2012). Ikšķiles novada Tūrisma informācijas centrs tika atklāts 2014. gada sākumā, un tā pirmā vadītāja ir Agneta Briģe (Iksķile.lv, 2014). Līdz tam Ikšķile iekļāvās sešu novadu veidotā vietējā galamērķa Daugavas lejteces vienotajās pārvaldības aktivitātēs.

Salaspils novadā līdz 2012. gadam vēl nebija bijis izveidots tūrisma informācijas centrs. Daļēji šīs funkcijas pildīja Daugavas muzejs un Nacionālais botāniskais dārzs. Kurzemes Tūrisma asociācijas veiktajā priekšizpētes darbā viens no galvenajiem rīcību ieteikumiem bija Salaspilī izveidot tūrisma informācijas centru, kam būtu arī tūrisma attīstības funkcijas novadā. Latvijā uz to brīdi bija pavisam ~50 TIC (KTA, 2012). Pēc trīs gadiem TIC tika atvērts Salaspils botāniskajā dārzā un to vadīja Ieva Tumana, kura bija viena no aktīvākajām Daugavas lejteces attīstības veicinātājām.

Ķekavas novada Tūrisma koordinācijas centrs izveidots 2014. gadā un tā pirmais vadītājs bija Juris Žilko, kurš aktīvi iesaistījās arī Daugavas lejteces vienotā tūrisma galamērķa attīstības virzīšanā. Līdz tam ar tūrisma organizēšanu no pašvaldības puses darbojās Ķekavas novada pašvaldības Kultūras aģentūra.

Valmieras tūrisma informācijas centra pirmsākumi vērtējami kopš 1996. gada, kad pašvaldības administrācijas ēkā Lāčplēša ielā 2 iekārtoja TIC telpu (vadītāja Anita Poļakova). TIC standartiem atbilstoši centrs sāk darboties 2003. gadā, kad tas tika pārcelts uz jaunām telpām Rīgas ielā 10. Pēc administratīvi teritoriālās reformas Valmieras pašvaldība par vienota galamērķa veidošanu un TIC pārstāvniecību noslēdza sadarbības līgumus ar apkārtējiem novadiem (Burtnieku, Beverīnas un Kocēnu). Šajos novados tika izveidoti vairāki tūrisma informācijas punkti, un pašvaldībās līdz ar citiem pienākumiem strādāja tūrisma speciālisti. 2020. gadā Kocēnu novadā izveidoja Zilākalna kultūrvēstures un apmeklētāju centru "ZTornis". Līdz tam bija izveidots arī Dikļu kultūras un tūrisma informācijas centrs, kas gan vairāk darbojās kā ekspozīcija un kā reāls TIC nefunkcionēja.

145. attēls. **Laivu marša "Abuls–Gauja" (jeb karnevāls uz ūdens starp divām alus darītavām) dalībnieki finišē Valmieras vecpilsētā** (foto A. Klepers)

Rūjienas TIC izveide aizsākās 1995. gadā, kad vispirms par tūrisma darba organizatori apstiprināja Gunitu Zilpaušu, un tad pēc pāris mēnešiem atvēra arī TIC – pirmo Valmieras rajonā ar mērķi piesaistīt tūristus pilsētai un informēt par novada tūrisma iespējām. Jau pirmajā novada laikraksta publikācijā par centra atvēršanu iedzīvotāji tika aicināti iesaistīties viesmīlībā un tūrisma pakalpojumu sniegšanā. Vēlāk (2013. gadā) novada TIC tika pārveidots par Rūjienas novada Kultūras un tūrisma centru. Pēc gada (un 19 gadiem kopš pirmā TIC izveides), pārceļot TIC uz jaunām biroja telpām Upes ielā, plaši apmeklētajā atklāšanas pasākumā TIC vadītāja Guna Ķibere teica: "Mēs jau sen to bijām pelnījuši!" (Rone, 2014)

Mazsalacas novada TIC atklāja 2003. gadā muzeja telpās (vadītāja Silva Vēja), bet kopš 2010. gada to pārveidoja par Mazsalacas novada tūrisma informācijas un uzņēmējdarbības atbalsta centru.

Valkas pilsētas domes Uzņēmējdarbības atbalsta un tūrisma informācijas centrs 2008. gadā tika sertificēts kā tūrisma informācijas birojs, kādu tolaik pēc darbības formas nebija daudz (Valkas TIC .., 2008).

Smiltenes tūrisma informācijas centrs tika izveidots kā pirmais Valkas rajonā – 1998. gadā pilnveidojot Smiltenes lauksaimniecības tehnikuma paspārnē (kur varēja apgūt lauku tūrisma speciālista un pavāra programmas) īstenoto iniciatīvu. Sākotnēji Kalnamuižā 6 (tautā sauktajā "Vetu" mājā) pirmajā stāvā, tornīša telpā, esot bijis galds ar bukletiem, kā arī darbinieki, kuri rūpējās par tūristu informēšanu. Pilnveidotā un pamatskolas ēkā Dārza ielā atklātā tūrisma informācijas centra vadītāja bija Vineta Drozdoviča. TIC finansējumu pilnībā nodrošināja pilsētas dome, pilsētas mērs Gatis Krūmiņš tolaik komentēja: "TIC ir vajadzīgs, lai attīstītu un padarītu aktīvāku pilsētas dzīvi." (Pētersone, 1998) Smiltene bija trešā pilsētā, kur TIC atradās ārpus rajona centra. TIC atvēršana bija drosmīgs un reizē tālredzīgs lēmums, jo tobrīd vēl saskaņošanas stadijā atradās *Tūrisma likums*, kas stājās spēkā trīs mēnešus vēlāk.

Strenču TIC tika izveidots 1999. gadā, un tā pirmā vadītāja bija Baiba Bierne.

Cilvēkresursu ziņā nozīmīgs ieguldījums reģionam ir Vidzemes Augstskolas tūrisma virziena studiju programmas, kas bez pārtraukuma tiek īstenotas jau kopš 1996. gada, kā arī vairāku profesionālās vidējās izglītības iestāžu kadru sagatavošana viesmīlībā un tūrismā (virziena vadītājs Ilgvars Ābols). Vidzemes Augstskola tūrisma izglītības profesionālās programmas īsteno kopš tās izveides brīža 1996. gadā. 25 gadu laikā augstāko izglītību un kvalifikāciju tūrismā ieguvuši ~1000 studējošo, visvairāk bakalaura grāda līmenī, taču vismaz piektā daļa no tiem arī maģistra grāda līmenī. Sadarbībā ar Klaipēdas Universitāti (Lietuvā) īstenota kopīga maģistrantūras programma starptautisko tūrisma pasākumu vadībā, bet kopš 2020. gada uzsākta kopīga doktorantūras studiju programma (ar Ventspils un Rēzeknes augstskolām) ar pirmajiem studentiem, kas studē tūrismu zinātniskā līmenī.

Pētniecība gan zinātniskā, gan lietišķā virzienā ar plašiem starptautiskiem kontaktiem un lielu ieguldījumu nozares attīstībā bijusi kopš tās dibināšanas brīža, bet kopš 2013. gada norisinās Vidzemes Augstskolas Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūta (HESPI) ietvaros (direktore Agita Līviņa), palīdzot rast inovatīvus risinājumus. 2019. gadā ar tūrisma virziena iniciatīvu tika izveidota UNESCO katedra, koncentrējot pētījumus ilgtspējīgas attīstības virzienā. Vidzemes Augstskolas tūrisma virziena studentu pētnieciskie darbi regulāri piedalījušies Latvijas Ekonomikas foruma, Tūrisma attīstības valsts aģentūras, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras organizētajos konkursos. Profesionālās izglītības iestāžu, kas izglītojušas tūrisma un viesmīlības jomas speciālistus Vidzemē, 2012. gada uzskaitījumā bija divi tehnikumi: Smiltenes Valsts tehnikums (ēdināšanas pakalpojumu speciālists, pavārs, viesnīcu pakalpojumu speciālists, lauku tūrisma speciālists, viesmīlis) un Priekuļu un Jāņmuižas Valsts tehnikums (ekotūrisma speciālists), un arodizglītības skolas: Barkavas profesionālā vidusskola (lauku tūrisma speciālists), Ērgļu profesionālā vidusskola (viesmīlības servisa speciālists), Jaungulbenes arodvidusskola (lauku tūrisma speciālists, pavāra palīgs), Rankas arodvidusskola (pavārs) un Valmieras profesionālā vidusskola ar viesmīlības servisa programmu. Turpmākajos gados iestāžu tīkls visā valstī tika optimizēts un vairākas īstenotās programmas konsolidētas.

Pirmie tūrisma attīstības stratēģiskie dokumenti Vidzemē tapuši 20. gs. 90. gadu beigās, piemēram, Alūksnes rajona tūrisma attīstības koncepcija (1997), taču populārākās tūrisma vietas tradicionāli virzījušas attīstību, pamatojoties uz vidēja vai ilgtermiņa pašvaldību tūrisma attīstības dokumentiem: Cēsu pašvaldības aģentūras "Vidzemes Vēstures un tūrisma centrs" attīstības stratēģija 2003.–2007. gadam un 2007.–2010. gadam, Gulbenes rajona tūrisma attīstības programma 2007.–2013. gadam, Limbažu pilsētas un Limbažu pagasta tūrisma mārketinga stratēģija 2006.–2013. gadam, Madonas rajona attīstības programma, tūrisma sadaļa (2003), Valgas–Valkas tūrisma attīstības un mārketinga stratēģija 2006.–2016. gadam, Valmieras un apkārtnes tūrisma attīstības stratēģija 2012.–2018. gadam u. c. Vidzemes Tūrisma asociācijas izstrādātā attīstības stratēģija 2007.–2013. gadam kalpojusi par pamatu galveno attīstības virzienu noteikšanai, ko tālāk aktualizēja un secīgi papildināja dažādu projektu ietvaros. 2014. gadā Vidzemes Augstskolas docētāji izstrādāja Vidzemes Kultūras tūrisma politikas ieviešanas plānu. Vidzemes tūrisma attīstības stratēģija atjaunināta 2018.–2025. gada periodam, pārskatot galvenos tematiskos attīstības virzienus atbilstoši aktuālajai situācijai, un 2019. gadā papildināta ar sadaļu par kultūras tūrisma attīstību (*Interreg Europe* projekts CHRISTA), 2020. gadā papildināta ar sadaļu par Eiropas padomes Kultūras ceļiem un to potenciālu (*Interreg Europe* projekta *Cult-Ring*), kā arī vēl pēc gada ar radošo industriju potenciālu (*Cult-CreaTE* projekta ietvaros) un zaļo ceļu un mobilitātes aspektiem (projekta *Desti-SMART* ietvaros).

4.7. Zemgale un Sēlija

Zemgales un Sēlijas tūrisma vēsturiskā attīstība

Latvijas reģionālo tūrisma galamērķu šodienas iedalījums sakņojas kultūrvēsturisko novadu jeb kultūrreģionu vēsturiskās attīstības atšķirībās vairāku gadsimtu garumā. Lai arī Brīvības piemineklī iekļāva vien trīs zvaigznes un mūsdienās sarežģīti izšķirt, vai Baldone kā pirmais kūrorts veidojās tagadējā Zemgales, Kurzemes vai Vidzemes teritorijā, nozīmīga vieta starp Latvijas tūrisma galamērķiem šodien ir gan Zemgalei, gan Sēlijai. Atšķirībā no pārējās mūsdienu Latvijas teritorijas, kas pēc Livonijas konfederācijas sabrukuma nonāca tiešā kaimiņu lielvalstu pakļautībā, Kurzemes un Zemgales hercogiste, lai arī ar zināmām atrunām, tomēr reprezentēja vietējo valstiskumu. Hercogistes pastāvēšanas laikā noformējās reģiona apdzīvotības struktūra un baznīcu tīkls, kas saglabājās līdz pat 20. gadsimtam (Jakovļeva, 2020), kā arī izteiktāk iezīmējās vairāki reģionālās identitātes elementi, kas veido raksturīgas iezīmes arī mūsdienās.

Zemgales reģions izvietojies Latvijas centrā, un lielākā reģiona teritorija atrodas Zemgales līdzenumā, nelielā attālumā no Rīgas. Uz austrumiem līdzenumu nomaina Augšzemes augstiene, veidojot izteiksmīgas dabas ainavas. Rietumos Zemgale 60 km garumā robežojas ar Kurzemes reģionu, ziemeļos 185 km garumā – ar Rīgas reģiona dienvidiem, bet austrumos pāriet Sēlijā, kurai ir robeža ar Latgales reģiona rietumiem 123 km garumā. Dienvidos Zemgalei un Sēlijai ir 178 km gara robeža ar Lietuvas valsts ziemeļu reģioniem – Šauļiem un Panevēžu.

Vēsturiski Zemgales reģions izteikti asociējies ar lauksaimniecību un tiek dēvēts par "Latvijas maizes klēti", jo tajā atrodas vieni no auglīgākajiem kviešu labības tīrumiem Ziemeļeiropā, kas daudzus gadsimtus ir nodrošinājuši reģiona turību. Paralēli notika tūrisma un viesmīlības attīstība, kas mērķtiecīgi organizētā veidā attīstās kopš 20. gs. sākuma.

19. gadsimta beigu ceļvedī vācu valodā par Daugavas ieleju no Stukmaņmuižas līdz Koknesei, par apvidu starp Sēliju, Vidzemi un Latgali lasāms (Ilsters un Štrenks, 1887):

> *"Reinas krastu skaistuma līdziniece – Daugavas ieleja. Iespējams, skaistākais apvidus visā Baltijā."*

Līdzīgi 1900. gadā izdotajā ceļvedī vācu valodā (Löwis of Menar, 1900), kas veltīts Koknesei, iekļautas vairākas Sēlijas vietas, tostarp Staburags, Jaunjelgava u.c. Apvidus kopumā uzsvērts kā Livonijas Šveices (Siguldas) lielākais konkurents ainavas pievilcīguma ziņā. Staburags kā "Asaru klints": "Slavenais "Staburags", šis kaļķi saturošais klintsakmens, kurš mūžīgi lej asaras un audzina sev sūnu bārdu", iekļauts 1928. gadā iznākušajā kūrortu ceļvedī (Vadonis pa Latvijas kūrortiem, 1928) un daudzos izdevumos vēlāk. Tomēr līdz ar Sēlijas populārākās tūrisma vietas – Staburaga klints – applūdināšanu Pļaviņu HES (hidroelektrostacijas) celtniecības laikā 1965. gadā mainījās arī ceļošanai populārāko vietu sadalījums. Kādā Pirmā pasaules kara laikā izveidotā vācu karavīriem domātā ceļvedī par Jelgavu, ietverot apskates vietas vācu valodā, Jelgava raksturota kā Kurzemes pilsēta Mītava un arī kā vācu kultūras pilsēta pie upes ar nosaukumu *Semgaller – Aa* (Führer durch Mitau, 1917). Vienā no pirmajiem neatkarīgās Latvijas tūrisma ceļvežiem par lielāko reģiona pilsētu Jelgavu teikts: "Tipiska Latvijas provinces pilsēta un seno Kurzemes hercogu galvaspilsēta." (Jelgavas plāns .., 1925)

Par organizētu tūrisma attīstību reģionā mērķtiecīgi strādāts kopš Latvijas Republikas dibināšanas. Tolaik Zemgales reģionā ietilpa Bauskas, Jelgavas un Tukuma apriņķis, bet Sēlijā – Jēkabpils un Ilūkstes apriņķis. 20. gs. 30. gadu vidū Tukuma apriņķī tika piedāvātas septiņas tūristu mītnes. Tūrisma informācija pilsētas valdē bija V. Plikša pārziņā. Tūrisma ceļvežos Tukuma apkaimē piedāvāja 12 ceļojumu maršrutus un trīs maršrutus slēpotājiem. Ziemas aktivitātes koncentrējās ap Milzkalni. Jelgavas apriņķī ceļotājiem piedāvāja 19 tūristu mītnes. Jelgavā tūrisma informācija un apmācītu tūrisma pavadoņu koordinācija bija E. Ulmaņa pārziņā. Tūrisma ceļvežos no Jelgavas pa tuvāko apkārtni tika piedāvāti četri tūrisma maršruti. Pagājušā gadsimta 30. gados tūristus uz Dobeli aicināja ķiršu ziedēšanas un ķiršu ēšanas laikā un, lai apskatītu iespaidīgās pilsdrupas, Ķestermežu un gleznainos Bērzes upes krastus, Tērvetes apkaimi, vadoņa K. Ulmaņa bērnības takas Bērzmuižā un paraugsaimniecības. Tūrisma informācija pilsētas valdē bija tūristu aģenta V. Ziemeļa pārziņā. Tūrisma ceļvežos no Dobeles ceļotājiem piedāvāja sešus pārgājienu maršrutus, vienu laivošanas maršrutu un četrus maršrutus slēpotājiem. Tā laika Auces tūrisma ceļvežos tūristiem tika piedāvāti astoņi ceļojumu maršruti un trīs speciāli maršruti slēpotājiem. Viens no garākajiem maršrutiem bija Auce–Bēne–Bukaiši–Mežmuiža–Vilce–Eleja–Rundāle–Bauska (85 km) (Vanags, 1939a). Arī Bauska 20. gs. 30. gados pieredzēja tūrisma uzplaukumu. Tūrisma informācija pilsētas valdē bija tūristu aģenta un pilsētas sekretāra P. Austriņa pārziņā, kur bija pieprasāmi arī apmācīti tūristu pavadoņi. 1936. gadā Bauskas pilsētas valde kopā ar 56. Bauskas skautu pulciņu publicēja informatīvu tūrisma izdevumu "Bauska" 4000 eksemplāros. 1938. gadā pilsētas valde pasūtīja 100 tūkst. speciālu, tūrismam veltītu, marku ar Bauskas pilsdrupu attēlu. Pilsdrupās kā galvenajā tūrisma objektā tika veikti nelieli restaurācijas un mūru nostiprināšanas darbi, kā arī tornī tika izbūvēta skatu platforma. Skatu torņa izbūves darbus finansēja gan pilsētas valde, gan Sabiedrisko lietu

ministrijas Tūrisma nodaļa, kā arī valsts prezidents Kārlis Ulmanis savā Bauskas apmeklējuma reizē 1938. gada 3. jūnijā, piešķirot (no Valsts kases) (Stranga, 2017) 4000 latu. Skatu tornī tūristiem tika uzstādīts speciāls tālskatis. 1938. gada siltajā sezonā skatu torni apmeklēja 4343 personas (tostarp 54 organizētas ekskursijas ar 1465 dalībniekiem, 700 individuāli citu novadu tūristi un 150 ārzemnieki no Lietuvas, Polijas, Vācijas, Anglijas, ASV, un Japānas). Pie skatu torņa tika atvērts piemiņas lietu (suvenīru) kiosks, kurā varēja iegādāties vietējo daiļamatnieku izgatavotus bloknotus, makus, vāzes, tautu meitu lellītes, pelnu traukus, koka kausus, cibiņas, māla kausiņus, māla zirdziņus, koka stabulītes, pastaliņas, papīrnažus u.tml. Speciālas tūrisma vitrīnas tika uzstādītas pilskalnā, Brīvības bulvāra un Uzvaras ielas stūrī, Rātslaukumā un arī Iecavas centrā. Bauskas pilsētas valde tūristiem ieteica apmesties viesnīcā "Kurzeme" (16 gultasvietas), Aizsargu kluba viesnīcā (astoņas gultasvietas) un viesnīcā "Rīga" (četras gultasvietas). Lētākas nakšņošanas vietas tika piedāvātas tūristu mītnes valdes namā (septiņas gultasvietas) un pilsētas pamatskolā (vasaras sezonā – 35 gultasvietas). Pilsētas pamatskolas tūristu mītnes pakalpojumus 1937. gadā izmantoja 936 personas. Ceļotājiem no Bauskas tūrisma ceļvežos tika piedāvāti deviņi maršruti ar detalizētu vietu un objektu aprakstu. Īsi pirms okupācijas 1940. gadā tika izdota tūrisma reklāmas brošūra par Bausku.

146. attēls. **Viesnīca "Kurzeme" Jelgavā, 20. gs. 30. gadi**
(attēls no LNDB kolekcijas "Zudusī Latvija", oriģināls LNB krājumā)

Sēlijā, Jēkabpils apriņķī bija septiņas tūristu mītnes, bet Ilūkstes apriņķī – vien divas. Nakšņot varēja ne tikai labiekārtotās telpās, piemēram, "Staburagos" pie Staburaga pārnakšņojums sienā maksāja 10 santīmu, bet skolēniem vien piecus santīmus. Tajā laikā ēšana bija daudz dārgāka par nakšņošanu. Turpat "Staburagos" brokastis vienam ceļotājam maksāja 30 santīmu, pusdienas – 60 santīmu (tikpat, cik motorlaivas biļete maršrutā Koknese–Staburags), bet litrs piena – 15 santīmu (Tūristu apmešanās vietas, 1934).

Pēc 1940. gada okupācijas Latvijā tūrismu regulēja valsts monopola sistēma. Tūrisma attīstību pārtrauca Otrais pasaules karš. Tūrisms Zemgalē un Sēlijā, tāpat kā visā padomju teritorijā, pēc kara vairāk kļuva par atpūtas veidu, ko kontrolēti organizēja arodbiedrības, rūpnīcas, sovhozi un kolhozi. Padomju periodā mainījās arī reģiona administratīvi teritoriālais iedalījums – apriņķus nomainīja rajoni. Zemgali veidoja trīs rajoni – Bauskas, Dobeles un Jelgavas, un viena republikas pakļautības pilsēta Jelgava. Sēlija bija daļa no Aizkraukles, Jēkabpils un Daugavpils rajoniem. Kā rakstīja padomju laika tūrisma ceļvedī:

> *"Tūrisms ir viens no svarīgākajiem jaunatnes audzināšanas līdzekļiem. Pārgājienos pa dzimto zemi jaunieši paplašina savu garīgo apvārsni un nostiprina savu padomju patriotismu un kolektīvismu."*
>
> (Jelgava un tās apkārtne, 1960)

Jelgavas pilsētā tika piedāvāti divi paraugmaršruti –"Pa Jelgavas vēsturiskajām vietām" ar akcentu uz tā laika ideoloģiju (1905. gada notikumi, Otrais pasaules karš) un "Pa Jelgavas rūpnīcām" (Lokomotīvju depo, linu fabrika, ādu fabrika u.c). Dobeles rajonā organizētas tūrisma aktivitātes sākās, kad tika nodibināts Dobeles rajona tūrisma klubs, kura pirmais valdes priekšsēdētājs bija Laimonis Tone, bet vēlāk – Dagmāra Žeiere. Klubs turpināja darbu arī pēc neatkarības atjaunošanas, to vadīja Mirdza Siliņa. Tūristu kluba galvenais uzdevums padomju periodā bija iesaistīt pēc iespējas vairāk cilvēku ar ceļošanu saistītās fiziskās aktivitātēs – katru gadu tika rīkoti pārgājieni, orientēšanās sacensības, ģimeņu turiādes, kalnu turiādes Ukrainā, auto, moto un velo tūrisma sacensības un dalība tūristu salidojumā. Ziemā Dobeles rajonā populārs bija "Penkules slēpojums". Padomju okupācijas periodā tūrisms attīstījās arī saistīti ar novadpētniecības jomu, iesaistoties skolām, organizējot gidu konkursus un pārgājienus "Pretī pavasarim" un "Pretī zelta rudenim". Tūrisms plaši tika akcentēts kā aktīvās atpūtas veids, un daudzās vietās darbojās tūrisma pulciņi, kurus vadīja ceļošanas entuziasti, organizējot šo grupu dalību sacensībās un pārgājienos. Piemēram, Bauskas rajona Brunavas sovhoza fizkultūras metodiķis Arnolds Bangēvics pieaugušo tūristu grupām vadīja dažādu grūtību pakāpes pārgājienus Kaukāzā, Karpatos, Kamčatkā un organizēja tūristu pulciņu apkaimes (Mežgaļu un Jaunsaules astoņgadīgo) skolu jauniešiem, gatavojot tos sacensībām un sarežģītākiem pārgājieniem ārpus Latvijas. Bauskas rajonā tūrisma klubus vadījuši Andis Jauntēvs un Laimonis Šulcs.

Dobeles rajonā rūpnīcās, iestādēs un skolās darbojās 45 tūrisma sekcijas, bet, pēc tā laika rajona vadības domām, tas nebija pietiekami. Tādēļ tika rīkoti semināri tūrisma

organizatoriem, un tūrisma aktivitātes bija aktualizētas arī rajona konferencēs un fotokonkursos. 1981. gadā Dobelē nodibināja neklātienes ceļojumu klubu "Ēdelveiss".

Neskatoties uz plānveida ekonomikas nosacījumiem, par tūrisma kā tautsaimniecības nozares atdzimšanas sākumu Zemgalē var uzskatīt 1985. gadu, kad Latvijas republikāniskā tūrisma un ekskursiju padome rīkoja ekskursiju un tūristu grupu vadītāju kursus. 1986. gada 1. aprīlī Veronikas Puķes vadībā tika nodibināts Bauskas ceļojumu un ekskursiju birojs ar noteiktu finanšu plānu tūristu uzņemšanai pilsētā, organizējot ceļojumus vietējiem iedzīvotājiem pa visu plašo padomju valsti. Īpašu vērību birojs pievērsa gidu sagatavošanai. Veronikas Puķes stāstītais atklāj tā laika tūrisma praktisko un ideoloģisko kontekstu:

> *"Ekskursiju vadītāju kursi ilga deviņus mēnešus. Tika rīkotas mācību ekskursijas un nodarbības par ekskursiju vadītāju darba specifiku, tiesībām, pienākumiem, ētiku un tā laika politiku. Kursu noslēgumā bija jāuzraksta individuāls ekskursijas teksts, jānokārto teorētiskais eksāmens un jāparāda daļa no ekskursijas. Pēc tam tarifikācijas ekskursijā Rīgā Latvijas republikāniskajā tūrisma un ekskursiju padomē tika piešķirta viena no trijām kvalifikācijas kategorijām.*

Visaugstākā bija pirmā kategorija, tā bija arī vislabāk apmaksātā (1,18 rbļ. par vienas ekskursijas vadīšanas stundu jeb 45 minūtēm). Ekskursiju vadītāju darbu kontrolēja Ceļojumu un ekskursiju biroja metodiķis, kuram vismaz vienreiz gadā bija jānoklausās katrs strādājošais ekskursiju vadītājs un jāanalizē pozitīvais un kļūdas. Visiem maršrutiem birojā tika izstrādāta metodiskā apdare ar norādījumiem, cik daudz laika jāveltī katram objektam, kam jāpievērš īpaša uzmanība, un tā sauktie kontrolteksti un individuālie teksti, kurus pēc tam recenzēja. Maršruti nebija sevišķi oriģināli, kā arī bija daudzas vietas, kur nedrīkstēja vest tūristus. Bauskas rajonā tas bija Gailīšu pagasta Lauksaimniecības mašīnu muzejs, uz kurieni devās tikai "Intūrista" viesi, padomju tūristi varēja apskatīt Bauskas pilsētu, muzeju, Rundāles pili, Mežotni, Jelgavu, Rīgu un Šauļus." (Puķe, 2020)

Pēc 1990. gada, kad valsts atbalstītā tūrisma sistēma sāka brukt un notika pakāpeniska pāreja uz tirgus ekonomiku, daļa izveidoto tūrisma institūciju vēl kādu laiku darbojās. Tā laika situāciju var raksturot ar Bauskas ceļojumu un ekskursiju biroja piemēru, kas mēģināja glābt finansiālo situāciju ar braucienu organizēšanu uz Polijas tirgiem, vīzu izgatavošanu, bet tas nebija ilgstošs un regulārs process. Pamazām padomju periodā veidotie tūrisma biroji viens pēc otra tika likvidēti vai atrada citas darbības formas, konkurējot tirgus ekonomikas apstākļos. 1994. gadā Bauskas ceļojumu un ekskursiju birojs pārtapa par Bauskas tūrisma biroju, kas pastāvēja līdz 1996. gadam, paralēli izveidojās "Bauskas tūrists". Tomēr arī 20. gs. 90. gadu sākumā, kad tūrisma nozares piemērošanas tirgus ekonomikai bija tikai sākumposmā, sadarbības rezultātā notika arī vairāki pasākumi tūristu piesaistei reģionam kopumā, piemēram, darbs pie kopīgas informācijas un reklāmas sagatavošanas, bukletu izdošanas un dalība tūrisma izstādēs–gadatirgos "Balttour".

Sasniedzamība, pieejamība, transports

Kā iekšzemes reģionam bez izejas uz jūru un, atrodoties salīdzinoši tuvu galvaspilsētai, būtiskāko tūrisma vietu sasniedzamību vienmēr veidojuši ceļi. Kā svarīgākie jāuzsver starptautiskie autoceļi E67 Helsinki–Prāga (jeb *Via Baltica*) ar tā sauktajiem "valsts sauszemes vārtiem" – robežkontroles punktu Grenctālē, un E77 Pleskava–Budapešta ar robežkontroles punktu Meitenē.

147. attēls. **Grenctāles robežkontroles punkts, 2010. gads**
(foto I. Bogdanovs, laikraksta "Bauskas Dzīve" foto arhīvs)

Sēlijas pusē vienīgais Eiropas nozīmes ceļš ir īss posms no E262 (Kauņa–Daugavpils–Pleskava) starp Lietuvas robežu un Daugavpili (Ēģipte–Randene), kas sakrīt arī ar vienīgā starptautiskā velomaršruta *EuroVelo 11* posmu. Piekļuve Sēlijai ir gan no Rīgas–Daugavpils šosejas (A6), gan pār Daugavas tiltiem Krāslavā, Daugavpilī, Jēkabpilī, Pļaviņās vai tuneli Aizkrauklē, tāpat darbojas pārceltuves Daugavas krastā pie Dunavas un Dignājas.

Ceļošanai nozīmīgs, īpaši laikā, kad iedzīvotājiem nebija savu personisko auto, bija dzelzceļa transports. 43 km garo Rīgas–Jelgavas līniju atklāja vēl cariskās Krievijas

laikā 1868. gadā. Pēc četriem gadiem to pagarināja līdz Mažeiķiem un izveidoja savienojumu ar Liepāju. Dzelzceļa līniju Sēlijas virzienā Jelgava–Krustpils (138 km garumā) uzbūvēja 1904. gadā, un tā kļuva par daļu no Ventspils–Maskava–Ribinska privātās dzelzceļa līnijas (kuru pēc 13 gadiem nacionalizēja).

148. attēls. **Latvijas dzelzceļa autobusi, kuri uzturēja satiksmi no Viesītes uz Krustpili līdz Otrajam pasaules karam**
(foto P. Grundmanis, Viesītes muzeja "Sēlija" foto arhīvs)

Zemgalei līdz 20. gs. 50. gadu beigām bija raksturīgs šaursliežu dzelzceļa tīkls. Mazbānīša brauciens no Viesītes uz Bausku un no Meitenes (Elejas) uz Bausku bija viena no satiksmes iespējām laukos.

> *"Latvijas Dzelzceļa vēstures muzeja apkopotā informācija liecina, ka no Meitenes, kas mūsdienās vairāk zināma kā Eleja, līdz Bauskai bijušas deviņas stacijas. "Zinām par tūristu vilcieniem, kas 20. gs. 30. gados, sevišķi 1934. gadā, kursēja uz Mežotnes, Bauskas, Rundāles pusi, bet to pašu aculiecinieku stāstu īsti nav. Mums trūkst tā emocionālā puse," saka Latvijas Dzelzceļa muzeja ekspozīciju kuratore Ilze Freiberga."*

(Aicina dalīties .., 2016)

Lai arī agrāk vilcieni un mazbānīši Zemgalē tikuši izmantoti gan pasažieru, gan kravu pārvadājumiem, kopš 2000. gada palikušos dzelzceļa posmus izmanto tikai kravu pārvadāšanai, bet pasažieru pārvadājumiem Zemgalē funkcionē divas Latvijas dzelzceļa elektrolīnijas Rīga–Jelgava un Rīga–Aizkraukle.

Zemgales lielāko pilsētu Jelgavu var sasniegt arī pa ūdensceļiem – ar motorizētiem kuģiem pa Lielupi no Jūrmalas vai Rīgas. Kuģu satiksme šajā posmā simboliski atkal tika atsākta 2017. gadā ar kuģi "Jūrmala". Šāds reiss pastāvēja jau pirms gadsimta un ar pārtraukumiem arī LPSR laikā. Par piedzīvoto 1929. gadā uz tolaik viena no lielākajiem pasažieru kuģiem "Jūrmalnieks", kas kursēja starp Jelgavu un Majoriem, Sloku vai Rīgu, rakstā "Atmiņas par Jelgavas kuģiem", teikts:

> *"Brauciens tiešām bija jauks. Svētkos kuģis bija pušķots ar meijām, arī muzikanti ik brītiņu uzvilka kādu šlāgeri. Kuģī darbojās arī bufete, tā ka par ēdienu nebija daudz jāraizējas [..], dažkārt kuģi stipri piekrāva. Veda ne tikai pasažierus, bet arī dažādu kravu: piena kannas, lopus, Slokas papīra ruļļus."*

(Stūrmanis, 1992)

Tūrisma vietas un resursi

Zemgales reģiona savdabību veido ģeogrāfiskais novietojums, plašas līdzenumu ainavas un vēsturiski veidojusies kultūrvide, nozīmīgas kultūras un dabas mantojuma vietas. Platības ziņā Zemgale un Sēlija ir mazāki reģioni par Kurzemi, Latgali un Vidzemi, tomēr šīs teritorijas ir būtiska Latvijas tūrisma tēla daļa. Pirmajos tūrisma ceļvežos pa Latviju angļu valodā vairākas Zemgales vietas tika akcentētas īpaši: Rundāles pils dēvēta par Latvijas Versaļu, Bauska ar pirmo lielāko dzelzsbetona tiltu Latvijā un īpašo atrašanos uz trijstūra, ko veido Mūsas un Mēmeles upe, savienojoties Lielupē, Jelgava pozicionēta kā bijušās Kurzemes hercogistes galvaspilsēta, uzsverot Rastrelli celto pili, bet Jēkabpils pieminēta kā "jauka pilsētiņa otrpus Daugavas – pretim Krustpilij".

Zemgalē pilnībā vai daļēji ietilpst 33 īpaši aizsargājamas dabas teritorijas. Kā populārākās dabas vides piesaistes izziņas un piedzīvojumu tūrismam var minēt LVM dabas parku Tērvetē, Tērvetes ūdenskrātuvi, Vilces dabas parku, LVM Pokaiņu mežu, daļu Ķemeru Nacionālā parka, Lielupes palienes pļavas un skatu torni, UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā iekļauto Strūves ģeodēziskā loka punktu "Jēkabpils", Daugavas aizsargdambi – promenāde Jēkabpilī, Jēkabpils Meža parku, Skrīveru dendroloģisko parku, Zebrus ezeru, Vipēdes ezeru, Lielauces ezeru, Pļavas muzeju Kaldabruņā. Īpaši aizsargājamās dabas teritorijas Sēlijā, kas nozīmīgas tūrismā, ir: dabas parks "Dvietes

paliene", dabas liegums "Pilskalnes Siguldiņa", aizsargājamo ainavu apvidi "Augšdaugava" un "Augšzeme". Nozīmīgākais ezers Sēlijā ir Saukas ezers. Zemgales reģiona vērtības ir dabas parki un Daugavas un Lielupes kultūrainava – gan kā teritorijas atpūtai dabā, gan izziņai. Nozīmīgākās ūdensteces ūdenstūrismam un makšķerēšanai ir Daugava gar Sēlijas robežu, kā arī Mēmele, Mūsa un Lielupe ar pieteku tīklu.

Tomēr daudz vairāk nekā ar dabu Zemgale saistās ar vēstures un kultūras mantojumu. Piemēram, 1936. gada kādā tūrisma apskata publikācijā, kur cita starpā pieminēts, ka "latvietis ir kūtrs ceļotājs savā paša zemē", tiek uzsvērts, ka:

> *"Plaši, krāšņi skati atveras no senču pilskalniem, piemēram, Tērvetē, Mežotnē, Daugmalē. To visu redzot, tūristam jāatceras arī vēsture. Tā pamudinājums "pazīsti savu dzimto zemi" – neatvairāmi saistās ar saucienu "pazīsti savas zemes vēsturi"."*
>
> (Āboliņa, 1936)

Savdabīgas iezīmes, kādas citviet neatrast, parādās arī Zemgales pilskalnos. Zemgaļi minēti gan skandināvu, gan senkrievu rakstītajos avotos, sākot ar 11. gs. Ingvara Tālbraucēja sāgā (*Yngvars saga vidförla*) zemgaļi saukti *Seimgaler*, senkrievu hronikā "Pagājušo laiku stāsts" (ap 1113. gadu) tautu uzskaitījumā atzīmēti arī zemgaļi (*Зимигола*). Zemgaļu sabiedrību var raksturot kā vadonības sabiedrību, bet, sākot ar 10. gs., vara pakāpeniski koncentrējās atsevišķu dzimtu rokās un kļuva mantojama. Rietumzemgalē par varas centru kļuva Tērvete, un tās valdnieki 13. gs. pretendēja uz varu visā Zemgalē (Zemītis, 2020). Interesanti, ka seno zemgaļu apdzīvotās teritorijas nesakrīt ar mūsdienu Zemgales plašāk apdzīvotajiem centriem (arī ar lielāko daļu viduslaiku un jauno laiku blīvāk apdzīvotajām teritorijām) (Broka-Lāce, b.g.). Jelgavu pazīstam kā Zemgales "galvaspilsētu" un "sirdi", bet, cik varam spriest pēc seno avotu liecībām, zemgaļiem tāda bijusi Tērvete Rietumzemgalē, bet Mežotne – Austrumzemgalē (Broka-Lāce, interneta resurss). Latvijas Republikā, īpaši Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma laikā, zemgaļu vadoņi Viestards un Nameisis tika izmantoti, lai uzsvērtu Latvijas valstiskuma senumu (Zemītis, 2020).

Sēlijas stāsts starp reģionālajiem tūrisma galamērķiem ir citāds un tikai 21. gs. izskanēja plašāk. Sēlijas vārds rakstītos avotos pirmo reizi minēts jau 1208. gadā, piesaucot Sēļu pili (Sēlpili), sēļus kā patstāvīgu cilti, un apritē nāca jēdziens "Sēlija" vai latīniski *Selonia* kā senās Latvijas īpašs reģions. Sēļi dzīvoja izklaidus arī Daugavas labajā krastā, bet to pamatteritorija bija tā sauktā Augšzeme Daugavas kreisajā krastā, ko tagad dēvējam par Sēliju. Pēc F. Benninghofena aplēsēm, sēļu skaits tolaik bija 5–7 tūkst. (5 % Senlatvijas iedzīvotāju), šī cilts bija vismazākā. Kopš 14. gs. sēļu cilts un Sēlijas jēdziens pilnīgi izzuda no vēstures avotiem. Pēc 15. gs. izzuda arī sēļu valoda, sēļi pamazām tika integrēti topošā vienotajā latviešu etnosā. Sēļu apdzīvotās teritorijas apzīmēšanai sāka lietot terminu "Augšzeme" (*Oberkurland*), palikušos sēļus sāka dēvēt par "rēdiņiem" (šo terminu lietoja 17. gs. Kurzemes mācītāji Mancelis un Einhorns, vēlāk arī Vecais Stenders), piezīmējot, ka tie runājot "samaitātā" latviešu valodā, augšzemnieciskā izloksnē. Sēļu apdzīvotā teritorija kļuva par Kurzemes hercogvalsts, vēlāk – Kurzemes guberņas – sastāvdaļu (Stradiņš, 2008). Mūsdienās Sēlijas reģionālā identitāte lēnām atdzimst. Latvijas tūrisma attīstības nacionālajā programmā 2001.–2010. gadam tūkstošgades sākumā bija sniegta prognoze par telpiskās attīstības potenciālu un Sēlija tajā bija atzīmēta kā perspektīvs tūrisma rajons. Tomēr spēja piesaistīt apmeklētājus tika pārvērtēta. Kamēr lielāka tūrisma uzņēmējdarbības attīstība notika ap Saukas ezeru, lielākajiem apdzīvotajiem centriem un tuvāk Daugavpilij, Jēkabpils novada lielākā daļa tūrisma attīstībā palikusi salīdzinoši nemainīga (Klepers, 2012).

Kultūras un tūrisma sinerģija Zemgalē ir nepārtraukts process – tā top, radot ceļotājiem pievilcīgus galamērķus. Zemgalē ir daudzveidīgs materiālās un nemateriālās kultūras mantojums: 17.–19. gs. pilis un muižas, zemgaļu un sēļu kultūras mantojums, ar lauksaimniecības nozari saistītais kultūrvēsturiskais mantojums un tradīcijas. Mūsdienās Zemgalē ap 300 objektiem ir valsts nozīmes kultūras pieminekļa statuss. Tūrismam īpaši nozīmīgi ir trīs pilsētbūvniecības pieminekļi: Bauskas, Dobeles un Jelgavas vēsturiskais centrs. Sēlijā tas ir Subates un Jēkabpils vēsturiskais centrs.

149. attēls. **Likteņdārzs – izcila vides arhitektūra ar Kokneses pussalas dabas un Daugavas plūduma krāšņumu** (foto M. Zilgalvis, Kokneses fonda arhīvs)

Tūrisma informācijas centri Zemgalē kā populārākās akcentē šādas kultūras un vēstures vietas: Rundāles pili, Bauskas pili, Tērvetes koka pili un vēstures muzeju, Bauskas muzeju, Bauskas rātsnamu, Kokneses viduslaiku pilsdrupas, Krustpils pili, Likteņdārzu, Bauskas Motormuzeju, Aizkraukles vēstures un mākslas muzeju "Kalna ziedi"

un ekspozīciju "Padomju gadi", Jēkabpils Vēstures muzeju, Jēkabpils Vēstures muzeja brīvdabas nodaļu "Sēļu sēta", Raiņa muzeju "Tadenava", Svētā Gara pareizticīgo baznīcu un vīriešu klosteri Jēkabpilī, Vecpilsētas laukumu un Trešdienas tirgus laukumu Jēkabpilī, Mākslas galeriju "MANS'S" Jēkabpilī, brīvdabas muzeju "Ausekļu dzirnavas" ar lauku darbu demonstrējumiem un "Pļaujas un Sējas svētkiem" Vecumnieku novadā, Pļaviņu HES (hidroelektrostacijas) ražotni un vēstures ekspozīciju, Dobeles pilsdrupas, K. Ulmaņa piemiņas muzeju "Pikšas", P. Upīša Dārzkopības muzeju un dārzu Dobelē, Vecauces pili, Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcas torni, Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeju, Latvijas Lauksaimniecības universitātes muzeju Jelgavas pilī, Ziemassvētku kauju muzeju Jelgavas novadā, Elejas muižas parku un Tējas namiņu, Abgunstes muižu, J. Čakstes mājas "Auči" Ozolnieku novadā, Dobeles Amatu māju, Zasas dzirnavas u.c.

150. attēls. **Vikingu laiva pie Kokneses pilsdrupām, 2020. gads**
(foto no Kokneses TIC foto arhīva)

Pēdējos gados pieaugušas speciāli radītas piesaistes, kas izceļas ar kādu īpašu iezīmi vai ir veidotas tūristu dažādu interešu apmierināšanai. To veidošanā iesaistījās gan tūrisma pakalpojumu sniedzēji, gan radošo industriju pārstāvji, gan pašvaldības, piemēram, Jelgavas pilsētas pašvaldības iestāde "Kultūra", organizējot Starptautisko smilšu skulptūru un Starptautisko ledus skulptūru festivālu. Pēc TIC populārāko objektu apkopojuma tie ir dažādi aktīvās atpūtas un izklaides piedāvājumi: atrakciju parks "Labirinti" Iecavas novadā, laivu noma "Lutauši" Kurmenes pagastā Mēmeles krastā, Mūsas trase, brauciens pa Daugavu ar plostu "Jēkabs", izbrauciens ar seno Vikingu laivu pa Daugavu pie Kokneses, slēpošanas kalns "Mežezers", Kokneses sporta centrs, brīvdienu piestātne "Pērsejas" Koknesē, Veikborda un aktīvās atpūtas parks "5 masti" Ozolnieku ezera krastā, "Tērvetes tauriņi" un daudzi citi piedāvājumi.

Tūrisma uzņēmumi un pakalpojumi

Pēc neatkarības atjaunošanas gan kvalitatīvi, gan kvantitatīvi savus pakalpojumus Zemgalē attīstījuši daudzi uzņēmumi, kuru piedāvājums pamatā ir saistīts ar tūristu primārajām vajadzībām – naktsmītnēm un ēdināšanu. Tās ir viesnīcas pilsētās, naktsmītnes lauku teritorijās un dažādi ēdināšanas uzņēmumi, kas savā piedāvājumā iekļauj speciālus ēdienus, ietverot kādu no lokālajiem identitātes akcentiem, piemēram, "Hercoga bura" un "Šarlotes skūpsts" Jelgavā, sama ēdieni Jēkabpilī un "Bauskas dālderis", "Saldās pilsdrupas" un "Bauskas rātes dzira" Bauskā. Globalizētajā pasaulē tūristi meklē īpatnējo, etnisko, kultūrvēsturisko, katrai kultūrai raksturīgo. Iesaistot kultūras mantojuma elementus tūrisma produktos, Zemgalē tiek attīstīta mazā un vidējā uzņēmējdarbība, kas īpaši veicina lauku kopienu iedzīvotāju sociāli ekonomisko dzīvotspēju un vides ilgtspēju reģionos, veicina inovācijas un radošu pieeju.

Naktsmītņu piedāvājums reģionā ir bijis mainīgs pozitīvā virzienā. Lauku tūrisma attīstības mērķprogrammā 2000. gadā Zemgales plānošanas reģiona teritorijā (ieskaitot Sēliju) Jelgavas TIC uzrādījis deviņas dažādas naktsmītnes, Dobeles TIC – 10 (Lauku tūrisma .., 2000). 2007. gadā Zemgalē darbojās 33 tūristu mītnes, kas ir tikai 7 % no tūristu mītņu skaita Latvijā (Kaufmane, 2011). Tomēr Zemgales plānošanas reģiona izdotajos bukletos naktsmītņu ir vairāk – 176 tūrisma mītnes (2008. gada sākumā). Šādas neatbilstības tiek skaidrotas ar CSP uzskaites metodoloģiju (Zemgales plānošanas .., 2008). 2020. gadā Zemgalē darbojās 124 tūristu mītnes, bet 50 no tām pēdējo 20 gadu laikā darbību pārtraukušas. Kopējais istabu skaits viesiem pārsniedz 800, no tām reģiona lielākajā pilsētā Jelgavā ir vien piektā daļa nakstsmītņu. Sēlijā 2020. gadā darbojās 55 tūristu mītnes, bet 16 no tām pēdējo 20 gadu laikā darbību pārtraukušas. To kopējā kapacitāte ir 191 istaba viesiem (Vidzemes Augstskolas HESPI, 2021).

Zemgalē ir darbojušies un turpina darboties tūrisma uzņēmumi jeb tūrisma firmas, kas piedāvā savus un arī citu tūroperatoru produktus. No 1994. gada maija līdz 2011. gada augustam Bauskā darbojās tūrisma firma "Bauskas tūrists", organizējot ekskursijas pa Baltijas valstīm un tirgojot "Impro Ceļojumi" un "Relaks tūre" programmas. 1992. gadā Bauskā izveidoja firmu "Camilla", pamazām sākot organizēt ekskursijas pa Baltiju un Bauskas iedzīvotājiem piedāvājot braucienus uz teātra izrādēm (uzņēmums pastāvēja līdz 1997. gadam). No 2005. gada desmit gadus Iecavā darbojās tūrisma firma "Ceļojuma virpulis". 2008. gadā Bauskā tika atvērta tūrisma aģentūra "Aventour", kas pārdeva "Novatours", "TezTour", "Begonija" un citu firmu sagatavotos ceļojumus, un pastāvēja trīs gadus, bet no 2010. gada sešus gadus Bauskā darbojās tūrisma aģentūra "Eltūr". 2012. gadā izveidota tūrisma aģentūra "LindaTravel", kas joprojām turpina darboties. Aizkrauklē 2008. gadā tika atvērta pirmā ceļojumu aģentūra pilsētā – "MarketTravel", kas sadarbībā ar Latvijas lielākajiem tūroperatoriem gatavoja piedāvājumus ceļotājiem. Jelgavā 2000. gadu sākumā darbību uzsāk vairākas tūrisma aģentūras –

“Star Tours” (kopš 2003. gada), “Auto starts tūre” (kopš 2004. gada), “Noa-Tour” (kopš 2006. gada). Dobelē līdzīgus pakalpojumus sniedz tūrisma aģentūra “Sanita G.” (kopš 2009. gada), bet Jēkabpilī – “Jēkabtūr” (kopš 2009. gada). Zemgalē 2008. gadā darbojās 26 tūrisma aģentūras un to filiāles – visvairāk Jelgavā (14), kas galvenokārt piedāvāja izejošā tūrisma pakalpojumus. Septiņas no tām veica tūroperatora pakalpojumus, sastādot un piedāvājot maršrutus pa Zemgali pēc klientu pieprasījuma.

Viens no stabilākajiem uzņēmējdarbības veidiem Zemgalē ir lauku tūrisms. Tas raksturīgs maziem uzņēmumiem kā pamatnodarbošanās vai papildu nodarbošanās jau gandrīz 30 gadus. Pāreja uz tirgus ekonomiku 20. gs. 90. gadu sākumā īpaši smagi skāra lauku teritorijas Zemgalē, bija jādomā par piedāvājumu dažādošanu. Aptaujā 2008. gadā tika noskaidroti tūrisma uzņēmumu veidošanās iemesli Zemgales laukos, un tie bija: īpašuma iegāde skaistā vietā, pensionēšanās, pilsētnieki ar mantotiem vai laukos iegādātiem īpašumiem, ģimenes ar vēlmi veidot papildu nodarbi jau esošajai lauksaimniecībai (Kaufmane, 2011). Labs piemērs ir Modra Jansona “Viesu Līči” – viens no pirmajiem lauku tūrisma uzņēmumiem Jelgavas pusē, kur padomāts gan par naktsmājām, gan ēdināšanu, gan atpūtu visai ģimenei – atrakciju parks bērniem, nesteidzīga atpūta uz kuģīša “Frīda”. Rakstot grāmatu “100 Latvijas lauku sētas”, 2006. gada 21. septembrī saimniecību apciemoja Imants Ziedonis ar kundzi Ausmu Kantāni, publicistu, rakstnieku Ēriku Hānbergu, žurnālisti Dainu Bruņinieci un publicistu Aivaru Berķi. M. Jansons stāsta:

“Uzņēmums “Viesu līči” savu darbību sāka 1991. gadā kā dārzeņu audzēšanas zemnieku saimniecība, kas piegādāja produkciju ēdināšanas uzņēmumiem. Krodziņa “Zemnieka cienasts” pirmo ēku uzcēlām paši – ar visām pašgatavotām mēbelēm septiņos mēnešos [..]

> *Nolēmām pārdot savus dārzeņus paši, nevis zemojoties nakts tirgū uzpircējiem! Bija domāts ceļmalas veikaliņš, bet labo saimnieču dēļ izvērtās par krodziņu. Toreizējais PVD Jelgavā bija neticami pretimnākošs un atļāva strādāt, sakot, ka kļūdas pašiem vien nāksies labot. Saimnieki ievēroja, ka pacienājušies viesi nesteidzas aizbraukt, un jau 1999. gadā piedāvāja bērnu rotaļu laukumu ar karuseļiem, šūpolēm, minigolfu. Katru gadu atrakcijas un piedāvājums tiek papildināts. “Viesmīlības darbos nav sīkumu!””*
>
> (Jansons, 2020)

151. attēls. **Brauciens ar “Lecīgo Slieku” M. Jansona vadībā “Viesu Līčos”**
(foto no JPPI “Jelgavas reģionālais tūrisma centrs” arhīva)

Lauku tūrisma piedāvājuma klāsts ir daudzveidīgs, un uzņēmēju radošumu atbalsta arī TIC un pašvaldības, popularizējot produktus un iekļaujot tos maršrutos un aktivitātēs. Ir izveidots Jelgavas novada tūrisma uzņēmēju maršruts “Ieaud Zemgales garšu simtgades jostā”, kurā apvienojušies seši tūrisma uzņēmēji. Maršrutā apvienojušies Mālkalnu ģimenes saimniecība “Blūdži” (ražo plašu siera šķirņu klāstu), Lolitas Duges “Piparmētru namiņš” (ražo daudzveidīgus piparmētru produktus), zemnieku saimniecība “Trubenieki” (audzē šitaki sēnes) un smiltsērkšķu dārzs “Zelt”. Maršrutā iekļauta arī privātas suvenīru varžu kolekcijas “Varžu māja” apskate, kā arī Elejas muižas parks un Tējas namiņš. Apmeklētākie tūrisma objekti Ozolnieku novadā ir mini zoo “Lauku sēta”, zemnieku saimniecība “Bētras”, strausu ferma “Mazzariņi”, “Ķiploku pasaule” un kazu saimniecība “Līcīši”. Lauku tūrisma piedāvājumi bijuši iekļauti arī Jelgavas reģionālā tūrisma centra organizētajās akcijās “Atklāj pašmāju garšas noslēpumus!” un gardēžu piedāvājumā “Izgaršo vietējo”. Jēkabpils pusē sēļu lauku sēta “Gulbji” ir viena no retajām vietām, kur izjust dzīvu sēļu sētu un izbaudīt Sēliju, gatavojot seno sēļu ēdienus un izdzīvojot senās tradīcijas, bet stallis “Ūsiņš” organizē zirgu jāšanas sacensības un nometnes un piedāvā braucienus ar plostu pa Daugavu. Bauskas apkaimē (bez jau iepriekš minētajiem uzņēmumiem) darbojas saimniecība “Vaidelotes”, Batņu pirtsskola “Lielzemenes”, Trušu pilsētiņa, mini zoo “Dobuļi” un citi uzņēmēji. Tūristus uzņem arī ražošanas uzņēmumi un lauku labumu saimniecības – alus darītava “Bauskas alus”, saldumu ražotne “Poļu nams”, siera ražotne “Celmi”, vīna darītava “Dūmiņas vīni” un kosmētikas ražotne “Gusto”.

Reģionā ir 30 dažāda veida uzņēmumi, kas tūristiem piedāvā lauku labumus: apskates saimniecības, ražotnes, degustācijas, daiļdārzus, bioloģiskās lauksamniecības,

piedāvājot iespēju gan iegādāties saražoto produkciju – tējas, ārstniecības augus, garšvielas, ekoloģiski audzētus dārzeņus, augļus, ogas, strausu gaļu, bišu produktus, rapšu eļļu, kā arī – stādus, dekoratīvos augus, augļkokus, ogulājus u.c. Aktīvās atpūtas iespējas, ietverot arī labiekārtotas atpūtas vietas un vietas pie ūdeņiem, piedāvā vairāk nekā 100 saimniecībās. Zemgalē darbojas 16 amatnieku sētas un darbnīcas un izveidoti piedāvājumi īpaši atpūtai ģimenēm ar bērniem.

Jo vairāk un daudzveidīgāki ir tūrisma resursi, jo lielākas iespējas radīt jaunus, inovatīvus piedāvājumus tūristiem. Lai izveidotais piedāvājums būtu pietiekami atraktīvs un ar laiku kļūtu par specifisku reģiona tūrisma produktu, tā veidošanai jābūt balstītai uz sadarbību, kas reģionā ir attīstīta un koordinēta. Zemgales izaicinājumi ir dažādot tūrisma pakalpojumus, attīstot jaunas, tajā skaitā inovatīvas atpūtas iespējas, palielināt brīvdienu māju kapacitāti un uzlabot teritorijas sakopšanas iespējas lauku tūrisma vajadzībām, veidot jaunas darba vietas, vienlaikus stiprinot vietējo ekonomiku.

Pieprasījums un ceļotāji

Zemgales un Sēlijas tūrisma galamērķu pieprasījums nav viendabīgs. To raksturo gan vietējais atpūtas un viesmīlības pakalpojumu patēriņš, kas lielāks ir Pierīgā un tuvāk Jelgavai, gan vienas dienas ceļotāji no citām vietām Latvijā un no Lietuvas, kā arī ārvalstu ceļotāju pieprasījums. Atdzimstot ekonomikai pēc 90. gadiem, Latvijas cilvēki varēja atļauties tērēt līdzekļus arī ceļojumiem un atpūtai, bet ārzemju ceļotāji, kas jau atradās intensīvā "tūrisma vilnī", iekļāva savos maršrutos jaunas vietas – arī Latvijas apmeklējumu. Tas veidoja augošu pieprasījumu arī Zemgales galamērķos.

Pieprasījuma kontekstā Rundāles pils ir starp apmeklētākajām tūristu piesaistēm ārpus Rīgas, un muzeja apmeklētāju tendences sniedz plašāku ieskatu par to, kas notiek galamērķī. Piemēram, Rundāles pils apmeklējumu skaits ir pieckāršojies (salīdzinot ar 1997. gadu) – no 53 tūkst. izaugot līdz 255 tūkst., savukārt *Covid-19* ierobežojumu dēļ apmeklējumu plūsma nokrita vēl zemāk, nekā tas bija finanšu krīzes laikā – līdz 103 tūkst. (taču joprojām pārsniedzot 90. gadu līmeni). 2019. gadā lielākais apmeklējumu skaits dienā sasniedza 11 tūkst., bet apmeklētāju skaits organizētās grupās bija starp augstākajiem Latvijas reģionos – joprojām tā ir viena trešā daļa, un 90 % no grupu sastāva ir ārzemju tūristi. Vērtējot kopā ar individuālajiem apmeklētājiem, ārvalstnieku kopējais apmeklējums šai vietai ir nozīmīgākais, un tāds tas bijis arī vēsturiski. Pils apmeklējumam turpina saglabāties augsta sezonalitāte, kas līdzīga bija arī pirms desmit gadiem, kad vairāk nekā puse visu apmeklējumu bija trijos vasaras mēnešos, bet no novembra līdz maijam apmeklējumu skaits sasniedza vien ~10 % no kopējā (Rundāles pils muzeja .., 2021; Vidzemes Augstskola HESPI, 2021).

Pretstatā iepriekš minētajām organizētajām tūristu grupām reģionu aizvien vairāk sāka apmeklēt arī individuālie ceļotāji. Apmeklējumu skaits Tērvetes dabas parkā pēdējo desmit gadu laikā divkāršojies, īpaši pieaugot skolēnu grupu skaitam, ģimenēm un ceļotājiem no Lietuvas, lai arī, salīdzinot ar citām tūristu piesaistēm, īpaši aizsargājamās dabas teritorijas ir jutīgākas pret lielu apmeklējumu skaitu. Atsevišķās vietās (piemēram, dabas parkā "Svētes paliene") pat tiek noteikti sezonāli aizliegumi (galvenokārt makšķerniekiem, putnu vērotājiem un citiem teritorijas apmeklētājiem) dabas aizsardzības mērķu sasniegšanai (Dabas aizsardzības plāns, 2007). Tērvetes novadu gadā apmeklē vidēji 150 tūkst. tūristu, kas ir ļoti liels skaits attiecībā pret iedzīvotāju skaitu novadā. Provizoriski rēķinot, uz vienu iedzīvotāju ierodas 50 tūristi. LVM dabas parku Tērvetē apmeklējuši 43 tūkst. apmeklētāju 2000. gadā un 149 tūkstoši – 2015. gadā (Tērvetes novada .., 2017).

Tūristu skaits, kas izvēlas nakšņošanu Zemgalē un Sēlijā, laika gaitā pamazām audzis. To norāda dati par naktsmītņu skaita palielinājumu, sākot jau ar 20. gs. 90. gadiem, bet straujāk – pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā. Pēc CSP datiem, tūrisma mītnēs Zemgalē 2007. gadā tika apkalpotas 50 458 personas, kas bija tikai 3 % no Latvijas naktsmītnēs apkalpoto personu skaita (Kaufmane, 2011). 2008. gada administratīvi teritoriālā reforma Zemgalē ieviesa korekcijas arī tūrisma uzskaitē – tika likvidēts Bauskas, Jelgavas un Dobeles rajons (vecā Zemgale), izveidots Zemgales plānošanas reģions, teritoriju paplašinot ar izveidotajiem novadiem bijušajā Aizkraukles un Jēkabpils rajonā (Sēliju). Ārvalstnieku daļa kopējā nakšņotāju skaitā desmit gadu laikā Sēlijā praktiski nav mainījusies, bet Zemgalē to skaits un proporcija pret vietējiem nakšņotājiem pieaugusi – visvairāk viesnīcās Jelgavas, tad Bauskas apkaimēs. Viesu pavadīto nakšu skaits tūristu mītnēs Zemgalē 2018. gadā pārsniedza 116 tūkst. Salīdzinājumam – Sēlijas nakšņojumu apjoms nepārsniedz pat 5 % no Zemgales, kas ir zemākais starp kultūrvēsturiskajiem reģioniem. Bijušajā Jelgavas rajonā ārvalstu viesu proporcija svārstās ap trešdaļu no visiem nakšņojumiem, bijušajā Bauskas rajonā pārsniedz 40 %, bet bijušajā Dobeles rajonā ir vien piektā daļa. To daļēji nosaka arī īpaši kvalitatīvu komforta segmenta tūristu mītņu izveide Zemgales reģionā pēdējos gados (Mazmežotnes muiža, "Zoltners", Pālēna muižas apartamenti u. c.) (Vidzemes Augstskola HESPI, 2021).

2020. gadā pandēmijas un ierobežojumu nosacījumos Zemgales un Sēlijas tūristu mītnēs tika apkalpotas 53 379 personas, no kurām 26 598 reģistrētas trešajā ceturksnī, kad ceļošanas ierobežojumi praktiski nepastāvēja, bet apkalpotie ārzemju viesi 2020. gadā bija 9720 (5733 – trešajā ceturksnī).

Kā speciāli veidota piesaiste Zemgales tūrisma piedāvājumā ir jāakcentē pasākumi, jo to kuplais apmeklētāju skaits rada pieprasījumu arī pēc apkārtnes viesmīlības uzņēmumiem. Ar apmeklētāju skaitu virs desmit tūkstošiem noritējuši šādi svētki un pasākumi: Dobeles Ceriņu svētki, "Latvijas Meža dienas" Tērvetē, Starptautiskais ledus skulptūru festivāls Jelgavā (no 5 tūkst. apmeklētājiem pirmajā festivālā 1998. gadā līdz 85 tūkst. 2018. gadā), Starptautiskais smilšu skulptūru festivāls Jelgavā, Jelgavas pilsētas svētki, Piena paku laivu regate Vispārējos Latvijas Piena, maizes un medus svētkos

Jelgavā, Jēkabpils pilsētas svētki un Operas dienas Jēkabpilī, Senās pils svētki Dobelē, Ābolu diena Dobelē. Nedaudz mazāka apmeklējuma (ar apmeklētāju skaitu starp 5 un 10 tūkst.) svētki: Bauskas kantrī mūzikas festivāls, "Bauskas Taste", Rundāles pils Dārza svētki, Sama modināšanas svētki Koknesē, Valpurģu nakts mistērijas LVM dabas parkā Tērvetē, Dižo sniegavīru saiets Dobelē. Reģionā notiek arī citi populāri publiskie pasākumi, kuros apmeklējumu skaits bijis mazāks par pieciem tūkstošiem: Senās mūzikas festivāls Rundāles pilī, labdarības koncerts "Uzcel savu baznīcu" Bruknā, ātrumlaivu čempionāts Aizkrauklē, Parka diena Skrīveros, Zemgaļu svētki Tērvetē, Auces novada svētki un Gunāra Ordelovska starptautiskais pūtēju orķestru festivāls Aucē, Jelgavas novada svētki Elejas muižas parkā, Ozolnieku novada svētki u.c. Ne visi minētie pasākumi izteikti orientēti uz tūristiem – vairākiem no tiem galvenie apmeklētāji ir vietējie iedzīvotāji.

152. attēls. **Ledus skulptūru festivāls Jelgavā, 2017. gads**
(foto no Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādes "Kultūra" arhīva)

Pārvaldība, izglītība un pētniecība

Zemgales Tūrisma asociācija ir viena no jaunākajām reģionālajām tūrisma asociācijām Latvijā. Tomēr pirmās tūrisma biedrības Zemgalē sāka veidoties jau agrāk. 1998. gadā tika dibināta Bauskas rajona tūrisma asociācija, kas darbojās kā sabiedriska organizācija. Tika pieņemti asociācijas statūti, par asociācijas priekšsēdētāju ievēlēta Inese Meldere. Organizācija pastāvēja līdz 2010. gadam. 1999. gadā nodibināja Jelgavas novada tūrisma apvienību, par tās priekšsēdētāju kļuva Jānis Skulte (organizācija likvidēta 2007. gadā). Dobeles Tūrisma asociācija tika nodibināta 1999. gadā, tās vadītāja bija Ilga Rutka (organizācija likvidēta 2007. gadā). Organizāciju darbības pārtraukšana nav sīkāk izvērtēta, kaut vēsturiski tie bijuši tālredzīgi soļi uzņēmēju aktivizēšanai lokālo galamērķu pārvaldībā.

Par Zemgales tūrisma attīstības sākumu var uzskatīt 2000. gadu, kad Zemgales Plānošanas reģiona virsvadībā tika uzsākta Zemgales tūrisma attīstības koncepcijas izstrāde, aktīvi iesaistoties gan katra rajona pašvaldību pārstāvjiem, gan brīvprātīgajiem tūrisma speciālistiem. 2001. gadā tika izdots tūrisma buklets "Zemgale", izveidots vienots Zemgales stends nozares tūrisma izstādē. Zemgales tūrisma grupa, pārstāvot Zemgali, aktīvi iesaistījās dažādos Latvijas un starptautiska mēroga pasākumos. Reaģējot uz Tūrisma attīstības valsts aģentūras iniciatīvu, kura pastiprināja sadarbību ar reģionālajām asociācijām, 2003. gadā tika nodibināta Zemgales Tūrisma asociācija. Asociācijas dibinātāji bija sabiedriskās organizācijas: Dobeles rajona tūrisma asociācija (vadītāja Ilga Rutka), Bauskas rajona tūrisma asociācija (vadītāja Inese Turkupole-Zilpure), biedrība "Koknesei" (vadītāja Daina Liepiņa) un pašvaldības iestāde "Jēkabpils rajona tūrisma informācijas centrs" (vadītāja Vita Kalviša). 2010. gadā asociācijai pievienojās biedrība "Bauskas rajona Tūrisma asociācija". Asociācijas mērķis ir veicināt tūrisma attīstībai labvēlīgu vidi un sekmēt mūsdienīgas, vidi saudzējošas tūrisma nozares attīstību Zemgalē, veicināt uzņēmējdarbības attīstību un īstenot Zemgales tūrisma mārketinga aktivitātes Latvijā un starptautiskā vidē. 2020. gadā asociācija jau apvieno 55 biedrus – tūrisma pakalpojumu sniedzējus un uzņēmējus, pašvaldības speciālistus, nevalstisko organizāciju pārstāvjus un privātpersonas.

Pēc Zemgales plānošanas reģiona izveides Zemgali veido 22 vietējās pašvaldības, no tām divas republikas nozīmes pilsētas – Jelgava un Jēkabpils, kuras attīstās kā izglītības, veselības, kultūras, sporta un zinātnes centri un ir kā reģiona un Latvijas attīstības virzītājspēki. Zemgales plānošanas reģionā tūrisms izvirzīts kā stratēģiski svarīga nozare – par to liecina prioritātes plānošanas dokumentos un izstrādāta tūrisma nozares attīstības programma (pirmajiem starp plānošanas reģioniem). Tūrisma attīstības vadlīnijas reģionālā līmenī tika noteiktas "Zemgales plānošanas reģiona tūrisma attīstības programmā 2008–2013". Tūrisma nozīme un attīstības iespējas minētas arī pašvaldību plānošanas dokumentos. Līdz 2008. gadam bija rajonu attīstības programmas un tūrisma attīstības plāni, bet pēc novadu izveides 2008. gadā tūrisma attīstības jautājumus iekļāva novadu attīstības plānos. Dažos novados izstrādāja attīstības dokumentus tieši tūrisma nozarei, piemēram, Bauskā un Tērvetē.

Īpaši svarīga nozīme tūrisma attīstībā Zemgalē bijusi tūrisma informācijas centriem un punktiem, pašvaldības algotajiem tūrisma speciālistiem, kuri apkopo, analizē un izplata informāciju par tūrisma iespējām reģionā. Lokālajā līmenī aktivitātes sākās jau 20. gs. 90. gados, kad TIC bija jāsastopas ar dažādiem šķēršļiem – cīņu par iespēju vispār atvērt TIC, finansiālajām grūtībām, valsts nekonsekvenci tūrisma attīstības politikā, informācijas un materiālu nepietiekamību, vienotības trūkumu un uzņēmēju neizpratni.

153. attēls. **Bauskas TIC svinīgā atklāšana, 1999. gada 5. novembris**
(foto A. Maisiņš, Bauskas TIC arhīvs)

1994. gadā tika uzsākts darbs pie kopīgas informācijas un reklāmas sagatavošanas, piedalīšanās tūrisma izstādē–gadatirgū "Balttour" un bukletu izdošanas. Bauskas rajons iesaistījās starptautiskā tūrisma attīstības projektā "VIA Baltica Touristica", ko 1997. gadā vadīja Somijas Tūrisma attīstības centrs, un tajā piedalījās arī Igaunija, Lietuva un Polija. Šī projekta ietvaros Bauskas rajonā notika divi semināri, Bauskas un Somijas speciālisti veica Bauskas rajona tūrisma attīstības iespēju SVID analīzi, kas parādīja, ka rajonā ir vesela virkne labvēlīgu apstākļu iespējamai tūrisma attīstībai. 1998. gadā, pamatojoties uz *Tūrisma likumu*, un, lai realizētu *Phare/Tacis* projektu "Bauska – Latvijas sauszemes vārti", Bauskas rajona padomes sēdē tika pieņemts lēmums, ar kuru Bauskas pils muzeja direktoram Mārim Skanim tika uzdots pieņemt darbā speciālistu tūrisma jautājumos. 1999. gadā ar Bauskas rajona padomes lēmumu tika apstiprināts Bauskas pils muzeja struktūrvienības "Bauskas rajona Tūrisma informācijas centrs" nolikums, un pēc dažiem mēnešiem TIC tika svinīgi atklāts. To sāka vadīt I. Turkupole-Zilpure. Projekta ietvaros tika uzstādītas 17 ceļa norādes zīmes uz tūrisma objektiem, 25 vizuālie informācijas stendi rajona stāvlaukumos un tūrisma objektos, izveidota TIC mājas lapa internetā (viena no pirmajām digitālajām vietnēm Latvijā), uzņemta reklāmas filma par tūrisma piedāvājumu rajonā "Zaļās Zemgales Zelta loks", sagatavota rajona tūrisma karte, TIC reklāmas buklets, tūrisma ceļvedis "Bauska un apkārtne 2000" latviešu un angļu valodā. 2006. gadā TIC reorganizēja un tas kļuva par patstāvīgu iestādi ar trim algotiem darbiniekiem. 2010. gadā kārtējā reorganizācijā tas kļuva par Bauskas novadpētniecības un mākslas muzeja struktūrvienību. Kopš 2009. gada uz deleģējuma līguma un ikgadējas vienošanās pamata Bauskas TIC apkalpo arī Iecavas, Rundāles un Vecumnieku novadu tūrisma attīstības vajadzībām, īpaši – tūrisma mārketinga jomā. Pēc pašvaldības vēlēšanām TIC tika atkārtoti reorganizēts, un no 2014. gada tas nonāca Bauskas novada administrācijas Sabiedrisko attiecību un tūrisma nodaļas sastāvā, bet 2016. gadā TIC kļuva patstāvīga nodaļa. Bauskas TIC speciālisti iesaistījušies dažādos attīstības projektos: starptautiskos, piemēram, *Via Baltica Nordica* (2004–2006) un ar objektu restaurāciju saistītos. Tie visi pozitīvi ietekmējuši tūrisma attīstību Bauskas pusē. Pēc Bauskas TIC iniciatīvas notika gan reģionālas, gan valsts mēroga tūrisma aktivitātes: "TIC balva par sadarbību" (2007–2011) Bauskas reģiona aktīvākajiem tūrisma pakalpojumu sniedzējiem, 2014. gada 13. septembrī iniciēts un noorganizēts "I Latvijas tūrisma informācijas tirgus" Bauskā, kas kopš tā laika ik gadu notiek citā Latvijas pilsētā, popularizējot Latvijas tūrisma iespējas. Bauskas TIC kopš 2016. gada novembra (kā pirmais) Latvijas reģionos sāka organizēt restorānu nedēļu – "Bauskas patriotisko kafejnīcu nedēļu" novembrī, bet februārī šī nedēļa veltīta Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Neatkarības dienai. Jāatzīmē arī sadarbības veicināšana ar lietuviešiem – 2017. gada 8. novembrī Bauskas TIC ierosināja kopīgu sadarbību un uzņēmās vadošo lomu maršrutam un tūrisma akcijai ar Lietuvas pašvaldībām "Iepazīsti kaimiņus Zemgalē!", kas noslēgsies 2021. gada septembrī.

Bauskas apkaimē kopš 2019. gada darbojas arī Vecumnieku tūrisma informācijas punkts (vadītāja Aira Odinga).

Par Dobeles TIC sākuma gadu var uzskatīt 1998. gadu, kad Dobeles Novadpētniecības muzejā tika nodibināta jauna štata vienība – tūrisma speciālists. Šo amatu ieņēma Andris Skromulis, un TIC tika ierīkots vienā no bijušās poliklīnikas kabinetiem līdzās muzeja telpām. Tika veidoti pārgājienu, velo un moto maršruti Dobeles rajonā, izdots pirmais tūrisma ceļvedis. Tā laika populārākie apskates objekti rajonā bija Tērvetes dabas parks, Dobeles pilsdrupas, K. Ulmaņa piemiņas muzejs "Pikšas", Vecauces pils, arī Štelmaheru akmeņu dārzs Dobelē, kas ir viens no pirmajiem apmeklētājiem atvērtajiem privātajiem daiļdārziem Latvijā. Arvien plašāks, krāšņāks un arī populārāks kļuva P. Upīša Dārzkopības muzejs un dārzs. 2005. gadā Dobeles rajona padomē notika strukturālas pārmaiņas, un Attīstības dienestā izveidoja tūrisma speciālista, pēc gada – arī vecākā tūrisma speciālista – amatu. Tūristu apkalpošanai bija izveidots šaurs, stiklots kambarītis rajona padomes foajē. Tūrisma jomu rajonā vadīja Anita Banziņa. Dobeles tūrisma attīstībai nozīmīgs bija starptautiskais projekts "Tūrisma infrastruktūras attīstība, izstaigājot seno zemgaļu takas". 2009. gadā pēc Dobeles novada izveides tika nodibināts Dobeles novada TIC, kas kļuva par Kultūras un sporta pārvaldes struktūrvienību, un pēc gada TIC pārcēlās uz jaunām telpām kultūras nama ēkā pilsētas centrā, aktīvi īstenojot tūrisma informācijas apriti un galamērķa mārketingu. 2003. gadā tika izveidots Auces TIC (pirmā vadītāja Vēsma Valukevica). Līdz ar Tērvetes novada izveidošanos 2002. gadā TIC sāka darboties arī Tērvetē. Tā vadītāja visu šo laiku ir Ilona Līduma. Tērvetes dabas parks 2009. gadā ieguva EDEN starptautiskās tūrisma galamērķu izcilības balvu dabas teritoriju nominācijā.

154. attēls. **Ieeja LVM dabas parkā Tērvetē**
(foto no LVM dabas parka Tērvetē informācijas centra arhīva)

Jelgavas TIC pirmsākumi meklējami vēl pirms 2002. gada, kad tūrisma koordinācijas funkcijas uzsāka Jelgavas rajona padome. Vieni no pirmajiem tūrisma popularizēšanu Jelgavā un rajonā uzsāka entuziasti Gunta un Jānis Skultes un Milija Zīberte (tā laika Blankenfeldes muižas pārvaldniece un gide). Viņi izdeva pirmos drukātos materiālus par tūrismu Jelgavas rajonā un pārstāvēja to tūrisma izstādēs, akcentējot tieši kultūrvēsturisko mantojumu. 1997. gadā stendā Blankenfeldes un Elejas muižai pievienojās Vircavas muiža un tā laika tūrisma aktivitātēs iesaistījās arī etnogrāfiskā sēta "Kalna Būriņi". 2002. gadā rajona padomē izveidoja Jelgavas pilsētas un rajona TIC, kura pirmā vadītāja bija Anita Škutāne. Paralēli Jelgavas pilsētas un rajona TIC tūrisma jomā darbojās arī privāti uzturētais Jelgavas TIC (vadītāji G. un J. Skultes). Zemgales mērogā dalību tūrisma izstādēs un galvenās mārketinga aktivitātes koordinēja Zemgales tūrisma attīstības aģentūra, kas apvienoja tūrisma informācijas centrus Zemgalē. 2009. gadā pirmo reizi tika ņemta dalība starptautiskajās tūrisma izstādēs Viļņā un Tallinā. Jaunu attīstības posmu un darbības mērogu Jelgavas TIC piedzīvoja līdz ar pāriešanu jaunās, īpaši tūrismam izveidotās telpās Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcas tornī (senākajā ēkā Jelgavā). Šajās telpās 2010. gadā izveidoja Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādi "Jelgavas reģionālais tūrisma centrs"), ko vadīja Anda Iljina. Iestāde papildu TIC funkcijām darbojas arī kā skatu torņa un muzeja ekspozīcijas apmeklētāju centrs. 2011. gadā starp Jelgavas pilsētu, Jelgavas un Ozolnieku novadiem tika noslēgts sadarbības līgums par tūrisma attīstību un mārketingu, šos uzdevumus deleģējot Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādei – Jelgavas reģionālajam tūrisma centram. Šo sadarbības platformu sāka izmantot arī gidi ekskursiju vadīšanai pilsētā un apkārtnē, un aktīvi iesaistījās arī Jelgavas novada muižas un muzeji, kā arī Ozolnieku novadā – Jāņa Čakstes dzimtas mājas "Auči" (Latvijas Valsts pirmā prezidenta piemiņas vietas ekspozīcija). Jelgavas reģionālais tūrisma centrs savas darbības laikā ir piedalījies vairākos ar tūrisma attīstību saistītos projektos, un kopš 2013. gada tam piešķīra kvalitātes zīmi *Q-Latvia*. Starptautiskā veloprojekta ietvaros izveidoti septiņi velomaršruti gan pilsētā, gan novados. Sadarbībā ar tūrisma uzņēmējiem 2011. gadā tika izveidots maršruts "Brīvdienu maršruts Zemgalē". Nozīmīgi bijuši arī projekti Pils salas koka skatu torņa izveidei savvaļas zirgu, putnu un Lielupes palienes pļavu panorāmas vērošanai, Pasta salas labiekārtošana un Elejas muižas Tējas namiņa restaurācija. Galvenā tūrisma vietne ir www.visit.jelgava.lv, kurā informācija par visiem tūrisma piedāvājumiem Jelgavas pilsētā, Jelgavas un Ozolnieku novadā pieejama latviešu, angļu, krievu, igauņu, lietuviešu valodā, izveidota kopēja tūrisma pakalpojumu sniedzēju datu bāze, norisinās darbs ar aktuālu semināru organizēšanu uzņēmējiem. Jelgavas novadā darbojas arī vairāki pašvaldības atbalstīti tūrisma informācijas punkti – Elejas TIP, Lielplatones TIP, Lielvircavas TIP, Staļģenes TIP, Vilces TIP un Zaļenieku TIP, kuru uzdevums ir sniegt tūristiem informāciju par atpūtas iespējām Jelgavas novadā.

Par Kokneses tūrisma plānveidīgas un mērķtiecīgas attīstības aizsākumu uzskatāms 1999. gads, kad tika izveidota sabiedriska organizācija "Fonds Koknesei", kas tika pārveidots par struktūrvienību "Kokneses tūrisma informācijas centrs", izstrādājot Kokneses pagasta tūrisma attīstības stratēģiju 2000.–2005. gadam, kad to pārņēma Kokneses pagasta pašvaldība. Kokneses TIC rūpējās par visa Aizkraukles rajona tūrisma piedāvājuma popularizēšanu. Kokneses tūrisma informācijas centrs ir darbojies gan kā sabiedriskā organizācija, gan pašvaldības struktūrvienība un pašvaldības aģentūra. Kopš tūrisma informācijas centra dibināšanas (1999. gadā) līdz pat 2017. gadam centra vadītāja bija Daina Liepiņa, kura par nozīmīgu ieguldījumu tūrisma nozares attīstībā saņēma "Kokneses novada Goda pilsoņa" nosaukumu. 2017. gada maijā tika atvērts jauns un daudz plašāks TIC netālu no Kokneses pilsdrupām. TIC no Kokneses novada domes aģentūras pārtapa par Kokneses novada domes Tūrisma un sabiedrisko attiecību nodaļas sastāvdaļu. Šobrīd ciešā sadarbībā ar kaimiņiem – Skrīveru, Aizkraukles un Pļaviņu novadiem – top kopīgi informatīvie materiāli, izdota Vidusdaugavas tūrisma karte, kā arī notiek kopīga Vidusdaugavas pudura dalība dažādās tūrisma izstādēs un pasākumos. Tiek īstenoti vairāki starptautiski nozīmīgi tūrisma attīstības projekti, piemēram, "Hanzas vērtības ilgtspējīgai sadarbībai (HANSA)", izveidojot pārgājienu un velo maršrutus, iedzīvinot zīmolu "Hanzas gastronomija", izveidojot jaunus tūrisma pakalpojumus un stiprinot Hanzas mantojuma pamanāmību. Projektā "Ilgtspējīgu tūrisma pakalpojumu attīstība un tūrisma infrastruktūras pieejamības uzlabošana" ir izbūvēts ērts stāvlaukums pie TIC, sagatavots audiogids sešās valodās Kokneses viduslaiku pilsdrupās, izveidots saturs virtuālajām brillēm, lai 360 grādu panorāmas tūrē skatītu 12 populārākās novada tūrisma vietas. Starptautiskajā projektā "Aizraujošs ceļojums muižu parkos četros gadalaikos" tika veikti infrastruktūras labiekārtošanas darbi

Kokneses parkā un izveidots zudušā Pērses ūdenskrituma atveids. Uzlaboti un dažādoti tūrisma pakalpojumi, pilnveidota infrastruktūras pieejamība, izveidoti ceļveži, iegādāts tūrisma izstāžu aprīkojums, rīkotas pieredzes apmaiņas vizītes un lekcijas.

Aizkrauklē un tās apkārtnē darbojas vēl trīs tūrisma informācijas punkti – Aizkrauklē, Skrīveros un Jaunjelgavā. 2015. gadā Aizkraukles novada kultūras nama telpās darbību uzsāka Aizkraukles TIP, kurā tūrisma nozares attīstību novadā sāka koordinēt tūrisma speciāliste Līga Ciematniece.

Skrīveros aktīva tūrisma kustība sākusies jau 20. gs. 50. gadu beigās, kad tika vadītas ekskursijas pa A. Upīša dzīves un literārajos darbos attēlotajām vietām. 60. gados Skrīverus sāka apmeklēt ļoti daudz ekskursantu, tāpēc A. Upīša muzejam un skolai radās sadarbības projekts, kurā sagatavoja vidusskolēnus–gidus, kuri vadīja ekskursijas tūristiem autobusos. Tikai 21. gs. sākumā novada dome izveidoja jaunu amata vienību – tūrisma organizators – pirmā šajā amatā darbojās Sigita Spule-Skuja (vēlāk Lablaika). 2014. gadā pašvaldība izveidoja TIP, ko vadīja Daina Vancāne-Viļuma, veicinot sadarbību ar vietējiem ražotājiem, kā arī attīstot mērķtiecīgu sadarbību ar LVM Vidusdaugavas mežsaimniecību, Rīgas Mākslas un mediju tehnikumu, Aizkraukles luterāņu draudzi, dažādām citām organizācijām, lai labiekārtotu vairākas tūrisma takas (Spīdalas taka gar Ašķeres upīti augstākajā Aizkraukles pilskalnā Latvijā, Sūnu taka ar A. Upīša darba "Sūnu ciema zēni" tēliem u.c.).

Jaunjelgavas novada TIP dibināts 2011. gadā un atrodas pie Staburaga Vīgantes parka Saieta namā. 2009. gada maijā Pļaviņās (Daugavas ielā 50) tika atvērts TIC, kura pirmā vadītāja bija Vita Jesere. Pēc gada Pļaviņu novada dome noslēdza sadarbības līgumu ar "A. A. Mežmalas", un TIC tika pārcelts uz jaunām telpām "Latvju Spīķerī", "Liepsalās", blakus maiznīcai "Liepkalni". 2014. gadā tika pieņemts lēmums, ka Pļaviņu novada TIC jāatrodas Pļaviņu pilsētā kā domes struktūrvienībai, tā vadītājas pienākumus sāka veikt Līva Kotina. 2019. gadā Pļaviņu novada dome izveidoja Tūrisma, sporta un sabiedrisko attiecību nodaļu ar pienākumiem rūpēties par tūrisma attīstības veicināšanu novadā.

Jēkabpils pilsētā TIC darbojas kopš 1999. gada un sākotnēji bija Jēkabpils pilsētas bibliotēkas struktūrvienība. Tā darbību finansēja Jēkabpils pilsētas dome un rajona padome. TIC pirmā vadītāja bija Vita Kalviša. 2004. gadā TIC pārcēlās uz jaunām telpām Brīvības ielā un aktīvi darbojās ne vien ar tūristu informēšanu, bet arī ar mārketinga un kartogrāfisko materiālu izdošanu, pilsētas un reģiona popularizēšanu. Līdz 2018. gadam Jēkabpils TIC nodarbojās arī ar "Impro ceļojumu" piedāvājumu un starptautisko autobusu "Ecolines", "Eirolines", "Lux Express" biļešu tirdzniecību. TIC īstenojis arī vairākus attīstības projektus, piemēram, starptautisko projektu "Ilgtspējīgu tūrisma pakalpojumu attīstība un tūrisma infrastruktūras pieejamības uzlabošana" (projekts *Attractive-FORyou*), ar mērķi attīstīt pilsētas pievilcību un konkurētspēju, uzlabojot esošo tūrisma pakalpojumu un infrastruktūras pieejamību, palielinot interesi potenciālo tūristu vidū, reklamējot vienotus tematisko pārrobežu tūrisma maršrutus. 2012. gadā Jēkabpils TIC sadarbībā ar biedrību "Daugavas savienība" un citiem sadarbības partneriem iesaistījās projekta "Daugavas ūdensceļš" īstenošanā, uzstādot informatīvos stendus Daugavas krastos. Līdz 2009. gadam tika veidoti tūrisma materiāli Jēkabpils rajona robežās, bet pēc 2009. gada, kad tika izveidoti novadi, Jēkabpils pilsēta un novadi tiek pārstāvēti atsevišķi. 2020. gadā Jēkabpils TIC tika likvidēts un izveidota biedrība "Jēkabpils rezidence", kas veic TIC funkciju.

Jēkabpils novadā tūrisma informācijas sniegšanas funkciju veic Jēkabpils novada pašvaldības iestāde "Sēlijas prasmju muzejs", kas no 2017. gada kā muzejs darbojas Zasā "Ozollejās". Sēlijā siltās sezonas laikā tūrisma informācijas punkti darbojas arī Aknīstē, Viesītē un Neretā. Aknīstes novada TIP atrodas Gārsenes pilī. Viesītes TIP dibināts 2007. gadā un darbības sākumā atradās Viesītes Kultūras pilī, pēc tam – muzeja "Sēlija" nodaļā "Mazais Bānīša parks", un ir pašvaldības finansēta iestāde.

Izglītības iestāžu loma

Zemgales plānošanas reģionā ar tūrismu un viesmīlību saistīto studiju programmu piedāvājums profesionālās izglītības līmenī ir bijis pieejams visos plānošanas reģiona vēsturiskajos rajonos: Aizkraukles – Vecbebru profesionālā vidusskola, Bauskas – Saulaines profesionālā vidusskola, Dobeles – Apguldes arodvidusskola un Dobeles amatu skola, Jelgavas – Jelgavas amatniecības vidusskola, Jelgavas amatu vidusskola un Zaļenieku arodvidusskola, Jēkabpils – Viesītes arodvidusskola. Vairākas no tām laika gaitā reorganizētas vai slēgtas. Šobrīd augstākās izglītības studiju programmas piedāvā Latvijas Lauksaimniecības universitātē Jelgavā – Ēdināšanas un viesnīcu uzņēmējdarbība Pārtikas tehnoloģijas fakultātē un Lauku tūrisma uzņēmējdarbība Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātē. Kā izglītības iestādes Zemgales plānošanas reģionā darbojas arī vairāki pieaugušo izglītības centri, kas piedāvā ar tūrisma uzņēmējdarbību saistītas studiju programmas un kursus. Sadarbībā ar izglītības iestādēm prakses vietas piedāvātas studentiem un audzēkņiem no Jelgavas, Kandavas, Saulaines, Viesītes, Zaļeniekiem, Bulduriem un Rīgas skolām, kā arī skolēniem vasaras brīvlaikā.

Dažādu tūrisma projektu vai attīstības dokumentu izstrādē ir īstenota sadarbība ar pētniekiem un tūrisma ekspertiem no dažādām Latvijas vietām, arī ārvalstīm. 2016. gadā Bauskas vecajā Rātsnamā un 2019. gadā Skaistkalnes tautas namā norisinājusies arī Vidzemes Augstskolas un Klaipēdas Universitātes starptautiskās maģistratūras programmas "Starptautisko tūrisma pasākumu vadība" maģistra darbu aizstāvēšana. Bez formālās ar tūrismu saistītās izglītības reģionā būtiski ir arī dažādi izglītojoši pasākumi uzņēmējiem, un šajā virzienā regularitāti nodrošina Zemgales Tūrisma asociācija, aicinot uz dažādiem kursiem un ikgadējām konferencēm gan uzņēmējus, gan pārstāvjus no valsts un pašvaldību iestādēm, gan arī pētniekus no augstskolām.

PATEICĪBAS

Nodaļas autori izsaka pateicību par iesaistīšanos un atbalstu nodaļas materiālu tapšanā:
Ievia Ančevskai, Diānai Ansulei, Modrim Apsītim, Ilgvaram Ābolam, Janai Bergmanei, Astrai Bindei, Annai Blauai, Līgai Ciematniecei, Ligitai Drubiņai, Jānim Dzimtajam, Madarai Freijai, Lienai Freimanei, Norai Gailānei, Zanei Gailei, Ilzei Grospiņai, Aivitai Heniņai, Modrim Jansonam, Rolfam Jansonam, Vitai Jermolovičai, Egitai Terēzei Jonānei, Andrim Junkuram, Aivaram Kalniņam, Lienei Korņejevai, Līvai Kotinai, Ivetai Kovtuņenko, Lolitai Kozlovskai, Montai Kraftei, Anitai Kuzmai, Gunai Ķiberei, Ligitai Laipeniecei, Unai Libkovskai, Ilzei Liepai, Montai Lūsarei, Andrai Magonei, Andrim Maisiņam, Mārtiņam Malceniekam, Gitai Memmenai, Ilzei Millerei, Armandam Muižniekam, Mārim Niedolam, Airai Odingai, Aijai Osei, Lienītei Priedājai-Kleperei, Agnesei Rāmatai, Madarai Ribozolai, Robertam Riekstiņam, Ivetai Rīvānei, Harijam Rokpelnim, Inesei Rozei, Ilzei Saušai, Guntaram Seilim, Sijātu ģimenei, Ingrīdai Smuškovai, Sanitai Somai, Turaidam Šēferam, Anitai Šmitei, Kristīnei Štosai, Inesei Timermanei, Anitai Tīlenai, Ievai Tumanai, Inesei Turkupolei-Zilpurei, Guntai Ušpelei, Evitai Valterei, Zanei Vārnai, Ivetai Veļķerei, Silvai Vējai, Baibai Začai, Guntai Zaķītei.

AVOTI

1940. g. vasaras vilcienu, autobusu, tramvaju un kuģu līniju saraksts no 1940. gada 19. maija (1940). LETA

"Cepļu" mācībstundas (1995). *Lauku Avīze*, Nr. 51

Aicina dalīties atmiņās par dzelzceļa līniju Meitene–Bauska (2016). LSM.LV
Pieejams: https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/aicina-dalities-atminas-par-dzelzcela-liniju-meitene--bauska.a190898/

AIKA (2021). Studiju virziena reģistrs. Pieejams: https://eplatforma.aika.lv/ [skat. 20.03.2020.]

Aizkraukles TIP (2020). Facebook ziņu ieraksts: Vai zināji, kādēļ #Aizkraukle ir #NormālaVieta?
Pieejams: https://www.facebook.com/AizkrauklesTIP/ [skat. 26.02.2021.]

Akvaparks (2020). Par mums. Pieejams: https://www.akvaparks.lv/lv/

Altbergs, T., Augustāne, K., Pētersone, I. (2009). *Dzelzceļi Latvijā*. Rīga: Latvijas dzelzceļš, Jumava

Ambainis, V. (1944). Seno vasarnieku dzīve jūrmalā. *Kurzemes Vārds*, Nr. 176

Andersone, Z. (2003). *Tūristu naktsmītnes Latvijā 1930.–1940. gadā*. Vidzemes Augstskola, 44

Anholt, S. (2008). A Competitive Identity for Latvia. *Interim Strategy Paper.* Prepared for the Latvian Institute

Aploka, E. (1999). Tūrisma attīstības perspektīvas Alūksnes rajonā. *Malienas Ziņas*, 14.01.1999.

Ar Rīgu iepazīstinās filma (2006). *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 18.11.2006.

Ar Shell pa skaisto Latviju (1935). *Ceļvedis*. Rīga: Ernst Plates

Atputasbazes.lv (b.g.). Rīgas tūrisma informācijas un koordinācijas centrs.
Pieejams: http://www.atputasbazes.lv/lv/turisma_informacijas_centri/520_rigas_turisma_koordinacijas_un_informacijas_centrs/

ATTA CENTRE (2020). Par mums. Pieejams: https://attacentre.com/index-lat.html#Home

Āboliņa, H. (1936). Tūrisms. *Daba un zinātne*, Nr. 3

Ābols, I. (2018). Dzīvokļu piedāvājuma salīdzinājums Airbnb.com un Booking.com platformās 2016. un 2017. gada novembrī Rīgā. *LU 76. konferences ziņojums*

Balvu reģiona kultūrvēstures datu bāze (2020).
Pieejams: http://balvurcb.lv/kb/index.php?View=entry&EntryID=475

Bijušo dzelzceļa līniju pielāgošana videi draudzīgā tūrisma maršrutā (2019). Vidzemes Tūrisma asociācija. Pieejams: http://www.vidzeme.com/lv/vidzemes-projekti/green-railway/green-railway.html

Bīriņš, L. (1939). No nesenās pagātnes. *Jūrnieks*, Nr. 4

Black, K. (1995). *Tūrisma attīstība un veicināšana Kurzemē*. CESO

BNS (2002). Jūrmalā vairāk atpūtnieku no Krievijas. *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2627, 23.10.2002.

Bordals, S. (1983). Tobago. *Tehnikas Apskats*, Nr. 97

Bordāne, I. (2020). Intervija ar Inetu Bordāni. Intervēja Līga Kondrāte, nepublicēts materiāls

Brīnumi mālā (1938). *Brīvā Zeme*, Nr. 223. Pieejams: http://periodika.lv/

Broka-Lāce, Z. (b.g.). Zemgaļu pilskalni: izpētes vēsture.
Pieejams: https://www.latvijas-pilskalni.lv/zemgales-pilskalni-izpetes-vesture/

Buka, E. (1996). Tūrisma politika Latvijā. No E. Apsīte, M. Rozīte, Z. Krišjāne, E. Buka. *Ģeogrāfija tūrisma izglītībai*. Mācību līdzeklis. Rīga: LR Izglītības un zinātnes ministrija

Bušmanis, D. (2017). Rīgā ieradies līdz šim lielākais kruīza kuģis.
Pieejams: https://www.la.lv/foto-riga-ieradies-lidz-sim-lielakais-kruiza-kugis

Ceļojiet ar ekonomisko mazauto (1938). *Brīvā Zeme*, Nr. 106

Ceļojumi pa dzimto zemi (1937). Rīga: Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa

Centrālā statistikas pārvalde (2019). Pieprasīti dati par viesu izmitināšanu tūristu mītnēs

Centrālā statistika pārvalde (2020)

Cita Rīga: pilsēta no cita skatu punkta (2021). Pieejams: http://www.citariga.lv/

CSP (2020a). *Tūrisms Latvijā 2020. Statistisko datu krājums*. Rīga, CSP

CSP (2020b). Viesnīcas un citas tūristu mītnes Latvijas statistiskajos reģionos, republikas pilsētās un novados. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/

CSP (2020c). Pasažieru skaits Rīgas ostā. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/

Čimurs, P. (1996). Jūrmalā pirms Ziemassvētkiem. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, Nr. 3, 4.01.1996.

Dabas lieguma "Svētes ieleja" dabas aizsardzības plāns (2008). Rīga: Latvijas Dabas fonds. Pieejams: http://old.ldf.lv/upload_file/28768/Svete_180108.pdf

Dabas parka "Svētes paliene" dabas aizsardzības plāns 2007–2016 (2007). Rīga: Latvijas Ornitoloģijas biedrība

Dainuskapis.lv (2021). Latviešu tautas dziesma no Barona un Brīvzemnieka krājuma, 2697-12

Daugavpils pilsētas plāns ar vēsturisku aprakstu (1931). Rīga: Izdevniecība Latvijas Atbrīvotājs

Dārziņa, L. (1994). Ekonomikas ministrijas valsts sekretāre tikai Andrim Jakubānam un Ērikam Hānbergam. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 223

De Facto, LTV (2011). Prezidenta kandidāts Bērziņš un Eiropas nauda. Pārpublicēts (2011) laikrakstā *Latvietis*, Nr. 149

Der Rigasche Strand mit Kemmern. Die Livländische un Kurländische Schweiz. Das Dünatahl mit Kokenhusen (1900). Riga: Verlag von N. Kymmel

Diena (1999). Kā sagāzās gājēju tilts Krimuldā.
Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/pasaule/krievija/ka-sagazas-gajeju-tilts-krimulda-10417984

Doniņa, A., Rozīte, M., Vinklere D. (2018). Latvia. In M. Vodenska (ed.). *Hospitality and Tourism in Transition in Central and Eastern Europe. A Comparative Analysis*

Druva-Druvaskalne, I., Klepers, A. (2017). *Viensēta un ainavas kvalitāte dabas daudzveidības kontekstā. Ainavas runā*. Valmiera: Vidzemes Augstskola, Latvijas Dabas fonds

Ducmane, K. (2001). Jūrmala – kādu to vēlamies redzēt. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 132, 19.09.2001.

Ducmane, K. (2002). Jūrmala pretī ilgtspējīgai attīstībai. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65, 30.04.2002.

Ducmane, K. (2003). Tūrisma aktivitātes Rīgā un Rīgas reģionā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 170, 3.12.2003.

Dzenis, A. (2016). Vikingu uzbrukums Kuldīgai. Vēsturiski pētījumi starptautiskā projekta COSME "Transnational senior tourism flows to Hanseatic cities in low/mid season" ietvaros

Dzintaru koncertzāle (b.g.). Dzintaru koncertzāles vēsture.
Pieejams: https://www.dzintarukoncertzale.lv/halls [skat. 17.10.2020.]

E-e-ekskursijā! (1990). *Latvijas Jaunatne*, Nr. 127, 28.07.1990.

Eiropas ilgtspējīga tūrisma harta Ķemeru Nacionālajam parkam – mudinājums attīstīties pārdomāti (2018). Pieejams: https://www.varam.gov.lv/lv/jaunums/eiropas-ilgtspejiga-turisma-harta-kemeru-nacionalajam-parkam-mudinajums-attistities-pardomati

Eiropas transporta politikas Baltā grāmata "Ceļvedis uz Eiropas vienoto transporta telpu – virzība uz konkurētspējīgu un resursefektīvu transporta sistēmu" (2011). Eiropas Komisija

ES Stratēģija Baltijas jūras reģionam (2009). Prioritāte "Transports – iekšējo un ārējo transporta savienojumu uzlabošana"

Eurostat (2019). Rail passenger transport by type of transport. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Passenger_transport_statistics#Rail_passengers

Evalde, I. (2020). Vai Ķemeri atdzims šovasar? Pieejams: https://www.la.lv/vai-kemeri-atdzims-sovasar, 5.03.2020.

Ezernieks, I. (1995). Pārbauda BB nodotā G-24 kredīta izmantošanu. *Diena*, Nr. 150, 30.06.1995.

Führer durch Mitau mit Stadtplan (1917). Berlin: Verlag von Fritz Würtz

Gabrānovs, V. (1990). Mūsu situācijai raksturīgi… *Jūrmala*, Nr. 37, 27.09.1990.

Gaile, Z. (2010). Intervija ar Zani Gaili. Intervēja Artis Gustovskis, nepublicēts materiāls

Gertners, E. (2009). Rīgas Tūrisma policisti prot angļu, vācu, franču, itāļu un japāņu valodas. *NRA* Pieejams: https://nra.lv/latvija/riga/10224-rigas-turisma-policisti-prot-anglu-vacu-francu-italiesu-un-japanu-valodas.htm

Gradkovskis, R. (2020). Intervija ar Rolandu Gradkovski. Intervēja Līga Kondrāte, nepublicēts materiāls

Green Railways (2012–2020). Pieejams: https://greenrailways.eu/

Grīnberga, H. (1993). Vai skaistums var pabarot? Tūrisms. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 1, 25.02.1993.

Grospiņa I. (2010). Intervija ar Ilzi Grospiņu. Intervēja Artis Gustovskis, nepublicēts materiāls

Harčevska, L. (2020). Intervija ar Ligitu Harčevsku. Intervēja Līga Kondrāte, nepublicēts materiāls

Helmane, I. (2018). Cik droši ir Latvijas tilti? LV portāls. Pieejams: https://lvportals.lv/viedokli/298045-cik-drosi-ir-latvijas-tilti-2018

Historia.lv (2014). Kārļa Bukuma atmiņas par "Lauvas" krogu Valmierā, Rīgas ielā 55 (pārpublicēts).
Pieejams: https://www.historia.lv/raksts/karla-bukuma-atminas-par-lauvas-krogu-valmiera-rigas-iela-55

Huna, G. (2009). Viesnīcai "Europa City Amrita" jauns direktors. Pieejams: https://www.liepajniekiem.lv/zinas/bizness/viesnicai-europa-city-amrita-jauns-direktors/ [skat. 16.01.2021.]

Iksķile.lv (2014). Ikšķilē atklāts tūrisma informācijas centrs.
Pieejams: https://ikskile.lv/lv/jaunumi/ikskile-atklats-turisma-informacijas-centrs

Ilsters, J., Štrenks, A. (1887). Führer durch das Dünathal von Stockmennshof nach Kokenhusen nebst eine Karte. Riga: Verlag von Alexander Stieda

Indriķa hronika (1993). No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne

Jakovļeva, M. (2020). Kurzemes un Zemgales hercogiste. *Nacionālā enciklopēdija*.
Pieejams: https://enciklopedija.lv/skirklis/20830-Kurzemes-un-Zemgales-hercogiste

Jankevics, J. (1975). Centrālais ekonomiskais rajons. V. Pūriņš (Red.). *Latvijas PSR Ģeogrāfija*. Otrais, papildināts izdevums. Rīga: Zinātne

Jansons, M. (2020). Intervija ar Modri Jansonu. Intervēja Inese Turkupole-Zilpure, nepublicēts materiāls

Jaunākās Ziņas (1938a). Kāpēc Sigulda neatplaukst? Nr. 85

Jaunākās Ziņas (1938b). Rīgas jūrmalas pilsētā par tirgošanās laiku, Nr. 85

Jauns.lv (2010). Britu tūristi slēdz derības par čurāšanu pie Mildas.
Pieejams: https://jauns.lv/raksts/zinas/215157-britu-turisti-sledz-deribas-par-curasanu-pie-mildas

Jauns.lv (2018). Rīgā piestāj viens no pasaulē lielākajiem kruīza kuģiem. Pieejams: https://jauns.lv/raksts/zinas/281026-foto-riga-piestaj-viens-no-pasaule-lielakajiem-kruiza-kugiem

Jauns.lv (2011). Festivāla "Jaunais vilnis" desmitā jubileja pulcēs megazvaigznes un miljardierus".
Pieejams: https://jauns.lv/raksts/izklaide/185426-festivala-jaunais-vilnis-desmita-jubileja-pulces-megazvaigznes-un-miljardierus, 5.07.2011.

Jākobsons, E. (2018). Ar ko festivāls "Laima Rendezvous" labāks par "Jauno Vilni"? 30.07.2018. Pieejams: https://www.laikmetazimes.lv/tag/jaunais-vilnis/ [skat. 20.10.2020.]

Jelgava un tās apkārtne (1960). *Tūrisma ceļvedis*, 78

Jelgavas plāns ar vēsturisku aprakstu (1925). Rīga: Kartogrāfiskā iestāde "A. Ošiņš un P. Mantnieks"

Jermoloviča, V. (2020). Intervija ar Vitu Jermoloviču. Intervēja Maija Rozīte, nepublicēts materiāls

Jērāns, P. (red.) (1983). Jūrmala*. Latvijas Padomju enciklopēdija*, 4. sēj. Rīga: GER

Jērāns, P. (red.) (1984). Veselības aizsardzība. Fiziskā kultūra un sports. *Latvijas Padomju enciklopēdija*, 5.2 sēj. Rīga: GER

Jūrmalas domē (1994). *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 255, 2.11.1994.

Jūrmalas pilsētas dome (1997). Jūrmalas kūrorta tūrisma attīstības stratēģija 1997.–2002. 3. redakcija. Nepublicēts materiāls

Jūrmalas pilsētas dome (2007). Jūrmalas pilsētas tūrisma attīstības stratēģija 2007.–2018. gadam.

Jūrmalas pilsētas dome (2009). Jūrmalas pilsētas kūrorta koncepcija 2009.-2018. gadam. Pieejams: https://www.jurmala.lv/docs/h09/l/h091007.htm

Jūrmalas pilsētas dome (2010). Jūrmalas pilsētas attīstības stratēģija 2010–2030. gadam. Pieejams: http://www.jurmala.lv/docs/i10/x/i100825_Strategija_2010-2030.pdf

Jūrmalas pilsētas dome (2012). Kūrorta attīstības programma 2012.–2016. gadam.
Pieejams: https://www.visitjurmala.lv/images/userfiles/i120010_piel.pdf

Jūrmalas pilsētas dome (2013). Jūrmalas pilsētas attīstības programma 2014.–2020. gadam. Pieejams: https://www.jurmala.lv/docs/j13/l/j130625.htm

Jūrmalas pilsētas dome (2016). Tematiskais plānojums. Jūrmalas velosatiksmes attīstības koncepcija.
Pieejams: https://www.jurmala.lv/files/attistiba/Jurmalas_velosatiksmes_attistibas_koncepcija.pdf

Jūrmalas pilsētas dome (2017). Jūrmalas pilsētas tūrisma attīstības rīcības plāns 2018.–2020. gadam.
Pieejams: https://www.visitjurmala.lv/images/userfiles/Jurmalas_pils_turisma_att_RIC_PLANs_LU%202017(1).pdf

Jūrmalas pilsētas dome (2019). Dati par pilsētas transporta caurlaidēm pētījumam. Nepublicētie materiāli, A. Klepers, e-pasta sarakste pētījuma vajadzībām

Jūrmalas pilsētas dome (2020). Struktūra.
Pieejams: https://www.jurmala.lv/lv/kontakti/darbinieku_kontakti/

Kalniņa, Z. (2005). Katram sava Jūrmala: Kam kūrorts. Kam guļamrajons. Kam trekns pīrāgs. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 40, 9.03.2005.

Kalniņš, A. (2020). Intervija ar Aivaru Kalniņu. Intervēja Maija Rozīte, nepublicēts materiāls

Kozačuka, T. (2020). Intervija ar Tatjanu Kozačuku. Intervēja Līga Kondrāte, nepublicēts materiāls

Puķīte, A. (2008). Kādai būt pilsētai nākotnē? Tukums – rožu pilsēta vai vārti uz Kurzemi? (saruna ar Latvijas institūta direktoru Ojāru Kalniņu u.c.). *Netakarīgās Tukuma ziņas*. Pieejams: https://www.ntz.lv/dazadi/kadai-but-pilsetai-nakotne-tukums-3-rozu-pilseta-vai-varti-uz-kurzemi/

Kamaldiņa, Ņ. (1998). Sākta veidot rajona tūrisma stratēģija. *Vaduguns*, Nr. 14, 3.11.1998.

Kaudzīte, R. (1881). *Baltijas Vēstnesis*, 36–39.
Pieejams: https://docplayer.lv/116317814-Kaudz%C4%ABtes-reinis.html

Kaufmane, D. (2011). *Sadarbības sistēmas tūrismā: Zemgales reģiona piemērs*. Promocijas darbs. Jelgava: LLU

Kā sagāzās gājēju tilts Krimuldā? (1999). *Diena*, 20.03.1999.

Kjarkuža, I. (2019). Intervija ar Irēnu Kjarkužu. Intervēja Egita Jonāne, nepublicēts materiāls

Klepers, A. (2008). *Siguldas reģiona tūrisma biedrības stratēģija 2008–2013 (tirgvedības kontekstā)*. Valmiera: Vidzemes Augstskola

Klepers, A. (2012). Tūrisma telpiskās struktūras Latvijā, to veidošanās, izpausmes un nozīme galamērķu virzībai tirgū. (promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitāte

Klepers, A. u.c. (2020). *Baltijas jūras piekrastes apmeklētība, tās radītās slodzes uz vidi un infrastruktūras vispārīgs izvērtējums. Valsts ilgtermiņa tematiskais plānojums Baltijas jūras piekrastes publiskās infrastruktūras attīstībai*. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/node/3353

Klepers, A., Nocticus (2020). *Tūrisma mārketinga koncepcija Latgales reģiona tūrisma pakalpojumu sniedzējiem*

Klepers, A., Nocticus (2021). *Latgales velotūrisma attīstības stratēģija 2021–2027*

Klepers, A., Rozīte, M. (2012). Out of the Soviet Union: The Re-emergence of Rīga as a Tourist Capital. *In Current Issues in Tourism*, 15 (1–2)

Klepers, A. (2012). *Tūrisma telpiskās struktūras Latvijā, to veidošanās, izpausmes un nozīme galamērķu virzībai tirgū*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte

Kluinis, A. (2016). Pāri jūrai vislabāk redzam Stokholmu. *NRA*. Pieejams: https://nra.lv/latvija/169166-pari-jurai-vislabak-redzam-stokholmu.htm

Kļava, G. (2019). Lībiešu kultūrtelpas elementi uzņēmējdarbībā.
Pieejams: http://www.livones.net/lv/norises/2019/libiesu-kulturtelpas-elementi-uznemejdarbiba

Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību (1972). Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija (UNESCO)

Konversācijas vārdnīca (3. sēj.) (1911). Jelgava, Rīga: Rīgas Latviešu biedrības derīgu grāmatu nodaļa, Landsbergs, 794

Kovtuņenko, I. (2021). Privāta sarakste par tūrisma pirmsākumiem Alūksnes rajonā

Krieviņa, I. (2020). Astoņas idejas rudens brīvlaika pavadīšanai Jūrmalā. 15.10.2020.
Pieejams: http://travelnews.lv/?m_id=18254&i_id=5&pub_id=124903&Astonas-idejas-rudens-brivlaika-pavadisanai-Jurmala

Kulturasdati.lv (2021). Muzeja apmeklējums // Ludzas Novadpētniecības muzejs.
Pieejams: https://kulturasdati.lv/lv/muzeji/ludzas-novadpetniecibas-muzejs

Kultūrasdati.lv (2021). Piebalgas muzeju apvienība "Orisāre".
Pieejams: https://kulturasdati.lv/lv/muzeji/piebalgas-muzeju-apvieniba-orisare

Kur pavadīt vasarassvētkus (1936). *Rīts*, Nr. 147. Pieejams: http://periodika.lv/

Kurčanova, I. (2010). Intervija ar Irinu Kurčanovu. Intervēja Artis Gustovskis, nepublicēts materiāls

Kuzmina, A. (2009). Izvēlēts Līvānu novada aktīvā tūrisma centra logotips (video sižets).
Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=nY6cx1IwyZc

KTA (2002). Kurzemes tūrisma attīstības plāns 2002–2012. Nepublicēts materiāls

KTA (2011). Kurzemes tūrisma attīstības plāns 2011–2015. Nepublicēts materiāls

KTA (2012). Priekšizpēte "Tūrisma attīstības iespējas Salaspils novadā".
Pieejams: https://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/5119/PRIEKSIZPETE_TA.pdf

Labdien.lv (2012). Pirmoreiz notiks Rīgas restorānu nedēļa.
Pieejams: https://www.labdien.lv/pirmoreiz-notiks-rigas-restoranu-nedela/ [skat. 29.09.2020.]

Labi izdevušies aviācijas svētki Liepājā (1936). *Spārnotā Latvija*, Nr. 25.
Pieejams: http://periodika.lv/

Lancmanis, I. (2004). Kurzemes hercogiste – mūžīgais un efemērais. Lekcija Rundāles pilī, 24.09.2004.
Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/94181

Lasās malā, bānis nāk! (2010). *Pārgājienu maršruts.* Kuldīga: Kuldīgas Tūrisma attīstības centrs

Lasis, F. (1967). Tūristu pasākumi. *Vaduguns*, Nr. 21, 18.02.1967.

Lasis, F. (1970). Latgales kauss balveniešiem. *Vaduguns*, Nr. 86, 18.07.1970.

Latgales reģiona raksturojums (2010). Latgales stratēģija 2030. Latgales programma 2017. 3. pielikums (117–121. lpp). Pieejams: https://lpr.gov.lv/wp-content/uploads/2011/lpr-planosanas-dokumenti/3.piel_Latgales_reg_raksturojum_ESOSA.pdf

Latgales vēstniecība GORS (b.d.). Pieejams: https://www.latvia.travel/lv/apskates-vieta/latgales-vestnieciba-gors

Lattūrinfo (2014). Rokasgrāmata tūrisma informācijas sniedzējiem

Latvija piesaka Grobiņas arheoloģisko ansambli Pasaules mantojuma sarakstam (2020). Unesco.lv.
Pieejams: https://unesco.lv/lv/kultura/latvija-piesaka-grobinas-arheologisko-ansambli-pasaules-mantojuma-sarakstam/

Latvijas Dabas fonds (2010). Rāznas Nacionālā parka Tūrisma attīstības plāns 2010– 2020. Pieejams: https://www.celotajs.lv/cont/prof/proj/EEZ/Doc/RNP_turisma_attistibas_plans.pdf

Latvijas dzelzceļš (2018). Jauns vilciens Kijeva–Minska–Viļņa–Rīga.
Pieejams: https://travel.ldz.lv/lv/jaunumi/jauns-vilciens-kijeva-minska-via-rga

Latvijas dzelzceļš (b.g). LDZ Cargo. Par mums. Pieejams: https://travel.ldz.lv/lv/par-mums

Latvijas Kareivis (1929). Svētdiena Ziemeļlatvijas laukos. Nr. 163, 24.07.1929.

Latvijas sabiedriskie mediji [LSM] (2020). Rīgas akustiskā koncertzāle.
Pieejams: https://www.lsm.lv/temas/akustiska-koncertzale/

Latvijas universitāte, Ekonomikas un vadības fakultāte, Ekonomikas un vadības zinātniskais institūts [LU] (2016). Jūrmalas pilsētas tūristu apmierinātība, tās analīze un rekomendācijas tūrisma mārketinga un tūrisma attīstības un rīcības plāna izstrādei. Pētījums, Rīga

Latvijas veselības tūrisma klasteris (2021). Pieejams: https://healthtravellatvia.lv/klasteris/

Latvijas Vēstures pirmavoti. VII burtnīca: Šillers, E. *"Pēterburgas Avīzes": Rakstu izlase*. I daļa (1862). Rīga: Latvijas Skolotāju savienība, 1928, 112 lpp. Par krogiem, 38–39

Lauku tūrisma attīstības mērķprogramma (2000). Rīga: VARAM

LETA (2013). Britu tūristi vairs neālējas pie Brīvības pieminekļa.
Pieejams: https://www.tvnet.lv/5391815/britu-turisti-vairs-nealejas-pie-brivibas-pieminekla

LETA (2016). Ķemeru attīstībai piesaistīs finansējumu 14,5 miljonu apmērā.
Pieejams: https://www.delfi.lv/bizness/biznesa_vide/foto-kemeru-attistibai-piesaistis-finansejumu-14-5-miljonu-eiro-apmera.d?id=47781379

LIAA (2016). Latvia Travel. Izvēlēties restorānu Latvijā palīdzēs "White Guide Nordic".
Pieejams: https://www.latvia.travel/lv/zinas/izveleties-restoranu-latvija-palidzes-white-guide-nordic

LIAA (2019). Latvia Travel. Noteikti 30 labākie restorāni Latvijā 2019.
Pieejams: https://www.latvia.travel/lv/zinas/noteikti-30-labakie-restorani-latvija-2019-0

Lidere, E. (2004). Latvijā ienāk zemo cenu aviokompānija. 27.07.2004.
Pieejams: https://www.apollo.lv/4697644/latvija-ienak-zemo-cenu-aviokompanija

Liepiņa, G. (1995). Tūrisma informācijas centrs Vidzemē – Cēsīs. *Diena*, Nr. 247, 21.10.1995.

Likumprojekts "Latviešu vēsturisko zemju likums" (2020). Latvijas Valsts prezidents

Līvānu Baltais krogs (2017). Pieejams: https://www.historia.lv/galerija/livanu-baltais-krogs

Löwis of Menar, K. von (1895). *Die Burgen der Livländische Schweiz. Segewold, Treyden, Kremon und Wenden. Zugleich ein Führer durch das Aathal*. Riga: Stieda

Löwis of Menar, K. von (1900). *Kokenhusen und Umgebung*. Riga: Verlag von N. Kymmel

Lursoft (2021). Uzņēmumu datu bāzes: Pamatdati. Maliena, Alūksnes rajona tūrisma apvienība. Pieejams: https://company.lursoft.lv/maliena/40008007825

Maiere, R. (1988). Nākamvasar Tobāgo gaidīs ciemā latviešus. *Brīvā Latvija: Apvienotā "Londonas Avīze" un "Latvija"*

Maisiņš A. (2010). Intervija ar Andri Maisiņu. Intervēja Artis Gustovskis, nepublicēts materiāls

Maldups, A. (1937). *Apriņķu un pagastu apraksti*. Rīga: Valsts statistikas pārvalde

Malkiels, M. (1990). Jūrmalas pilsētas veselības aizsardzības, atpūtas, tūrisma un sociālās aizsardzības organizācijas koncepcija. *Jūrmala*, Nr. 45, 22.11.1990.

Mārdega, I. (2020). Antropogēnā slodze uz veģetāciju // Baltijas jūras piekrastes apmeklētība, tās radītās slodzes uz vidi un infrastruktūras vispārīgs izvērtējums. Valsts ilgtermiņa tematiskais plānojums Baltijas jūras piekrastes publiskās infrastruktūras attīstībai. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/node/3353

Mikasenoka, G. (2015). Aizkrauklē atver tūrisma informācijas punktu. Pieejams: https://www.staburags.lv/novadu-zinas/aizkraukles-novada/aizkraukle-atver-turisma-informacijas-punktu-114523

Muižniece, R. (1992). Pieteikumi kultūras projektu konkursam. *Literatūra un Māksla*, Nr. 34, 11.09.1992.

Muižnieks, A. (2020). Intervija ar Armandu Muižnieku. Intervēja Maija Rozīte, nepublicēts materiāls

Nacionālā muzeju krājuma kopkatalogs (2021). Pieejams: http://www.nmkk.lv/

Nepublicēti materiāli no "Lejas Kleperu" māju arhīva – Launkalnes pagasta novadpētniecības kolekcijas

Nicmanis, J. (2004). Atskats uz Latvijas tūrisma gadu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 204, 22.12.2004.

No lidostas aizvāks seksa reklāmas (2005). *Latvija Amerikā*, Nr. 36, 10.09.2005.

Nocticus (2020). Apmeklētāju plūsmas aprēķini, izmantojot CSP ikgadējo statistiku par nakšņojumiem un pilno tūristu mītņu kapacitāti, vidējos noslogojuma rādītājus attiecīgajā reģionā

Odumiņa, D. (2019). Izvērtēs pašvaldības aģentūras "Gulbenes tūrisma un kultūrvēsturiskā mantojuma centrs" nepieciešamību. Pieejams: https://www.dzirkstele.lv/vietejas-zinas/izvertes-pasvaldibas-agenturas-gulbenes-turisma-un-kulturvesturiska-mantojuma-centrs-nepieciesamibu-171225

Okonova, I. (2011). Tūristi novērtē jauno kultūrvēstures tūrisma taku Līgatnē. *Līgatnes Novada Ziņas*, Nr. 7 (57)

Pabriks, A., Purs, A. (2001). *Latvia: The challenges of Chnge*. New York: Routledge

Paegle, J. (1995). Priekšvārds A. Teivena grāmatai "Latvijas lauku krogi un ceļi". Rīga: Māksla

Par 7 latiem uz tautas svētkiem košajā Nīcā (1936). *Rīts*, Nr. 208. Pieejams: http://periodika.lv/

Par pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju (1999). *Latvijas Vēstnesis*

Par Rīgas Tirdzniecības un kulinārijas skolas un Rīgas Tūrisma skolas reorganizāciju (2003). *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 111, 6.08.2003.

Par tūristu gidu pakalpojumu sniegšanu Rīgas pilsētā. Rīgas domes saistošie noteikumi Nr. 91 (2013). Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/263251-par-turistu-gidu-pakalpojumu-sniegsanu-rigas-pilseta

Par valsts uzņēmumu izveidošanu uz bijušās PSRS Valsts ārzemju komitejas Rīgas apvienības bāzes (1992). *Diena*, Nr. 80, 5.05.1992.

Park Hotel Ķemeri (b.g.). Par mums. Pieejams: https://www.phk.lv/lv/par-mums

Pastare, V. (2012). Carnikavas novada Tūrisma informācijas centrs. Organizācijas profils un sludinājums portālā prakse.lv

Pāvils, G., Tilde. (2008). Katrīnas ceļš Plieņciema kāpā. Pieejams: https://www.letonika.lv/ [skat. 28.04.2020.]

Petrevics, A. (1961). Latvijas propogandas markas. 5. turpinājums. Tūrisma propogandas markas. *Kollekcionārs*, Nr. 8

Pētersone, S. (1998). Smiltenē atklāj rajonā pirmo tūrisma informācijas centru. *Ziemeļlatvija*, Nr. 110

Pleikšnis, A. (1966). Par uzņēmuma fondu līdzekļiem. *Za Pobedu Kommuņizma*, Nr. 6

Policijas Vēstnesis (1923). Novēršama parādība Rīgas jūrmalā

Puķe, V. (2020). Intervija ar Veroniku Puķi. Intervēja Inese Turkupole-Zilpure, nepublicēts materiāls

Puķīte, A. (2008). Kādai būt pilsētai nākotnē? Tukums – rožu pilsēta vai vārti uz Kurzemi? *Tukuma neatkarīgās ziņas*. Pieejams: https://www.ntz.lv/dazadi/kadai-but-pilsetai-nakotne-tukums-3-rozu-pilseta-vai-varti-uz-kurzemi/ [skat. 24.02.2021.]

Putniņa, S. (2020). Intervija ar Sanitu Putniņu. Intervēja Ineta Bordāne, nepublicēts materiāls

Rail Baltica (b.g.). Pieejams: https://www.railbaltica.org/lv/

Redelien, G. (1900). Der Rigasche Strand mit Kemmern. Die Livländische und Kurländische Schweiz. Das Dünathal mit Kokenhusen

Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013.–2019. gadam (2013). Rīga: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

Riekstiņš, J. (1997). Liepāja – pusgadsimts aiz militāristu atslēgas. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 306/307. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/45947

Riga Airport (2020). Statistics Report 2020. Pieejams: https://www.riga-airport.com/uploads/statistika/7_RIX_Statistics%202020_Jul.pdf

Ringa, I. (1936). *Daugavpils un apkārtne*. Rīga: Ernst Plates

Rīga 2020: pilsētbūvnieciskās attīstības pamatkoncepcija laika periodā līdz 2020. gadam (1998). Rīga: Rīgas pilsētas valde

Rīgai – nākotnes tūrisma pilsētas balva (2000). *Latvija Amerikā*, Nr. 5, 29.01.2000.

Rīgas astoņsimtgadi popularizēs tūrisma gadatirgos (2001). *Latvija Amerikā*, Nr. 4, 27.01.2001.

Rīgas brīvostas pārvalde (2018). Rīgas centrā turpmāk piestās vēl lielāki kruīza kuģi. Pieejams: https://rop.lv/lv/jaunumi/6724-rigas-pilsetas-centra-turpmak-piestas-vel-lielaki-kruiza-kugi.html

Rīgas dome (1995). *Rīgas attīstības plāns 1995–2005.* Pilsētas attīstības departaments. Arhitektūras pārvalde. Pilsētplānošanas nodaļa. 1. sēj. Rīga: Karšu izdevniecība Jāņa sēta

Rīgas dome (2005a). Rīgas attīstības programma 2006.–2012. gadam

Rīgas dome (2005b). Rīgas ilgtermiņa attīstības stratēģija līdz 2025. gadam. Pieejams: https://www.rdpad.lv/wp-content/uploads/2014/12/Rigas_ilgtermina_attistibas_strategija_2025.g.pdf

Rīgas dome (2007). Rīgas Tūrisma attīstības pamatnostādnes 2008.–2012. gadam

Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments (2014a). Rīgas attīstības programma 2014.–2020. gadam

Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments (2014b). Rīgas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam

Rīgas Tūrisma Attīstības Birojs Live Rīga [RTAB] (2014). Pētījums Ārvalstu tūristu patērētājuzvedība Rīgā 2014. Pieejams: http://www.sus.lv/sites/default/files/media/faili/arvalstu_turistu_petijums.pdf

Rīgas tūrisma skolai ir nepieciešami 80–90 tūkstoši latu (1994). *Diena*, Nr. 113, 16.05.1994.

Rīts (1934). Jaunie tūristu skatu torņi, Nr. 24

Rone, M. (2014). Upes iela = Tūrisma iela. Liesma. Pieejams: https://www.eliesma.lv/upes-iela-turisma-iela

Rozite, M. (2013). Tourism development, pitfalls and future opportunities in Riga – the city of inspiration. In M. P. Oton, M. J. Mantinan, V. P. Carril (eds.). *Tourism Management of World Heritage Monuments and Cities. Universidade de Santiago de Compostela*

Rozīte, M. (1999a). *Pilsētas tūrisms, tā attīstība un telpiskās izpausmes Rīgā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte

Rozīte, M. (1999b). Kur pilsēta, tur pilsētas tūrisms. Šoreiz – Rīgā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 198–199, 18.06.1999.

Rozīte, M. (2010). Intervija ar Maiju Rozīti. Intervēja Artis Gustovskis, nepublicēts materiāls

RTAB (2018a). Rīgas 4* un 5* viesnīcu sektora biznesa vides pētījums. Ziņojums

RTAB (2018b). Ārvalstu tūristu patērētājuzvedības pētījums Rīgā.
Pieejams: https://www.sus.lv/sites/default/files/media/faili/arvalstu_turistu_pateretajuzvediba_riga_zinojums_2018.pdf

RTAB (2020a). Live Rīga. Informatīvie materiāli. Ievērojamākās vietas Rīgā.
Pieejams: https://www.liveriga.com/lv/10460-informativie-materiali

RTAB (2020b). Live Rīga. Par Live Rīga. Pieejams: https://www.liveriga.com/lv/100-rigas-turisma-attistibas-birojs (saite uz grāmatas izdošanas brīdi vairs nav pieejama)

RTAB (2020c). Live Rīga. TOP labākie restorāni. Pieejams: https://www.liveriga.com/lv/82-gardezu-restorani

RTAB (2020d). Live Rīga. Nodibinājuma "Rīgas Tūrisma Attīstības Birojs" partneru programmas nolikums.
Pieejams: http://partners.liveriga.com/userfiles/files/Nolikums.pdf

RTAB (2020e). Live Rīga. Riga Pass. Pieejams: https://www.liveriga.com/lv/7854 (saite uz grāmatas izdošanas brīdi vairs nav pieejama)

Rumbēna, I. (1999). Kad visa pasaule ceļo. Tikai ne uz Latviju. Par tūrisma industriju Latvijā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 217–219, 2.06.1999.

Rumbēna, I. (2004). Kad visa pasaule vaļā. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 30, 25.02.2004.

Rundāles pils muzeja apmeklējumu skaits (2021).
Pieejams: https://rundale.net/muzejs/dokumenti/statistika/

Rundāles pils muzeja apmeklētāju statistika par 2019. gadu (2021). Kulturasdati.lv.
Pieejams: https://kulturasdati.lv/lv/muzeji/rundales-pils-muzejs

Rušeniece, L. (2014). Viesturs Kairišs: Latgale baro Latviju.
Pieejams: https://nra.lv/kultura/personibas/117252-viesturs-kairiss-latgale-baro-latviju.htm

Sabiedrisko Lietu Ministrijas Tūrisma nodaļa (1937). *Tūristu apmetņu saraksts*. Rīga: Latviju Kultūras spiestuve

Seilis, G. (2010). Intervija ar Guntaru Seili. Intervēja Artis Gustovskis, nepublicēts materiāls

Smiltenes pilsētas valde (1939). Kalnu un dārzu pilsēta Smiltene. *Brīva Zeme*, 10. maijs, 12

Smuškova, I. (2010). Intervija ar Ingrīdu Smuškovu. Intervēja Artis Gustovskis, nepublicēts materiāls

Solovjeva, J. (2005). Raunā atklāj jaunu Tūrisma informācijas punktu.
Pieejams: http://www.vietas.lv/index.php?p=10&id=542 [skat. 16.02.2021.]

Spāre, T. (1973). Tā ir Alūksne. Ar alfabēta pirmo burtu, un tomēr ari rūpniecība! Avoksnāja pērle. *Zvaigzne*, Nr. 8

Staburags (2015). Aizkrauklē atver tūrisma informācijas punktu.
Pieejams: https://www.staburags.lv/novadu-zinas/aizkraukles-novada/aizkraukle-atver-turisma-informacijas-punktu-114523

Starptautiskā lidosta Rīga (2020). *Par lidostu. Gadagrāmata*.
Pieejams: https://www.riga-airport.com/par-lidostu;
https://www.riga-airport.com/par-lidostu/korporativa-atbildiba/ilgtspejas-parskats/gadagramata

Stradiņš, J. (HESPI). Sēlijas jubilejas, dzīve, problēmas, perspektīvas. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 126

Stranga, A. (2017). Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika 1934–1940. Rīga: Latvijas Universitāte

Stratēģija "Eiropa 2020" (2010). Eiropas Komisija.
Pieejams: https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_LV_ACT_part1_v1.pdf

Strautiņš, I. (1994). Rīga, tūrisms un igauņi. *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 247, 24.10.1994.

Strautmanis, I., Ulme, A. (2013.). Rīgas viesnīcu arhitektūra. Rīga: Pētergailis

Strautnieks, I. (1990). Arhitektūras un pilsētbūvniecības teorija. Rīga: Rīgas Tehniskā Universitāte

Stūrmanis, I. (1992). Atmiņas par Jelgavas kuģiem. *Jelgavas Ziņotājs*, Nr. 63

Šillers, E. (1862). Latvijas Vēstures pirmavoti. VII burtnīca: Šillers, E. *"Pēterburgas Avīzes": Rakstu izlase*. I daļa. Rīga: Latvijas Skolotāju savienība, 1928, 112.
Pieejams: http://old.historia.lv/alfabets/P/Pe/peterb_aviz/teksti/shiller/saturs_shiller.htm

Šmite, S. (2016). Lielvārdē atklāj tūrisma informācijas centru. Lielvārdes novada ziņas. Pieejams: https://db.va.lv:2273/Lielvardes-Novada-Zinas/2016/05/13/lielvarde-atklaj-turisma-informacijas-centru; arī https://m.travelnews.lv/?pid=98730

Šneiders, G. (1983). Liepājas laineri. Liepāja: *Komunists*, Nr. 131

Šuvcāne, B., Ernštreits, V. (2018). Lībiešu mantojums lībiešu krastā [Chasing Livonian Heritage on the Livonian Coast]. Pieejams: http://www.livones.net/lingua/lv/petijumi-lili/?libiesu-mantojums-libiesu-krasta-chasing-livonian-heritage-on-the-livonian-coast

Tallink Grupp (b.g.). AS Tallink Group. History. Pieejams: https://www.tallink.com/history

Tamane, R. (1994). Pirmais tūrisma informācijas centrs. *Lauku Avīze*, Nr. 50

Teivens, A. (1995). *Latvijas lauku krogi un ceļi*. Rīga: Māksla

Tenis, Z. (1981). Jūrmala gaida tūristus. *Jūrmala*, Nr. 29, 24.02.1981.

Tērvetes novada tūrisma attīstības analīze un stratēģija 2017.–2020. gadam.
Pieejams: http://www.tervetesnovads.lv/wp-content/uploads/2015/10/T%C5%AARISMA-ATT%C4%AAST%C4%AABAS-ANAL%C4%AAZE-UN-STRAT%C4%92%C4%A2IJA-2017.-2020.-gadam..pdf

Tilaks, S. (1971). Pārgājiens Zvārtas iezis – Līgatne. *Padomju Druva*, Nr. 63

Transporta attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (2013). Rīga: Satiksmes ministrija

Travelnews.lv (2020). Gada cilvēks tūrismā. Pieejams: http://travelnews.lv/?i_id=5&m_id=18524

Travelnews.lv (2021). Latvijas tūrisma nozares balva "Gada cilvēks tūrismā".
Pieejams: https://travelnews.lv/?i_id=5&m_id=18524

Trušiņš, J. O. (1985). *Rekrealoģija – zinātne par atpūtu*. Rīga: Zinātne

Trušiņš, J. O., Buka, E. (1986–1990). Latvijas rekreācijas sistēma [Rīgas zinātniskie pētījumi]. LPSR Celtniecības zinātniskās pētniecības un eksperimentālās tehnoloģijas institūts. Rīga

Tūrisms Kurzemē (2011). Rīga: Kurzemes Tūrisma asociācija

Tūristu apmešanās vietas (1934). Rīga: Ernst Plates

TVNET (2013). "Daily mail" brīdina angļus par Latvijas skaistajām krāpniecēm. Pieejams:
https://www.tvnet.lv/5364459/daily-mail-bridina-anglus-par-latvijas-skaistajam-krapniecem

TVNET/LETA (2020). Jūrmalā šogad nav neviena Zilā karoga pludmales. 29.05.2020.
Pieejams: https://www.tvnet.lv/6984345/jurmala-sogad-nav-nevienas-zila-karoga-pludmales

Ulme, J. (2020). Pārskats par ilgtermiņa atkritumu slodzi un tās izmaiņām pludmalē // Baltijas jūras piekrastes apmeklētība, tās radītās slodzes uz vidi un infrastruktūras vispārīgs izvērtējums. Valsts ilgtermiņa tematiskais plānojums Baltijas jūras piekrastes publiskās infrastruktūras attīstībai.
Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/node/3353

Urbanovičs, D. (2002). Par iespēju atgūt Jūrmalas seno slavu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 79, 28.05.2002.

Ušpele, G. (2020). Intervija ar Guntu Ušpeli. Intervēja Maija Rozīte, nepublicēts materiāls

Vadonis pa Latvijas kūrortiem (1928). *Ceļvedis*. Rīga: LETA

Vadonis pa Liepāju ar pilsētas plānu (1935). Liepāja: Liepājas pilsētas valde

Vadonis pa Ogri (1928). Rīga: Ogres Namīpašnieku biedrība

Valdemārs, K. (1872). Krievu-latviešu-vācu vārdnīce. M. [Kolektīvs darbs ar F. Brīvzemnieku kā galveno līdzstrādnieku]. 104. lpp. Pārpublicēts no Karulis K., 2001. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1304

Valkas pilsētas valde (1939). Vai pazīstiet šo pilsētu? *Brīvā Zeme*, 10.05.1939., 11

Valkas TIC piešķirts Tūrisma informācijas biroja atbilstības sertifikāts (2008). *Dienas Bizness*. Pieejams:
https://www.db.lv/zinas/valkas-tic-pieskirts-turisma-informacijas-biroja-atbilstibas-sertifikats-155954

Van der Steina, A., Rozīte, M. (2017). Tūrisma piedāvājuma attīstības virzieni, izmantojot nozīmīguma un snieguma matricu: Jūrmalas piemērs. *XVIII Turiba University Conference, Communication in the Global Village: Interests and Influence. Proceedings.* Rīga: Biznesa augstskola Turība

Vanags, K. (1934a). *Vadonis ceļojumiem pa Latviju : kā, kad un kur ceļot, ko ceļojot redzēt*. Rīga: Latvijas ekskursiju biedrība

Vanags, K. (1934b). *Vadonis ceļojumiem pa Latviju*. Rīga: Latvijas Ekskursiju biedrība

Vanags, K. (1937). *Ceļvedis pa dzimto zemi. Turistu ceļojumu maršruti Latvijā (1. daļa), Vidzeme un Latgale*. Rīga: Sabiedrisko lietu ministrijas Turisma nodaļas izdevums

Vanags, K. (1938). *Tūrisms*. Rīga: Dzīve un Kultūra, 71

Vanags, K. (1939a). *Ceļvedis pa dzimto zemi. Tūristu ceļojumu maršruti Latvijā. 2. daļa: Zemgale un Kurzeme*. Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļas izdevums, 569

Vanags, K. (1939b). *Rēzekne – Latgales sirds. Ceļvedis pa Dzimto zemi. Tūristu ceļojumu maršruti Latvijā.* Rīga: Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa

VASAB Ilgtermiņa perspektīva Baltijas jūras reģiona teritoriālajai attīstībai līdz 2030. gadam (2009). Pieejams: https://vasab.org/home/about/long-term-perspective/

Veļķere, I. (2021). Tūrisma darba organizācija Alūksnē pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas. Nepublicēts materiāls

Vidzeme.com (2021). Kas ir VTA? Pieejams: http://www.vidzeme.com/lv/par-vidzemes-turisma-asociaciju/kas-ir-vta.html

Vidzemes Augstskolas HESPI Institūta tūrisma telpisko datu bāze (2021). Izmantoti dati par tūristu mītņu izvietojumu un kapacitāti

Vietējā dzīve (1936). *Ventas Balss*, Nr. 144. Pieejams: http://periodika.lv/

Vija, A. (1985). Pa cīņu takām. *Jūrmala*, Nr. 30, 22.02.1985.

Vilciņa, A. (1982). Jaunā sezona "Vaivaros". *Jūrmala*, Nr. 106, 7.07.1982.

Virtuāla ekskursija neuzbūvētā metro "Riga Metro Atlas" (2020). Pieejams: https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/lr/128803/virtuala-ekskursija-neuzbuveta-metro-riga-metro-atlas

Visvecākā tūristu mītne – Matkulē (1937). *Brīvā Zeme*, Nr. 287. Pieejams: http://periodika.lv/

Vītola, R. (1998). Gulbenē atklāj tūrisma informācijas centru. *Brīvā Latvija*, Nr. 98

Zālīte, Z. (2014). Iepazīstam tuvāk: Sanatorija Belorusija ar savu minerālūdeni un tradīcijām. LA.LV, 4.12.2014. Pieejams: https://www.la.lv/ar-savu-mineraludeni-un-tradicijam

Zemgales plānošanas reģiona tūrisma attīstības programma 2008–2013 (2008)

Zemītis, G. (2020). Zemgaļi. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: https://enciklopedija.lv/skirklis/106392

Ziedonis, I. (1990). Tutepatās. Zili mežu gali. Ābolu sniegs. *Karogs*, Nr. 11, 01.11.1990.

Zinkovska, I. (1999). Iekārtots Tūrisma informācijas centrs. *Vaduguns*, Nr. 86, 3.11.1999.

Žīgurs, E. (red.) (1957). Brīvā Daugava : Tūrisma maršruti I. Rīga: Latvijas PSR Izglītības ministrija, Republikāniskā bērnu ekskursiju un tūrisma stacija

Žogota, D. (1996). Salacgrīvas novads lepojas ar privātpansijām. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, Nr. 117, 20.05.1996.

Зорин, И. В. (2001). *Энциклопедия туризма*. Москва: Финансы и статистика. (arī 2003. gada izdevums kopā ar И. В. Зорин, В. А. Квартальнов).

Трушиньш, Я. (1976). Перспективы формирования системы курортов, мест отдыха и туризма в Крымской области – В сб. *Градостроительство*. Киев: Будивельник

5. nodaļa

Nākotnes mērķi un izaicinājumi

1992. gadā japāņu izcelsmes amerikāņu politologs Francis Fukujama (*Francis Fukuyama*) pieteica vēstures beigas, un turpmākā desmitgade politiskās filozofijas un daudzu saistīto nozaru pētniecībā aizritēja liberālisma uzvaras fonā. Vēstures beigas un jauna laikmeta sākums bija galvenais diskurss sabiedrības pētnieku ikdienā. 2020. gada pavasarī pienāca citas vēstures beigas – pāris nedēļu laikā tūrisma nozare visā pasaulē piedzīvoja ļoti nopietnu satricinājumu.

> *"Tie, kas skatījās seriālu "Staigājošie miroņi", var iedomāties, kā mums klājas. Mēs bijām pirmie, kas uztvēra triecienu. Sākot no marta, nozare noasiņo."*
>
> (Korjagins, "Baltic Travel Group" vadītājs, 2020)

> *"Protams, ka gads būs grūts, tas jau ir grūts – gan darbiniekiem emocionāli, gan vadībai, nodrošinot darbu un domājot par ilgtermiņu. Vienādi grūts visiem uzņēmumiem, jo problēmas visiem vienas."*
>
> (Kavaca, "Vanilla Travel" vadītāja, 2020)

Apgrozījuma kritums vairāk nekā 90 % apmērā martā, 100 % apmērā aprīlī, aizvērtas viesnīcas, tukši restorāni, slēgti dabas objekti un skatu torņi. Neziņa un izmisuma pilni vadošo tūrisma asociāciju – Latvijas Tūrisma aģentu un operatoru asociācijas, Latvijas Viesnīcu un restorānu asociācijas, Latvijas Restorānu biedrības, LLTA "Lauku ceļotājs" – piedāvājumi situācijas risināšanai un uzņēmumu glābšanai. Tāda ir situācija, kas raksturo tūrisma nozares visjaunāko laiku vēsturi, kura neapšaubāmi ir sākusies 2020. gadā (precīzi – 14. marta pēcpusdienā).

> *"Par valsts ārējo robežu. No otrdienas, 17. marta, mēs slēdzam visu starptautisko pasažieru kustību. Tai skaitā aviosatiksmi, dzelzceļu, prāmjus un auto pārvadājumus."*
>
> (Premjerministrs K. Kariņš pēc valdības ārkārtas sēdes 2020. gada 14. martā)

Latvijas tūrisma nozares visjaunāko laiku vēsture bija sākusies ar zināmu cerību par situācijas drīzu atrisinājumu, neticību notiekošajam – emocijām, kuras piedzīvojamas, saskaroties ar ārkārtēji lielu stresu un nenoteiktību.

Par zināmu nozares atgūšanos no šoka stāvokļa var uzskatīt 2020. gada maiju, kad tūrisma terminoloģiju papildināja divi jauni jēdzieni, kuriem atvēlama nozīmīga vieta Latvijas tūrisma vēsturē: "jaunais normālais" un "Baltijas burbulis".

Jaunais normālais: ārkārtas situācijas un *Covid-19* pandēmijas radīto ierobežojumu apkopojums, kurš raksturo sabiedrības uzvedības normas, ievērojot epidemiologu noteiktos ierobežojumus.

Baltijas burbulis: iespēja ceļot starp Baltijas valstīm. 2020. gada maijā tā kļuva par pirmo brīvās pārvietošanās zonu visā Eiropas Savienībā, saglabājoties ceļošanas ierobežojumiem, kuras valstis ieviesa, cenšoties samazināt infekcijas *Covid-19* izplatību. Četrus mēnešus vēlāk burbulis pārplīsa.

Tūrisms ir ļoti jutīgs pret dažāda veida satricinājumiem. Tomēr varam būt pavisam droši, ka cilvēku vēlme ceļot, izzināt un pieredzēt nekur neizzudīs. Atskatoties atpakaļ, varam redzēt, ka tūrisma nozare ir veiksmīgi spējusi mainīties, pielāgojoties visdažādākajām situācijām, sākot ar transporta veidu izmaiņām, tehnoloģiskajiem sasniegumiem, nopietnām pārmaiņām līdz ar digitalizācijas procesiem, reaģējot uz drošības draudiem, un tagad – pielāgojoties arī epidemioloģiskiem riskiem.

Latvijas tūrisma nozares nākotnes mērķi un izaicinājumi vienmēr būs saistīti ar Latvijas ģeogrāfisko atrašanās vietu, tuvējiem kaimiņiem, klimatu, pieejamo cilvēkresursu, dabas resursiem – praktiski visiem tūrisma resursiem. Vienlaikus, Latvijas kā atvērtas, mūsdienīgas Ziemeļeiropas valsts tūrisma nozares nākotni nosaka un ietekmē dažādi globālie procesi – sabiedrības demogrāfiskās un patērētāja uzvedības izmaiņas, ilgtspējīga attīstība un rūpes par apkārtējo vidi, informācijas un komunikāciju tehnoloģiju ietekme ikdienā. Tomēr Latvijas valsts spēja veiksmīgi attīstīties pēdējo 30 gadu laikā ir pierādījums tam, ka Latvijai ir labas izredzes ne tikai pielāgoties jaunajiem procesiem, bet tos ietekmēt un pat vadīt.

Klimata un enerģijas jautājumam nokļūstot Eiropas Savienības lēmējvaras dienas kārtībā, tūrisma nozares attīstības prioritātes noteiks tēmas, kuras vistiešākajā veidā veicina klimatneitrālu uzņēmējdarbību un izmantojamo energoresursu dažādošanu. Latvijas tūrisma nozare, visticamāk, arī turpmāk kā vienu no pievienotajām vērtībām pozicionēs dabas bagātības, apkārtējo vidi, dabas objektu pieejamību, ērto sasniedzamību. Eiropas Komisijas definētais Eiropas zaļais kurss ir izcila un vienreizēja iespēja Latvijai kļūt par vadošo tūrisma galamērķi, kurš pilnībā atbilst nākotnes zaļās Eiropas piemēram. Zaļā domāšana ir jāievieš ikdienā – sākot ar ideju par eksportspējīgu produktu, līdz ikvienam pakalpojuma sniedzējam, kurš iesaistīts produkta izplatīšanas ķēdē.

Latvijas tūrisma nozares mērķis ir digitālais briedums

Tūrisma nozare ir bijusi un, visticamāk, arī paliks kā viena no cilvēkresursu ietilpīgajām nozarēm, tomēr darbaspēka izmaksu pieaugums, palielinoties vidējai darba samaksai, jau tuvākajā desmitgadē radīs nopietnus izaicinājumus Latvijas tūrisma produkta konkurētspējai. Lai arī turpmāk nodrošinātu kvalitatīvu un konkurētspējīgu pakalpojumu, ir jāizmanto visi pieejamie finanšu un zināšanu avoti, veicinot nozares digitalizāciju. Digitalizācija ne vienmēr paredz pāreju no fiziskās realitātes uz virtuālo, par ko bieži vien tiek ironizēts, apgalvojot, ka ceļošana būs iespējama neizejot no mājas. Visticamāk, tā nenotiks, jo fiziskās pārvietošanās izjūtas, atrašanās citā vidē, cilvēku satikšana, ēdiena baudīšana, atšķirīgs klimats – viss minētais arī digitālā sabiedrībā būs spēcīgs motivators ceļošanai. Tomēr digitalizācija var veicināt tūrisma izaugsmi, piedāvājuma daudzveidību, tūrisma organizatoriem tā spēs sniegt plašas zināšanas un informāciju par to, kādu pieredzi iegūt, notikumus piedzīvot un kādus objektus apmeklēt vēlas visdažādākie patērētāji. Atvērti un pieejami dati, kurus gan tūrisma plānošanā, gan vadīšanā var izmantot, analizējot tirgus tendences, apmeklētāju uzvedību, pieprasījuma izmaiņas, apmierinātību, uzturēšanās ilgumu, noskaņojumu, gatavību maksāt par pakalpojumu – tā ir digitalizācija, kas tūrisma nozarei ļaus augt. Lai sasniegtu mērķus un būtu starp līderiem mūsdienu tehnoloģiju izmantošanā, var nepietikt tikai ar Eiropas Savienības fondu veiksmīgu izmantošanu, radot un ieviešot projektus. Daudz lielāks izaicinājums ir nozarē strādājošo vēlēšanās un gatavība būt zinošiem un motivētiem savā ikdienas darbā, plaši izmantot pieejamās tehnoloģijas. Visdrīzāk laika periodā līdz 2030. gadam pieredzēsim domāšanas izmaiņas, kur virkne lēmumu attiecībā uz biznesa stratēģiju, galamērķa attīstības virzienu, klientu segmentu un plūsmu plānošanu tiks pieņemti, balstoties uz plašu datu apjomu, kas sniegs ļoti daudzpusīgu informāciju par ceļotāju paradumiem, tēriņiem, paredzamo uzvedību, interesēm, produktiem un citiem aspektiem.

> *"Latvija noteikti nebūs lēts un visiem pieejams galamērķis. Un tādam tam nevajadzētu būt. Pēc pirmo 25 neatkarības gadu ieskriešanās posma Latvija būs sevi pierādījusi kā kvalitatīvu, uzticamu un aizraujošu galamērķi, kura stāsts uzrunās daudzus. Bet pārlieku strauja kapacitātes palielināšana un radikālas infrastruktūras izmaiņas, tostarp tūrismā, šo stāstu var apdraudēt.*

Tāpēc produktu un pakalpojumu kvalitātei savienojumā ar cieņpilnu attieksmi pret apkārtējo vidi un dabas vērtībām ir jābūt Latvijas pamatvērtībai un vizītkartei. Šī kombinācija ir jāpasniedz un jāpārdod ar ļoti mūsdienīgu, laikmetam atbilstošu un tehnoloģiski attīstītu domāšanu." (Kuzmans, 2020)

Un arī mēs paši – Latvijā dzīvojošie, apceļojot Latviju, tuvākas vai tālākas valstis, mainīsimies. Neraugoties uz dažādiem ekonomiskiem satricinājumiem, ilgtermiņā Latvijas ekonomikas izaugsmes potenciāls tiek vērtēts pozitīvi. Tas nozīmē, ka arī mūsu valsts iedzīvotāju pirktspējai ir labas izredzes palielināties, kas neapšaubāmi atspoguļosies kopējos ceļošanas tēriņos. Tomēr tūrisma nozari sagaida arī ļoti nopietns izaicinājums, kas saistāms ar iedzīvotāju skaita izmaiņu negatīvo dinamiku, kā rezultātā

varam sagaidīt, ka konkurence, visdrīzāk, palielināsies. Tādējādi Latvijas tūrisma uzņēmumiem var nākties meklēt jaunus tirgus un savu darbību attīstīt arī starptautiskajā vidē, vispirms jau Lietuvā un Igaunijā, un tālāk arī citās valstīs. Uzņēmumu izaugsmē noteikti būs ieinteresēts arī klients – mēs paši, pieprasot arvien jaunus ceļojumu virzienus, atšķirīgus produktus un vēl neizzinātus galamērķus.

> *"Latvijas tūrisma nākotni redzu ar nepārtrauktu izaugsmi, jo mēs spējam piedāvāt inovatīvus tūrisma produktus un mums kā nozarei ir viss nepieciešamais potenciāls, lai pielāgotos aktuālajām tendencēm pasaulē, vienlaicīgi nepazaudējot unikalitāti."*
>
> (Freimane, 2020)

Domāšana "mēs", nevis "es" kategorijā ir Latvijas tūrisma nozares cilvēkus raksturojoša īpatnība un īpašā vērtība.

Latvijas tūrisma nākotnē tāpat kā līdz šim viens no vissvarīgākajiem aktīviem būs nozarē strādājošie cilvēki – viesnīcu, restorānu un citu pakalpojumu uzņēmumi, nevalstiskās organizācijas – biedrības, apvienības un interešu grupas un publiskā sektorā strādājošie. Pastiprinoties automatizācijas un robotizācijas nozīmei Latvijas un visas pasaules ekonomikā, pieredzēsim būtiskas pārmaiņas veidā, kā pakalpojums tiks sniegts, tomēr ideju radīšana, ceļojumu sagatavošana un ceļošanas pieredzē gūtās emocijas joprojām paliks cilvēku radītas.

Turpinoties Latvijas ekonomikas izaugsmei, kuru nodrošinās Latvijas kā Ziemeļeiropas reģionam piederīgas valsts attīstība, joprojām aktuāls paliks jautājums par Latvijas demogrāfisko struktūru. Arī turpmāk, samazinoties Latvijas iedzīvotāju skaitam un vienlaikus tam koncentrējoties pilsētās, arvien vairāk aktualizēsies jautājums par tūrisma attīstību atsevišķās Latvijas teritorijās. Darbaspēka trūkums un ekonomiskās intensitātes samazināšanās rada nopietnus riskus atsevišķu vietu ekonomiskajai izaugsmei. Novecojoša sabiedrība, ekonomiskās aktivitātes samazinājums un nepietiekami attīstīta infrastruktūra būs priekšnoteikumi, vērtējot vietas tūrisma attīstības iespējas. Nevaram paļauties un gaidīt, ka atsevišķu vietu attīstību noteiks vietējā vai reģionālā vara. Tuvākās desmitgades izaicinājums būs uzņēmīgi cilvēki, viņu motivācija, entuziasms un enerģija, viņu gatavība peldēt pret straumi, lai saglabātu vietējo kultūras mantojumu mazāk apdzīvotajās vietās. Nacionālā līmeņa tūrisma plānošanā tieši vietējā tūrisma veicināšana, Latvijas izziņa un intereses radīšana par Latvijas apceļošanu būs nopietns izaicinājums, pieaugot iedzīvotāju ekonomiskajai labklājībai, izvēloties ārvalstu ceļojumus. Pandēmijas negatīvo seku ietekme uz starptautisko tūrismu ir arī iespēja, kas rosinās izpratni un interesi par vietējo tūrismu ne tikai kā krīzes alternatīvu, kad ceļot tālāk par savas valsts robežām praktiski nav iespējams, bet arī ilgākā laika periodā, attīstot priekšstatu par Latvijas apceļošanu kā vērtīgu un bagātinošu izziņas un izklaides brīvā laika pavadīšanas veidu.

Vienlaikus varam sagaidīt, ka, tūrismam attīstoties, līdz ar vispārējo ekonomisko aktivitāti Latvijas kartē redzēsim arvien vairāk tūrisma attīstības veiksmīgos piemērus dažādās Latvijas vietās, it īpaši pilsētās. Reģionālās koncertzāles, atsevišķi lielie kultūras vai atpūtas infrastruktūras objekti, kā Marka Rotko mākslas centrs Daugavpilī, "Zinoo centrs" un plānotais "Kosmosa centrs" Cēsīs, atjaunotie un no jauna pieejamie objekti, kā Krustpils pils Jēkabpilī, Bauskas pils muzejs, Dobeles pilsdrupu rekonstrukcijas projekts, Dzīvā sudraba muzejs Limbažos, kurus papildina atsevišķi mazāki objekti, atpūtas un izklaides vietas un pakalpojumi, kuri ir attīstījušies, palielinoties tūristu plūsmai, ir piemēri tam, kā tūrisma attīstība notiks arī turpmāk. Tūrisma un viesmīlības nozare, tāpat kā šo pilsētu iedzīvotāji, ir lielākie ieguvēji šāda mēroga un veida projektu īstenošanā. Tiesa gan, tas varētu būt liels izaicinājums vietējām pašvaldībām pārliecināt centrālo valsts varu Rīgā arī turpmāk īstenot infrastruktūras attīstības projektus Latvijas reģionos, ņemot vēra negatīvo rezonansi, ko radījuši precedenti, sadārdzinoties būvniecības izmaksām, atklājoties korupcijas gadījumiem un pastāvot domstarpībām par piemērotāko vietu, formu un saturu. Visspilgtāk šīs domstarpības redzamas jautājumā par akustiskās koncertzāles būvniecību Rīgā.

Tūrisma attīstībai arī turpmāk nozīmīga būs pašvaldību politiskā un ekonomiskā gatavība un vēlēšanās. Arī tā nereti ir atkarīga no publiskajā sektorā strādājošajiem – cilvēkresursiem. Individuāla uzņēmība, strādātgriba un ticība tūrisma nozarei nereti ir bijis nozīmīgs dzinulis nozares attīstībai. 2020. gadā īstenotā administratīvi teritoriālā reforma, kura paredz pašvaldību vēlēšanas 2021. gadā jau to jaunajās robežās, var kļūt par pārbaudījumu daudz apspriestajam sadarbības jautājumam, it īpaši tūrisma nozarē. Sadarbība tūrismā ir pamats gan tūrisma plānošanai, gan produktu attīstībai, gan tūrisma tēlam. Tas ir bijis jautājums, kurš iepriekš bieži ticis identificēts kā nopietns šķērslis tūrisma attīstībai Latvijas reģionos – viensētnieka pieeja tūrismā neder. Mūsdienu tūrists ir krietni mainījies, un tradicionālā pieeja tūrisma produktu veidošanā nereti nestrādā – tūrists daudz biežāk lēmumu pieņem spontāni, pēdējā brīdī, un ceļojuma laikā savas domas var mainīt. Vietējā tūrismā individuālie ceļotāji, kuri ceļo ar savām automašīnām, ir visbiežāk izplatītais ceļošanas veids, kas sniedz elastību. Savukārt tūrisma vietām – tūrisma objektiem, atpūtas un izklaides vietām – svarīga ir plānošana. Gatavība ieteikt citu objektu vai vietu kaimiņu pašvaldībā nereti daudziem ir bijis liels izaicinājums. Īstenotā reforma paredzēs kopā būšanu un dalīšanos ar zināšanām, resursiem un idejām. Noliekot malā politiskās un organizatoriskās nianses, tūrisma nozare Latvijā var sagaidīt arī ieguvumus – sistematizētāku informāciju, plašāku ceļojumu piedāvājumu un dažādību.

2027. gadā kāda no Latvijas pilsētām kļūs par Eiropas kultūras galvaspilsētu. Rīga 2014. gadā jau bija šajā statusā. Tāpēc pilsētai, kura iegūs šo statusu, var nākties uzņemties sava veida vadību, demonstrējot, kā materiālās un nemateriālās kultūras

vērtības veicina izaugsmi, radošumu un attīsta vietu. Starptautiskā publicitāte, kas nāk līdzi šim statusam, ir labs priekšnoteikums ārvalstu viesu un investoru piesaistē un audzē katra pilsētas iedzīvotāja pašapziņu un lepnumu par pilsētu. Eiropas kultūras galvaspilsētas statuss var būt iespēja īstenot kādu nacionāla mēroga kultūras projektu – Baltu tautu muzeju, Laikmetīgās mākslas centru, Digitālo tehnoloģiju izziņas vietu.

> *"Latvijas tūrisms tuvāko 10–15 gadu laikā noteikti augs tieši pievienotās vērtības ziņā. Šis process neapstāsies, jo tūrisma profesionāļi Latvijā kļūst izglītotāki un zinošāki, mācās no citu valstu pozitīvajiem piemēriem. Tas dāvās ceļotājiem to autentisko un vienreizējo sajūtu, ko sniedz tikšanās ar cilvēkiem, būšanu dabā, augstvērtīgas maltītes baudīšanu un latviešu īpašās dzīvesziņas iepazīšanu.*

Ārvalstu ceļotāji atzīst, ka Latvija ir kā dzintara gabaliņš jūrā – tik spoža, kad to iepazīst, bet tajā pašā laikā tik reti autentiska. Tikai saglabājot šo apziņu, ka esam īpaši, turpināsim virzīties uz vērtīgāka tūrisma nākotni." (Gavrilko, 2020)

Veiksmīgai cilvēkresursu piesaistei tūrisma nozarē liela loma būs arī mācību iestādēm – gan profesionālās izglītības iestādēm (lai varam lepoties ar savu gastronomisko piedāvājumu, apkalpošanas kvalitāti), gan augstākās izglītības iestādēm, kuras specializējas tūrisma, viesmīlības un pasākumu organizēšanas studiju virzienos (lai spējam reaģēt, atbildot uz visdažādākajām situācijām, gatavojoties tirgus pārmaiņām, ieviešot jaunas pieejas, radot un pilnveidojot tūrisma produktus). Ikvienam mācībspēkam, kurš iesaistīts tūrisma un viesmīlības nozares jauno speciālistu apmācībā, arī pašam nāksies mācīties, ejot laikam līdzi – apgūstot un iekļaujot ikdienas apmācībās dažādas informāciju un komunikāciju tehnoloģijas, rosinot domāšanu un radošu pieeju, meklējot mūsdienīgus risinājumus, veicinot izpratni par dažādību tūrismā, kuru arvien vairāk pieredzēsim gan dažādās interešu grupās, kuras ceļo, gan dažādos ārvalstu viesos, kurus būs iespēja uzņemt un apkalpot naktsmītnēs, atpūtas un izklaides vietās, restorānos, bāros, muzejos un citviet.

Rīga – Latvijas tūrisma centrs

Kultūras, izklaides un atpūtas objektu, infrastruktūras ziņā Rīga joprojām būs visas Latvijas un arī Latvijas tūrisma centrā. Rīga ir bijusi Latvijas tūrisma galvenais dzinējs, un 2/3 ārvalstu viesi, ierodoties Latvijā, ir apmeklējuši tieši Rīgu. Pēdējā desmitgadē Rīga nevar sūdzēties par tūrisma attīstību – virkne jaunu viesnīcu, izklaides vietu, atjaunota un no jauna radīta atpūtas un darījumu tūrisma infrastruktūra, strauji augoša lidosta un strauji augošs ārvalstu tūristu skaits. Lai gan pandēmija ievērojami sabremzē šo attīstības dinamiku, starptautiskais tūrisms Rīgā atjaunosies. Tomēr Rīgas kā Latvijas galvenā tūristu magnēta izaicinājumi ir vērojami plašākā ģeogrāfiskā kontekstā.

Rail Baltica projekta attīstība mainīs Rīgas Centrālās dzelzceļa stacijas vizuālo tēlu un ļoti lielā mērā funkcionālo nozīmi. Ātri un ērti dzelzceļa savienojumi būs pamats jauniem tūrisma produktiem un esošo produktu izmaiņām. Vienas dienas izbraucieni no Tallinas vai Viļņas var kļūt par nopietnu izaicinājumu centienos pagarināt uzturēšanās ilgumu Rīgā, iedrošinot privātos investorus, piemēram, jauniem viesnīcu projektiem. Vienlaikus tā var būt arī iespēja, kā no Rīgas kā centrālās Baltijas pilsētas tiek īstenotas vienas dienas ekskursijas uz citām Baltijas valstu galvaspilsētām. Dzelzceļa infrastruktūras attīstība ļoti ievērojami uzlabos Baltijas valstu galvaspilsētu savienojamību, tomēr īpaši Rīgas gadījumā, kur paredzēts nodrošināt savienojumu arī ar Starptautisko lidostu "Rīga", rodas jaunas iespējas un vienlaikus izaicinājumi, veicinot pasažieru uzturēšanos Rīgā, nevis tikai izmantojot to kā tranzīta punktu tālākiem ceļojumiem. Laika posms, kurā plānots īstenot *Rail Baltica*, apmēram sakrīt ar brīdi, kad tūrisma nozare, visdrīzāk, būs pilnībā atkopusies no *Covid-19* pandēmijas radītajām negatīvajām sekām, kad Latvija daudz biežāk būs līdz šim mazāk zināmu ārvalstu tūristu tirgu ceļotāju piedāvājumā un pasaulē strauji pieaugošs būs to ceļotāju skaits, kuru ceļošanas paradumus, informācijas ieguves avotus un ceļojumu organizēšanu nosaka informācijas un komunikācijas tehnoloģiju sniegtā plašā brīvi pieejamā informācija. Tas ir laiks, kad Rīga ir galamērķis lielam skaitam individuālu ceļotāju, kuri ierodas no visdažādākajām pasaules valstīm un kuru ceļošanas motivācija ir, sākot ar Rīgas kultūras piedāvājumu līdz pat aktīvai atpūtai urbanizētā vidē (Mežaparks, Daugavgrīva, Biķernieki u.c. apkaimes). Nākamo 10 gadu laikā Rīgā tūrisma nozarei būs jābūt gatavai atbildēt uz pieprasījuma izmaiņām, kuras noteiks mainīga ceļošanas motivācija un atšķirīgas ceļotāju kultūras.

Tomēr *Rail Baltica* īstenošanas laiks paliek aptuvens un mainīgs, tāpēc Rīgas pilsētas izaicinājums ir Rīgas kā tūrisma galamērķa produkta attīstība. Raugoties uz blakus esošām pilsētām – Viļņu, Helsinkiem, arī Tallinu –, pēdējo 10 gadu laikā tajās ir bijusi vērojama daudz dinamiskāka tūrisma produktu attīstība nekā Rīgā. Tomēr Rīgas galvenā priekšrocība ir tās teritorija un 304 km^2 (riga.lv, 2020) plaša vieta attīstībai, kura pārsniedz gan Tallinas, gan Helsinku, gan arī Kopenhāgenas izmēru. Rīgas tūrisma attīstībā dažādo pilsētas robežās esošo apkaimju iekļaušanās pilsētas kā tūrisma galamērķa piedāvājumā ir lielākais un sarežģītākais uzdevums nākamajos 10 gados. Pilsētas dabiskā attīstība ārpus Rīgas pilsētas centra – Vecpilsētas un Jūgendstila rajona – ir jau sākusies. Kalnciema kvartāls Pārdaugavā, Miera ielas apkaime, Lucavsala – ir tikai dažas no vietām, kurās arvien biežāk vērojama rosība, atveroties dažādām kultūras telpām, kafejnīcām, pasākumu norises vietām, kuras veicina ne tikai vietējo iedzīvotāju iesaisti, īstenojot savas idejas, bet pilsētas viesu interesi redzēt autentisku, dzīvu un mūsdienīgu pilsētvidi. Apkaimju iekļaušanās esošajā tūrisma piedāvājumā, visdrīzāk, būs lēns process, tomēr

tas raksturos pilsētas attīstību un saturisko un kvalitatīvo izaugsmi. Izaugsmi veicinās galamērķu konkurence, Rīgas gadījumā – abu Baltijas valstu galvaspilsētas, īpaši Viļņa, kuras attīstība tieši pēdējā piecgadē piedzīvo dinamisku, mērķtiecīgu un pārdomātu attīstību. Lielā mērā arī Tallina, kas ir Helsinku ģeogrāfiskā tuvumā, un ir viens no starpkontinentālo lidojumu centriem Ziemeļeiropā, arī turpmāk Igaunijas galvaspilsēta būs atpazīstams un interesants tūrisma galamērķis. Mūsdienu un nākotnes ceļotāju arvien vairāk interesēs ne tikai statiski vēstures stāsti, bet arī ikdienišķi cilvēkstāsti, mūsdienu sabiedrības aktualitātes un visdažādākā veida pieredze – notikumi, pasākumi, dzīva un dinamiska vide, kas vienlaikus stāsta par vietu un tās sabiedrību, kā arī skaidro katru sabiedrību raksturojošā ikdiena.

Rīgas pilsētas iesaiste starptautiskajā tūrismā turpināsies tuvākos piecus, desmit un arī piecpadsmit gadus, tāpēc jo īpaši rūpīgi nāksies nodarboties ar tūristu plūsmu plānošanu un vadīšanu. Ilgtspējīga pieeja plānošanā, veicinot pēc iespējas plašākas pilsētas daļas iesaisti un tūristu plūsmas izkliedi plašā pilsētas teritorijā, ir uzdevums, kura izpildē būs nepieciešama visu iesaistīto pušu līdzdarbošanās – sākot ar Rīgas pilsētas domi līdz ikvienam pakalpojumu sniedzējam, kurš kaut reizi ir apkalpojis kādu tūristu. Tūrisma nozarē iesaistīto gan publisko, gan privāto pušu uzdevums veiksmīgai attīstībai ir panākt rēķināšanos ar tūrisma nozares vajadzībām, turpinot skaidrot tūrisma nozares ekonomisko un sociālo nozīmi.

Tūrisma vajadzības ir vērā ņemamas gan pilsētvides, gan infrastruktūras plānošanā. Kultūras tūrisms būs viens no galvenajiem Rīgas tūrisma produktiem, ko veidos gan esošie, gan vēl topošie muzeji un tajos redzamās ekspozīcijas – izglītojošas, iesaistošas un aizraujošas, kuras attēlo Rīgas vairāk nekā 800 gadu bagāto vēsturi un nozīmi Latvijas, Baltijas un Eiropas vēsturē un kultūras telpā. Rīgas tūrisma produkts būs Rīgā notiekošie tematiskie kultūras pasākumi, kuri, pateicoties kvalitatīvai un bagātīgai Rīgas kultūras dzīvei, spēs piesaistīt Eiropas un, iespējams, arī pasaules uzmanību, mudinot iekļaut Rīgu kultūras tūrisma vēlmju galamērķu sarakstā. Rīgas tūrisma produkts būs arī jaunā un modernā Rīga, kura tiek veidota tagad – laikmetīga, inovatīva, digitāla un atvērta pilsēta. Un Rīga ir daļa no Latvijas tūrisma produkta, kur sākas un noslēdzas Latvijas ceļojumi.

> *"Manai paaudzei ir labi pazīstams tā sauktais atliktais tūrisma pieprasījums, kad padomju laikos sapņojām, bet nevarējām ceļot uz ārvalstīm. Cik maz laika vajadzēja, lai ceļotāji no Latvijas iekļautos pasaules tūristu saimē. Tikpat ātri mēs atsāksim ceļojumus arī pēc šīs krīzes, būsim paplašinājuši un atjaunojuši piedāvājumu mūsu valstī, būsim moderni, viedi un viesmīlīgi!"*

(Rozīte, 2021)

AVOTI

Gavrilko, E. (2020). Intervija ar Eviju Gavrilko. Intervēja Ēriks Lingebērziņš, nepublicēts materiāls

Freimane, S. (2020). Intervija ar Silviju Freimani. Intervēja Ēriks Lingebērziņš, nepublicēts materiāls

Kariņš, K. (2020). Apollo.lv. Tiešraides arhīvs. No 17. marta Latvija slēdz visu starptautisko pasažieru kustību. Pieejams: https://www.apollo.lv/6922983/no-17-marta-latvija-sledz-visu-starptautisko-pasazieru-kustibu

Kavaca, I. (2020). LETA, portāls delfi.lv, 2020. gada 22. marts

Korjagins, V. (2020). LTV7 raidījums "Punkti virs i", 2020. gada 21. marts

Kuzmans, E. (2020). Intervija ar Edgaru Kuzmanu. Intervēja Ēriks Lingebērziņš, nepublicēts materiāls

riga.lv (2020). Rīga 2020. Rīgas pilsētas ekonomikas profils.
Pieejams: https://www.riga.lv/lv/media/3955/download

Rozīte, M. (2021). Profesore Maija Rozīte: Latvija bija un būs tūristu un tūrisma zeme! Travelnews.lv, 25.02.2021. Pieejams: https://travelnews.lv/?m_id=18291&i_id=5&pub_id=127052&prev&fbclid=%20IwAR1B5doLhZ3KYYssRR8eHD5a0PYkn%20MrBL0BC7pQ1hBlNeGuGYWLnXq3QwLQ